This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

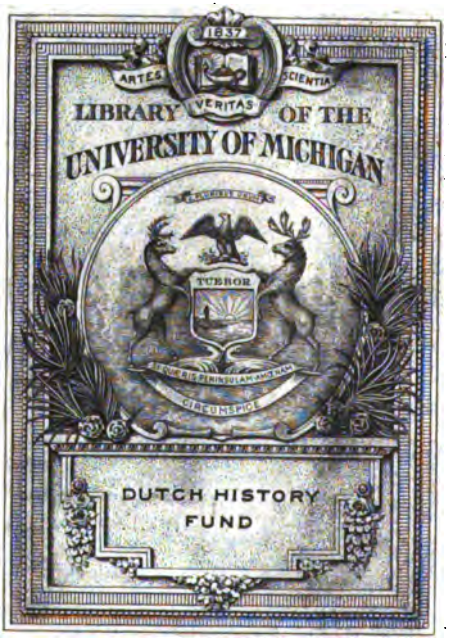

Digitized by Google

AP
14
.V123

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWIN

VOOR

1816.

Digitized by Google

Digitized by Google

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1816.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1816.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dutch Lit.
Nijhoff
10-3-24
10792

BOEKBESCHOUWING.

Nagelatene Leerredenen van J. VAN DER ROEST; *in leven Evangeliedienaar te Haarlem. Iste Stuk. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1814. *In gr.* 8vo. 178 *Bl. f* 1-8-:

Het heeft ons niet mogen gebeuren, den waardigen VAN DER ROEST in persoon te kennen; maar zoo de persoonlijke kennis ooit overtollig was, om ons een juist denkbeeld van iemand te geven, dan voorzeker was het bij hem, die in zijne schriften *leeft*. Trouwens, het kan niet anders, of de preken van dezen man moeten het ware afbeeldsel, de getrouwe spiegel zijner ziele wezen. Immers de kunst moge het zoo ver brengen, dat zij de kunst verbergt, en enkel natuur schijnt; bezwaarlijk zal zij dien toon der zuivere en ongeveinsde godsdienstigheid nabootsen, welken wij hier vinden; bezwaarlijk zal zij die zalving aannemen, die hier zoo onmiddellijk uit het hart tot het hart spreekt, en met zulk een onwederstandelijk, maar weldadig vermogen op ons werkt; ja onmogelijk zal zij die taal van den kinderlijken en nederigen geest kunnen voeren, die zich verliest in het gevoel zijner nietigheid en afhankelijkheid van God, en zich dankbaar verheft bij de gedachte aan den Eeuwiggezegenden, die in de wereld kwam, om zondaren zalig te maken. Het is die welsprekendheid niet, welke door kunst haar doel bereikt, door vergelijkingen en tegenstellingen schittert, door wendingen verrast, en op deze wijze den toehoorder overreedt en wegsleept; maar het is die welsprekendheid, welke uit de diepte van het gemoed, en wel van het godsdienstig gemoed, oprijst, dat de dingen zoo aanschouwt als zij zijn, ook alzoo voorstelt, en langs dezen eenvoudigen weg haar oogmerk zeker bereikt. Niets is

Digitized by Google

hier beſtudeerd, niets gezocht; alles is natuur, uitvloeiſel van het hart, en vrucht van het leven: eene eigenſchap, waardoor deze preken zich allervoordeeligst onderſcheiden. Het is natuurlijk, dat zoodanige welſprekendheid de *Individualiteit* van den Redenaar zeer ſterk en duidelijk doet te voorſchijn treden, en dat deze preken vandaar een' geheel eigen' toon bezitten. Wij hebben de nagelatene Leerredenen van den Zaligen nu voor ons liggen, en wij vinden daarin denzelfden toon, hetzelfde afbeeldſel van den man weder, die, door zijne echte godsvrucht, door zijnen diepen ootmoed, en vurigen ijver voor de zaak zijnes Meesters, als een Ideaal van den waren Evangeliedienaar voor ons ſtaat, ja die ons door deze hoedanigheden, en door den toon zijner vermaningen, hieruit voortvloeijende, wel eens onwillekeurig den godvruchtigen Aartsbisſchop van *Cambray* herinnert. O, het kan niet anders, of de woorden van den nu zaligen man, welke hij aan de Gemeente van *Haarlem*, bij de gedachtenisviering van zijn' 25 jarigen Evangeliedienst in dezelve, toeriep, (bl. 20) moeten eene voorſpelling zijn geweest, die zekerlijk in vervulling is overgegaan: „ Wanneer deze mond eens „ zal zwijgen, en dit gezigt zal beginnen te breken, „ dan wensch ik, dat de kalmte der ziele, en de ver„ vrolijkende hoop des eeuwigen levens, welke het „ geloof in den in het vleesch verſchenen en aan het „ kruis geſtorven Middelaar den ſtervenden kan mede„ deelen, nog zullen ſpreken uit mijn verbleekt ge„ laat, en u Hem zullen aanprijzen, die, in het le„ ven en in den dood, ons één en ons alles zijn moet."

Men kent de manier, of liever den trant van VAN DER ROEST, en men zal dus niet verwachten, dat wij ons hierover uitlaten. De hoogere jaren van den Redenaar en de latere tijden mogen eenigen invloed gehad hebben op den toon van deze Leerredenen, en denzelven hier en daar ernſtiger, ja misſchien ſomber, hebben geſtemd; wij vinden hier diezelfde uitgebreide Schriftuurkennis, diezelfde heldere uiteenzetting van denk-

Digitized by Google

denkbeelden, diezelfde geleidelijke orde, gepaard met diezelfde nadrukkelijke en regtſtreekſche toepaſſingen op het leven in deszelfs onderſcheidene toeſtanden en betrekkingen, welke 's mans vroeger uitgegevene ſtukken zoo voordeelig kenmerken, en dierbaar maken aan elken beminnaar van den Godsdienst.

Deze nagelatene Leerredenen zijn dus voor ons een Legaat van den Overledenen, dat wij met dankbaarheid ontvangen, en met achting, ja met eerbied voor den gever hebben gebruikt. Wij hopen door onze aankondiging iets bij te dragen, om de ſtukken, in dit bundeltje vervat, wat meer in derzelver waarde te doen kennen. Dit eerſte bundeltje, dat door een ander van gelijke grootte ſtaat gevolgd te worden, behelst een achttal Leerredenen over onderſcheidene onderwerpen.

De Eerw. VAN DER ROEST toont in de eerſte Leerrede, over 1 Joann. IV: 1—6, uitgeſproken bij de bovengemelde gelegenheid: „ wat eene vijfentwintigjarige „ bediening van het woord Gods hem geleerd hebbe „ met opzigt tot de grondwaarheid van het Christen„ dom. Het woord, dat bij God, dat God was, is „ vleesch geworden, om offer te worden voor de zon„ de." Hoewel de Leeraar, om de gewoonte, die bij de Gemeente van *Haarlem* plaats heeft, volgens welke des zondags voormiddags het geheele N. V. bij vervolg behandeld wordt, aan dezen tekst gebonden was, weet hij denzelven echter bijzonder dienstbaar te maken aan zijn oogmerk, gelijk de aard van het opgegeven onderwerp, en nog meer de ontwikkeling van hetzelve, bewijst. Het is eene ware gelegenheidspreek, in den echten, warmen feesttoon. Geene kunſtige verdeelingen, geene ingewikkelde redeneringen ſtremmen den gloed van het hart, dat zich wil uitſtorten. Wij hooren hier het gemoed van den man ſpreken, die levendig doordrongen is van de hooge waarde der Evangeliebediening, die zijne tekortkomingen diep gevoelt, en wiens *leven* het *vastſtaan* zijner Gemeente *in den geloove* is. Uit dien hoofde valt het ook moeijelijk, den inhoud

Digitized by Google

en gang van denkbeelden op te geven, die in deze preek heerscht. Roerend is de aanhef van het eigenlijk onderwerp, bl. 10: „Het is in deze dagen vijfentwintig „ jaren geleden, dat ik het voorregt had, om begin te „ maken met mijnen Evangeliedienst onder u. Voor „ Hem, die mij de hooge eere bewees, van mij te roe„ pen tot deze bediening, schame ik mij over mijn „ menigvuldig gebrek aan ijver en werkzaamheid, en Hij „ heeft de boetvaardige belijdenis gehoord van mijne „ eindelooze tekortkomingen en velerlei ontrouwe; „ maar ik schame mij niet over hetgeen de inhoud is „ geweest van mijne prediking. Ik zocht Jezus Chris„ tus, en dien in het vleesch gekomen en gekruisigd, „ te prediken; ik zocht van niets te weten, dan van „ Hem." O, dat vele, dat alle Leeraars van 't Evangelie zoo wilden, zoo konden spreken, en nu en dan opzettelijk zulke Leerredenen lazen te hunner eigene beschaming en bemoediging!

De tweede Leerrede, uitgesproken na de herstelling uit eene krankheid, loopt over Psalm XCIV: 2, en legt „ eenige der nuttigheden open van ligchamelijke bezoekingen en ziekten, wanneer deze gepaard gaan met godsdienstig onderwijs, waardoor zij aan de ziele worden geheiligd." De voordeelen van zulk een ziekbed zijn: 1°.) Het leidt den mensch op tot nadenken en inkeering in zichzelven. 2°.) Het bepaalt zijne aandacht in het bijzonder bij de wisselvalligheid en onzekerheid van onze gezondheid en ons leven, en tevens bij de waarde van dezelve, en onze ondankbaarheid, wanneer wij die onafgebroken genieten. 3°.) Het overtuigt ons van de ongenoegzaamheid der wereld tot ons geluk, en van de groote waarde van die goederen der ziele, en die verwachtingen voor de eeuwigheid, welke alleen voldoend en onverliesbaar zijn. 4°.) Het overreedt ons van de dierbaarheid van het Evangelie, van de noodzakelijkheid en voortreffelijkheid van den Heere Jezus Christus, en de veiligheid van hen, die in waarheid en opregtheid voor Hem leven. 5°.) Het wekt on-

ze

Digitized by Google

ze liefde op tot menſchen, en onze deelnemende gevoeligheid omtrent dezulken, die behoeftig en ongelukkig zijn. — Op de ontwikkeling van deze punten volgt eene toepaſſelijke toeſpraak, die vooral daarheen ſtrekt, om ons alle onvergenoegdheid in ziekte te ontnemen, en ons tot zelfbeproeving aangaande de uitwerkſelen van ziekten te bewegen. Ook deze Leerrede is louter de vrucht van eigene ondervinding, en van de toepaſſing des lijdens op het hart.

De derde en vierde Leerrede loopen over denzelfden tekst, Job XIV: 1 en 2. In de eerſte wordt het menſchelijk leven, naar den tekst, in vier hoofdtrekken geſchetst, namelijk 1°.) als kort, 2°.) als vol van moeijelijkheden, 3°.) als onzeker en zwak, 4°.) als vlugtig en onbeſtendig; terwijl deze ſchets beſloten wordt met de vermaning, 1°.) om, bij alle onze vooruitzigten, ontwerpen en berekeningen, de kortheid, moeijelijkheid, broosheid en vlugtigheid des levens nooit uit het oog te verliezen; 2°.) om ons door de beſpiegeling van de kortheid, moeijelijkheid, onzekerheid en vlugtigheid van ons leven te laten opleiden, om den algenoegzamen en onveranderlijken God in Christus tot het deel van ons hart te zoeken; en 3°.) om ons te bevlijtigen, om een leven, als het onze, zoo voordeelig als mogelijk aan te leggen, en zoo veel als mogelijk te genieten. — Wij hebben over dezen tekst en dit onderwerp meer preken gehoord en gelezen; maar wij moeten bekennen, deze waarheid maar zelden zoo nadrukkelijk en gemoedelijk te hebben zien voorſtellen. Hoe heerlijk vertoont zich hier de bekwaamheid van VAN DER ROEST, neen! het vermogen van zijn godvruchtig hart, om de dingen in derzelver eigenaardig licht te plaatſen! Ja, zóó kan alleen de ervarene en beproefde man ſpreken, die met bedachtzaamheid zijnen weg bewandelt, die het ware van het valſche heeft leeren onderſcheiden, en de ondervindingen zijnes levens in zijn hart heeft weggelegd als eenen ſchat van verſterkingen en bemoedigingen.

Digitized by Google

In de tweede Leerrede over dezen tekst ſtelt de Redenaar zich voor, om aan te toonen: „hoe zeer de „goddelijke wijsheid en goedheid daarin uitblinken, dat „ons aardſche leven binnen zoo enge grenzen wierd „beperkt, en dat het aan vele moeijelijkheden onder„hevig, alsmede zeer zwak en vlugtig is, en hoe zeer „wij alle redenen hebben, om in deze beſtelling eer„biedig te berusten." Om dit te bewijzen, ſchetst hij, met achterlating der natuurlijke oorzaken van het opgegeven verſchijnſel, den mensch, zoo als zijne natuursgeſteldheid thans is; gaat na, welke de ſchadelijke gevolgen zouden zijn geweest in het zedelijke, indien er eene andere inrigting ware gemaakt, dan die nu plaats heeft; en toont vervolgens, van hoe veel voordeel de plaats hebbende inrigting zij, zoo voor menſchen, die God nog in vergetelheid ſtellen, als voor diegenen, die door de hand zijner genade teruggebragt werden op den weg tot hun geluk. Wat de eerstgenoemden betreft, de kortheid en moeijelijkheid, de onzekerheid en vlugtigheid des levens zijn 1°.) een middel, waardoor het kwaad aanmerkelijk ingetengeld, bedwongen en verminderd wordt; zij zijn 2°.) bij hen, die in hunne zonden ſterven, eene oorzaak, dat hunne ſchuld kleiner zal wezen, dan gedurende een veel langer en onbezorgder leeftijd; en 3°.) zij verſchaffen te nadrukkelijker beweegredenen, en zijn in de hand der genade ſomtijds de genezende middelen, om tot ernſtige gedachten te komen. De laatſten vinden in die beſtelling 1°.) drangredenen tot waakzaamheid en tot een teeder leven voor God; 2°.) hulpmiddelen en opleidingen tot onderdrukking van eene aardſche gezindheid, en opwekkingen, om in God hun troost te zoeken; 3°.) de kortheid des levens maakt den tijd van hunne beproeving en van hunnen ſtrijd kort, en brengt hen zoo veel nader aan de zaligheid. — Zekerlijk heeft de bijzondere *Ascetica* van den Redenaar deze *Theodicée* nog al gewijzigd; doch wij erkennen ook hier, waar wij

van

van hem eenigzins zouden meenen te verſchillen, met achting, ja met eerbied, zijne *Individualiteit*.

Hetzelfde kunnen wij van de vijfde Leerrede zeggen. Dezelve is van een' bijzonderen aard. Zie hier de aanleiding daartoe: „ Onlangs," zoo begint de Redenaar, „ waren wij getuigen van een, wel onſchadelijk en „ weldadig, nogtans zwaar onweder. Het was in den „ nacht na den laatſten dag des Heeren, toen een ge„ deelte van onze Gemeente in het Avondmaal het aan„ denken van zijnen dood vernieuwd had. Ontwaakt „ door de donderſlagen, ſtond ik op, om aanſchou„ wer te wezen van die heerlijke openbaring van den „ God der Natuur, die ook de God en Vader van on„ zen Heer Jezus Christus is. Ik vertegenwoordigde „ mij het dien dag gevierde Nachtmaal, en, vervuld „ van dien eerbied, maar ook van die liefdewekkende „ denkbeelden, welke het mij had ingeſtort, vereen„ igde ik in mijne beſchouwingen die inſtelling en „ het onweder. Ik werd getroffen door hetgeen bei„ den — hoe weinig zij ook anders ſchijnen gemeen „ te hebben — ons van denzelfden God leeren, als „ ſtemmende hierin overeen, dat zij voor ons tevens „ de geduchtſte en beminnenswaardigſte eigenſchap„ pen van hetzelfde Wezen ten toon ſpreiden." Men ziet hieruit, dat het onderwerp is: „ Eene vergelijking van de openbaring, welke God van zichzelven doet in het onweder, en hetgene Hij van zich ontdekt in den dood van zijnen Zoon en in de inſtellingen van zijne genade." Daartoe bepaalt zich de Redenaar, 1°.) bij die vereeniging van de geduchtſte en beminnenswaardigſte eigenſchappen van God, welke een onweder ons vertoont; 2°.) doet hij opmerken, dat diezelfde ontzagverwekkende grootheid en verteederende goedheid, welke een onweder vertoont, zich op eene nog oneindig treffender wijze aan ons ontdekken in het verzoenend lijden en ſterven onzes Heeren en in het Avondmaal; en 3°.) beſchouwt hij het onweder in betrekking tot den perſoon des Verlosſers, en beſluit met eenige

Digitized by Google

toeëigenende aanſpraken en opwekkingen. — Met regt noemt VAN DER ROEST deze Leerrede eene „Christelijke beſchouwing van het onweder." Het denkbeeld is in zichzelve waarlijk poëtisch, en de inkleeding is het niet minder. Hoe heerlijk wisfelt de toon met het onderwerp af! Hoe eenvoudig, hoe zacht en teeder; maar ook hoe verheven, hoe krachtig en grootsch is die toon! Wij dachten op vele plaatſen onwillekeurig aan KLOPSTOCK's *Meſſias*. 's Mans gevoelen over de hooge waardigheid van den perſoon van Jezus begunſtigde dezen grootſchen toon niet weinig.

Het teeken onzes tijds, gebrek aan die hooge eerbiedigheid, welke menſchen aan God verſchuldigd zijn, gaf VAN DER ROEST aanleiding, om, in de zesde Leerrede, volgens Deut. XXXII: 3b., aan te toonen: „van hoe veel belang het voor ons is, inzonderheid in deze tijden, beſeffen van de grootheid van God in onze harten op te wekken en levendig te houden." Te dien einde doet hij opmerken, 1°.) de ongodsdienſtigheid, het ongeloof, het voorbijzien of in twijfel trekken van de Goddelijke Voorzienigheid, met de zedeloosheid, die in onze dagen zoo ontroerende voortgangen maken; 2°.) toont hij aan, dat er geen vermogender hulpmiddel is, om bewaard te blijven voor deze verkeerdheden, dan het opwekken en onderhouden van waardige beſeffen van de Goddelijke hoogheid; en 3°.) tracht hij, naar elks bijzonderen ſtand, deze nader aan te prijzen, en de hulpmiddelen te noemen, waarvan wij ons hebben te bedienen, om ze in ons opgewekt en verlevendigd te verkrijgen. — De aard en vooral de toepaſſelijke ontwikkeling van dit onderwerp bewijst, met welke bedachtzaamheid VAN DER ROEST leefde, hoe zeer hij den geest des tijds waarnam, en hoe wél hij het menſchelijk hart met alle deszelfs behoeften kende.

De zevende Leerrede begint met de woorden: „Het „is met een diep gevoel van ſchaamte, dat ik mij heb „toebereid tot mijn werk in dit uur, en voor u ben „opgetreden. Ik moet u, naar het onder u plaats heb-

„bend

Digitized by Google

„ bend-gebruik, waarſchouwen, ik moet u trachten te
„ wapenen tegen de verzoekingen tot zonde, en die
„ verdartelende ijdelheden, welke eene jaarmarkt ople-
„ vert. Hoe! dacht ik, redelijke en onſterfelijke wezens,
„ belijders van een Evangelie der zaligheid, te moeten
„ waarſchouwen tegen dingen, die zoo laag, zoo diep
„ beneden den mensch zijn! — Land- en Stadgenoo-
„ ten, op welker land en ſtad de bezoekende hand van
„ God zoo lang en zoo zwaar rust, te moeten ver-
„ manen tegen dartelheid en ligtzinnigheid, daar alles
„ tot ernst en verootmoediging roept! Medeleden der
„ Gemeente, die worden opgeroepen, om eerlang aan
„ den dood van Gods Zoon voor hunne zonden op
„ Golgotha plegtig te gedenken, te moeten verzoe-
„ ken, om Hem en zichzelven niet te vergeten en te
„ onteeren!" De tekstwoorden, Rom. VI: 21, geven den Redenaar aanleiding, om een leven in de zonde, en in het opvolgen van de zinnelijke lusten onzer natuur, te beſchouwen als een leven, hetwelk den mensch ont-eert, dat zonder waar genot en voordeel is voor het tegenwoordige, en doodelijk in zijne gevolgen in de eeuwigheid. — Wij moeten bekennen, dat de toon, die in deze preek heerscht, ons wat al te ernſtig, wat al te ſomber toeſchijnt; ſchoon wij wel willen gelooven, dat dezelve uit de diepte van 's mans gemoed opwelde, en het ware afbeeldſel was van zijne inwendige geſteldheid. Neen! VAN DER ROEST mogt, ja kon over deze dingen niet anders ſpreken, dan hij hier doet; ſchoon hij daarom toch niet tot die ſombere *Asceten* behoorde, die alle levensgenot als zondig wraken.

In de achtſte of laatſte Leerrede, over Ezech. XXXVI: 21, kort na de gezegende Omwenteling uitgeſproken, ſtelt zich de Redenaar, na eene uitvoerige tekstverklaring, voor, zijne toehoorders te doen opmerken: „hoe ook bij ons, die geene bewijzen van eene ware verbetering in zeden gegeven hebben, onder de rampen, welke ons troffen, eene ſoortgelijke proeve, als oudtijds in Israël, tot onze bekeering genomen wordt,

Digitized by Google

door de gedenkwaardigſte redding." Deze preek onderſcheidt zich van alle anderen, die ten tijde van, en na die heugelijke gebeurtenis, in zoo grooten getale hierover zijn in 't licht verſchenen. Men vindt hier geene ſchildering van de doorgeſtane rampen en ontvangene zegeningen; neen, de Leeraar denkt alleen aan de vruchten van godzaligheid, welke de groote gebeurtenisſen van die dagen moeten kweeken, en tracht het zijne daartoe bij te dragen. Ernſtig, maar hartelijk zijn de vermaningen, welke hij der Gemeente en zichzelven toevoegt; ſtreng, maar nadrukkelijk is zijne taal; zij kan de bedoelde werking onmogelijk hebben gemist. Zalig, ja zalig de dienstknecht, die alzoo voor zijnen Heer werkte, en zoo getrouw was in het kleine! Hij is gewisſelijk over veel geſteld, en ingegaan in de vreugde zijnes Heeren!

Wij zijn uitvoerig geweest in de aankondiging van deze Leerredenen; maar wij konden ons onmogelijk weerhouden. Het ſcheen ons eene geringe hulde te zijn, door ons aan de gedachtenis van den hoogvereerden man toegebragt. Moge zijn voorbeeld lang in zegening blijven, en nog lang werken ter bevordering van ware godzaligheid!

Het Woord van God aangeprezen door den beroemden Kerkhervormer JAN KALVIJN. *Uit het Fransch. Te Workum, bij* F. A. Annema. 1815. *In gr.* 8*vo.* 34 *Bl. f* :-5-8

De Honigbij. Een Tijdſchrift voor alle ware Christenen; inzonderheid voor de Beſtuurders, Leden, of Vrienden van de Nederlandſche Zendeling- en Bijbelgenootſchappen. No. I. In 's Gravenhage, bij J. Allart. 1815. *In gr.* 8*vo. VIII*, 104 *Bl. f* :-14-:

Men kan het niet wel anders dan eenen vreemden in-

Digitized by Google

kunt noemen, dit ſtuk, dat ſedert eenwen het licht ziet, en voor alle Franſche Bijbels gedrukt gevonden wordt, thans in een Hollandsch kleed te ſteken. Er wordt toch in hetzelve niets zoo bijzonders gevonden, en het draagt natuurlijk de ſporen van den tijd, waarin het vervaardigd is. De Vertaler ſpreekt, het is waar, van bedenkelijke tijden; en dus zou het kunnen ſchijnen tot dat einde weer voor den dag gehaald te zijn, opdat het de Christenen bij beproeving en druk bemoedigde; maar, behalve dat het jaartal 1815 er voor ſtaat, hebben toch, in den ergſten Franſchen tijd, deze beproeving en druk zich meestal tot de Leeraars bepaald, geen behoorlijk traktement ontvangende. — Intusſchen heeft toch deze vertaling eene belangrijke zijde — die, namelijk, van den bekenden Hervormer in een volkomener licht te leeren kennen, dan de groote hoop zijner volgelingen tot nogtoe welligt gelegenheid heeft gehad. Het ſtuk is uitnemend wel geſteld — behelst eene zeer gezonde leer — ſpreekt geen woord van voorbeſchikking, (die hij waarſchijnlijk mede voor de ſcholen en het eigenlijke leerſtelſel wilde bewaard hebben) en ſteekt dus wonderbaar gunſtig af bij voortbrengſels uit den middeltijd der Hervormde kerk, waaraan niet zelden ſmaak en gezond verſtand en regt gebruik van den Bijbel te eenemaal ontbreken, terwijl zij echter de beminde lektuur in een aantal huisgezinnen blijven.

Zelfs No. 2 heeft ons, ten aanzien van den geest, in hetzelve heerſchende, minder voldaan. Hetzelve is bijna geheel vertaling uit het Hoogduitsch. En juist dit heeft te dezen aanzien eenen nadeeligen invloed. Men weet, hoe verre in Duitschland de zoogenaamde verlichting is gegaan. Het was natuurlijk en noodzakelijk, dat deze uiterſten werden tegengegaan — openlijk tegengegaan. Dit is dan ook gebeurd. Er hebben zich — gelijk wij uit het hier medegedeelde zelve zien — zelfs eene ſoort van Genootſchappen gevormd, en door correspondentien onderling verbroederd, welke, op verſchillende plaatſen, den verderfelijken ſtroom tegenwerken,

Digitized by Google

ken, en het ware oude Protestantsche Christendom staande houden, opbeuren, uitbreiden moesten. Het is uit dergelijke bron, dat zeer veel van het hier geleverde is voortgevloeid; en vooral de twee eerste — als voorbereidende — stukken ademen ten duidelijkste dezen geest en afkomst. Maar, is dit nu hier te lande ook het geval? Is de schets, welke van vele Leeraars gegeven wordt, hier op een maar eenigzins aanmerkelijk getal toepasselijk? Is het, om dier weinigen wil, oorbaar, een openbaar zaad van mistrouwen te zaaijen? en den onkundigen, hiertoe vaak maar al te geneigden, leek wijs te maken, dat slechts nog enkele Leeraars de waarheid zuiver leeren? Inderdaad, wij hebben uit dit zelfde boekje te vele achting voor den Eerw. VAN GOGH, de uitgever van dit geschrift, opgevat, dan dat wij zouden kunnen denken, dat hij dit behoorlijk bedacht heeft. Hij is, ja, regtzinniger, dan hij ons zal achten te zijn. Wij zouden inderdaad meenen, sommige uitdrukkingen van den Bijbel wat min woordelijk en steil te mogen opvatten; — maar daarom ontkennen wij de natuurlijke gebrekkigheid en bedorvenheid van den mensch, zijne behoefte aan vergiffenis, aan Goddelijke hulpe niet; noch ook de stellige straffen, veel min de wezenlijkheid en onontbeerlijkheid der Goddelijke openbaring. *Qui bene distinguit, bene docet.* En evenwel, nu zien wij nog wel tamelijk klaar, dat Ds. VAN GOGH meer vordert; maar de grond dier vordering, en inzonderheid de bewering, dat een ander dan het voorgeschreven geloof het hart heiligen noch vertroosten zou, zien wij waarlijk niet in. Het kan echter zijn, dat de man eenigermate regt heeft; dat in het bijzonder eene zekere teederheid der godsvrucht en ootmoed des bestaans ten uiterste geschikt zijn om het goede in den mensch te bevorderen. Want, wij moeten bekennen, om het goede is het hem te doen. Ware, zuivere volmaaktheid en zaligheid zijn de bedoelde vrucht van alle de stukken, hier geleverd. Maar, hoe voorzigtig behoort men, dan evenwel, te zijn, om het

voor-

Digitized by Google

vooroordeel tegen alle Leeraars, die in eenen eenigzins anderen geest en toon prediken, niet te ſtijven; om den waan, dat het meer op zekere begrippen en woorden en vrome houding en plooi, dan op werkdadige godsvrucht aankomt, niet te bevestigen!

De inhoud van dit eerſte Stuk is: I. Onderrigt omtrent het Duitſche Genootſchap, ter bevordering van de zuivere leer en de ware godzaligheid. II. Iets, dat tot onderwijs kan dienen bij het lezen van boeken door de Christenen. III. Toeſpraak aan alle geloovigen. IV. Opwekking tot volharding in het Protestantsch geloof. Eerſte deel: ſchets der Protestantſche leer. V. Verhandeling, ten betooge: dat God al het volmaakbare in den Christen volmaakt. VI. Over de Griekſche kerk in Rusland. VII. Kort overzigt van het Engelsch en buitenlandsch Bijbelgenootſchap te Londen, in het begin van 1814. VIII. Levensloop van J. P. KOHRHAMMER, Zendeling onder de Hottentotten. (*Uit zijne eigene levensbeſchrijving.*) IX. Bekeering door het lezen der H. S., naar een' brief van Kilkenny, in Ierland, van den 2den Mei 1814. X. Voorbeelden van gebedsverhooringen. XI. Voorbeelden van menſchen, die wedervergelding op den eerſten oogenblik hunner gepleegde misdaden verkregen, en van dezulken, die eenen tijdlang door het geluk begunſtigd werden, doch eindelijk nog volgens het regt der wedervergelding hunne ſtraf lijden moesten.

Van deze allen is No. V alleen een oorſpronkelijk ſtuk, van den Schrijver zelven; gevende hij van het overige zijne bronnen op, als ook die, uit welke hij wijders denkt te ſcheppen; doch noodigende tevens in het voorberigt eenen ieder uit, om hem meer bouwſtoffe te doen toekomen.

Volgens ons boven geſtelde, moeten wij wenſchen, dat deze eigene bijdragen rijkelijk zijn, en dat men in dezelve vooral niet disputére, maar ſlechts op zijne wijze leere en ſtichte. Wij mogen mannen van ieder Kerkgenootſchap hiertoe uitnoodigen; want ten aanzien

Digitized by Google

zien van namen is het boekje zeer verdraagzaam. Wij bidden echter, toch het redelijke enz. niet uit het oog te verliezen, opdat niet hier misbruik, daar bespotting en verharding de vrucht zij. Wij kunnen niet zeggen, dat ook al het praktikale ons te dezen opzigte heeft voldaan; b. v. die, waarlijk niet al te aanprijselijke, KOHRHAMMER. De *echt Christelijke geest* bestaat niet in woorden, maar in kracht, in geloof en liefde, in eenen heiligen wandel voor God. En wat dezelve zich vroeger ontwikkelt, en door het geheele leven heen beter staande houdt, wat het zekerlijk gewenschter is. — Wij wenschen goed succes, en willen enkele Germanismen wel passéren.

JOSEPH, *of de Broederhaat, Zedendicht in Prosa, door* W. E. DE PERPONCHER. *Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1815. *Voor rekening van den Auteur. In gr.* 8vo. *Iste Stukje, LXVIII en* 175 *Bl., IIde Stukje, XXIX en* 192 *Bl. f* 3-12-:

Met veel genoegen en eene groote verwachting namen wij dit werkje van den kundigen en godvruchtigen Grijsaard ter hand, aan wien *Nederland* reeds zoo vele nuttige en leerzame geschriften te danken heeft. Wij begrepen wel, dat wij dit *Zededicht* niet naar de strengste *Æsthetische* regelen zouden moeten toetsen; dat wij vooral de afgesletene vraag, of er al dan niet gedichten in *proza* zijn kunnen, niet weder moesten te voorschijn halen; dat wij ook niet scherp op de aangenomene taal- en spelregelen moesten zien, als waarin de Heer DE PERPONCHER zich een eigen stelsel gevormd heeft: maar edele gevoelens, bijbelsche eenvoudigheid en verhevenheid, vervat in eene uitbreiding dier zoo dichterlijke geschiedenis van JOZEF, aan welke VOLTAIRE zelf boven de *Odyssea* de voorkeur gaf, dit verwachtten wij, en hebben ons daarin geenszins bedrogen gevonden.

Bij

Bij de inzage van het eerſte ſtukje, nogtans, konden wij de uitgebreidheid niet giſſen, waartoe waarſchijnlijk dit werk zal uitdijen. De beide ſtukjes, die wij voor ons hebben, loopen ſlechts tot de komst van den held in POTIPHAR's huis, en de gunst, die hij aldaar geniet; zoodat het geheel een tamelijk uitvoerig tafereel zal worden.

Vooraf gaat eene Verhandeling *over het Heldendicht*. Men zou kunnen vragen, *cui bono?* daar de Schrijver niet alleen op den titel, maar ook in de Voorrede (bl. LVI), zijn werk volſtrekt geen *Helden-*, maar een *Zededicht* wil genoemd hebben. Het ſchijnt echter, dat de Schrijver deze beide dichtſoorten zoo na aan elkander verwant heeft geoordeeld, dat hij meende, de voornaamſte regelen van het eerſte ook op het tweede te kunnen toepaſſelijk maken. Op zichzelve is deze Voorrede vol fijne en juiste opmerkingen, den aard en de vereischten van het Heldendicht, *en* uit de natuur der zaak, *en* uit de voorhandene groote modellen, opdelvende; onder andere deze, dat men, al te ſchroomvallig den vorm der oudſte Heldendichten volgende, oorlog en ſlagting daartoe voor onmisbaar gekeurd heeft. Dat de Schrijver de Ouden als modellen beſchouwt, is natuurlijk en billijk; maar hij is, naar ons oordeel, omtrent de Nieuweren toch een weinig te ſtreng. Aan MILTON's en KLOPSTOCK's gedichten ontzegt hij een' held; het *Verloste Jeruzalem* noemt hij *eene verliefde Iliade, opgevuld met de onbezonnen luimen van jonge, ongemeen bevallige, en onverſchrokken dappere losbollen*: doch wanneer de Schrijver zijne eigene ruime bepaling van het Heldendicht, als *het doen overeenſtemmen onzer ziel met het edelſte en voortreffelijkſte der Natuur*, (bl. XXII) nagaat, gelooven wij, dat hij zoo min den volmaaktſten der menſchen (ſlechts als zoodanig beſchouwd) van den titel van *held* zal willen uitſluiten, als de ſekſenliefde, in alle hare ſchakeringen, aan helden van een' anderen ſtempel ontzeggen. Eene belangrijke, ſchoon korte, doorloopende ſchets der voornaamſte Heldendichten,

(HO-

Digitized by Google

(HOMERUS, VIRGILIUS, TASSO, VOLTAIRE, CAMOËNS, zelfs WILKIE) en een woord ten betooge van de geschiktheid des boeks *Genesis*, en van dat van *Job*, voor dat oogmerk, eindigt deze zaakrijke *Voorrede*.

Ook voor het tweede stukje is er eene, (op eene voortreffelijke *Opdragt* aan onzen Koning volgende) waarin over het *wonderbare* in 't algemeen, de ongeschiktheid van het bezigen der oude Fabelleer in onzen tijd, en de partij, die de nieuwere Heldendichter van goede en kwade Engelen kan trekken, gehandeld wordt.

Het gedicht zelve van *Jozef* behoort niet tot die smakelooze dichterlijke levensbeschrijvingen uit de vorige Eeuw, waarin men het *berijmen* eener Bijbelsche Geschiedenis voor het *non plus ultra* der Poëzij hield. Daartegen moest den Heer DE PERPONCHER reeds zijne gezonde *Theorie*, maar vooral zijn echt en diep gevoel, wapenen. In den *Jozef* is vele vinding, *poëtische* vinding, en vooral de uitdrukking van de taal der natuur en der godsvrucht. De eerste Zangen zijn wezenlijk, gelijk de Heer DE PERPONCHER ze zeer juist betitelt, een *Aartsvaderlijk Herdersdicht*. Hoe genoegelijk weidt onze geest in de schoone valleijen van *Hebron* en *Thekoa*, de bosschaadjen van *Mamre*, de velden van *Bethlehem*, de statige bergen van *Moria* en *Gerizim*! Uitmuntend heeft de Dichter (hier althans waarlijk Dichter) daarvan partij getrokken in zijn verslag der reize van JOZEF uit het vaderlijk huis naar zijne Broederen; een verslag, waarin de herinneringen uit de *Hebreeuwsche* aloudheid met eene bekoorlijke landbeschrijving zijn ineengesmolten. Maar ongelukkiger (schoon dichterlijk, en misschien zelfs geschiedkundig, niet onwaarschijnlijk) is het *oogmerk*, waarom hij den jongeling tot deze reis doet uitzenden, om, namelijk, van 's Vaders wege, het gedrag zijner Broederen, die zich aan allerlei onregt en geweld tegen de inwoners des lands schuldig maken, na te gaan, en er den Vader verslag van te doen;

ge-

Digitized by Google

gelijk hij dan ook reeds vroeger door dit aanbrengen den haat zijner Broederen zich zou hebben op den hals geladen. Immers, hoezeer dit hier verzacht, en de onderdrukking der inboorlingen door de Broeders van JOZEF (met regt) als verfoeijelijk wordt afgeschetst, waartegen de edele jongeling slechts uit pligt opkwam, er is toch iets zoo hatelijks in de rol van *verklikker*, dat wij de ondeugende Broeders, die zich over deze handelwijs te hunnen aanzien wreken willen, wel niet verontschuldigen, maar toch niet zóó sterk veroordeelen kunnen, als het belang van den held des gedichts (waarvan juist hier de knoop ligt) wel vereischt. Aan den anderen kant, nogtans, geeft dit eenen dichterlijk-menschkundigen grond, *en* voor den anders vrij doellooze togt des helds, *en* voor den haat der Broederen. De karakters van dezen worden ook zeer wel onderscheiden en uiteengehouden, (zoo ver het gedicht reeds loopt.) De geveinsde, onverzoenlijke wrok van SIMEON is niet het onverduldige misnoegen van GAD, noch de dolle, onberadene drift van LEVI: RUBEN, JUDA en NAPHTHALI hellen allen tot de zachtere zijde over; maar de eerste zoekt, door behoud van den geliefkoosden JOZEF, slechts weder in 's Vaders gunst te komen; de tweede wordt door een' edelen aard gedreven; de derde is goedhartig uit *temperament*, maar zwak. De oude Vader JAKOB wordt ten hoogste achtbaar als lieveling der Godheid, als bewaarder van de oude heilige overleveringen, en der leere van den éénigen God, van welke hij aan zijn' geliefden Zoon een even roerend als plegtig onderwijs geeft, grootendeels op eene even ongezochte als kiesche wijze in de woorden der H. S. voorgedragen, waarbij men het gebruik des boeks van JOB niet als eenen *Anachronismus* kan aanmerken, daar NIEMEIJER en anderen hetzelve tot de eerste nakomelingen van NAHOR betrekken. ELISAMA, JOZEF'S oudere Vriend, en zijne Zuster SELIMA zijn bekoorlijke, hoewel tot nu toe slechts flaauw omschrevene beelden.

Digitized by Google

Hebben wij dus in deze beide eerſte Zangen met genoegen in *Juda's* weiden bij zachtere en zuivere herderszeden, en op den heuvel der verſchijningen, vertoefd, in den derden Zang wachten ons geheel andere tooneelen. Hier doen zich oorlog en gevechten op. *Egypte* wordt door de naburige *Arabiſche* herdervolken beſprongen; deszelfs leger, op beſtel der Godheid, ter ſtraffe voor de ingedrongene Afgoderij, wordt eerst geſlagen; daarna, door het beleid van den Koning HERMESES en den Held AMENOPHIS, verliezen de herders het ſlagveld weder; doch, daar de *Egyptenaars*, in een' omgang hunner Godheden, dezelve de *magtigſte aller Goden* genoemd hebben, doet de Almagtige hen andermaal voor de heirmagt der *Arabieren* bezwijken, die nu het geheele land eerst uitplunderen, en daarna meer dan twee Eeuwen in bezit houden; tot eindelijk Koning THETMOSIS, van *Opper-Egypte*, de ſchuilplaats der gevlugte *Neder-Egyptenaren*, door de neêrlaag en vlugt der Barbaren, (waarbij hij door de Engelen des Lichts, gelijk de herders door die der Duisternisſe onderſteund worden) het geſcheurde Rijk hereenigt, herſtelt, aan de *Arabieren* vrijen aftogt vergunt; doch een zuurdeesem van misnoegen blijft over, tusſchen de achtergeblevene veroveraars, de inwoners van *Neder-* en die van *Opper-Egypte*, die wij vernemen, dat eerst door JOZEF's beleid moet worden weggenomen.

Zekerlijk is dit gedeelte des Gedichts, op zichzelve beſchouwd, wat de vindingen en den ſtijl betreft, het fraaiſte, best volgehoudene en dichterlijkſte gedeelte des werks, (in zoo verre het reeds in 't licht verſchenen is;) ook ſtrookt dit verhaal met de geſchiedkundige waarheid (in zoo verre die bij mogelijkheid in zulke aloude tijden kan worden opgedolven) zeer goed, vooral wat de overwinning van THETMOSIS en de overeenkomst met de herders aangaat. (Zie onder andere BECK, *Anleitung zur allgem. Welt- und Volkergeſchichte*, *I. Th.* 2 *Ausgabe*, *Leipz.* 1813. *ſ.* 296—298.) Doch, wat het ver-

Digitized by Google

verband met het geheel, en zelfs den zamenhang met de begrippen des Dichters wegens doelmatigheid, wijsheid en liefde der Godsſtraf, betreft, vinden wij het gebrekkig. Eene gebeurtenis, meer dan twee Eeuwen vroeger voorgevallen, en die tot JOZEF's geſchiedenis toch in geene *onmiddellijke* betrekking ſtaat, moest niet zoo omſtandig verhaald zijn geworden in een Gedicht, tot genen alleen betrekkelijk. En wat het tweede betreft: indien de Heer der Natuur de *Egyptenaren* voor hunne afgoderij ſtrafte, was immers zijn doel, hen daarvan terug te brengen, of toch zijn ongenoegen zoo lang te doen blijken, tot zij zich van hunne verfoeiſelen hadden afgewend. Doch neen — de *Egyptenaren* blijven even bijgeloovig, en de onderdrukking door de herdervolken heeft, na onnoemelijk vele verwoestingen en ellenden, niets te weeg gebragt, dan hun karakter te doen *ontaarden, hen mistrouwend, achterdochtig, baatzoekend te maken, en hunne kieschheid te verſtompen.* (IIde St. bl. 115.) Hoe kan de *Dichter* dus de wegen der Godheid, die hij, op het ſpoor van MILTON, (door hem met reden als den toonaangever van het hedendaagſche Heldendicht beſchouwd; Iſte Stukje, Voorrede, bl. LXI.) moest *regtvaardigen*, zoo geheel in het duister ſtellen? Doch laten wij de volgende Zangen afwachten.

In het vierde Boek worden wij weder geſtreeld door landelijke tooneelen. JOZEF, wiens geſchiedenis door het verhaal van *Egypte's* lotgevallen was afgebroken, bereikt dat bekoorlijke gewest, en den *Nijl*, van welken nu eene niet minder bevallige dan echt hiſtoriſche beſchrijving voorkomt. Aan POTIPHAR verkocht, wordt de *Hebreeuwſche* jongeling (wiens edele aard reeds den meester der karavane getroffen had) ras onderſcheiden, en over 's mans geheele huis geſteld. Hier ontvangt hij nu door zekeren *Ismaëliet* NEBAJOTH, die, ſedert lang in *Egypte* woonachtig, nogtans den Aartsvaderlijken Godsdienst behouden had, eene treffend kenmerkende ſchets van dat beroemde Volk, waarvan

Digitized by Google

de goede en kwade, de ſterke en zwakke zijde (in zóo verre wij hetzelve uit de zeer gebrekkige berigten der *Gricken* kennen) zeer juist worden aangeſtipt, en hier en daar menschkundig verklaard. Dat de *Egyptenaren* van JOZEF hier reeds met alle de kundigheden, bijgeloovigheden en volkszeden der *Egyptenaren*, door HERODOTUS, STRABO en DIODORUS beſchreven, zijn toegerust, is den Dichter vergund, ſchoon denkelijk niet op waarheid gegrond. — Eindelijk wordt de Held, te midden van een' ſtillen nacht, terwijl hij bij een' liefelijken maneſchijn zich aan overpeinzingen toegeeft, door eene verſchijning van GABRIËL, niet (gelijk wel bij andere Dichters plaats heeft) met zijne of zijner nakomelingen lotgevallen bekend gemaakt, maar bemoedigd, verſterkt en getroost met de algemeene beſtemming en den uitloop der lotgevallen des menschdoms, en den verhevenen, hemelſchen ſtaat, welke voor hetzelve is weggelegd. Hierin komen vele ſchoon en diep gedachte plaatſen voor, die ons omtrent den aard van ons tegenwoordig en toekomend wezen, en de leidingen der Godheid, veelbeduidende wenken geven. Zie hier een ſtaaltje: „Datgene," zegt GABRIËL, „wat gij hier de muzijk noemt, deelt u „van de (hemelſche) inrigting der dingen, door on„middellijk gevoel, eenige flaauwe, onbeſtemde, on„volledig ontwikkelde indrukken mede, als eene eer„ſte voorbereiding van 't geen er u eens van bekend „worden moet." Ook wij hebben altijd de muzijk, als eenen band tuſſchen Hemel en Aarde, welke, door eene zinnelijke aandoening, ons gevoel voor het oneindige opwekt en verlevendigt, beſchouwd en bewonderd.

Over 't algemeen is de *toon* van dit boek en de geest van hetzelve voortreffelijk. Men ziet, dat de Grijsaard het *con amore* geſchreven heeft, om een der ſchoonſte verhalen en karakters in den Bijbel, en daardoor ook de hoofdleer van dat goddelijke boek, de bijzondere voorzienigheid, in een nieuw, belangrijk licht te

Digitized by Google

te plaatſen. Dit edel doel, en de in meer dan één opzigt gelukte bereiking van hetzelve, overweegt dan ook in ons oog verre die kleinere onvolmaaktheden, van welke wij reeds eenigen hebben opgegeven. De grootſte feil, nogtans, tegen den goeden ſmaak komt ons voor in den zeer ongelijken ſtijl te liggen, die zich nu eens tot eene zeldzame hoogte verheft, dan weder tot het zeer eenvoudige *proza* des dagelijkſchen levens afdaalt. Zie hier van beiden een enkel proefje. Hij zegt van *Egypte*, IIde St. bl. 3. „ Daar ligt zij voor mij, „ zoo als zij was bij haren eerſten bloei, die ſchoone, „ die beroemde landſtreek, de Moeder der Volkplantingen, de leermeesteresſe der Natien, de vroege ſchool „ van de pas ontluikende wijsheid der menſchen! Daar „ ligt zij, geheel beſproeid, met haren weldadigen „ ſtroom. Uit het *Ethiopisch* Maangebergte ontſpronngen, trekt dezelve alle de overvloedige waterſchatten „ der omringende bergketenen tot zich, om er zijn geſchenk meê te vermeerderen, en ſtort dan, met donderend, ſchotterend (ſchaterend) gedruisch, van de „ ſpitſen der hooge rotſen af, in den ſchoot zijner beminde landouwen. Terſtond neemt hij den zachten, „ ſtatigen loop der enkel heilſtichtende milddadigheid „ aan. Jaarlijks voert hij 't vet bemestend ſlib gelijkelijk over alle de gelukkige velden heen, en geeft ze „ voorts aan den koesterenden zonneſtraal weder. Zacht- „ blinkend komen zij, uit de bevruchtende omhelzing „ der wateren, te voorſchijn, en dekken zich terſtond „ met het ſierlijkst bebloemd veldtapijt."

Men vergelijke hiermede, in hetzelfde ſtukje, eens de volgende zinſnede, bl. 123. „ De beelden, die men thans „ maakt, zijn nog juist zoo, als zij verſcheidene eeuwen geleden waren. Dezelve geven geen blijk van „ eenige kennis aan de bijzonderheden van 't maakſel „ des menſchelijken ligchaams. Men ziet er weinig „ ſpieren, en zelfs weinig knokken op geteekend, en „ geene zenuwen of aderen. Het algemeen beloop van „ 't ligchaam alleen vertoont zich, en dan nog op

Digitized by Google

„ eene flecht uitgekozene wijze. Alles is regt," enz. Ongevoelig veranderden wij, bij het overſchrijven, de ſpelling naar de thans gebruikelijke.

Deze klip der ongelijkheid van ſtijl, waartegen ook FENELON in den *Telemachus* meermalen geſtooten heeft, ſchijnt aan het zoogenoemd *poëtisch proza* onvermijdelijk eigen. Wij zeggen echter met den Schrijver; „ Het zou ons leed doen, indien FENELON „ zijnen *Telemachus*" — en voegen er bij, indien PERPONCHER zijnen *Jozef* — „ niet geſchreven had."

Achter het eerſte zoo wel als tweede ſtukje zijn eenige zedekundige *Mengelingen*, die met het werk zelve niets gemeen hebben, doch die de Schrijver zekerlijk op geene andere plaats voegzaam wist aan te brengen.

Bijdragen tot de Geſchiedenis der Natuurkunde bij de Ouden; in zes Voorlezingen, gehouden in de Maatſchappij Felix Meritis, door JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE. *Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn, 1815. *In gr.* 8*vo.* 152 *Bl. f* 1-16-:

Zoo zeer men de verdienſten der Ouden in fraaije letteren, bijzonder in de welſprekendheid en geſchiedkunde, genegen is te erkennen, zoo weinig heeft men gewoonlijk op met hunne natuurkundige kennis. Dit vooroordeel heeft zoo lang het veld behouden, omdat men zoo ten uiterſte zeldzaam de beoefening der fraaije letteren en die der natuurkunde in dezelfde handen ziet ſlagen. Te grooter waarde verkrijgen hierdoor de ſchriften van den Heer VAN CAPPELLE, die zich op beide vakken met een' even gelukkigen uitſlag toelegt, waarvan de voor ons liggende Verhandelingen een nieuw bewijs opleveren. De beide eerſten zijn reeds voorlang in het *Mengelwerk* aan onze Lezers medegedeeld; wij zullen er dus niet bij ſtilſtaan, en ons alleen tot de vier overigen bepalen. De eerſte van dezelve handelt over de kennis, welke de Ouden aangaande de eigenſchap-

Digitized by Google

ſchappen der lucht gehad hebben, in zoo verre dezelve namelijk op proefondervindingen ſteunde. Hieruit blijkt, dat HERO *van Alexandrië* hare *ſtoffelijkheid* en *ijlheid* zeer duidelijk heeft ingezien en bewezen; dat ARISTOTELES eenig begrip van hare *zwaarte* gehad heeft, enz. Tevens geeft VAN CAPPELLE hier eene zeer vernuftige verdediging van den ſtelregel der Ouden, *dat de natuur alle ijdel vliedt*, waaruit zij die verſchijnſelen verklaren, welke wij doorgaans aan de veerkracht en perſing der lucht toeſchrijven. De Schrijver toont hier aan, dat deze ſtelregel niet uit de lucht gegrepen, maar inderdaad uit waarnemingen en proeven is opgemaakt, en dat zij er eene meesterlijke toepaſſing op de dagelijks voorkomende natuurverſchijnſelen van wisten te maken. Ondertuſſchen komt het ons toch voor, dat deze ſtelling het *onvolledige* van der Ouden natuurkennis niet onduidelijk aan den dag legt; daar zij, bij gebrek van vergelijkingspunten, een te overhaast beſluit namen, en, uit een gering getal gelijkſoortige verſchijnſelen, eene gevolgtrekking tot het geheel, eene algemeene natuurwet, opmaakten. — Van de derde Verhandeling is de vierde een gevolg; bevattende de beſchrijving van eenige werktuigen, door de Ouden uitgevonden, en op de eigenſchappen der lucht gegrond. HERO en deszelfs leermeester CTEZIBIUS, beiden *Grieken* van *Alexandrië*, verſchijnen hier op den voorgrond, en met genoegen leest men, welke vorderingen reeds toen het menſchelijk vernuft had gemaakt in de aanwending der natuurkrachten tot zijn gebruik. Deze beide Verhandelingen maken een geheel uit, en zijn juist geſchikt om die verwaten proefnemers beſchaamd te maken, die den *Grieken* en *Romeinen* alle kennis en ervaring in de proefondervindelijke natuurkunde willen ontzeggen. — De vijfde Verhandeling maakt ons bekend met het leven en de verdienſten eener geleerde *Alexandrijnſche* Vrouwe, HYPATIA genaamd, welke aan de beroemde ſchool van die ſtad nieuwen luister heeft bijgezet. Zij levert een

Digitized by Google

voorbeeld; hoe verre ook hare sekse, of liever, hoe verre eene vrouw, in daartoe gunstige omstandigheden geplaatst, het in wijsgeerige en natuurkundige wetenschap brengen kan. Hare voortreffelijkheid, als geleerde, was zoo groot, en werd, daar zij met vele beminnenswaardige hoedanigheden vergezeld ging, zoo algemeen erkend, dat men haar aan 't hoofd der *Alexandrijnsche* school stelde. Doch het einde harer glansrijke loopbaan was treurig: zij stierf, een slagtoffer van de lagen der geestelijken. — Het *Griekſche vuur* maakt het onderwerp der laatste Voorlezing uit, over welks uitvinding, waarschijnlijke zamenstelling, en gebruik, onze geleerde Schrijver een kort geschiedkundig overzigt levert, zonder in nadere overwegingen te treden, of dit stuk zoo zeer eenig nieuw licht bij te zetten; 't welk ook minder het oogmerk dezer Voorlezing schijnt geweest te zijn.

Wij twijfelen geenszins, of onze Lezers zullen, na het lezen dezer, ook ten aanzien van stijl en taal, uitmuntend geschrevene Verhandelingen, met ons verlangen, dat de Schrijver, te midden zijner nieuwe loopbane, voortga, de natuur- en letterkunde met zulke belangrijke bijdragen te verrijken.

Vaderlandſche Uitboezemingen, door Mr. W. BILDERDIJK *en Vrouwe* K. W. BILDERDIJK. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo. XII en* 177 *Bl. f* 1-16-;

Het was ligtelijk te voorzien, dat de rijke en onuitputbare dichtader van BILDERDIJK en zijne begaafde Gade bij de groote gebeurtenissen van onze dagen met opbruisende kracht zoude stroomen. Wij ontvangen van deze beroemde kunst-, echt- en lotgenooten thans niet minder dan 28 dichtstukken, van onderscheidene grootte, soort, strekking en waarde; doch alle aan de gelukkige omstandigheden van onzen tijd, en een groot aantal aan de glorierijke Zomermaand van 1815, hun aanwezen verschuldigd, Beperkt binnen de enge grenzen eener

ge-

Digitized by Google

gewone aankondiging, is het ons niet mogelijk, den inhoud en de kunstwaardije der verschillende gedichten eenigermate te doen kennen. Wij zullen dus weinig meer kunnen doen, dan de onderwerpen der voornaamste stukken op te geven. Na eene korte, doch keurige opdragt aan den Koning, van BILDERDIJK, wordt deze fraaije bundel geopend met een' Lentezang van Vrouwe K. W. BILDERDIJK, bepaaldelijk gewijd aan de Lente van 1814, welke beschouwd wordt, als voor den Nederlander, die vrede en rust herboren en zich van het dwangjuk ontslagen zag, bijzonder gezegend. Het stuk heeft veel schilderachtigs, vele zeer fraaije partijen. Tot eene proeve van den allerliefsten dichttrant dezer verdienstelijke Vrouw, moge het volgende couplet strekken:

Geen' wreevlen dwingland meer ten spot,
Bestemde de Almacht-zelve ons lot,
En stelde in WILLEMS hand den onverbreekbren scepter,
Verbroederd en vereend van zin,
Verbindt ons onderlinge min,
Geen onvree bruischt in 't hart, geen wreevlig zuchtjen repter.
Geen oude vete of haat
Bestaat,
Nu aller hart eenstemmig slaat.

Misschien zoude men eene aanmerking kunnen maken op de te groote uitvoerigheid; eene eigenschap, welke meer stukken van Mevrouw BILDERDIJK hebben, en waardoor wel eens (vooral in Lierzangen) de kracht verloren gaat, en de belangstelling niet genoeg wordt gaande gehouden. Op bladz. 5, reg. 3, kan *'t* niet op *Nederland*, maar moet noodwendig op *grond* slaan, een woord dat mannelijk is. Bladz. 6 lezen wij, bij herhaling, *juicht*, *knielt*, in plaats van *juich*, *kniel*. Bladz. 11 wordt op *throon* gerijmd door *throon*. Zoo zijn er meer kleine vlekken in, welke mishagen. De uitdrukking: *schuchtre maagdelijn*, klinkt ons wat Germaansch in het oor, en die van *God der Nederlanden* wat Israëlitisch.

Nederland herfteld. Een zeer schoon stuk, vol van dichterlijke vinding, en in de gewone krachttaal van BILDERDIJK. *De Bloedhond*, schoon stevig en stout, beviel ons niet. Men leest hier bijna van niets dan bloed. De schilderingen, overeenkomstig met het beeld, zijn, naar ons gevoelen, nu

Digitized by Google

en dan onkiesch, somtijds walgelijk. Zoo lezen wij:

Thands gaat het *op een nieuw?* aan 't kelen.

. . . . . .

't Is lang, dat hij naar 't bloed verſmachtte
Dat ſteeds zijn kaken heeft beſpoeld,
Naar moedwil en verſcheuring trachtte
Die 't belgloedaâmend hart verkoelt.

De aangevallenen worden onder het beeld van lammeren voorgeſteld. De Dichter vraagt:

Omoozlen! waant gij hem te blinden?
Hij kent u (uw) *ſmaaklijk* bloed, en wol;

(Is de wol ook al ſmakelijk?)

Geen klaauw of tanden tot verſlinden;
Geen wolvenhart, van vraatzucht dol.

(Wij betuigen dit niet te verſtaan.)

Geen brave kan met woeste beulen,
Wien 't bloed van muil en nagels vloeit, enz.

Het doel van den Heer BILDERDIJK, om afgrijzen voor den Dwingeland te verwekken, wordt niet bereikt door ſoortgelijke verzen, daar de goede ſmaak geene walgelijke beelden in de poëzij duldt. Welk een onbegrijpelijk onderſcheid is er tuſſchen dezen *Bloedhond* en des Dichters *Minotaurus*, dat wij voor een meesterſtuk houden van kracht en ſtoutheid! Een even groot meesterſtuk is het volgende: *Aan de verbonden Volken.* De hooge toon, welke hier heerscht, is BILDERDIJK alleen eigen. Hier werpt hij den geheelen gloed van zijn dichtvuur op den kop des Tirans. Het ſtuk is kort; maar er is alles in vereenigd, wat taal en kunst vermag, om 's Dichters verontwaardiging en woede uit te ſtorten. Wij bezitten al een groot aantal verſchrikkelijke afbeeldingen van NAPOLEON; maar het is (voor zoo verre ons bekend is) nog niemand gelukt, hem in zulk eene afſchuwelijke zwarte, meer dan Duivelen-gedaante te ſchilderen. Trouwens, wij kennen ook geen' Dichter, die er zoó toe in ſtaat en zoo verre in het kunstmatig vloeken gevorderd is, als BILDERDIJK. Men oordeele uit het ſlot van deze ſtoute Ode:

Mijn

Digitized by Google

Mijn zangdrift, hoe! gij zwijmt? — Wat zet uw' ijver palen?
Heeft dan de krachtigſte aller talen
Geen' uitdruk, ſterk genoeg, te baat?
Moet me, in mijn hoogſte vuur, 't beſtemplend vloekwoord falen,
Om d'affchuw van mijn ziel, om 't duivlenbeeld te malen,
Van die in Helſchen aart de Hel te boven gaat!
Ô Waar mijn gorgel ſtaal, om wraak en vloek te ſchreeuwen,
Mijn borst, een koopren klok die aarde en zee doorklonk!
Verdoofde zij 't gebrul van de Abisſijnſche leeuwen;
Dat de onmensch, op haar kreet, door 't ſplijtend aardrijk zonk!

. . . . . .

Mijn hand kan, moet het zijn den wagen
Van Lucifer, door 't zwerk gedragen
Doen raatlen door het oor: den donder, op zijn hoofd
Gebroken, klaatren doen terwijl hij 't brein doorklooft;
Maar, andermaal dien kar in zegepraal beſtijgen,
En die hem nederbonsde, in nieuwe vlucht bekrijgen,
Dit, Hemel! is te veel. Dit wist geen Englentong
Te melden, ſints ze uw' naam het heuchlijk hallel zong!
Hier beeft de ſchepping; hier dreigt de aardbol uit zijn harren
Te ſpatten, om zich-zelv' in 't grondloos onbeſtaan
Te werpen; en de morgenſtarren
Verliezen 't evenwicht, en zuizlen op heur baan. —
Dit gaat Uw kroon te na, ô Godlijk Alvermogen,
Vertoon u, daal, barst uit, en ſtort' hij anderwerf!
Ô Laat mij dees triomf op 's afgronds macht beoogen,
En 'k offer u mijn' dank, en ſmelt van vreugde, en ſterf!

Dezelfde geestdrift blaakt in het ſtuk: *De Franſchen*; doch wij denken, dat het opwekken van een' eeuwigen haat tegen eene geheele Natie minder zal behagen, dan het vloeken op den Aartsgeweldenaar. Van dit allezins ſtout en krachtig ſtuk mede een ſtaal, tot een blijk van BILDERDIJK's hooge kunst zoo wel, als denkwijze:

Neen, 't is geen Dwingland ſlechts, die op hun hoofden trappelt,
En op hun ſchoudren zweeft, en in hun borst gebiedt,
Zich kroonen zet op 't hoofd, met warelden geappeld,
Met blikſemen gepunt; het is dat monſter niet.
Neen,

Digitized by Google

Neen, 't zijn des booswichts vloekverwanten;
't Is heel dat duivelnest, dat in zijn dolheid deelt, —
Hem koestert met het hart, zijn moordbanier durft planten; —
't Is 't Godverwaten volk, tot 's aardrijks vloek geteeld; —
't Godlastrend Helgebroed! daar 't in den eedbreuk dartelt,
Door schuiflende addrentong zoo gruwbaar als door 't hart;
Dat, in zijn schandlijk juk, van helsche vreugdstuip spartelt; —
't Is dit, dat God en de aard tot hun verdelging sart!
Verdelging? — Ja, zij is gezworen!
Hun naam verga van de aard met 's aardrijks heerschappij!
Europa, zoo die naam blijft ritslen door uw ooren,
Is 't aardrijk steeds ten roof, en niets op aarde vrij.

Napoleon en de Franschen, van Mevrouw BILDERDIJK. Hier verheft zich de Dichteres mede door billijke drift en verontwaardiging. Doch gelijk zij, (wier stuk te veel in de schaduw van het naastvoorgaande staat) in deze soort van poëzij, haren Echtgenoot slechts op eenen afstand kan volgen, zoo legt zij ook zachter gevoelens ten aanzien van het Fransche volk aan den dag. BILDERDIJK wil het gansche lijk van den aardbodem verdelgd hebben; Mevrouw bepaalt zich alleen tot de schuldigen:

En al wie met u (NAPOLEON) heult, zal in uw val vergaan!

Opwekking, van Mevrouw BILDERDIJK. Met kracht en gevoel gedicht.

De Koninklijke Weezen. Een middelmatig vers, voornamelijk gerigt aan de Hertogin VAN ANGOULÊME, waarvan Mevrouw BILDERDIJK zingt:

Bleek als marmer
Vielt gij het beeld te voet, het kruisbeeld van d'Ontfermer,
En badt Hem bijstand af die folter leed en dood,
En, wie ons vloekt en hoont, te zegenen gebood!
Hij sloeg uw deugden gâ met Godlijk welbehagen,
En schonk uw ziel de kracht om zoo veel smarts te dragen!
Geen *traantjen?* in uw oog, geen *zuchtjen?* uit uw borst,
Verweet een boetend volk 't mishandlen van hun Vorst!
Uw christelijk gemoed was allen hoon vergeten,
En toonde voor hun trouw hun teedren dank te weten.

Naar

Naar ons oordeel is dit ſtuk niet wel geplaatst onder vaderlandſche, dat is Nederlandſche, uitboezemingen. Ook zouden wij den lof, aan deze Vorstin gegeven, niet gaarne onderſchrijven. Wij beklagen de ongelukkige, maar beklagen mede de zoo jammerlijk vervolgde Protestanten, en houden niet van eene vrouw, vooral niet van eene Vorstin, die, ſteeds van een' drom priesteren omgeven, voor het licht der verdraagzaamheid de oogen ſluit, en door bijgeloof en dweeperij op een aantal domme, zoogenaamde, zuivere Koningsgezinden zoekt te werken.

Echt vaderlandsch, meer gepast en ook hartelijker is het volgende gedicht: *Ter Geboortefeest van onzen Koning, toen ſouvereinen Vorst.* Hier treffen wij die zachte en kieſche trekken aan, welke het penſeel van onze beroemde Dichteres eigen zijn. Hoe keurig is niet het volgende:

Is niet in 't Vorstlijk hoofdſieraad
De parel die het ſchittrendst ſtaat,
Het *traantjen* dat de dankbren weenen?
Waar Vorſtendeugd *haar* wellen doet,
Siert *zij* de kroon met ſchooner gloed
Dan 't vuur van Indus ſlonkerſteenen.

De Dichteres ſchijnt veel op te hebben met *traantjes* en *zuchtjes*. Wij houden niet van dat *diminueren* in ſoortgelijke verzen. Waarom hier niet liever:

De ſtille traan, dien dankbren weenen?

Dan had Mevrouw ook niet tegen het geſlacht behoeven te zondigen.

Veel minder beviel ons de volgende zang, op het *Geboortefeest van 's Lands ſouvereine Vorstin.* Onder de 22 couplet-ten zijn er ſlechts vier, die regtſtreeks op de Vorstin toepaſſelijk zijn. Het meeste is variatie van het thema; *Onze ellende onder de Franſche dwingelandij — ons geluk onder Oranje.* Nu, dit is zeer wel en zelfs keurig bewerkt: maar in een' feestzang, ter eere van eene Vrouw, die door zoo vele deugden uitblinkt, en op zichzelve zoo waardig is bezongen te worden, hadden wij liever de politieke omſtandigheden niet gemengd en het elders zoo vaak behandelde thema niet gebruikt gezien.

Thans

Thans komen wij tot stukken, gewijd aan de roemrijke, Nederland en geheel Europa eeuwig heilige, Zomermaand van 1815. *De Overwinning op de Fransche Legermagt*, is een allertreffelijkst gedicht van BILDERDIJK, dat wij voor het schoonste van den ganschen bundel houden. Wij kunnen er, uit gebrek aan ruimte, niet meer van zeggen, dan dat het heerlijk onderwerp, waaraan ieder echt vaderlandsche zanger zijne krachten behoorde te beproeven, hier bezongen wordt op eene wijze, onzen grooten Dichter waardig; en dit zegt, zonder twijfel, zeer veel. De regels:

Geen druppel (bloeds) die niet wenscht te stroomen,
Om 't Helsche vloeknest in te toomen,

moeten wij, om meer dan ééne reden, afkeuren. Hoe! kan de *druppel wenschen?* en kan de *druppel* een *nest* in *toom* houden?

Hetzelfde onderwerp wordt door Mevrouw behandeld — wel minder krachtig, minder verheven, minder wegslepend, maar ook in een' geheel anderen trant. Beide dichtstukken hebben hunne afzonderlijke verdiensten, en kunnen niet vergeleken worden. Dat van BILDERDIJK is meesterlijk. Dat van zijne Gade is lager gestemd en uitvoeriger, ja, misschien, al te uitvoerig in de *détails*. Het heeft echter zeer schoone en roerende partijen, en doet de vereischte werking.

Oranjes Wond. Een keurig stuk van BILDERDIJK. Eenige uitdrukkingen (zoo wel als die over hetzelfde onderwerp in de zoo even geprezene Ode: *De Overwinning op de Fransche Legermagt*) komen ons te overdreven en daardoor minder krachtig voor.

Ons voldoet daarom meer het volgende: *Smart bij Vreugd*, van Vrouwe BILDERDIJK, waarin hetzelfde onderwerp wordt behandeld. Hier spreekt het zachte, teedere gevoel van eene moeder. Het geheel is uit het hart gevloeid, zonder mangel aan kunstschoon te hebben.

Ook de *Opwekking aan de Nederlandsche Vrouwen* doet het hart van Mevrouw BILDERDIJK eer aan. Wie leest niet met genoegen, met innige deelneming:

Komt, thands de stapels neêrgesmeten
Van Grootvaârs nagelaten goed;
Tot donzig plukfel uitgereten,
Ter stelping van het heldenbloed!

'k Be-

'k Benij u thands, wiên 't mag gebeuren,
Te grijpen uit een rijke kas,
Als of bij 't vluchtig windſelſcheuren
Het duizendſte het eerſte was.

Men treft hier enkele feilen aan, welke wij aan overhaasting toeſchrijven. De eerſte regel luidt:

Welaan, de koffers *opgeſloten!*

Wij meenen, dat dit het tegengeſtelde aanduidt van hetgeen de Dichteres bedoelt. Althans wij gelooven niet, dat men voor *ontſluiten*, of *openſluiten*, *opſluiten* kan zeggen. Soortgelijke ſtukjes verpoozen den Lezer, op eene aangename wijze, die wel eens door het herhaalde en verſchrikkelijke vloeken op den Dwingeland en de Franſchen eenigzins vermoeid wordt. De Bijſchriften van BILDERDIJK zijn meestal fraai en keurig.

Lang vloeije nog beider heerlijke dichtader!

Karakterſchets en kort Overzigt der Regeringswijze van ALEXANDER DEN I, *Keizer van Ruſland. Naar het Hoogduitsch van* J. D. F. RUMPF. *Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1815. *In gr.* 8*vo.* 196 *Bl. f* 1-16-:

Er is ſedert eenigen tijd zeer veel gezegd, geſchreven en gezongen tot lof van Keizer ALEXANDER. Geen wonder; hij was het hoofd en de grondlegger van het groote Volkenverbond, dat Europa verloste. Maar, de lof van Vorſten, van veroveraars en weldoeners, is teffens, billijk, verdacht. Het ontbreekt ook niet aan twijfelaars, aan bedillers en veroordeelaars des grooten mans. Wij moeten hun hunne bedilling, hun oordeel laten. Doch, wie twijfelt, of ALEXANDER veel gedaan hebbe, dat hem als een man van welgeplaatst gevoel, als een voortreffelijk Monarch, en als een vader zijner talrijke onderdanen kenmerkt, dien noodigen wij om dit ſtuk te lezen. Het is waar, hetzelve is bijna eer in den toon der *lofrede*, dan in dien der *geſchiedenis* geſchreven; doch de toegezwaaide lof berust op — neen, beſtaat in daadzaken, in echte ſtaatsſtukken en brieven, die 's mans nederi-

ge.

Digitized by Google

ge, menschelijke, godvruchtige denkwijze, maar vooral zijne werkzaamheid tot verligting van het juk der dienstbaarheid, verbetering van wet en orde, bevordering van welvaart en geluk, aanmoediging van wetenschap en kunst, in zijne uitgebreide staten, op eene onweerſprekelijke wijze staven.

De inleiding bevat eene opsomming en korte vermelding des levens van Ruslands grootste Vorsten, van den aanvang af: WLADIMIR I, JAROSLAW I, IWAN I en II, PETER I, CATHARINA II. — ALEXANDER moet hun begonnen werk voltooijen. — Zijne zorgvuldige opvoeding door CATHARINA, jeugd en huwelijk. Zijne gevoelens, denkbeelden, werkzaamheden na de beklimming van eenen troon, dien men meent, dat de grootmoeder slechts door sprakeloosheid belet wierd, hem reeds vóór zijn' vader te doen bezitten. Eene menigte van maatregelen ter verbetering van het staatswezen, enz. enz. De verheffing van de magt des rijks naar buiten. Zijne betrekkingen en onderhandelingen met andere staten, inzonderheid Frankrijk. Gebeurtenissen en daden tot in 1815, en den geheelen afloop des Vrede-krijgs.

Dit is het zeer algemeen overzigt van dit *kort overzigt*, waarin de karakterschets, of van zelve ligt opgesloten, of bij gelegenheid wordt ontwikkeld. Het spreekt van zelve, dat het ons, als ongevoelig, ook het Russische rijk, zoo als het voorheen was, en nu is, ten aanzien van magt, regering, verlichting enz., eenigzins doet kennen.

Hoe belangrijk, dus, dit zeer welgeschrevene en welverstaalde werkje zij, behoeft geen betoog. — Hetzelve pronkt met eene afbeelding, ten voeten uit, van den voortreffelijken Monarch, dien men echter — wij zagen hem van nabij en op ons gemak — hier veel te kort heeft gedaan. Hij is een waarlijk schoon man, met al de zachte achtbaarheid op het gelaat van een' vader veler volken.

I. Brief, inhoudende eenige onpartijdige Aanmerkingen op eene Memorie, onlangs in het licht verschenen, onder den titel: Staat der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal H. W. DAENDELS, *Ridder, Luitenant-Generaal, enz. enz. in den (de) jaren* 1808—1811. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr. 8vo. 79 Bl. en* 30 *Bl. Bijlagen f* 1-10-:

II.

Digitized by Google

III. Java: zijnde een kort overzigt van deszelfs waardij en handel, met betrekking tot Nederland: in antwoord aan den Schrijver der Aanmerkingen op het nieuw ingevoerd Stelsel op dat Eiland. Door H. D. CAMPAGNE. *In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1815. *In gr.* 8vo. 124 *Bl.* f 1-:-:

Ef is geen boek zoo slecht, dat niet eenig goeds bevat; zoo zulks het geval met dit geschrift zij, zullen wij ons voldaan achten: zoo nederig vangt de Schrijver van No. II zijn voorberigt aan. Het is den Recensent, intusschen, bij het doorbladeren van dit Overzigt; voorgekomen, dat hetzelve niet slechts *eenig goeds*; maar *zeer vele* wetenswaardige zaken behelst; welke door anderen, die over deze stof geschreven hebben, zoo al niet over 't hoofd gezien, dan toch uit een ander oogpunt beschouwd werden.

Het oogmerk van den Schrijver is, den indruk; welke hij vreest, dat wellig door den Brief, in No. I vermeld, tot vermindering van belangstelling in het bezit van *Java* en verdere aanhoorige *Oostindische* bezittingen, mogt voortgebragt zijn, uit te wisschen, en alzoo de inrigtingen, welke de Heer DAENDELS, als Gouverneur Generaal van *Java*, in den korten tijd van bestuur, aldaar heeft ingevoerd, te verdedigen tegen de bedenkingen, welke daaromtrent in de gezegde Aanmerkingen voorkomen; *zonder mogtans*, gelijk de Heer CAMPAGNE een en andermaal zegt; *de maatregelen, door den Generaal* DAENDELS *in 't werk gesteld, om tot een beter bestuur te geraken, goed te keuren.* Wij zijn het volkomen eens met den Schrijver, en konden ons nevens hem; inderdaad, niet genoeg verwonderen, dat, gelijk wij bl. 9 lezen, „ juist in het tijdstip, dat er in *Texel* eene expeditie gereed „ ligt, om naar *Java* te zeilen — juist in een tijdperk, waarin de „ *Nederlandsche* Koophandel, na zoo vele jaren van druk en „ verguizing, met nieuwen moed zich wil ontwikkelen; en „ de geest des handels van al wat verlicht denkt, vooral „ ten aanzien van *Java*, hoog gespannen is; en ook onze „ goede wijze Koning, door alle mogelijke middelen, dien „ edelen geest des werkzamen *Nederlanders* krachtdadig on„ dersteunt — dat juist, in zulk een oogenblik, een ongenoemd Schrijver te voorschijn treedt, om te bewijzen, „ *dat*

„ *dat Java nimmer aan het Moederland eenige pecuniële voor-*
„ *deelen geven kan.*" Wij vragen met den Heer CAMPAGNE:
„ Moet dit geenen nadeeligen indruk maken op de werkzaam-
„ heden dier kundige en eerlijke mannen, die, met het ver-
„ trouwen van den Vorst vereerd, geheel andere gedachten
„ van *Java* voeden? Is dat zijn Vaderland waarlijk nuttig
„ zijn?"

Het doel van den Schrijver is dus allezins loffelijk. En hij betoogt de groote aangelegenheid van *Java* voor het Moederland, en wel ingevolge de, door den Gouverneur Generaal DAENDELS ingevoerde, orde van zaken, door aanwijzing 1°. van den vruchtbaren grond van dat Eiland met betrekking tot *Nederland*; 2°. van het geenszins overtreffende der voormalige inrigtingen boven de later genomene maatregelen, en 3°. van *Java's* gunstige ligging voor den koophandel van *Indië* in het algemeen, van haven tot haven.

De Rec. wil zijne krachten niet beproeven, om van dit drieledig vertoog een uittrekſel te leveren; hij betuigt, dat dit hem nog al eenige moeite zou kosten, *en* omdat dit onderwerp zeer zaakrijk behandeld is, *en* omdat de Schrijver eene hem bijzonder eigene wijze van beſchouwen heeft. Misschien zal men bevinden, dat deze en gene bedenking juist niet op de regte plaats is bijgebragt, of dat deze en gene uitweiding en aanhaling wel konden achterwege gebleven zijn; doch men zal het zich, voorzeker, niet beklagen, alle de hier voorkomende bedenkingen en aanhalingen gelezen te hebben. De Heer CAMPAGNE heeft, naar ons inzien, den Schrijver der Aanmerkingen, dien hij wel met den inwendigen ſtaat van *Java* bekend, maar met de eerſte beginſelen van Koophandelkunde te regt onbekend oordeelt, volkomen wederlegd, en de groote aangelegenheid van dat Eiland voor het Moederland *bewezen*, en dat wel zoo duidelijk en op zulke duchtige gronden, dat, indien, na al het merkwaardige geſchrijf, hetwelk, ſedert de laatſte twintig jaren, *Java* betreffende, in het licht gekomen is, de bovengemelde Aanmerkingen, ſchoon zij niets dan opgewarmden kost bevatten, nogtans bij ſommige bevooroordeelde beminnaars van den ouden zuurdeesem der *Oostindiſche Compagnie* eenigen bijval mogten gevonden hebben, deze nu als voor altijd vernietigd mag gehouden worden. — Wij kunnen voorts den Heere CAMPAGNE den lof niet onthouden, van den Schrijver der Aanmerkin-

kin-

Digitized by Google

kingen, op eene zeer beſcheidene wijze, in deszelfs algeheele naaktheid uitgekleed, d. i. hem in zijne diepe onwetendheid, aangaande al wat Koophandel betreft, voorgeſteld te hebben. Deze zal het misſchien — ten zij hij gansch phlegmatiek zij, en dit hopen wij van zijnentwege — wel wat ſterk om te verduwen vinden; maar waarlijk, hij had zich ook, na vooraf *zijne* meening wegens *Java* in het breede voorgeſteld en aangedrongen te hebben, moeten wachten, dat men hem op het einde van zijnen Brief, bl. 78, niet op zulk eene *eigene* tegenſpraak had kunnen betrappen, als hem, op bl. 115 van dit Overzigt, wordt onder het oog gebragt. Te dier plaatſe toch worden dezes Briefſchrijvers *eigene* woorden, zeer klemmend, maar tevens zeer beſcheiden, aangehaald en ontvouwd, om deszelfs *eigen gevoelen wegens de weinige waardij, of nutteloosheid van Java* te wederleggen!

Na den Heere CAMPAGNE onzen dank betuigd te hebben, dat hij aan deze zaak, zoo als het ons voorkomt, de laatſte hand gelegd heeft, gelieve hij het ons ten goede te houden, dat wij twee aanmerkingen maken. De eerſte betreft zekere door hem gemaakte gisſing; de andere geldt den Heer DAENDELS.

Men weet, dat de *Engelſchen*, in het bezit van *Java* gekomen, de koffijboomen, aldaar, tijdens het beſtuur van den Gouverneur Generaal DAENDELS, aangeplant, vernield hebben. Hiermit had de Schrijver der meergemelde Aanmerkingen kunnen goedvinden af te leiden, dat *Java voor de koffijteelt ongeſchikt was!* Deze gevolgtrekking vinden wij door den Heer CAMPAGNE, op bl. 23, wel weerſproken; doch wij vinden *ons* aldaar tevens met zekere beſchroomdheid geleid tot de gisſing, dat, daar de *Java*-koffij bij voorkeur in *Duitschland* zeer gewild is, en de *Duitſcher*, door een lang gemis van deze, welligt aan andere ſoorten van koffij, welke de *Engelſche* markt oplevert, zou gewennen, de bovengenoemde vernieling eigenbatig en met opzet zou gepleegd zijn, om ons alzoo van het voordeel van dezen handeltak op *Duitschland* te verſteken. Hetgene wij te dezen aanzien hebben aan te merken, betreft niet zoo zeer de zaak zelve — de gisſing komt ons alles behalve verwerpelijk voor — als wel de hulvering, waarmede zij ons wordt te kennen gegeven; terwijl de Schrijver, bl. 77, op dit belangrijk punt terugkomen, zich aldaar met wat meer openhartigheid, dan

Digitized by Google

te voren, over deze zaak uitdrukt. Dit hinderde ons eenigermate; want wij kunnen geene reden vinden, waarom er zwarigheid zou gemaakt worden, om de zaken bij haren regten naam te noemen. De aanmerking, daarentegen, op bl. 68, wegens de dolle plannen van NAPOLEON, die den *Engelschen* handel door sluiting van het vaste land wilde vernietigen, (die dwaas!) en denzelven daardoor juist tot eene nooit bereikte hoogte heeft opgevoerd, en van de noodzakelijke vermindering diens boven 't natuurlijke peil gerezenen handels, bij eenen algemeenen Vrede van eenige duurzaamheid, is zeer juist, en uit den aard der zaken niet alleen, maar zelfs reeds uit de ondervinding bewijsbaar. Reeds klagen de *Engelschen*, (zie den *Courier van 6 Jan.* 1816) dat de Vrede hun *eene ramp* is. God bevestige die ramp voor Eeuwen!

Hetgene wij in dit Overzigt, betreffende *Java's* gewezen Gouverneur Generaal DAENDELS, hebben aan te merken, ziet op de herhaalde voorbehoudingen des Schrijvers ten aanzien van de middelen, welke door dien Gouverneur, tot invoering der nieuwe orde van zaken aldaar, zouden zijn gebezigd geworden. Zoo vinden wij op bl. 8: „ Schoon wij „ de maatregelen, door den Generaal DAENDELS in 't werk „ gesteld, om tot een beter bestuur te geraken, geenszins goed„ keuren, gelooven wij toch voor ons, dat de uitwerksels „ dier maatregelen, in de gevolgen beschouwd, heilzaam zul„ len wezen." Op bl. 53 leest men: „ Schoon wij de wij„ ze, waarop die maatregelen (die van den Heer DAEN„ DELS) zijn ingevoerd, niet gaarne voor de onze zouden „ aannemen, kunnen echter de uitwerksels daarvan niet an„ ders dan van goed gevolg wezen." En misschien op meer andere plaatsen. Wij kunnen niet ontveinzen, dat deze voorbehoudingen ons stootten in eenen Schrijver, die zijn betoog wegens de aangelegenheid van *Java* grootdeels bouwt op de heilzame gevolgen van DAENDELS maatregelen, vooral, daar wij noch de maatregelen van den Heer DAENDELS, noch andere, die dan beter zouden geweest zijn, vonden opgegeven, behalve in één geval, en hierover zullen wij nader spreken.

Men zou wellig, geheel ten onregte, den Heer CAMPAGNE verdenken van eene te gereede dienstvaardigheid, om hulde te bewijzen aan den nijd en wrok van sommigen, die, schoon zij de heilrijke vruchten van de, door den Heer

DAEN-

Digitized by Google

DAENDELS ingevoerde, orde van zaken niet kunnen loochenen, en die zelfs, om redenen, openlijk door anderen willen geroemd hebben, deze vruchten echter noch zelve vermelden, noch door anderen willen vermeld hebben, zonder bijvoeging van het zoogenaamde *bedenkelijke* wegens de gebezigde middelen; maar men kan ten minste vragen, hoe de Heer DAENDELS die orde van zaken met mogelijkheid zou hebben kunnen daarstellen, wanneer hij geene andere middelen had durven wagen, dan die door anderen met zoo weinig vrucht beproefd waren? Moest de Heer DAENDELS het bij nutteloose klagten gelaten hebben, gelijk zoo vele andere Gouverneurs vóór hem gedaan hadden, en waarvan onder andere de Heer WIESE, bl. 11, ten voorbeelde wordt opgegeven? Ja gewisselijk, dan zou ook het gevolg even hetzelfde geweest, en de toestand der zaken op den ouden verkeerden en nadeeligen voet gebleven zijn. De Schrijver noemt den Heer DAENDELS een man, die een eigendunkelijk karakter en volstandigen wil bezit; ook wij noemen hem een man van eenen vast beraden en besloten geest, om zich door geene zwarigheden, gelijk gewone menschen, te laten afschrikken; en wij meenen, dat er zulk een man volstrekt vereischt werd, om eene nieuwe orde van zaken daar te stellen, ondanks de tegenkantingen van alle die menschen, wier medewerking noodig was om aan de zaak haar volkomen beslag te geven, doch wier eigenbelang vorderde om bij het oude te blijven. Dit heeft de Heer DAENDELS gedaan, en wel op zoodanige wijze, dat zij zelfs, die het meest door zijne maatregelen leden, eindigden met hem toe te juichen.

Dat het groote ontwerp van *Java's* hervorming, zoo verre de Heer DAENDELS hetzelve tot stand gebragt heeft, en waarvoor zelfs zijn in het duister werkende bediller hem geenen lof weigeren kan, niet wel tot stand te brengen was, zonder dat er hier of daar op dezen of genen te werk gestelden maatregel iets te zeggen valt, zijn wij zeer ver af van te willen tegenspreken. Wij gelooven, dat de Gouverneur Generaal meermalen met CICERO, in VOLTAIRE's *Rome sauvée*, gezegd heeft en zeggen moest:

Le devoir le plus saint, la loi la plus chérie;
C'est d'oublier la loi, pour sauver la Patrie.

't Is soms een heilige wet en pligt voor 't reinst geweten,
Tot 's Vaderlands behoud de wetten te vergeten.

Digitized by Google

Om verkeerde toepassingen voor te komen, en ons in geene verdenking te brengen, als waren wij voorstanders van eene te ruime zedeleer, zeggen wij, dat wij geenszins onder de zoodanigen behooren, die meenen, dat er wel iet kwaads mag gedaan worden, wanneer daaruit iet goeds kan voortkomen. Doch wij hebben geleerd wél te onderscheiden, ten einde wij leeren zouden wél te oordeelen. Wij beweren, dat geene omstandigheden vrijheid tot het doen van kwaad geven; maar wij houden staande, dat verschillende omstandigheden eene verschillende behandeling van dezelfde zaak vorderen. Zoo zouden wij, b. v., hem, die dwaas genoeg was, om *thans*, middelerwijl NAPOLEON zich op *St. Helena* bevindt, en wij onder het bestuur leven van eenen Koning, die, naarmate Hij van meer nabij wordt gadegeslagen, des te meer eerbiedige vereering waardig is, eens *vive l'Empereur* riep, na hem al de formaliteiten, welke de regtspleging voorschrijft, te hebben doen ondergaan, voor een jaar of twee in het dolhuis willen geplaatst hebben; terwijl wij hem, die zulks geroepen had op 30 November 1813, toen ORANJE den voet op den vaderlandschen grond zettede, of toen NAPOLEON in Junij 1815 met een geducht leger aanrukte, onmiddellijk, zonder form van proces, tot de galg zouden verwezen hebben. — Misschien komt deze bedenking niet te pas; want misschien was iets van dien aard geenszins het geval, waarin zich DAENDELS wel eens bevond. Maar, welke waren dan toch de maatregelen van dien Gouverneur Generaal? Door bij herhaling te schrijven, dat men, schoon men derzelver gevolgen voordeelig acht, zich nogtans wel wachten zal van die maatregelen goed te keuren, verwekt men natuurlijk het denkbeeld van, wij weten niet welke, verschrikkelijke maatregelen. Maar, heeft dan de Schrijver van dit Overzigt geenen van die maatregelen genoemd, noch iets, 't welk, naar zijn oordeel, beter zou geweest zijn, opgegeven? Ja, Lezer! Gij vindt van *één* beschikking van den Heer DAENDELS, als verkeerd, melding gemaakt. Zij komt voor op bl. 96, en wel na eenen aanhef, wiens lezing ons beven deed, als meenende, dat wij nu de ijsselijkste dingen zouden vernemen! „ Wij hebben gezegd," zoo begint de zinsnede, die wij bedoelen, „ wij hebben gezegd de waarheid te zul„ len doen spreken: het is dan ook pligt, om hier openlijk „ te verklaren, dat de maatregelen, door den Heer DAEN-

„ DELS

„ DELS ten aanzien van de rijst daargeſteld, noch met het
„ Charter van 1803, noch met de belangen van *Java*, en
„ nog veel minder met de beginſelen van vrijheid en verbe-
„ tering van het lot van den gemeenen *Javaan* overeen te
„ brengen zijn." Wat verwacht men na zulk eenen aanhef al niet! En wat vindt men? Men vindt door den Schrijver erkend, dat het lot van den *Javaan* door DAENDELS verbeterd is; de Lezer wete ook, dat dit lot vóór het beſtuur van DAENDELS *deerniswaardig* was. Men vindt erkend, dat de *Javaan*, ingevolge de maatregelen van DAENDELS, na aan zijne verpligtingen voldaan te hebben, over het meerdere van zijner handen arbeid beſchikken, en de *Cooijang*-rijst tegen 17 Rds. aan het Gouvernement leveren kon; de Lezer wete, dat, volgens de verklaring van den Heer CAMPAGNE, deze prijs genoegzaam de helft meer was, dan hij gewoon was *voorheen* te ontvangen. Maar, wat vindt men dan wegens dezen maatregel van DAENDELS afgekeurd? Dit, dat het den *Javaan*, onder het beſtuur van DAENDELS, wanneer hij bij Particulieren eens meer dan 17 Rds. konde maken, niet vrijſtond, onbepaald over de vruchten van zijnen arbeid te beſchikken, vermits de uitvoer van rijst alleen voor het Gouvernement openſtond en den Particulieren verboden was. Dit verbod wil de Heer CAMPAGNE opgeheven, en een' iegelijk eenen vrijen handel toegeſtaan hebben. Wij hadden wel gewenscht, dat de Heer CAMPAGNE hier, hetgene DAENDELS, in zijnen *Staat der Nederl. Oostindiſche Bezittingen*, wegens den toeſtand en de denkwijze der *Javanen*, bl. 104 en volg., geſchreven heeft, oplettend overwogen en nagedacht, en hetzelve, had hij daartoe kans gezien, wederlegd had. Het *is* vooralsnog dat wij twijfelen, of een eensklaps toegeſtane vrije handel zelfs voor den *Javaan* wel wenſchelijk zou wezen. Maar, hetgene de Heer CAMPAGNE wil, eens toegeſtaan zijnde, is het dan zeker, dat de *Javaan* al de vruchten van den arbeid zijner handen genieten zou? Dat het gemakkelijk valt, te berispen; doch dat het moeijelijk is, maatregelen aan de hand te geven, welke aan geene zwarigheden onderhevig zijn, heeft CAMPAGNE juist te dezer plaatſe doen blijken. Immers, ten aanzien van *zijnen* voorgeſtelden maatregel, ſchrijft hij uitdrukkelijk, bl. 97: „*Hier beſtaat echter eene zwarigheid. De Javaan is geen Hollandſche boer. Zoo er nu door eene vereeniging van opkoo-*

Digitized by Google

pers hem eens geen gelds genoeg voor zijne koopwaren geboden wierd; hoe dan? zijne koopwaren weder terug naar huis voeren, zou moeijelijk wezen."

Schoon wij meenen, dat de Heer CAMPAGNE dit had behooren te doen, zoo gelooven wij nogtans niet, dat hij gedacht heeft aan hetgene, ſtaande het verblijf van den Gouverneur Generaal DAENDELS op *Java*, aldaar plaats had, en meermalen plaats kan hebben; wij vertrouwen anders, dat hij, bij de, door hem bijgebragte, zwarigheid tegen zijnen maatregel, nog eene andere, die nog wezenlijker is, gevoegd, en ons alzoo ook dit nog in zijn Overzigt zou hebben doen lezen: *Ook kan ik niet ontveinzen, dat de Javaan, zonder den maatregel van* DAENDELS, *van al de vruchten zijnes arbeids zou ontzet zijn, zoo dikwijls de oorlog allen uitvoer van producten van Java hoogst gevaarlijk, en eene dadelijke inſluiting van dat Eiland dien volſtrekt onmogelijk maakt.*

Wij herhalen hetgene wij boven gezegd hebben, dat de meermalen voorkomende voorbehoudingen wegens de maatregelen van DAENDELS ons geſtooten hebben; doch wij prijzen echter het lezen van het Overzigt van den ſchranderen CAMPAGNE, als vele wetenswaardige zaken bevattende, met nadruk aan.

Daar wij, van de twee aan het hoofd van dit Artikel genoemde werken, dat over *Java* niet konden beoordeelen, zonder tevens ons gevoelen over den *Brief* des *Aanmerkers* te zeggen, zoo kunnen wij ons omtrent dezen thans zeer bekorten.

Het is althans niet edelmoedig, dat deze Aanmerkingen juist op denzelfden dag, en niet eer, in den Boekhandel kwamen, waarop de gewezen Gouverneur Generaal van *Neêrlands Indië*, thans tot Opperbevelhebber op de Kust van *Guinea* aangeſteld, derwaarts moest onder zeil gaan, en dus geene gelegenheid had, zich te verdedigen. Zijne *Memorie* heeft toch reeds lang genoeg het licht gezien, om daarop *vroeger* 100 bladzijden druks te doen verſchijnen!

Het doel des Schrijvers is: 1°. kortelijk te ontvouwen de grondſlagen van het voormalig beſtuur in *Indië*, met betrekking tot *Java*; en, na eenige ongegronde beſchuldigingen daartegen wederlegd te hebben, 2°. aan te toonen, dat de oorzaken der geringe inkomſten van het Gouvernement aldaar geenszins voortvloeiden uit de wijze van beſtuur, maar uit omſtandigheden, daarvan onafhankelijk; 3°. dat de inkomſten,

tij-

Digitized by Google

tijdens het bestuur van den Heer DAENDELS, in betrekking tot de uitgaven beschouwd, de voormalige niet overtroffen, en dat het *systhema*, destijds ingevoerd, geene andere dan schadelijke resultaten hebben kon; en 4°. dat de uitbreiding van culture tot dien graad, als in dat werk opgegeven wordt, meer te hopen dan te voorzien is; terwijl, met zoodanige uitbreidingen, het voormalig bestuur den lande veel voordeeliger, en den *Javanen* aangenamer zoude zijn geweest.

Het komt ons voor, dat dit geheele stuk eenen man tot Schrijver heeft, geheelenal doordrongen met het oude stelsel der *Compagnie*, 't welk hij, uit sleur, of vooroordeel, of ontzag voor de oudheid, verdedigt, doch zeer gebrekkig verdedigt. De eenzijdigheid des Schrijvers blijkt reeds uit de gedurige aanhaling van het werk des Heeren VAN NEDERBURGH, zonder van eenig ander geschrift over de *Oostindiën*, b. v. die der beide Heeren VAN HOGENDORP, te gewagen. En wat 's mans beginselen aangaat, deze zijn juist die kleingeestige, bekrompene, van alles, wat *liberaal* heet, afkeerige gronden, waarop, helaas! ons bestuur in de *Indiën*, tot schande van onzen naam, maar al te lang gerust heeft, en welke dan ook die wrange vruchten gedragen hebben, die de Natie reeds vóór den jongsten *Engelschen* Oorlog bezuren moest, welke eerst de zwakheid der *O. I.* Maatschappij, van dit reuzenbeeld met leemen voeten, door hare plotselinge instorting heeft doen blijken. Neen! het is geene verfoeijelijke *Machiavellistische Staatkunde*, van *Vorsten tegen Vorsten* aan te hitsen, of (zoo als de Schrijver het zachter noemt) *te gebruiken*, (bl. 12, 13.); het is geene bedriegelijke behandeling, geen eeuwige argwaan, (die ons deze Briefschrijver aanprijst) welke den eerbiedwaardigen *Nederlandschen* Staat kunnen doen bloeijen. Het rondborstige *parcere subjectis, et debellare superbos*, moet daar ook *onze* rol zijn; en verga de Bevelhebber, die er *Hollands* naam door bedrog en verraad op nieuw wilde doen vloeken!

Nog slechts éene aanmerking. Dat iemand, die zich zoo wél in het stelsel eener *zuiver baatzuchtige* staatkunde bedreven toont, goedhartig genoeg is, om het bedrijf der *Engelschen*, in het vernielen der Koffijplantsadjen, door DAENDELS aangelegd, voor eene daad te houden, die ten beste des Eilands zou gediend hebben, (eens Eilands, waarvan de teruggave wel te voorzien was) is ons onbegrijpelijk.

De

De laatſte drie Maanden van NAPOLEON's *Staatkundig Leven, door* BRETON DE LA MARTINIÈRE. *Naar den derden druk uit het Fransch vertaald. Te Amſterdam, bij* Geysbeek en Comp. 1815. *In gr.* 8*vo.* 114 *Bl. f* :-16-:

De Bataille van het Schoon Verbond, met den marsch en aanval der Franſchen op de zuidelijke Nederlandſche Provintiën; en hunne daarop gevolgde ongehoorde vlugt. Met Plans en Kaarten, één Deel complect. (!) Tweede Druk. Te Amſterdam, bij E. Maaskamp. *In gr.* 8*vo.* 63 *Bl. In kleuren f* 1-16-:

Twee ſtukjes over de eeuwig gedenkwaardige gebeurtenisſen des jaars 1815. Het eerſte is een van de talrooze *brochures*, daarover in *Frankrijk* uitgekomen, en onderſcheidt zich door eenige medegedeelde bijzonderheden van belang uit de binnenlandſche gebeurtenisſen van dat Rijk, 't welk den bitteren beker, dien het voor andere Volken zoo dikwerf had ingeſchonken, dit jaar ten minſte heeft moeten proeven. De *daadzaken en bijzonderheden*, hier te vinden, zijn: 1.) Eene welgeſchrevene en niet onjuiste *vergelijking tuſſchen* MARIUS *en* NAPOLEON; 2.) *over de Nationale Cocarde*, waarin wordt aangetoond, dat dezelve reeds in BUONAPARTE's laatſte jaren bij het leger geheel was achter de bank geſchoven, en wij tevens hären oorſprong vinden, als zijnde *een geheimzinnig teeken der Republikeinſche drievuldigheid, Vrijheid, Gelijkheid en Broederſchap*; 3.) *andere politieke bedrieglerijen*, (genoeg bekend): *de Adel, is dezelve door* BUONAPARTE *afgeſchaft geworden?* — integendeel, onder een' anderen vorm herſteld; 4.) *Budget, of Finantiële Wetten*, (onder BUONAPARTE's tweede beſtuur): vele wetenswaardige bijzonderheden voor den Staatskenner vindt men hier; 5.) *Veldtogt van* 1815: meestal het bekende; doch twee zonderlinge opmerkingen: 1.) dat HORTENSIA, onze *ci-devant* Koningin, hären ſtiefvader, ſchoonbroeder, en ..... tot den ſpoedigen aanval had overgehaald door de volgende regels: *Mijn zeer aangebeden! zult gij wachten tot zij vijf tegen één zijn?* 2.) dat de overhaaste vlugt van NAPOLEON naar *Parijs* veroorzaakt zou wezen door de ſlechte tijdingen uit de *Vendée*.

(Wij

Digitized by Google

(Wij twijfelen zeer, of *het geluid van 't Pruisisch kanon* niet het meest tot die snelle beweging hebbe bijgedragen.) Deze aanmerking opent eigenlijk de laatste afdeeling, 6.) *gedrag van de Kamer der Representanten, na den tweeden afstand van* BUONAPARTE; een hoofdstuk, voor de *Franschen* van belang, niet voor ons, welken het zeer onverschillig kan zijn, wat deze magtelooze *Declamateurs*, in de veertien dagen, die zij nog na den val huns Afgods met *woorden* mogten schermen, al dwaasheden te berde gebragt hebben. Voorts is dit stukje in 't algemeen niet kwaad geschreven, en onderscheidt zich ook boven vele andere door gematigdheid.

No. 2 behelst volstrekt niets nieuws. Het is eene onbekookte, smakelooze *Compilatie* uit de onderscheidene *Bulletins*, somtijds in derzelver eigene woorden medegedeeld. Het berigt van den slag bij *Quatre-Bras* is zeer onvolledig; het zodige berigt van onzen Kroonprins, dat de vijand *eenigermate teruggedreven is*, wordt niet eens door het verslag van NEY, die zich wel degelijk *teruggeslagen* erkent, aangevuld. Niets is zoo verward, als het berigt van den slag (op bl. 16) tegen de *Pruisen* bij *Ligny*. Driemaal wordt genoegzaam hetzelfde gezegd, (bl. 12, 14, 16.) Het getal der aanvallende *Franschen*, aan dien kant, wordt geschat op 130,000 man, (bl. 12, 14) tegen 80,000 *Pruisen*. Daar nu (volgens bl. 11) het geheele *Fransche* leger 150,000 man bedroeg, zouden slechts 20,000 man dier Natie bij *Quatre-Bras* moeten gestreden hebben; daar NEY toch zelf erkent, dat hij drie *divisien* had. Van den slag bij *Waterloo* vindt men niets, dan hetgeen in alle nieuwspapieren gestaan heeft, of het moest de *nieuwe* opmerking zijn, (bl. 45) dat *de slaap der dooden vast is*. De twee *Plans* schijnen goed, en zijn alzoo, nevens de Kaartjes enz., den prijs van het boekje alléén wel waardig.

Almanak tot Nut en Vergenoeging voor de onderscheidene Standen des Maatschappelijken Levens, voor 1816, *door* J. A. UILKENS, *Lid van onderscheidene Genootschappen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : -5-8

Behalve het gewone, een narigt voor Zeevarenden op de Wester- en Ooster-Eemsen, en eene order op het varen van

Schui-

Schuiten en Wagens in *Groningen* en *Vriesland*, vindt men in dezen Almanak eene verscheidenheid van stukjes, over 't geheel beantwoordende aan doel en titel zoo wel, als aan den roem des Heeren UILKENS, die het niet beneden zich rekende, ter bevordering van het nut des algemeens, denzelven voor zulk een boeksken te plaatsen. Wij zullen er dan nu ook maar alleen bijvoegen, dat, de meeste artikels inderdaad aardig of belangrijk en wel behandeld zijnde, dit jaarboekje van eenen beroemden man, thans Hoogleeraar, de geringe uitgave van 5½ st. dubbel waardig is — inzonderheid voor landlieden — allerbijzonderst voor Vriezen en Groningers. Maar het smart ons, dat de correctie zoo vele en grove blijken draagt van overhaasting, als b. v. bl. 31. (ook in den Inhoud) *aangemengd* voor *aangewend*; bl. 48. *zeezurige* regen voor *gedurige* of *langdurige*, enz. enz. enz. Het zal ons aangenaam zijn, zoo de goede opgang dezen verbeterden, schoonen Almanak in wezen houdt, en langs hoe meer volmaakt.

Nederlands Roem, Liefde en Hoop. Almanak voor 1816. *Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *f* 1-10-1

Een allergelukkigste inval voorzeker, en niet min gelukkige uitdrukking van denzelven in den titel van dit Jaarboekje, dat ons 's Lands Roem en Liefde en Hoop, in een zevental meerendeels welgelijkende en weluitgevoerde Portretjes van ons doorluchtig Vorstenhuis, voor oogen stelt. Sommige der Bijschriften, alle van den begaafden M. W., hebben ons minder behaagd, dan die dezelfde hand; of liever hetzelfde warme vaderlandsche hart, onder de grootere Afbeeldingen heeft gesteld; en *daarin* juist vonden wij de eigenaardige reden en verschooning tevens van dit min gelukkig slagen. Dat op 's Konings Zuster beviel ons inzonderheid. — Deze Almanak, vertrouwen wij, kan onze aanbeveling wel ontberen.

Bundeltje van vier Gedichten, toegepast op de(n) pligt der Inwoners van ons dierbaar Vaderland, enz. Door J. PRONK, NZ., *te Scheveningen. Ten voordeele van de armen (arme) Weduwen en We(e)zen, (door den storm van April* 1815.) *'s Hage. In gr.* 8*vo.* 16 *Bl.*

Met dit stukje, ons onlangs eerst ter hand gesteld, zijn wij eenigzins verlegen. Om des Armen wille, zouden wij zoo gaarne, door eenige aanbeveling, het debiet willen bevorderen; maar, hetzelve van den kant der kunst beschouwende, weten wij ons gevoelen niet beter uit te drukken, dan met de woorden, *Spr.* XXVII: 8.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel voor de Jeugd, door J. H. VAN DER PALM. *IIIde en IVde Stuk. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. *In kl.* 8vo. *Te zamen* 447 *Bl. f* 2-2:

Wij voegen deze beide Stukken bij elkander; zoo wel omdat ons Letterkundig Tijdschrift omtrent het eerste wat achterlijk gebleven is, als ook uit hoofde der gelijkheid van derzelver inhoud, loopende zij beide over de geschiedenis der Aartsvaderen.

Zeer gepast is het eerste Hoofddeel van het derde Stuk. Het behelst meerendeels eene soort van inleiding tot deze geschiedenis, welker voorname oogmerk is, om de jeugdige lezers op het juiste standpunt te plaatsen, waaruit zij de Aartsvaders beschouwen moeten. Hun herdersleven wordt alhier met de eenvoudigste en tevens bevalligste kleuren naar waarheid afgeschilderd; en, schoon de Heer VAN DER PALM niet uitdrukkelijk te kennen geeft het groot onderscheid tusschen die aloude en edele herders en de tegenwoordige herders bij ons, is echter zijne geheele voordragt zoodanig ingerigt, dat de ongunstige indruk, welken het woord *herders* op sommige jonge lieden welligt zou kunnen maken, genoegzaam wordt tegengegaan.

De geschiedenis van Abraham wordt, van het tweede Hoofdstuk tot het zevende ingesloten, behandeld; en in dezelve doet de menschkundige Schrijver de grootheid en edelmoedigheid van Abraham, bij elke gelegenheid, behoorlijk uitkomen, zonder, evenwel, de zeer weinige en kleine vlekken in dit voorbeeldig-schoon karakter te ontveinzen.

In het zesde Hoofdstuk heeft ons bijzonder behaagd de wijze, waarop de ergernis, bij sommigen ontsproten uit het verhaal van Izaäk's offerande, wordt weggenomen. Zij komt ons overtuigend voor, niet alleen

Digitized by Google

voor jeugdige, maar ook voor andere lezers, die voor den Bijbel eerbied hebben, en wien het om bevestiging in de waarheid te doen is.

Minder behagen ſchepten wij in 't geen wij hier en daar hebben aangetroffen in de beſchouwing van Abraham's geſchiedenis, als een *tafereel der vriendſchap met God*. Hoe belangrijk ook dit oogpunt zijn moge, en hoe veel ſchoons het onzen geestrijken Schrijver hebbe opgeleverd, kunnen wij echter niet ontveinzen, dat het ons ſomtijds wat te ſterk gedrukt en wat al te gekunſteld is voorgekomen. Gaarne erkennen en vereeren wij in Abraham den *vriend van God*, zoo als geen der oude Geloofshelden dien grootſchen naam verdiende. Met dat al vinden wij geenen genoegzamen grond, om alhier aan *vriendſchap*, in de ſterkſte beteekenis van dit woord, te denken, zoo als de Heer VAN DER PALM ſchijnt te doen, wanneer hij, bladz. 23, van de vriendſchap tusſchen HENDRIK DEN IV en SULLY ſpreekt, om daarmede aan te toonen, dat er tot de vriendſchap niet altijd gelijkheid van ſtand vereischt wordt. Abraham was, voorzeker, de vriend van God, voor zoo ver, namelijk, het Opperwezen in dezen grooten man een bijzonder behagen en welgevallen betoonde, ja zelfs (om het zoo eens uit te drukken) gemeenzamer met hem omging, dan met een' der andere Aartsvaders. Doch, om uit dien hoofde alle de beproevingen, aan welke God hem onderwierp, als beproevingen van de trouw zijnes vriends te beſchouwen en voor te dragen, en God, als 't ware, gelijk te ſtellen met een' vriend, die, in luister en vermogen ver boven den anderen verheven, de trouw van dezen wel eens, op allerlei wijze, op de proef ſtelt; zoodanig iets zouden wij, voor ons, niet verkiezen na te volgen, als zijnde, in ons oog, wat al te menſchelijk van den Heer des Hemels en der Aarde geſproken. Ook weten wij niet, dat, ergens in den Bijbel, deze beproevingen uit dat bijzonder oogpunt worden voorgedragen, maar wel als gelegenheden, in welke God Abraham plaatſte, om

hem

Digitized by Google

hem als een voorbeeld en vader der Geloovigen te doen voorkomen, en hem de grootheid van zijn geloof en vertrouwen te doen openbaren. Zelfs zien wij niet, dat Abraham ergens, meer dan een der andere Aartsvaders, het Opperwezen als zijnen vriend, zoo als wij dit woord in den bepaaldsten zin gewoon zijn te gebruiken, behandeld heeft, maar veeleer als het hoogste voorwerp zijner eerbiedige hulde, wiens bevelen voor hem eene wet waren, en aan wien hij, wat het hem ook kosten mogt, eene onbepaalde gehoorzaamheid verschuldigd was; ja voor wiens aangezigt hij, zelfs dan, wanneer hij zijn hart geheel en vertrouwelijk voor Hem opende en uitstortte, met het diepst ontzag zich verdemoedigde, als stof en asch zijnde; Gen. XVIII: 23—32.

Voorts kunnen wij niet instemmen met de gedachte, welke de Heer VAN DER PALM op bl. 35 en 36 geuit heeft, over het stilzwijgen des Geschiedschrijvers, betreffende den aard der plagen, aan Farao en zijn huis overkomen, volgens Gen. XII: 17. *Waarin*, zegt hij met regt, *deze plagen bestaan hebben, wordt ons niet gemeld; en wat baat het, er na(ar) te gissen?* Doch hij voegt er dit bij: *Als een Geschiedschrijver iets opzettelijk verzwijgt, is het dwaas en onbeschelden, dat de lezer van zijn verhaal meer wil weten, dan hij goed of nuttig vond hem te zeggen.* Liever beschouwen wij dit niet vermelden van den aard dier plagen als een blijk van die min naauwkeurige of min volledige wijze van verhalen, welke men bij de gewijde Geschiedschrijvers dikwijls heeft opgemerkt, zelfs daar, waar zij anders vrij uitvoerig zijn, en volgens welke de eene of andere bijzonderheid, zonder opzet, wordt overgeslagen, welke voor ons eenig belang kan schijnen te hebben. Zoo wordt, b. v., Gen. XX: 3 en volg., niets vermeld van eenige ziekte of ongesteldheid in Abimelech's huis, ter plaatse, alwaar men bij meer geoefende Schrijvers het zou verwacht hebben; doch aan het slot van het geheele verhaal, vs. 17, wordt van genezing gesproken; en 't geen zelfs, in het vol-

Digitized by Google

volgende vs., van de plaag gemeld wordt, is niet volledig, dewijl het niets meldt van de kwaal, waarvan Abimelech genas.

Nog een paar kleine opmerkingen! Op bl. 54 staat: *Gezegend zij Abram God den Allerhoogsten.* Moet dit niet zijn, of is 't althans niet duidelijker, vooral voor de jeugd: *Gezegend zij Abram bij* of *van God den Allerhoogsten?* In onze gewone vertaling staat *Gode.* — Onze andere opmerking betreft het vermoeden, op bl. 141, dat men Gen. XXIV: 50. *Bethuël's huisvrouw* in plaats van *Bethuël* zou moeten lezen. Niet, dat wij er iets tegen hebben; maar veeleer om deze vernuftige gissing zeer aan te prijzen. In de handschriften en oude vertalingen vindt men wel niets, om dezelve te staven. Doch daar het geheele verhaal schijnt aan te duiden, dat Bethuël reeds dood was, geeft dit grond genoeg voor eene zoodanige gissing: en dat er in zulke overoude schriften eenige fouten zijn ingeslopen, welke noch uit handschriften, noch uit oude vertalingen te verhelpen zijn, wie zal dat, tegenwoordig, ontkennen?

Wij gaan over tot de geschiedenis der overige Aartsvaderen, in de twee laatste Hoofddeelen van het derde en in het geheele vierde Stuk behandeld.

Volkomen stemmen wij met onzen scherpzinnigen Schrijver overeen, omtrent het karakter van Izaäk, als in geene vergelijking komende met dat van Abraham. Echter zouden wij van hem verschillen, wanneer hij beweert, bl. 166, dat Izaäk enkel van smaak en streeling der tong het grootste bewijs zijner vaderlijke genegenheid, de zegenspraak over zijnen zoon, hebbe doen afhangen. De zaak komt ons eenvoudig dus voor: Izaäk, in de gedachte zijnde, dat hij niet lang meer leven zou, en vreezende, dat hij, misschien, op het onverwachtst zou sterven, wilde den vaderlijken zegen, waarvan zoo veel afhing, ten spoedigste op den geliefden Ezau uitbrengen. Dit zegenen zou voor hem eene soort van plegtig feest zijn; een feest, hetwelk

hij

Digitized by Google

hij begeerde, dat zijn zoon zelf hem geven zou. Er moest dus een maaltijd wezen, door Ezau van het geliefkoosd wild, 't welk hij moest gaan schieten, toebereid. Dit zou een blijk zijn van kinderlijke liefde voor den goeden vader, 't welk deze met het grootste genoegen ontvangen zou, en waardoor hij, als 't ware, zich des te meer opgewekt zou gevoelen, om hem, bij het naderen van den dood, het uitstekendste blijk zijner wederliefde te geven. Hierin zien wij geene onbedachtzame handeling, maar wel eene aartsvaderlijke eenvoudigheid, naar de tegenwoordige denk- en handelwijze niet te beoordeelen, en eene verregaande vaderlijke genegenheid voor eenen zoon, welke niet van vooringenomenheid geheel vrij te pleiten, doch in eenen man als Izaäk zeer wel toe te geven is. — Ook verwonderden wij ons, dat VAN DER PALM, na zeer schoone aanmerkingen te hebben gemaakt over het overleg van Rebekka met Jakob, om den belangrijken zegen op dezen te doen uitbrengen, er ten slotte dit bijvoegt, bl. 168: *Wij zien hieruit, dat wij dit ganſche verhaal alleen moeten beſchouwen, als voorbereiding tot verdere gewigtige gebeurtenisſen, maar niet om aan dien zegen van Izaäk, het gevolg van bevredigden lust en ſmaak, bijzonder gewigt te hechten.* Dit konden wij niet wel overeenbrengen met hetgeen kort te voren, bl. 165, met volle regt, was opgemerkt, dat *zulk een zegen voor eene onfeilbare Godſpraak gehouden werd.*

Met voorbijgang van de lotgevallen van Jakob, welke zeer duidelijk, onderhoudend, en op eene voor de jeugd zeer leerzame wijze, worden voorgedragen, spoeden wij ons, om ons verslag niet al te breed te doen uitloopen, tot de geschiedenis van Jozef, in het vierde Stuk. In de voordragt derzelve hadden wij veel, zeer veel van eenen VAN DER PALM verwacht; doch bekennen, met bijzonder genoegen, dat hij onze verwachting ver heeft overtroffen. — Zeer wel heeft hij den beminnenswaardigen jongeling verdedigd tegen de verdenking, alsof hij een verklikker zijner broederen

Digitized by Google

geweest ware: en wat het verhalen zijner droomen betreft, hierover oordeelt hij ook naar waarheid, dat, namelijk, Jozef er zoo veel erg niet in zag; dat hij misschien wel weten wilde, wat anderen over deze merkwaardige droomen dachten, ja dat er misschien ook wel eenige jeugdige ijdelheid in het verhalen er van schuilde; doch dat, blijkens de uitkomst, het in het plan der Voorzienigheid lag, dat dezelve niet *moesten* geheim gehouden worden. O, hoe schoon, hoe aandoenlijk, hoe wegslepend, en hoe nuttig tevens, hoe stichtelijk voor de jeugd, is, bij onzen waardigen VAN DER PALM, het verhaal van Jozef's vertrek naar en komst bij zijne broederen, van hunne beraadslagingen tegen hem, van hunne nijdige en kwaadaardige behandeling omtrent hem, en van Jozef's aandoeningen en gevoelens onder alle deze zoo onverdiende, zoo wreede mishandelingen, en bij zijne aankomst als slaaf in Egypte!..... Dan, wilden wij alle de bijzonderheden der bekende geschiedenis van Jozef doorloopen, en al het treffende, al het leerzame, dat uit dezelve in den meesterlijken en onnavolgbaren stijl van onzen Schrijver is opgeteekend, aanroeren, wij zouden veel verder uitweiden, dan ons bestek gedoogt. Lieve Jeugd! lees en herlees deze geschiedenis bij uwen Vriend VAN DER PALM met al die aandacht, welke zij zoo zeer verdient, en gij zult zoodanige gevoelens in u opwekken of versterken, die *en* uw tegenwoordige leeftijd verfieren, *en* u vervolgens, in alle standen, in alle omstandigheden des levens, tot wezenlijk nut zullen kunnen verstrekken! — Wij kunnen, echter, niet nalaten, ter eere van den edelen Jozef, en ter eere zelfs van onzen dierbaren Bijbel, iederen lezer opmerkzaam te maken, vooreerst op de voldoende wijze, waarop de Hoogleeraar spreekt, op bl. 98 en eenige weinige volgende, over Jozef, die, in alle zijne grootheid in Egypte, geene moeite scheen te doen om iets van zijn vaderlijk huis te weten, als zijnde waarschijnlijk wel begeerig naar berigten omtrent zijnen vader en jongsten broeder, maar nogtans niet zon-

Digitized by Google

zonder vrees en huivering om van zijne overige broeders misschien al te veel te hooren; voorts *of* door eene betamelijke voorzigtigheid afgeschrikt, om in geene verdenking te geraken, alsof hij met de zwervende Arabische horden, waarvoor men zijnen vader en broeders zou kunnen houden, en die in dien tijd vele invallen en strooperijen in Egypte schijnen gedaan te hebben, en dus met de vijanden des rijks heulde; *of* door groote beletselen wederhouden, indien men stelt, dat, gedurende al den tijd na Jozef's verheffing, de gemeenschap tusschen Egypte en Kanaän volstrekt was afgesneden; althans men heeft, volgens VAN DER PALM, des te minder reden om zich te verwonderen, Jozef zoo lang onkundig te zien aangaande het lot zijner familie, daar hij gewoon was, de gangen der Voorzienigheid, in alles, wat hem overkwam, met eerbied te volgen, en de uitkomst van dat hoog bestuur liever af te wachten, dan vooruit te loopen. — Ten andere merke men op, hoe de beproevingen van Jozef's broeders op de overtuigendste wijze geregtvaardigd worden in het 5de, 6de, 7de, en vooral in het 8ste Hoofdstuk, alwaar Jozef's handelwijze voorgedragen wordt als volmaakt *natuurlijk*, uitstekend *wijs en voorzigtig*, en niet minder *liefderijk*. Eindelijk is het zeer opmerkenswaardig, hoe, bl. 205—209, Jozef's handelwijze omtrent de Egyptenaren, die, door den honger gedreven, hunne akkers aan Farao als zijn grondeigendom, en zichzelven als zijne lijfeigenen verkochten, van alle hardheid volkomen vrijgepleit wordt, ja zelfs als eene daad van wijsheid en menschlievendheid wordt geregtvaardigd; dewijl het behoud van hun leven hun bij slot van rekening niet hooger te staan kwam dan op eene dubbele tiende voor het vervolg, eene matige landschatting in het vruchtbaar Egypte.

Ten besluite voegen wij eene enkele aanmerking hierbij over Jakob's voorspellingen, in Genes. XLIX vervat, in welker vertaling en korte uitlegging voor de jeugd wij den smaakvollen Dichter gaarne erkennen.

Digitized by Google

Dezelve betreft de beroemde voorſpelling in het 10de vs. door hem aldus vertolkt: *de ſchepter wijkt van Juda niet, noch de bevelſtaf van zijne legervanen, tot dat de rust der eere daar is! Dan buigen zich de ſtammen voor hem.* „Bij de inneming van Kanaän," zegt hij hierop, „moest Juda het bevel voeren, en den ſtaf der heerſchappij niet nederleggen, tot dat er eene eervolle rust, na de verovering des lands, zou gekomen zijn." Veel zoûden wij *en* over deze beroemde plaats *en* over de opvatting van den Hooggel. Schrijver kunnen zeggen. Wij, voor ons, gelooven, dat, hoe men dan ook het woord *Schilo* opvatte, het op meer dan éene wijze dien doorluchtigen perſoon beduiden kan, dien wij *Meſſias* noemen; en wij blijven bij het oude gevoelen, volgens 't welk deze alhier bedoeld wordt. Het laatſte gedeelte, door ons uit VAN DER PALM's vertaling aangevoerd, doet er ons niet aan twijfelen. Wij gelooven het te moeten vertalen: *En hem zullen de volken hulde doen*, namelijk als hunnen vorst en opperheer. Men kan over deze vertaling raadplegen E. SCHEIDIUS op GREEN's dichtſtukken uit het O. V., bl. 68, 69. Doch, daar onze Schrijver geen zweem van den Meſſias in deze voorſpelling ziet, had hij, onzes bedunkens, zijne jeugdige lezers, waarvan ſommigen, waarſchijnlijk, zeer vreemd hebben opgezien bij 's mans opvatting, wel met korte woorden, al ware 't onder aan de bladzijde, kunnen zeggen, dat hij om taalkundige redenen van het oude gevoelen was afgegaan, en ook wel onzen geleerden MUNTINGHE kunnen aanhalen, die hem hoofdzakelijk in die opvatting is voorgegaan, in zijne *Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel*, IIde Deel, bl. 143, en in de Aanmerk. bl. 108—110.

Zes-

Digitized by Google

Zestal van Leerredenen, over de elf eerſte verzen van het twaalfde hoofdſtuk van Paulus tweeden Brief aan de Korinthers, waarmede PAULUS BOSVELD, *in leven rustend Predikant te Dordrecht, zijn gewoon openbaar dienstwerk beſloten heeft. Te Dordrecht, bij* P. van Braam *en* A. Blusſé en Zoon, 1815. *In gr. 8vo. 116 Bl. f* 1-:-;

De naam van den geleerden en godvruchtigen man, die zoo eenen geruimen tijd der Hervormde Kerke ten ſieraad was, en de melding, dat deze Leerredenen de laatſte geweest zijn, die hij voor de Gemeente hield, maken zeker iedere verdere aanprijzing overtollig. Voegen wij hier nu nog het verzoek bij, om den op den titel vermelden moeijelijken en gewigtigen tekst, waarover deze Leerredenen loopen, opmerkzaam in te zien; en ook het berigt, dat over deze ſtoffe vooraf eene Verhandeling door den waardigen BOSVELD (naar het ſchijnt voor de pers) was bewerkt, maar dat men aan de uitgave dezer opſtellen, als zijnde van de laatſte hand des overledenen, de voorkeuze gaf; dan weten wij waarlijk niet, wat wij, ter uitlokking van den leeslust van het godsdienſtig Publiek, meer zouden kunnen zeggen. Of kan het noodig zijn te melden, dat wij hier, gelijk in ieder geſchrift van dezen man, overvloedige trekken zien van ſchrandere uitlegkunde, edelmoedige godgeleerdheid, rein gevoel van zedelijkheid, en uitnemende geſchiktheid zoo wel als ijverige poging om nut te doen? — Wij bepalen ons dan eeniglijk, ter dankbare verlevendiging van 's mans aandenken bij de vele vrienden en hoogachters zijner uitgegevene werken, tot het mededeelen van het ſlot der laatſte Leerrede, met welke hij zijn predikambt nederleide;

„ Ik zeg alle deze dingen ſlechts bij verkorting, Geliefden! omdat ik de aandoenlijke gedachte geen oogen-

Digitized by Google

blik van mij verwijderen kan, dat ik nu de laatſte maal tot u ſpreek, in de hoedanigheid van eenen, u gewoonlijk bedienenden Leeraar; en omdat ik genoodzaakt ben, in die hoedanigheid mijn affcheid te nemen; terwijl mijn Opvolger zich ook heden gereed maakt om tot u over te komen.

„ Het zal nog maar weinige menſchen heugen, dat ik in de maand Maart in het jaar 1756, als een jongeling, op dezen zelfden predikſtoel, mijne Beproevingspredikatie deed, waarop de aanzienlijke Ambachtsheer van *Brandwijk en Gijbeland* mij met de Predikantsplaats in zijne heerlijkheid begunſtigde; waar ik ook den 11 Julij 1756, en dus voor meer dan 46 jaren, door eenen uwer uitgediende Leeraren bevestigd werd. En het zal nu, te Kersmis, 28 jaren zijn, dat ik, door eene bijzondere beſtelling der Voorzienigheid, van *Oud-Alblas*, waar ik omtrent 4 jaren het Evangelie predikte, in deze Gemeente beroepen werd, in welke ik den 26 Maart 1775 bevestigd ben, door eenen uwer Leeraren, die ook nu al, voor eenigen tijd, zijne rust genomen heeft.

„ Onder dit alles heb ik nu den ouderdom van meer dan 70 jaren bereikt; en ik zoude gaarne nog eenigen tijd in den dienst volhard hebben, doch eene opkomende kortademigheid maakte, al eenigen tijd, mij ſommige deelen van mijnen dienst onmogelijk. Eene onlangs daarbij gekomen ſmertelijke bezoeking noodzaakte mij geheel, mijn Emeritusſchap te verzoeken, 't welk mij dan ook op de loffelijkſte wijze is toegeſtaan; en waarvoor ik hier mijne dankbaarheid openlijk betuige, zoo aan het *Departementaal Beſtuur*, als aan *dezer Stads Regering*.

„ Zoo ben ik dan nu aan het einde van mijne loopbane gekomen; en in dit ontzaggelijk tijdſtip zal ik mijzelven niet prijzen, maar ootmoedig erkennen, dat ik mijn werk, niet dan onder vele zwakheden en gebreken, volbragt heb. Dit alleen durf ik zeggen, dat ik mijnen tijd en arbeid het meeste beſteed heb, om de H. Schriften met de zuiverſte waarheidsliefde te onderzoeken

Digitized by Google

ken, en de Gemeente in derzelver waren zin te onderwijzen, bijna het geheele O. en N. Verbond met haar doorwandelende.

„ Waren er, die, uit deze of gene onregtmatige beginſels, beſtendig geweigerd hebben, mijn onderwijs bij te wonen, ik heb hen altijd zeer beklaagd, en beklaag hen nog: want wien hebben zij daardoor benadeeld?

„ Nu ga ik dit mijn werk ſtaken, Geliefden! doch daarom neem ik geen volkomen affcheid van ulieden. Ik hoop de dagen, die God mij nog verleent, onder ulieden door te brengen, en de gezegende vruchten te zien, welke uwe voortreffelijke Leeraars, door Christus genade, voor hunnen Heer, nog onder u zullen inoogſten. Mag het mij gebeuren, nu of dan, nog eens een woord tot ulieden te ſpreken, of met mijne pen eenig onderrigt in het verſtand der H. Schrift te geven, het zal eene toegift zijn der zoo menigvuldige zegeningen, als de Goddelijke genade aan mij, in een' zoo langen levensloop, verleend heeft.

„ Ik kan echter van mijn gewoon openbaar onderwijs niet affcheiden, zonder u, mijne dierbare Gemeente van Dordrecht, te danken voor de bewijzen van achting en vertrouwen, die ik van u ontvangen heb. Uw belang zal mij altoos dierbaar zijn. De God en Vader van onzen Heer Jezus Christus geve," enz.

Handleiding bij het gebruik van A. BRINK'S *Eenvoudig Onderwijs in den Godsdienst verkort. Door* IS. PRINS, *Predikant te Lange- en Korte-Zwaag, beroepen te Oudbeijerland. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1815. *In kl.* 8*vo.* 88 *Bl. f* :-7-:

De catechiſeerboekjes van den voortreffelijken BRINK worden thans bij het Gereformeerd Kerkgenootſchap zeer druk gebruikt; en de opſteller zelf heeft voor onderwijzer en leerling verder gezorgd door de uitgave van

Digitized by Google

van zijne *Handleiding voor mijne Leerlingen*, en nog een ander werkje, 's mans *Eenvoudig Onderwijs in den Godsdienst meer gemakkelijk gemaakt*. Een aantal Leeraren verkiezen intusschen hunne kweekelingen, aan BRINK's *Eenvoudig Onderwijs in den Godsdienst* VERKORT, te houden; onder dezen is ook de steller van deze beöordeeling, voor zoo ver hij zich bij sommige catechisatiën van den arbeid van BRINK bedient, niet alleen omdat hij, hetgeen van buiten geleerd wordt, bijzonder kort verlangt, maar ook omdat hij, bij een Socratisch gesprek met zijne leerlingen, zijn gevoelen en zijne denkbeelden liefst zelf ontwikkelt, en niet gaarne door een grooter vraagboek hierin gebonden is. De Eerw. PRINS gebruikt ook het *verkorte* boekje; van de uitbreidingen van BRINK zelf komt hem de eerstgenoemde te uitvoerig voor, en de andere te weinig geschikt naar die verkorting. Intusschen hebben zijne kweekelingen, *en* te hunner voorbereiding, *en* tot herinnering, eene aanwijzing noodig; deze geeft hun dit zijn boekje, en wel voor iedere vraag, en zeer gemakkelijk aangewezen. Voor de leerlingen van PRINS, zoo in de Gemeente, die hij verliet, als in die, waar hij nu arbeidt, is hetzelve buiten twijfel een alleraangenaamst geschenk. Slechts zeldzaam heeft hij eenig nieuw denkbeeld ingevoegd; hij houdt zich aan het vraagboekje als *tekst;* anders, zegt hij, dwaalt men in algemeenheden om, en de meestal niet zeer kundige leerling raakt geheel verward. De uitgave van deze zijne *Handleiding* kan ook elders goede diensten doen; en wij denken, dat menig Leeraar gaarne zal zien, dat zijne discipelen dezelve te hunner voorbereiding druk gebruiken; het is ook voor hem maar een oogenblik werks, die telkens eens in te zien. Dit laatste zou voor ons, wanneer wij merkten dat onze leerlingen dit deden, toch noodig zijn; want, hoezeer wel zeer veel (gelijk natuurlijk is) ons van zelve zou voorkomen, is er toch ook nog al het een en ander; waar wij in den loop en de leiding van het gesprek zouden afwijken; en de al-

Digitized by Google

alzoo wel voorbereide leerling zou, buiten zijne ſchuld, dan wel minder voldoen. De behoeften van onderwijzer en leerling zijn zeer verſchillende; en het is niet onwaarſchijnlijk, dat dit werkje van den Eerw. PRINS aan ſommigen onzer Ambtsbroederen voor hun catechiſeren zeer aangenaam en wezenlijk nuttig is. Wij voor ons zouden al ons genoegen in het onderwijs verliezen, indien wij aan BRINK als *tekst* en aan PRINS als *uitlegger* ons moesten binden. Wij volgen, bij ons onderwijs in den Godsdienst, bij ſommige leerlingen dit, bij anderen een geheel ander leerboek, als leiddraad; het boekje geeft ons de punten ſlechts aan, die wij beſpreken, en (wij ontveinzen het niet) het boekje zelve, indien het maar ordelijk is, wordt ons hoe langer hoe meer al vrij onverſchillig; aan eens anders uitbreiding hebben *wij* vooral weinig, en wij denken, dat ook eene uitbreiding, door ons zelve opgeſteld, onzen leerling maar weinig dienst zou doen. Waarheid blijft wel altijd dezelfde, ſchriftuurtekst wel ſchriftuurtekst, (maar wij en de leerling hebben hier doorgaans overvloedige keuze;) dan de wijze, waarop wij de waarheid voelbaar maken, verſchilt nagenoeg ieder catechiſeeruur en voor iederen leerling. Vraagt men ons, of wij op die wijze kundige lidmaten vormen? zoo moeten wij zeggen: dit is, helaas! ſomwijlen ellendig genoeg. Evenwel, wij hebben er van tijd tot tijd, die wij durven monſteren; en, wat de overigen betreft, dan gaat het toch zoo al, gelijk wij vreezen, overal. Een vraagboekje, en eene handleiding bij hetzelve, waaraan zich onderwijzer en discipel *binden*, is bijzonder goed om eenige figuur te maken bij den Broeder Oudeling, die de aanneming bijwoont; of ook wel in het publiek voor de Gemeente, gelijk nu zoo hier en daar op ſommige plaatſen het geval wordt; maar den Godsdienst regt te verſtaan en te gevoelen, is nog iet anders.

Hetgeen wij te dezer gelegenheid zeggen, is echter geenszins ter benadeeling van onzen Broeder PRINS of zijn werk; o neen! wij gelooven zelve, dat hij het met ons

Digitized by Google

ons wel nagenoeg eens zal zijn, en vonden hier zeer voldoende wenken, waaruit wij opmaken, dat hij voor verstand en hart wel degelijk zorgen wil, en zeker ook niet te vreden is met eene uit het hoofd geleerde les; en wij willen ook niet hopen, dat ergens elders zijne *Handleiding* hiertoe zal misbruikt worden. Ware dit intusschen het geval, dit is zijne schuld niet; en, regtuit gezegd, daar wordt dan ook juist niet veel mede bedorven; denkelijk zelfs is het daar dan nog eene betere wijziging. — Het boekje kan alzoo door hem, wien het behoefte is, het zij Leeraar of kweekeling, met veel nut gebruikt worden.

Geschiedenis van het Duitsche Rijk, van deszelfs oorsprong tot aan deszelfs ondergang, door A. VON KOTZEBUE. *Uit het Hoogduitsch vertaald, door* M. STUART. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* R. J. Berntrop. 1815. *In gr.* 8vo. *XVI en* 429 *Bl.* f 3-12-:

THALIA en KLIO — deze voorheen onder het heilig negental wel de minst gemeenzame der Zusteren — schijnen in onze dagen, in haren ouderdom, de behoefte der toenadering te gevoelen. Reeds had de Zanggodin des Treurspels, de statige MELPOMENE, zich in SCHILLER vertrouwelijk met die der Geschiedenis verbonden; de Dichter van MARIA STUART en WALLENSTEIN werd ook de Geschiedschrijver der *Nederlandsche* beroerten en van den dertigjarigen Oorlog; thans vereenigt zich, in den vermaarden KOTZEBUE, de vindingskracht tot het scheppen van huisselijke tooneelen met de oordeelskracht, die de lotgevallen der Staten behoorlijk onder een zelfgekozen oogpunt weet te rangschikken. Reeds was KOTZEBUE in *Duitschland* door zijne *Pruisische* Geschiedenis vermaard geworden, toen hij besloot, ook die van het oude, eerwaardige, maar kort te voren ver-

nieu-

Digitized by Google

nietigde *Duitsche* Rijk te beschrijven. 't Is waar, hij erkent gereedelijk, dat door den arbeid zijner voorgangeren op dit veld niet veel meer ter nalezing is overgelaten; hij betuigt, deswege — daar hij niets eigenlijk nieuws kon mededeelen — ook geene aanhalingen onder zijn werk te plaatsen: maar hij wil toch *den eeuwigen draad opvatten, die door de Geschiedenis loopt, en waaraan elke harer beschouwingen zich behoorde te hechten.* Deze draad is *het Regt.* Hij erkent geene andere staatkunde voor Vorsten dan voor Volken, en spreekt het *wee* uit over elken onregtvaardigen Veroveraar. Uitmuntend beginsel zeker! Daarbij wilde hij aan zijne beschaafde landslieden, ook aan Vrouwen, de al te omslagtige *lectuur* der uitvoerige *Duitsche* Geschiedenissen besparen, door hun iets te leveren, 't geen algemeen met genoegen gelezen kon worden. Wij behoeven niet te herinneren, dat, in zoo verre dit doel bij den oorspronkelijken Schrijver bereikt is, ook de overzetting het geenszins mist. Daarvoor staat ons de naam des Vertalers, een der bekwaamste *Nederlandsche* Schrijveren, borg. Maar, bij de bedaarde doorlezing van dit werk, is ons de *toepassing* van het op zichzelve uitmuntende beginsel des Schrijvers voorgekomen, aan meer dan éene bedenking van gewigt onderhevig te zijn.

Gelijk een Regter verkeerd zou handelen, die, zonder eenige acht te slaan op de omstandigheden, welke eenige daad verzelden en wijzigden, het gestrengste vonnis der wet, op die daad in het ergste geval gesteld, wilde toepassen; zoo berispelijk is de Geschiedschrijver, die het (wel is waar *altijd* geldende) beginsel van *Regt even zeer* wil laten gelden, b. v. tegen eenen KAREL DEN GROOTEN in de negende, en NAPOLEON in de negentiende Eeuw. Hoe weinig gelegenheids had de eerste tot vorming en beschaving, tot verkrijging dier onmisbare kundigheden, welke alleen de *ontwikkeling* van dat denkbeeld in 's menschen ziel voltooijen kunnen! Of moet men *alle* Veroveraars, zonder onderscheid, in den ban doen? Dan veroordeele men ook

eenen

Digitized by Google

eenen TITUS, eenen TRAJANUS, eenen FREDERIK DEN GROOTEN, die toch in veel verlichter Eeuwen leefden! Berisping verdient altijd die *zucht tot veroveren;* maar men late daarom den *mensch* zijne overige waarde behouden. Het voegt den Geschiedschrijver, over de ATTILA'S, de GENGISKAN'S, de TAMERLAN'S, en andere geeſels des menschdoms, die *niets* konden dan menſchen vermoorden en ſteden verwoesten, haar vreesſelijk *wee* uit te ſpreken; maar zij onderſcheide ALEXANDER den lettervriend, den edelmoedigen vijand en beſchaver van *Azië*, van den Veroveraar ALEXANDER; zij veroordeele KAREL den Wetgever, den vriend der wetenſchappen, den vijand van den beeldendienst niet, om KAREL den wreeden vervolger der *Sakſers!*

Eenzijdigheid tegen alles, wat de Geestelijkheid betreft of begunſtigt, is een tweede kenſchetſende trek van dit boek, die ons, in *zulk* eene mate, ook geenszins behaagt. Het is niet te ontkennen, en door de achtbaarſte Geſchiedſchrijvers geſtaafd, dat de Geestelijkheid, vooral die der kloosters, bij alle hare veelvuldige ondeugden en misdaden, nogtans ook, door de bebouwing des lands en het bewaren der oude Schrijvers, aan *Europa* de wezenlijkſte dienſten heeft betoond; gelijk KOTZEBUE zelf, (bl. 86.) hoewel zeer flaauw, erkent, doch haar de verdienſte van de bevordering des landbouws ontzegt; waartegen hij echter ſlechts bewijzen kan, (bl. 212.) dat de landbouw vóór haren tijd in *Duitschland bekend* was, 't geen nog weinig afdoet. Dat de Geestelijkheid ook veeltijds de heerschzucht der Grooten heeft in teugel gehouden door den *Godsvrede*, ja door het zoo gebrekkige *Kanonieke* Regt, (hetwelk in die wettelooze tijden toch altijd een Regt was) is mede onbetwistbaar. Daarom beviel ons de hartstogtelijke toon van den Schrijver niet. Doch hij gaat nog verder. „ De verheven *Christelijke* Godsdienst ver„ werft zijnen belijders(ren) den hemel, maar op aar„ de verandert dezelve — zoo als het de Geſchiedenis

„ ge-

Digitized by Google

„ getuigt — in het wezenlijke niets." Zoo spreekt de Schrijver, (bl. 87.) waar hij van BONIFACIUS gewaagt, en zijne twijfeling betuigt, of den *Duitscheren* niet een *hooger* aardsch geluk ware beschieden geweest, in geval de heilige bosschen onaangeroerd waren gebleven. Wie, echter, in de negentiende Eeuw, allen invloed van den *Christelijken* Godsdienst op de aardsche belangen der menschen loochenen kan, verbeurt bijna zijn regt, om onder de Geschiedschrijvers geteld te worden. De Vertaler maakt daarop eene aanmerking, die ons nog te zwak is voorgekomen. Zoo zegt ook KOTZEBUE, bl. 215, in den aanhef eener vergelijking tusschen KAREL en PENN, dat de tegenoverstelling van hem met TRAJANUS en ANTONINUS geheel geen steek hield; dat de partijen te ongelijk waren; want „*zij* regeerden overbeschaafde Volkeren en waren Wijsgeeren; KAREL was slechts „ een — *Christen.*" Welaan! zoo worde hem ook *maar* „ een *Christen* tegenover gesteld," enz. Hoe is het mogelijk, dat de achtingwaardige Vertaler dezen hatelijken, dommen, en voor negen-en-negentig honderdste der *Europesche* bevolking, welke de eer niet heeft, met den Heer KOTZEBUE, *Duitsche* Wijsgeeren te zijn, beleedigenden trek niet *of* weggelaten, *of*, nog liever, naar verdienste heeft ten toon gesteld? Bovendien spreekt de man zich tegen; want op eene andere plaats houdt *hij* KAREL voor *geen Christen.* Nog is de Schrijver te beslisfend en stellig in eene Geschiedenis van Eeuwen, zoo moeijelijk te doorgronden bij gebrek aan goede en zekere bronnen, waar dus een toon van aarzeling wel zoo goed als een meesterachtige zou gevoegd hebben.

KOTZEBUE kan geen goed hoegenaamd zien in de Vorsten, door hem veroordeeld; terwijl hij anderen, doch in zeer kleinen getale, hoogelijk verheft, en in hen onschuldig vindt, wat bij genen berispt wordt. Ten voorbeelde mogen Keizer OTTO DE (zoo genaamde) GROOTE en zijn vader HENDRIK (door KOTZEBUE ook met dien bijnaam vereerd, welken hij zeker-

Digitized by Google

lijk allezins waardig was) ons dienen. Waarom toch dien HENDRIK, die niet minder bijgeloovig schijnt geweest te zijn dan zijn zoon, den naam van DEN GROOTEN *gegeven*, wanneer van den zoon, die dien bijnaam reeds droeg, gezegd wordt, (bl. 368.) „ De „ geest des tijds moge gemeene zielen ontschuldigen; „ die voor groot wil doorgaan, moet zich boven den„ zelven verheffen." (Vergel. bl. 321.) Waarom dezen OTTO, niet min krijgshaftig en rondborstig dan zijn vader, die ook, gelijk hij, meestal verwerende Oorlogen voerde, zoo zeer verre beneden hem gesteld? Om zijne *Italiaansche* veldtogten? Maar deed hij die niet, juist naar Ridderlijke wijze, ter redding eener deerlijk mishandelde vrouwe, en ter straffe van twee monsters, het eene gekroond, het andere gemijterd? (bl. 345, 357.) Waarom eenen ontaarden zoon, LUDOLF, die tegen zijnen vader opstond, uit haat tegen dezen zoo sterk voorgesproken, hoezeer de redenen tot zijnen opstand (bl. 349.) beuzelachtig waren?

Men moet, derhalve, dit boek met behoedzaamheid lezen, en wel de daadzaken, maar niet de beoordeelingen aannemen, dan na rijp onderzoek. Wij zeggen dit echter geenszins, om de waarde dezes werks te verkleinen. Zelfs de overdrijving van eenen geest, die Veroveraars wraakt, is ons welkom; al te lang bezuurden wij hunne woede! Te meer toegevendheid, zelfs lof, verdient de Schrijver, wanneer wij bedenken, dat hij zijn werk in den jare 1811, het tijdstip van *Europa's* diepste, ongestoorde verdrukking, voltooide, en dat het niet ter perse mogt gelegd worden, omdat de slaven des nieuwen *Westersehen* Keizers zeiden: CHARLEMAGNE *est le modèle de notre Empereur*. Het is er echter verre af, dat wij de waarheid hiervan met den Heer KOTZEBUE zouden erkennen; gelijk men boven reeds heeft kunnen opmerken. *Europa* in de achtste Eeuw, en *Europa* in de achttiende, — welk een onderscheid! Zeer te regt wordt nogtans veel afgedongen van den buitensporigen lof veler bewonderaars van

KA-

Digitized by Google

KAREL, die zich niet ſchamen, de zedewet te zijnen behoeve te verloochenen, (bl. 201.).

De geſchiedenis van dezen Veroveraar beſlaat bijna een derde gedeelte des boeks, en wordt voorafgegaan door een beknopt verſlag wegens de oude *Duitſchers* en *Franken*. (Gaarne hadden wij ook iets meer over de verſpreide volksſtammen, de *Anglen*, *Britſche Sakſers*, de *Longobarden*, *Gepiden*, *Burgondiërs*, enz. gelezen. Thans volgt het verhaal meer den ouden trant, die zich na de vijfde Eeuw alleen bij de *Franken* bepaalt.) CLOVIS, of CHLODWIG, en zijn heilloos nageſlacht worden naar verdienſten ten toon geſteld. Na het uitvoerige artikel over KAREL DEN GROOTEN volgt een hoofdſtuk over LODEWIJK DEN VROMEN, wien men vrij wel regt doet. Omdat deze goede Vorst geen groot krijgsman, en daarbij niet geſchikt was voor het beheer des onmetelijken *Frankiſchen* Rijks, verachten hem de Geſchiedboekers van dien tijd, en beſtempelen zijne verrigtingen met de verachtelijkſte namen. Hij was te goed omtrent zijne zonen. De regering dier aterlingen en hunner zwakke naneven, tot op den val van dit huis, worden te regt in één hoofdſtuk, onder den naam van *Ondergang der Karolingers*, ineengedrongen. *De algemeene toeſtand onder de Karolingers* wordt in een afzonderlijk hoofdſtuk beſchouwd. Dit tafereel is zwart, zeer naar waarheid; doch bewijst niets tegen KAREL DEN GROOTEN, die in *zijnen* tijd veel betere orde had weten te houden. Het achtſte hoofdſtuk behelst de regering van KORNRAAD I van *Franken*, die, door den *Sakſer*, OTTO DEN DOORLUCHTIGEN, bij voorkeur boven zijn' eigen' zoon benoemd, die edele onbaatzuchtigheid beantwoordt, door op zijne beurt aan OTTO's zoon, HENDRIK, de Koninklijke waardigheid op te dragen. Van dezen HENDRIK is boven reeds geſproken, alsmede van OTTO I. De beide volgende OTTO's worden ſlechts kortelijk vermeld. Zij hadden te veel met *Italië*, *Rome*, en *Griekſche* zeden op. Snoode ondankbaar-

Digitized by Google

baarheid der *Romeinen*, (misschien werd OTTO III door hen vergeven) eene zware neêrlaag door de *Grieken* geleden, en hevige binnenlandsche twisten in *Duitschland*, waren het gevolg; en wij zijn het volkomen met KOTZEBUE eens, dat de razende zucht der *Duitsche* Koningen naar *Italië*, de ijzeren kroon en den Keizer-titel, waaraan OTTO I door de omstandigheden gekomen was, aan *Duitschland* zelve onnoemelijke schade gedaan hebben. Vreesselijk was het bederf aan het Pausselijk Hof; doch beklom een GERBERT, een wonder zijner Eeuwe, den stoel van PETRUS. Onder HENDRIK II, een' slaaf der priesters en monniken, klom verwarring en ellende ten top: *Duitschland* moest zich buigen voor *Polen*.

Tot zoo verre loopt dit Deel, eindigende dus genoegzaam met de tiende Eeuw, en het uitsterven van den *Saksischen* Koningsstam.

Na zoo vele aanmerkingen op een boek, 't geen toch wezenlijk de verdienste bezit eener *consequente* redenering, van heerschende zucht voor menschelijkheid en vrede, en van een' aangenamen, somtijds bloemrijken stijl, doet het ons leed te moeten zeggen, dat wij in de vertaling die mate van kieschheid en keurigheid niet gevonden hebben, welke de andere gewrochten van dezen verdienstelijken en te regt beroemden Geschiedschrijver kenschetst. Wij vinden er dikwijls uitdrukkingen in, naar het *Hoogduitsch* gevormd, die, wanneer zij ook uit voorbeelden onzer oude taal te verdedigen waren, nogtans in eenen zoo *modernen* stijl, als dien van dit boek, en vooral in eene vertaling, altijd de verdenking van *Germanismen* opwekken. B. v. bl. 59. *weekeling* (*Weichling*); *gruwzaamheden*, zekerlijk niet voor *gruwelen* in 't algemeen, maar voor *wreedheden*, *Grausamkeiten* (bl. 63); *hofranken* (*Hofränke*) voor *hoofsche kuiperijen* (bl. 68); *verwalters* voor *opzieners* of *rentmeesters* (bl. 184); *Ellende* (bl. 340) zekerlijk *ballingschap*, het Hoogd. *Elend*, *ins Elend gehen*. (Dit komt wel van *el-land*, *ander land*, af; doch in 't *Ne-*

der-

Digitized by Google

derlandsch is deze beteekenis geheel verloren gegaan.) Is het woord *schepsels*, voor *Creaturen*, in den zin van *afhangelingen*, wel in gebruik? (bl. 274.)

Van enkele zinstorende drukfouten, zoo als VALERIANUS voor VALENTINIANUS (bl. 32), of *Helvetiërs*, waar van *Brenneburg* gesproken wordt, (dus waarschijnlijk in *Noord-Duitschland*) spreken wij niet. Een klein staaltje van den innemenden stijl en de juistheid veler opmerkingen besluite dit verslag. Het is de aanvang der regering van LODEWIJK DEN VROMEN, na den dood van KAREL DEN GROOTEN.

„ Nog lang gaan de baren, schoon er plotseling stil-
„ te volgt op den storm. Na den dood van den ruste-
„ loozen scheen rust de eenige behoefte der volkeren.
„ Maar, aan de rust ontwend, slingerden zij als zeerei-
„ zigers, die het schip pas hebben verlaten. Alle ver-
„ foeiden zij den krijg, maar minachteden den vrede,
„ omdat de oorlog hun tijdverdrijf was geworden. Het
„ kwade, zoo wel als het goede, wordt volksgeest,
„ wanneer het den Regent gelukt, hetzelve als dage-
„ lijksch werk aan het volk op te dringen. Deze zijn
„ de smartelijke naweeën der regering van eenen ver-
„ overaar. Als de erfgenaam van zijnen opeengehoop-
„ ten roem niet tevens de erfgenaam is van zijne on-
„ deugden, dan brengen de deugden zelve, die aan het
„ volk vreemd zijn geworden, hem ten val. Nimmer
„ dient een beheerscher, wiens goedhartigheid de sterk-
„ te van zijnen geest overtreft, in een groot rijk, al-
„ lerminst als de troon van zijnen voorganger op gebo-
„ gene nekken rust."

(Dit was vóór 1815 geschreven.)

Digitized by Google

Historie van Gelderland, door W. A. *Rijksvrijheer* VAN SPAEN. *Iſte Deel. Te Utrecht, bij* J. Altheer. *In gr.* 8*vo. XIV en* 542 *Bl. f* 3-12-:

Een aangenaam en belangrijk geſchenk ontvangen wij hier uit handen van eenen Schrijver, die, uit een oud geſlacht geſproten, nog meer door verdienſten dan door geboorte wil uitmunten. Aan den onvermoeiden ijver van den Rijksvrijheer VAN SPAEN hebben wij reeds eene uitvoerige *Oordeelkundige Inleiding van Gelderland*, in vier Deelen, te danken: dit, echter, waren meerendeels ſlechts bouwſtoffen, waaruit het tegenwoordige geſticht is opgetrokken. Veel, hetgeen zonder deze *Inleiding* ruime ſtof tot onderzoek en betoog zou gegeven hebben, te meer, daar het van de gewone meening afwijkt, wordt hier dan ook ſlechts kortelijk vermeld; gelijk de geheele verwerping van de regering der zoogenaamde *Gelderſche* Voogden: van OTTO *van Naſſau*, erfgenaam van *Gelder*, door huwelijk met de dochter van den laatſten Voogd; en tevens van *Zutphen*, door zijn tweede huwelijk met de erfdochter van dat Graafſchap: alle welke ſtukken in 's mans vorige werk omſtandig zijn uiteengezet. Met onvermoeide vlijt heeft de Geſchiedſchrijver van *Gelderland* niet alleen de oude dwalingen beſtreden, maar ook nieuwe bronnen opgedolven voor de betere kennis dier Geſchiedenis. In 17 Hoofdſtukken loopt dit eerſte Deel, 't welk door nog twee of drie anderen zal gevolgd worden, tot op den dood van den eerſten Hertog REINOUD II, en bevat niet ſlechts eene doorloopende Geſchiedenis, maar ſtaat ook bij behoorlijke ruſtpunten ſtil, om op de zeden, gebruiken, wetten, regeringsvorm en godsdienſtige geſteldheid des lands een' blik te werpen; iets, 't welk SCHMIDT in zijne *Duitſche Geſchiedenis* zoo voortreffelijk gedaan heeft, en WAGENAAR, tot leedwezen van alle liefhebbers der Vaderlandſche Hiſtorie, niet dan in den aanvang van zijn tweede Deel, bij het tijdvak van KAREL *den Grooten*.

Na een' oogopſlag op de oudere Geſchiedenis van *Gelderland*, die echter zeer weinig licht geeft, wordt die duisternis in het hart der Middeleeuwen met eene korte flikkering verpoosd door de Geſchiedenis van ADELA, dochter van

WICH-

Digitized by Google

WICHMAN, een' der Graven aan den *Rijn*, volgens de Kronijkſchrijvers eene wulpſche en wreedaardige vrouw, die zeer afſtak bij hare vrome zuster LEUDGARD, en een' minnaar had, met name BALDERIK; zij zou zich aan allerlei ſnoodheid, met name van hare zuster, van Heer WICHMAN, en zelfs, volgens eenen Kronijkſchrijver, van haar kind, hebben ſchuldig gemaakt. Wij geven echter in bedenking, of niet hare verſchillen met hare *geeſtelijke* zuster en *Biſſchop* MEINWERK, haren zoon, grootelijks kunnen hebben bijgedragen tot overdrijving in de verhalen van monniken, bij welken ieder vergrijp tegen de Geeſtelijkheid, eene doodzonde tegen GOD was. Doch, dit in 't voorbijgaan. Eerst op het einde der elfde Eeuw begint de *Gelderſche* Geſchiedenis eenige zekerheid aan te nemen; van dit tijdſtip af kan men haar geregeld volgen. Graaf GERARD, de eerſte, die in 1094 in die hoedanigheid vermeld wordt, was achterkleinzoon van een' vroegeren GERARD, uit *Vlaanderen* aan de *Nedermaas* gekomen, omſtreeks den jare 1020. GERARD DE II, zoon van den eerſten Graaf, bragt door zijn huwelijk met ERMGARD, erfvrouw van *Zutphen*, hetwelk waarſchijnlijk geen leen, maar *allodiaal* (*eigen*) goed was, dat Graafſchap aan zijn huis, 't welk zich toen genoegzaam alleen tot de ſtad *Zutphen* en een' kleinen omtrek bepaalde. Hierop geeft de Schrijver eene korte (en door de ſchraalheid der berigten uit den aard vrij dorre) opgave van de oude *Zutphenſche* Graven vóór de vereeniging met *Gelder*. Onder HENDRIK I begint de Geſchiedenis eenigzins belangrijker te worden; er worden eenige nuttige inrigtingen gemaakt, zoo als het doorgraven van de *Grebbe*, (bl. 86:) wij ontmoeten reeds vele geſchillen met de naburen, voorál *Holland*, *Utrecht*, *Kleef* en *Braband*; en HENDRIK behuwde waarſchijnlijk de *Veluwe* met eene *Brabandſche* Prinſes; zijn zoon GERARD, die vóór hem ſtierf, trad toen in het bezit, en na deszelfs dood zijn halve broeder OTTO, HENDRIK's tweede zoon uit eene andere moeder, hetwelk tot veelvuldige twisten aanleiding gaf. De *Veluwe* was eigenlijk een achterleen van *Utrecht*, door de Biſſchoppen aan *Braband*, en door den Hertog weder aan *Gelder* verlijd. Onder gelijkſoortige onophoudelijke twisten ging de regering van Graaf GERARD III voorbij, welke, gelijk zijn vader OTTO in handen der *Brabanders*, dus in die der *Drentenaars* viel. Hier ſchept de

Digitized by Google

Schrijver adem, door het bovengemelde verhaal der zeden en gebruiken, en ontvouwt vervolgens de regeringen van OTTO II en REINALD (REINOUD) I. De gebeurtenissen (met het midden der dertiende Eeuw) worden thans zoo merkwaardig en talrijk, dat de Schrijver niet één, zoo als te voren, maar twee Hoofdstukken aan de regering van elken Graaf toewijdt. Want nu beginnen de zaken van *Gelderland* zich met die van het *Duitsche* Rijk, ten tijde van Koning WILLEM *van Holland*, en van het groote zoogenaamde *Interregnum* tot op de regering van RUDOLF *van Habsburg*, ineen te vlechten; de Graven worden zelfs zoo aanzienlijk, dat zij met *Fransche* Koningen en *Brabandsche* Hertogen de geschillen der magtige Graven van *Vlaanderen* en van *Holland* bemiddelen, (bl. 224.) Graaf OTTO gaat naar *Londen*, in een gezantschap, om RICHARD, broeder des Konings van *Engeland*, naar *Duitschland* te noodigen, waar dezelve door een gedeelte der Vorsten als Roomsch-koning erkend was, (bl. 225.) HENDRIK, Bisschop van *Luik*, 's Graven broeder, niet minder moedig dan losbandig, versterkt nog meer de magt van dit geslacht. Ja, de Graaf van *Gelder* nam, als bondgenoot van *Gulik*, in een' slag, in 1267 geleverd, den Aartsbisschap van *Keulen* gevangen, en deed hem in een' kerker werpen, waarin hij vier jaren bleef. Doch eene gebeurtenis, die scheen te zullen strekken om het aanzien en den luister van *Gelderland* ten top te verheffen, deed het van die hoogte ter neêrvallen, en dompelde het in eene zee van rampen. Reeds noemde zich Graaf REINALD I, OTTO's zoon, door zijn huwelijk met de erfdochter van *Limburg*, *Hertog* van dat gewest; maar die Vorstin sterf kinderloos: REINALD bekwam twist met den naasten erfgenaam, den Graaf van den *Berg*, over het vruchtgebruik des lands: deze verkocht zijne regten aan den Hertog van *Brabant*; en dit veroorzaakte een' langen, afwisselenden en bloedigen Oorlog, waarin eindelijk de Hertog van *Brabant* volkomen zegevierde, en REINALD, benevens vele zijner bondgenooten, in den slag bij *Woeringen* (1288) gevangen nam. Nu moest het land aan *Vlaanderen* verpand worden; het werd overladen met schulden: dit, benevens de overdadige mildheid des Graven omtrent de Geestelijkheid, misschien ook zijne krankzinnigheid, veroorzaakte eenen opstand der intusschen magtig gewordene Steden, ten behoeve van 's Graven zoon, REINALD II, die

Digitized by Google

die eerst zes jaren lang als *Ruwaard* op 's vaders naam, daarna twaalf jaren als *Graaf*, en eindelijk ruim vier jaren als *Hertog* het land bestuurde. Immers, na den slag bij *Woeringen*, vooral gedurende de regering van REINALD II, was het land allengs weder opgekomen: de achtereenvolgende Keizers RUDOLF I, ADOLF *van Nassau*, ALBERT I, HENDRIK *van Luxemburg*, en de beide mededingers, FREDERIK *van Oostenrijk* en LODEWIJK *van Beijeren*, hadden hetzelve verscheidene voorregten geschonken; tot eindelijk laatstgemelde, nu alleen Keizer geworden, en nauw verbonden met *Engeland*, voor welke Monarchij *Gelderland* tegen *Frankrijk* streed, aan Graaf REINALD den Hertogshoed, toen nog een bij uitstek belangrijk voorregt, schonk. Bij gelegenheid dier verbindtenissen met *Engeland* en *Duitschland* tegen *Frankrijk* zien wij, dat de *Engelschen* toen reeds de gewoonte hadden, aan de Vorsten van het vaste land onderstandgelden of *subsidiën* tot dien Oorlog te betalen, niet slechts aan *Holland*, maar ook aan *Gelder* en *Gulik*, (bl. 501;) dat zij zich toen reeds niet ontzagen, verscheidene *Geldersche* (en dus vrienden-) schepen op de kusten van *Vlaanderen* te nemen, en in hunne havens op te brengen, (bl. 509;) dat de *Engelsche* wolhandel zoon (in het midden der 14de Eeuwe) reeds aanzienlijk moet geweest zijn, vermits Koning EDUARD, tot zekerheid der afdoening van het beloofde, onder andere duizend en dertig balen *Engelsche* wol naar *Vlaanderen* zond. Wij zien daarentegen, hoe bebood toen reeds de Keizers van *Duitschland* waren; (men weet, dat MAXEMILLIAAN naderhand in persoon, voor geld, in het *Engelsche* leger diende;) want Keizer LODEWIJK moest zelfs de Keizerlijke kroon aan den Aartsbisschop van *Trier* verpanden.

Ziedaar den belangrijken inhoud van dit eerste Deel, waarin echter de Schrijver (vooral in de vroegere Eeuwen) wel eens afdaalt tot geslachtrekenkundige bijzonderheden, waardigheden ten Hove, giften aan kerken en kloosters, en uitzettingen daaromtrent, die voor het gros der Lezeren zekerlijk van minder belang zijn. De stijl is, in zoo verre de somtijds duistere stof het gehengt, duidelijk, doch ontbloot van alle sieraden, uitgezonderd in de tusschenbeiden ingevlochtene tafereelen der zeden, waar de *naïveteit* dier Eeuwen somtijds in het verhaal uitblinkt, zoo als in het volgende bevallige tafereeltje, (bl. 183.) „ Te huis komende, zag

Digitized by Google

„de Ridder in zijn' leuningstoel, en vergat zijne vermoeidheid bij gevulde bekers. De herbergzaamheid werd alom „geoefend, en tot onthaal der gasten werd de wijn niet „gespaard. Dronkenschap is een *laster*, die den *Duitschen* „altijd is verweten: de *Gelderschen* hebben hierin geene uitzondering verdiend. Het dansspel zal de winteravonden „verkort hebben; een harpspeler zong liedekens; de huispaap verhaalde sprookjes, terwijl het spinnewiel snorde. „Het is te denken, dat het dansen ook eene aangename tijdkorting zal verschaft hebben. In den zomer vermaakte men „zich met allerhande soorten van balspelen. Hooge kerkfeesten, of uitgeschrevene steekspelen, lokten de Ridders vaak naar 's Vorsten hoven: de gebeurtenissen, die aldaar voorvielen, de kunstige kampers, de schoone vrouwen, diendenaderhand tot het kouten. Deze steekspelen waren eene „uitvinding van Keizer HENDRIK *den Vogelaar*, om het „volk aan het gebruik der wapens (wapenen) te gewennen: „hieruit ontstond niet alleen een wezenlijk nut, maar ook „een volksvermaak."

De geleerde Schrijver vergunne ons hier op te merken, dat HENDRIK *de Vogelaar* eigenlijk geen *Keizer* was; deze waardigheid werd eerst onder zijn' zoon OTTO aan de *Duitsche* kroon gehecht.

Uit het aangehaalde staatje zal men zien, dat de Schrijver niet vrij is van *Germanismen*, (*laster* voor *ondeugd*.) Misschien zal hij dezelve, door den tongval zijner Provincie, verdedigen.

Gedichten van Mr. H. A. SPANDAW. *Nieuwe, veranderde Uitgave. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1815. *In gr.* 8vo. 195 *Bl.* f 3-:-:

Het is ons meermalen voorgekomen, dat de tegenwoordige trant van dichten, hoezeer boven vroegeren verre in innerlijke waarde verheven, ook zijne eigenaardige gebreken heeft. De flaauwe en lage dichtmanier van vorige dagen heeft, dank zij het voorbeeld der VAN HARENS en de stoutmoedige pogingen van FEITH en BILDERDIJK in hunne jeugd! toen plaats gemaakt voor krachtiger en verhevener poëzij. De stand-

Digitized by Google

standaard, door deze Hoofddichters opgeheven, is door een edelen stoet van hoogstverdienstelijke Vernuften gevolgd met eene geestdrift, inderdaad ten hoogste prijzenswaardig. Dan, gelijk de menschen in het gemeen en ook de Dichters inzonderheid zijn, door het vurig vermijden van zekere gebreken vervalt men wel eens tot andere. Vanhier, onzes oordeels, bij sommige Dichters, vooral van den tweeden, doch ook zelfs nu en dan van den eersten rang, iet gedwongens, duisters, vreemds, onnatuurlijks en stuitends, bij al hunne meerdere verhevenheid en kracht, in vergelijking van den al te eentoonigen gang van vroegeren tijd. Om ons tot een uitstekend voorbeeld te bepalen. Bij al het schitterende en hoogstverdienstelijke van den onsterfelijken HELMERS, voor, wiens nagedachtenis wij den grootsten eerbied hebben, is somwijlen gezochtheid wel eens eene vlek in zijne schoonste gedichten. De overgangen zijn niet altijd zoo duidelijk en gemakkelijk als wel behoort. De vergelijkingen, wier hoofddoel is, en altijd moet blijven, opheldering, zijn soms bijster vreemd, en ontleend, niet van meer-, maar van minbekende zaken. Zoo bedient hij zich, als bij voorkeur, van afgelegene volkeren, minbekende bergen of rivieren; hetgeen wij geenszins goedkeuren. Het eerste vereischte van alle spraak en rede, en dus ook van der Dichteren taal, is, verstaan en begrepen te worden; waar dit ontbreekt, lijden de heerlijkste en hoogstgestemde verzen schipbreuk. Bij eenen Dichter van die hoogstzeldzame gaven, als HELMERS, is dit nog zeer wel verschoonlijk; en het zoude ondankbaarheid zijn, bij zoo veel keurigs, aan enkele gebreken, voortspruitende uit verkeerde opvatting en al te welige uitstorting (als uit den horen des overvloeds) van vruchten eens nimmer verzadigden en allezins loffelijken leeslusts, zich te zeer te stooten, of den naam van zulk een' Dichter daardoor te willen verkleinen. Anderen, met hem in verdiensten geenszins gelijk, hebben hetzelfde gebrek, en in dezen is het ons ondragelijk; te meer, daar het bij de zoodanigen duidelijk is, dat zij door vreemdheid belang zoeken te wekken; terwijl vreemde en woeste namen en gewrongen zinspelingen verbazend bont bij het overige afsteken, en, als wild gedierte, het tamme en makke des rijmwerks als verslinden. De zoogenaamde wijsgeerige, of liever in 't algemeen de Duitsche trant, heeft hieromtrent onbedenkelijk veel kwaads gedaan. Eenvoudigheid is en blijft toch

het

Digitized by Google

het ware kenmerk, ook van 't verhevene, schoone en goede; overlading met vreemd bijvoegsel, al te sterke en wilde kleuring, en het ongepast ineendringen van denkbeelden, zoo dat er duisterheid plaats grijpe, is te misprijzen; hardheid is ondragelijk in eene kunst, wier bron een eenvoudig goed gevoel is. Is het b. v. niet te beklagen, dat dezelfde verdienstelijke BURGER (om liever van vreemden te spreken) in dezelfde soort, b. v. zijne Romances, door de natuurlijkste schildering zoo onnavolgbaar uitmunt, en tevens door duiveljagerij en spookgewemel schier alles bederft. De kracht ligt niet in de woorden, maar in de zaken; en een eeuwig gedonder uit vuurbrakende afgronden doet het redelijk, zedelijk en dichterlijk gevoel geweld aan, of liever den waren oordeelkundigen lezer lagchen. Wél dan zulke Dichters van den tweeden rang, die, de eenvoudige Natuur, de moeder van al het goede, raadplegende, zachtere toonen treffen; den ruwen kwast, alleen in de handen van eenen REMBRANDT bruikbaar, wegwerpen; fijnere penseelen kiezen; alles met eigenaardige kleuren schilderen, en met de bevallige teekenpen duidelijke, natuurlijk en toch geestig geordonneerde voorwerpen en groepen schetsen! Hun dichttrant moge soms aan stoutheid iets ontbreken, in hooge, gewaagde vlugt niet zoo dikwerf door de wolken zweven, en met de tegenwoordig vrij algemeene Adelaars de Zon niet dreigen in 't aangezigt te vliegen, — hunne poëzij zengt of brandt zich ook het kleed niet, dat haar wél staat; zij blijft waar zij behoort, voelt steeds den grond, dien zij betreedt, maar toch ook betreedt met eenen aangenamen zwier en aanlokkende bevalligheid; zij is te huis hij haar onderwerp, wordt verstaan en begrepen, doet geene geweldige sprongen, maar blijft ook voor val en stuiting bewaard; zij verbindt het geheel door echte harmonie, en houdt den waren en geregelden gang met hart en verstand. Ziet daar, onzes oordeels, de verdiensten, onder andere, van eenen SPANDAW, die met de eerste Dichtvernuften vrij mag wedijveren, in het ware licht gesteld.

Van de Gedichten, in de thans door ons aangekondigde verzameling voorkomende, zijn de volgende bereids in die van 1803, waarvan de tegenwoordige eene veel vermeerderde en verbeterde uitgave is, te vinden: *De kunst om Dooven en Stommen te onderwijzen; De waarde van Vrouw en Kind; Hectors Afscheid; De gelukkige Landman; Aan mijnen Vriend; De geluk-*

lukkige Man; *De Jonker van Valkenſtein*; *De ware Vreugd*; *De Lente*; *Amor*; *De Vrouwen*; *De Liefde*; *Chloë*; *Morgen en Avond*; *Het Roosje*; *Het Huwelijk*; *Klagt over Amor*; *Amors Lof*; *Raad*; *Aan mijne Vrouw*. Wij voor ons zouden *Hectors Affcheid*, en *Raad*, als te weinig beduidend, mede hebben achterwege gelaten. De meeste dezer gedichten hebben door enkele veranderingen veel gewonnen.

Meer dan de helft der gedichten zijn nieuw, en onder dezelve inderdaad niet weinige van bijzondere waarde; ja het is in deze *nieuwe* bijzonder zigtbaar, dat de Dichter in kracht en gemakkelijkheid is toegenomen. Men ziet dit al aanſtonds aan het eerſte nieuwe gedicht, hier voorkomende, *Het Geluk* genaamd, bl. 19, beginnende:

Wat poogt ge, ſterveling, vermetel?
Wat klaagt ge, morrende, om uw lot?
En hoont zelfs op zijn' heil'gen zetel
Den heil'gen, vlekkeloozen God?
Wat doet uw' borst zoo rustloos hijgen?
Wat zwoegt ge en wenscht gij te verkrijgen?
't Geluk, dat altijd heerlijk ſchijnt?
Gij tracht een' luchtbel na te jagen;
Gij grijpt... en ach! gij durft het wagen
De hooge Godheid aan te klagen,
Wanneer die bel in damp verdwijnt!

Bijzonder vereerend voor 's Dichters hart en godsvrucht is het tweede, *De Liefde*, bl. 25, en het derde, *Aan de Reinen van Harte*, bl. 34. Aan zulke gedichten kent men de zuivere bron en onbeſmette dichtader van eenen SPANDAW.

Regt vaderlandsch en ter zake is dat bij de *Viering van het 25jarig Beſtaan der Maatſchappij: tot Nut van 't Algemeen*, bl. 44. Krachtig en ſtatig is het begin. Op de eerſte regels is echter wel iets te zeggen, zoo wegens eenige *pleonasmi*, (*oorlogsvieren*, *de aarde in brand*, *ſtroomen*, *bruiſende rivieren*, *door dijken brekende*, *geverwd met menſchenbloed*, en *menſchen*, *verdrinkende in eene zee van menſchenbloed*) als het *verſtikken in den gloed*; men blakert, brandt in den gloed en door de vlam, maar verſtikt door damp en rook. Ook beminnen wij zulken forſchen aanhef niet, die zich zelden of nooit volhoudt. Het derde couplet is in den waren geest der Ouden:

Ja!

Digitized by Google

Ja! hier, hier houdt men feest, hier klinken jubelzangen,
Maar niet aan wulpsch vermaak of ijd'len glans gewijd!
Neen! gij moogt onze hulde ontvangen,
o Ed'le Maatschappij, die Neêrlands glorie zijt!
Zie heil'gen offerwijn met reine handen plengen!
De burgers, die dien pligt volbrengen,
Zijn reeds gelouterd door uw' Goddelijken gloed:
Verheven, blinkend moogt gij pralen;
Een vierde van eene eeuw mogt ons uw licht bestralen,
Zijn koesterende glans drong dóór in ons gemoed.

Regt los en eigenaardig, in den trant van TRIP, is de *Lof der Aalbessen*, bl. 54, met genoegen, gelijk enkele andere, reeds in ons Maandwerk gelezen. Scherp, naar eisch van dichtsoort, zijn *Het Puntdicht* en *De Geest des Tijds*, bl. 60. *De Liefkozingen*, bl. 82, is eene goede navolging uit het Fransch van ROELANTS.

Zeer naïf is *De gebroken Roos*, bl. 84. Wij nemen de vrijheid hierbij aan te merken, dat de Dichter, zoo in dit als eenige andere gedichten in deze verzameling, toont, een minnaar te zijn van slechts om den anderen regel te rijmen, hetgeen wij maar zelden goedkeuren. Een zoo rijke dichtgeest behoeft zich met geen halfslachtig werk tusschen rijm en onrijm te behelpen.

Dat *Aan de Maan*, bl. 108, schoon volkomen berijmd, voldeed ons echter minder, en is bij BELLAMY'S meesterstuk niet te vergelijken; vooral mishaagde ons:

Geen mond, die waardiglijk haar (de herderin) prijst,
Haar schoon is niet te ontvouwen!
Wanneer ge straks wat hooger rijst,
Zult gij haar zelve aanschouwen.

Geestig is de wending in het laatste couplet van het gedichtje *Aan Elize*, bl. 118. Het *Calembourg*, bl. 120, zouden wij *verschoond* hebben van den druk.

Allerliefst vonden wij *De Taal der Oogen*, bl. 121. Men kan zien, dat SPANDAW in dezen trant van dichten regt te huis is.

Dat *Bij het Geboortefeest van Nederlands Vorstin*, bl. 129, vonden wij vaderlandsch, treffend, vol schoone regels, en uit-

Digitized by Google

uitnemend volgehouden in regt natuurlijke vergelijking. Hartelijk is dat *In de Vriendenrol van Jeronimo de Vries*, bl. 139. Men ziet uit dat *In de Vriendenrol van Rhijnvis Feith*, bl. 141, hoe algemeen geacht en geroemd deze Dichter is:

U kroont het vaderland. Zijn dichteren, om ſtrijd,
Vereeuwigen uw' naam in vaderlandſche zangen;
Gij mogt de hulde van Germanje zelfs ontvangen,
En Klopſtock heeft zijn hart aan 't uwe toegewijd.

U vlocht van Winters hand een' krans in 't jeugdig haar;
Zijn ga heeft in dien krans een' ſchoone bloem geweven;
Een Pater wilde aan u zijn' laatſten dichtſnik geven,
En Neêrlands Sappho noemde u Nederlands-Pindaar.

De Bosch verheft uw' lof op Maro's grootſchen toon;
De Kruyff wil de achttiende eeuw naar u, mijn dichter, noemen;
Van Hall is 't eers genoeg, mag hij u ſtam'lend roemen;
En Stuart dankt u 't vroegst gevoel voor 't goede en ſchoon.

U zingt Wiſelius, ſchoon 't hart van rouw bezwijk';
U wijden, broederlijk, de Klijn's hun zachte toonen;
U zingen Tollens, Loots — Apollo's troetelzonen;
U zingt der zang'ren roem, de groote Bilderdijk.

Wat vraagt ge dan van mij?... Ach! mij verblindde uw roem!
Een blijk van uwe gunst — dit wilde uw hart mij geven:
Het ſtreelt mijne eerzucht, dat mijn naam hier ſtaat geſchreven,
En 'k ben er trotsch op, Feith, dat 'k u mijn' kunstvriend noem'.

Fraai tegen elkander overgeſteld zijn de beide gedichten *Aan Lulofs*, bl. 144 en 149. Het versje *Aan Tamme Sijpkens*, bl. 159, moet bij de gemelde gelegenheid bijzonder verrast hebben. Het volgende, *Aan denzelfden*, bl. 160, is naar eisch los en in den voegzamen trant. De *Meizang aan Staring*, bl. 163, is een gepast lofdicht voor den verdienſtelijken Dichter en hoogstruttigen Landedelman, aan wien het gezonden is, ja den tegenwoordigen Harderwijkſchen Curator allezins waardig: in zulke ſtukjes is SPANDAW inderdaad een groot meester. Dat *Aan Stork*, bl. 171, is niet zoo los, en

Digitized by Google

te veel naar de woordſpeling gewrongen. De drie laatſte dichtſtukjes, *Tuiltje voor mijne Vrouw*, bl. 180, *Welkomstgroet aan mijnen jongſten Zoon*, bl. 186, en *Het Hulkje der Liefde*, bl. 193, zijn den uitnemend bekwamen en gevoeligen Dichter, den regt hartelijk liefhebbenden Man en Vader volkomen waardig; zij kroonen dezen bundel, uitmuntende door menigvuldige verdienſten. Dat men toch door en met SPANDAW mogt leeren, dat het *hart* alleen den waren Dichter bij zoo goeden aanleg maakt, en dat alle Duitſche praalerij, hoogdravende woordenklank en ſchelklinkende toonen niets zijn bij de echte melodij dier zuivere klanken, door een edel, fijn en zacht gevoel, de bron der ware poëzij, opgewekt!

Nalezing der Gedichten van JAN FREDERIK HELMERS. *Te Amſterdam, bij* Geysbeek & Comp. 1815. *In gr.* 8*vo. Behalve het voorwerk*, 68 *bladz. f* 1-10-:

De Heeren GEYSBEEK & COMP. beklagen zich over het plaatſen in de *Nagelaten Gedichten* van HELMERS van een aantal ſtukken, welke genomen zijn uit de *Dichterlijke Gedachtenbeelden*, in 1801 bij de WED. DÖLL te *Amſterdam* gedrukt, en ſedert door aankoop alleen hun eigendom geworden. Daar echter de kieschheid van de Heeren GEYSBEEK & COMP., en hunne achting voor de Uitgevers der gemelde *Nagelaten Gedichten*, hun niet toelaat, vergoeding van ſchaden, welke hun daardoor zijn toegebragt, voor de Regtbanken te zoeken, zijn zij te rade geworden, éenige handſchriften en vroeger afzonderlijk gedrukte en uitverkochte gedichten van onzen echt-Bataaſſchen Bard, met *toeſtemming* van derzelver bezitters en eigenaars, benevens hetgene de Uitgevers der *Nagelaten Gedichten* in de voorn. *Dichterlijke Gedachtenbeelden*, en dienſvolgens in hun wél en wettig verkregen eigendom, gelaten hebben, tot een boekdeeltje bijeen te drukken en het Publiek aan te bieden, ten einde men 's Dichters onvergankelijke werken geheel, of, gelijk men gewoonlijk ſpreekt, *compleet* kunne bezitten.

Wij moeten aan de Heeren VAN HALL, LOOTS en KLIJN de verantwoording van hun gedrag in dezen overlaten. De bedenking: of de bezitters en eigenaars van door HELMERS ge-

Digitized by Google

geſchreven verzen of *ongedrukte* handſchriften wel het regt hadden, om zoodanige verzen of handſchriften; welke door den Dichter niet tot eene openlijke uitgave beſtemd waren, na 's mans dood, op deszelfs naam, in het licht te geven? mogen die bezitters met de ſchim van onzen Bard uitmaken. Maar de vraag: of bij deze *Nalezing* genoegzaam voor de eer van HELMERS gezorgd zij? zouden wij niet gaarne *toeſtemmend* beſliſſen. Onder dit twaalftal ſtukken zijn, zonder twijfel, eenigen, die eenen herdruk dubbel waardig zijn; doch dit kan van allen niet gezegd worden, en in eenigen zal men HELMERS te vergeefs zoeken. Daarenboven is deze uitgave tamelijk onnaauwkeurig. Men treft er drukfeilen in aan, welke in dichtſtukken onverdragelijk zijn. De Uitgevers hebben er *vier* van aangeteekend. Zij hadden er bij kunnen plaatſen: bladz. 22, reg. 2, ſtaat *zien*, moet zijn *ziet*. De Heeren Uitgevers hebben ook de vrijheid genomen, om enkele veranderingen te maken in uitdrukkingen, ſpelling en interpunctie van HELMERS, ſomtijds met goed gevolg; (ſchoon men enkele ſtootende feilen heeft behouden, gelijk *Parnas*, *Eolus* enz.) doch ook nu en dan op eene zeer willekeurige wijze. Zoo heeft men kunnen goedvinden voor *Phebus*, *Ceſar*, *citer*, gelijk HELMERS deze woorden, overeenkomſtig met de tegenwoordig aangenomene ſpelling, ſchreef, *Febus*, *Caeſar*, *cyther* te ſtellen; zoo heeft men, bladz. 25, door het ſtellen van een . achter het woord *woedt*, den zin onverſtaanbaar gemaakt; zoo heeft men, bladz. 28, *Terwijl* in *Dewijl*, bladz. 39, *vuig* in *laag*, bladz. 47, *toegeknepen* in *digtgenepen*, en (ô wondere geleerdheid!) op bl. 49, bij herhaling, *Charybdis* in *Charybis* .... VERBETERD? *Proh dolor!*

Redevoeringen en Dichtſtukken, ter vieringe der plegtige Inwijding van de Hoogeſchool te Utrecht, 6 Nov. 1815. enz. Te Utrecht, bij O. J. van Paddenburg *en* J. van Schoonhoven. 1815. *In gr.* 8vo. *XVI*, 94 *Bl. f* : - 15 - :

Redevoering bij de Inhuldiging der herſtelde Leydſche Univerſiteit, en de Invoering der nieuwe Inrigting omtrent het hooger Onderwijs, uitgeſproken 6 Nov. 1815. *door Mr.* BOEKBESCH. 1816. NO. 2.

Digitized by Google

J. M. KEMPER, *als Rector der Universiteit. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1816. *In gr.* 8*vo.* 100 *Bl. f* 1-5-:

Sedert jaren beleefde de Nederlandsche letterminnaar geenen aanblik zoo verheugend, als welken wij hem hier voor oogen brengen. Het jammert ons slechts, dat wij niet alles te gelijk mogen aankondigen, wat tot de blijde hulde van het hersteldé en verhevene hooger onderwijs, althans tot de drie Akademiën, betrekking heeft. Doch, het wachten, het lang wachten, is hier niet geoorloofd. En zelfs liep onze ijver, met dien van den Heere SIEGENBEEK, zulk eene vereenigde aankondiging reeds lang vooruit.

No. 1, het eerste ons ter hand gekomen, vereenigt echter alles, wat tot de Utrechtsche Hoogeschool, in dit opzigt, betrekking heeft.

In een welgesteld voorberigt leeren wij derzelver lotgevallen, met betrekking inzonderheid tot de laatste jaren, benevens den geheelen omvang en toedragt der jongste plegtigheid, kennen.

Dan ontmoeten wij eene aanspraak aan Leeraren en leerlingen der Hoogeschole, van den Presidënt Curator, den grijzen en wijzen DE PERPONCHER; eene aanspraak, die ter opening der ganschè plegtigheid wordt vereischt, door de mededeeling van 's Konings besluiten, doch die bovendien zóó veel schoons, zóó veel hartelijks bevat, zóó geschikt is om Leeraars en leerlingen met vreugde en dankbaarheid te bezielen, en tot een edel gebruik van 's Konings wijze mildheid en zorge op te wekken, dat een minder begaafd Redenaar dan de Heer HERINGA zou gehuiverd hebben, ná hem met een uitvoeriger stuk, tot dezelfde zaak betrekkelijk, voor te treden.

Hij behoefde dit niet. Hij levert, veeleer, de schoonste uitbreiding op, of liever bevestiging, regtvaardiging en bewijs van, den tekst des Curators. Met hoog genoegen hebben wij dit stuk gelezen, en ons verblijd, dat zoo wel het Collegie van onderwijzers als bezorgers eene dergelijke taak in zulke handen konden stellen. Het wekt op zichzelve onze billijke nieuwsgierigheid en belangstelling, wanneer wij een' man, zoo bekend als bekwaam Godgeleerde, als voortreffelijk Prediker van het eenvoudig Evangelie, ook eenmaal in eene andere betrekking hooren het woord voeren. Veel meer is dit het

Digitized by Google

het geval, bij eene gelegenheid, zoo belangrijk, zoo heugelijk en plegtig. Doch, hoe werd onze nieuwsgierigheid bevredigd, onze geopende geest en hart ſtreelend voldaan! Met behoud van al de eenvoudigheid, klaarheid, klem, in zijne ſtichtelijke voordragten en geſchriften opgemerkt, vereenigt hij hier eene keurigheid en feestelijkheid, eene algemeene kunde, doorzigt en onbekrompen denkwijze, ten aanzien der wetenſchappen in het gemeen, haar belang voor de Maatſchappij, hare geſchiktſte bevordering enz., welke eenen ieder moet verrukken. Het is HERINGA, die hier ſpreekt; men herkent hem aan zijnen ernst en zijne naïviteit, zoo zeldzaam vereenigd. En gaarne herkent men hem in den onbevooroordeelden lofredenaar op de vorderingen, door allerlei wetenſchap in onze dagen gemaakt.

Doch, het is van belang, dat wij onze Lezers met den voornamen inhoud dezer Akademiſche redevoering bekend maken. Dezelve verheft de nieuwe wet op het Akademiewezen, als gevende (1) aan de geheele Maatſchappij eenen nieuwen waarborg voor haren bloei en welvaart, (2) aan de jongelingſchap nieuwe hulpmiddelen tot hare letteroefeningen, (3) aan leergierige kweekelingen der Hoogeſcholen nieuwe eer en voordeelen, (4) aan hunne onderwijzers nieuwe aanmoediging en belooning. Deze onderſcheidene punten worden beſliſſend voldongen, zoo wel door algemeene beſchouwing, als verwijzing op de gemelde wet, en nadere vermelding van hetgeen de Koning, in overeenſtemming met deze wet en haren milden geest, nog verder voor de Utrechtſche Akademie in het bijzonder gedaan heeft, of doen zal. Welk alles, ten ſlotte, de ruimſte ſtof tot vreugde, tot bemoediging, tot onbenevelde hoop op de toekomst levert. Deze ſtralen dan ook overal door, en ſtroomen vooral rijkelijk en heugelijk in de treffende aanſpraken — aan Bezorgers, aan de ſtedelijke Regering, aan vroegere en nieuwe Ambtgenooten, aan Kweekelingen, en wie verder bewijs van belangſtelling in de plegtigheid toonde.

Onmiddellijk achter dit nitvoerige ſtuk volgen een paar, ter gelegenheid paſſende en treffende, aanſpraken van den oudſten Student der Hoogeſchool, BARTHOLD REINIER DE GEER — de eene aan Heeren Curatoren, de andere aan Profeſoren gerigt.

Waarna nog een aantal dichtſtukken gevonden worden, veelal

Digitized by Google

op een' der twee vrolijke flotmaaltijden voorgelezen, welke door Curatoren aan de Hoogleeraars en door de ſtedelijke Regering aan de Studenten werd gegeven. De namen der, deels beroemde, vervaardigers zijn: LUBLINK, R. FEITH, A. DIERSEN, (Wed. MOLL) A. SIMONS, D. VAN DER LOO, J. DECKER ZIMMERMAN, H. J. ROYAARDS, J. F. VAN OORDT. Men zal ons niet vergen, bij elk afzonderlijk ſtil te ſtaan, of eenige, ligt meer of min aanſtootelijke, vergelijking te maken tuſſchen ſtukken, uit hartelijkheid veel meer vervaardigd en medegedeeld, dan om eenigen openbaren lof te behalen. De beide edele Grijsaards, op den voorgrond pronkende, behoeven ſlechts genoemd te worden; en zou SIMONS zijne, ſedert verkregene, vestiging aan de Hoogeſchool niet grootendeels aan zijn voortreffelijk dichttalent hebben te danken? Mogelijk — opdat wij er deze enkele reflectie bijvoegen — dat dit weelderig vernuft ſomtijds wat al te vrij in zijne uitdrukkingen is, om een volkomen veilige gids op het letterſpoor te zijn. NAPOLEON's *ijzeren kroon, die hem de herſenpan had mogen indrukken*, herinnerde ons te dezen aan eenen ſoortgelijken wensch in 's mans *Alexander*, dat men den dwingeland in den kroes mogt geſtooten hebben, waarin het metaal voor zijn ſtandbeeld gloeide. Doch, 'wellig brengt de *toga* thans van zelve de noodige deftigheid mede. — Van andere aanmerkingen op ſpelling en onnaauwkeurigheden, b. v. in de aanſpraak des Curators, onthouden wij ons, en haasten ons tot

No. 2. Na de lecture van PERPONCHER en HERINGA, en al den lof, aan hunne ſtukken gegeven, zou men ligtelijk kunnen denken, dat KEMPER als op eene ſchrale weide wordt gebragt. Doch, wij zouden ons wel wachten, zoo iets aan den man te doen ondervinden, wiens naam genoeg is, om het publiek iet groots en iet goeds te doen tegenzien. Gelukkig hebben wij deze behoedzaamheid niet noodig. KEMPER behandelt, inderdaad, grootendeels dezelfde zaken als even genoemde mannen. Het zou de gezamenlijke Redenaars misſchien weinig tot eere verſtrekken, indien eene zelfde gelegenheid geen gelijk gevoel bij hen opgewekt, en ten gevolge daarvan geen gelijk oogpunt hun aangewezen had, waaruit zij — mogen wij dus ſpreken — het publiek de plegtigheid te gevoelen en te genieten zoo wel, als te beſchouwen, hadden geleerd. Maar, al ware de gelijkheid van onderwerp

veel

Digitized by Google

veel grooter nog, dan zij dadelijk is, twee zoo oorspronkelijke mannen, als HERINGA en KEMPER, zouden nooit de een des anderen echo worden.

De laatste (opdat wij ons nu tot hem bepalen) heeft zoo veel geheel eigenaardigs, zoo veel regt karaktermatigs, zoo veel eenvoudig-ronds, ongezocht-hartstogtelijks, dat zijne redevoeringen ons altijd voorkomen als eene soort van *extemporés*, van onvoorbereide uitstortingen der ziel, wier eigene klaarheid en kracht nogtans zoo min orde als rijkdom van denkbeelden in dezelven laat ontbreken. HERINGA — men vergeve ons, dat wij nogmaals op hem terugkomen — begon met een kort gebed; dit kon niemand bevreemden in den ijverigen Godgeleerde, hoezeer ook misschien zijn herhaald *och!* den een of ander wat wantoonig mogt klinken in eene, anders zoo jubelende, rede. Maar KEMPER vlecht een veel langer gebed, na den eersten aanloop, in. Wij gelooven echter, dat dit hem wél zal gestaan hebben, omdat bij hem alles het sprekend voorkomen heeft, van uit het hart — een vol, warm hart — voort te komen.

Dan komt hij op zijn onderwerp, en dit is niets anders dan *het regtmatige der plegtigheid zelve*, en *de beschouwing der pligten, voor welke zij de loopbaan opent*. Hoe ongezocht! en toch, hoe wél de zaak in het hart aangetast! Overeenkomstig hiermede, juicht hij in de herstelling; geeft zijner verontwaardiginge lucht tegen het afgeworpen juk; geeft, echter, toe, dat er iet goeds in was, beters althans dan het oude; spreekt dan van de zeldzame en gelukkige gelegenheid om eene belangrijke inrigting eenmaal grondig te hervormen, van het edele en verstandige om die gelegenheid aan te grijpen en te bezigen, van de wijze, eindelijk, waarop dit thans gedaan is. Zoo komt hij op de nieuwe wet op het Akademiewezen. Hij wil in de beoordeeling van hare bijzonderheden niet komen. Maar den algemeenen geest en strekking — deze schroomt hij niet te verheffen. Die zijn zuiver, zijn liberaal. Wetenschap te kweeken en uit te breiden, zijn derzelver eenige, onbepaalde doel. De middelen daartoe zijn *vrijheid*, *onbekrompen bestaan* en *eere* voor den man, die zich aan de letteren wijdt. Krachtig en schoon, waar en edel drukt hij zich uit tot betoog dezer waarheden. Zij worden in de nieuwe wet gevonden; nergens meer of beter gevonden — niet te vergelijken met het Fransche stelsel.

Digitized by Google

Treffend zijn 's mans woorden, de beelden zijns ontvlamden geests, op dit alles. En, alvorens zij hem tot de vereischte aanspraken leiden, ontvangt zijne geestdrift een nieuw, grootsch toevoegsel. 's Konings besluit tot afstand van Hoogstdeszelfs Kabinet van *Naturalia*, pas uit Frankrijks klaauwen gered, aan de Leydsche Hoogeschool, komt op dit oogenblik aan, hem in handen. Hetzelve, voorgelezen en met billijk gejuich ontvangen zijnde, geeft hem aanleiding tot de warmste uitboezeming jegens den Vorst. Waarna de aanspraken volgen aan den Heere ROËLL, REPELAER VAN DRIEL, de Curatoren door Z. M. benoemd, de Regering der Stad, de Professoren, (en in het bijzonder BRUGMANS) de Studenten — alles hartelijk en gepast, warm en belangwekkend.

Thans volgt, in dit zelfde bandje, een *Aanhangsel, over de deelneming der Leydsche Universiteit aan de algemeene Wapening in* 1815, *tot opheldering van het gezegde op bladz.* 54. — zijnde een uitvoerig verslag van al het voorgevallene te dezer zake, eene naamlijst der leden van het Studentencorps, eene aanwijzing van hunnen marsch en verblijf in Frankrijk, enz. Dit stuk heeft ons toegeschenen deze plaatsing en uitvoerige behandeling van den Heere KEMPER wel waardig te zijn. Het heldert op en brengt te regt, wat omtrent de zaak onnaauwkeurigs is gezegd en geloofd geworden; en dit alles strekt gelukkig, om het gedrag der jonge lieden, des Heeren KEMPER, en vooral ook des edelen Konings, in het zuiverste en gunstigste licht te plaatsen. De volkomenste vrijheid en vrijwilligheid, de bescheidenste overlating aan eigen en ouderen raad, de ongedwongenste volharding en blijhartigste uithouding van veel last, zonder lust van schitterende eere, de volkomenste terugkeering, eindelijk, tot studiën, die even zoo min als de zeden iet wezenlijks van dezen togt geleden hebben — ziedaar waarlijk veel, waarin zich de regtschapen man verheugt!

Ja, waarlijk veel, waarover zich elk regtschapen Vaderlander verheugt, moet dit geheele verslag van het voorgevallene op twee onzer Akademiën bevatten! En gaarne maken wij KEMPER tot zijnen en onzen tolk, daar hij de behandelde redevoering dus begint:

„ Zoo is dan ook de wensch, die mij en ons allen, na de herstelling van ons Vaderland, het naast aan het harte lag, nu vervuld. Nederlands Hoogescholen hebben haar eigen on-

af-

Digitized by Google

afhankelijk beſtaan terug ontvangen. Vaderlandſche wetten, naar den geest des tijds, zoo wel als naar den geest des volks berekend, verzekeren aan dat beſtaan bloei en duurzaamheid; en hetzelfde gebouw, dat voor drie jaren onze verkropte ſpijt en verontwaardiging zag, is nu getuige onzer ongekunſtelde blijdſchap en erkentenis.

„ Geen uwer, mijne Hoorders, is er, die niet met mij deelt in het gevoel, hetwelk door alle deze denkbeelden wordt opgewekt; maar ook geen is er, onder U, wiens hart zich niet met het mijne, bij dit gevoel, voor en boven alles tot den Almagtigen wendt, door wiens wil alle de wisſelingen van het ondermaanſche geregeld worden ———."

AGATHOKLES. *Naar het Hoogduitsch van* CAROLINA PICHLER, *geboren* VON GREINER. *Iſte Deel. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1815. *In gr. 8vo. 263 Bl. f 1-16-*

De titel van dit boek duidt niets anders aan, dan eenigermate de ſoort van geſchriften, waartoe hetzelve behoort. Het is een Roman, geplaatst in het begin der vierde eeuw van onze jaartelling, op verſchillende deelen van het toenmaals zoo uitgebreide Romeinſche rijk, inzonderheid echter in Azië. Wij zouden uit dit eerſte deel niet veel meer kunnen opmaken, ten aanzien des eigenlijken doels, of van het onderwerp, dat zich de Schrijfſter meer bijzonder voorſtelt ter behandeling. Doch eene voorrede van den Vertaler komt hieraan te hulp. En, ſchoon wij anders niet kunnen zeggen, groote vrienden te zijn van dergelijk voorwerk, dat te dikwijls den lezer in ééns opligt, welken de ander met zorge poogt niet dan langzamerhand weg te nemen; zoo is dit hier misſchien niet af te keuren. Immers, behalve dat het ſtuk andere waarde en andere middelen ter belangwekking bezit, dan een bloote, wonderbaar geſlingerde en ingewikkelde knoop, haalt men inderdaad te weinig wijsheid uit zulk een dun deeltje, dat, zoo wij eene zekere evenredigheid mogen aannemen, door nog verſcheidenen ſtaat gevolgd te worden, om daarop eene toereikende ſchatting van doel en waarde, tot het al of niet aanſchaffen des ganſchen werks, te gronden. Nu, echter, weten wij, dat het eene ſoort van hiſtoriſch tafereel

Digitized by Google

dier tijden, met betrekking vooral tot de gezindheden zoo wel als lotgevallen der toenmalige Christenen, zal opleveren. Het wordt opzettelijk vergeleken met het werk van den Heere DE CHATEAUBRIAND, *les Martyrs*, *ou le Tryomphe de la Religion*, waaraan het, toevallig genoeg, weinige dagen is voorafgegaan; te *Weenen* in het licht verschijnende, terwijl het ander te *Parijs* werd afgedrukt. De Schrijfster zelve, echter, noemt het eenvoudig *Roman*, en bekreunt zich ook aan tijdrekening en dergelijke niet. Wat wij tot hiertoe gelezen hebben, heeft ons slechts van lieverlede tot eenige opmerkzaamheid op het, aldus aangewezen, eigenlijk onderwerp gevoerd. Het zijn brieven tusschen twee zeer aanzienlijke en in vele opzigten merkwaardige en belangrijke Romeinsche vrouwen; tusschen eene van dezelven en eenen edelen en voortreffelijken inwoner van *Nikomedië*, de Aziatische zetel des Romeinschen bewinds, thans onder vier Cesars verdeeld; tusschen dezen, den held AGATHOKLES zelven, en eenen Armenischen Prins, den minnaar van eene der dames, en eenen PHOCION, den leermeester van AGATHOKLES, en eene LARISSA, zijne geliefde; tusschen deze laatste en eene vriendin, benevens anderen, gezamenlijk aanhangers van het Christelijk geloof. De inhoud is in zekeren zin dezelfde met dien van elken beginnenden Roman, schoon op zijne bijzondere, naar tijd, plaats enz. geschikte wijze. Wij kunnen, of willen, daarvan nog niet veel zeggen. Gaarne betuigen wij alleen, dat de lektuur ons zeer behaagde; dat zij ons een wezenlijk belang inboezemde. Stoffe en vorm droegen hiertoe bij. De brieven zijn altijd natuurlijk, onderhoudend; dikwijls gewigtig, schoon. Men ziet, dat de Schrijfster het tooneel en kostuum kent, hetwelk zij gekozen heeft, en, bij het opdelven van dezen schat, gelijk gene zonen in de fabel, tevens den grond (van haren geest) vruchtbaar gemaakt heeft, en alles goeds en schoons rijkelijk deed gedijen. Zij behoort, buiten twijfel, tot de Roomsche kerk; men ziet dit ook aan enkele trekjes, zonder dat het echter het redelijke, het zuivere en schoone der denkwijze, haren Christenen toegeschreven, eenigermate schaadt. Misschien zondigt zij zelfs eenigzins op eene andere wijze, door eene enkele keer te veel wijsgeerte onder deze begrippen te laten loopen; dezelve al te veel de kleur eener gewone, schoon hoogverlichte, denkwijze te doen aannemen, in plaats van dat kinderlijke, hoewel

wel tevens eigenaardige, misschien plaatselijke, dat wij, als het kenmerk van den eenvoudigen oorsprong, van de echtheid, zoo gaarne aan dezelve zien. Voor het overige kunnen wij wel instemmen met den lof, door den Voorredenaar aan hare karakterschetsing enz. toegezwaaid, en hemzelven hartelijk danken, zoo wel omdat hij het stuk vertaald, als omdat hij het zoo wél vertaald heeft. Gaarne vergeven wij daarbij, op zijn verzoek, de ingeslopene drukfeilen. Moge spoedig een ander deel volgen!

Mengelwerk, bestaande in Bespiegelingen, Dichtstukken, Zedelijke Verhalen en Brieven. Door PETRONELLA MOENS. *Te Dordrecht, bij* A. Blusse en Zoon. 1815. *In gr.* 8vo. 338 *Bl. f* 2-16-:

Wij durven onze Lezers, en onze Lezeressen vooral, die overigens behagen vonden in de voortbrengselen der Muze van deze vaderlandsche Dichteres, gerustelijk aanraden, dit werkje bij de overige van Mejufvr. MOENS te voegen, met de verzekering, dat het allezins de voorkeur verdient boven eene menigte produkten van vreemden grond, en, bij een aangenaam onderhoud, tevens zeer edele gevoelens aankweekt en opwekt. Zoo wel in het zoogenaamd poëtisch proza, als in gebonden maat, is de trant dezer Dichteresse genoegzaam bekend. De hier voorkomende Dichtstukjes: *Na het inzamelen van den Oogst van* 1814. *Aan Eelhart. Ware Vertroosting bij de Beschouwing der Natuur. Bij het Graf van eenen Zuigeling. Aan de Hoop, in* 1815. gaf zij reeds vroeger in verschillende Maandwerken, nu echter eenigzins veranderd, en, zoo zij hoopt, verbeterd. — De *Bespiegelende Overdenkingen in den Nacht*, en *Bespiegelende Gedachten over de afwisselingen der Natuur bij het naderen van de Lente*, zijn proza, maar dichterlijk, niet te hoog, niet te laag gestemd, en verheffen en verwarmen het hart tot waarlijk godsdienstigen ernst en zedelijke veredeling. — De Zedelijke Verhalen zijn gevoelig genoeg, en, wat de waarschijnlijkheid betreft, wel een weinig overdreven; maar hebben eene uitmuntende strekking. *Rudolf, eene Zwitsersche Familiegeschiedenis*, geeft de teekening van eenen zich opofferenden minnaar, die het loon zijner op-

Digitized by Google

offeringe echter geniet in de armen zijner beminde, daar het voorwerp zijner edelmoedige opoffering eindelijk blijkt zijne zuster te zijn. *Grenoville, of de getrouwe Liefde*, is vooral tegen de wanhoop en den zelfmoord gerigt. — Van de Brieven verdedigen die tusschen *Felix en Gorman* de bestiering der Goddelijke Voorzienigheid, bij de voor het oog meest ondoelmatige rampen; en die van *Emilia aan Karel* geven geen onaardig romannetje, waarvan wij niets meer kunnen zeggen, dan dat men het nog al met genoegen leest, en alleen maar vindt, dat het niet zeer waarschijnlijk is. Uit den Brief van Gorman aan Felix deelen wij het volgende mede, dat ons bijzonder beviel:

„ Wanneer een wijs Opperwezen, zegt gij, het sterflot der „ menschen bestuurde, dan zouden alleen de afgeleefden en „ nutteloozen sterven; dan zoude niet uwe moeder in de „ kracht des levens aan haar pasgeboren wicht, waarvoor de „ voedende melk in haren boezem reeds opwelde, ontrukt „ zijn; geen veelbelovend kind, geene jeugdige bruid zouden „ alsdan den doodslaap influimeren. — Maar juist hierin, Felix, zoude ik op een wijs bestuur opmerkzaam gemaakt worden, wanneer ik dat nog nimmer erkend had. De zwakste, „ de meest afgesletene raderen en veren van een werktuig, „ dat slechts door den werkmeester opgewonden wordt, moeten immers het eerst breken." Hierop volgt het voorbeeld van eenen boomkweeker, dien Gorman bezig vond: „ Hier „ bleef een oude stervende boom staan, omdat hij nog eenigen tijd anderen moest beschutten, omdat, door hem te „ ontwortelen, ook de wortels van andere boomen zouden „ beschadigd worden, of omdat zijn val eene noodelooze „ verwoesting zou aantigten. Daar werd een jonge boom uitgeroeid, omdat de kundige kweeker voorzag, dat hij „ nooit aan het oogmerk voldoen zoude, of dat hij tot nadeel van anderen zoude opgroeijen. Ginds werden jeugdige telgen verplant, omdat de plaats hier niet voor haar „ geschikt was, en zoo al voort. — Had nu een onkundige „ over dat bosch het bestuur gehad, welligt waren alsdan al „ de oude boomen uitgeroeid, en voorzeker de geheele kweekerij bedorven. — Wel nu, Felix! zou uw woest en blind „ Geval — waardoor gij immers toch den onbestuurden loop „ der dingen verstaat — niet op dezelfde wijze als de onkundige boomkweeker handelen?" enz.

Wij

Digitized by Google

Wij beloven deze Mengelingen zoodanig gunstig opthaal, dat wij nog wel op een vervolg mogen rekenen.

De Fontein van St. Katharina, door DUCRAY DUMINIL. *III Deelen. Uit het Fransch vertaald. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 1026 *Bl. f* 7-:-:

Hoezeer het „ *uit het Fransch vertaald*" bij Roman of Tooneelstuk, bij ons, en zoo wij meenen met regt, althans geene aanbeveling is, zoo verdient echter dit werk van eenen, onzen Landgenooten reeds genoegzaam bekenden, Romandichter eene loffelijke melding; en, zonder partijdigheid, kunnen wij niet ontveinzen, dat het zeer welkom zijn zal aan een aantal Lezers, ook aan zoodanigen, welker smaak goed gevormd en gewijzigd is, die de verdienſten des kunſtenaars kunnen regt doen, en wien het lezen tot uitſpanning iets meer dan tijd verbeuzelen is. Het is waar, bijzonder nuttige leering geeft het werk wel niet: wanneer wij echter verklaren, dat het deugd en pligtsbetrachting niet onvoordeelig is, zeggen wij te dezen aanzien gewis niet te veel; en dit is meer, dan wij bij deze ſoort van produkten, uit het voormalige groote Rijk, zoo doorgaans verwachten; hoezeer wij hartelijk verlangen, dat langs hoe meer een overal sterk uitkomend zedelijk doel de beste aanbeveling van eenen Roman bij onze Landgenooten wezen zal. Het verhaal is intusſchen inderdaad een kunstgewrocht; het vereenigt alles, wat in eenen Roman bevalt en uitlokt; de geſchiedenis gaat, bij alle tusſchenvoorvallen, onophoudelijk voort; de belangſtelling wordt hoe langer hoe levendiger; de Lezer ſpant zijne nieuwsgierigheid tot het einde, en dan eerst wordt hem alles ontknoopt, en heeft hij volkomene voldoening bij de verlangde uitkomſten. Men voelt wel aanſtonds, dat de blinde bij de Fontein meer is dan de bedelaar, die hij ſchijnt te zijn; doch wie hij is, kan men moeijelijk gisſen, en vindt zich in zijne gisſingen telkens te leur geſteld, tot het zich eindelijk ontwikkelt; en zoo is men ook omtrent zijnen zoon en deszelfs verloofde tot het laatſte toe in onzekerheid. Zoo velerlei zeldzame voorvallen hebben wel eens iets, dat wat onwaarſchijnlijk wordt; minder echter, dan wij dit wel elders vinden; en de karakters der goede vrienden en vriendinnen, die wij hier maken, zijn (en dit bevalt ons) minder karikaturen, dan die

Digitized by Google

die der booswichten. Het is ons niet mogelijk, hoezeer wij met dat oogmerk de drie boekdeelen nu nogmaals doorbladerden, eene of andere proeve te geven van den goeden toon en ſmaak, zich overal gelijk, in dit altijd even onderhoudend verhaal; daar wij niets aantroffen, hiertoe, zonder meer uitvoerige aanwijzing van het beloop, geſchikt; en bij een werk, waar de geſpannene nieuwsgierigheid zoo belangrijk voor den Lezer is, en waardoor wij hem gaarne eene aangename uitſpanning gunnen in eenige winteravonden, willen wij, door het nu voorleggen van een ſkelet, zijn genoegen niet verminderen. Wij vergenoegen ons dus met het gezegde, en den wensch, dat, zoo men dan onze Landgenooten aanhoudend met vertalingen van Franſche Romans meent te moeten gerieven, men zijne keuze tot geene van minder waarde, dan de tegenwoordige, bepalen zal.

De klaarziende Blinde. Blijſpel in één Bedrijf, naar het Fransch van LE GRAND, *door Mevr.* G. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In kl.* 8*vo.* 56 *Bl. f* :-8-:

Indien ons nog meer van deze ſoort van *aardige* en *ſteeds behagelijke* Blijſpelen ter hand komen, zullen wij van ons bedrijf moeten afzien: de Uitgever (een allezins bevoegd en belangeloos beöordeelaar in dezen!) vermeent *den echten Tooneelminnaren* eenen aangenamen dienst gedaan te hebben, door dit ſtukje uit de portefeuille der Vertaalſter te redden, waarin het aan de vergetelheid werd toegewijd; maar bij de lezing voelden *wij* wezenlijk verdriet, dat eene Hollandſche Vrouw zich tot de vertaling leenen kon. Wij vonden hier een drietal vrouwelijke ſchepſels uit Parijs, het eene al maller en manzieker dan het andere; een' beſpottelijken kwakzalver, dien men Dokter noemt, en die ook Dokter is; een' verliefden neef, die zijnen oom bedriegen wil; en eindelijk een' Kapitein ter zee, die hun allen te leep is, en, daar hij zich blind houdt, met behulp van zijnen knecht, den mallen Dokter aan de oudſte en malſte van de dames koppelt, terwijl hij zijne verloofde aan zijn zoet neefje afſtaat; eene wijze van zich te wreken over ſchandelijke ondankbaarheid en bedrog, waartoe wel weinige Officieren, ook in Franſchen dienst, zoo aanſtonds zullen beſluiten, tenzij zij, gelijk de-

zo

Digitized by Google

ze Zeeöfficier, DAMON heeten! — Het ſtukje komt, vertrouwen wij, te laat. Wie wil nu hier te lande nog, op een vaderlandsch Tooneel, de Franſche nietigheid bewonderen, of zich met Franſche grappen en caricaturen vermaken? Dat er Hollanders zijn, die nog naar een' Franſchen Schouwburg hunkerden, is al erg genoeg!

Katechismus voor de Verdedigers des Vaderlands, waarin geleerd wordt, hoe een Christelijk Burger en Krijgsman moet gezind zijn, en met God in den ſtrijd gaan. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1815. *In kl. 8vo. 60 Bl. f* :-4-:

Het is met dit boekje als met alle boekjes en boeken, ſchrijvertjes en ſchrijvers, menſchjes en menſchen geſteld, die van het gewone afwijken. Er wordt veel over gepraat — ten goede en ten kwade — en beide meestal niet zonder grond. Wanneer men, ambtshalve, genoodzaakt is, mede zijn gevoelen te laten hooren, dan kan men verlegen ſtaan, of men het goede of het kwade op den voorgrond wil plaatſen; maar in geen van beide gevallen is men verlegen om ſtof, en men heeft ten minſte dit voorregt, dat men de eene, hetzij dan grootere of kleinere, helft der lezeren, in het algemeen, voldoet; terwijl de omzigtigſte en onpartijdigſte behandeling van een ſtuk, waarvan ten goede zoo min als ten kwade veel te zeggen valt, doorgaans beide partijen nog onbevredigd laat.

Het ſtukje is oorſpronkelijk voor Duitschland geſchreven, en wel door eenen man, om zijnen vurigen geest, krachtigen ſtijl, ſtouten moed en reine vaderlands- en vrijheidsliefde bij zijne landgenooten in hooge achting. Het is ARNDT, die, door onderſcheidene brochures, oneindig veel mag geacht worden te hebben toegebragt tot opwekking van de geestdrift der volken, die onlangs het ſlaafſche juk des Franſchen gewelds heeft vergruisd. Dit ſtukje is opgeſteld voor krijgsman en gewapenden burger, ten deele dus voor den mingeöefenden ſtand, en alzoo met de natuurlijke bedoeling van populariteit. Vallen echter geſchriften voor het volk wel eens in het ſlaauwe, onbeduidende, eigenlijk platte en langwijlige; ARNDT heeft eenen geheel anderen weg ingeſlagen: de heilige ſchrift — men mag er misſchien bijvoegen: LUTER's ver-

ta-

Digitized by Google

taling — is zijn modél geweest. Alles is krachtig, ſpreukrijk, als des magthebbenden en niet als der ſchriftgeleerden. Dit doel is, onzes oordeels, juist gekozen. Vooral de krijgsman bemint nadruk en kortheid. Hij heeft geen' tijd tot uitpluizen. Het gevoel, het algemeene inzigt en beſef, gaat bij hem boven het juist en duidelijk begrip. Doch, of de bereiking van dit doel zoo gemakkelijk zij; of dezelve niet ligt gevaar loope te mislukken; of dit ſtukje inderdaad genoegzaam verſtaan en diep genoeg gevoeld worde, om als een woord Gods te werken — beſtaan wij zoo geheel gaaf niet te beſluiten. Wij hopen het nogtans, en gelooven, dat het niet zonder vrucht zal zijn geweest, zoo wel ter opwekking en ſtijving, als ter beteugeling en rigting ten goede.

Doch, de zwarigheden verdubbelen bij de vertaling. De Duitſche geest verſchilt van den onzen; zoo doet de taal en de bijbelvertaling — om niet te ſpreken van de moeijelijkheid, om een origineel als ARNDT te copiéren. Dit alles in aanmerking genomen zijnde, ſchijnt ons de eerw. L. M. allen lof te verdienen over zijne vertolking en omwerking. Wij hebben, trouwens, het Duitſche niet gelezen; doch het blijkt klaar, dat hier en daar merkelijk heeft moeten veranderd worden. Nergens, echter, miſſen wij den krachtigen, godvruchtigen, Christelijken liefdegeest van ARNDT. Hapert hier of daar iets, hetzij aan de overbrenging, hetzij anderzins, om ons gevoel te bevredigen, de aard der zake ſchijnt dit te verſchoonen. — Moge deze Catechismus weinig meer te pas komen; maar, zoo ze te pas komt, regt van pas bevonden worden, ten veel nut ſtichten!

Handleiding tot de Natuurlijke Opvoeding; of Robinſon Cruſoë, ten dienſte der Jeugd. Door J. H. CAMPE. *Derde Druk. Gevolgd naar de tegenwoordige Spelling. Met Platen. Te Amſterdam, bij* J. ten Brink Gz. *en* J. de Vries. 1815. *In kl.* 8vo. *XVI.* 450 *Bl. f* 2-10-:

Weinige boeken vinden zoo vele goedkeuring als het opgemelde. Hoe zeer het thans aan de orde is, voor kinderen te ſchrijven — de duurzame voorkeur, aan dit werkje van den Heer CAMPE, gelijk aan de versjes van onzen VAN ALPHEN,

Digitized by Google

PUEN, gegeven, toont, hoe ſchaars dusdanige onderneming volkomen ſlaagt. Deze *Robinſon* was een der eerſte — ja het eerſte boek, dat Recenſent met geestdrift las; en op hunne beurt lezen het zijne kinderen, ſchoon veel ruimer bedeeld met allerlei kinderboekjes, met eene blijkbare voorkeur. De geſchiedenis is zoo wezenlijk onderhoudend, treffend, wegſlepend, dat de Schrijver gerustelijk allerlei aanmerkingen daar tusſchen kan werpen, zonder dat hij behoeft te vreezen, dat het uitlokkende des verhaals daaronder zal verloren gaan. Hetzelve geeft, wat meer is, ongezochte aanleiding tot allerlei vragen, tot allerlei mededeelingen alzoo, de natuurlijke en de zedelijke wereld betreffende. Ja, het eenvoudig verhaal levert reeds eene menigte van kundigheden op. — Het komt zeker niet te pas, bij eene derde uitgaaf van hetzelfde werkje, alle deugden nog in het breede te ontvouwen. Het is genoeg, dat wij alle ouders bij herhaling oplettend maken op een ſtuk, waarvan de inhoud, de behandeling, de plaatjes (offchoon reeds bij een' grooteren *Robinſon* gebezigd) — alles zoo geſchikt is, om de jeugd aan hetzelve te boeijen, en niet dan de zuiverſte, ſchoonſte gevoelens in derzelver harten op te wekken. Het moge al kleine foutjes hebben, de kinderen misſchien wat al te kinderachtig voorſtellen, het kunstmatige opvoedingswerk wat rijkelijk hoog verheffen, zich in de voorrede te veel van deze lectuur beloven, de waarſchijnlijkheid ſoms een weinig geweld aandoen, en inzonderheid de jonge lieden ſchrik inboezemen voor den kleinen overtogt vanhier naar Engeland — dit is het menſchelijke; wij wagen den wensch niet, des voortreffelijken Schrijvers arbeid, daarom, eene hervorming te doen ondergaan. Het eenige, wat wij der oplettendheid bij eene volgende uitgave zouden durven aanbevelen, betreft de verkleeding in het Hollandsch, de platen, benevens eene andere, kleine onnauwkeurigheid. „ In de ſtad *Rotterdam*" is de aanvang van het verhaal, terwijl het tooneel zelve des verhaals aldaar geplaatst is. Zoo ſpreekt men toch niet. — Op de plaat, die het gevecht met de wilden voorſtelt, is ROBINSON nog afgebeeld in zijne kleeding van vellen, ſchoon hij toen reeds matten, en zelfs Europeſche kleederen had. — Van de aardappelen wordt eerst gezegd, dat hij dezelven reeds eenigen tijd bij het vleesch gebruikte, en daarna, dat hij ze toevallig eetbaar bevond, nadat ze in de heete asch gelegen hadden,

Digitized by Google

den. — Dergelijke kleine onoplettendheden, gelijk zij ons ſchijnen te zijn, kan eene volgende uitgave verbeteren. Wij wenſchen, dat zij ſpoedig volgen moge, en de vaderlandſche jeugd zich nog lang met dit werkje vermake!

Klein Jantje en zijne Gezellen. Almanak voor de Jeugd. Voor 1816. *Te Amſterdam, bij* E. Maaskamp. 184 *Bl. f* :-8-:

Een lief en aardig boekje voor kleine, en ook nog wel voor wat oudere kinderen, in een lief klein formaatje en met lieve prentjes, bevattende eenige vertellingen en fabels, leerzaam en onderhoudend, zoo als dat in zoodanige kinderboekjes wordt vereischt. Snoeplust, ongehoorzaamheid, nieuwsgierigheid zijn de ondeugden, — naarſtigheid, liefdadigheid enz. de deugden, welke hier in opgemelde verdichting wel inzonderheid worden behandeld. Wij wenſchen zulk een boeksken op een volgend jaar weder te zien; maar hopen, dat *klein Jantje* dan tevens zoo ver zal gevorderd zijn, dat hij zich voor een aantal in het oog loopende taalfouten wete in acht te nemen.

AAN Q. N. N., ALS VERTALER VAN GLATZ, ZEDEKUNDE VOOR MEISJES, IN ANTWOORD OP DESZELFS ANTIKRITIEK, GEPLAATST IN DEN RECENSENT NO. I. DEZES JAARS.

Wij hebben de dus genoemde Antikritiek van deze „ *oude Rot*," met welken naam zich de Steller zelf betitelt, op onze beſcheidene aanmerkingen gelezen; eene Antikritiek, welke, daar zij niets anders dan 's mans kribbige geaardheid bewijst, ons van zelve (zoo het al der moeite waardig ware) van alle wederlegging ontſlaat. Wij waren dus enkel bedacht, den man eenen heilzamen wenk te geven, die hem, bij het bedaren van zijnen onregtmatigen, ja belagchelijken toorn, van nut mogt zijn. De Lezer vergeve ons, dat wij daarbij wederom tot het *Spreukenboek* van SALOMO onze toevlugt nemen. Inderdaad, t'elken male wanneer wij eene belangrijke waarheid kort en krachtig wenſchen uit te drukken, komen wij op dien ſchat der Wijsheid als van zelve terug. Onze *Anticriticus* gelieve dan, te zijner ſtichting en leering, op te ſlaan. *Spreuk.* XII: 1. Overigens wenſchen wij de oude Rot de noodige omzigtigheid om zich voor val en knip te hoeden.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXVIIste Deel. Te Haarlem, bij* J. van Walré en Comp. 1815. *In gr. 4to.* 139 *Bl. f* 1-16-:

Zagen wij, onlangs verslag doende wegens het XXVIIste Deel der Verhandelingen van TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap*, den Eerw. VAN HENGEL met lof den tweeden rang bekleeden, hem bij de beoordeeling toegewezen; niet minder aangenaam is het ons, bij de uitgave van den nieuwen bundel, dien zelfden Vaderlandschen Geleerde weder aan te treffen, en nu door dat aanzienlijk Genootschap tot hoogere plaats verheven te vinden, die hij zich, met Goud en Eere bekroond, door zijnen verdienstelijken arbeid, ook naar ons gevoelen, met volle regt verworven heeft. Alleen het jammert ons, dat wij, vermits maar éene Verhandeling in dit Deel voorkomt, geen vergelijkend oordeel vellen mogen tusschen 's mans werk en dat van eenigen mededinger. Vermoedelijk heeft de onrust en bitterheid der tijden, waarin het letterkundig strijdperk openstond, zoo in ons Vaderland als elders, Geleerden wederhouden om hunne pen ter beantwoording der belangrijke Prijsvrage te punten, ondanks al de bijkomende aanmoediging van het schitterend Eermetaal. Dan, juist hierdoor rijst bij ons de waarde van den geachten Leeraar, die *in den algemeenen druk* zich afzonderde, en tot wezenlijk nut der Christenwereld onledig hield, met zijne aangeslagen moeijelijke taak alzoo te voleindigen, dat hij zich alle aanspraak op onze dankbaarheid, en de goedkeuring van het Genootschap verworven heeft. Wij ten minste rekenen ons verpligt

Digitized by Google

aan den achtenswaardigen man, wiens onbezweken ijver en kunde daarvoor zorgden, dat navolgende gewigtige Prijsvrage niet onbeantwoord, of liever niet onbekroond, gebleven is. „ Welk eenen invloed moet eene gezonde „ Uitlegkunde aan de bijzondere Karakters en perſoon„ lijke Denkwijzen der Evangelisten en Apostelen op „ derzelver Schriften toekennen? — Mag die invloed „ ook gerekend worden zich uit te ſtrekken tot de wij„ ze, waarop de Evangeliſche Leerſtukken en Geſchied„ verhalen worden voorgeſteld? — En, zoo ja; kan „ zulk eene wijze van uitleggen ook ſchadelijke gevol„ gen hebben voor het Gezag en de Achtbaarheid der „ Heilige Schrift?"

Over dit voorſtel was het allezins gepast, dat de Eerw. VAN HENGEL, in eene korte Inleiding voor zijn werk, de aanzienlijke vorderingen deed opmerken, welke de uitlegkunde van het Nieuwe Verbond door beoefening der Oosterſche en Griekſche talen maken mogt federt den onſterfelijken DE GROOT, en door dienst veler Geleerden, gevormd in de ſcholen van SCHULTENS, HEMSTERHUIS en ERNESTI. Het punt, evenwel, in geſchil, de invloed, dien men aan de karakters en denkwijzen der heilige mannen op hunne ſchriften, onverminderd het Goddelijke der Openbaring, heeft toe te kennen, is nog geenszins beſlist; inzonderheid geopperd door den beroemden KRUMMACHER, wiens *Hiſtoriſche en Æſthetiſche Beſchouwingen van den Geest en Vorm der Evangeliſche Schriften* (*) vermoedelijk aanleiding gaven tot de Prijsvrage. Dat werk, echter, is verre van voldoende te zijn tot beantwoording derzelve, of regeling van dit gedeelte der Schriftuurverklaring. VAN HENGEL ſtelt zich voor, wat te dezen door anderen gedaan is, tot een geheel te brengen, en zijne eigene gevoelens daarbij te voe-

(*) Dit werk, uit het Hoogduitsch vertaald, is uitgegeven te Amſterdam, bij W. BRAVE, 1809, in twee Deelen, in gr. 8vo.

Digitized by Google

voegen: hoewel zijne zedigheid betuigt, alleen de eerſte lijnen te zullen trekken, die anderen verfraaijen mogen, en naar welke het werk zal kunnen voortgezet worden.

Men ziet alzoo uit deze wenken, dat onze Schrijver, tot aandrang van zijne gevoelens en bewijs voor zijne ſtellingen omtrent de nieuwere wijze van uitlegkunde des Nieuwen Verbonds, tot gedurig beroep op Schrifttuurplaatſen, en aanhaling of toelichting van voorbeelden, daaruit ontleend, zich had in te laten; en dat zulks de groote waarde uitmake van zijnen arbeid, waarin doorgaans eene gezonde en redelijke Oordeelkunde doorſtraalt. Wij, daarentegen, vermogen geenszins in deze inderdaad ontelbare bijzonderheden te treden, maar vinden ons verpligt, ten einde, door verminking zijner redekavelingen, den man geen onregt te doen, dit wezenlijk ſchoone van zijn behandeld werk bijkans geheel aan het eigen onderzoek van Godgeleerden en Bijbelvrienden over te laten en aan te bevelen; en moeten wij ons vergenoegen met eene korte en hoofdzakelijke opgave van hetgene ons des Leeraars Verhandeling herinnert en betoogt.

Bij nalezing der Prijsvrage blijkt eenen iegelijk, dat dezelve een *drietal* afzonderlijke voorſtellen bevat, en alzoo VAN HENGEL te regt zijn werk in even zoo vele hoofdverdeelingen geſplitst heeft.

I. Ook vangt hij zeer geleidelijk aan, naar den invloed van de karakters en denkwijzen der Evangelisten en Apostelen op den *ſtijl*, *vorm* en *geest* hunner ſchriften naauwkeurig onderzoek te doen; en, van hetgene te dezen aan allen gemeen is, daalt hij in elk der aangeduide Hoofdſtukken af tot hetgene elk dier Schrijveren meer bijzonders heeft en te onderſcheiden ſchijnt. Dit laatſte te bepalen, was voorzeker het meest moeijelijke, en vereischt eene fijnere Oordeelkunde, kieſchen ſmaak, en taalkennis. Men weet toch ſedert lange, en zal gereedelijk met onzen Schrijver inſtemmen, dat de taal en *ſtijl* der Evangelisten en Apoſte-

Digitized by Google

len, verre van zuiver en gekuischt te zijn, van Oosterſche ſpreekwijzen krielt, de gewone volksſpraak is, en den ongeletterden Jood ſlomme kenſchetst. Het Grieksch evenwel van LUCAS munt uit boven dat der overigen. MARCUS valt inzonderheid in het plat-eenvoudige. JOANNES doet zich als meest beſchaafd van opvoeding voor: en deze, gelijk andere bijzonderheden, duiden reeds krachtig aan, wat licht de Uitlegkunde van dusdanige waarnemingen hopen mag. Hier komt bij de *vorm* onzer gewijde Boeken, in Geſchiedverhalen en Brieven verdeeld, maar wederom geheel afwijkende, in ſmaak en ſchrijfwijze, van het kunstwerk der Ouden; terwijl hunne Opſtellers, door geene beoefening van wetenſchappen beſchaafd, daarentegen met hun eigen hart te rade gaan, en deszelfs inſpraak, naar elks bijzonder, meer of min ontwikkeld, inzigt, volgen.

Zoo hebben MATTHEUS en MARCUS, deze vermoedelijk met raad van PETRUS, zonder belangſtelling in tijdorde, veel gelijkſoortigs in hunne Evangeliën te zamen gevoegd; en ſchreven zij vooral ten dienſte der Joden, wat zij, den Heere aangaande, zich voor den geest riepen. LUCAS rangſchikt de voorvallen van deszelfs leven meer naar den tijd en het plaatſelijke der gebeurtenisſen: en JOANNES, die het laatst, en met een gezet doel om het Goddelijk-verhevene van zijnen geliefden CHRISTUS aan te toonen, de pen voerde, verbindt het meest gevolgen en aankeidingen in zijn verhaal aaneen.

Desgelijks in den vorm der Brieven laat zich opmerken, dat de ijver van PAULUS, in het voortplanten en verdedigen van den Godsdienst, uitkomt; terwijl andere Apostelen zich meest bepaald hebben tot vermaningen en leſſen, en dezen ook minder onderwezen waren in de wijsgeerige kennis der Joden, dan die kweekeling van GAMALIËL.

Eenerlei *geest*, eindelijk, van Christelijken Godsdienstijver, en liefde voor waarheid, voor het Opperwe-

Digitized by Google

wezen, den Heiland, en jegens den Naasten; eenerlei zucht, om op het gezag des Ouden Verbonds het Nieuwe te vestigen, en het verbasterd menschdom door geloof en bekeering te hervormen, — bezielde die waardige mannen, en straalt alzoo door in ieders werk. Maar ook te dezen doen zich een aantal onderscheidene wijzigingen, naar de verschillende karakters en denktrant, voor in hunne stukken. MATTHEUS, MARCUS en LUCAS verhalen inzonderheid, wat JEZUS in Galilea, en als Volksleeraar, openlijk verrigtede. JOANNES deelt mede, wat hem inzonderheid bekend was; de meer ingewikkelde gesprekken des Heeren met aanzienlijke Joden, en het gebeurde omtrent of in de Hoofdstad.

Voornamelijk, evenwel, en onder de *eigenheden* (liever zouden wij schrijven, *het eigenaardige*) der heilige Schrijveren, staat de Eerw. VAN HENGEL daarop te regt stil, dat PETRUS, in zijne Redevoeringen en Brieven, zorgvuldig vermijdt, zijne verloochening des Heilands aan te roeren; terwijl PAULUS integendeel op zijne vervolging der Christenkerke gedurig toespeelt. Zoo grieft ons steeds de herinnering aan schuldigen misstap; terwijl men zich eener dwaling uit onkunde niet behoeft te schamen.

II. Intusschen zijn wij het volgend deel der Verhandelinge genaderd, welks *inhoud*, als gezegd werd, uit de *tweede* vrage ontleend is, die zich voorts eigenaardig door VAN HENGEL in een tweetal Hoofdstukken laat splitsen en afwerken. Immers 1°.) uit den invloed van der Apostelen karakters en denktrant laten zich de Evangelische leerstukken en geschiedverhalen het beste verklaren: ja ook 2°.) die heilige mannen zelve, hunne geschriften beschouwende als het opstel van menschen, begunstigen dat gevoelen en die wijze van uitleggen.

Zoo draagt de voorstelling der Christelijke Zedeleer het duidelijk merk van Oostersehen smaak, en van de hartelijkheid der Schrijveren, die, overtuigd van JEZUS vertroostenden Godsdienst, gegrond op de Wet en Pro-

Digitized by Google

feten, haar met denzelven op het naauwſte verbonden. Zoo dient de kennis en opmerking van bij dezen en genen der Apoſtelen meest geliefde uitdrukkingen, beelden en bewijstrant, behalve het algemeene, dat van den Joodſchen ſtempel getuigt, in vele ten leiddraad voor eene gezonde uitlegkunde des Nieuwen Verbonds, en van elk der Brieven of ſtukken, daarin voorkomende, als door onderſcheidene mannen en op verſchillende tijden geſchreven. Het woord *geloof* (om één voorbeeld uit menigte aan te voeren) heeft vanhier bij PAULUS eenen ruimeren zin dan bij JACOBUS, naar het doel en den tijd van ieders opſtel. Dit zelfde heeft men omtrent de verhaalwijze der Evangeliſche geſchiedenisſen op te merken, en zal ons in ſtaat ſtellen regt te oordeelen, waarom wij deze orde en aaneenſchakeling, of ook perſonen, bij MATTHEUS en MARCUS, eene andere bij LUCAS, eene andere, eindelijk, bij JOANNES vinden, en waar wij de eigen woorden van den Heiland, of wel den zin, eene weglating, of ook eene uitbreiding en verklaring, van zijne gezegden aantreffen. Uit welk alles dan VAN HENGEL, na dit zeer in het breede uiteengezet en geſtaafd te hebben door het gezag van een aantal plaatſen, het rondſtaande beſluit opmaakt, dat de gewijde Boeken, gelijk die van ongewijde Schrijvers, aanzienlijk licht ontvangen uit den erkenden, of na dit onderzoek niet meer twijfelachtigen, invloed van der Apoſtelen en Evangelisten karakters en denkwijze op hunne pen; gelijk mede, dat daardoor ſchijnſtrijdigheden in hunne leer en verhalen het beste mogen opgelost en uit den weg geruimd worden.

Onzes ondanks moesten wij ons verſlag over dit aangelegen onderwerp zeer bekorten: men verſchoone ons des, van wege de engte onzes beſteks. Ter proeve van 's mans ſtijl en voordragt, nemen wij hier dit weinige over: „ Men mag ook in de Lijdensgeſchiedenis „ van JEZUS dien invloed van het gemoed der Evan„ gelisten en Apostelen niet voorbijzien. Zoo deze

„ man-

Digitized by Google

„ mannen ergens de platte (!) en eenvoudige voordragt
„ volgden, was het bij de verhalen van die ontzettende
„ gebeurtenisſen, die met den dood hunnes Meesters
„ eindigden. Alles ſtelden zij blootelijk ter neder, zoo
„ als het geſchied is, zonder betuiging van medelijden,
„ zonder uitſtap om JEZUS te verdedigen, of zijne
„ beulen te verfoeijen. Dit is in den eerſten opſlag on-
„ begrijpelijk. Men geraakt wel eens in verzoeking,
„ om niet aan *Natuurmenſchen*, (*) gelijk de leerlin-
„ gen waren, maar aan menſchen zonder hartstogt,
„ aan bedriegers derhalve, het opſtel dezer ſtukken toe
„ te ſchrijven. Doch bij een weinig nadenken zal men
„ het karakteristieke der Evangelisten zien doorblinken.
„ Hoe zouden zij zich bij het lijden van hunnen Mees-
„ ter hebben kunnen ophouden, die zich, even als de
„ Emmausgangers, tot het verhaal zijner opſtanding
„ moesten ſpoeden? Hoe zouden zij zich door het me-
„ delijden van hunnen weg hebben laten afleiden, daar
„ zij met blijdſchap over den nu verheerlijkten juich-
„ ten? Hoe zouden zij ook zijne vijanden hebben kun-
„ nen aantasten? Zij zagen immers altijd op zijn lijden
„ en

(*) Dit woord, van 's Heeren ongeletterde, en als door de Natuur alleen gevormde, leerlingen gebezigd, ſmaakt ons niet volkomen. Dezen toch, hoe weinig beſchaafd, ſtonden geenszins gelijk met zoodanige ruwe en woeste menſchen, of *wilden*, als men gewoon is *Natuurmenſchen* te noemen. Aan ſommigen hunner, aan JOANNES, PAULUS, LUCAS, en ook aan PETRUS, kent onze VAN HENGEL toch eene opleiding en vorming toe, boven het Joodsch *gemeen*. Eld. te (zie bl. 9.) hebben wij desgelijks het woord *eigenheden* afgekeurd, als riekende naar het Hoogduitsch: en niet vreemd zijn wij van te gelooven, dat het lezen van Schrijvers in die tale eenigen, ſchoon geringen, invloed gehad hebbe op zijnen Nederlandſchen ſtijl. Wij keuren dezen wel over het geheel duidelijk en zuiver; dan toch heeft hij, onzes inziens, van gezegde Naburen te veel het gebruik overgenomen van Latijnſche kunsttermen.

Digitized by Google

„ en ſterven tot vergeving der zonden, als op de ge-
„ nadige beſchikking van God. Dit gezigt moest alle
„ hevige hartstogten tegen 's Heilands vijanden onder-
„ drukken. Het moest zelfs hunne harten van ver-
„ gevingsgezindheid en menſchenliefde doen gloeijen;
„ want die Onvergelijkelijke had ook zijn lijden en
„ ſterven voor hen ondergaan, die hem gekruist en ge-
„ dood hadden."

Wij leggen nu voor eene poos de pen neder, om die weldra weder op te vatten, ten vervolge en beſluite van ons verſlag.

De Bijbel, een Boek even zoo vermakelijk, als nuttig voor allerlei Lezers. Eene Bijdrage ter bevordering van deszelfs lezing en verſpreiding in de wereld, naar de bedoeling van het loffelijk Bijbelgenootſchap, ook in Nederland opgerigt. Met Aanteekeningen en Bijlagen. Door FRANS VAN GOGH, *Predikant te Schiedam. Te Schiedam, bij* G. W. van Hemsdaal. 1815. *In gr.* 8vo. *XVI*, 99, 156 *Bl. f* 1-16-:

Om het bovenſtaand werkje nog wat nader te doen kennen, dan men uit deszelfs breedvoerigen titel kan opmaken, zullen wij de woorden van den Schrijver overnemen, waarmede hij zijn voorberigt begint: „ Mijn
„ voorname oogmerk met de uitgave van dit geſchrift
„ is, om beſchaafde, nadenkende menſchen met den
„ Bijbel, en vooral met het vermakelijke en ſchoone
„ van den Bijbel, meer bekend te maken, en hen,
„ langs dien weg, aan te ſporen, om hem veel te le-
„ zen, en wijd en zijd onder hunne medemenſchen te
„ verſpreiden." De Eerw. VAN GOGH tracht dit loffelijk oogmerk te bereiken door eene *Verhandeling* van matige lengte, en zeer uitgebreide *Bijlagen* tot dezelve. In deze *Verhandeling* toont hij aan, dat de Bijbel in ſtaat is, aan den onderſcheiden' ſmaak der lezeren

Digitized by Google

nen te voldoen, als bevattende, 1°.) Hetgeen dienstbaar is tot *vermaak*; t. w. dichtſtukken, gedichten uit de hoogſte oudheid, verhevene dichtſtukken, korte puntige, wijsgeerige, en zulke, die hartstogten ſchilderen, Elegieën enz. enz., andere ſtukken van vernuft, redevoeringen, zedelijke verhalen, gelijkenisſen enz. enz. 2°.) Hetgeen dient, om *kundigheden* op te doen; t. w. geſchriften, die onderwijzen in de wijsbegeerte, of in het beste zamenſtel van wetten voor een volk, of in de Godsdienstleer. 3°.) Hetgeen dient tot *zedelijke ſtichting*; t. w. geestelijke liederen, bekeeringsgeſchiedenisſen, karakterſchetſen, eene voortreffelijke zedekunde, teekeningen van godsdienſtige aandoeningen, gevoelens en werkzaamheden, en leerredenen. Hierop volgen de *Bijlagen*, beſtaande in een uittrekſel uit GUYOT's *Sermons* over de nuttigheid der H. Schrift, in een uittrekſel uit BLAIR's *Leſſen* over de poëzij der Hebreën, en in eenige van de bijbelſche ſtukken, die in de Verhandeling zijn aangehaald.

Men ziet uit het bovenſtaanſte, dat men hier geene diepe ontwikkeling van de ſchoonheden des Bijbels behoort te zoeken; maar dat het enkel eene *aanwijzing* van dezelve is, op het voetſpoor der beste Schriftverklaarders, allezins voldoende voor het meer bepaald oogmerk van den Schrijver, om, namelijk, dezulken, „ die geen eigenlijk gezegde Geleerden zijn, geen voor„ raad van boeken bezitten, en ook niet veel tijds tot „ ſtuderen hebben," tot het lezen van den Bijbel aan te ſporen. De Heer VAN GOGH kenmerkt zich in de Verhandeling zoo wel, als in de keuze der bewijsſtukken, als een man van goed oordeel en waar gevoel voor het ſchoone van den Bijbel; en hij geeft, vooral in de aanmerkingen achter zijne Verhandeling, menig blijk van zijne bevoegdheid, om hierover, bijzonder ten dienſte van mingeoefenden, te ſpreken. Zoo lazen wij bl. 35 met genoegen: „Men moest eens eene Verhandeling ge„ven *over de Harmonie, die men kennelijk beſpeurt in „ Jezus Karakter, Leer, Leerwijze en Stijl.*" Wij

Digitized by Google

helpen het den eerwaardigen Schrijver van harte wenſchen, en gelooven, dat het inachtnemen van deze inwendige Harmonie menigen, vooral jongen Prediker voor het gevaar zou bewaren, om het verhevene en ſchoone in de uitſpraken der heilige mannen, en vooral des Zaligmakers, als menſchelijke kunst voor te ſtellen, die enkel het uitwendige betreft.

Wat den vorm van het boekje aangaat, ja, die is al vrij zonderling! Het vereenigt met eene regelmatige, ja ſtijve verdeeling, eene losheid, die wel eens een wonderlijk kontrast veroorzaakt. Hoe veel aanmerkingen toch bevat dit geſchrift, die met deszelfs eigenlijke ſtrekking niets gemeen hebben, en alleen bijzondere perſonen betreffen, waarmede de Schrijver weleer in betrekking ſtond, of nog ſtaat! Wij verbeelden ons den man als *origineel* en *naïf;* maar tevens als iemand, die zich niet genoeg weet te matigen, bij zijnen rijkdom van gedachten. Het werkje zou, onzes inziens, veel hebben gewonnen, zoo dit eigenaardige van den Opſteller er minder in doorſtraalde.

Het ſtaatkundige, krijgskundige en ambtelooze Leven van den Generaal MOREAU, *van zijne geboorte af tot aan zijnen dood; benevens ſtukken ter regtvaardiging enz., zijne Lijkrede, en eene hiſtoriſche ſchets over* PICHEGRU. *Door* A. DE BEAUCHAMP. *Uit het Fransch. II Deelen. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. 1815. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 460 *Bl. f* 3-12-:

De Franſche revolutie heeft misſchien ſlechts éene ſchitterende zijde. Zij heeft een aantal voortreffelijke talenten ontwikkeld en in het licht geſteld. Op het ſtaatstooneel, echter, mag dit zelfs naauwelijks eene ſchitterende zijde heeten. Zoo er toch onder die voortreffelijke talenten waren, met goede eigenſchappen van het

Digitized by Google

het hart gepaard, dezen verdwenen wellhaast, en hunne gedachtenis zelve — ten ware hunne ongelukken dit verhoedden — is bedolven in den troebelen ſtroom. Op het krijgstooneel is het eenigzins anders geſteld. De eerſte omwentelingsdrift in Frankrijk had hare, ten minſte verſchoonbare, zijde. Men mag vrijelijk vooronderſtellen, dat, onder andere, de jeugd veelal eene zuivere vlam in het binnenſte koesterde, niet doelende dan op ingebeelde vrijheid, gelijkheid en broederſchap, handhaving der regten van den mensch, evenredig en onbepaald genot van de gaven der natuur. Maar de jeugd, maar zij, die het opregt meenden met den vaderlande, grepen naar de wapenen ter verdediging; terwijl de ſluwe eerzucht naar het roer der regering taſtte. Alwie met de geſchiedenis der omwentelinge maar eenigzins is bekend, weet, dat in het leger zelden die gruwelen plaats hadden, welke de burgermaatſchappij en den zetel des bewinds verontreinigden; dat men — wonderbare ommekeer! — derwaarts vlugtte om veilig te zijn, ja vaderland en vrijheid en eer nog ſlechts in het leger aanwezig achtte — ongeveer als de Atheners op de dobberende ſchepen. Dat velen der grootſte Franſche krijgslieden in den eerſten tijd der omwentelinge brave menſchen waren, ſchijnt te mogen worden gegist uit het lot, dat zij door en bij het bloedbeſtuur ondergingen. De orde en tucht, door hen gehandhaafd, getuigen daarvan mede. Helaas! zij vielen ſlechts wat later dan hunne broeders op het ſtaatstooneel; en waar, behalve den oorlog, de moordbijl of de verbanning nog eenigen had geſpaard, daar wist NAPOLEON, in het vervolg, vergif en koord, en wie weet wat niet meer? te bezigen, om den drom zijner trawanten al verder te zuiveren. Hoewel — eere, wien eere behoort! en wij willen zoo min ten nadeele hebben geſproken van den Prins, die hem ontliep, als van de Maarſchalken enz., die hem hebben laten loopen.

Dan, geen van allen heeft zijnen roem onbevlekter bewaard, of, zoo de zaak, welke hij eerst voorſtond, dien

Digitized by Google

dien mogt verdonkerd hebben, schooner gezuiverd, dan MOREAU. Als krijgsman, was *hij* de grootste kunstenaar om menschen te behouden — BUONAPARTE om ze te verdelgen. Als burger, weigerde *hij* allen bewind, waartoe hij zich ongeroepen voelde — de ander zocht en vermeesterde het. Als Franschman, getroostte *hij* zich het dubbelzinnig licht, waarin zich ieder plaatst, die de legers van zijn vaderland bestrijdt, om, zonder bejag van eeretitels of vergeldingen, den heldendood te sterven op het pijnlijk bed van eer, zoodra het duidelijk bleek, dat schande en vloek het éénig deel zijner landgenooten waren, onder eenen man — die, daarentegen, brommende woorden uitstalde, en, niet dan voor de zijnen zorgende, met een ruim bestaan schandelijk afdroop naar de gevangenis. Als mensch, als echtgenoot en huisvader, zoo wel als vriend, blijkt MOREAU zeer achtenswaardig te zijn geweest — terwijl deze titels onder den ganschen stoet van zijnen nijdigen vervolger de éénige onbekende waren.

Deze overwegingen zullen niet nalaten, opgemelde werk te doen zoeken; schoon de algemeene trekken van 's mans geschiedenis niet noodig hebben, bij wijze van uittreksel, door ons aan de hand gegeven te worden, en wij, behalve in ons *Mengelwerk* eene vrij uitvoerige levensschets, alreeds een stuk van den Heer DE SUININE hebben vermeld, waarin het laatste tijdperk zijns levens zeer uitvoerig en naauwkeurig wordt beschreven; hebbende hetzelve ook blijkbaar bij dat gedeelte dezer levensbeschrijvinge ten grondslag verstrekt. Doch hier vinden wij een weluitgewerkt geheel, zonder groote uitvoerigheid, vooral ten aanzien van het krijgskundige; hebbende hijzelf hieromtrent niets dadelijks nagelaten. Dit laatste moge te beklagen zijn voor de krijgskunst en hare liefhebbers! — de gewone lezer verlangt gewis niet meer naar breede oorlogstafereelen, met wier versche geheugenis wij nog als overkropt zijn. Overigens krijgt men van den man te weten, wat men meest verlangt. De bouwstoffen tot zijne geschiedenis schijnen even zoo zorgvuldig verzameld.

Digitized by Google

meld, als wel geordend, te zijn. De behandeling, de toon en ſtijl zullen niet ligt iemand mishagen. En voor ieder, die prijs ſtelt op eene juiste en zekere kennis der zaken, is het tweede deel, geheel uit dus genaamde ſtukken ter regtvaardiging beſtaande, en zeer veel belangrijks inhoudende, gewis overwelkom. Men vindt hier, om het gezegde te ſtaven, al de ſtukken, tot zijn proces betrekkelijk, inzonderheid zijne en zijns Advocaats verdediging enz., als ook zijne lijkrede.

— De ſchets over PICHEGRU is kort, dus natuurlijk minder volledig, en, ſchoon niet onbelangrijk, vooral ten aanzien zijner onderhandelingen met de Franſche Prinſen, gedurende zijnen dienst als Generaal, en zijne verdere ſtaatkundige loopbaan, echter min naar onzen ſmaak, om het geſnork op de Franſche overwinningen. Helaas! ons dierbaar vaderland was het ongelukkig voorwerp van 's mans luisterrijkſte zegepraal. De Voorzienigheid liet toe, dat onze rivieren bruggen werden voor het geweld, dat onze dwaasheid daarenboven veelal toejuichte, onze verdeeldheid hielp zegevieren, onze ſchandelijke ontevredenheid verdiende te ondergaan. Dit is zekerlijk zoo min de ſchuld van PICHEGRU, als van zijnen levensbeſchrijver. Maar de wijze, waarop deze ons — zonder op gezegde omſtandigheden behoorlijk te letten — als in triomf ronddraagt, en dwaasſelijk ſnoeft op de vreugde, waarmede de Franſche Generaal hier werd ontvangen — welk Nederlander zou dat niet hinderen?

De vertaling is vloeijende. Intusſchen ſchijnt zij ons toe, hier en daar ongeoorloofde vrijheden te gebruiken — als: een *kundige aftogt*, *ſtaatkundige kennisſen*, een *ſtap berouwen*, *menſchelijke waarſchijnlijkheden*, enz. Ook deugt *pijllooze* wegen volſtrekt niet.

Tot een ſtaal kiezen wij de volgende vereerende anecdote, uit de geſchiedenis van MOREAU; benevens den aanhef zijner aanſpraak voor de criminele regtbank, die hem moest vonnisſen, uit de bijdragen.

„ De Aartshertog (JAN *van Oostenrijk*) had (na den

„ ver-

Digitized by Google

„ verloren ſlag bij *Hohenlinden*) de artillerijpaarden doen
„ uitſpannen, en vele ſtukken geſchut achtergelaten,
„ ten einde de karren, die met gekwetſten beladen wa-
„ ren, te kunnen vervoeren. MORBAU, onderrigt
„ van de oorzaken, die hem deze ganſche artillerij in
„ handen had doen vallen, rekende het zich onwaar-
„ dig, dezelve te behouden; hij zond het geſchut aan
„ den Aartshertog terug, en verzocht hem te willen
„ toeſtaan, dat hij aan deze de menschheid zoo veree-
„ rende daad ook mogt deel hebben."

Mijne Heeren!

„ Voor Ulieden, Mijne Heeren, verſchijnende, ver-
„ zoek ik, dat men een oogenblik mijzelven gehoor
„ verleene. Mijn vertrouwen op de genen, die ik tot
„ mijne verdedigers gekozen heb, is onbegrensd; ik
„ heb hun zonder eenige voorbehouding de zorg opge-
„ dragen om mijne onſchuld te verdedigen: door hun-
„ nen mond alleen wil ik tot de geregtigheid ſpreken;
„ ik gevoel echter de noodzakelijkheid, dat ik zelf ſpre-
„ ke, zoo wel tot U, als tot de natie."

„ Ongelukkige omſtandigheden, door het geval ont-
„ ſtaan, of door den haat berokkend, kunnen voor
„ eenige oogenblikken het leven van den braafſten man
„ verdonkeren. Met zeer vele behendigheid kan ſom-
„ tijds een misdadiger niet alleen alle op hem gevallene
„ vermoedens, maar zelfs de bewijzen zijner euvelda-
„ den van zich verwijderen. Een ganſche levensloop
„ is altijd het voldoendſte en zekerſte bewijs ten voor-
„ of nadeele van eenen beſchuldigden. Het is dus *mijn*
„ *geheel leven*, dat ik de beſchuldigers, die mij vervol-
„ gen, tegenſtel. —

„ Ik had mij der beoefeninge der wetten gewijd, in 't
„ begin van die omwenteling, welke ten grondſlag der
„ vrijheid van het Franſche volk moest verſtrekken:
„ zij veranderde mijne levensbeſtemming; ik wijdde haar
„ der

Digitized by Google

„ der wapenen toe: eerzucht was geenszins de drijf-
„ veer, waarom ik mij onder de ſoldaten der vrijheid
„ plaatſte; den ſtaat des krijgsmans omhelsde ik uit
„ eerbied voor de regten der natie: krijgsman werd ik,
„ omdat ik burger was. Dit karakter droeg ik onder
„ de banieren, en heb er het ſteeds onder behouden.
„ Hoe grooter voorſtander der vrijheid ik werd, des te
„ ſterker invloed had de tucht op mij. —"

Reizen in den Stillen Oceaan, in de jaren 1800 *tot* 1804. *Door* J. TURNBULL. *Uit het Engelsch. IIIde of laatſte Deel. Te Dordrecht*, A. Blusſé en Zoon. *In gr.* 8*vo. f* 1-4-:

Dit laatſte deeltje der Reizen van den Heer TURNBULL is gewis het minst belangrijke niet. De ſtoffe, integendeel, is zoo rijk en zoo gewigtig, dat wij alles met gretigheid hebben gelezen, en ſlechts verlegen zijn met de keuze van aanhalingen, die allen even zeer zouden kunnen ſtrekken, om het werk in zijn regte licht te plaatſen. Men denke vooreerst aan de zendelingen op Otahiti, dan aan de bewoners en lotgevallen van dat eiland, voorts aan andere Societeits-eilanden, meer in het voorbijgaan bezocht, en eindelijk aan de bekende Engelſche volkplanting te Botany-baai. Eenen geruimen tijd hield zich de Schrijver op het eerstgenoemde eiland op. Hij doet ons de zeden en gebruiken, de veranderingen, ſedert de ontdekking voorgevallen, den invloed der zendelingen, hun gedrag, en de vrucht van hunnen arbeid, zeer naauwkeurig kennen. Het komt, in het algemeen, daarop neêr, dat er onder de bewoners vreeſelijke misbruiken plaats hebben; dat hun aantal ſedert COOK gedurig is afgenomen, en van omſtreeks de honderd-duizend tot op vijf-duizend is geſmolten; dat hiertoe medewerken vele ziekten, waartegen zij, als het werk der Goden, geenerlei genees-

mid-

Digitized by Google

middel in het werk ſtellen; dat zij intusſchen de meeste kwalen beſchouwen, als hun door de Europeanen aangebragt, en dat zij gewis in geen opzigt hebben gewonnen bij de bezoeken dezer vreemdelingen: de zendelingen doen wel hun best om goeds te ſtichten; men hoort hen ook, bemint en acht hen, ja viert eenigermate den zondag, en gedraagt zich zediger in den omtrek van hun verblijf; maar de hoofden vooral ſchijnen dit meest uit eene zekere ſtaatkunde en winzucht, de gemeene man daarentegen uit eerbied voor de loffelijke zeden der Evangeliedienaars te doen: zij verſtaan noch gelooven; zij willen zien: de Engelſchen kunnen wel de zon met hunne quadranten tot zich trekken, zeggen ze; waarom ook Jehova en den Zaligmaker niet? De Schrijver redeneert hierover zeer verſtandig. Met allen eerbied voor de zendelingen en hun werk, meent hij, dat zij het werk bij het verkeerde einde aanvatten. De leer der Drieëenheid enz., zegt hij, zijn voor Otahitiſche verſtanden niet berekend. Men moest met eenvoudiger denkbeelden en begrippen eenen aanvang maken. Wij betuigen, dat wij er even zoo over denken, en gevoelden te meer ſpijt, daar de gezondenen anders waardige lieden zijn, en het zeker geen twijfel lijdt, of deze eilanders, zoo verwilderd en zoo verdrukt, zoo zeer ſlaven van zedeloosheid en bijgeloof, hebben waarachtige behoefte aan de verlosſing van het Evangelie. Ja, wij vreezen, dat, bij gebrek aan opgang der zaligmakende leer, de geheele bevolking door kindermoord, menſchenoffers, en verwaarloozing van allerlei kwalen, welhaast zal verſmelten. Wat ook de Schrijver bewere, om hunne, zoogenaamd bijgeloovige, toeſchrijving der laatſten aan de komst van Europeanen onder hen te ontzenuwen, hij kan dit ten opzigte van het venusſmet niet ontkennen, verzwijgt ook geenszins, dat de nabuurſchap van Botany-baai hun geen goed heeft gedaan, en neemt voor ons het opmerkelijke niet weg, *en* van dat toeſchrijven, *en* van de beſtaande waarheid, dat ſedert COOK's tijd de bevolking zoo zeer

Digitized by Google

zeer is afgenomen. Doch, dragen wij grootelijks de schuld van hunne ellende, hoe veel te meer zijn wij hun dan de redding door het groote geneesmiddel schuldig; hoe zeer zijn wij schuldig, daartoe moeite noch kosten te ontzien! Deze gedachte vervolgende, zou men misschien het verschil over het nut of de nutteloosheid der Zendelingsgenootschappen in dezer voege kunnen beslissen, dat wij het Evangelie behooren te verkondigen allen volken, die met ons werelddeel in aanraking zijn gekomen, of gevaar loopen te zullen komen; doch dat wij ze met dit enkele oogmerk niet moeten opzoeken, omdat de besmetting bijna zeker, en de genezing zeer onwis is. Of, anders, waar ziekte, gevaarlijke ziekte heerscht, daar brenge men het geneesmiddel, al gaat het gebruik zelfs met eenig nieuw gevaar gepaard; maar *de gezonde heeft den geneesmeester niet van noode.*

Ten aanzien van de volkplanting te Port-Jackson enz., het wel of kwalijk slagen van de onderneming der Engelsche regering, om dezelve tot een waar verbeterhuis voor de misdadigen te doen strekken, de inrigtingen en den toestand aldaar, is de Schrijver mede zeer lezenswaardig. Onder de volkplanters, die deels uit misdadigen, den tijd hunner dienstbaarheid hebbende uitgediend, deels uit officiers, onderofficiers en soldaten bestaan, die hun afscheid hebben verkregen, en voor een derde deel uit huisgezinnen, vrijwillig, op kosten der regering, derwaarts gebragt, zijn zaamgesteld, heerscht in het algemeen vele verwildering en onoppassendheid. Ten opzigte van de laatstgenoemden is men doorgaans niet voorzigtig genoeg in zijne keus geweest; ook worden ze door de eersten ligt besmet; en, terwijl dezen gedurig poging doen om te ontvlugten, ook wel oproerig worden, vervallen genen vaak spoedig tot armoede. In dit werk heerscht vele onvergenoegdheid en tweedragt, dus ook de volmaaktheid niet; schoon de kolonie dáartoe belangrijk genoeg kan zijn, en het blijkt, dat men zich dadelijk gedurig verder zoekt uit te breiden.

Digitized by Google

Na hier eene poos met ongeduld naar een ſchip te hebben gewacht, en vrij veel van ſchipbreuk te hebben gehoord, komt de Schrijver, na een afzijn van vier jaren en eenendertig dagen, in het gezigt van het geliefde Albion, waar hij vervolgens aan wal ſtapt, en voor ons verdwijnt.

Tot een ſtaal nemen wij een gedeelte der beſchrijving van de Otahiters, hunne zeden enz., waaruit tevens blijken zal, hoe veel goeds in hun oorſpronkelijk karakter is.

„ Het grootſte gedeelte van hunne kenſchetſende eenvoudigheid is thans verdwenen, en heeft plaats gemaakt voor eigenbatige liſtigheid, en al de kunſtgrepen van lage zielen. Hunne gemeenſchap met Botany-baai is vruchtbaar geweest in de droevigſte uitwerkſels.

„ Hunne oorſpronkelijke volksgewoonten zijn nog dezelfde. De zonderlingſte betreffen de vrouwen en het koninklijk geſlacht.

„ Het is heiligſchennis in eene Otahitiſche vrouw, met een' man te eten. De vrouwen moeten, bij welk eene gelegenheid het ook moge zijn, afzonderlijk eten. Die van de koninklijke familie, en de vrouwen van den eerſten rang, maken alleen eene uitzondering op dezen regel. Op die wijze genoodzaakt om onder elkander gezelſchap uit te maken, leven zij in grootere eensgezindheid te zamen, dan anders wel onder haar plaats zou hebben. Ik weet niet, dat ik ooit gezien heb, dat er twee keven. —

„ Komt het te gebeuren, dat man en vrouw te zamen niet over weg kunnen, niets belet hen te ſcheiden; en geen van beide, zoo brengt het de gewoonte van het land mede, wordt geacht aan eenige verpligting te kort gekomen te zijn, of eenige verbindtenis verbroken te hebben.

„ Er is niets, daar zich de Otahiters meer door onderſcheiden, dan door hunne zindelijkheid. Beide, mannen en vrouwen, baden zich twee-, ſoms driemaal

Digitized by Google

daags, en verkiezen, bij die gelegenheid, versch boven zout water. Zij zijn zeer keurig in het schikken en netjes opdoen van hun haar; zij bestrijken het met kokosnoten-olie, en maken het welriekend met sandelhout. Een groot gedeelte van hunnen tijd brengen zij door bij hunne spiegels en met hunne scharen; en, als men hun een glas aanbood, daar hunne gelaatstrekken in misvormd werden, gaven zij het met een verachtelijk *Owkow*, *Owkow*, terug; de gezigten, die zij dan trokken, waren inderdaad om te lagchen.

„ De hoeden der vrouwen zijn zeer net. Met de welriekende bloemen, naar onze leliën gelijkende, daar zij haar haar mede opschikken, geven zij zich te meer dat natuurlijk eenvoudig voorkomen, hetgeen haar zoo eigen is. De hoeden, van de bladen van den kokosnoot gemaakt, in draadjes gespleten, zijn van onderscheiden kleuren, naar de zinnelijkheid van die ze draagt; en, daar al de kosten bestaan in den tijd en de moeite van ze te maken, verschijnen zij doorgaans, om den tweeden of derden dag, met een' nieuwen. Elk is hierin hare eigene hoedemaakster.

„ Veel is er gezegd van de ongebondenheid en het liederlijk gedrag der vrouwen. Maar ik moet haar het regt doen van te zeggen, dat ik niets van dien aard gezien heb. Hare denkbeelden van ingetogenheid zijn, buiten twijfel, zeer onderscheiden van de onze. Zij moeten derhalve naar eenen zeer verschillenden maatstaf beoordeeld worden.

„ De zachtheid van hunne geaardheid gaat tot in uiterste. Zoo lang ik op Otahiti was, zag ik geen Otahiter in eene kwade luim. De minnaar van IDDEN en de broeder van POMARRE waren uitzonderingen. Mogelijk zijn hunne zeden zachter in de onmiddellijke nabijheid van de zendelingen, dan in de verder gelegene gedeelten van het land.

„ Zij zijn driftig in het lieven en prijzen van hun land, en gelooven, dat het het schoonste gedeelte van geheel den aardbodem is. — "

Digitized by Google

Mnemosyne. Mengelingen voor Wetenschappen en fraaije Letteren; verzameld door Mr. H. W. TIJDEMAN *en* N. G. VAN KAMPEN. *Ifte Stuk. Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo. XVI*, 300 *Bl. f* 2-8-:

„ In Nederland, alwaar, naar mate van deszelfs geringe uitgeſtrektheid, gewis meer letterkundige beſchaving algemeen verſpreid is, dan in eenig ander Land, wordt dagelijks veel geſchreven en opgeſteld, en is buiten twijfel veel voorhanden, hetgene verdiende het licht te zien, maar door onderſcheidene oorzaken ongedrukt en onbekend blijft liggen. Eene achtingwaardige, maar wel eens overdrevene beſcheidenheid, de moeijelijkheid om in den tegenwoordigen toeſtand van den Boekhandel iets, vooral kleinere losſe ſtukjes, uit te geven, enz., ſchaden onze Letterkunde. Maar ook de Geleerde van naam, wien het voor zijne werken aan geen' uitgever en geen debiet ontbreken kon, heeft niet altijd genoegzamen voorraad, om een' afzonderlijken bundel Mengelingen in het licht te geven, of wenschte wel eens eene ſchets of eene proeve van een grooter werk vooraf te zenden, het zij om de aandacht van het publiek daar op te vestigen, het zij om de aanmerkingen van kundige lieden te vernemen, het zij ook om de *prioriteit* te verzekeren van eenige opmerking of ontdekking, welke hij nog den tijd niet heeft om uit te werken of opzettelijk bekend te maken. Er blijft ook in de leſſenaars van overledene Letterkundigen menig opſtel liggen, hetwelk der uitgave overwaardig was, maar waartoe het der familie aan gelegenheid ontbreekt." Het zijn deze en dergelijke redenen, welke de Heeren TIJDEMAN en VAN KAMPEN, naar luid van het voorberigt, hebben bewogen, deze verzameling aan te leggen, en alzoo een punt van vereeniging te geven voor redevoeringen, verhandelingen,

of

Digitized by Google

of ook kortere opſtellen, opmerkingen, ſchetſen, fragmenten enz., zoo wel in proza (mits alles oorſpronkelijk Nederduitsch) als poezij. Wij achten de eenvoudige opgave van den aard en het oogmerk dezer onderneming voldoende, om de eigenlijke waarde van dezelve in het regte licht te plaatſen, en zijn het met de Uitgevers volkomen eens, dat zij daardoor eene wezenlijke behoefte van onze letterkunde vervullen. Immers het veelvuldig nut, dat zulke vereenigingen van bekwame mannen voor kunſten en wetenſchappen kunnen ſtichten, valt van zelve in het oog; terwijl de onderviding in alle beſchaafde landen bewijst, dat zij, wél beſtuurd, altoos krachtdadige middelen geweest zijn ter bereiking van het aangewezen doel. Om ons eens bij het naburig Duitschland te bepalen; wie weet niet, wat de SCHLEGELS door hun *Athenaeum*, wat vooral SCHILLER door zijne *Thalia* en de *Horen* te dien einde gedaan hebben? En wie zou zich dan ook niet verheugen over de onderneming van zulk een werk in ons Vaderland?... Wij althans hebben de verſchijning van de *Mnemoſyne* met verlangen te gemoet zien, en verheugen ons, dat zij op eene wijze optreedt, welke haar karakter, als Godin der Gedachtenis en als Moeder der Zanggodinnen, waardig is.

Doch, behalve het algemeene nut, dat wij van deze onderneming verwachten, meenen wij dezelve als een middel te mogen beſchouwen, om het ware verband tuſſchen de letterkunde der onderſcheidene volken op te zoeken, aan te toonen, en ten voordeele van onze eigene letterkunde toe te paſſen. Ellendige bekrompenheid alleen kan dit verband miskennen, of het beſtuderen van hetzelve als nadeelig beſchouwen. Dit verband beſtaat niet alleen; maar moet ook, onzes oordeels, met de ſtudie onzer vaderlandſche letteren vereenigd worden, zal die ſtudie niet eenzijdig blijven. Het ſtrekt ons uit dien hoofde tot genoegen, den Heer VAN KAMPEN vooral mede aan het hoofd dezer onderneming te zien, omdat hij zich in ons Vaderland, meer dan iemand, heeft

Digitized by Google

onderscheiden, als den man, die volkomen in staat is, aan dezen wensch te voldoen.

De stukken, in dit eerste Deel vervat, zijn zeer onderscheiden van aard en inhoud; dan, de verklaring der Uitgeveren, dat zij zich, wat de verscheidenheid en keuze der onderwerpen betreft, het plan het naast voor oogen stellen, waarnaar wijlen de verdienstelijke G. BRENDER À BRANDIS zijn *Taal- Dicht- en Letterkundig Kabinet* en *Magazijn* heeft uitgegeven, snijdt alle aanmerkingen af, die wij hierover anders misschien zouden hebben te berde gebragt.

Eene verhandeling, door wijlen Mr. J. P. KLBYN, *over de fraaije Kunsten en Wetenschappen in 't algemeen, en de Dichtkunst en Dichtkunde in 't bijzonder*, opent dit Deel. Nadat de Schrijver heeft ontwikkeld, wat wij onder den algemeenen naam van *fraaije kunsten* en *wetenschappen* te verstaan hebben, verklaart hij, wat het zij, dat men *dichtkunst* en *dichtkunde* noemt; brengende hij, onzes oordeels met regt, het eerste terug tot het aangeboren en aangekweekt poëtisch vermogen, terwijl hij het laatste alleen bepaalt bij de *theorie der poëzij*. Wij hebben in den steller van deze verhandeling, die ons door zijne vroeger uitgegevene stukken reeds gunstig bekend was, ook hier wederom eenen man gevonden, die in de uiteenzetting van zijne denkbeelden een scherp oordeel, en in de voorstelling van dezelve een' keurigen smaak ten toon spreidt. Het eenigzins droogе, dat met zulke oordeelkundige stukken van zelve gepaard gaat, wordt merkelijk verminderd en aangenaam afgewisseld door schoone proeven van poëzij, welke ter staving van het gezegde worden bijgebragt.

Hierop volgt eene *Redevoering over* WILLIAM SHAKESPEAR, door den Medeuitgever VAN KAMPEN; waarachter eenige lezenswaardige aanteekeningen zijn gevoegd. De Heer VAN KAMPEN bevestigt in deze redevoering ten volle, wat wij straks van hem gezegd hebben, en toont bevoegd te zijn, om over SHA-

Digitized by Google

SHAKESPEAR te ſpreken. Vertrouwd met de uitéenloopende oordeelvellingen over dezen Dichter, wel wetende, dat men hem in *Engeland*, en ook in *Duitschland*, vergoodde, terwijl men hem in *Frankrijk* jammerlijk miskende, en in ons land doorgaans onverſchillig voor hem bleef, heeft VAN KAMPEN in deze redevoering eene proeve genomen, om hem als 't ware bij onze landgenooten in te leiden. En, wanneer wij uit dit bepaald ſtandpunt zijn werk beſchouwen, komt het ons allezins doelmatig voor. Wij vinden hier, na een kort berigt van SHAKESPEAR's leven, een meer uitvoerig verſlag van deszelfs verdienſten als Dichter van *Treurſpelen*, *Hiſtorieſtukken* en *Blijſpelen*, zoo wel ten aanzien van *verbeelding*, van *gevoel*, als van *kennis des harten*. Hoe veel goeds, ja voortreffelijks dit verſlag ook bevat, hij, die SHAKESPEAR kent, zal hetzelve onvoldoende achten, om een volkomen denkbeeld te geven van het alomvattend vermogen dezes Dichters. Dan, wij merken dit niet aan als eene berisping; want de geheele redevoering is vol van de duidelijkſte bewijzen, dat de Heer VAN KAMPEN dit onvoldoende van zijn werk meer dan iemand gevoelt en erkent, en den oneindigen rijkdom van zijn onderwerp overziet; maar wij wilden ſlechts doen zien, dat dit om den aard der zake niet anders zijn kon, en, wél beſchouwd, ook niet anders zijn moest. Het komt ons namelijk voor, dat deze redevoering de eerſte trekken bevat, welke tot eene juiste kennis van SHAKESPEAR vereischt worden, en gevoegelijk tot voorbereiding van eene uitvoeriger en dieper ontwikkeling van het eigenlijk wezen van deszelfs wonderbaar dichtvermogen zou kunnen dienen. De bewijzen en ſtalen zijn wél gekozen; ſchoon het ons zeer heeft verwonderd, noch van het karakter van GLOSTER (RICHARD III) eenige melding te vinden, noch ook aanhalingen uit dat ſtuk aan te treffen. De aangetogene brokken zijn doorgaans uitmuntend vertaald; hetgeen wij als eene zeer groote verdienſte van deze redevoering

Digitized by Google

aanmerken. Wie ooit zijne krachten hieraan heeft beproefd, zal de waarde van deze overzetting gaarne erkennen, en zich met ons tot den wensch vereenigen, dat de Heer VAN KAMPEN in 't vervolg van tijd de vertaling van een geheel ſtuk onderneme, en ons eindelijk, al ware het dan ook in vereeniging met anderen, den geheelen SHAKESPEAR in onze moedertaal ſchenke. Middelerwijl hopen wij, dat deze redevoering het hare zal bijdragen, om den opgang van zulk eene onderneming voor te bereiden.

Het derde ſtuk in dit Deel is eene proeve van beantwoording der prijsvraag, door de Maatſchappij van Wetenſchappen te *Haarlem*, op uitdrukkelijk verlangen van Koning LODEWIJK NAPOLEON, *over de uitvinding der Boekdrukkonst door* L. JANSZ. KOSTER in gemelde ſtad, openlijk uitgeſchreven. Deze proeve was niet bekroond, omdat men de bewijzen ten behoeve van *Haarlem* te weinig *nieuw* vond. De Schrijver, nogtans, verklaart, in de opgave der prijsvraag zoodanig vereiſchte niet gevonden te hebben; weshalve hij zich meest tot ontwikkeling, kritisch onderzoek, en nadere ſtaving van het — voornamelijk door den uitmuntenden G. MEERMAN — aangevoerde en beroogde, heeft bepaald. En waarlijk, deze ontwikkeling komt ons zoo volledig en bondig, dit onderzoek zoo echt kritisch voor, dat wij niet twijfelen, of ieder Lezer zal de Uitgevers danken voor de mededeeling dezer bijdrage tot eene ſtof van zoo veel gewigt voor den vaderlandſchen letterroem. Intuſſchen ware het welligt van belang, dat de ſteller van deze verhandeling het aangehaalde werk van LICHTENBERGER, door den *Gött. gel. Anzeiger* onwederlegbaar genoemd, eens met dezelve vergeleek, en de redenen, daarin bijgebragt, toetſte, opdat men, omtrent deze gewigtige zaak, zoo mogelijk, tot zekerheid kwame.

Belangrijk is het *Voorſtel*, van Prof. J. W. DE CRANE, *ter volmaking der Vaderlandſche Geſchiedenis*, „om door alle de voormalige provinciën kundige liefheb-

Digitized by Google

hebbers op te wekken en aan te ſporen, om ſedert het midden der 16de Eeuw, en vervolgens gedurende het geheele tijdperk van het Gemeenebest, *voor ieder gewest afzonderlijk*, uit *oorſpronkelijke ſtukken* en *echte beſcheiden*, te leveren *eene Staatkundige Geſchiedenis van ieder Gewest*, in betrekking tot de algemeene belangen van het geheele Gemeenebest; tevens met *eene bijzondere Geſchiedenis van dat zelfde Gewest* met opzigt tot deszelfs inwendigen toeſtand," enz. enz.

Op deze ſtukken in proza volgen eenige gedichten, onderſcheiden in aard en uitgebreidheid, en van bekende en onbekende Dichters. Dezelve zijn: *De Hoop*, door Vrouwe K. W. BILDERDIJK. *De Uitvinder van het Letterſchrift*, door N. SWART (*). *Het Zwaard; het Onweder; de Kusjes; het Vogelnestje; Wispelturigheid*, allen door H. VAN LOGHEM. *Serafine*, *Verhaal*, door Vrouwe K. W. BILDERDIJK. *De Lente*, door Mr. L. RIETBERG. *Aan Eucharis*, door denzelfden. *Bruiloftszang*, door B. F. T. *Bij het wiegje van mijn kleine Nichtje*, door den Landman JAKOB VAN DAM. Van de bekende Dichters blijft Mevrouw BILDERDIJK, de Heer RIETBERG, maar vooral de Heer VAN LOGHEM, zijnen verworven roem door treffelijke proeven ſtaven; terwijl onder de onbekenden de Landman VAN DAM en de Eerw. SWART bewijzen, een' gelukkigen aanleg voor ware poëzij te bezitten. Echter kunnen wij, bij allen lof, niet ontkennen, dat een enkel dezer ſtukken ons de verklaring der Uitgeveren te binnen bragt, van niet altoos het voortreffelijke en uitgelezene te beloven.

Wij kunnen, ten vermake onzer Lezeren, ons niet wederhouden, dit Maandwerk met een der bevallige dichtſtukjes te verrijken, en kiezen daartoe, van den Heer VAN LOGHEM,

(*) Reg. 7 ſtaat *knellend*; moet zeker *knielend* zijn.

Digitized by Google

HET VOGELNESTJE.

Kunstenaar! die het rijkſte marmer
Uit de diepe ſteengroef ligt,
En paleizen, grootſche tempels,
Zuilen voor de helden ſticht;
Zie het nestje, dat de vogel
Uit geringe ſtoffen bouwt:
o, 't Verdonkert uw gevaarten,
Al hunn' luister, al uw goud.

't Lentelugtje ſtookt in de aadren
Nu den heeten minnegloed,
Die de keten van de wezens
Ongeſchonden houden moet;
Lagchend berst het jeugdig blaadje
't Koesterend omwindſel uit,
En de grond bedekt zich weder
Met een kleed van welig kruid.

Hooger zwellen nu de borstjes
Van het rijk gevederd koor;
Rijk aan toonen, laat de gorgel
Slechts verliefde zuchtjes door;
Op het zachtjes ſchomlend twijgje
Knoopt de min den zachtſten band,
En miljoenen paren vieren
Nu hun trouwfeest op het land.

De eerſte vonk der liefde ontvlamde
Door de luwe lentelucht;
Heeter gloed ſtookt uit de bloemen
Van de min de zoetſte vrucht.
Lustig, lustig, woudbewoners!
't Uur ſnelt aan, waarop gij beidt:
't Wijfje heeft een leger noodig;
't Zachte bedje dient geſpreid.

Hier kiest 't paartje rijzige eiken,
Daar het lage ſtruikgewas;
Andren zoeken digte hagen,
Of het welig oevergras;

Die,

Digitized by Google

Die weêr hangen 't kunſtig neſtjen
Aan den wiegelenden tak;
Dit boort in het hart der boomen,
Dat bouwt onder 't rieten dak.

Welk een werkzaamheid en leven!
Duizend vlugge wiekjes ſlaan;
Duizend teedere echtgenooten
Voeren 't rijsje of biezen aan:
't Wijfje ſchikt elk deeltje in orde,
Legt een laag van blad of mos,
En maakt voor haar lievelingen
Veedren uit het borſtje los.

Hoe verſcheiden zijn de ſtoffen,
Die, naar d'ingeſchapen aard,
Ieder paartje in boſch en dalen
Of bij 't murmlend beekje gaart!
Dit verdorde of groene twijgjes,
Jeugdig gras of ſpichtig riet;
Dat de wol, die 't knabbiend ſchaapjen
Aan de ſtruiken achterliet.

Andren mengen, kneden, vormen
Klei tot eenen vasten wand,
En de kunst van 't dier gaat wijſer
Dan de feilbre kunstenaars hand.
Hier zijn winkelhaak en regel
En het peslood onbekend;
Alles, tot het bouwen noodig,
Heeft natuur hun ingeprent.

Zeg mij, rijkaards! is het wiegjen,
Opgeſmukt door weidſche pracht,
Wel, als 't nestje uit wol en veêren,
Of alleen uit bladren, zacht?
Waant gij, dat uw zijde koestert,
En die weelde, uw hart en lust,
Beter dan een grover dekſel
't Wichtjen in de ſlimmring ſust?

Ons

Ouders! laat ge uw teedre ſpruiten
Zorgloos over aan hun lot:
Gaat van 't vinkje uw pligten leeren
En een ongeſmaakt genot.
Ieder nestjen is een tempel,
Waar natuur haar outer heeft:
Ieder vruchtjen een belooning,
Die zij aan de liefde geeft.

Wij hopen, dat de Heeren TIJDEMAN en VAN KAMPEN door genoegzame bijdragen en door een ruim vertier in ſtaat geſteld zullen worden, dezen arbeid te vervolgen, en zien met verlangen een tweede Stuk te gemoet.

Nagelaten Gedichten van JAN FREDERIK HELMERS. *IIde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr.* 8*vo.* *f* 3-12-½

Ziet daar dan het laatſte Deel der Nagelaten Gedichten van onzen HELMERS! Te regt merken de Uitgevers op, dat het eene treffende gedachte is, dat dit het laatſte is, wat wij immer van den voortreffelijken man kunnen verwachten; maar dat ook deze zelfde voorſtelling aan dezen ſchat eene dubbele waarde geeft. Ja, al bezaten wij van den waarlijk grooten man niets anders dan dit Deel, dan nog zoude zijn overheerlijk kunstvermogen onze bewondering wegdragen en zijn naam onſterfelijk zijn.

Twee uitgebreide dichtſtukken verſieren dit Deel, *de Handel* en *Lofzang op Jezus van Nazareth*; dan volgen vier *Lierzangen*, en eindelijk een zestal *verſpreide Gedichten*. De *Handel* behoort tot die onderwerpen, welke door HELMERS ſteeds *con amore*, zoo als men zegt; en op de gelukkigſte wijze werden bewerkt. Toegerust met de edelſte gaven, welke de Natuur haren bevoorregte gunſtelingen ſchenkt, onderſcheidt hij zich, in alle zijne voortbrengſelen, door eene, hem bijzonder eigene, geestdrift, kracht, verheffing, en het gevoel van den echten Dichter. Maar voor ſoortgelijke ſtoffen was hij, in ons oog, bij uitnemendheid berekend. Zijne meer dan ge-

Digitized by Google

gewone bedrevenheid in de geſchiedenisſen der Natiën; zijne algemeene kundigheden; zijne belezenheid, vooral in het vak van reisbeſchrijvingen, en zijne kennis omtrent alles, wat tot de natuur- en aardrijkskunde, wat tot de zeden en gewoonten der volken zoo wel, als tot de voortbrengſelen van den grond betrekkelijk is, leverden zijner kunst hulpmiddelen op, welke vele, anders zeer voortreffelijke, Dichters niet bezitten, en leenden de bekoorlijkſte, nu eens zachte, dan ſchitterende, gedurig afwisſelende en altijd aangename kleuren aan zijne tafereelen, welke, daarenboven, verhoogd en opgeluisterd werden door eenen, alles bezielenden, alles doordringenden gloed van verhevene vaderlandsliefde, dien men elders ſchaars in die mate zal aantreffen. Dat zijn *Lof der Zeevaart*, zijn *Lof van Amſterdam*, en bovenal zijne *Hollandſche Natie*, onze uitſpraak bevestigen! Ook in het bezingen van den *Handel* toovert hij door dezelfde middelen; ook hier wordt men doorgaans verrukt door zijne, hem zoo bijzonder eigene, manier. Wij durven dit ſtuk, met volle ruimte, in den rang der beste voortbrengſelen van onzen onſterfelijken Zanger plaatſen. De voorzang beviel ons minder dan het gedicht zelf. Hij is al te nederig, en die gewone betuigingen van onvermogen ſchenen ons niet te voegen in den mond eens zoo buitengewonen Dichters. De aanhef is plegtig, treffend, edel, den Dichter en zijner ſtoffe waardig. De beſchrijving van VONDEL, die hier zeer gepast wordt aangeſproken, is uitmuntend. Ook HELMERS erkent hem voor den Hoofddichter,

die, in zijn' ſteile vlugt,
Geen' Mededinger kent, geen' Overwinnaar ducht.

[Het laatſte is overtollig, en doet dus geene werking; daar het van zelf ſpreekt, dat VONDEL, geen' mededinger hebbende, geen' overwinnaar behoefde te duchten.] Het gewigt van het onderwerp wordt krachtig voldongen. Bijzonder fraai is hier het beeld van den zoon aan het ſterfbed zijns vaders, waardoor de Dichter, zonder het te zeggen, op eene meesterlijke wijze de bedenking voorkomt, dat het verval van den Handel ons denzelven minder waardig zoude maken. Neemt al wat onze voorouders waren, en wij nog zijn, is het werk van den Handel. ROUSSEAU dwaalde. De Natuur wilde *algemeen* heil. Door het licht van den Handel ver-

dween

dween de nacht der barbaarschheid, en werd de mensch eerst mensch. Dit wordt door de geschiedenis in het licht gesteld. Hier is HELMERS nu op zijnen eigenen bodem; en het is in deze schilderingen, tot een vaderlandsch onderwerp betrekkelijk, dat wij onzen grooten Dichter het meest bewonderen. Eerst dooft hij rond in den nacht van het Noorden, welks woestheid en ellende worden beschreven; dan smaakt hij aan de oevers van den *Ganges* al het genot, dat de mildste Natuur aanbiedt. Hoe schoon en schitterend, hoe warm en weelderig is hier niet des Dichters schildering!

Wat volop der Natuur, wat weelde, wat verkwisten!
De vooglen, gloeijend van Topazen, Amathisten,
Smaragden en Safier, doorzweven 't kruidrijk land,
Daar 't zevenverwig licht op purpren kuiven brandt;
De vlugtige Gazel speelt onder de Amvaboomen;
De Nagakozar golft op Ganges heilge stroomen;
De Lotos, rijk in kleur, praalt hier in rooden gloed;
De Waterlelij (ie) strooit heur (haar) geuren langs den vloed;
De grond is overdekt met bloemen, allerwegen
Stroomt nieuwe levenskracht u uit elk koeltjen tegen;
Daar spieglen zich in 't nat der zilvren waterplas
De blozende Granaat, de Olijf en de Ananas;
De geurige Kaneel omschilt hier de Amberbosschen;
't Gebergte omslingert zich met Bacchus heilge trossen,
Van palmen overschaauwd! het frisch citroenendal
Juicht, op het ruischen van den heldren waterval,
Die, als Méanders vloed, het broodboombosch doorkronkelt,
Daar 't stofgoud in 't azuur des zilvren Landstrooms fonkelt.

[Het *broodboombosch* is een zeer onaangenaam woord, dat den regel hard en stroef maakt.]

Deze verscheidenheid in de bedeeling der aarde verbindt alle volken aan elkander, en maakt het eene gewest afhankelijk van het andere. De Handel, door de Zeevaart voortgelicht, schiep de gemeenschap der verst verwijderde landen. Hij ontvonkt de geestkracht en het denkvermogen; schenkt wieken aan het vernuft; de welvaart en de overvloed vergezellen hem. Hij is de oorsprong, de band en de steun der Maatschappijen. Welk een voorbeeld kon de Dichter hier

go-

gepaster aanvoeren, dan Amsterdam? De tegenstelling van dien grond,

in his en wier begraven,
Naauw aarde, 't woest verblijf van roerdomp, meeuw en raven,

met denzelfden grond, welke zich, alleen door den Handel, magtig verhief en aan de golven ontscheurde, is zeer kunstig en treffend. Het besef van den rijkdom der stoffe doet hier den Zanger de Dichtkunst ter hulpe roepen. De beschrijving van zijne onmagt en van het alvermogen der Dichtkunst behoort, naar ons oordeel, tot de uitstekendste partijen van het stuk. Wij kunnen ons niet wederhouden, de volgende regels er uit over te nemen:

Ik, nietig ondeel! aan den slijkklomp vastgeklooerd,
Grijp vruchtloos naar den toon, die treft, verrukt, vervoert,
Ons meêsleept, overstelpt, verhemelt, die uit snaren,
Met godenalmagt, vreugd of weedom op doet varen;
Elk denkbeeld, dat ik schep, is ijdel, schaduw, schijn,
Is als dat droombeeld, half zijn en niet te zijn;
De beelden, die ik vorm, zijn als de nevelschimmen
Van Fingals voorgeslacht, die flaauw door misten glimmen,
En luistren naar den toon des weemoeds, als haar Zoon,
Verlaten, eenzaam, blind, op zielverscheurenden toon,
Den rouwzang aanheft, en, met ongevlochten haren,
Om zijn Malvina schreeuwt bij 't brullen van de baren.
Maar gij, o Dichtkunst! gij, o schepster! spreekt, en ziet,
En daagt de wezens op uit 't afgrond van het niet;
Zij komen, scharen op hun' hoeftlag zich, en orden!
Gij spreekt: 't zij licht! en 't is; gij wenkt: de zonnen worden,
En sterven. Ja, gij doet, in 't kleed van licht en vuur,
Elk denkbeeld, dat gij schept: 't is leven, 't is Natuur!
Maar hooger, edeler, dan ooit onze oogen zagen;
't Voegt u dees Handels lof, Onsterflijke! op te dragen!
't Is uwer waard', die stof! uw taal is hemelval,
Welluidend, als 't muzijk der Sferen, die 't Heelal
Doorzweven, nooit gehoord aan 't oor der stervelingen,
Wier stoflijk zintuig tot uw' gloed niet door kan dringen;
Schenk mij van 't gloeijend licht, waarin ge u baadt, één sprank,
En 'k boei het menschdom aan uw' zilvren citer-klank.

Niet

Niet minder uitſtekend is de volgende teekening van de voordeelen, welke de ruiling der onderſcheidene voortbrengſelen allen volken aanbrengt. Doch wij mogen niet meer overnemen. [De regel: *De geurige kaneel der Taprobaanſche boſſchen*, meenen wij ook reeds in de *Hollandſche Natie* te hebben aangetroffen.] Welk een verwenpraal, welk een gloed, welk een heerlijk koloriet! Het volgende vinde hier nog eene plaats:

Bedrieg ik mij? o neen! maar Héperions ſtad
Verheft de Phenix zich; zijn graf, zijn bakermat
Torscht hij in purpren klaauw; de goddelijke vogel
Draagt Mirrhe en Aloë op d'Amathisten vlogel;
Een ſtroom van vloeibaar goud golft door der veedren pracht,
Met gloeijende Safiers en Esmerauds bevracht!
Hij ſtrijkt op 't gulden dak van Héperions tempel,
En legt en tak, en wieg, en graf, op d'achtbren drempel.
Van daar rijst hij omhoog in nooit verſtorven dos,
Voert d'Amber, Mirrhe ons toe uit Jemens geurig bosch,
In zilvren ſnavel, in den purpren klaauw beſloten!
Die godengeuren, op Europa uitgegoten,
Doorweemlen veld en land, kapel, en bosch, en dal,
En Mekka's wierook golft door 't Christen dankgeſchal.

Hooger verheft zich nog des Dichters zangtoon. De Handel heeft den mensch gevormd. Beſchouwing van den *Vuurlander* en *Illinees*, — van den dierenſtaat der Grieken, toen de Handel nog niet beſtond. Wij volgen onzen Zanger naar de landouwen van *Attica*:

Daár ligt het voorgeſlacht van Plato, Xenophon,
In 't hartenvel genaaid, te blaakren in de zon!

Maar nu komt de God des Handels. De ſteden rijzen. *Corinthe* heft het hoofd uit de baren. De wetenſchappen, de ſmaak, en de trits Bevalligheden doorzweven *Attica*, — *Athenen* rijst uit marmer. De PHIDIASSEN, de SOPHOKLESSEN, de PLATO's bloeiden.....

En 't was de Handel, die die teeks van wondren baarde.

[Het *die die* in dezen regel is niet keurig en het woord *reeks*

Digitized by Google

reeks ſchijnt ons niet poëtisch genoeg.] Gelijk in het rijk der Natuur alles leeft, bezield wordt en zich voortplant door ééne kracht, zoo is de Handel de kracht, die den geest bevrucht. Dit wordt verder ontwikkeld, en op Nederland overgebragt. Het was de God des Handels, die, in vroegeren tijd, onze oorlogsvanen deed wapperen; die ons in ſtaat ſtelde, om Europa te verlichten; die onze groote mannen voortbragt.

Verder vindt de Dichter het geluk van ons leven daarin, dat wij na onzen dood blijven voortleven, dat wij ons verdubbelen in de volgende geſlachten. Dus ook blijven de volken en ſtaten eeuwig beroemd, die door handel, kunſten en wetenſchappen hebben uitgemunt. Ter ſtaving voert de Dichter aan *Karthago* en *Tirus*, en, zoo als men verwachten kon, zijn eigen vaderland. Deze uitweiding is zeer fraai, en verheft onzen Zanger tot de hoogſte geestdrift. — Thans komt de Heer HELMERS op het eerſte ontſtaan van den Handel. [Wij hadden dit, om de orde, gaarne vroeger behandeld gezien.] Hij is niet geboren op de aarde, maar eene Godheid, uit den Hemel gedaald. [Bij BILDERDIJK treft men hetzelfde denkbeeld (ſchoon keuriger bewerkt) aan, ten aanzien van den oorſprong der Dicht- en Schilderkunst, in zijn overheerlijk dichtſtuk, op de *Schilderkunst*, geplaatst in het 2de Deel der *Winterbloemen*. Dit zegt weinig: doch wij zouden deze overeenkomst tusſchen beide Puikdichters op meer plaatſen kunnen aanwijzen. De kenner zal dezelve, ook zonder onze aanwijzing, opmerken. Inderdaad, het was een heerlijke, gouden tijd, waarin mannen, als BILDERDIJK en HELMERS, tijdgenooten waren, te gelijk zongen, en, hoe zeer ook beide oorſpronkelijk, en zelfs verſchillend van aanleg, vorming en ſmaak, wederkeerig op elkander werkten; ja ſomtijds, vooral in de zoogenaamde *befchrijvende* poëzij, wel eens, zonder het, misſchien, zelve te weten, ſchoonheden van elkander hebben ontleend.] De geſchiedenis van den Handel, hier kort en krachtig in heerlijke verzen bezongen, brengt den Dichter weder op zijn vaderland terug. De Handel ſprak, en Holland ontſtond, welks magt hier met de geheele almagt der kunst wordt voorgeſteld; terwijl het enkele woord: *ik ween!* ons deszelfs ongelukkigen toeſtand, op de welſprekendſte wijze, teekent. Eindelijk roept HELMERS de Hollandſche Dichters op, om het verledene te bezingen en

Digitized by Google

de toekomst te voorspellen. Het slot, dat in den tijd onzer verdrukking uit de volle borst des edelen Zangers gestroomd is, doet eene overheerlijke werking. Hij bezingt hier, in heilige geestverrukking, Hollands toekomenden bloei, den roem en de magt van Amsterdam.

Gelijk de Phenix zich herteelt op 't amber-graf,
Herbaart zich de Amstel ook, en scheurt zich 't rouwkleed af;
Met gouden golven vloeit het IJ den stroomgod tegen;
Zijn haat is ondergang, zijn gunst is heil en zegen,
En de alsemkroes van leed, dien elk thans schreijend drinkt,
Verandert in een' kelk, die van den Nectar blinkt!

Ach! — en telkens, als HELMERS den heiligen vloed zijner vaderlandsche zangen uitstort, ontspringt onzen boezem deze vruchteloozе weeklagt — ach! waarom mogt hij het uchtendrood van dien gouden tijd niet zien aanbreken! Wij zwijgen! en vertrouwen, dat onze overige, zoo waarlijk verdienstelijke, Dichters de stem des roependen zullen gehoord hebben, en dat zij nu, na de vervulling zijner profetische zangen, en bestraald door het licht, dat hij slechts, te midden van de dikste donkerheid, in het verschiet zag schemeren, op den toon en in den geest des vereeuwigden Zieners, *voor* het vaderland en *van* deszelfs vrijheid en onafhankelijkheid zullen zingen, en onzen dichterlijken roem voor tijdgenoot en nakomeling zullen handhaven.

In den *Lofzang op* JEZUS (voorzeker een zoo verheven voorwerp, dat geen sterveling in staat is, het naar eisch te bezingen) toont onze groote Dichter, dat hij ook tot de behandeling van andere onderwerpen, dan het zoo even vermelde, bij uitnemendheid bevoegd is. Ja, waarlijk! wie op verheven dichterlijk gevoel prijs stelt, en dáár, waar JEZUS het *ideaal* is, dat den Zanger bezielt, niet zijne bijzondere godsdienstige gevoelens wenscht te vinden, maar in staat is, om zich op het standpunt van den Kunstenaar te plaatsen, zal hier des Dichters krachtige voorstellingen, hoogen, mannelijken ernst, stoute vlugt, zuiver gevoel, verhevenheid en zwier om strijd waarderen.

De inleiding komt ons te algemeen voor. De Dichter bezingt JEZUS nederige geboorte. Het menschdom lag in dierlijke zinnelijkheid verzonken. Rondom was het nacht —

JE-

JEZUS ontſtak het daglicht. De aanroeping van MOZES en DAVID is uitſtekend ſchoon. Nu ſtelt hij voor den heiligen ſtrijd van JEZUS *tegen* de zinnelijke, bekrompene en ſlaafſche begrippen der *Joden*, *voor* de zaak van God en de deugd, alsmede zijne voorbereiding tot het heilige werk in de woestijn. Hierop ſtort de Dichter zijne geestverrukking dus uit:

Hij komt! ja, Jezus komt den heilgen kamp te ſtrijden!
Hij, martelaar der deugd, zal zich der menschheid wijden.
Spreidt, Sarons rozen! ſpreidt uw geuren in het rond;
Juich, Carmel! Libanon! ontſpringt aan uwen grond,
ô Cedren! Palmen, ruischt! Laat de outervlammen blaken,
ô Tempel! ja, een God, een Godheid zal genaken. enz.

JEZUS nadert *Jeruzalem*, en begint zijn werk. Hij zal het menschdom redden. De Hel begrimt hem. De Phariseers lasteren hem. De Dood bast hem aan. Maar hij wankelt niet:

het oog op God gerigt,
Ziet hij, hij Godsgezant! zijn roeping, kent zijn' pligt.

De Dichter aanſchouwt JEZUS te *Jeruzalem*, en hoort zijne leer en lesſen. De onzigtbare Geesten zien met welluſt neder op het lijdend menschdom. Eene zondaresſe nadert. De priesters vloeken haar, en de Wijze zegt tot de menigte: *wie van u zonder zonde is, werpe den eerſten ſteen op haar!* en tot de zondares: *ga henen, en zondig niet weder!* Vooral wordt JEZUS kindermin voorgeſteld. De Dichter volgt JEZUS aan de oevers der *Jordaan*, en bezingt de plegtige ſtilte der Natuur, de opgetogenheid der ſcharen, de kracht en verhevenheid van JEZUS leer. De wijsgeerte, uit den Hemel afgedaald, heeft hij verzinnelijkt. Hij is de Eenling, die geene wedergade heeft, en in zijne les op Horeb zijn voor het menschdom pligt en zedelijkheid bewaard. De leer van JEZUS zal eene die van alle volken en van alle eeuwen zijn; maar zuiver, niet zoo als dezelve door ſommigen wordt voorgeſteld. Hier worden de gruwelen, in naam van den Godsdienst van JEZUS gepleegd, met ſterke kleuren geſchetst. Neen! de leer van JEZUS is rein, heilig, goddelijk. Zijn Godsdienst is behoeſte voor het hart. Waarde van

Digitized by Google

dien Godsdienst, bij rampen, neerslagtigheid, wanhoop, vertwijfeling. Ja! HELMERS erkent, het geloof aan God en de Onsterfelijkheid aan de leer van JEZUS verpligt te zijn. De Dichter wil nu met JEZUS het land doorwandelen, zijne orakeltaal hooren, zijne weldaden zien. De vermelding hiervan is schraal, en de Dichter komt al aanstonds op de deugd van JEZUS en de verhevenheid zijner leere terug. Wij willen geenszins beweren, dat de wonderen hier uitvoerig hadden moeten bezongen worden. Maar waartoe dan de voorafgaande uitroep, die zoo veel verwachten doet:

ô Jezus! aan uw zij' wil ik het land doorwandelen!
Weldoende trekt gij voort, ik zie u spreken, handelen!

Voortreffelijk wordt hier de smartelijkste en smadelijkste dood en de gerustheid van JEZUS geschilderd. Alles is even schoon en roerend. Men oordeele uit het volgende, bij eene korte vergelijking van dezen dood met het sterven van SOCRATES, uit het volle hart van HELMERS gevloeid:

Maar gij, gij Jezus! ach! tienduizend dooden tevens,
De foltering der hel, in 't uiterste uur uws levens!
Elk polsslag marteling! gehoond, gevloekt, bespot,
En uitgespogen als een lasteraar van God!
Een vloek van hemel en van aarde! God! wat harte
Versteent niet, bij 't besef dier nooitgekende smarte!
Ach! uitgesloten, als monarch met spot begroet!
De duivenlach en hoon van 't Pharizeeuwsch gebroed!
Ach! al de foltring, al de pijnen, ooit geleden,
Ooit uitgevonden bij het ergste gruwelsmeden,
Alhier vereenigd, hier verzameld in één uur;
Neen, 'k heb geen woorden, 'k heb geen tranen: zwicht, natuur!

Nu volgt de verhevene schildering van JEZUS grootheid, en het roerende tooneel met MARIA en JOANNES. Doch wij mogen niet meer overnemen. Slechts het slot nog:

Nu rigt ge uw stervend oog, vol goddelijk vertrouwen,
Tot uwen Vader op, beveelt aan Hem uw' geest:
Triomf! uw oogst is daar — ja, Jezus is geweest.
De parel schoot in 't licht, de ruwe schelp viel neder,
En Jezus reine ziel stijgt tot de godheid weder.

Dit

Digitized by Google

Dit geheele tafereel, en het uitmuntend slot, waarin de Dichter het Opperwezen op eene allezins verhevene wijze aanroept, en zijne hoop, zijne verwachting uitstort, dat eenmaal de geheele aarde de leer van JEZUS in alle hare waarde zal erkennen, is, in ons oog, het schoonste gedeelte van den Lofzang.

Van aanmerkingen, welke wij reeds hebben hooren maken, dat de eigenlijke *waarde* van JEZUS, zijne verzoeningsleer enz. niet in het licht wordt gesteld, dat van 's Heilands Opstanding en Hemelvaart geene melding wordt gemaakt, dat 's Dichters gevoelen over het gebed tot God niet met de leer van het Evangelie strookt, enz. enz. zullen wij niet gewagen, daar wij slechts het *dichtstuk*, als zoodanig, hebben te beoordeelen, welks hooge waardij, niettegenstaande onderscheidene gebreken, (als daar zijn, dat de orde en eenheid niet overal bewaard zijn; dat men hier en daar *redites* aantreft; dat de beelden en sieraden der kunst hier altijd eenvoudig-verheven genoeg zijn, en dat wij op enkele plaatsen wel wat minder eigenlijke kunst, wat meer zalving, wat meer van den geest van JEZUS hadden gewenscht) en niettegenstaande wij, over het geheel genomen, aan het gedicht op den *Handel* den voorrang zouden toekennen, heerlijk uitblinkt, en door geen' bevoegden kunstregter in twijfel zal worden getrokken.

Het geheel wordt besloten door eenen zeer schoonen en zeer roerenden lierzang, waarin de Dichter de kortheid van zijn leven voorspelt, zijnen spoedigen dood gevoelt, en zijne zonen, die, deze zangen lezende, of bij zijn graf gezeten, in stillen weemoed aan hunnen vader zullen denken, krachtig aanspoort tot deugd en pligtsbetrachting, tot de beoefening der leer van JEZUS, en tot het geloof aan God. Het laatste *couplet* is zeer krachtig:

't Geloof wordt in den proefstrijd vaster!
't Geloof zij 't schild, wanneer de laster
Uw doel miskent, uw deugd bespot:
't Geloof slecht diamanten muren;
't Geloof kan tijd en graf verduren;
Daar, waar 't Geloof is, daar is God!

Thans volgen nog eenige Lierzangen, welke alle uitstekend

Digitized by Google

zijn. Die op de *Weldadigheid* en de *Lofzang op* ANTONIUS HAMBROEK hebben ons bijzonder getroffen. *De Aardrijkskunde* (dat, naar ons inzien, onder de rubriek van verspreide Gedichten behoort) is de eer dubbel waardig van in dezen bundel te zijn opgenomen. Het is, in ons oog, een juweeltje van de eerste soort. Het wijsgeerig *idée*, dat de verlichting en de wetenschappen spoedig tot de uiterste grenzen der aarde zullen doordringen, is in het schitterend kleed der poëzij uitgedost. Ook de versbouw is bij uitstek fraai. B. v,

Haast ruischt in bosch en veld, bij forsche Patagonen,
De zilvren citerklank van Phebus echte zonen,
Door de echo's nagegalmd in Dafne's lauwerdal.
Daár zal de herder eens, aan heldren waterval,
Tibullus in zijn hand, naast Delia gezeten,
Bij Philomela's zang, zich zelf (zelv') en de aard vergeten,
Ras denken Plato's aan den Niger! . . . . . .
. . . . . .
Dan kweekt het maangebergt', wiens (welks) kruin door d'ether dringt,
Een' Humboldt, die het meet, een' Haller, die het zingt.

Inderdaad, deze heerlijke Lierzangen, zoo wel als de verspreide Gedichten (waaronder de *Lierzang op* JAMES COOK, die ons reeds vóór veertien jaren het voortreffelijk kunstvermogen van HELMERS deed kennen) strekken, met de uitgebreider dichtstukken, tot een blijvend aandenken van eenen man, die als Dichter de lieveling zijner Natie was, die op den volksgeest, op den smaak en het *esthetisch* gevoel zijner Landgenooten eenen invloed oefende, welke wij hopen dat nimmer zal verloren gaan, maar met ons vernieuwd volksbestaan steeds krachtiger zal werken. Het doet ons leed, dat wij de onderscheidene waarde der Lierzangen niet opzettelijk kunnen aantoonen. Dan, wij hebben reeds de palen eener gewone aankondiging overschreden. De Lezer zal ons, vertrouwen wij, deze uitvoerigheid gaarne vergeven, ten gevalle der laatste dichtvruchten van onzen geliefkoosden Zanger, wiens naam eeuwig in zegening blijve!

Re-

Digitized by Google

Redevoeringen, bij Nederlands verlossing en Oranjes zegepraal; door JOANNES WILHELMUS BUSSINGH, *Predikant te Gouda; Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde, en schoone Kunsten, en van verscheidene geleerde, en beroemde Maatschappijen, in Nederland. Te Rotterdam, bij* N. Cornel. 1816. *In gr.* 8vo. *Met Voorwerk en Bijlagen,* 173 *Bl. f* 1-4-:

Ziet hier eene late nalezing na eenen overvloedigen oogst, niettans wat de beide eerste Redevoeringen betreft, zijnde de eerste uitgesproken den 22 van Wintermaand 1813, (over *Ps.* CXXV.) en de tweede (over *Rigt.* VI: 1—16.) den 13 van Louwmaand 1814. Zij ziennu het licht, ter geruststelling, dat de Eerw. BUSSINGH niet gezwegen heeft bij de laatste gezegende Omwenteling, gelijk eenigen van 't mans vrienden schijnen vermoed te hebben; terwijl de vierde Bijlage hen overtuigen kan, dat hij reeds vroeger sprak, als zijnde eene Aanspraak aan de Gemeente den 20 van Grasmaand 1806, bij het treurig afsterven van Prins WILLEM DEN V, wiens asch hij zich toen vervrijmoedigde openlijk zijne hulde toe te brengen; hetwelk menig warm vriend van dezen Vorst toen niet gewaagd heeft. De derde en laatste Redevoering, (wij hebben nog een deeltje te wachten) over JES. XIV: 12—23, is uitgesproken den 5 van Hooimaand 1815, op den Dank- en Bededag. De Bijlagen geven ons, behalve reeds gezegde Aanspraak, de *Proclamatie* van onzen geliefden Koning, toen nog Souverein Vorst, en de Uitschrijvingen van de gedenkdagen van 13 Jan. 1814 en 5 Julij 1815; en dit bundeltje is aan zijne Majesteit, den Koning der Nederlanden, enz. opgedragen.

Voorts hebben wij (om met den Heer BUSSINGH te spreken) *hier niets meer bij te voegen.* Zijn Weleerw. is onzeker, of *Redevoeringen* van zoodanig een' aard, als hij thans uitgeeft, en van welke een groot aantal het licht ziet, aan de kritiek der Heeren Recensenten behooren onderworpen te zijn; hieraan heeft hij, bij het lezen van verscheidene Recensiën en de vergelijking van dergelijke *Redevoeringen* zelve, wel eens getwijfeld. Hij mag het intusschen lijden, wil men de zijne ook die censuur doen ondergaan: vitterijen zal hij zich

Digitized by Google

niet aantrekken, en *lof* begeert hij niet; dit komt ons hier uitnemend te ſtade; wij willen hem dien dan ook niet opdringen; en ſchijnt zijn Weleerw. van oordeel te zijn, dat eene recenſie alzoo of *vitterij* of *lof* worden moest: wij treden ook over dit *dilemma* liefst, in dit geval, in geen geſchil.

Het AAN DEN LEZER, dat deze Redevoeringen voorafgaat, is in meer dan één opzigt merkwaardig. Leeren wij den Heer op nieuw uit de Redevoeringen als *Redenaar* kennen, daar vertoont hij zich aan ons als den moedigen, dapperen man; den man, die *niet gewegen heeft, toen ſchrikbarende gerucht-ten der nadering van Franſche plunderaren, welke in het naburig* WOERDEN *zulke ijſſelijke tooneelen van moord en roof hadden aangeregt, den moed bij zijne ſtadgenooten en de Regering der ſtad zinken deden, en men hem het voornemen te kennen gaf, om de vlag van de torenſpits weder weg te nemen; maar die, om den moed in zijne medeburgers aan te vuren, zichzelven gereedelijk aangeboden heeft, om, aan derzelver hoofd, ter wering dier Kanibalen, op te trekken.* En (de Heer BUSSINGH veroorlove ons dit ééne woord; het is noch *vitterij* noch *lof*, en ook niet zoo zeer aan hem, als wel aan het toenmalig Stadsbeſtuur gerigt) wij kunnen ons niet begrijpen, waarom 's mans moedig aanbod niet dankbaar werd aangenomen; ten zij misſchien dit aanbod om *op te trekken* geweest zij in denzelfden zin als dat, waarvan hij een weinig verder meldt, het aanbod namelijk van zijn' perſoon en dienst, *als Predikant bij het Leger van den Staat, tot den zoo heiligen ſtrijd uitgetogen.* Was zoo iets zijne meening, dan gelooven wij het daaraan te moeten toeſchrijven, dat de reſpective Regering van Gouda alstoen op 's mans manœuvreren met het geeſtelijk zwaard wat weinig vertrouwen had.

Beknopt Verhaal wegens den loop der Procedures, gevoerd, op gronden van het Wetboek Napoleon, tegen J. M. GLASER *en* S. VAN PADDENBURGH, *in hunne kwaliteit van definitive Curators in den Failliet-Boedel van* J. A. BECKER, *Logementhouder in de Herberg de oude Graaf alhier* (?) *Te Amſterdam, bij* Geysbeek en Comp. 1815. *In gr.* 8vo. *f* :-10-:

Waarom deze zaak, die alleen Particulieren betreft, en waar-

Digitized by Google

waarbij het Algemeen hoegenaamd geen belang heeft, in het licht verschenen is, begrijpen wij niet, dan om zich van de *Amsterdamsche* Regtbank op de uitspraak van het Publiek te beroepen, en de eerste wegens onregtvaardigheid te doen veroordeelen; 't welk wij echter gelooven, dat bezwaarlijk gelukken zal. De zaak is eenvoudig deze: het Logement *de oude Graaf* voor *f* 5000-:-: verkocht zijnde, moesten de gelden vóór het einde van Maart bij den Notaris LUBLINK, als verkooper, zijn opgehaald. De Curatoren in den Boedel lieten (naar zij zeggen, volgens begeerte van den Regter Commissaris, den Heer BERNTZ) die gelden dáár liggen; Not. LUBLINK zou den 22 Mei afrekenen, doch was toen uit de stad, verdronk, en de gelden werden aan zijn kantoor niet gevonden. De turfkooper VAN KELL eischte zijn geld, en de dochter van BECKER harer moeder bewijs; de Curatoren, hierover in regten aangevallen, verloren hun geding, en moesten de geledene schade vergoeden. Het is waar, indien de hier gestelde daadzaken echt zijn, (waarover men nogtans ook de andere zijde zou moeten hooren) zou de Heer Regter Commissaris BERNTZ althans gedeeltelijk schuld zijn aan het verzuim der afhaling bij den Notaris, het groote punt, waarop alles aankomt, en de Advocaat BRUGMANS niet edelmoedig hebben gehandeld, door tegen de Curatoren het opvolgen van een advis in te brengen, 't welk hij zelf hun eerst gegeven had: doch, wat de zaak *ten principale* betreft, is het wel zeer hard, dat de boedelredderaars de schade moeten dragen, door het *deficit* bij den Notaris veroorzaakt; maar de Regters konden geene andere uitspraak doen dan volgens de bestaande wetten, en dus is, onzes oordeels, hun vonnis geheel onberispelijk.

Brief aan een' Vriend, over het voordeelige eener Geldbelegging in Uitgestelde Schuld, met eene Tafel van Berekening duidelijk aangewezen. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. 1815. *In gr. 8vo.* 16 *Bl. f* :-10-:

Wij vergenoegen ons met de enkele aanmelding van dezen Brief; want wij willen door goed- of afkeuring niemand, onwillens, benadeelen, en houden ons te meer ter beoordeeling

ling onbevoegd, alzoo wij voor onszelven bij zoodanige spéculatiën altijd liefst eenen knappen en eerlijken Makelaar zouden raadplegen, aan wien wij dan ook, zoodra wij met een los kapitaaltje verlegen zijn, dit blaadje ter recensie zullen zenden; hetwelk wij ook ieder in zoodanig geval zouden aanraden. De Briefschrijver pleit voor *uitgestelde* schuld bij zijnen vriend, wien de prijs der *uitgestelde*, in vergelijking van dien der *werkelijke*, veel te hoog schijnt, en die op de amortisatie van de uitgestelde schuld door aankoop niet durft rekenen. Hij wederspreekt deze bedenking, geeft zijne zekerheid te kennen, dat zijn vriend het algeheel der uitgestelde schuld (of der *Slapertjes*, zoo als onze boeren zeggen) omtrent 40 millioenen te hoog schat, en het bemoedigend uitzigt, dat, in stede van eerst over 300 of 250 jaren, op het langst in 83 jaren geheel die schuld kan zijn ingetrokken. De Tafel wijst aan, hoe, de kansberekening van uitloting, en ook intrest van intrest in aanmerking genomen, iemand, die *f* 11550-:-: kontant tot den aankoop besteedt van uitgestelde schuld, in 25 jaren eene reële waarde verkrijgt van *f* 44009-16-:; terwijl hij, die dezelfde som tot werkelijke schuld aanlegt, in denzelfden tijd volstrekt niet meer dan *f* 32806-4-: bekomen zal. — Nog eens: wij kunnen niet *aan-* of *afraden*, en houden onze bedenkingen zeer gaarne terug; maar, die er gading in heeft, koope en leze het boekje, en doe zijn profijt!

Het Spook, Romantiesch Tooneelspel, met Choren en Zangen, in vier Bedrijven; naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Te Amsterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *In kl.* 8*vo.* 119 *Bl. f* :-12-:

Onze aanmelding komt laat genoeg; en inderdaad, wij zouden dit spookstel geheel uit den weg gaan, ware het niet, dat het, nog niet lang geleden, het Publiek op zekeren Schouwburg was komen ontrusten; waarom wij het nu eens eventjes bij den baard trekken, en alzoo toonen, dat wij, niettegenstaande den naam en faam van den Heer VON KOTZEBUE, voor dit zijn, met verlof, belagchelijk gespook onvervaard zijn. Ronduit noemen wij dit Romantisch Tooneelspel een smaak- en zouteloos vod, hoedanig ieder prulschrijver iedere week

werk bij dezijnen leveren kan; het vertoont de aardigste ongerijmdheden, zoo platweg daar ter neder gesteld als een verwilderd brein die maar kan opgeven; en alzoo is geen *Jan Klaasen's Spel* minder uitlokkende, en geen sprookje van het *Roode Kousje* minder vermakelijk. En echter, VON KOTZEBUE schreef het? en het vond vertaler en drukker in Holland! en werd op eenen Hollandschen Schouwburg vertoond! en door een Hollandsch Publiek toegejuicht? NEEN! dit laatste is ons hoogst onwaarschijnlijk. Geen schimpschrift tegen het Tooneel, en den kunstsmaak van een Publiek, kan, meenen wij, bijtender zijn; en wordt de smaak tot zoodanige vertooningen geleid, dan weten wij waarlijk niet, wat men voortaan ten voordeele van het Tooneelvermaak zeggen kan, indien voor het minst, hetgeen voor verstand en hart volstrekt onvruchtbaar is, zich voor de regtbank der zedelijkheid niet kan verdedigen.

De Heer Tooneeldichter kondigt zich inmiddels (winderig genoeg) als een vijand van belagchelijkheden aan, en meent hier eene proeve te geven, om den zang zoodanig te gebruiken, dat het ten minste *waarschijnlijk* wordt, dat de handelende personen in dat oogenblik zouden hebben kunnen zingen. Wij vertrouwen, hij heeft zich daarop dan bijzonder toegelegd, en uit dien hoofde iederen kunstregel, en iedere andere schoonheid en waarschijnlijkheid, veronachtzaamd. De lezer of aanschouwer vergenoege zich nu ook met de *hooge waarschijnlijkheid*, dat eene geschaakte schoone, ten believe van haren gehaten schaker, allerlei liedjes zingt, en, als deze daarbij is ingesluimerd, een zingend schietgebedje gaat doen in den kerker, waar haar geliefde minnaar gevangen zit, ja, bij het uiterste gevaar van ontdekt te worden, een klein *extempore* opdreunt. De groote waarschijnlijkheden of zeldzaamheden van bedrijf heeft men hierbij toe: b. v. men ziet de jonkvrouw met spel en dans ter bruiloft geleiden; terstond daarop het slot door een aantal dappere mannen omringd en aangevallen; die helden dadelijk weder aftrekken, op de bedreiging, dat men het meisje vermoorden zal. Men ziet al verder den minnaar, dien men haar ontkaapt heeft, in de vermomming van eenen waarzegger, met twee meisjes binnenslappen; men ziet, hoe hij den schaker fopt, hem met de bruid en haar gevolg lokkende naar eenen ouden eik, om een schat op te delven; men ziet daarbij de in sluite teruggekeerde

de

Digitized by Google

de helden gevangen worden met getraliede valdeuren en netten in een beerenhol, en den gewaanden waarzegger gekneveld naar den kelder brengen. Voorts is men getuige, dat de Ridder vrouwenroover, en moordenaar daarenboven van zuster en pleegvader, zich gemakkelijk laat bepraten tot het uitſtellen van den bruidsnacht; zijn volk naar de kapel zendt, om te zingen en te bidden; hoe de bruid hem in ſlaap zingt, zijne ſleutels nu magtig wordt, en in den kelder niet ſlechts haren minnaar, maar den voorlang reeds weggeſtommelden pleegvader tevens vindt, en ontdekt, dat hij ook haar pleegvader, en zij aizoo des roovers zuster is. En daar hebben wij het nu: die oude, nu krankzinnige, pleegvader is het SPOOK! Inmiddels zijn de helden de ijzeren traliën doorgeworſteld; de Ridder roover en ſchaker wordt in een tweegevecht gedood, enz. enz. Tot een goed beſluis van alles, ziet men den geheelen Burg in vlam en inſtorten, zoodat den aanſchouweren (tot hun overgroot vermaak) hooren en zien moet vergaan. Notabene, nog een verſchrikkelijk onweder, dat alle deze waarſchijnlijkheden eenen geruimen tijd verfraait, en waardoor de zang regt liefelijk moet geäccompagneerd worden.

Bij zulk eene Komedie mag men vooral wel zorgen, dat er ſchrikpoeder bij de hand zij. Welk een vermaak! Hoe verheft en verteedert zich hier het hart! hoe wordt het gevoel veredeld en verhoogd!

En met welke mooije en krachtige versjes is het ſtuk doorzaaid! Hoort ſlechts den volgenden krijgszang!

Goeden nacht! goeden nacht!
Heerlijke daden zijn volbragt.
Halen komt men de ſchoone bruid,
Trekt naar huis, met een' heelen huid,
Brengt der vrouwen onzen groet;
Verre van hier is voor u goed.
Heerlijke daden zijn volbragt,
Goeden nacht! goeden nacht!

Ja, goeden nacht, Heer VON KOTZEBUE, gij en uw *Spook!*

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Christendom en Hervorming, vergeleken met den Protestantſchen Kerkſtaat, bijzonder in de Nederlanden. Te Groningen, bij W. Wouters. 1816. *In gr.* 8vo. 268 *Bl. f* 1-10-:

Onlangs had de ſteller dezer beoordeeling eenen zeldzamen droom, en — *Deus omen avertat!* Hij droomde zich in het midden van een vrij welvarend dorp, in eene aangename landſtreek. Men dreef er algemeen den tuin- en landbouw. Maar — hetgeen hem aanſtonds in het oog viel — het ſcheen, dat hier ieder zijnen afzonderlijken ſmaak had; ieder huis was eenigzins anders gebouwd, ieder tuintje anders aangelegd, iedere akker geheel anders bewerkt; zelfs de werktuigen tot den landbouw waren voor iedere familie anders ingerigt; en, was het hier of daar, alsof de eene buur zich eenigermate in den aanleg van zijn eigendom naar eenen anderen had geſchikt, er was toch altijd zeker in het oog loopend verſchil, duidelijk met opzet aangebragt, en dikwijls grillig genoeg. Terwijl hij daarover nadacht, en de reden niet vatten kon, waarom zich de eene buur hier zoo opzettelijk, en, naar het ſcheen, al zag hij het betere in, met zoo veel hardnekkigheids, van den anderen onderſcheidde, merkte hij onder de dorpbewoners eene groote hartelijkheid: de kinderen ſpeelden vrolijk en vriendelijk ondereen; het buurmeisje lonkte buurmans zoon veelbeteekenend toe; men liep over en weder vriendbroederlijk bij elkander in, en in de herberg vond hij een aantal landlieden, in eenen gezelligen kring, in een regt leerzaam onderhoud; zij keuvelden over veeteelt en landbouw, dienden elkander hier van goeden raad, en boden, geheel welmeenend naar 't ſcheen, elkander hulp en wederkeerige dienſten.

Digitized by Google

Juist voor eene woning, waar hem de groote ruiten in den voorgevel, en de Engelsche aanleg van den grooten moestuin, bij het stijve bloemtuintje, nog geheel in den ouden trant, zeer in het oog liep, ontmoette hem een eerwaardig oud man, wiens vriendelijkheid hem uitlokte, en aan wien hij zijne bevreemding te kennen gaf. Deze glimlachte, en zeide: dit bloemtuintje, met hoe weinig moeite en kosten ook te veranderen, zou wel zoo blijven; zelfs had de grootvader van den eigenaar bij uiterſten wil gezorgd, dat daarin ten eeuwigen dage geene verandering te maken was. Op zijn eigen erf toonde hem de grijsaard eene groote en potſierlijke figuur van geſchoren palm, welke zonderling bij zijnen smaakvollen aanleg afſtak. Zoo ik dit wegdeed, zeide hij, dan verkortte ik mijner goede zuster zeker het leven; en liever laat ik mijne buren en den vreemden voorbijganger eens lagchen. — Hoor! ſprak hij verder, daar hij zag hoe dit mij bevreemdde, wij beleven hier in liefde en vrede gouden dagen; maar in mijne jeugd (en toen was het toch reeds iets beter) was het hier een booze tijd. Toen zich onze voorouders hier nederzetteden, hadden zij hevig verſchil over den aanbouw, en de beste wijze van den landbouw. Ieder volgde dan ook zijnen zin; en dit ware niets geweest; maar, ieder hield niet alleen hetgeen hij begreep voor het beste, maar vóór het éénige goede. Dit kon er ook nog mee door, hoewel het ongelukkig genoeg was; maar ieder wilde den anderen dwingen om te doen zoo als hij, en een enkele, die de gulden vrijheid predikte, werd overſchreeuwd en van allen mishandeld. Nu ging het gelijk bij iederen twist, en daar ieder volſtrekt in alles anders wilde doen dan zijne buren, zoo werd de haat hoe langer hoe bitterder, en het natuurlijk gevolg was, daar al het goede verdacht was zoodra een ander het deed, dat geheel de bouwerij verwaarloosd werd, en kruid noch bloem hier gedijen kon. Van lieverlede intusſchen bedaarde de hevigheid, en men begon het haten moede te worden; *nu* zou men zich ſcha-

Digitized by Google

ſchamen elkander een graf op het kerkhof te betwisten, dat vóór vijftig jaren geene zeldzaamheid was; en, nadat zich alzoo de dooden verzoenden, was de eerſte ſtap gedaan, en de levenden volgden; men meesmuilt nu over de oude geſchiedenis, alhoewel ieder zijn *familieswak* is bijgebleven, en, hoewel men zich het goede van elkander ten nutte maakt, nog voor het minst een of ander ſtokpaardje aanhoudt, (zoo als daar mijn palmboom.) Maar dit belet niet, dat de familien reeds over en weder huwen, dat men elkander druk bezoekt, in nood en dood bijſtaat, veel van elkander leent en leert, en, in één woord, elkander helpt, waar men kan of mag. Nu is het goed, voor het minst ik ben te vreden; misſchien gaat het in het vervolg nog wel beter; maar ik voor mij zeg het het jonge volkje gedurig, dat wat goedlachs en wat driftig is: wij hebben regt goede dagen, met mijn palmboom en buurmans venſter, en wat al meer, dat nog overbleef van dien naren tijd; men kon ze wel wegdoen, maar die *testamenten* in ſommige familien maken het moeijelijk; er leven nog oude lieden, en allen denken niet zoo als ik; en, als wij zoo eens onder ons oudjes keuvelen over den vorigen tijd, dan zie ik, dat het hun toch niet regt naar den zin is, wel dat men in vrede leeft, maar niet dat men reeds in zoo veel zich naar elkander ſchikte; ook is er onder de jeugd ſlecht volkje, dat wel eens weder aan het plukharen wilde, hetzelfde waarom; en gij voelt, het geſlacht van domkoppen is ook hier niet uitgeſtorven: ik houd ſomtijds mijn hart wel eens vast; evenwel ben ik zoo bang niet voor de dommen, als wel voor de onvoorzigtige, dolzinnige jeugd.

Zoo keuvelde de oude man; maar zijne kleindochter kwam met nat bekretene oogen binnen: de ſchout van het dorp, wiens zoon over haar verkeerde, had haar uit de deur gezet, en het gehecle dorp was in oproer; men ſloeg bij den ſchoolmeester de nieuwe glazen in, enz. Wat is er dan gebeurd? vroeg de oude. Zij

Digitized by Google

wist het niet; maar de zoon van den Predikant was de oorzaak. Wij moesten er meer van weten, en ik ging met den ouden man op weg. Welk eene ellende! Hier haalde men de houten schuttingen omver, waarvoor men de groene heggen verwisseld had; daar was men reeds bezig om de vensters wederom met kleine ruiten in 't lood te voorzien; daar vernielde men zijne eigen Spaansche klaver op het veld; ginds krabde men de vrolijke verfkleur van de deuren. Het geschreeuw en getier was geweldig; ieder eischte ontstuimig, hetgeen hij buurman geleend had, terug; op het dorp vlogen de mutsen, en verscheidene wijven vochten met hunne mans en kinderen; op het kerkhof groef men de lijken op, enz. En wat was de aanleiding van al deze ellende? Domine's zoontje, dat zoo pasjes van de Akademie kwam, had zich bij de boeren, die in de herberg zaten te kouten, gevoegd; en, daar hij niet medespreken kon over den eigenlijken landbouw, waarvan hij geen verstand had, zoo had hij de geschorene palmboomen, de stijve tuintjes enz. aangepakt; vooral had hij het tegen des kasteleins uithangbord; deze nam zijn uithangbord (dat juist de Ezel van Bileam was, die niemand in den weg hing) in zijne bescherming, en riep zijne talrijke oude en jonge familie te hulp; de jonge heer student gaf niet toe; en, toen het reeds hooge ernst geworden was, begint hij dan ook allerernstigst, vaart hevig tegen ieder stokpaardje, en in het bijzonder tegen den ezel, uit, en verklaart eindelijk, dat hij zoo dadelijk met eenige vrienden naar den Heer van het dorp zal gaan, die den ezel en ieder stokpaardje wel zou opruimen, enz. Nu is er geschreeuw van oud en jong; het geheele dorp staat overeind! De oude, eerwaardige Predikant komt er mede bij; het geschreeuw had hem in zijn middagslaapje gestoord; hij meende, dat er brand was. Jongen! zeide hij, toen hij vernam, wat er gaande was; jongen! ga naar huis; ik zal u JACOB. III: 5 en 6 eens uitleggen. — Het is te laat, heer Predikant! zeide de oude; gij hadt hem dien tekst

Digitized by Google

tekst wat vroeger, en gevoelig, moeten inscherpen. — Wij maakten ons uit het gedrang. *Goede oude, uwe gouden dagen zijn uit!* wilde ik juist zeggen, toen mij een steen langs het hoofd snorde, en ik, verheugd dat ik slechts gedroomd had, ontwaakte. — Nog eens: *Deus omen avertat!*

Maar, wij moeten den Lezer onze droomen niet verhalen; wij moeten hem over het werkje, waarvan wij den titel opgaven, onderhouden; en het *fiat applicatio* zou hier eene wel korte, maar, in meer dan één opzigt, toch wat al te scherpe, beoordeeling zijn.

Wij hebben vóór de lezing van dit werkje de achter hetzelve aangewezene drukfouten verbeterd, alsmede, op verzoek van den uitgever, ook de aldaar *niet* aangewezene, bl. 146, reg. 21, *leerstel* in *leerstelsel*, en bl. IV van het voorberigt *ongeoefend* in *onbeoefend* veranderd, en vooral, bl. 56, reg. 10, de woorden „ *tegen de Remonstranten*" doorgehaald, als zijnde deze daar geheel tegen het oogmerk des Schrijvers ingevoegd; en het *resultaat* onzer naauwkeurige lezing en overweging is: dat het stukje wél geschreven, en in meer dan één opzigt opmerking en nadenken waardig is. De vereeniging tusschen alle de Protestantsche Christenen is des Schrijvers kennelijk doel; hij geeft de echte, zuivere denkbeelden van het geheel zedelijk doel des Christendoms. Hij betreurt — en wie niet met hem? — de verdeeldheid der Protestanten onderling. Hij ijvert zeer tegen onverdraagzaamheid en gewetensdwang, als geheel onbestaanbaar met den geest van het Christendom en de Hervorming; en dringt zeer aan, dat men terugkeere tot de eerste zuiverheid en eenvoudigheid. Hier wordt zeer veel gezegd, dat, als waar en goed, ieders toestemming uitlokt. En wat het overige betreft, zoo kunnen wij ook daar het menigvuldige ware en goede niet over 't hoofd zien, als de Schrijver de meestmogelijke godsdienstige vrijheid aanprijst, van de verbeterde uitlegkunde gewaagt, en ten sterkste aanzet tot een onbeschroomd en vrijmoedig onderzoek. Ver-

Digitized by Google

volgens treedt de man in bijzonderheden, die de Protestanten verdeelen: de verlossing door Jezus Christus, en de in zijn oog verkeerde denkbeelden hieromtrent, (bijzonder de vertegenwoordiging of plaatsbekleeding, in één woord een borgtogtelijk lijden) en de wezenlijke voorwaarden der Goddelijke genade. Wederkeeren tot deugd en pligt, en een ernstig en aanhoudend streven naar eenen Gode welbehagelijken wandel, is bij hem — en wie kan dit tegenspreken? — het eennoodige. — Het eenvoudig uitdeelen van Bijbels, ter verspreiding van het Christendom, keurt de Schrijver geenszins goed, hoewel hij daar juist niet opzettelijk over handelen wil: een uittrekſel van al datgeen, dat wezenlijk tot de Christenleer behoort, met goede trouw en onpartijdige waarheidsliefde, nevens verlichte kennis, bearbeid, verdiende de voorkeur in zijn oog. Tegen menschenvrees en menschenbehagen waarschuwt hij ernstig; bestrijdt het vooroordeel tegen het aandringen op deugd, als baande dit den weg tot werkheiligheid; en ijvert zeer tegen het denkbeeld, dat de leer des Christendoms eene leer van geheimzinnige verborgenheden wezen zou. *Verborgenheid* is de naam en het tooisel eener hoer van Babylon, *Openb.* XVII: 7. Met dat al is het geloof aan dingen, die de menschelijke bevatting te boven gaan, niet onredelijk; en hier handelt de Schrijver over 's menschen zedelijke vrijheid, het Goddelijk raadsbesluit, en de leer der voorzienigheid. Het schoone en edele en de voordeelen van den echt Christelijken Godsdienst hebbende aangewezen, wordt nu het volgende dezer verhandeling meer polemisch; hoewel wij niet ontveinzen kunnen, dat ook het vroegere reeds eene vrij wat polemische houding had. De Schrijver beweert, dat *zijne gevoelens* die zijn van *alle verlichte* Christenen dezer eeuw, en houdt het tijdstip, dat wij beleven, allergeschiktst tot het voortzetten der hervorming; en deze zal wel gelukken, daar leidslieden en toongevers de denkwijze der volksmenigte steeds hebben gewijzigd, en het volk se-

Digitized by Google

ſedert ettelijke jaren aan ſchokken en veranderingen is gewoon geworden; men heeft nieuwe berijmingen voor het godsdienſtig gezang, eene betere Bijbeloverzetting is in vele handen, en de prediktrant is ook reeds verbeterd. Evenwel, er zijn ook hinderpalen: de nieuw aankomende Leeraren zijn op verre na niet allen geſchikt ter verſpreiding van licht; de ouderwetſche regtzinnigheid heeft voorſtanders, vooral onder de ſtads-Predikanten; dezen zijn door eene kabaal geſterkt; ſommige aanzienlijken worden gaarne gehouden voor echte pilaren der Kerk, — en onder de voornaamſte van alle de hinderpalen moeten de Catechizeermeesters, vooral in groote ſteden, geteld worden. Nog andere hindernisſen kunnen niet opgeruimd worden, zonder de medewerking van een verlicht Gouvernement. De voorname hindernis is de Dordrechtſche Synode, dat gedenkteeken der vroegere duisternis; derzelver voorſchriften hebben niet eens meer den volksgeest in hun voordeel; zij heeft nog zekere oude ſtaatkundige wetigheid, en is dus nog een wapen en anker voor de *obſcuranten*. Dit dwangregt bij de Kerk moet worden afgeſchaft, dat burgerlijk contract over den Godsdienst moet vernietigd worden, en dit behoort de Souverein te doen: dit zal een onſterfelijk gedenkteeken worden voor den Vorst; en zoo komt de algemeene Christelijke Kerk eindelijk tot ſtand. Onze Schrijver handelt vervolgens over de betrekkingen van de wereldlijke Magt tot den ſtaat der Kerke, en het tirannieke eener kerkeordening, tot welke hij onder andere ook brengt, dat het verboden is, bij het kerkgezang gebruik te maken van liederen, die bij andere Protestanten zijn aangenomen; (alle mogelijke gezangboeken, ook de Pſalmen door PETRUM DATHENUM, moesten dan in iedere godsdienstoefening bij ieder voorhanden zijn?) Het natuurlijk gevolg van den tegenwoordigen ſtaat van het godsdienſtig onderwijs is, dat weinigen bezorgd zijn om hunne gezindheden te rigten naar hunne groote beſtemming, en de groote hoop geene aanmoediging

Digitized by Google

vindt tot het betrachten van deugd: intusschen is het echt godsdienstig onderwijs van het hoogste belang. Nader en duidelijk uit de Schrijver eindelijk zijnen wensch, dat 's Lands Gouvernement het staatkundig gezag, in der tijd aan de handelingen van de Synode van Dordrecht gegeven, bij plegtige resolutie zal vernietigen, uit hoofde van de veranderde omstandigheden, tijden en denkwijze; alle de Protestantsche Kerkgenootschappen ernstig zal aanmanen tot herstel van den Christelijken vrede en eendragt; rond zal verklaren, zich nooit te zullen inlaten met regtzinnigheid of onregtzinnigheid; geen ander verschil tusschen inlandsche Christenen ooit in aanmerking te nemen, dan alleen het al of niet erkennen van den Paus, als kerkelijk Opperhoofd; en geene klagten, uit hoofde van afwijking van formulieren en geloofsartikelen, tegen Leeraren of leden der Kerke te zullen aannemen. Hiervan belooft zich de Schrijver voor het Christendom gouden dagen; het Protestantsch Nederland is er, volgens zijne meening, rijp voor; zoo kan de roepstem: „ *het is alles gereed; komt tot den maaltijd!*" aller harten treffen, enz. Eenige *aanmerkingen* voltooijen den milden indruk, dien het werkje zeer zeker maken zal op den voorstander der bijzondere leerstellingen bij het Hervormd Kerkgenootschap; de *achtste* is opzettelijk tegen den Heidelbergschen Catechismus gerigt.

Ziedaar, Lezer! het hoofdbeloop en den inhoud van hetgeen gij hier uitvoerig, welgeschreven, met warmte, en wegslepend genoeg, vinden kunt. De Schrijver, die in vroeger tijd weinig eerbieds voor het Christendom had, (voornamelijk uit hoofde van het Catechizeermeesters-onderrigt, dat hij had genoten) heeft in en door lijden den besten Godsdienst leeren waarderen, en is thans een warm voorstander van het Evangelie; hij is een lid van het Hervormd Genootschap, of de voormaals in Nederland heerschende Kerk, maar geen Leeraar, en staat in geene de minste betrekking tot den geestelijken stand. — Wij hebben hoegenaamd geene re-

den

Digitized by Google

den om zijne goede bedoeling te wantrouwen; en wij herhalen gaarne, dat het ſtukje, in meer dan één opzigt, de lezing, opmerking en het nadenken van Gereformeerde Christenen (mits zij niet ligt toornig worden, en een hard woord in liefde verduwen kunnen) waardig is. En wij verzoeken opregt, bijaldien men den droom, waarmede wij begonnen, in verband brengen mogt met onze beoordeeling, dat men dan de allegorie ſlechts *in tantum* en niet *in totum* late gelden; daar wij des Predikants zoon even weinig op den Schrijver, als het uithangbord op de Dordſche-Synode, volkomen willen toepaſſen. En, in ſtede van verdere beoordeeling, (daar wij over het al óf niet aannemelijke van den eigenlijken voorſlag, en zoo als de Schrijver dien wijzigt, ons liefſt niet uitlaten) bepalen wij ons tot de volgende bedenkingen:

1°. Bij meer dan één magtſpreuk van onzen Schrijver, aangaande een of ander leerbegrip, waaraan men in de Hervormde Kerk waarde hecht, konden wij den wensch niet terughouden, dat hij de uitdrukking van een beroemd Hervormd Hoogleeraar, onlangs, had opgemerkt (en dan ook begrepen): „*de wijsbegeerte heeft bedachtzaamheid geleerd, en hare ſtoute vlugt buiten de grenzen van tijd en ruimte ingekort;*" en dat hij tevens van een ander, mede nog levend, beroemd Hoogleeraar bij de Hervormden had afgeluisterd, hoedanig de waarde zij, die men aan, hetzij dan Bijbelſche, hetzij ſtelſelmatige, *analogiſche* ſpreekwijzen en denkbeelden eenigſlijk hechten mag. Ook twijfelen wij zeer, of hij in dat Kerkgenootſchap genoegzaam naauwkeurig heeft rondgezien, *en* bij de leeken, die hij zoo rijp houdt voor zijne wenſchen, *en* bij de Leeraren, ten aanzien van welke wij vertrouwen, dat hij verre de meesten, ook reeds bejaarde en zeer orthodoxe, edelmoedigſlijk had kunnen verſchoonen van den bloedigen geeſel, dien misſchien ſlechts weinigen verdiend hebben. Wij zouden hier bijzonderheden aanvoeren; maar, daar wij den Schrij-

Digitized by Google

Schrijver tot voorzigtigheid wenken, houdt het: *turpe est doctori &c.* onze pen terug.

2°. Wij wenschen hartelijk algemeene overeenstemming, zoo ver die mogelijk is, en, bij ieder nog overgebleven verschil, het werken op een en hetzelfde doel in liefde, en de meestmogelijke verdraagzaamheid: dan, wij sluiten in deze verdraagzaamheid niet enkel de personen, maar ook wel degelijk de gevoelens, der zoogenaamde orthodoxen van harte mede in; en eene verdraagzaamheid, die deze niet dulden kan, is in ons oog niets minder dan te wenschen. Waarom zouden zoo menige geleerde en waardige mannen hunne overtuiging en geweten moeten verkrachten? Waarlijk, voor eene algemeen, ook uitwendig, verbroederde en vereenigde Christenkerk, als wij zouden wenschen, houden wij iemand nog bij ver of na niet rijp, die (om nu niets anders aan te stippen) de hoer van Babylon, tegen de eerlijke gevoelens eenes anderen, uit de Openbaring van Joannes oproept.

3°. Wij zagen ook wel gaarne, dat men die Formulieren van Eenigheid, die zoo zeer de Protestanten van elkander vervreemd houden, kon wegruimen; maar, zij zijn er nu! Dat zij er blijven moeten, dat zij zelfs ooit noodig geweest zijn, zeggen wij niet; maar, nu zij er zijn, vreezen wij bij het opruimen moeijelijkheden. Die ons er geheel van afschrikken? Ook dit zeggen wij niet. Bedaarde, echt godsdienstige, verstandige mannen verstonden zich ligt daartoe, zonder eenig gevaar; in hun hart zijn dezelve reeds werkelijk opgeruimd voor een aantal broederen: maar, als wij in het algemeen ons oog slaan op de gesteldheid van het Christendom, valt ons altijd hierbij het volgende in: Toen in 1795 de mantel en bef als een ordeskleed beschouwd en behandeld werd, bespraken eenige waardige Geestelijken, die nu ook op den predikstoel af te laten: men beredeneerde dit als pligt; want, het leeren was nooit in de Protestantsche kerk aan eenig kleed gebonden. Een jonger, maar voorzigtig Geestelijke stemde dadelijk mede in, onder

dit

Digitized by Google

dit ééne beding, dat men een middel opgaf, waardoor men eenen jongen hekſpringer, die niets meer verlangde, dan met zijne overdrevene kleeding *à la mode de Paris*, of als *Hansworst in eigen perſoon*, de Gemeente des Heeren te ontſtichten, beteugelen kon. — Wij zouden voor eenen zoodanigen *dogmatiſchen* hekſpringer vreezen, en alsdan voor die aanſtootelijke godgeleerde ſchermutſelingen, waarvan voorheen de kerkgewelven daverden, maar die nu gelukkig in onbruik zijn. Met andere woorden; wij vreezen, dat de een en ander de zoo gewenschte Christelijke vrijheid in het leeren, moedwillig, of ook maar in jeugdige drift, onvoorzigtig, op de ſchromelijkſte wijze, overdrijven zou.

Inmiddels hopen wij, dat de leden der voormaals hier te lande bevoorregte Kerk zich vooral niet tegen onzen, inderdaad niet onknappen, en zeer welmeenenden, Schrijver zullen in het harnas zetten; en dat de Predikanten in de ſteden, door hunne bedaardheid in dezen, en onveranderde hartelijke genegenheid en vertrouwen tot hunne Ambtsbroeders op het platte land, hem zullen logenſtraffen in zijne ſustenue, dat *zij*, ten aanzien van het wezenlijk Christendom, bij dezen zoo zeer ten achtere zijn; hetwelk bovendien (bij den zaakkundigen) te dezer gelegenheid eene zeer ondoelmatige, en geheel ongegronde accuſatie is. — Ten ſlotte zullen wij de volgende woorden van HERDER (*Brieven, betreffende de beoefening der Godgeleerdheid*, Deel IV, bl. 332 der vertaling) hier inlaſchen:

„ Het is kwaad, dat er partijen in den Godsdienst
„ zijn; maar, wanneer men ze te vroeg of oppervlak-
„ kig, of door ongepaste wegen, wil vereenigen, doet
„ men zekerlijk minder voordeel dan nadeel. Men ſmeedt
„ nieuwe, misſchien fijnere boeijen, maar die juist van
„ wege hare fijnheid onoplosſelijker worden, dan de
„ oude rinkelende ketenen. Eene halfgekende waar-
„ heid, wanneer men ze tot eene wet maakt, is dik-
„ wijls drukkender, dan eene domme botte leugen: en
„ zoodra Vorſten zich bij den Godsdienst in het ſpel
„ men-

Digitized by Google

„ mengen, is het met vereeniging en vrij onderzoek
„ gedaan. Alleen de waarheid kan ons vereenigen; al-
„ leen eene gelijkmatige, ongedwongene, klare en goe-
„ de uitlegging van het Woord van God kan elke par-
„ tij de vliezen van de oogen nemen. Laten wij dus
„ hierop arbeiden, hiernaar bovenal ſtreven, en het
„ overige aan God en den Tijd laten. Hetgeen wij zoo
„ lang aan onszelven verpligt zijn, is verdraagzaam-
„ heid en wederzijdſche vrijheid, — *amici usque ad*
„ *aram*. Onze tijd is, dunkt mij, hierin niet zoo ver,
„ als hij het voorgeeft te zijn; en die het meest van de
„ verdraagzaamheid ſpreken, oefenen dezelve wel eens
„ het allerminst." — Zoo ſchreef HERDER: en zou het nu in ons Nederland nog wel aanmerkelijk later zijn?

Godsdienſtige Overdenkingen voor alle Dagen des Jaars. Door W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Eppenhuizen. IIde Deel. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr.* 8vo. 451 *Bl. f* 2-18-:

Dit tweede Deel voorziet, op dezelfde wijze als het vorige, in de behoeften voor de zes laatſte maanden van het jaar; en deze ſtichtelijke overdenkingen zijn, even als de vorige, bruikbaar. Achter het werk heeft men nu een Register, zoo van de behandelde (voor het minst boven iedere afdeeling geplaatſte) Bijbeltekſten, als van de behandelde zaken. Wij voelen ons even zeer, als bij het eerſte Deel, verlegen, om *onze* Lezers een juist denkbeeld te geven van den aard van dit ALLERLEI, waarmede wij wel niet heel hoog loopen, maar dat wij ook geenszins verwerpelijk vinden, en dat misſchien in zekeren kring van Lezers goede werking doet. Wij oordeelen het best, eene kleine proeve te geven, opdat men zie, wat hier zoo doorgaans, *en* voor ſchriftuitlegging, *en* voor leerzame ſtichting, te vinden is. Wij hechten daar juist, bij het doorbladeren van het Regis-

Digitized by Google

gister, op iets, dat zeker voor allen hoogst belangrijk is: DOOD. *Hoe men dien zonder ſchrik kan inwachten.* De overdenking is voor den 10 Dec. beſtemd, en heeft tot opſchrift: PS. XC: 3. *Gij doet den menſche wederkeeren tot verbrijzelinge, en zegt: keert weder, gij menſchenkinderen!*

„Mozes ſtelt hier voor, dat de mensch ſterven moet, „wanneer zulks God behaagt; dat hij op den minſten „wenk van deszelfs wil den dood ondergaat; dat dan „niets hem redden kan uit de magt van dien Koning „der verſchrikking. Zoodanig is inderdaad de ſtaat van „den mensch. Ten aanzien van de duurzaamheid zijns „levens op aarde, hangt hij geheel van God af. Wan„neer de Allerhoogſte zulks gebiedt, wordt zijn lig„chaam verbrijzeld of geſloopt. Welk eene ſchoone „geſtalte, kracht en ſterkte, hetzelve bezitten mogt, „het verkeert dan tot ſtof en asſche. Op zijn magt„woord: keert weder, gij menſchenkinderen, tot ver„brijzelinge! moeten wij aanſtonds voor den dood „bukken. Welk eene wijsheid, rijkdom, of eere, ons „hier eigen zij, en welk eene hulp men ons moge toe„brengen om ons leven te verlengen: dit alles komt „ons daartegen in 't minſte niet te ſtade. Wij bewo„nen leemen huizen, welker grondſlag in het ſtof is, „en dezelve ſtorten in, zoodra de Oppermagtige on„zen adem terughoudt.

(Men ziet, de Schrijver heeft de zonderlinge gaaf, om eene eenvoudige zaak met regt vele woorden te zeggen en te herhalen: op die wijze zal eene lange predikatie hem wel niet moeijelijk vallen.)

„Ook mij zal door ziekte, zwakheid, of andere mid„deloorzaken, de dood onder de oogen treden, als ge„reed om mijnen dunnen levensdraad af te ſnijden. „Ook mij zal die ſtem van God in de ooren klinken: „menſchenkind, keer tot verbrijzeling weder! Maar „dit zal mij niet onverwacht overkomen, daar ik weet, „dat te ſterven voor den mensch even zoo zeker is, „als geboren te worden. Dit zal mij ook, offehoon

„mij-

Digitized by Google

„ mijne natuur van den dood afkeerig is, geen' bangen
„ schrik aanjagen, als ik dan geloof mag uitoefenen, dat
„ eene zalige onsterfelijkheid op mij wacht. Op dat ge-
„ loof wil ik mij daarom nu reeds bestendig toeleggen.
„ Mijn leven wil ik aan Christus toewijden, ten einde
„ het sterven voor mij gewin moge zijn. Ik sterf dan
„ wel, maar om eeuwig gelukkig te leven. Mijn lig-
„ chaam wordt verbroken; maar mijn geest blijft on-
„ geschonden, en wordt ten hemel opgevoerd. Een-
„ maal wordt hij ook weder met mijn ligchaam veree-
„ nigd, opdat ik, om Jezus wil, zalig zij naar mijnen
„ geheelen mensch. Heerlijk vooruitzigt! Dat zal alle
„ de bitterheid des doods voor mij kunnen verzoeten."

Alles waar en goed, niet waar, Lezer? Zijt gij het ook met ons niet eens, de Eerw. REDDINGIUS maakt zich op den duur bij de drukpers verdienstelijk? Zijne geschriften worden gelezen, anders werden zij niet gekocht; en zoo zij niet gekocht werden, zouden zij ook niet gedrukt worden. Het schrijven is voor sommigen, hetgeen voor onze Dames een brei- of ander gewoon handwerk is; zij hebben het altijd tusschen de vingeren, en het vermoeit haar nietmetal: dit, gelooven wij, is ook bij den Leeraar van Eppenhuizen het geval.

Tweetal Leerredenen, uitgesproken op den Nederlandschen Dank- en Biddag, gevierd den 5 Julij 1815. *Door* D. H. WILDSCHUT, *Predikant te Apeldoorn en het Loo. En nu uitgegeven ten voordeele van het Fonds voor de Gekwetsten. Te Deventer, bij* L. A. Karsenbergh. 1815. *In gr.* 8*vo.* 46 *Bl.* f :-10-:

Wij gelooven gaarne, dat deze Leerredenen *in zeer korten tijd zijn opgesteld en zonder verandering werden uitgegeven*, niet alleen op des Leeraars woord in het voor-

Digitized by Google

voorberigt, maar zij dragen daarvan ook genoegzame innerlijke blijken; dan, evenzeer brengen zij innerlijke bewijzen met zich van des Leeraars voldoende bekwaamheid tot en vaardigheid in zijn werk, en algeheele geschiktheid, om ook dan, wanneer hij slechts over eenen korten tijd te zijner voorbereiding beschikken kan, nuttig en in eenen goeden, misschien wel wat al te sierlijken, stijl te prediken. Dit is alles, wat wij zeggen kunnen; gaarne willende voldoen aan 's mans verzoek, dat men deze Leerredenen *met toegevendheid, en alleen naar het opmerk harer uitgave, en geenszins naar hare eigene waarde*; veel min *in vergelijking met keuriger voortbrengselen van zuivere kanselwelsprekendheid*, beoordeele. De eerste heeft Psalm CXXIV en de andere Exod. XIV: 31 ten tekst. Het nagebed, bij de laatste zeer uitvoerig, is achter beiden gevoegd; en beide deze Leerredenen komen ons voor zoodanig te zijn, dat, al is het dan dat de Eerw. WILDSCHUT er geene groote eer mede behaalt, hij er toch zeker geene oneer mede inlegt bij het Publiek, hetwelk althans geene reden heeft, om zich ook deze kleine toelage tot het Fonds voor de Gekwetsten te beklagen; maar integendeel met ons door dezelven moet zijn uitgelokt te verlangen, dat de bekwame man ons in 't vervolg ook eens met de uitgave van opstellen, aan welke hij langer tijd besteden, en die hij dan ook daarna nog eens overzien en beschaven kon, gelieve te begunstigen.

HERKOMSTIG. *Magazijn, toegewijd aan den geheelen omvang van de Geneeskunde, beschouwd als wetenschap en kunst. Uitgegeven door* C. A. L. SANDER, J. J. WALOP, *en* G. HJ WACHTER, PZ. *Iften Deels 3de en 4de Stuk. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikſen. *In gr.* 8vo. 215—458 *Bl. f* 1-18-:

De voortzetting van dit werk zal allen Geneeskundi-

Digitized by Google

digen in ons Vaderland voorzeker aangenaam wezen. Meest van eenen praktiſchen inhoud, zonder daarom alle wetenſchappelijke beſchouwing te verbannen, verkrijgt het daardoor te meer waarde, omdat onder onze Kunstbroeders die zucht tot beſpiegeling niet heerscht, waarmede onze Duitſche naburen zijn aangeſtoken. Daarenboven beſtaat het grootendeels, of liever bijna geheel, uit oorſpronkelijke bijdragen, waardoor het zich voordeelig onderſcheidt van andere, die bijna uit louter vertalingen zijn bijeengebragt.

De twee Stukjes, welke wij nu voor ons hebben, zijn althans niet minder belangrijk dan de vorigen. Vooral is het vervolg op de in het eerſte Stuk geleverde ziekte-geſchiedenis eener vlekziekte met bloedſtorting (*morb. maculoſ. hæmorrhag. Werlhofii*) leezenswaardig, bevattende eene volledige en oordeelkundige opgave van de verſchillende gevoelens der Geneeskundigen omtrent deze ziekte, welke WALOP houdt voor zeer na verwant aan de ſcheurbuik, en van dezelve grootendeels alleen in den graad der zwakte van de vaten acht te verſchillen; met welk gevoelen wij ons zeer wel kunnen vereenigen.

Behalve deze ſchoone Verhandeling, bevat het derde Stukje eene korte bijdrage over de genezing der veneriſche liesbuilen, door den Heer SANDER. In eene, naar evenredigheid van het ſtuk al te lange, inleiding wordt de nadeelige invloed der lucht op wonden en zweren, vooral van prikkelbare en gevoelige deelen, aangetoond, en dit vervolgens op de behandeling dier liesbuilen toegepast; willende de Schrijver, dat men dezelve nimmer met eene ruime opening opene, noch al de ſtof op eens ontlaste, maar door eene kleine opening langzamerhand, opdat er de lucht zoo min mogelijk op werke. Volgens deze manier, verzekert SANDER, deze kwaal, ſedert jaren, met het beſte gevolg behandeld te hebben.

De werkzame en ſchrandere WACHTER heeft mede eene bijdrage tot dit Stukje geleverd; zijne aanmerkingen,

Digitized by Google

gen, namelijk, over de onderbinding der ſtreng bij de *castratie.* Na eene bevattelijke en beknopte opgave der verſchillende manieren, waarvan men zich bedient, om bij die kunstbewerking het bloed te ſtelpen, ontwikkelt hij de voordeelen, welke de ſterke en vaste onderbinding van de geheele ſtreng boven de overige bekende handelwijzen heeft. Deze gronden krijgen eene nieuwe kracht door de bijgebragte voorbeelden van gelukkig geſlaagde *castratiën*, waarbij men zulk eene onderbinding had aangewend.

Het vierde Stuk is geheel aan de Verloskunde toegewijd. De eerſte Verhandeling, van den te vroeg geſtorven WALOP, handelt over *de vercenvoudiging der Verloskunst*, en overweegt de nadeelen eener overmatige hulp der kunst bij den arbeid der vrouwe. Niemand zal ontkennen, dat dit in onze dagen een woord is op zijn pas geſproken, daar de bijzondere hulp der kunst, vooral in het beſpoedigen der verlosſing, hoe langer hoe algemeener wordt. Het is echter zeker, dat thans de vrouwen in de ſteden en onder de meer beſchaafde klaſſen ook in dit opzigt meerdere hulp behoeven, dewijl hare teêrheid zelden een' langdurigen arbeid gedoogt. — Op deze Verhandeling volgen eenige aanmerkingen en waarnemingen betrekkelijk de Verloskunde, door de Vroedmeesteresſe VAN PUTTEN, vooral dienende, om de werkzaamheid der natuur, ook in moeijelijke verlosſingen, en het ongepaste eener al te vroegtijdige en krachtdadige hulp, aan te toonen. — In de derde Verhandeling toont de Heer WELLENBERGH het nut aan van het inbrengen eener ſpons in de baarmoeder, bij het vroegtijdig uitvallen van de navelſtreng. — Eenige woorden van den Heer WACHTER, over de keizerlijke ſnede, en over de verloskundige inrigting te Göttingen, beſluiten dit Stukje, waarover wij verder niets zullen zeggen, daar van hetzelve, in een onzer geachtſte Tijdſchriften, reeds een uitvoerig en oordeelkundig verſlag gegeven is.

Digitized by Google

Het werkdadig Magnetismus, of Dagverhaal van drie Zieken, waaraan de magnetische behandeling met het gelukkigst gevolg is toegepast, door J. CRANS, *Apothekar en Chimist te Dordrecht. Met eene voorafgaande Inleiding ter beknopte verklaring van den aard en de uitoefening van het Magnetismus. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. IV en 62 Bl. f* :-11-:

De inleiding, aan het hoofd dezer *werkdadige* gevallen geplaatst, bevat juist niet veel nieuws of bijzonders. De Schrijver had bij dezelve zijne bronnen wel mogen opnoemen, of, daar hij toch niet voor geleerden schrijven wilde, en hem het uitmuntend werkje van WILKENS bekend schijnt, nog liever deze geheele inleiding moeten weglaten. De verhaalde genezingen hebben vooral *dit* merkwaardigs, dat de zieken zeer spoedig, reeds na de eerste behandeling van een kwartier of half uur, in den magnetischen slaap waren, dat zij even spoedig herstelden, en dat zij allen uitdrukkelijk verlangden, dat de Schrijver, na afloop der over 't algemeen zeer korte magnetische behandeling, hen op den duur kwam bezoeken. Voor 't overige geven zij, tot nader verstand van dit verschijnsel, weinig licht, en bevestigen ons in de gedachte, dat hetzelve het voortdurend onderzoek van schrandere en verlichte Natuurkundigen nog zeer belooft en overwaardig is.

Geschiedenis van de Fransche Heerschappij in Europa. Door N. G. VAN KAMPEN. *Iste Deel. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr. 8vo. XVIII, 460 Bl. f* 3-18-:

De Heer VAN KAMPEN heeft zich, sedert weinige ja-

Digitized by Google

jaren, op eene luisterrijke wijze, uit de onbekendheid verheven. Door meer dan één geleerd Genootschap met goud en zilver bekroond, schonk hij ons bovendien zijne *Zedekundige Schoonheden der Ouden*. De val van NAPOLEON heeft hem, in dezen laatsten tijd, ook als Geschiedschrijver doen optreden — met die zelfde vaardigheid, uitgebreide wetenschap en levendigen stijl, welke men reeds in hem kende. Wij hebben, te zijner tijd, verslag gegeven van dit *Kort Overzigt*; en het verheugt ons, dat de Heer VAN KAMPEN, wiens nederigheid ons, trouwens, niet geheel onbekend was, met den ontvangen lof te vreden schijnt niet slechts, maar dien zelfs, hetzij zulks op ons of anderen sla, *onverdiend* noemt — liever hadden wij hier een ander woord gelezen. Wat, daarentegen, door ons als een natuurlijk gebrek beschouwd werd, de kortheid, en de spoed, waarmede het stuk had moeten vervaardigd worden, staat thans (en dit doet ons vooral geen minder vermaak) door den Schrijver weggenomen te worden. Wij ontvangen hier het eerste deel eener *Geschiedenis der Fransche* Overheersching — *Heerschappij in Europa*, dat, geheel aan Inleiding gewijd, ons, mogen wij vooronderstellen, ten minste niet minder dan zes, zeven gelijke boekdeelen belooft, welke, niet geschikt om de oogenblikkelijke nieuwsgierigheid te voldoen, noch het gevaar lijdende, waaraan dit oogmerk altijd blootstaat, van namelijk door een ander voorkomen te worden, gewisselijk als eene rijpe vrucht van den weligen akker mogen worden te gemoet gezien. Wij juichen hierbij, van ganscher harte, 's mans keuze toe, om — niet eene uitvoerige Geschiedenis van NAPOLEON, maar van de Fransche Heerschappij in het gemeen, te schrijven. Wij ontgaan daardoor gemakkelijk eene uitvoerigheid omtrent dien gehaten man, welke bijna walgelijk begint te worden; en zien, van de andere zijde, natuurlijk, de zaak hooger aangevat en beter doorschouwd, dan anders ligt zou plaats hebben. BUONAPARTE is slechts een kind der Omwentelinge,

Digitized by Google

een vervolg op vroegere ſtukken van dezelfde historie — ſlechts beter gebonden, zou men kunnen zeggen; en zeker is het: „*kwaad ei, kwaad kuiken*," nooit treffender bewaarheid. Dit oogpunt, door den Schrijver gekozen, maakte natuurlijk eene vrij breede voorbereiding van het werk noodzakelijk. Men moet niet ſlechts de Revolutie, haren aard en ſtrekking, derhalve ook haren grond en aanleiding, maar tevens den algeheelen toeſtand van Europa leeren kennen; liggende in het eerſte het poſitive, in den laatſten het negative — misſchien nog iets meer dan negative — beginſel der bedoelde heerſchappij. De booze geest, in het reeds ongeſtelde ligchaam geſlopen, ſchudt en misvormt hetzelve naar welgevallen. Deze ſtoffe, dan, vinden wij hier behandeld. De acht hoofdſtukken, die het boekdeel vullen, dragen de volgende opſchriften: I. Korte ſchets der veranderingen in het evenwigt van Europa, tot op de Franſche Omwenteling. II. Beſchouwing van den invloed der veranderingen in de geldmiddelen en krijgsmagt op den toeſtand van Europa, vooral van Frankrijk. III. Invloed van den Godsdienst en de zeden op het nieuwere Europa en de Franſche Omwenteling. IV. De Franſche Omwenteling van 1789 tot 1791. V. Toeſtand van Europa, gedurende de eerſte jaren der Franſche Omwenteling. VI. De Wetgevende Vergadering, en de Oorlog tot op den 10 Aug. 1792. VII. Woelingen der partijen tot op den 31 Mei 1793. Veroveringen en nederlagen der Franſchen, tot op het verlies van Mentz en Valenciennes. VIII. Het Schrikbewind. Overwinningen der Franſchen, ſedert het najaar van 1793 tot op de verovering van Holland.

Wanneer men dit ruim tafereel overziet, dan begrijpt men van zelve, dat de meeste zaken hier ſlechts ſchetswijze konden behandeld worden. Men moet dit in het oog houden bij de beſchouwing der afzonderlijke deelen, b. v. den oorſprong en gang van het zoogenaamde patriotismus in Holland, en den Schrijver geene oppervlakkigheid toedichten, welke ſlechts in den aard der zaak,

Digitized by Google

zaak, eene *inleiding*, een aanloop tot den ſprong, vervolgens te doen, ligt opgeſloten. Trouwens, 's mans *Kort Overzigt* heeft ons reeds geleerd, dat hij, zoo goed als iemand, veel in een kort beſtek weet te brengen; en het is, inderdaad, een groote rijkdom van denkbeelden en zaken, welken wij in dit boekdeel vinden opeengehoopt. Het is daardoor, reeds op zichzelf, en buiten verband met het volgende, een belangrijk ſtuk, dat ons de Franſche Revolutie, naar tak en ſtam en wortel, al zeer goed doet kennen.

Onze ambtgenoot, de *Recenſent enz.*, ons reeds vóór zijnde geweest, ſtelt zich de ontleding van dit werk, zeer in het breede, ter taak. In eene eerſte recenſie doorloopt hij, op eene oordeelkundige wijze, de voornaamſte deelen van hetzelve. Wij willen ons nu des te meer tot eenige algemeene aanmerkingen bepalen.

De eerſte vereischten in elken Geſchiedſchrijver zijn, dat hij zoo volledig, als mogelijk is, van het gebeurde onderrigt zij; dat hij een bedaard, ſchrander, veelomvattend en welwikkend oordeel bezitte, om het verband der zaken juist op te geven; dat hij de gaaf hebbe, om zijne wetenſchap en overtuiging op eene klare, geleidelijke, overredende en onderhoudende wijze aan anderen mede te deelen. Hebben wij, voor zoo veel uit het gegevene te beſluiten, eene volledige, oordeelkundige en welgeſchrevene Historie van VAN KAMPEN te wachten? is dus eene vraag, op welke onze Lezers eenig antwoord zullen wenſchen.

Wat het eerſte betreft, de vlijt van den Schrijver is boven allen twijfel, en de lijst der werken, door hem geraadpleegd en gebezigd, is niet gering. Straksgemelde Recenſent, nogtans, meent, dat hij, ten aanzien van het vaderlandſche, meer eigene bronnen had kunnen raadplegen. En wij gelooven inderdaad, dat men te dezen opzigte zoo min mogelijk op vreemden moet afgaan. Zij beſchouwen, beoordeelen en beſchrijven het onze meest altijd ſcheef. Het politieke maakt hierop gewis geene uitzondering. De Duitſcher vooral gevoelt hier

Digitized by Google

gansch anders dan wij, hij moge Republikein of Koningsgezinde wezen. En hoe veel invloed heeft deze wijze van zien en gevoelen reeds op het verzamelen van daadzaken; op het ontwerpen van een geheel, schoon ons geene bouwstoffen ontbreken; op de kleur, het licht, de houding! Elk is daarom, zoo wel als hierom, dat hij aan de bron zelve zit, en alle de takken op zijn gemak kan nasporen, de beste Geschiedschrijver van zijne eigene natie. Wij zelven meenen, *ook elders* trekken en tinten in de groote schilderij te missen, welke den Heere VAN KAMPEN zijn voorraad wel opleverde, doch die welligt zijn smaak achterwege liet — iets, dat in een heel of half poëtisch stuk zeer geoorloofd is, maar in de geschiedenis niet. Of zou het, b. v., zoo zeker zijn, dat alle blaam des karakters van MARIA ANTOINETTE, dat gewis veel beminnelijks en goeds, ja groots in zich bevatte, ongegrond is geweest? Over het geheel meenen wij te bespeuren, dat het Duitsche eene zekere voorkeur bij den Heer VAN KAMPEN wegdraagt; en, hoezeer wij aan dezen landaard, bijzonder in het vak der letteren, geene uitstekende vlijt en grondigheid willen ontzeggen, zoo schijnt het ons hier toch aan de bezadigdheid van den Nederlander, van den Brit, hoe hartstogtelijk ook, wezenlijk te ontbreken. De Duitscher overdrijft en dweept bijna altijd, hetzij ten goede of ten kwade.

Dit een en ander staat reeds eenigzins in verband met ons tweede artikel, oordeelkunde. Hetgeen wij hiermede gezegd hebben te bedoelen, eischt slechts een nog scherper en onbenevelder gezigt. De opsporing der eerste, verscholene kiemen, der dunne, onzigtbare draden, des eigenlijken geests, die het geheel en de deelen bezielt, de ware schatting en ontwikkeling, met één woord, van het gebeurde — ziedaar den knoop, het schranderst brein waardig! De Historieschrijver ziet de gevallen niet — zijne berigters hebben de een dit, de ander dat gezien — bijna niemand hunner was onpartijdig, of geeft geheel eenvoudige, zuivere daadzaken

Digitized by Google

ken — de oorſels en derzelver wijziging in het hart komen ſchaars ooit naakt en duidelijk voor den dag. Er moet gekozen, geredeneerd, gegist worden. Wat wonder, dat eene zelfde gebeurtenis, bij den eenen of den anderen Schrijver, een zoo ongelijk aanzien heeft? wat wonder, dat de grootſte lieden zich boven deze ongelijkheid niet hebben kunnen verheffen? en wij in de Geſchiedenis doorgaans ſlechts datgene hebben, wat de Duitſchers *die Anſicht*, wij, met eenige verandering, het inzigt van den Autheur, ten aanzien der vermelde zaken, noemen? Hoe meer dit, echter, blijkt, waarlijk op het beloop, het geheele beloop der zaken gegrond te zijn, zonder ſpoor van vooroordeel, drift of partijdigheid, hoe meer het menſchenwerk tot de volmaaktheid nadert. Deze waarheid ſtellen wij tegen des Heeren VAN KAMPEN's beroep op groote voorbeelden — tegen zijne verantwoording ten aanzien der woorden *vrijheidskraaijers* en *koningsmoorders*, die ons nog altijd toeſchijnen, zoo wel beneden de deftigheid der Hiſtorie, als ſchadelijk voor het goed vertrouwen te zijn, dat zij elken Lezer moet inboezemen — tegen alles, eindelijk, wat eenen Schrijver ooit zou kunnen verhinderen, om de gebeurde zaken met de uiterſte koelheid te beſchouwen en te vergelijken, alvorens ze, met de vereiſchte kleur, mede te deelen. Of de Franſche Omwenteling in hare beginſelen ſlecht ware — die zelfde beginſelen, welke Amerika vrij maakten, de Duitſche ſtaten ſedert korten van geregelde grondwetten voorzien, en ook in ons Vaderland, hoewel met minder rede en eenen ongelukkigen uitſlag, woelden; of allen, die eene rol in deze Omwenteling ſpeelden, ſommige hoofden der *Girondisten* zelfs, ſchandelijke oogmerken hadden, ſlechts eenen anderen weg ter bevrediging van hunne eigenbaat zochten, en voor ſchranderder booswichten onder de guillotine bukten; of het in den aard der zake, en niet veeleer in de bedorvenheid, verſtandelijke en zedelijke oppervlakkigheid enz. der Franſche natie, vooral der inwoners van *Parijs*,

Digitized by Google

ag, dat de gevolgen zoo verſchrikkelijk en bloedig waren; of het zingen hunner bloedige liedjes door onze eugd, ook van de teedere kunne, iets zou bewijzen voor onze beaming van hunne handelwijze: dit alles zijn vragen, waarop velerlei te antwoorden viel. Wij hebben ons, bij eene vroegere gelegenheid, rond genoeg verklaard over den dood des Konings, als een waren moord — niet ſlechts om het wederregtelijke in den vorm en het ongegronde der bezwaren, maar omdat wij, met den wijzen KANT, van oordeel zijn, dat de troon (*) nooit door de onderdanen omvergeſtooten mag of moet worden; dat de ergſte dwingelandij wettiger is dan de regeringloosheid, en gewis dragelijker en veiliger. Doch, de ſcherpzinnige wijsgeer mogt dit *a priori* doorzien; wij bekennen, de ondervinding noodig gehad te hebben, om de waarheid regt te gevoelen. En zoo mogen dan ook de pogingen der omwentelaars nog zoo ongelukkig in de uitkomst zijn geweest, dit bewijst niets ten aanzien van hunne ſchuld. Zij mogen zelfs blijkbare dwaasheden, onregtvaardigheden hebben gedaan; de ſtroom der verblinding, der kwalijk gewijzigde geestdrift, voerde hen misſchien mede. Snoodaards ſpeelden onder dit alles hunne rol, en wonnen het ſpel; ſnoodaards, die overal, bij elke partij, gevonden worden, en gaarne in troebel water viſſchen. Het ſtaat ons, inderdaad, niet wel, wanneer wij van achtere, na de duidelijkſte, ſprekendſte ondervinding, laag vallen op hunne onnoozelheid,

(*) Wij ſpreken van wettige en gevestigde troonen. In tijden van omwenteling kunnen regt en onregt zeer duister worden. Ten aanzien onzer voorouderen, daarentegen, in de Spaanſche beroerten, geldt met regt eene uitzondering; 1°. om het gebod, dat *men God meer moet vreezen dan de menſchen;* 2°. omdat zij, zoo lang mogelijk, den Koning zelv' ontzagen; 3°. omdat de geheele orde van zaken nooit werd omvergeſtooten; maar zij veeleer, 4°. de opengevallene Souvereiniteit, zoodra mogelijk, weer poogden te vervullen, enz.

Digitized by Google

heid, die destijds gansch anders over het ſtaatkundige dachten, dan thans bijna eenig verſtandig man. Waarlijk, de ſchranderſten dwaalden toen ter goeder trouwe, ſchoon er misſchien wel wat menſchelijks onder liep. En die niet dwaalden, werden ook ten minſte even zeer, en voor het grootſte gedeelte, eer door dit menſchelijke, of door toevalligheden, dan door hunne grootere ſchranderheid, op den regten weg bewaard. De Heer VAN KAMPEN (mogen wij het zeggen) ſchijnt deze groote les, ten aanzien der zwakheid van het menſchelijk verſtand, zoo niet ter harte genomen te hebben — hetzij zijne jeugd, afwezigheid, of omſtandigheden, de oorzaak zijn. Doch wij beſluiten uit hetgeen wij in ons vaderland zagen, met de noodige wijziging, gerustelijk tot hetgeen elders voorviel. De ſlotſom is, dat wij den waarheidlievenden Schrijver, bij herhaling, waarſchuwen tegen partijdigheid. Dit zal, in het vervolg, gemakkelijker vallen, omdat de Franſche geest van tijd tot tijd beſlist ſlecht werd, en niemand over het geheel zal aarzelen, de partij van Europa tegen denzelven te omhelzen. — De Schrijver is in het bijzonder een bewonderaar van de Engelſchen — met regt! maar toch: altemaal menſchen! en veelal: hoe meer licht, hoe meer ſchaduw! — In het kort, wij hebben niet willen ziften, en wij zien en wachten iet voortreffelijks van 's mans verdienſtelijken geest. Doch daarom zij onze welmeenende vermaning te meer eene hand aan den weg: *naakte waarheid!*

En nu nog een woord van den vorm, van de manier, van den ſtijl. Een en ander bezitten groote verdienſte. Klaar, geleidelijk, treffend en aangenaam is het verhaal. VAN KAMPEN ſchrijft met even veel gevoel als verſtand. Zijne ſchildering is roerend. Zijn ſtijl heeft iet eenvoudigs, ſchoon warm en beeldrijk. Dezelve is, in het bijzonder, zeer los. Men vindt eene menigte van tuſſchenredenen bij hem, die wel geen ſieraad zijn, en zelfs in het lezen ſoms eenigzins hinderen; doch die, van de volheid van 's mans geest en gemoed getuigen-

Digitized by Google

de, te gelijk alle langdradigheid en gezochtheid aan denzelven ontnemen. Gelijk echter deftigheid ligt ſtijf wordt, zoo gaat losheid gemakkelijk in — iet andere over. Dus behaagt ons b. v. de uitdrukking niet, dat OLDENBARNEVELD tegen de patriotten van 1787 zou gezegd hebben: *ik heb u nooit gekend.* Als Recenſenten veroorloven wij ons vaak dergelijken ſprong; maar als *Hiſtorici* zouden wij meenen daardoor uit den pas te geraken.

Nogmaals, niettegenſtaande onze aanmerkingen, den hoogſten lof aan dit werk hebbende gegeven, leveren wij, zonder veel keus, een klein ſtaaltje. 10 Aug. 1792.

„ Een nieuw tooneel doet zich voor ons op, en bezet met geheel nieuwe vertooners. Niemand der oude ſtrijders voor of tegen de Franſche Omwenteling zien wij hier meer optreden; alles is nieuw, en zoo wij met vermaak een' ROBESPIERRE uit de reijen (rijen) der Volksvertegenwoordigers zien uitvallen, miſſen wij daarentegen met leedwezen het viertal voorvechters, weleer der onbepaalde Volksvrijheid, maar ſedert, door ondervinding wijzer geworden, van het Koninklijk gezag: DUPORT, ALEXANDER en KAREL LAMETH, en BARNAVE. Zevenhonderd zeven-en-veertig meeſtal zeer jonge lieden, zonder ondervinding of bedaardheid, kwamen hier bijeen, om aan een groot Rijk wetten te geven. Reeds de verkiezingen, die te midden van bedreigingen, van de hevigſte twisten, van vuist- en ſtokſlagen zelfs hadden plaats gehad, toonden, welk een geest in de nieuwe Wetgeving heerſchen kon. — De drie verloopene jaren, zoo vele Eeuwen voor Frankrijk, hadden een nieuw geſlacht gevormd, 't welk aan de menſchen vóór 1789 in zeden, denk- en handelwijze geheel vreemd was, en geleerd had al de wijsheid der vaderen voor dwaasheid, hetgeen hun heilig was voor beſpottelijk, hetgeen zij herſenſchimmen of oproerige ſtellingen noemden voor heilige waarheid te houden." —

H.

Digitized by Google

H. LICHTENSTEIN's *Reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* W. GOEDE. *Met Platen. IVde en laatste Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1815. *In gr.* 8vo. *IV*, 422 *Bl. f* 4-16-:

Met dit vierde Deel is de Reis van LICHTENSTEIN, volgens berigt van den Vertaler, thans geſloten, en als een op zichzelf ſtaand geheel te beſchouwen, *vooral* vermits de Heer LICHTENSTEIN zelf daarvan tot nog toe niets meer heeft uitgegeven (*), zoo dat wij de beloofde *ſyſtematiſche* beſchrijving van *Zuid-Afrika* (van Kaap *Agulhas* tot den Keerkring van den *Steenbok*) miſſen; eene beſchrijving, die, volgens de ſchets, daarvan in de Voorrede tot het eerſte Deel gegeven, van het hoogſte belang zou wezen. Wij verlangen dus zeer, *en* dat de *Duitſche* Geleerde, door de algemeene goedkeuring, die hij bij zijne Landgenooten geniet, aangemoedigd, eerlang dit tweede, vooral niet minst belangrijke, gedeelte zijner taak zal afwerken, *en* dat hetzelve aan onze Landgenooten door dezelfde bekwame hand zal worden medegedeeld.

Voor de eigenlijke *Volkenkennis* is dit Deel zekerlijk verreweg het belangrijkſte der vier. Hoezeer de Kaap-Kolonisten door hem van vele valſche aantijgingen worden vrijgepleit, dezelve waren nogtans vóór zijne Reis in de hoofdtrekken vrij algemeen bekend. De *Kaffers* (*Koosa's*) waren reeds door ALBERTI en VAN DER KEMP meerendeels in hunne zeden, gewoonten enz. voorgeſteld, en *veel* nieuws heeft LICHTENSTEIN zekerlijk niet daarbij gevoegd. De *Hottentotten* waren ſedert KOLBE zoo dikwerf beſchreven, dat daarbij niet veel meer op te merken viel. Omtrent de *Boschjesmannen* deelde LICHTENSTEIN in de vorige Deelen wel vele aanmerkenswaardige bijzonderheden mede; dan, den eigenlijk wilden, tijgerachtigen en wezenlijk affchuwelijken aard van deze menſchenſoort (door ſommige *Engelſchen* nog al tegen de

(*) *Voorzl.* Zou dan ook gebrek aan *debiet* hiertoe hebben medegewerkt, zelfs in het geval, dat de *Duitſche* tekst verder liep? Dit hopen wij niet van een boek, waarin de eer onzer Natie meer dan eens zoo uitmuntend gehandhaafd is.

Digitized by Google

de Kolonisten verdedigd!) leeren wij hier uit voorbeelden op het treffendst kennen, namelijk daar, waar dezelve zich in zijne geheele afzigtigheid openbaart, tusschen de grenzen der Volkplanting ten Zuiden, en den Kafferstam der *Beetjuana's* ten Noorden. Reeds de daadzaak, dat Kaffers van alle stammen, zoo wel *Koosa's* als *Beetjuana's*, Hottentotten, Bastaard-Hottentotten en *Europesche* Volkplanters, allen even zeer op deze roovers jagt maken, en die allen met denzelfden erfelijken haat vervolgen, is genoegzaam ter aanduiding van hunne onmenschelijkheid, die slechts dán van de beestachtige woestheid des Volksstams tot verfijning opklimt, wanneer het de kunst geldt, om de pijlen tot moord des reizigers te vergiftigen, of list, om hem lagen te leggen. Hoe ongenegen om het *Anathema* over eenige soort of geslacht van menschen uit te spreken, scheen ons toch het woord *Barbaren* veel te zwak, wanneer wij de gruwelen lazen, door die onmenschen op vreedzame reizigers gepleegd. (Zie in dit Deel het belangrijke en aandoenlijke verhaal van den moord, aan de Hottentotten DAVID en JANTJE, hunne weldoeners, gepleegd, bl. 221—228.) Lafhartigheid, bloeddorst, wreedheid en list vereenigen zich daarin tot het afzigtigste Volkskarakter.

Dan, ook eene aangenamere bijdrage tot de kennis der onderscheidene Volksstammen ontmoeten wij hier, en die tevens nog meer den stempel der nieuwheid draagt; die, namelijk, van den stam der *Beetjuana's*, die zoo wel als de *Koosa's*, in het tweede Deel beschreven, tot het uitgebreide Volk der Kaffers behooren, (bl. 264—354) een stam, die in beschaving zelfs boven de oostelijke Kaffers uitmunt, steden van 600 huizen en 5000 inwoners heeft, en ook door menschelijkheid en herbergzaamheid jegens vreemdelingen eene treffende tegenstelling maakt met de woeste *Boschjesmannen*. Naar ons oordeel, steken wezenlijk deze menschen in vorming verre uit bij de zoo geroemde *Zuidzee-Eilanders*, die, volgens latere berigten, zich met menscheneten en meer dan dierlijke ontucht bezoedelen. Zij hebben reeds zeer hooge begrippen van het onderscheid der standen (bl. 289): en, schoon zij naauwelijks een tamelijk denkbeeld van koophandel hadden (bl. 306); hoezeer de veelwijverij bij hen in zwang ga, zoodanig zelfs, dat het aantal der vrouwen den rijkdom des mans uitmaakt, en de anders niet onbeleefde Koning de gewoonte der *Europeërs*, om in een' rijpen ouderdom te huwen, en altijd

Digitized by Google

tijd slechts met één vrouw te leven, zonder omwegen „ voor „ gek en laf verklaarde, en niet begrijpen kon, dat eene gan„ sche Natie zich gewillig kon laten vinden, om zich aan „ zulke wonderlijke wetten te onderwerpen (bl. 301);" niettegenstaande de slavenhandel onder hen ten sterkste in zwang gaat, (bl. 321) zoo is toch dit Volk in handwerken, en hetgeen daartoe behoort, vooral in het bouwen van huizen en het vervaardigen van allerlei kunstige werktuigen, (bl. 345) reeds ver gekomen, en bezit zelfs, bij gebrek van maagdelijke kuischheid, (eene bij uitstek zeldzame deugd bij min beschaafde Volken) nogtans eene uiterlijke welvoegelijkheid, die al te vrije liefkozingen met verontwaardiging afwijst, en slechts voor de *achting* bezwijkt, die men bij het dingen naar hare gunsten voegt, (bl. 309.) Hunne zindelijkheid, vriendelijkheid, en vrolijke aard, die zich dikwerf in schaterend lagchen openbaart, kan den vreemdeling niet dan aangenaam zijn, die, de akelige woestijnen der *Boschjesmannen* doorgeworsteld, zich eensklaps, als door tooverij, in een vruchtbaar land en te midden van gulhartige menschen bevindt. Slechts één' barschen, doch daarentegen voor een' Kaffer zeer kundigen man, den ouden priester POLLACHANI, ontmoetten de *Europeërs*. Deze kende den loop der planeten (en *haren loop* staat, zekerlijk, door eene drukfout, op bl. 318.) — De *Beetjuanen* maakten zich nooit aan diefstal schuldig. Bij het heengaan werden de *Europeërs* door deze weinig gevormde menschen in beleefdheid overtroffen, (bl. 331.) Kortom, de vele merkwaardige eigenschappen van dit tot dusverre genoegzaam nog onbekende Volk, hetwelk, bij vele overeenkomst met de in het IIde Deel beschrevene *Koosa's* of Oost-Kaffers, zich nogtans door vastere woonplaatsen, een' sterkeren maatschappelijken band, en dus ook meer onderwerping aan den Koning, boven hen onderscheidt, maken dit gedeelte des werks bij uitstek belangrijk.

Behalve de *Beetjuana's* leert ons LICHTENSTEIN ook nog eene andere, tot hiertoe zeer verschillend beoordeelde, klasse van *Europeanen* beter kennen, — de Zendelingen. Reeds in de vorige Deelen was dit onderwerp te meermalen aangeroerd; doch dáár ontmoetten wij slechts zulke Zendelingen, die binnen de grenzen der Volkplantinge, en dus in veiligheid, aan de Hottentotten eene meerdere beschaving trachtten te geven, of hen althans met de *leerstellingen* des Christendoms ge-

Digitized by Google

gemeenzaam te maken. Misschien herinneren zich onze Lezers nog het zeer uiteenloopend verslag van de Zending der Broedergemeente aan de *Baviaanskloof*, en die van den Heer VAN DER KEMP te *Bethelsdorp*. (Niet gunstiger, dan omtrent den laatsten, drukt zich de Schrijver uit omtrent het *Institut* van den Eerw. KICHERER aan de *Zakrivier*, bl. 63—72.) Hier, echter, ontmoeten wij Zendelingen *buiten* den omtrek der Kolonie, die, in gevaar van vergaan door de ruwe natuur, en de nog ruwere menschen dier woestijnen, niettemin volhouden in het weldoen aan hunnen naasten. „ Eene „ uitgebreide landstreek (zegt LICHTENSTEIN, bl. 172) „ van omtrent 200 vierkante mijlen wordt door bijna duizend „ menschen bewoond, wier toestand, inrigting en levenswijs „ op een zeldzaam punt, midden tusschen den natuurstaat en „ dien der beschaafde volken, staat; en die eerst sinds eenen „ korten tijd beginnen, zich onder de leiding van verstandige „ Zendelingen naauwer aan elkander te sluiten." Deze lieden zijn meestal zoogenoemde *Bastaard-Hottentotten*, of van gemengd *Afrikaansch* en *Europeesch* bloed. Er zijn echter ook eigenlijke *Hottentotten* onder; en tot dezen behoorden de ongelukkige twee, die ten doel aan de moordzucht der *Boschjesmannen* snenvelden. Een verstandige *Engelschman*, ANDERSON, was sedert 1802 bedacht, om deze zwervers op zes plaatsen bijeen te brengen, hen aan den landbouw en een huiszittend leven te gewennen. Een andere Zendeling, KOK, was reeds tot de *Beetjuana's* doorgedrongen, had zich bij dat zachte Volk zeer bemind gemaakt, en deed thans aan LICHTENSTEIN en zijne reisgenooten (uitgezonden om de noordergrenzen der Volkplanting over te trekken, zoo mogelijk de *Boschjesmannen* tot vrede en rust te bewegen, en de *Beetjuana's*, tot nu toe onder den naam van *Briqua's* en *Batschuana's* bekend, te leeren kennen) als wegwijzer aanmerkelijke diensten. Het schijnt wezenlijk, dat deze poging eenen aanleg, een middelpunt, zal vormen, rondom hetwelk door den tijd misschien anderen, voornamelijk Bastaard-Hottentotten, zich zullen komen scharen. — Dan, om dit te doen, zal men mannen behooren te vinden, die de grootste moeijelijkheden, waarvan één *Europeaan* zich naauwelijks een denkbeeld kan maken, gewillig op zich nemen; die zich getroosten, alle ongemakken van lucht- en landstreek, en herhaald gebrek aan de eerste behoeften, ja zelfs meer of min de ruwe

Digitized by Google

levenswijze van den Wilde met hem te deelen; in één woord, mannen, zoo schrander en standvastig als ANDERSON, en zoo moedig (schoon met wat meer kundigheden uitgerust) als KOK; zulken, die het Zendelingswerk niet (gelijk twee teruggekeerde predikers, welken het te zwaar viel) „ als eene „ goede landparochie" aanzien, waar de nog onovertuigde Wilden hun vooraf op rekening hunner bekeering den kost zullen geven, maar die zelve hand aan 't werk willen slaan, om des noods met de jagt hun leven te rekken. — Met dat alles blijkt de zegenrijke invloed van het Christendom, door waardige Zendelingen gepredikt, toch reeds aanvankelijk in de verbetering, ook van den maatschappelijken, en vooral van den zedelijken, toestand dezer arme Wilden. (zie bl. 205 en 231.)

Wij vinden ook nog eenige, niet onbelangrijke, berigten omtrent de *Korana-Hottentotten*, die oorspronkelijk in de wildernissen tusschen de Volkplanting en het land der *Beetjuana's* rondzwerven. (bl. 194–200.) Maar, behalve de kennis aan onderscheidene *Volken* en *menschen*, vindt ook de kennis der *Aarde* zelve in dit Deel van LICHTENSTEIN's Reize menige belangrijke aanwinst. De gansche genoemde streek, hoe verschrikkelijk voor den reiziger, is hoogstbelangrijk voor de kennis der Natuur. Daar vindt met dat zonderlinge, en nog door *Europeërs* zoo schaars geziene dier, den *Giraffe*, in ruimen overvloed; geheele kudden zwerven om in deze eenzame vlakten; en, niettegenstaande de groote moeijelijkheid, om het vel en vleesch van dit dier ('t welk, volgens onzen Reiziger, in malschheid en aangenaamheid al het *Zuid-Afrikaansche* wild overtreft) mede te nemen, wanneer men het niet dadelijk na het schot afstroopt, en er de beste stukken van uitsnijdt, werd de Heer LICHTENSTEIN nogtans eene huid daarvan magtig, doch kon dezelve niet volkomen voor bederf bewaren. De wonderlijke loop van den *Giraffe*, uit hoofde zijner lange voor- en korte achterpooten, gaf stoffe tot gelach, terwijl het de jagt gemakkelijker maakte.

Doch, behalve dit zeldzame dier, vertoont de woestijn nog vele zonderlinge, soms verhevene, verschijnselen. Hier de treurige valleijen der *Karreebergen*, waar het beeld der volstrekte eenzaamheid zich vertoont in het gemis van elke plant, van elke bron, van ieder spoor eens menschelijken voetstaps, ja in de geheel alleen en op zichzelve staande bergkegels, of

of torens, of tafels, die als 't ware de onderlinge gemeenſchap ſchuwen: iets verder ziet men troepen van ſtruisvogels en *Quagga's* of wilde paarden, twee dierſoorten, als door vriendſchap aan elkander verbonden: elders ſpringen *Antilopen* op de klippen, ſpringhazen onder den grond, of grazen rhinocerosſen op de weinige groene plekken dezer doodſche velden, plasſen rivierpaarden in de ſtroomen, of knorren *Gnu's* en brullen leeuwen, of verraden de honden der *Boschjesmannen*, die naar jakhalzen zweemen, de nabijheid hunner gevaarlijke meesters. Daar zijn vlakten van een uur in den omtrek, die in den regentijd eene zee worden, en bij droog weder een bevrozen meer gelijken, terwijl zij ſlechts (even als de *Perziſche* en andere bergvlakten) met eene korst van *natron* overdekt zijn. Verderop moet de reiziger te midden van een' onteibaren zwerm trekſprinkhanen door, die naar eene groote ſneeuwwolk gelijkt, welke in dikke vlokken nedervalt, wier gegons dat van een molenrad evenaart, en van welken iedere ſlag van de zweep twintig of dertig nedervelt. Nu eens trekt men de ſtatige *Oranjerivier*, een der grootſte ſtroomen van het Zuidelijk *Afrika*, over, wier kronkelende loop te meermalen naar haren oorſprong ſchijnt weder te keeren. Daar bezingt dan, aan de ſchilderachtige oevers van den vloed, de eenvoudige Bastaard-Hottentot, in het ſchijnſel der maan, op de eenvoudige, eentoonige, maar zachtelijk verlengende *'t Görrah*, de vereeniging met zijne geliefde; en huldigt dus, hoezeer door plaats, en zeden, en ligchaamsvorming van zijne meer beſchaafde broeders verwijderd, de roepſtem der eeuwige Natuur. Zelfs de woeste *Boschjesman* ſchijnt aan de oevers van dezen ſtroom iets van zijne barbaarschheid te verliezen, en meer naar de zachte ſtem der menſchelijkheid te hooren.

Het ontbreekt ook in deze oorden der wereld, niettegenſtaande al het ſchrikverwekkende der woestijn, aan geene bijzondere blijken eener zorgende Voorzienigheid. Men weet, dat in den regentijd de warme landen door overvloed, gelijk in het drooge jaargetijde door gebrek aan water geteisterd worden. Tot verzachting van dit ongemak dient onder andere aan de *Bergrivier* (en, volgens den Schrijver, aan alle bergſtroomen) de palmiet (*Acorus Palmita.*) „ Dit is eene „ waterplant, die hare wortelen diep in het bedde der rivier „ ſchiet, en eenen kalen, hoogen, twee of drie duim dik-

„ ken,

Digitized by Google

„ ken, maar hollen ſteel heeft, aan welks uiterſte punt de
„ bladeren eene palmachtige kroon vormen. Deze kroonen
„ ſteken boven den gewonen waterſtand uit, en ſtaan zoo
„ digt op elkander gedrongen, dat men van het water niets
„ te zien krijgt, en op verſcheidene plaatſen, zonder groote
„ moeite, ligte bruggen over dezelve bouwen kan. Zij be-
„ waren insgelijks de rivier tegen de uitdroogende kracht der
„ zon, en behouden dezelve ook in het drooge jaargetijde,
„ tot ver in den zomer, vloeijend. Ieder ſteel of ſchacht,
„ ieder wortel vormt, als het ware, eenen kleinen waterbak,
„ waar zeer langzaam de voorraad van tijd tot tijd uitlekt,
„ zoodat de rivier in de vlakte nog lang loopend water heeft,
„ niettegenſtaande er, gedurende eenige maanden, in het ge-
„ bergte geen regen viel." Men leze verder in de Reis zelve, hoe de verkoelende ſchaduw hunner kroonen deze planten in den zomer voor ſterven behoedt; hoe zij bij een' nieuwen regentijd het water ophouden, inzuigen, en bewaren. Wie kan bij mogelijkheid eene wijze ſchikking, die deze plant juist *hier* plaatſte, miskennen? — Doch wij raden den Lezer, die dit werk nog niet bezitten mogt, zich hetzelve aan te ſchaffen, om de talrijke bijzonderheden, die wij niet eens aanſtippen konden, daarin na te lezen.

Behalve dezen allerbelangrijkſten togt, deelt ons de Schrijver nog twee kleinere mede; den eenen naar dezelfde, even te voren doorreisde ſtreken, op last der Regering, die het menschlievend oogmerk koesterde, onder de Kolonisten, die veel gevaar liepen van de natuurlijke kinderpokken, de koepokinenting te bevorderen: bij deze gelegenheid wordt ons het armoedig leven dezer Volkplanters, en hunne gezetheid op uiterlijke Godsdienstoefeningen, op eene levendige wijze voorgeſteld. De laatſte togt, naar de bronnen der *rivier zonder einde*, bevatte niet veel merkwaardigs. De inneming der Volkplanting door de *Engelſchen* deed den Schrijver met den Generaal JANSSENS naar *Europa* keeren; op welke reis hij het thans zoo vermaarde *St. Helena* bezocht, en ten laatſte uit *Holland* naar zijn Vaderland keerde.

Digitized by Google

Levensbeschrijving van den wereldberoemden Geleerde MOSES MAJEMONIDES, *in eene Redevoering uitgesproken in het Letterkundig Genootschap Tot Nut en Beschaving, op den 26 van Louwmaand* 1815, *door* MOSES LEHMANS. (*Voor rekening des Genootschaps.*) *Te Amsterdam, bij* J. van Embden en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo.*

De allezins heusche en verpligtende wijze, waarop de Schrijver dezer Redevoering ons dezelve (schoon, zoo veel wij weten, niet in den boekhandel gekomen) wel ter beoordeeling heeft willen toezenden, zoo wel als het stuk op zichzelve, eischen van ons eenig verslag daaromtrent.

Het is steeds eene loffelijke zucht geweest, die kundige mannen bij de onderscheidene Volken aandreef, hunne krijgs- of letterhelden, groote staatslieden of kunstenaars, door lofredenen of levensbeschrijvingen, zoo veel in hun was, te vereeuwigen. Het is dus ook een goed teeken van vorderingen in letterkundige beschaving zoo wel, als van ontluikend zelfgevoel, bij de *Joodsche* Natie, (want eene Natie is en blijft zij gewis, zoo lang zij eenen *Volks-Messias* verwacht, voor hare bevrijding en regering *uitsluitend* geschikt) dat een harer waardigste leden in ons Vaderland zich verledigt tot de meerdere bekendmaking en der verdiensten van eenen man, die onder de weinige *echte* Geleerden van *Israël* in de tijden der verstrooijing eene uitstekende plaats bekleedt, (wij zouden zeggen de *eerste*, indien MOZES MENDELSSOHN niet bestaan had.) Het is MAJEMONIDES, of, zoo als wij hem doorgaans noemen, MAIMONIDES, die het onderwerp dezer bladen uitmaakt. Vele Geleerden vermelden zijnen naam; in vele boeken wordt hij aangehaald; doch zelden vindt men iets over zijne levensgeschiedenis. Wij zullen daarom ook, te meer, daar dit geschrift niet in ieders handen komt, eene korte schets geven.

MOSES MAJEMONS-Zoon werd te *Cordova*, in *Spanje*, (toenmaals, na de verdrukking van *Bagdad* door de *Turken*, misschien het hoofdpunt der verlichting in de beschaafde wereld) in den jare 1131, geboren. De schrandere *Spaansche Mahomedanen*, toen aldaar heerschende, gaven aan de *Christenen* en *Joden* eene vrijheid van Godsdienst, die de latere *Christe-*

lij-

Digitized by Google

lijke Spanjaarden wél gedaan zouden hebben na te volgen. De geest van den jongen MAJEMONIDES (met een' *Latijnſchen* uitgang door de Geleerden dus genoemd) ontwikkelde zich door de moeijelijkheid, welke hem de haat eeniger ſtiefbroeders berokkende, met verdubbelde kracht: op eene ſchool, waarſchijnlijk in *Arië*, eerst onderricht, keerde hij met ſchatten van kunde naar zijne geboortestad terug, waar hij te meer opzien baarde, daar hij in zijne kindschheid niet veel beloofd had. De Godgeleerdheid, volgens *Rabbijnſche* begrippen, werd nu zijn hoofdvak: echter bevlijtigde hij zich ook ſterk der toenmaals heerſchende ſchoolſche Wijsbegeerte en *Hebreeuwſche* taalkennis; hij leide zich ook met de borst op de Geneeskunde toe, en werd daardoor eerlang tot Lijfarts van den *Sultan* van *Egypte* aangeſteld. Hier vervolgde hem de nijd; hij moest vlugten, hield zich in eene ſpelonk verſcholen, en ſchreef daar een beredeneerd uittrekſel uit den *Talmud* in 't *Hebreeuwsch*, gelijk hij te voren eene verklaring der *Misna* in 't *Arabisch* vervaardigd had. Weder aan het hof des *Sultans* herſteld, moest hij den geheelen dag, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, aan zijne pligten als Geneesheer wijden, behalve op den *Sabbath*, dien hij tot onderrigting zijner geloofsgenooten beſteedde. Nogtans ſchijnt hij tijd overgehouden te hebben, om het werk *More Nebuchim*, of *toevlugtsplaats der dwaalenden*, in het *Arabisch* op te ſtellen; zijnde van eenen godgeleerd-wijsgeerigen aard, in den geest en vorm der *Rabbijnen* en der twaalfde Eeuw. Dit werk, nogtans, ſchijnt zich aanmerkelijk boven den toenmaligen trap van kundigheden bij zijne geloofsgenooten verheven, en hunne vooroordeelen geweldig geſtooten te hebben; althans het berokkende hem verſcheidene aanvallen, vooral der *Franſche Joden*, die echter door andere meer verlichten werden geſtuit. MAJEMONIDES gaf nog vele andere geſchriften in 't licht, onder andere eene *Logica*. Hij ſtierf, 70 jaren oud, in *Egypte*, (ten jare 1201) doch zijn ſtoffelijk overſchot werd naar het Heilige land gebragt, en in *Opper-Galilea* begraven. Verſcheidene Geleerden, onder andere BUXTORF, hebben zich met de vertaling zijner geſchriften in de *Latijnſche* taal bezig gehouden.

Ziedaar een kort verſlag van 's mans leven. Over zijne verdienſten betuigen wij openhartig, niet grondig te kunnen oordeelen, door volſlagene onkunde in de *Rabbijnſche* Litteratuur;

tuur; maar, zoo wij zijn meesterwerk, de *More Nebuchim*, naar de gegevene proeve van den Heer LEHMANS moeten beoordeelen, kunnen wij die verdienſten zoo geheel hoog niet ſtellen. Dat de uitdrukkingen van, *als mensch in den hoogſten graad volmaakt*, *keur van het menschdom*, en dergel. den opgewonden' *Israëliet* verraden, wiens geestdrift voor de latere letterheiden zijns Volks in *intenſiteit* toeneem:, naar mate van de weinige voorwerpen, waarop zij gelegenheid heeft zich te oefenen, — dit zal, dunkt ons, iederen onbevooroordeelden wel in 't oog loopen.

Korte Verhalen uit mijne gehoudene Correspondentien in de jaren 1813 *en* 1814, *nopens de toedragt der zaken, welke, na de bloedige Veldſlagen bij Leipzig en Hanau, zijn in het werk geſteld, ter overwinning der Franſche Legermagt en derzelver Opperhoofd, en hetwelk in twaalf optogten, door eenen algemeenen aanval, door de Vereenigde Mogendheden roemrijk is volbragt. Voorts een woord aan mijne Landgenooten, in het algemeen, en aan ſommige Nederlanders, wegens de terugkomst van* BUONAPARTE *te Parijs, bijzonder ingerigt. Door Mr.* SIEGERS VAN DE WÜRDE. *Voor rekening van den Autheur. En ten voordeele van de Hoofd-Commisſie, ter inzameling der vrijwillige giften, voor de Verdedigers van het Vaderland, te Amſterdam. Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1815. *In gr.* 8*vo.* 68 *Bl. f* :-8-:

Dit ſtukje wordt te laat door ons aangemeld, maar het kwam ons ook te laat ter hand; BUONAPARTE is reeds teruggekeerd in zijne nietigheid, en daardoor is het woord aan ſommige Nederlanders nu geen woord op zijn tijd meer. Wat de poëzij betreft *vóór*, *in* en *na* het Dank- en Biduur, alsmede „ ter viering van den geboortedag van hare Koninglijke Hoogheid, Mevrouwe, Gemalinne van onzen geliefden Koning, zijne Majesteit: WILLEM DEN EERSTEN, op den 18 November 1814," wij kunnen van ons niet verkrijgen, aan dezelve blijvende waarde te hechten: maar de *Korte Verhalen* zelve, uit des Schrijvers gehoudene Correspondentien in de jaren 1813 en 1814, in eene geregelde aaneenſchakeling, in een

Digitized by Google

een naauwkeurig verhaal, ſchoon in het geheel niet omſlagtig, hier aan de Nakomelingſchap overgeleverd, prijzen zich mede, naar ons inzien, weinig door nieuwheid of zonderlinge belangrijkheid aan; en met ſtijl en taal is het voor het minst zoodanig, dat wij dezen Hiſtorieſchrijver geenszins durven aanmoedigen, om datgeen, hetwelk hij door den druk wilde gemeen maken, en, om de duistere wolken tijdens de wederverſchijning van den Alverwoester BUONAPARTE NAPOLEON, vooralsnog achter hield, nu nog uit te geven. Dat de Schrijver een aantal ongelukkigen, Hollanders vooral, den terugkeer naar het herboren Vaderland gemakkelijk, en zich bij de vereenigde Legers nuttig gemaakt heeft door belangrijke narigten mede te deelen, énz. gelooven wij gaarne op dit zijn getuigenis, en willen hem ook even gaarne onder de hartelijke vrienden van het Vaderland en het Koninklijk Huis rangſchikken; en in dit karakter kunnen wij hem in goeden gemoede, veel meer dan in dat van Dichter en Geſchiedſchrijver, aanprijzen.

CLEOMENES. *Naar het Hoogduitſche van* A. LAFONTAINE. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1815. *In gr. 8vo. 224 Bl. f 2-8-:*

De vrees voor het Keizerlijk *veto* hield de vertaling van dit werk in de dagen onzer overheerſching terug, hoezeer bijna alles van dezen Schrijver ook bij onze Landgenooten ruimen aftrek vond; trouwens, zoodanige gevoelens van den echten heldengeest waren contrabande onder het geweld van den onmensch, die geene andere helden begeerde, dan die vochten voor zijn ſlavenjuk, bij wien liefde voor vrijheid en vaderland, en een deugdzaam hart, niets meer waren dan klanken, en die, ſlechts tot vechten en dwang gezind, tot vechten en dwingen zijne handlangers afrigtte, en iederen waren heldenmoed en ieder deugdzaam karakter ontzenuwde, zoo veel hij maar kon.

Hier vinden wij den ouden Griekſchen heldengeest; de edele, hoewel mislukte, poging van AGIS, en van den even edelen CLEOMENES, voor Sparta, hun vaderland, toen diep gezonken; de mislukte poging voor het herſtel van Sparta's zeden en Sparta's alouden roem. Het voorberigt wijst met een enkel woord aan, waar LAFONTAINE in dit zijn dra-

Digitized by Google

matisch tafereel van de historische waarheid is afgeweken. Men leest het werk met belangstelling, en kan er overvloedige lessen uit opzamelen tot voorzigtige gematigdheid, ook bij het edelst doel. De manier van LAFONTAINE is bekend; en wij twijfelen geen oogenblik, of de vrienden van zijnen *Romulus*, en zijnen *Aristomenes en Gorgus*, zullen zijnen *Cleomenes*, met wezenlijk genoegen, bij zijne overige talrijke geschriften gevoegd zien.

De Zoon Soldaat voor zijn Vader, of het Voorbeeld der Ouderliefde. Tooneelspel in een Bedrijf. Naar het Hoogduitsch van HAGEMEISTER. *Amsterdam, bij* G. ROOS. 1815. *In kl.* 8*vo.* 40 *Bl. f* :-6-:

Dit stukje geeft ons de spoedige bekeering van eenen losbol, die, na zijnen vader geruïneerd te hebben, nu, om dien vader te redden, soldaat wordt, op beding van een aanzienlijk handgeld; terwijl echter de edelmoedige Kapitein hem niet alleen spoedig ontslaat, maar ook den vader volkomen uit de ellende redt. Hoe dit nu *ter aanmoediging tot den gewapenden dienst, als het Vaderland in nood is*, dienen moet, gelijk de Vertaler zegt, is ons een weinig duister. Men behoeft het voorberigt (en ook den titel) slechts in te zien, om overtuigd te zijn, dat de Vertaler voor zijne taak niet berekend is. Het getal der *enkele* taal- of spelfouten, *waarop men tegenwoordig meer dan ooit kies is*, die er mogten zijn ingeslopen, is te aanmerkelijk, dan dat het verzoek om verschooning gemeden ingang zal vinden. Ook schijnt ons de Vertaler een even weinig bevoegd beoordeelaar van het aankomend geslacht onder ons: wij wenschten wel, dat er geene zonen waren, die hunne ouders in den grond helpen door ligtzinnigheid en roekeloozе verkwisting; maar dat er *zeer weinige* kinderen zouden zijn, die hunne ouders, als die in nood zijn, met al hun vermogen willen bijstaan, gelijk de Vertaler goedvindt te schrijven, wordt door de ondervinding dagelijks gelogenstraft; en wij konden vele voorbeelden aanvoeren van waardige jongelingen, uit den meer- of minderen burgerstand, die, (NB. zonder hunne ouders vooraf geruïneerd te hebben) onder het door hen verfoeid Fransch Bewind, zich vrijwillig als plaats-

ver-

Digitized by Google

vervangers voor eenen broeder aanboden, omdat *deze* voor de inſtandhouding van het huisgezin en de welvaart der onderen meer behoefte was. Dat dikwijls zich VELE *beſchaamen* moeten het geringſte hun (hunne ouders, die in nood zijn) niet toe te brengen, hopen wij dat even abuſivelijk gemeld wordt, als het, gelijk de Lezer ziet, onzin is. En de *weinige* ondeugenden van deze ſoort zullen door den arbeid van dezen Heer Vertaler wel niet verbeterd worden.

Eene Profetie, betreffende het Doorluchtige Huis van Oranje-Naſſau, thans het geliefde Koninklijke Huis der Nederlanden, aanvankelijk vervuld. Te Utrecht, Bij J. van Schoonhoven. 1815. *In gr.* 8vo. 24 *Bl. f* :-5-8

Zoodat wij dan onzen (nu wijlen) LE FRANCQ VAN BERKHEY onder de eigenlijk gezegde Profeten moeten rangſchikken, blijkens de Lijkgedachtenis, die hij voor onzen laatſten Stadhouder A°. 1806 in het licht gaf! — Nu ja! maar hij zal toch wel in geenen hoogeren zin *geïnſpireerd* mogen heeten, dan doorgaans een goed Dichter? — Waarom niet, Lezer! De oude, echte Profeten waren immers ook Dichters? en „ *wanneer deze nu over de gewigtigſte belangen van het volk en deszelfs Vorſten handelden, werd vaak hun geest door den geest van Jehova dermate opgebeurd, dat ze, zonder voorgaand overleg, ja eer ze daarop nog eens verdacht waren, eenen ſtouten en helderen blik in de toekomst wierpen.*" — En „ *hoe veel invloed Muzijk en Dichtkunst hebben, daar deze in de beoefening eigenlijk t'huis hooren, om den geest dus op te heffen en voor onberekenbare inzigten in de toekomst vatbaar te maken, moet, zoo als ſchrandere denkers reeds beredeneerd hebben, niet gemeen zijn.*" Echter wordt hier ſlechts van *eenen in het middellijk vatbaar makenden invloed* geſproken; doch het is niet vreemd, dat BERKHEY, terwijl zijn ingeſpannen geest op het verledene — op het treurig tegenwoordige — en — biddend en wenſchend — op de toekomst ſtaarde, door eenen hoogeren invloed geleid, zich ongevoelig vertegenwoordigde, hetgeen de toekomst zou opleveren, en dat in zijn verheven dichtſtuk teekende. Wat nu onze BERKHEY eigenlijk geprofeteerd heeft, en of en in hoe ver wij hem aan eenen der

Digitized by Google

oude Profeten moeten gelijkſtellen, (geheel wil onze Schrijver dit ook niet doen) en waarom juist deze BERKHEY, en niet een of ander *voornaam* en *godvruchtig Leeraar*, met deze gave der voorzegging begunſtigd werd, enz. enz. leze en onderzoeke, wie wil, in dit kleine boekje, tot zijne leering en ſtichting. En komt ook de zwarigheid daarbij op, *of die waardige man, zoo hij nog leeft*, (*obiit*, tot narigt van onzen Schrijver) *daarmede, om meer dan éene reden, wel zal gediend zijn*, dat men hem in den rang der Profeten plaatſen wil; die zwarigheid vervalt bij het ſchrander antwoord, dat, *die voor geen Profeet wil aangezien worden, ook niet profeteren moet!* — Wat ons betreft, wij erkennen gaarne en dankbaar, dat eene wijze Voorzienigheid, in alles werkzaam, ook door zoodanige dichterlijke gevoelens en uitzigten den moed en de hoop bij velen levendig hield, en den ijver en het ſtille aanhoudende gebed voor Vaderland en Oranje krachtig heeft opgewekt; even zeer als door de meer beredeneerde en koele berekeningen van kundige en doorziende Vaderlanders, die, den loop van vroegere en latere gebeurtenisſen beſchouwende, reeds vroeg, en al in 1795, ons de eindelijke herſtelling, maar dan ook met grooter magt en luister, van het Huis van Oranje meer dan eens hebben in het oor geluisterd, met reeds toen, in ons oog, niet onwaarſchijnlijke bewijzen. Wij verheugen ons hartelijk over de eindelijke beveſtiging van alle zoodanige blijde uitzigten; maar, bij den mogelijken penneſtrijd: „ of en in hoe ver onze BERKHEY en anderen iets hadden van den geest der oude Profeten, in eenen Bijbelſchen zin?" blijven wij liefst geheelenal onzijdig.

De Vraag: Kan de Bedelarij langs de huizen geweerd en voorgekomen worden? uit de ondervinding beantwoord; door de Commisſie van Weldadigheid te Purmerende. Gedrukt ten voordeele van het Fonds van Weldadigheid. Te Purmerende, bij J. P. Bronſtring. 1815. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Het antwoord is toeſtemmend, en het middel eenvoudig: hetgeen ieder ingezeten aan de bedelaars plagt te geven, ſtelt hij nu aan de Commisſie ter hand; deze, onder toezigt der Re-

Digitized by Google

Regering, uit leden van de onderſcheidene Kerkgenootſchappen zamengeſteld, draagt zorg, dat niemand *behoeft* te bedelen; doet zulks met den meesten ijver, en getroost zich de daartoe noodige moeite. De vreemde bedelaar wordt geweerd; de doortrekkende ongelukkige krijgt, tot de naaste plaats, een' reispenning; en geen bedelaar wordt geduld. De ſtedelijke Regering houdt hier krachtdadig de hand aan. De ſchamele gemeente bevindt zich wél bij deze ſchikking; reeds is de betamelijke eerzucht opgewekt; en de goede burgerij, in den beginne eenigzins huiverig, ondersteunt zeer gaarne de heilzame Commisſie. Reeds meer dan een jaar is deze maatregel met den besten uitſlag beproefd. Men leze het kleine boekje zelve, en volge het goede voorbeeld overal!

Mogt men het zoo ver kunnen brengen, dat er in het geheel geene armoede meer geduld werd! Konden dan niet de wezenlijk behoeftigen bekend, en uit de voorhanden zijnde, voorheen rijke en nog niet onaanzienlijke, Fondſen geholpen worden? Kan de armoede niet worden voorgekomen, door het aanwijzen, of, waar dit noodig is, verzorgen van werk, en door het naauwkeurig toezigt, dat de jeugd tot werkzaamheid worde opgeleid? Kunnen tijdige, en dikwijls niet zeer groote, bijdragen niet een aantal huisgezinnen ſtaande houden, waar, door toevallige omſtandigheden, de armoede nog eerst dreigt? Hoe aanzienlijk zijn de liefdegaven, die ieder Kerkgenootſchap inzamelt! en is het onmogelijk, den handwerksman, ja ook den gegoeden (die toch nooit weet, wat zijn lot worden kan) te noodzaken, dat hij van zijne dikwijls meer dan toereikende inkomſten een' ſpaar- of noodpenning in zeker Fonds oplegge, voor zijnen ouderdom of anderen kwaden dag? — Dat zich overal plaatſelijke en gemeenſchappelijk werkende Commisſien vormden, uit iedere Gezindheid, en onder toezigt van een Bewind, dat in 's volks liefde en vertrouwen deelt! Wat men ook ſpreke van eens ieders bijzonder eigendom, en bijzondere verpligting jegens zijne zoogenoemde huisgenooten des geloofs, wij zien niet, dat eenige vroegere beſtemming, voorſchrift of gewoonte het geweten bezwaren kan, wanneer men weet, dat deze huisgenooten des geloofs, nevens andere, goed en naar behooren verzorgd zijn; en wij zien daarenboven het onmogelijke niet in, dat men zoodanige ſchikkingen beraamde, waardoor tevens dat bijzonder eigendom werd ontzien. — Onder het Fransch Be-

Digitized by Google

wind (een Bewind, dat men wist, hoe het gaarne veel, ja alles wegnam, en weinig, en dan nog zeer ongaarne, gaf) was achterhoudendheid, wantrouwen en tegenwerking zeer natuurlijk, en wij zouden bijna zeggen pligt; maar thans houden wij iet beters voor mogelijk, waarbij iedere tegenwerping vervalt, iedere zorg ophoudt, en ieders belang, en over het geheel de billijkheid, is behartigd. Welk Christengenootschap kan zich bezwaard rekenen, wanneer het door het Burgerlijk Bestuur, in de beheering van deszelfs Armen, gehouden wordt tot de beoefening van de algemeen erkende Christelijke voorschriften: dat, *die niet werkt, ook niet eten moet*; en dat, *die iets* over *heeft, moet mededeelen aan den genen, die niets heeft?* — Dan, wij moeten niet vooruitloopen, maar vol vertrouwen het goede wachten van het beleid, de wijsheid en de zorge van onzen goeden Koning.

Leer- en Gebedenboek voor de beminnelijke Jeugd; ook dienstig voor Volwassenen. Door ÆGIDIUS JAIS. *Te Deventer, bij* J. W. Robijns. *In* 12*mo*. 230 *Bl. f* :-12-:

Wij lazen dit zeer nuttig en waarlijk regt godsdienstig werkje met uitstekend genoegen. Het bevat de nadrukkelijkste en overtuigendste lessen van echte godsvrucht. Alles heeft de kennelijkste strekking tot een edelmoedig werkzaam Christendom. Het is niet boven de vatbaarheid der kinderen, en geeft voor verstand en hart vooral ook gezond voedsel bij de bijwoning van den eerdienst. Het komt uit den schoot der Roomschcatholijke Kerk, en is alzoo voor Roomschcatholijken. Mogt het veel gebruikt worden, en de ouders, terwijl zij hunnen kinderen op deze wijze de denkbeelden opheiderden, zelve alzoo hunne gezindheden Christelijk leiden! Wij zijn het met den Aartspriester N. M. J. PAS volkomen eens, als hij bij zijne vergunning, dat dit boekje, tot troost en godsvrucht der Christenen, zoo jonge als oude, zeer profijtelijk mag gedrukt worden, tevens betuigt, dat het vele godvruchtige oefeningen met leerzame onderwijzingen doormengt; en voegen er den wensch bij, dat ook menig Protestant het boekje moge inzien, en zijn naijver er door opgewekt worde; om ook zijne kinderen tot deugd en verstandige godsvrucht, en een leerzaam gebruik van zijnen eerdienst, steeds voor te gaan en op te leiden.

Ag.

Digitized by Google

Agnes en hare Kinderen. Een Leesboek tot aanbeveling van godsdienstige gezindheden bij Kinderen; ten dienste der Scholen. Van J. P. PÖHLMANN. (*Uit het Hoogduitsch vertaald*) *door* J. KUYPERS, HZ. *Schoolhouder te Groningen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In kl.* 8*vo.* 122 *Bl. f* :-6-:

Wij schromen geenszins, dit voortreffelijk boekje, tot het eerste onderwijs in Godsdienst en pligtsbetrachting, iederen Schoolleeraar en Huisvader aan te prijzen. Het is daartoe uitnemend geschikt. Het doet den kinderen het Opperwezen voelen, kennen in deszelfs eigenschappen, en tevens liefhebben; en geeft het jeugdige hart zoodanige indrukken, dat daardoor deze godsdienstige kennis en dit godsdienstig gevoel dadelijk beoefend wordt. Door de goede vertaling heeft de Schoolleeraar KUYPERS zich allezins verdienstelijk gemaakt bij de lieve jeugd.

Hollandsche Spreekwoorden opgehelderd door leerzame Voorbeelden. Door W. C. REDDINGIUS, *Predikant te Eppenhuizen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In kl.* 8*vo.* 123 *Bl. f* :-11-:

De Schrijver gaf in 1808 Bijbelspreuken, in 1809 Spreuken van oude Wijzen, beide door leerzame voorbeelden opgehelderd, in het licht. Deze zijne Spreekwoorden zijn in denzelfden geest bearbeid, maar nog meer bepaald voor de jeugd. Zij zijn 56 in getal, en voor dat publiek welgekozen. Wij zien niet, waarom wij dit werkje niet zoo wel tot een schoolals leesboek voor de jeugd zouden aanprijzen.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Weledele Heer!

Het is de pligt van elk goed burger, om, wanneer er ten aanzien van den een' of anderen tak van 's lands algemeene

belangen eenige twijfel ontſtaat, denzelven, zoo niet geheel weg te nemen, immers zoo veel mogelijk op te helderen.

Mijnen Recenſent in No. I van uw geacht Maandwerk, bl. 36, ſchijnt gehinderd te hebben, dat ik onderſcheidde de uitwerkſelen der maatregelen, door den Generaal DAENDELS daargeſteld, van de maatregelen zelven. Het komt mij voor, dat men de ware reden van deze onderſcheiding niet heeft gevat: dit was ter bereiking van doel, mijns inziens, zeer noodzakelijk, wijl er nog al menſchen beſtaan, die, gehecht aan namen, de zaken wel eens voorbijzien. Ook houd ik mij overtuigd, dat de Generaal DAENDELS ter inſtandhouding der verpligte leveranciën wel eens verder ging, dan de Heer NEDERBURGH ooit gedaan had (*).

Ik meende dus nader aan mijn voorgeſteld doel te komen, door niet, zoo als ſommigen, die met mij het oude ſtelſel beſtreden, aan alles, wat mij op mijnen weg ontmoetede, toe te roepen, dat men dwaalde; integendeel, ik verliet wel eens den mijnen, volgde den hunnen, en, na denzelven een eind bewandeld te hebben, ſcheen mij de overtuiging, dat wij niet op den regten weg waren, veel gemakkelijker toe, dan om eigenzinnig mijn pad als het beste te doen verkiezen. Dit denkbeeld ben ik verſchuldigd aan de ondoelmatige leerwijze eeniger Zendelingen aan de Kaap de Goede Hoop, die de Hottentotten tot Christenen wilden maken, eer zij dezelve tot maatſchappelijke menſchen hadden gevormd: men toonde hun den Hemel, zonder die menſchen eerst regt de Aarde te doen kennen.

Schoon ik alle de organieke wetten van den Generaal DAENDELS goedkeur, moest ik zijne bepaling omtrent de rijst van die goedkeuring uitzonderen. Ik heb den Generaal ook niet beoordeeld uit zijne Memorie, maar uit zijnen Brief, van den 12 Nov. 1808, aan den Minister van Marine en Ko-

lo-

(*) De Heer NEDERBURGH had de vrijwillige leverancie van rijst reeds door hoogere prijzen trachten aan te moedigen dan de Generaal DAENDELS, namelijk een' halven dukaton het *pikol*, of wijftien dukatons de *cooyang*; hetgene bijna zes rijksd. meer is dan de prijs, door den Heer DAENDELS bepaald; doch vruchteloos. Men kon zich dus nooit met grond een goed gevolg van dien maatregel beloven. Dezelfde reden, waarom zulks toen mislukte, moest dien onder den Generaal DAENDELS nog meer doen feilen. Men had de uitwerkſelen in de oorzaak moeten zoeken.

Digitized by Google

loniën geſchreven. De prijsbepaling van 17 rijksd. de *cooyang* was niet geëvenredigd aan de waarde: een *cooyang* is 3400 ℔, en dus genoot de cultivateur nog geen oortje voor het ℔. Als ik ligt geld reken, en de Indiſche rijksd., dat eene imaginaire munt is, tegen 39⅓ ſtuiver Holl. bereken, vermindert zulks nog meer de geringe waarde, welke de Javaan voor zijne koopwaar ontving. Daar nu de Heer NEDERBURGH geen effect van zijne geprojecteerde vrijwillige leverancie tegen hoogere prijsbepaling mogt genieten, kwam het mij voor, dat de maatregel van den Generaal DAENDELS omtrent de rijst een te ruim veld opende voor de ſpeculatiën van den Monopolist, en de knevelarij der inlandſche Opperhoofden en Europeſche Ambtenaren. (*) Had men den prijs nader aan de waarde gebragt, er was dan, mijns inziens, ook minder voedſel gegeven aan die ongeoorloofde ſpeculatiën der zoo evengenoemde perſonen. Deze waren toch de handelaars in rijst: 't is waar, de Generaal DAENDELS had den Reſidenten allen handel verboden; maar moest nu het Gouvernement hen als koopman vervangen? Ik geloof, dat men dezen maatregel des Generaals als geen maatregel beſchouwen kan, naardien hij er nimmer eenig effect van zal genoten hebben. Wanneer men integendeel zich den noodigen voorraad, tegen redelijke prijzen, voor twee of drie jaren had aangeſchaft, en van dien voorraad ieder jaar de helft of een derde openbaar verkocht, en het verkocht gedeelte telken jare bij den oogst weder aangevuld, en zich overigens met dien handel niet bemoeid, dan voor zoo verre het de verbetering van het lot des Javaans betrof, zou, mijns inziens, meer doelmatig geweest zijn tot het groote oogmerk, werkzaamheid te ontwikkelen en den landbouw aan te moedigen. Dat de Generaal het onvoldoende zijns maatregels heeft gevoeld, en de prijsbepaling van 17 rijksd. de *cooyang* niet billijk vond, ſchijnt niet onduidelijk te blijken uit de aanteekening op bl. 45 zijner Memorie, alwaar met ronde woorden wordt gezegd: „ Deze maatregelen waren ſlechts voorloopig, en het tijdſtip „ was bij mijn vertrek niet ver af, dat de uitvoer van rijst, „ op

(*) De Kapitein Chinees te *Sourabaya*, HAN TJANPIT, betaalde voor den uitſluitenden opkoop van rijst aan den Gezaghebber in den Oostboek jaarlijks 25000 rijksd. zilvergeld!! DAENDELS *Memorie*, bl. 44. aanteek. eld.

Digitized by Google

„ op de *bazaars* (markten) ingekocht, zou hebben kunnen „ worden toegestaan." Wat toch (wij vragen het met bescheidenheid) was de reden, dat die vrije uitvoer, wanneer het Gouvernement zijn' noodigen voorraad had, ook in 1808 niet kon worden toegestaan? Wij zullen die reden niet onderzoeken; maar zij schijnt *mij* toe klaar te wezen, en ook misschien voor ieder opmerkzaam Lezer, die min of meer met de huishouding van Indië en den geest der Ambtenaren bekend is. Ik heb de geopperde zwarigheden van DAENDELS, bl. 104 volgg., waarheen mijn Recensent mij verwijst, overwogen: de bedenkingen aldaar doen den Generaal eer aan; maar ik twijfel, of de Javaan wel zoo weinig behoefte heeft, en zoo afkeerig van werken en landeigendom is, als daar gezegd wordt. Ten minste in het rapport van den Heer VAN BRAAM, destijds aan den Minister van Marine en Koloniën gedaan, lezen wij, dat de Chinezen, die men als landpachters en boeren kan aanmerken, de Javanen als werkvolk gebruiken; dat, ten tijde de rijst op Batavia zoo duur was, de Javaan, door winzucht aangespoord, zijn' eigen huisselijken voorraad van rijst verkocht, zich generende met *jam jam*, eene vrucht of wortel, niet zeer voordeelig misschien voor de gezondheid. Een volk nu, dat reeds zulk een' hoogen prijs op geld stelt, om zich daarvoor eenig ander genot des levens te verschaffen, dat voor anderen in daghuur werkt, kan, dunkt mij, niet afkeerig zijn van meerdere genietingen, maar is vatbaar voor beschaving en wordt arbeidzamer, naar mate het meer en meer de vrucht van zijner handen arbeid genieten mag. De zwarigheid, die ik zelf aanvoerde, dat de Javaan geen Hollandsche boer was, is mogelijk uit zucht naar waarheid wat angstvallig: bij nadenken had de vermeerdering der *bazaars* of markten, de verbetering der wegen, enz. die bedenking uit den weg kunnen ruimen; ook des Generaals eigen woorden had ik misschien tot mijn voordeel kunnen inroepen; want dat de Heer DAENDELS niet geheel vreemd van mijn denkbeeld is, vinden wij op bl. 106 der Memorie: „ Thans," zegt de Heer DAENDELS aldaar, „ zou de vraag wezen, of er nooddwang zij, ook de „ herschepping der Javaansche natie te beproeven? Doch dit „ onderwerp zal wellgt in verloop van nog eenige jaren tot „ rijpheid komen, wanneer in alle opzigten de uitwerkfels „ der meerdere kolonizatie, *vrije cultuur* en handel zich ook „ ten

Digitized by Google

ten aanzien der Javanen zullen ontwikkeld hebben." Dat de Generaal DAENDELS de vrije cultuur nuttig vond, doch niet doen kon wat hij wenschte en wist dat nuttig was, blijkt uit de geheele redenering op deze bl. voorkomende, vooral uit het gezegde, dat *het behoud der Kolonie en andere noodlottige omstandigheden hem zulks verhinderden.* Intusschen ben ik het met den Generaal volkomen eens over de gewigtige twijfeling omtrent de verpligte leverancie en der contingenten; doch ik voor mij zoude *vooreerst* ten voordeele eener gematigde verpligte leverancie besluiten, en overigens volkomen vrijheid toestaan, vooral ten aanzien van de rijst, dat gewigtig voorwerp in den algemeenen handel van haven tot haven in Indië (*). De tusschenkomst van het Gouvernement, meer dan voor de behoefte, is, naar mijne gedachten, omtrent de rijst geheel onnoodig, en te meer noodeloos, sedert de Heer TENSIE en anderen in de ommelanden die werkzaamheid in den landbouw ontwikkeld hebben. De Heer TENSIE trok reeds vóór meer dan tien jaren ieder jaar tweehonderd lasten rijst van zijne ontgonnen landen, en zulks nog wel van gronden, die anderhalve eeuw woest lagen!! De Generaal had dus de hulpmiddelen meer in de vrije cultuur en handel moeten zoeken. Door den aanbouw van rijst in de ommelanden van Batavia, en een' twee- of driejarigen voorraad in de magazijnen, zou het verbod van uitvoer geheel overbodig zijn geworden; welk verbod men sedert jaren her als permanent mag beschouwen, om reden.... Ja, genoegzaam ieder jaar was er misgewas! Veeltijds was er in het eene distrikt overvloed, in het andere gebrek, hetwelk gelegenheid gaf aan den Monopolist ook voor binnenlandsche speculatie. Dit is alles, wat ik er van zeg, omdat ik niet geheel geloovig ben in de leer der genen, die in kunstmatig misgewas gelooven. Voor eigen behoefte voorzien zijnde, moest het Gouvernement hoegenaamd niet in den handel van rijst betrokken zijn; en er is dus, mijns inziens, geene reden, waarom men den handel in rijst niet geheel en in ééns zou kunnen vrijstellen. Hierdoor wordt niet alleen alle oorzaak van knevelarij en mo-

(*) De jaarlijksche oogst van rijst wordt op 8000 *cooyangs* berekend, waarvan het Gouvernement ⅛ als contingent trok. De inlandsche Regenten hadden ook nog hun aandeel daarvan. Bij eene vrije cultuur en handel zou die hoeveelheid aanmerkelijk vermeerderen.

Digitized by Google

nopolie in één weggenomen, maar men bevordert ook tevens dat groote doel van handel, landbouw, werkzaamheid, en hetgene Java eens voor Indië worden moet, voornamelijk door de rijst en suiker enz. Het is door zulke en dergelijke maatregelen, dat men de uitgebreide vlakten, waarvan de Generaal in zijnen meergen. Brief van 12 Nov. 1808 spreekt, in vruchtbare akkers herschept.

Er is mij ook door anderen, misschien heimelijke voorstanders van het oude stelsel, gezegd, dat ik Java wel beoordeeld had zoo als het was, maar niet zoo als het tegenwoordig is. Doch, wat is er dan geschied, sedert de Engelschen dat Eiland in bezit hadden, dan de afschaffing der contingenten, het tegengaan of vernielen van de koffij-cultuur, en het berooven der inlandsche Vorsten en Regenten van hunne waardigheid? Op het eerste merk ik aan, dat zulks aan ons Gouvernement gelegenheid geeft, om te beproeven, welke wijze van inkomsten best zij; die der Engelschen, of de onze bij wijze van verpligte leverancie: het tweede dient om met ijver de cultuur der voortbrengselen van Java te hervatten: en de derde zwarigheid, het ontzetten der Vorsten namelijk, heeft aan onzen Koning en het Gouvernement de schoone taak opgelegd, om te overwegen, in hoe verre de herstelling, onder wijze bepalingen, voor het staatkundig belang en de eer van den Hollandschen naam mogt dienstig zijn. Zonder de regtvaardigheid in aanmerking te nemen, komt het mij, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, voor, dat deze daad niet alleen de Vorsten van Java, maar alle de Vorsten van Indië, inzonderheid den gewezen Koning van Kandia op Ceilon, dermate in de oogen zou blinken, dat zulks niet dan van heilzaam gevolg wezen kon. Want vroeg of laat zullen eens de volken van Indië hunne waarde als menschen gevoelen, en beschaving en kolonizatie, die er de Engelschen voortplanten, zal en moet eens ten nadeele van hun aldaar gevestigd gezag werken; terwijl integendeel *ons* gezag, die tijd eens daar zijnde, zou worden aangebeden.

Vindt gij, Mijn Heer de Redacteur, dat deze bedenkingen iets kunnen toebrengen ter bevordering van algemeen belang en ter verbreiding van waarheid, gelief dan dezelve bij gelegenheid een plaatsje in uw geacht Maandwerk aan te wijzen; terwijl ik intusschen de eer heb met hoogachting en belangstelling te zijn

UEd. Dv. Dienaar
CAMPAGNE.

's Hage, 14 Feb. 1816.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXVIIste Deel.*

(Tweede Verslag.)

Wij eindigden ons verslag wegens de bekroonde Verhandeling des Eerw. VAN HENGEL in het midden van het tweede deel derzelve, dat meer bijzonder het betoog uitmaakt van zijn gevoelen nopens den invloed van den gewijde Schrijveren karakter en denkwijze op de boeken des Nieuwen Verbonds. Leerstukken en geschiedverhalen, daar voorkomende, (dit is bewezen) laten zich best verklaren, indien men de Apostolische voordragt voor menschenwerk erkent, en uit dat oogpunt beoordeelt. Daar zijn er evenwel, die de *Goddelijkheid der Christenleer zelve*, en de *Goddelijke ingeving der geschriften*, niet onderscheiden, en wier onkunde, aangaande den H. Geest, die de gewijde Schrijvers omtrent godsdienstige waarheid voorlichtede, buitensporige gevoelens aankleeft. Ja, zoo gij ORIGENES uitzondert, leerden de oude Kerkvaders over dit stuk weinig goeds, of wankelden zij in hunne begrippen. De meesten hebben zich hierover in zulke bewoordingen geuit, als wij in onze meer verlichte dagen, en in eenen *verdachten* mond, voor lastertaal mogten aanzien. Onder andere schreef ATHENAGORAS: „ De Geest ge„ bruikte de Profeten als een fluitspeler zijne fluit, op „ welke hij blaast." Intusschen sloeg de Hervorming aan zoo ongerijmd gevoelen den bodem in. HUGO DE GROOT, en een aantal vermaarde Godgeleerden, zoo onder ons (*) als elders, leiden den grond tot betere be-

(*) EPISCOPIUS is, behalve DE GROOT, de éénige, wel-

Digitized by Google

beginſelen. Voornamelijk ook verdient ERNESTI, en Duitſchers uit zijne ſchole, te dezen lof; hoewel een en ander daar te lande wederom tot het tegengeſtelde uiterſte, het ondermijnen van het gezag der H. Schrift, vervallen is. Vermaarde Godgeleerden, daarentegen, in de Nederlandſche Hervormde Kerk, hebben in *onzen* leeftijd over dit onderwerp gezonde denkbeelden voorgedragen, waarmede zich nagenoeg VAN HENGEL vereenigt, die eigenlijk den Leipziger Hoogleeraar KEIL voor de beste vraagbaak houdt.

Gelijk, op de voortbrengſelen van 's menſchen geest in het algemeen, karakter en denkwijze des Schrijvers, eene meerdere of mindere beſchaving, en wat dies meer zij, onwilligen invloed hebben, zoo beweert hij, dat men zulks bij voorraad ook verwachten en aannemen moet omtrent de H. Schrift. KRUMMACHER noemt dit *Počzij*, vermits, naar den ſmaak der Ouden, zelfs de

welken VAN HENGEL noemt uit onze Landgenooten van vroegere dagen; en voorzeker, wegens het ongelukkig Kerkgeſchil in Nederland, heeft men aldaar den opbouw in godsdienſtige verlichting, op gronden, door die vermaarde Mannen gelegd, niet weinig belemmerd gezien. Daar waren er evenwel onder de Remonſtranten, in de *zeventiende* eeuwe en vervolgens, die hiertoe aanzienlijk bijdroegen. Wij noemen alleen het werkje, door den vermaarden LE CLERQ uitgegeven in 1685, en herdrukt in 1711, onder den titel: *Sentimens de quelques Theologiens de l'Hollande, ſur l'Hiſtoire Critique du Vieux Teſtament, compoſée par le P.* RICHARD SIMON. Ook halen wij dat werkje, te onregte misſchien bij velen in vergetelnis, daarom te meer aan, omdat in den 11den en 12den *Brief* van hetzelve, alsmede in de *Voorrede* voor den tweeden druk, het onderwerp behandeld wordt, wegens de *ingeving* der H. Schrift in het algemeen, en het *gezag* meer bijzonder van de *Apostelen* omtrent het *leerſtellige* des Christendoms; over welk laatſte onze VAN HENGEL zich niet *opzettelijk* althans geuit heeft, hoewel zij op één rij met den HEILAND bezwaarlijk te ſtellen zijn, of zulks ſchijnen gevorderd te hebben.

Digitized by Google

de Geschiedenis hare Muze had. Dan, om des misbruiks wille, verwerpt VAN HENGEL dat woord, en geeft hij billijk de voorkeuze aan het eenvoudiger denkbeeld, dat het hart aan elk menschelijk opstel zijne stemming, rigting, doel en orde geeft. Voorts, na opheldering van eene en andere plaatsen uit het Nieuwe Verbond, waar van het Goddelijk geleide der gewijde Mannen, en *ingeving*, melding is, bepaalt zijn Eerw., dat, zoo in het Apostolisch prediken, als bij hunne schriften, de medehulp van den H. Geest zich alleen zoude hebben uitgestrekt „ tot de zorge, dat de H. „ Mannen zich in zaken, den Godsdienst betreffende, „ aan geene dwalingen schuldig maakten, het zij door „ eene tegen de waarheid strijdende voorstelling der „ Evangelische Geschiedenis, het zij door eene voor„ dragt van Leerstukken, welke tegen den geest des „ Christendoms inliepen." — Men mag toch niet ontveinzen, dat de H. Mannen omtrent andere kundigheden gedoold hebben; of looehenen, dat zij als menschen struikelen konden; en zijzelven volgden in het gemeene leven, dat meer is bij de plegtige vergadering te Jeruzalem, of gelijk PAULUS voor het Sanhedrin te regt gesteld, geen ander geleide, of inspraak, dan hun eigen hart en oordeel. Trapswijze werden ook zijne Leerlingen van den Heiland tot hunne zending gevormd: en moet men dien arbeid des Heeren overtollig achten, wil men staande houden, dat zij daarna, volgens het wanbegrip omtrent de Ingeving, in het spreken of schrijven niet meer dan werktuigen zouden geweest zijn van den Geest.

Dan, uit hunne *schriften* is het ten laatste duidelijk, dat zij dezelve als eigen werk kenschetsen. Bij hunne verhalen toch vorderen zij geloof: in hunne voorstellen onderscheiden zij zorgvuldig, wat zij op eigen gezag raden, of als Goddelijke leer en geboden van Jezus aankondigen en bevelen. Meermalen betuigt PAULUS, zich te schikken naar het vooroordeel van anderen: en de voordragt der Apostelen, hunne taal en spreekwijzen,

Digitized by Google

aanhaling der boeken des Ouden Verbonds, en de onzekerheid, waarmede zij wel eens over zaken van kleen belang zich uiten, voldingen allezins, dat hun werk te dezen bewijs draagt van uit de pen gevloeid te zijn van menſchen.

III. Maar, wanneer wij, met den Eerw. VAN HENGEL en vele hedendaagſche Godgeleerden, *dus* oordeelen over de gewijde boeken; wanneer wij, als gezegd is, de H. Schrift verklaren met terugzigt op de karakters en denkwijze der Apostelen en Evangelisten, vraagt het Genootſchap, in het derde lid des voorſtels: „ kan zulks ook ſchadelijke gevolgen hebben voor het gezag en de achtbaarheid der Schrifture?" — Tweeledig wederom is het onderzoek, waartoe zich VAN HENGEL, vooruitſtellende, dat de Bijbel, en wel bijzonder het Nieuwe Verbond voor Christenen, *de regel is voor hun geloof en wandel*, te dezen inlaat. Eerst tracht hij aan te toonen, „ dat gezegde wijze van uitleggen heilzaam is voor het gezag en de achtbaarheid der H. Schrift, en dán alleen ſchadelijk wordt, wanneer zij de geloofwaardigheid en Goddelijkheid der Leerſtukken en Geſchiedverhalen benadeelt;" daarna, „ dat zij, zoo doende, de juiste palen te buiten gaat, die haar door het Nieuwe Verbond zelve zijn geſteld geworden." Maar voor die Goddelijkheid der Leere of geloofwaardigheid der Gebeurtenisſen is geen gevaar te duchten van die wijze van Schriftverklaring, welke, het geopenbaarde van den Godsdienst onaangeroerd latende, eerbiedigende, en benevens de waarheid der verhalen erkennende, alleen de voordragt en inkleeding zoo wel, als Apoſtoliſche redeneringen en bewijsgronden, ten toets brengt, en naar ieders karakter of denkwijze poogt op te losſen en te verklaren.

Dit, verre van ſchadelijk te zijn voor de H. Schrift, is veelmeer voordeelig, en ſtaaft bij uitnemendheid hare echtheid en geloofwaardigheid, lost ſchijnſtrijdigheden op, en bewijst de waarheidsliefde, opregtheid en niet gezochte overeenſtemming der H. Mannen, ten aanzien van

Digitized by Google

van het leerſtellige en van verhaalde zaken beide, ja geeft wel eens de beste antwoorden aan de hand tegen de vitterijen van het Ongeloof.

Zeer ligt, evenwel, kan deze wijze van uitlegging eene rijke bron van dwalingen worden; daar wij te weinig bekend zijn met de denkwijze der Joden ten tijde van Christus in het algemeen, met die der Apostelen en Evangelisten in het bijzonder, en ook met de karakters van elk hunner. Uiterst moeijelijk, derhalve, zal deze wetenſchap tot volkomenheid te brengen zijn; nog is zij in hare beginſelen; en vreeze voor het inſlaan van eenen doolweg raadt de uiterſte behoedzaamheid aan, om bovenal de wenken te volgen, wanneer het Nieuwe Verbond ons daartoe noodigt, en voorts met een gezond en ſchiftend oordeel in dezen te werk te gaan, of volgens regelen, die VAN HENGEL kortelijk aanduidt en door gepaste voorbeelden toelicht.

Bezwaarlijk, intuſſchen, houdt de mensch den juisten middelweg; waardoor dan ook de gezegde Uitlegkunde, die anders aanzienlijk nut belooft te ſtichten, metderdaad, door de *Neologie* onzer Duitſche Naburen, ſchadelijke gevolgen gedreigd heeft voor het gezag en de achtbaarheid der H. Schrift. Geleerden van dien ſtempel, ten zachtſte genomen aan hunne verbeelding botvierende, of de zaak overdrijvende, hebben Leerſtellingen, duidelijk op Hoog Gezag door de Apostelen voorgedragen, durven aanranden, of in verdenking brengen, als waren zij proeven van de bijgeloovige of dweepzieke denkwijze hunner Natie, hun aanklevende. Anderen tasteden de achtbaarheid der gewijde Geſchiedenis en Evangeliſche Verhalen met geene mindere ſtoutheid aan, ontkenden de *voorwerpelijke* waarheid der wonderen, en de echtheid veler redevoeringen of geſprekken, zoo des Heeren bij JOANNES, als van zijne Gezanten in het boek der *Handelingen*. Zelfs de anders verdienſtelijke KRUMMACHER is niet geheel vrij te pleiten van die ſchuld: en, met overwijzing, zoo tot onze beoordeeling van 's Mans werk, als van die bij den *Re-*

Digitized by Google

censent der Recensenten (*), voldingt VAN HEKKEL, de *onbeslaanbaarheden* met zichzelven, en gispt de dwalingen, waarin deze vermaarde Schrijver is vervallen. Het eigendommelijk schoone toch van het Nieuwe Verbond gaat verloren, wanneer men de Goddelijkheid der geopenbaarde Leerstukken in verdenking brengt, of de ongekunstelde waarheidsmin der H. Mannen alleen met woorden voorstaat, doch metderdaad te zoek brengt door willekeurige verklaringen. Hoe zal dit Boek op deze wijze *een regel van geloof en wandel* kunnen zijn voor de Christenheid, bij welke het al zijne waarde verliezen zoude, en zich, als vol van bedrog, vol *Mythen* en logentaal, verlaagd zien beneden de ongewijde schriften der Oudheid? — Trouwens, tegen zulk eene vermetelheid heeft het Nieuwe Verbond zelve den Uitlegger paal en perk gezet. De Leerstukken, daar voorkomende, worden als Hemelsche ontdekkingen en heilige waarheden steeds voorgedragen; zij mogen dus niet als voorschriften van menschelijke wijsheid, gewijzigd naar Apostolische denkwijze of karakter, uitgelegd, of toegelicht en gezwaaid worden. Zij zijn, met name, de grondstellingen des Christendoms, wegens de Verlossing der wereld uit de slavernij der zonde, en de hope der Onsterfelijkheid en des Oordeels, rustende op het geloof in 's Heilands dood en opstanding, door de gewijde Mannen als uit éénen mond gepredikt, zonder dat zich tusschen dezen eenige *overeenkomst* laat denken: zij liepen regtstreeks in tegen hunne, aan allen gemeene, vooroordeelen en verwachtingen; en, ondanks het verschil van hunne karakters en gevoelens, heerscht te dezen in het Nieuwe Verbond zulk eene harmonie, als men vruchteloos elders, of bij leerlingen uit eenige wijsgeerige schole, zoeken zoude. — Eveneens is de geloofwaardigheid der H. Schrift,

ten

(*) Zie de *Letterbeff. voor* 1810. D. I. bl. 49 env., vooral bl. 54, 55. en *Rec. der Rec.* Deel III. bl. 377 env.

Digitized by Google

ten aanzien van den inhoud der Verhalen en Gesprekken, door eene reeks van geleerde Mannen voldongen; en ontvangt steeds meerder licht, zoo men, met een voorzigtig oordeel, en zonder aan dwaze inbeeldingen gehoor te geven, op het spoor van onzen VAN HENGEL, de karakters der Apostelen en het doel der Evangelisten uitlegkundig en ter toelichting raadpleegt. Dan zien wij, dat zij, van hoe verschillenden aanleg en aard, zich op gezag van *wonderteekenen* eenparig beroepen, en geloof vorderen omtrent de hoofdzaken, waarop steeds ieders onderwijs nederkomt. Dan vinden wij, vooral bij *Joannes*, hoe de gesprekken des Heeren in het naauwste verband staan met zijne wonderdaden, en de laatste gebeurtenissen van zijn lijden en sterven als gevolgen te achten zijn der opwekking van *Lazarus*. Ook laat zich het ongeloof der Broeders van Jezus, waarmede men krachtig spiegelt tegen het gezag der eerste Hoofddeelen van *Mattheus* en *Markus*, menschkundig oplossen uit zijne kindschheid, wanneer hij zonder eenige onderscheiding van *dien* aard onder de zijnen verkeerd had. Wederom, hoewel men niet kan loochenen, dat eene onderscheidene opgave van des Heeren woorden in de Evangeliën nu en dan aantoont, dat zij niet altoos letterlijk de redekavelingen en gesprekken van Jezus mededeelden, en schoon die, bij *Joannes* geboekt, in smaak verschillen van die bij *Mattheus*, *Markus* en *Lukas* voorkomen; reeds is getoond, dat eene gezonde Uitlegkunde deze *schijnstrijdigheid* kan oplossen; en dezelve gebiedt geenszins, de getrouwheid der Evangelische opgaven te verdenken, of het daarvoor met KRUMMACHER te houden, dat *Joannes*, en ook *Lukas* in de Handelingen, gesprekken en redevoeringen, naar de wijze der Ouden, *verzonnen*, of wel in hunnen stijl voor het minst hebben *ingekleed*. Immers een naauwkeuriger inzien van het Nieuwe Verbond, bijzonder van genoemde stukken, bewijst ook hier het tegendeel. Zoo is er werkelijk verschil tusschen den stijl in de *Brieven* van *Joannes* en dien in zijn *Evange-*

lie, vooral wanneer hij des Heilands ſcherpe taal tegen de Farizeërs aanvoert; en de getrouwe opgave van *Lukas* in de Handelingen blijkt voornamelijk uit de jongſte redevoering van *Stefanus*, en die van *Paulus*, van deszelfs bekeering *tweemaal* gewagende, met geene geringe afwijking telkens van het verhaal dier groote gebeurtenis, door den Geſchiedſchrijver te boek geſteld.

Dus hebben wij ons verſlag over het werk van den Eerw. VAN HENGEL ten einde gebragt, en maar weinig mogen gewagen van het licht, dat hij, den karaktermatigen ſmaak van Uitlegkunde, onder de opgegeven *bepalingen*, aanprijzende, werkelijk over de ſchriften des Nieuwen Verbonds verſpreid heeft. Intusſchen, uit dit oogpunt beſchouwd, mogen wij zijne Verhandeling den Bijbelminnaar met nadruk ter lezing en beoefening aanprijzen. In dezelve zouden wij echter niet ongaarne iets hebben aangetroffen wegens den invloed, dien der Apostelen denkwijze, van jongs af gewoon aan wettiſche offeranden, naar ons vermoeden, gehad hebbe op hunne *voordragt* wegens het leerſtuk van de verlosſing der menſchen door Christus dood. Immers bij den Heiland, gewagende „dat zijn bloed ſtond vergoten te worden tot vergeving van zonden," ontmoeten wij geenerlei toeſpeling op de Mozaïſche plegtigheden en priesterlijken eerdienst, waarover PAULUS, bovenal de Schrijver aan de Hebreën, bij herhaling en breedvoerig uitweidt.

Dit ſtilzwijgen nogtans van zijn Eerw. over dit zeer aangelegen onderwerp doet ons evenwel niets tegenemen van den lof, hem toegekend; vermits de algemeenheid der Prijsvrage hem veroorloofde, in eene of andere bijzonderheid *niet* in te treden. Wij durven 's Mans arbeid, die door menigerlei aanzienlijke verdienſten uitmunt, gerustelijk den Bijbelvriend, met name dengenen, wien de Uitlegkunde der H. Schrift ter harte gaat, ter gedurige beoefening aanbevelen. Wij vleijen ons tevens, en verzekeren, dat, wanneer alsdan onze Letterkundigen en Godgeleerden, op het ſpoor en met de

Digitized by Google

de behoedzaamheid van dezen waardigen voorganger, uit de karakters en denkwijze der H. Mannen het Nieuwe Verbond blijven toelichten, deszelfs gezag en achtbaarheid steeds bij ons en de Christenwereld in aanzien rijzen zal; en dat de zwadder der *Néologie*, die, helaas! aan zeer vele werken van geleerde Duitschers hecht, zal afgeweerd blijven van de Vaderlandsche Kerk en bodem.

Hulde aan CHRYSOSTOMUS, *door* ASSUERUS DOIJER, *A. L. M., Phil. Doctor, en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij* D. van Stégeren. 1815. *In gr.* 8*vo.* 163 *Bl.* *f* 1-14-:

Hoe zeer de *Protestantsche* Kerk met alle regt den overdrevenen eerbied voor die Leeraars der vroegere Christengemeente, welke onder den naam van *Kerkvaders* bekend zijn, gewraakt, en hun het gezag ontnomen heeft, waardoor zij bijna met den Bijbel werden gelijk gesteld; hoezeer ook de Zedekunde van niet weinige dier mannen alles behalve echt *Apostolisch* was, gelijk onder anderen de voortreffelijke BARBEYRAC in zijne *Morale des Pères* getoond heeft, — zoo wordt nogtans ook wel eens aan den anderen kant gezondigd. Hoe weinige *Protestantsche* Predikanten vindt men in ons Vaderland, zelfs onder de meer kundigen, die zich met de borst op de *Patristiek* hebben toegelegd! En nogtans is dezelve, al hadden de Kerkvaders dan ook volstrekt geene *aesthetische* noch zedelijke waarde, voor de Christelijke Oudheden en Kerkelijke Geschiedenis geheel onmisbaar. Doch het is er verre af, dat dit veld zoo geheel dor zou wezen, dat het niet verscheidene lagchende en vruchtbare dreven zou vertoonen. Het is waar, de *Latijnsche* Kerkvaders, van IRENÆUS af tot HIERONYMUS en AUGUSTINUS toe, door

Digitized by Google

te worstelen, is (wanneer men den latijnschen MINUCIUS FELIX en LACTANTIUS alleen uitzondert) eene zware taak, door den barbaarschen stijl, het bijna onleesbare *Latijn*, en — zonduit gesproken — om het vele kaf, 't welk in hun koren steekt. Maar, anders is het met de gelijktijdige *Grieksche*. Welke kostbare schatten der Oudheid heeft ons de Vriend der Wijsgeeren, CLEMENS *van Alexandriën*, en de kundige EUSEBIUS, niet nagelaten! Hoe veel is er niet uit ORIGENES te leeren! En, zoo men schoone vormen begeert, ook hierom zullen ons de lateren — BASILIUS *de Groote*, GREGORIUS *van Nyssa*, GREGORIUS *van Nazianze*, en vooral CHRYSOSTOMUS — niet verlegen laten. „Meer dan eens," zegt FRANCIUS in zijn voorberigt voor de vertaalde Redevoering van GREGORIUS *van Nazianze* over de Mededeelzaamheid, „meer dan eens heeft CHRYSOSTOMUS den gan„schen DEMOSTHENES uitgelezen. Wat zeg ik, „*uitgelezen?* Meer dan eens heeft hij hem, met zijne „eigene hand, *uitgeschreven*, ten einde hem des te be„ter tot voedsel te doen gedijen. Ook heeft het *bloed* „bij hem gezet, en heeft hij, door dezen arbeid, den „naam van *Guldenmond* en verdiend en verworven."

Het was deze plaats, welke de aandacht van den Eerw. DOIJER meer bijzonder op dezen man bepaalde: hij onderzocht nu de werken van dien grooten Kerkredenaar, vertaalde eenige plaatsen, en eindelijk eene geheele *Homilie*, en besloot dezelve, uit hoofde der onverdiende miskenning van CHRYSOSTOMUS, met eenig verslag van deszelfs leven, gevoelens en zielshoedanigheden, in het licht te geven. Wij durven gerustelijk zeggen, dat zijn Eerw. daarmede aan ons Publiek in het algemeen, en aan jonge Theologanten in het bijzonder, een' dienst van belang gedaan heeft. De levensschets is duidelijk, beknopt, en toch genoegzaam volledig voor het doel, om *belangstelling* voor den man op te wekken. — Daarna volgt eene opgave van 's mans godsdienstige gevoelens, althans over sommige punten

punten, gelijk *de leer der Drieëenheid*, *het vrome bedrog*, *de vrijheid van 's menschen wil*, *het lezen der H. Schrift*, en *den H. Waterdoop*. Omtrent het eerste kan wel niet ontkend worden, dat CHRYSOSTOMUS zuiver *Athanasiaansch* dacht; maar de Schrijver doet het toch als niet onmogelijk voorkomen, dat hij anders gedacht hebbe, uit hoofde der leer *des vromen bedrogs*, hetwelk hij op eenige plaatsen voorspreekt. Wij gelooven echter niet, dat deze plaatsen in dien ruimen zin, welken de Schrijver daaraan toekent, moeten genomen, maar slechts van kunstgrepen *in enkele gevallen*, niet van geveinsde aanneming eens leerstuks, en nog minder van het hoofdleerbegrip, 't welk destijds de Christenkerk verdeelde, moeten verstaan worden. Dusdoende voortgaande, zou men eindelijk kunnen vragen, of CHRYSOSTOMUS wel in zijn hart een *Christen* was? — Het derde, 't welk de Heer DOIJER in de schriften van CHRYSOSTOMUS onderzoekt, is zijn gevoelen *over de vrijheid van 's menschen wil*. Men toont daarin, dat hij de leer der menschelijke vrijheid, zoo als die naderhand door PELAGIUS geleerd, en door AUGUSTINUS zoo zeer verketterd is, van harte was toegedaan. Bij deze gelegenheid deelt de Schrijver twee plaatsen uit BORGER's *Leerredenen* mede, die op zichzelve zeer schoon zijn, doch die, naar ons oordeel, in eene *Hulde aan* CHRYSOSTOMUS niet regtstreeks te passe komen. Over 't algemeen vinden wij, dat de Schrijver wel eens meer tot uitweidingen vervalt, en aanspraken aan de *Roomsche* Christenen doet, (bl. 77—85) die te lang zijn voor het korte bestek, 't welk hij zich had voorgesteld. Laatstgemelde plaats komt voor in de afdeeling *over het lezen der H. Schrift*, hetwelk, op het voorbeeld en volgens de lessen van CHRYSOSTOMUS, aan alle Christenen ten sterkste wordt aangeprezen. — Bij de afdeeling *over de leer des H. Waterdoops* zoekt de Schrijver het gevoelen van zijn Kerkgenootschap wegens den *bejaarden doop*, ook aan CHRYSOSTOMUS te kennen.

Dit

Digitized by Google

Dit hoofdstuk is ons het ondoelmatigste van allen voorgekomen. Het kwam hier geheel niet te pas, den doop der bejaarden *leerstellig* te verdedigen; en wat de vereischte verklaring *vóór* den doop aangaat, zoo vervalt dit bewijs door de eenvoudige vraag: *waren er dan toen geene Heidenen meer?* Het voorbeeld van CHRYSOSTOMUS zelf, die, schoon van Christenouders geboren, althans niet vóór zijn 18de jaar gedoopt is, doet meer af.

Thans wordt 's mans *welsprekendheid* naar verdienste in het licht gesteld, de voornaamste redekunstige figuren, waarvan hij zich doorgaans bediende, opgenoemd, waarbij goede en nuttige aanmerkingen over het gebruik en misbruik der *overdragt* en *vergelijking* voorkomen. (Van uitweidingen is nogtans dit gedeelte ook niet vrij, blijkens de meermaal herhaalde overgangen: *doch om tot onzen Kerkvader weder te keeren; doch om den afgebrokenen draad weder aan te knoopen.*) De kennis des Aartsbisschops aan de *Heilige Schrift* was ongemeen groot. (Wij herinneren ons bij deze gelegenheid, dat wijlen de voortreffelijke en doorkundige VAN DER ROEST zich, ter staving zijner verklaring van *Matth.* XI: 11, ook op CHRYSOSTOMUS beroepen heeft, wien hij geen klein *exegetisch* gezag toekende.) Zijne vlijt in het verrigten zijner ambtsbezigheden was uitstekend en voorbeeldig. Omtrent zijne *geleerdheid* komt eene uitspraak voor, welke wij onmogelijk met zijne boven uit FRANCIUS aangehaalde bekendheid met THUCYDIDES kunnen overeenbrengen. Hij zou, namelijk, *in de kennis der ongewijde Schrijvers, zelfs der Griekssche, niet zeer ervaren geweest zijn*, (bl. 120.) 's Mans oordeel wordt op vele plaatsen met lof erkend, maar wordt elders door vele zwakke en gebrekkige redeneringen ontluisterd. Zijn *karakter* was niet vrij van drift, doch bezat ook vele groote deugden, vooral standvastigheid, lijdzaamheid, matigheid, kuischheid en milddadigheid. — Eindelijk deelt de Eerw. Schrijver nog eene vertaalde *Homilie* van CHRYSOSTOMUS mede.

Wij

Digitized by Google

Wij kunnen echter niet zeggen, dat de keuze van dit ſtuk gelukkig is. Het loopt grootendeels over de *vasten*, waarvan het een' bovenmatigen en ſomtijds winderigen lof behelst: een onderwerp, waarin een goed gedeelte, vooral onzer *Nederlandſche* Christenheid, weinig ſmaak zal vinden; te meer, vermits CHRYSOSTOMUS van het „zalig en verwonderlijk geſlacht der Monniken" ſpreekt, en van de vasten eene MEDUSA maakt, die *den boozen Geest onbewegelijker doet worden dan een ſteen.* Zoo men dus van de welſprekendheid des mans een goed en billijk denkbeeld had willen geven, behoorde men geene aanprijzing van monnikendeugd daartoe gekozen te hebben; te minder, daar er onder de overige *Homiliën* van CHRYSOSTOMUS meer uitmuntende zijn, volgens des Schrijvers eigene erkentenis.

Nog één' geſchiedkundigen misſlag moeten wij doen opmerken. De naam van *Moeder Gods* werd aan MARIA niet bijgelegd op de Kerkvergadering te *Niceën*, zoo als wij bl. 47 lezen, maar meer dan eene Eeuw later, op die van *Epheſus*, bezoedeld door de geweldenarijen van den beruchten CYRILLUS.

Men denke niet, dat wij met deze kleine aanmerkingen de waarde van dit werkje zoeken te verkleinen. Integendeel vinden wij het ten uiterſte lezenswaardig, in een' echt Christelijken geest geſchreven, en geſchikt ter meer algemeene bekendmaking van een ſieraad der Christenkerke in dagen van een reeds ſterk toenemend verval.

Ja

Digitized by Google

Jezus zijnen Apostelen op denzelfden dag zijner verrijzenis in Galilea verschenen; door CAREL PHILIP SANDER, *Oudsten Leeraar der Evang.-Luterschc Gemeente te Rotterdam, Honorair Medelid van de Hertoglijk Brunswijk-Lunenburgsche Maatschappij te Helmstadt, enz. enz. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikssen. *In gr. 8vo. 53 Bl. f : -8-:*

Wij weten, hoeveel moeite de overeenbrenging der Evangelische berigten, ook aangaande de verschijningen van Jezus na zijne opstanding, geleerden en ongeleerden gekost heeft; en hoe daarbij dan ook wel het een en ander ter moeijelijke oplosing wordt aangegeven, hetgeen sommigen belangrijk houden, terwijl anderen meenen, dat zoodanig eene aangave veel heeft van het zoeken van eenen knoop in eene bieze, zoo als men zegt. Dit geschrift van den geleerden SANDER is tegen de bedenking van den bekenden *Wolfenbuttelschen Fragmentist* vooral gerigt, die beweert, dat het verhaal van MATTHEUS en LUCAS elkander regtstreeks omverstoot, en dat LUCAS zelf zou moeten bekennen, dat de vereffening onmogelijk is. De zwarigheid is deze: MATTHEUS zegt, dat de Engel aan de vrouwen meldt, dat de herrezene Heer voorging naar Galilea, en dat zij kort daarop door hemzelven gelast werden zijne Broederen op te wekken derwaarts te gaan, gelijk deze ook doen; dan, volgens LUCAS, bleven de Jongeren te Jeruzalem, en is Jezus hun daar verschenen, enz. De Lezer voelt, hoe deze bedenking in vele bijzonderheden kan worden uitgebreid en aangedrongen. De oplosing, hier gegeven, is, dat het door Jezus opgegeven *Galilea*, als de bestemde plaats tot wederzien en hereeniging, geenszins het eigenlijke *Galilea* is, maar eene herberg of verzameling van eenige Caravansera's op den Olijfberg, niet ver van Jeruzalem, toen doorgaans *Galilea* genoemd, omdat zich gedurig, maar

Digitized by Google

maar vooral bij de Joodsche Feesten, de Galileërs daar nedervloegen; en met veel geleerdheids zoekt nu onze Schrijver niet slechts de mogelijkheid of waarschijnlijkheid, maar de volstrekte zekerheid van deze daadzaak te bevestigen. Het spreekt van zelve, dat op deze wijze de geopperde bedenking vervalt.

Is er eenig Evangeliepredikér, wien, even als den geleerden SANDER, deze zwarigheid *veertig* jaren lang, en zoo lang hij openlijk leeraarde, heeft gekweld, zoo *hopen* wij, dat dit geschrift hem zal overtuigen en geruststellen; en, om het onze bij te dragen tot deze zijne geruststelling, (voorloopig en eer hij misschien nog het werkje zelve hebbe ingezien) zoo melden wij het berigt, dat nog in dezen tijd zekere plaats op den Olijfberg *Galilesche Mannen* genoemd wordt, welke plaats men echter vroeger vlakweg *Galilea* noemde, gelijk (om alles niet te melden) HADR. RELAND in zijn *Palaestina S.* de woorden van eenen ongenoemden aanhaalt, die *Galilea* op de kruin van den Olijfberg plaatste; ook heeft hij van zekeren PERDICCAS, van Ephesus, (die, in het midden der 14de eeuw, op den Olijfberg eene plaats vond, die *Galilea* heette) twee Griekssche verzen, die MORELLUS aldaar dus vertaalt:

In parte cujus (namelijk des Olijfbergs) *ad aquilonem est Galilaea,*
Qua transeuntes viderunt Christum pii;

en het volgende willen wij afschrijven: „ Dewijl dan „ nu de Galileërs of altoos of meestal gewoon waren „ in deze Herbergen op den Olijfberg, wanneer zij naar „ *Jeruzalem* reisden, zich te begeven, kunnen dezel„ ve daarom *Galilea* of *Galilesche Mannen* genoemd „ zijn, gelijk men ook nog in onze dagen, in verschei„ dene Steden, bijzondere Gildehuizen heeft, of Lo„ genenten en Herbergen, waarvan voornamelijk bij„ zondere Natien, of Inwooners van bijzondere steden „ gebruik maken, en die ook wel naar dezelve worden

Digitized by Google

„ genoemd, b. v. *Parlement van Engeland*, *de Stad* „ *London*, enz. En wie denkt hierbij niet, aan de „ Herbergen voor verschillende Handwerkers in *Duitsch-* „ *land*, waarin de, op dat Handwerk reizende, wor- „ den ontvangen en verzorgd."

Wij voor ons zijn intusschen te opregt, om niet te erkennen, dat wij het bewijs voor zoodanige benaming, tot onze overtuiging, wel verlangen zouden uit eene nog wat hoogere oudheid, enz. enz. Maar, dit komt welligt daarvan, dat wij zeker niet zoo vele minuten, als de geleerde SANDER jaren, over gezegde bedenking getobd hebben, en tot nog toe hier met HUIG DE GROOT van meening waren: „CHRISTUS heeft meer „ gedaan, dan hij had beloofd." Wij vinden ook vooralsnog geene noodzake, om MATTH. XXVIII: 16 enz. voor het berigt der allereerste verschijning aan de Apostelen te houden. Met dat al willen wij den Eerw. Schrijver zijn gevoelen niet betwisten; en wij hopen, dat hij ons geenszins zal verdenken, dat onze nog overgebleven twijfel daarin gegrond zou zijn, dat HARDUIN of HARDODIN, deszelfs sterke voorstander, juist een *Jezuit* was, gelijk hij zegt dat dit bij sommigen het geval misschien geweest is.

ADOLPHI YPEY, A. L. M., phil. et med. Doct., med. pathol. et therapiæ in acad. Lugduno-Batava Professor. ordinar., primæ lineæ Pathologiæ generalis. Lugd. Batav. apud *J. W. van Leeuwen*. 1815. XX et 298 pp. gr. 8vo. *f* 2-16-:

D. i.

Eerste beginselen der algemeene Ziektekunde, enz.

In de voorrede geeft ons de geleerde YPEY eerst de reden op der uitgave, en vervolgens den grond te kennen, waarop hij voornamelijk gebouwd heeft. Te regt merkt

Digitized by Google

merkt hij aan, dat de Ziektekunde veel licht ſchept uit de ontdekkingen, in de Ontleedkunde, Scheikunde en Phyſiologie gedaan, en dat men dus daarvan in de verklaring van den zieken toeſtand gebruik behoort te maken. Met minder regt beweert hij hetzelfde van de *opwekkingsleer*, welke eenzijdige beſchouwing en meestal ongeſchikte benamingen van de levensverſchijnſelen thans algemeen ingezien en verworpen worden. Het verwondert ons dus, dat een man, die, vóór jaren, met zulk een' gelukkigen uitſlag, het levensbeginſel tot het bijzonder onderwerp van zijn onderzoek maakte, met die gebrekkige leer te voorſchijn komt; te meer, omdat hij toch zelf tegen het hoofddenkbeeld meer dan éene tegenwerping maakt, grootendeels in den geest der ſchole van den beroemden VAN GEUNS.

Wat de grondbeginſelen zelve aanbetreft, men zal daarin meestal GAUBIUS hervinden, vervormd naar den tijd, dien wij beleven. Het meeste onderſcheid is voorzeker in het *ſcheikundige*, hetwelk echter nog verre is van dien trap van volkomenheid, waartoe het had kunnen gebragt worden, na den arbeid der Franſche en Engelſche Scheikundigen, en van den beroemden Zweed BERZELIUS, in dit vak. YPEY blijft ſchier ſtaan op de hoogte, waarop LAVOISIER en FOURCROY de wetenſchap lieten. Dit is vooral blijkbaar uit de behandeling van de ongeſteldheden der ſappen, welke men, de gal en pis uitgezonderd, niet veel verſchillende van die van GAUBIUS zal vinden. — Het minst, echter, is in deze Ziektekunde gebruik gemaakt van den vergevorderden ſtaat, waarin zich thans de *Phyſiologie* bevindt. Om daarvan overtuigd te zijn, behoeft men ſlechts het hoofdſtuk over de *verplaatſingen der ſappen* (*errores loci*) te lezen, of de §§ over de *ziekteſcheidingen*, welke ſchier niets bevatten, dan eene eenigzins breedvoerige verklaring van gebruikelijke kunstwoorden; of ook het hoofdſtuk over de gebreken van de werkingen der *krachten*, waarin dit woord in een' niet zeer wetenſchappelijken zin genomen, waar van

Digitized by Google

de kracht (*robur*) van een' menſch bijna dezelfde bepaling gegeven wordt, die van de gezondheid geldt, waar zelfs van eene *chemiſche zwakheid*, *debilitas chemica*, wordt geſproken, waarvan wij waarlijk niet weten, wat wij maken moeten.

Hoewel wij voorts niet ontkennen, dat de Ziektekunde de eigenlijk gezegde Geneeskunde, of praktijk, moet voorlichten, komt het ons echter voor, dat YPEY wat te veel in praktiſche bijzonderheden treedt, zelfs hier en daar er therapeutiſche regelen onder mengt, en vooral de *Symptomatologie* bijna geheel als *Semeiotica* behandelt. Dit is nog vreemder, omdat hij zich de algemeene Ziektekunde ter behandeling voorſtelde, waarbij dergelijke bijzonderheden niet behoorden.

Wij hebben gezegd, dat YPEY vooral in de orde der behandeling van GAUBIUS verſchilt; hij wijkt daarvan echter meer in kleine bijzonderheden af, dan wel in het punt, vanwaar hij uitgaat, en den weg, dien hij volgt. Het toevallig verſchil der ziekten behandelt hij te regt in zijne *noſologiſche afdeeling*, doch niet met die volledigheid en bondigheid als zijn groote voorganger. Trouwens, een beknopter en vollediger handboek der Ziektekunde te leveren, dan deze, heeft tot dusverre niemand mogen gebeuren. Het is jammer, dat bij YPEY bijna dezelfde leemten gebleven zijn, waarom men GAUBIUS thans gaarne anders had. — Wij willen hiermede echter niet te kennen geven, dat YPEY's werk alle waarde mist; integendeel, wij achten hetzelve als eene handleiding voor eigene voorlezingen zeer geſchikt, en ook buitendien lezenswaardig, daar het vele niet onbelangrijke opmerkingen en waarnemingen bevat, zoo als over de ſpekhuid in de ontſtekingsziekten, het zuur der eerſte wegen, de plaatſelijke ophoopingen (*congestiones*) enz.

De

De Onzigtbare, of de Goddelijke Voorzienigheid, werkzaam in de lotgevallen der menschen; een historisch, zedekundig en godsdienstig Leesboek, door W. GOEDE, *Christen-Leeraar te Rotterdam. IIde Deel. Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr.* 8*vo. XVI*, 262 *Bl. f* 3-10-:

De Heer GOEDE vervolgt in dit Deel zijne taak op eene waardige wijze. De inhoud van hetzelve loopt voornamelijk over het *nut der tegenspoeden*, als middel van opvoeding voor het menschdom, in de hand des Onzigtbaren, door het *noodlot*; een woord, waarvan het gebruik door de herhaalde aanwijzing tot de Voorzienigheid de hardheid verliest, die ons, en gewis ook vele andere Lezers, in den beginne meer of min gestuit heeft. De opschriften der Hoofdstukken zullen de Lezers al aanstonds van de belangrijkheid der behandelde onderwerpen voor alle menschen overtuigen. Deze onderscheidene waarheden, die echter alle zoo naauw te zamen hangen, worden doorgaans voortreffelijk uitgevoerd; en ook dit Deel bevat dus eene kostbare bijdrage tot de geruststelling des menschdoms door de heiligste van alle waarheden, — de leer der bijzondere Voorzienigheid, — te meer, daar het niet enkel dor betoogend is, maar eensdeels door talrijke voorbeelden, anderdeels door een' levendigen, somtijds dichterlijken stijl, het beweerde als 't ware voor oogen stelt. Wij nemen echter de vrijheid, den Schrijver en het Publiek, als een bewijs onzer oplettende lezing, eenige aanmerkingen voor te leggen, die ons gedurende dezelve getroffen hebben.

Op bl. 3 wordt van *den grooten Joodschen Wijzen uit Palestina, den gezegenden* JEZUS, gesproken. Wij weten wel, dat deze uitdrukking, ook zonder gevolgtrekking, bij velen thans *Mode* is: doch voegt dezelve wel voor HEM, die, als een onmiddellijk Afgezant der God-

Digitized by Google

heid, zoo oneindig hoog boven alle *Wijzen* dezer wereld ſtond? *Hij ſprak als magthebbende, en niet als de Schriftgeleerden*, — ook niet als de *Philozofen*.

Bl. 75. De hier vermelde *Anecdote* kan niet van EDUARD, wel van RICHARD DEN III zijn, gelijk ieder, die in de *Engelſche* geſchiedenis niet onbedreven is, terſtond gevoelt. Misſchien is het eene drukfout.

Bl. 78. *Wees eerlijk en vertrouw niemand!* Wordt deze afgezaagde, doch daarom niettemin door en door valſche, *egoïſtiſche*, menſchenhatende ſpreuk hier ook al aangeprezen, als de taal der *wijsheid*? Dit hadden wij niet verwacht.

Bl. 79. *De neef van dezen Koning* (PTOLEMEUS), moet zijn: *vader*.

Bl. 88. *Koning Don* EMANUEL. Deze regeerde anderhalve Eeuw vroeger. Lees: *Don* JOZEF. De naam ATOUGVIA ſchijnt ook althans verkeerd geſpeld te zijn.

Bl. 94. *Wat kan ons de krankheid ontroeven?* Veel! zeer veel! Zoo men dit verbloemen wil, maakt men zich van *ſtoïſche* overdrijving, ten behoeve van zijn ſtelſel, verdacht.

Bl. 110. De kluchtige *Anecdote* van TYCHO BRAHÉ, die in een tweegevecht zijnen *neus* verloor, (een bijna voorbeeldelooze houw!) en er zich een' van goud en zilver, dien hij met lijm deed vasthechten, voor aanſchafte, voegt minder in een boek van deze ernſtige ſtemming.

Bl. 154. Dat CERVANTES (niet SERVANTES) en SPENCER letterlijk *van honger geſtorven* zouden zijn, komt ons twijfelachtig voor. Van BUTLER is dit bekend.

Bl. 155. *Stomper*, liever *hals*, *domoor*, (van *Stümper*.)

Bl. 160. CYRIACUS; moet zijn, CYRILLUS.

Bl. 197. *Het rijpe zaad.* Wanneer is het zaad rijp? en wanneer kan men er door rijden? Dit woord getuigt van *Hoogduitſchen* oorſprong. Het is, *die Saet; het te veld ſtaande koren.*

Bl.

Digitized by Google

Bl. 204. KAREL I, *Hertog van Bourgondiê;* lees, *Hertog* KAREL *van Bourbon.*

Bl. 221. *Eene verzameling der werken van* LODEWIJK DEN XIV. Deze in *Frankrijk* veel te hoog opgevijzelde Despoot mogt uit roemzucht de Schrijvers begunſtigen, hij zelf was althans nooit Schrijver, ten minſte niet in dier voege, dat men van zijne *werken* kan ſpreken. — De Heer FLEVRE, aldaar en op bl. 122 genoemd, is zekerlijk de bekende (nog levende) FIÉVÉE.

Bl. 241. *Hertog van Valencia in het Milaneſche.* Wij meenen, dat CESAR BORGIA Hertog van *Valentinois* in *Frankrijk* was.

Bl. 249. Dat de *Guillotine* zoo ſpoedig in een moordtuig herſchapen werd, was zekerlijk de ſchuld niet van Dr. GUILLOTIN (niet GUILLOTINE), die haar uit menschlievende beginſelen, om de misdadigers aan de handen van onbedrevene ſcherpregters te onttrekken, uitvond en voorſtelde. Hij was daarom nog geen man, die zelf den dood verdiende; en wij twijfelen ook zeer, of dit zijn lot geweest zij, op de wijze, door den Schrijver gemeld.

Men ziet, dat deze kleine, meest geſchiedkundige, feilen ſlechts aan overhaasting zijn toe te ſchrijven. Op de voorſtelling en inkleeding der waarheden zelve hebben wij niets aan te merken. Wij zullen dit verſlag met de volgende plaats uit het begin des XXXIIIſten Hoofdſtuks: *De vragen des twijfelaars*, beſluiten:

„ De mensch moet vragen. Dit is de kortſte weg, om tot kennis te geraken, en wijsheid te *ſcheppen* (putten, van *ſchöpfen*) voor den dorſtenden geest. De knaap ziet den jongeling, de jongeling den man, de man den grijsaard. Op iederen trap des menſchelijken ouderdoms moet de kennis grooter, de ervaring rijper zijn. Dit blijkt van zelf; want de geest des menſchen blijft ſteeds in eene eeuwigdurende werkdadigheid.

„ Kan men het den knaap ten kwade duiden, als hij den man en grijsaard datgene afvraagt, hetwelk hij uit zichzelven nog niet weten kan? De nieuwsgierigheid

Digitized by Google

geeft zijnen woorden vleugels; langs den kortſten weg wil hij dezelve bevredigen. De oude moet alles weten; vraag hem naar de bron der wijsheid, wanneer u dorst, naar het brood des levens, wanneer u hongert.

„ Doch de knaap heeft ook zeer vele nuttelooze vragen. Hij is ſnapachtig. De vader glimlacht vaak over hem, en zoekt hem, met eene wijze verſchooning, van dit nutteloos geſnap af te brengen, hetwelk de aaneenſchakeling zijner gedachten verwarren zou.

„ Na tien jaren zal hij zichzelven de vragen kunnen beantwoorden. Thans helpt hem de oplosſing niets. Hij kan den lichtkring nog niet overzien. Wanneer de hitte des zomers de vruchten te vroeg en te ſnel tot rijpheid doet komen, dan verliezen zij in ſmaak en ſchoonheid. Niets moet verhaast worden. De Voorzienigheid handelt naar wijze wetten.

„ Twijfelaar! zie dáár uw beeld. Ook u drijft eene angſtige nieuwsgierigheid. Te vroeg, te vroeg vraagt gij. Wacht de rijpte van uwen geest af, — vraag dan, en u zal geantwoord worden."

ALEXANDER, *Keizer aller Ruſſen, in drie Zangen, door* ADAM SIMONS. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8*vo.* *VIII*, 105 *Bl. f* 3-:-:

Het onderwerp, door den Heer SIMONS, wiens voortreffelijk dichtvermogen reeds uit andere proeven is gebleken, behandeld, is eene der ſchitterendſte partijen uit de rijke tafereelen van onzen tijd. ALEXANDER is en blijft toch altijd de hoofdperſoon in den grootſchen ſtrijd der Volken. Het tijdvak, waarin de bedrijven van den edelen Vorst geſteld worden, is zeer geſchikt tot eene kunstmatige voorſtelling, en levert een ſchoon geheel op. De Dichter begint zijn lofdicht met den aanvang des Ruſſiſchen oorlogs, en eindigt hetzelve met den eerſten troonsafſtand van BONAPARTE. Het geheel is in drie Zangen verdeeld. De eerſte is geheel toegewijd aan eene beſchouwing van het ſchrikbewind des Dwingelands; in den tweeden wordt de krijg in Ruſland bezongen; en de der-

de

de Zang vermeldt de groote gebeurtenisſen, van den *opſtand van Europa* af tot aan den val van NAPOLEON.

Wij hebben hier vele, waarlijk ſchoone *détails* aangetroffen, veel dat ons getroffen en geroerd heeft. De Dichter toont doordrongen te zijn van het belangrijke zijns onderwerps. Zijn haat tegen de ſchandelijkſte dwingelandij zoo wel, als zijne hartelijke blijdſchap en geestvervoering over Europa's bevrijding, blinkt overal uit. In het algemeen, zouden wij echter denken, dat er in dit Dichtſtuk — wél te verſtaan, naar evenredigheid van het geheel — te veel van NAPOLEON voorkomt. Om niet te zeggen, dat al dat vloeken op den Dwingeland op den duur niet behaagt, en dat de waardigheid van het ſtuk zelve er wel eens door lijdt, ieder kunstkenner zal met ons van gevoelen zijn, dat de voorſtelling van het ſchrikbewind in dit Gedicht, hetwelk bijzonder aan den lof van ALEXANDER gewijd is, eene te ruime plaats bekleedt. Deze omſlagtige vermelding van NAPOLEON's dwingelandij was hier onnoodig. Immers, ALEXANDER gordde zich niet aan om Europa te bevrijden, maar om zijn eigen Rijk te behouden. Hij zag zichzelven aangevallen, en voerde, aanvankelijk, eenen geheel verdedigenden oorlog. Enkele algemeene trekken zouden hier voldoende geweest zijn. Het ſtuk heeft te veel donkere partijen en ſchaduwen, welke te minder noodig waren, daar het licht, waarin ALEXANDER zich vertoont, inderdaad ſchitterend genoeg is.

In den eerſten Zang wordt de Wereldmonarchij, als het groote doel van BONAPARTE, voorgeſteld. Er wordt veel ſchoons gezegd over de nadeelen van zoodanige algemeene heerſchappij; maar dezelve te beſchouwen als een twist met God, die geenen Heer naast Hem op den troon zoude dulden, komt ons niet wijsgeerig voor. Wanneer men zich een volmaakt wezen, een' Engel uit den Hemel b.v., als Opperheer konde voorſtellen, zou de wereld bij zijn beſtuur niet kwalijk varen. Aan zoodanige algemeene heerſchappij zijn toch ook vele voordeelen verknocht, (men denke ſlechts aan het ophouden van den Oorlog, enz.) en het denkbeeld eener algemeene Regering, op zichzelve, heeft, in ons oog, niets verſchrikkelijks. Hetgeen hier vloekwaardig was, en ons met ſchrik en afgrijzen moest vervullen, was de poging van eenen NAPOLEON, om tot die Wereldmonarchij te geraken. In ſtede van een Engel des Hemels te zijn, was hij een Duivel

Digitized by Google

in de gedaante eens menſchen, en de middelen, welke hij bezigde, waren hemeltergende gruwelen. BONAPARTE was wel het ongeſchiktſte wezen tot eenen Wereldmonarch, dat men zich kan voorſtellen. Het was zijne zaak, landen en volken te overweldigen; maar het overwonnene te behouden, de overwonnenen aan zich te verbinden door goedheid, door liefde, door weldaden, door vertrouwen, daartoe wordt een *hart* vereischt, en BONAPARTE bezat geen hart. Maar, zoo hij eens op het tijdſtip, dat zijne magt het hoogſte toppunt bereikt had, geſtorven, en in het bewind opgevolgd ware door eenen man van eer en deugd, van gevoel en zedelijke grootheid, die den wil had gehad, om alle, aan zijnen ſchepter onderworpene, volken gelukkig te maken, wie weet, wat er dan van de Wereldmonarchij zoude geworden zijn? — Men treft in dezen Zang ook zeer ſchoone tafereelen aan. De nadeelen eener Wereldmonarchij, welke wij gaarne erkennen, zijn treffend in het licht geſteld; ſchoon het aangevoerde op alle uitgebreide heerſchappijen, en bijzonder op die van den Held dezer Zangen, toepaſſelijk is, en dus te veel bewijst. Als middelen, door BONAPARTE gebezigd, om de geheele wereld onder het juk te krommen, worden vermeld: 1. *de opſchrijving tot den Legerdienst.* De jammeren der *Conſcriptie* worden in eenige regels met kracht voorgeſteld. De vergelijking, nogtans, van eene radelooze moeder, die haren zoon — met eene leeuwin, die hare welpen — moet misſen, voldeed ons niet. De vrouw is uit haren aard magteloos, en de Dwingeland had het ook reeds zoo verre gebragt, dat er geen zweem van zoodanigen leeuwenmoed meer gevonden werd. (Men vergelijke hiermede den *Minotaurus* van BILDERDIJK.) Het *grommen* van de leeuwin op het oogenblik, dat zij hare prooi *verſcheurt*, komt ons zeer zwak voor; — 2. *het Tolregt*; — 3. *de algemeene Waakzaamheid*, (zoogenaamde *Hooge Politie*, het gruwelijkst ondier, dat ons de tijden van NERO en DOMITIANUS te binnen brengt;) en 4. *de beperking van de Drukpers.* Fraai zijn de regels:

Neen! 't was niet meer vergund, de aloudheid op te ſporen!
Van 't regt der volkeren, en der Natuur te hooren,
Te zingen van den tijd, toen Holland's vrije vlag
Van duizend ſtengen woei en alle zeën zag;

Te

Digitized by Google

Te ſpreken de eigen taal, geleerd van achtbre vad'ren,
Der helden eertropeën, hun heilig graf te nad'ren,
En dáár, met Helmers lied, te knielen op den grond,
Waar Nasſau's ed'le moed Toledo's magt weêrſtond!

Keurig, zeer wel uitgewerkt en volgehouden is het beeld van de beek op bladz. 8; doch het is te bejammeren, dat de overbrenging van dit beeld op den ſtaat, aan het wereldrijk verbonden, hierbij zoo zeer afvalt. Het grootſte gedeelte hiervan is gewoon proza. Wij hebben reeds aangemerkt, dat het herhaalde vloeken op den Dwinggeland de waardigheid van een Lofdicht wel eens kan doen lijden. Wij vinden deze aanmerking hier bevestigd. Op bladz. 15 lezen wij:

Och! had men, toen zijn beeld van koper werd gegoten,
Den wreeden Korſicaan *in de eigen kroes geſtoten!*

Hoe laag daalt hier de Dichter niet! en welk een denkbeeld is het nog, BONAPARTE in eenen *kroes* te ſtooten! Dit ſtrijdt, naar onze meening, tegen den goeden ſmaak, gelijk mede de uitdruking, bl. 21.

Zie, hoe de *menschheid* (?) dwaalde, als zij zijn beeld *aanbad*,
Zij voerde hem ten troon, en hij verdiende *'t rad!*

Wij konden niet nalaten, hierbij uit te roepen:

Dat gaat niet, Dichter! neen, dat is wat al te plat.

Eerst in den tweeden Zang komt de Dichter tot zijn eigenlijk onderwerp. De toeſtand van Europa wordt krachtig voorgeſteld. De beſchrijving van het groote leger is wel voor het ſtuk voldoende; doch dezelve gaf tot meer uitgebreide *détails* en ſchilderingen de ſchoonſte aanleiding. Fraai, voorál, zijn, in ons oog, de volgende regels:

De dwinggeland rukte aan; — hij zag zijne onderzaten,
Van de Apennijnen af, tot de eeuwige Karpaten;
De Niemen ſcheen verbaasd, bij zijn' ontelb'ren ſtoet,
En zwol van weedom op en ging met hooger vloed.
Zoo zag de Araxes 't heir, dat Xerxes oog beſchreide,
Dat hij naar 't dal des doods, Thermopylé, geleidde,

Digitized by Google

En de eigen traan, die hem zoo ſchoon in de oogen blonk,
Wiesch nog zijn bloedſchuld af, toen Sparta's Veldheer zonk!
Maar de *ijz'ren* Korſicaan dacht ſlechts aan zegepralen,
Geen traan vloeide uit zijn oog, — dát oog ſchoot blikſemſtralen,
Geen tijger huilt, in 't woud, als hij zijn hol verlaat,
En in 't beſprongen rif, zijn tand en klaauwen ſlaat! —

De beide laatſte regels verſtaan wij niet regt; ten zij het *huilen* van den tijger ook de beteekenis hebbe van *ſchreijen* of *ontroerd zijn*. Keurig is de beſchrijving der ware grootheid, op ALEXANDER toegepast. Zijne godsdienſtige voorbereiding en toerusting tot den krijg doen eene uitnemende werking. Met ſtoute kleuren ſchildert de Dichter den ſlag aan den *Dnieper*, bij *Smolensko* en *Moshaïsk*. De beſchouwing van *Moskow* is zeer fraai. De vergelijking, evenwel, van het gewoel der menſchen bij een' hoop *nijvere mieren* is alweder veel te laag, en ver beneden het onderwerp. Akelig en onheilſpellend wordt de intogt van NAPOLEON te *Moskow* bezongen. De nacht valt in.

De nachtuil krast van ver, 't gehuil van droeve honden
Voorſpelt een nad'rend leed en klaagt, in bange ſtonden.

Wij kunnen ons niet wederhouden, enkele trekken uit de ontzagverwekkende ſchilderij van den brand over te nemen:

De ſtem der Almagt ſpreekt, zij dondert in d'orkaan,
En blaast het vuur der wrake, in Moskow's ſtraten aan.
Dáár ſtijgt de vlam omhoog en klimt tot op de daken,
Als of zij ongebluscht zou tot den hemel raken!
De kreet: 't is brand, 't is brand! ontſtelt de ſtad alom,
En 't akelig gelui der noodklok van den dom
Verdooft het naar gekerm van menſchen en van dieren,
Die vlugten, zonder doel, en door elkander gieren.
Hun kleed'ren zijn verzengd, door 't alverſlindend vuur,
Zij ſtikken in den damp, *bij vriend en nagebuur*; (?)
Men ziet 'er half verſchroeid, die nog de handen wringen,
Die worst'len met den dood, en in de Jouſa ſpringen!
De vlam weidt alles af, en blakert door haar' gloed,
De vonken vliegen verre en ſisſen in den vloed,
De torens ſtaan in brand, men ziet het koper gloeijen,
En van de daken 't lood, gelijk de lava vloeijen!

Ziet

Zie! 't vuur verlicht den nacht met akelige pracht,
En rookend puin verkeert den dag in donk'ren nacht. enz.

Nu volgt de aftogt van NAPOLEON. Na den grooten man in zijnen benarden toeſtand een hartig woordje te hebben toegeduwd, worden PLATOW en zijne *Kazakken* vermeld. Het beeld van de *Wolga* doet hier eene heerlijke werking. De beſchrijving van de *Kozakken*, ſtatig aangeheven, breekt te plotſeling af. De namelooze ellende en ongehoorde plagen, welke het Franſche leger, op dezen verſchrikkelijken aftogt ondervond, worden hier ſlechts kortelijk genoemd. Hier voegden ook geene dichterlijke ſieraden. Het tafereel wordt dus beſloten:

Dáár ſluipt de bloodaard heen, die al dat bloed vergoot!
Hoe, is 'er dan geen dolk, die 't monſter nederſtoot?
Hij vlugt, daar gansch Euroop' voor hem was *opgetreden* (?)
Vlugt over dapp'ren heen, die voor zijn heerschzucht ſtreden!
Hij vlugt, die held der eeuw! nu hem 't geluk verlaat,
Vernederd en vermomd, in vrouwelijk gewaad! —
Zoo vlugtte hij nog niet, toen, bij de Egyptenaren,
Hij laag zijn heir verliet, voor Sidney's legerſcharen;
Of, als hij, vriend in ſchijn, den Vader en den Zoon
Verwijderde en bedroog en roofde Spanje's kroon! —
Neen, Wilna ziet zijn angst, Germanje ziet hem zwerven,
De booswicht heeft geen' moed, den heldendood te ſterven!
De majeſteit verdwijnt, van 't wereldrond beſpot,
En 't menſchdom knielt niet meer voor d'ingebeelden God! —

Het verwondert ons eenigzins, hier geen woord te vinden omtrent het onbegrijpelijk dralen van NAPOLEON, en zijn nutteloos verblijf te *Moskow*, na de verwoesting. Men gelooft algemeen, dat hij door gewaande vredesonderhandelingen opgehouden, en dus door ALEXANDER zoude misleid zijn. Dit zoude evenwel weinig ſtrooken met des Dichters uitſpraak:

Vergeefs reikt ge uwe hand aan Alexander toe,
Hij kent de list der hel en is uw huich'len moé!
Getrouw aan pligt en deugd, aan waarheid en aan *regel*, (?)
Verácht hij loos bedrog, zijn woor klemt, als zijn zegel.

Met

Digitized by Google

Met eene korte loffpraak op ALEXANDER wordt deze Zang beſloten.

Tot dusverre lazen wij meer een vloekdicht op BONAPARTE, dan een lofdicht op ALEXANDER. De derde Zang is meer bijzonder aan den Ruſſiſchen Monarch toegewijd. De aanhef is niet fraai. Dat de geest der waarheid (in dezen zin) wordt voorgeſteld als regter van deugd en ondeugd, en gezegd wordt rijker te zijn dan de zon, komt ons vreemd voor. Het *verhoogd van zin* ſchijnt er om het rijm ingelaſcht; en wanneer de Dichter zegt, dat ALEXANDER, gelijk een *ſtorm*, gevolgd van *hooge baren*, *den ſtroom* der volken in *legerſcharen* vereenigde, geeft hij ons, naar ons oordeel, eene onaangenaamwkeurige en verwarde beeldſpraak. Met ſtoute en ſchoone verwen wordt het karakter van ALEXANDER geſchilderd. Wij houden dit gedeelte voor eene der beſte partijen van het ganſche Dichtſtuk. De zedigheid, die uitmuntende eigenſchap van den edelen Vorst, komt hier zeer beminnelijk uit, en de Dichter heeft van deze zeldzame deugd zijns Helds, te dezer plaatſe, uitnemend partij weten te trekken. Het gedenkteeken, dat BONAPARTE op den berg *Cenis* wilde doen oprigten, wordt hier, op eene gelukkige wijze, bijgebragt. ALEXANDER buigt zich voor het altaar; der Almagt wedergevende, wat zij hem geſchonken had, en zich gelukkig gevoelende van haar werktuig in het ondoorgrondelijke plan te mogen zijn. Zijn' ſtrijd bekroond en zijn Rijk behouden zijnde, had hij niets meer te verrigten. Europa, zich laſhartiglijk onder het juk van de Gaulen krommende, mogt nu, beter lot onwaardig, zijne ſchuld boeten. Maar de grootmoedige Vorst, met het leed van het menſchdom bewogen, wilde, niet uit ſtaatkunde, maar uit mededoogen, ook Europa's kluisters verbreken. Zeer gepast is hier de uitweiding over GUSTAAF ADOLF. *Duitſchland*, zijne hulp vorderende, vreesde tevens zijne magt. Maar ALEXANDER redde een werelddeel, zonder geweldenaar te worden. De ſchildering van den opſtand van Europa is, naar ons gevoelen, voortreffelijk. Ook de volgende ſpraakwending tot den *man des bloeds* is krachtig. De Engel des Verderfs boort zijne gelederen door, en rukt zijne tropeën om:

Neen! 't nakroost moet geen zuil ter uwer eere aanſchouwen,
Geen kunſtenaar uw' naam in duurzaam marmer houwen,

Al

Al lang genoeg gevleid en trotschen waan gestreeld,
Canova groeve, in steen, Procrustes evenbeeld,
En plaatse u neergeveld, aan Alexander's voeten,
Zoo als gij voor hem zwicht en uwe schuld moet boeten!

Na de vermelding van den slag bij *Töplitz*, komen ons deze regelen zeer schoon voor:

Zie 't bloed, in 't dal des doods, het stroomt in wijde plassen,
Hoor! hoe de regen ruischt, om 't aardrijk af te wasschen!
De hemel zelf voldaan, weert zoo de landpest af,
Hij voert de lijken heen en weigert hun een graf!

Na het gedrag des Konings van *Saksen* gegispt, en de toenmalige ongelukkige gesteldheid van *Dresden*,

De stad, waaraan Natuur haar' tooi en rijkdom gaf,

kort, doch keurig, te hebben geschetst, komt de Dichter al dadelijk tot den slag bij *Leipzig*. Wij vorderen juist niet, dat de gebeurtenissen, in een dichtstuk, regelmatig worden gevolgd. Integendeel, dit zoude eene gedwongene stijfheid geven aan het werk der kunst, dat geene historie is. In een Lofdicht vooral moet men de gebeurde zaken zoodanig schikken, dat zij den Held in het voordeeligst licht plaatsen; en aan die schikking herkent men, dikwerf al spoedig, de hand van den Meester. Doch het plan van den Heer SIMONS is eenmaal gemaakt, en, volgens dat plan, komt ons de sprong wat groot voor. Hoe veel is er niet gebeurd, dat hier niet vermeld is! Men denke slechts aan de slagen bij *Lutzen* en *Bautzen*, waarin, wel is waar, de Franschen het veld behielden, doch welke overwinningen, gemakkelijk, tot lof van ALEXANDER hadden kunnen worden aangewend; en aan de bloedige gevechten, in den omtrek van *Berlijn* voorgevallen, waarover de Pruisen, met name de Berlijners, en inzonderheid de Berlijnsche vrouwen, ook hier wel eenigen lof verdiend hadden. Bovenal verwondert het ons, dat de Dichter niet gewaagt van den slag bij *Dresden*, die hem eene schoone gelegenheid zoude hebben geboden, om over MOREAU, en vervolgens over het edelmoedig gedrag van ALEXANDER, te zijnen opzigte en ten aanzien van zijne weduwe,

uit

uit te weiden. Dergelijke trekken had de Dichter, naar ons inzien, niet moeten verwaarloozen; nademaal het juist deze zijn, welke ALEXANDER van de schoonste, hem meest kenmerkende, zijde vertoonen. De slag van *Lzeipzig* wordt niet beschreven. De Dichter doet wél van zich er niet aan te wagen. Hij vergenoegt zich met alleen van den persoonlijken heldenmoed des Russischen Keizers, hier betoond, te gewagen. Verheven en roerend is de beschrijving der zamenkomst van de drie Monarchen, met den Vorst VAN SCHWARTZENBERG, op eenen heuvel, om het slagveld te overzien.

Maar, wat ons oog nooit zag en nooit weêr zal aanschouwen,
Zie, Alexander knielt, met handen zaamgevouwen!
Monarchen volgen hem, wier hart van vreugde schreit,
Zij knielen hier in 't stof, voor de Oppermajesteit!
Ja! zie hen, op den troon, en noem hen Goôn der aarde,
Geen schitterende stoet gaf ooit aan hun die waarde!
De traan, die hen besproeit en aller eerbied wekt,
Praalt schooner, dan de star, die hunne borst bedekt! —
Hier, in den tempel Gods, omringd van legerscharen,
Hier priesters, hem gewijd, en dankbare offeraren,
Zijn ze in zijn' dienst getrouw; de wierook stijgt omhoog,
En klimt met vlammen vuurs tot aan den wolkenboog! enz.

De verheffing van ALEXANDER is hier zeer wel aangebragt; schoon ons *de bezem van den Engel des Verderfs* niet behaagde, en het denkbeeld, dat Europa ALEXANDER geene eerzuil, zijner waardig, kan oprigten, al ware het ook een standbeeld van *louter goud*, ons wat klein voorkomt. Wie kan hier aan *goud* denken? Even gepast is verder de uitweiding over de verlossing van Nederland. Keurig zijn de volgende regels:

O Heugelijke dag! toen 'wij, aan Amstel's boorden,
De stemme des gejuichs, den naam van Willem hoorden!
Toen 't vorst'lijk 's Gravenhage in hem den redder zag,
De blijde torenspits ontrolde Hollands vlag,
En Albion, op nieuw met Nederland verbonden,
Die maar, op d'oceaan, vermeldde uit duizend monden! —
Is 't waar? dat toen de zon, wanneer ze in 't westen zonk,
Met heerelijker gloed, op Nassau's praalgraf blonk;

De

Digitized by Google

De Trompen, nog herkend, rondom 't geſteente zweefden,
En 't marmer zich bewoog, als of de beelden leefden!

De vraag: *is 't waar?* doet hier juist geene gelukkige werking; beter zoude hier een: *men zegt*, of dergelijke uitdrukking, gevoegd hebben. De hooge vreugd van Nederland en de deelneming van ALEXANDER in ons lot worden bezongen; doch wij vonden ons in onze verrukking eenigzins geſtoord door eenen uitroep, welke ons *triviaal*, althans zeer prozaïsch, voorkomt:

Dat ſpeet den Korſicaan! ....

Hoe zwak! en hoe weinig! Neen — het *ſpeet* hem niet; maar, zoo als de Dichter er onmiddellijk op volgen laat,

zijn fonk'lende oogen brandden,
De woede greep hem aan, en deed hem knarſentanden!
Hij kende zijn gevaar, toen hij een rijkstrezoor,
Gewonnen in één' dag, in één'n nacht verloor!
Toen hij die goudmijn miste, aan hem, in vroeger dagen,
Door ontrouw en verraad, van ſlaven opgedragen.

Na eene uitweiding over het rampſpoedig lot van *Worden*, (welke hier wel had kunnen gemist worden) zijn wij (alweder met een' ſprong) voor de poorten van *Parijs*. De laatſte ſluiptrekkende woelingen des Dwingelands (welke toch zoo verſchrikkelijk waren, en zoo ligt gevaarlijk hadden kunnen worden) worden ſlechts even aangeſtipt. De Dichter ſpoort hier de verbondene Volken aan tot wraak, ten einde de edelmoedigheid van ALEXANDER te ſchooner te doen uitkomen. Dit is zeer kunſtmatig; doch het doet ons leed, dat die aanſporing niet gelukkiger is uitgevallen. Het: *wascht af den hoon en ſchand!* is hier reeds te zwak: maar, na kreede gezegd te hebben: *verwoest al wat gij vindt! geen ſteen blijve op zijn' plaats!* wordt, naar ons gevoel, de indruk van het geheel weggenomen door den onbeduidenden uitroep: *ſticht brand! ſticht brand!* Dit is te meer jammer, daar de daarop volgende vier regels, welke anders zeer ſchoon zijn, nu niet genoegzaam werken:

Neen!

Digitized by Google

Neen! Alexander wil alleen den dwing'land treffen,
Maar nooit; op bloed en puin, zijn' glorietroon verheffen!
De Godheid neemt geen wraak, zij zegent en behoedt,
En ſchenkt vergiffenis, wanneer zij ſtraffen moet!

Dit is alles, wat wij van ALEXANDER's gedrag, te *Parijs* en omtrent de Franſchen gehouden, vinden opgeteekend! De Dichter gaat dadelijk weder tot de beſchouwing van de Franſchen over. Hij bezingt, in zeer goede verzen, den val van NAPOLEON, en beſluit met eene zeer korte hulde aan ALEXANDER, waarbij de verdienſten van den Held, als bij zamentrekking, blootelijk worden opgeteld. Inderdaad, dit is zeer ſchraal uitgevallen. De intogt van ALEXANDER te *Parijs*, en zijne zoo ſchitterende grootmoedigheid, aldaar aan den dag gelegd, zouden alleen de ſtoffe voor een Lofdicht kunnen opleveren. Wij zouden daarvoor den geheelen eerſten Zang, en alwat tot het zwarte zonden-register van NAPOLEON behoort, gaarne gegeven hebben. *Zedigheid en grootmoedigheid* — zie daar de blinkende hoofdtrekken in het ſchoone karakter van den Keizer aller Ruſſen! Deze trekken komen dan eerst uit, wanneer hij, aan het eindperk zijner loopbane gevorderd, in ſtede van als overwinnaar de wet voor te ſchrijven, als mensch in het leed van zijnen evenmensch deelt, en, als een zigtbare Engel, den vrede aan de wereld geeft. Of heeft men niet den Keizer van Ruſland van te groote edelmoedigheid beſchuldigd? en heeft men daaraan niet den korten duur des vredes en de terugkomst van den gebannen' Overweldiger toegeſchreven? Dit zij zoo! maar dit moest hem juist, als mensch en als vriend van het menschdom, te ſchooner, te edeler doen uitkomen; en het doet ons leed, dat de Heer SIMONS, die zich anders voor zijne taak zoo wél berekend toont, en zich de eer geeft van de Lofdichter van ALEXANDER te zijn, dit heeft voorbijgezien. VAN DER PALM heeft er, in zijn' *Vrede van Europa*, beter partij van getrokken.

De Brief, die alhier de plaats eener Voorrede bekleedt, aan den Heer S. DASSEVAEL gerigt, is zeer lezenswaardig.

Ver-

Digitized by Google

Verhaal van het voorgevallene in en bij Hanau, en van de bloedige Gevechten in en bij die Stad geleverd, in Oct. en Nov. 1813; *door* H. POTTER, *Predikant bij de Nederlandsche Kerk aldaar. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1814. *In gr.* 8*vo.* *X*, 139 *Bl. f* 1-10-:

Dit stuk is wat lang blijven liggen. De menigte van gelegenheidsvoortbrengsels is telkens zoo groot geweest, dat dergelijk iets niemand verwonderen kan. Er is te minder aan gelegen, door de natuur van dit boekje. Het is niet zoo zeer om krijgskundige bijzonderheden, als om het algemeene menschelijke lot in geprangde, genomene en deels geplunderde steden, door een bekend Schrijver naar het leven getee-kend, en met zijne eigene gewaarwordingen en bepeinzingen, als het ware, gestoffeerd, dat dit geschrift eenige merkwaardigheid bezit. Men weet, dat *Hanau* genomen en hernomen werd, bij den beruchten aftogt van NAPOLEON, na den slag bij *Leipzig*; en men kent tevens de schrijfwijze van POTTER, die zich, als Predikant bij de Nederlandsche Gemeente in die stad, op de plaats zelve bevond. Hij beschrijft het begin, midden en einde der gebeurtenis, uit zijn bijzonder standpunt; hij levert ons daaronder het tafereel eener *wandeling* naar eene naburige plaats, werwaarts hij meende bij rijds de wijk te nemen, zijne kortstondige vlugt naar een ander oord, en nog eene *wandeling* door en om de stad, toen het gevaar geweken was. Immers, het is inzonderheid als wandelaar en reiziger, dat men POTTER heeft leeren kennen.

Zijne schrijfwijze heeft iets aanlokkends, uit hoofde van het bijzondere, persoonlijke en tevens eenvoudige, dat in dezelve doorstraalt. Wij worden daardoor opgeleid, om, als het ware, met hem te wandelen en te gevoelen. Men heeft echter wel eens geklaagd, dat het ook niet veel meer dan POTTER was, wat men op tamelijk onbelangrijke wandelingen leerde kennen. In het stuk voorhanden mangelt het, natuurlijk, niet aan stof. Desniettemin treffen wij hier verscheidene beschjegelingen aan, die voor ons juist niet zeer gewigtig, of altijd natuurlijk zijn. 's Mans geschrijf heeft, zouden wij zeggen, wat te veel van het keuvelende. Ook de stijl is daardoor wel eens *incorrect*, leverende somtijds perioden, die niet

Digitized by Google

slechts wate *omwegen* zijn, maar zelfs blind loopen. In alleu geval heeft zoodanige, gemeenzame en als onachtzame, slijk eene juiste afbakening door de punctuatie noodig; en deze baken schijnen ongelukkig, op onderscheidene plaatsen, waarschijnlijk door den *Corrector*, verzet te zijn.

Wij hadden eenige vouwtjes bij plaatsen gelegd, die het gegispte kunnen staven. Doch, het zij genoeg, aangestipt te hebben. Wie het niet ziet, dien hindert het niet; en de scherpzigtiger Lezer zal het, om het goede, zoo wel in stoffe als vorm, gaarne verschoonen. Wij durven het boekje aanbeveelen; de vrienden, echter, van 's mans trant hebben het zeker reeds lang genoten. — Ziehier, ten slotte, eene kleine bijdrage tot de karakterkunde der Franschen, ten staal aangevoerd!

„ De menschlievende Bewoners dezer Stad, lieten het, aan het toereiken van alle mogelijke verkwikking, niet ontbreken; doch allen te helpen, zoo als het gevoelig hart dit wenschte, was niet mogelijk. Opmerkelijk was hier bij, dat Franschen zelven, die hier het garnizoen der Stad uitmaakten, en andere, die in aanzienlijke betrekkingen stonden, zich in het minste niet om den nood hunner zoo diep in ellende verzonkene landgenooten schenen te bekommeren; geene tekens van medelijden hoegenaamd toonden dezelve; met eenen ondragelijken trots, gingen zij deze slagtoffers voorbij, even als of zij, in goud uitgedoscht en met eereteekenen behangen, nog alles volop genietende, de lieden waren, die geene zeeën te hoog konden gaan; zelfs werden, behalve het verder transporteren, hoe zonderbaar, niet eens bevelen ter sedding gegeven, waartoe het toen echter nog niet aan de noodige magt ontbrak. Al wat ten dezen opzigte gedaan en ter verkwikking toegereikt werd, deden *Hanau's* Inwoners geheel vrijwillig."

De beeldtenis van den *Beijerschen* Generaal, Graaf VON WREDE, siert de titelplaat.

Wij hadden, immers, niet noodig te zeggen, dat POTTER vooral het plaatsbeschrijvende niet vergeten heeft; hetgeen, echter, ten opzigte van *Hanau*, juist voor den *Nederlander*, nog al bijzonder wetenswaardig is.

November MDCCCXIII. Liedzang, door J. SCHARP. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr. 8vo. 37 Bl. f 1-5-:*

Schoon er over de zegenrijke verlossing van ons Vaderland in 1813 reeds zeer veel, en daaronder eenige stukken van hooge waarde, in het licht zijn verschenen, en de Heer SCHARP met dit gelegenheidsvers wat heel laat komt, is het toch, naar ons inzien, der uitgave dubbel waardig. Het prijst zich aan door dichterlijke schoonheden zoo wel, als door het gevoel en den zuiveren *patriottischen* geest van den Maker. Ook hier is de leus overal: afkeer tegen den Overweldiger en zijne dwingelandije, vergeting van het gebeurde, verzoening tusschen alle partijen, eensgezindheid omtrent de zaak van het Vaderland, en liefde voor den Vorst en het Huis van Oranje! Daar het doel des Dichters zoo edel is, en het Dichtstuk zelve, over het geheel, zoo veel voortreffelijks bezit, willen wij op eenige stootende uitdrukkingen, niet poëtische regelen en andere feilen niet bijzonder hechten, maar ons thans bepalen tot deze algemeene loffelijke vermelding, en de overneming, met eenige kleine aanmerkingen, van een paar coupletten, waaruit men des Schrijvers dichttrant en wijze van denken zal kunnen opmaken:

Hier (*op Corsica*) zocht nu de Heerschzucht, die stout en vermetel,
Den afgrond ontworstelde, een plaats voor haar' zetel
En dien van haar zusters, Verwoesting en Dood,
Zij zocht die, en vond die; zij zag Bonaparte,
En vestte haar' troon in het zwellende harte,
Nog zwarter dan de afgrond, waaruit zij ontvlood:
Toen rees er een damp op, die 't hoofd hem vervulde
Met droomen, waarin heel het menschdom hem scheen
Geknield aan zijn voeten, met siddring en hulde,
Als waar' hij hun Koning en God maar alleen.

En vervolgens:

Helpt allen! door eendragt! geen oog zij ontstoken,
Geen ziel meer met wrevel, geen wrok zij gewroken,

Digitized by Google

De leus zij „ verzoening," en de eendragt maak' magt!
Veracht hem alleen, die slaafs zich verneêrde, (a)
Gekromd en op knièn den Dwingland vereerde,
En, als hij er bij was, det wierook hem bragt,
Maar, was hij vertrokken, (b) het eerst op hem smeelde,
Voor wien hij zoo even zich, kruipende, boog,
De rol van aanbidder, als huichelaar, speelde,
En beide het Land en zijn' Meester bedroog.
Veracht hem, die de (c) Hollandsche rondheid verbande,
En, stellende, uit hoogmoed, zijne eer in zijn schande,
De ketens verzwaarde van 't zielenverdriet; (d)
Nog meer hem, die woorden en hoorbare zuchten,
Die 't zwoegende hart, onvoorzigtig ontvlugtten,
Aan de Inquisiteuren der Vrijheid verried:
Veracht hen, maar, zoo nog in 't hart van die snooden
Een enkele bloeddrop der vaderen zweeft, (e)
Dan heeft hunne wroeging uw haat niet van nooden; (f)
Vergeeft hun, gelijk hun Oranje vergeeft.

(a) Aan dezen regel ontbreekt eene syllabe. Beter zoude, b. v., zijn: *Veracht slechts den lafaard, die slaafs zich verneêrde.*

(b) Dit, *als hij er bij was*, en *was hij vertrokken*, is plat proza, en *het eerst op hem smeelde* is mede niet zeer dichterlijk.

(c) Het *de* smelt niet in het volgende woord, en zou dus beter weggelaten zijn.

(d) *Ketens van verdriet* komt ons niet eigenaardig voor.

(e) Het *zweven* van een' bloeddrop in het hart even min.

(f) Dit *niet van nooden* is mede te prozaïsch.

De Herkaauwer. IIste Deel, No. 6. IIde Deel, No. 1 en 2. Te Amsterdam, bij J. van der Hey. 1815–16. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 209 *Bl. f* 3-6-:

Wij weten niet, of wij wel verstandig gehandeld hebben met dit werk op te nemen onder onze gewone stof. Om iets wél te beoordeelen, moet men het geheel zien, en dat gaat niet met een stuk, dat, even als wijzelven, op eindeloosheid en onsterfelijkheid aanspraak maakt — althans leeft en groeit, zoo lang het kan. Het is waar, deze eenheid *in infinitum* deelt zich in eene blijkbare veelheid; ieder bandje levert eenige nieuwe lappen tot de groote bedeldeken, om met de heeren,

Digitized by Google

ren, in een nog deftiger onderwerp, te ſpreken. Doch dit maakt de zaak des te erger. Juist hierdoor krijgen wij nooit gedaan werk niet alleen, maar weten ook bijna niet, hoe de zaak aan te vatten. Ieder ſtukje beoordeelen, ware zoo veel als het herkaauwde nog eens op de kiezen te nemen; en dit moet noodzakelijk walging veroorzaken. De harde brokken er uit zoeken, om die nog eens na te breeuwen — vergeef, lezer, dat wij te veel liefde voor onze tanden hebben; er heeft er al zoo menigeen kiespijn opgedaan aan den politiek-ſchotel. Het éénige dus, dat ons, nadat wij eenmaal de ſoort, de lading en den koers van dit gedachten-voertuig hebben opgegeven, overblijft, ſchijnt wel hierop neêr te komen, dat wij ons als met den peilſtok wapenen, en zoo wel den ſtuurman als de paſſagiers ons: *acht voet! achthalf!* even getrouwelijk toeroepen, als dit op de ſchepen, bij het overzeilen van banken en platen, pleegt te geſchieden. Als wij dus geheel niet roepen, dan is dit een bewijs, dat er volſtrekt geen gevaar is. In het tegengeſtelde geval weet men, voor zoo ver men ons vertrouwt, volkomen, hoe het ſtaat; en de ſtuurman mag: *ree!* roepen, of de paſſagier (want dit is hier gelukkig te doen) het ſchip verlaten; waarbij, echter, dit zonderlinge plaats heeft, dat alle vrachtjes — bezwaren, en het vaartuig te eer vastzit op de plaat: *gebrek aan debiet*, als het gezelſchap kleiner wordt.

Wij hebben voorheen ons gevoelen geuit, dat het inderdaad diep genoeg ging, vooral om, bovendien, zoo vele wendingen en krullen te maken, als de vrolijke en geestige ſchipper zich dikwijls veroorlooft. Toevallig en tevens natuurlijk het eerst lezende, welk *bedankje* ons in No. 1 des IIden deels wierd toegepast, en daar ziende, hoe men zich van de klagte over het donkere met een *Jan van Leiden* afmaakt, verwachtten wij te dezen aanzien niet veel goeds. Doch daarna bragten zij ons den zoon in het Evangelie voor den geest, die meer volbragt dan hij beloofde; en dit doet ons hopen, dat zij misſchien ook elders wel een weinig naar goeden raad zullen luisteren, en zetten b. v. den koers niet al te hoog oostelijk, hoe weinig wij ook met hun antwoord omtrent het nieuwerwetſche, vooral in het godsdienſtige, kunnen te vreden zijn. Is het geestige lieden eigen om niet gaarne ſchuld te bekennen, en vooral ontzaggelijk moeijelijk om niet geestig te zijn, dan is het waarlijk al veel, wanneer wij mo-

Digitized by Google

gen erkennen, dat wij, met ons dagelijkſche verſtand, het thans zoo tamelijk, en vrij beter dan wel voorheen, hebben kunnen vatten en volgen; en dat wij bijna eeniglijk, bij onszelven, klaagden, dat de *ſchoone ſlaapſter* in dit ſtukje niet uitſliep, om ons meteen uit den dut te helpen omtrent een en ander.

Wat zullen wij al veel meer zeggen? Stof en vorm blijven, over het geheel, hetzelfde. Het goede, dat wij er voorheen van gezegd hebben, blijven we zeggen. Elk dus, die gaarne wil kunnen vragen: *Wachter, wat is er van den nacht?* kan hier, op eene aangename wijze, te regt. Er wordt op de teekenen des tijds behoorlijk acht gegeven; en dezelven worden zóó verklaard en gewijzigd, als het meeste goed doet hopen. Inzonderheid verliest men daarbij het *Zuiden* des lands niet uit het oog; en inzonderheid daarom wenſchen wij naar duidelijkheid, opdat de roepſtemme dáár verſtaan worde. Met het *neologiſche* is dit zoo zeer het geval niet — althans, men plagt daar als *Philoſophe* vrij wat beter gezien te zijn, dan als Protestant.

Om over den inhoud te beter te doen oordeelen, ſchrijven wij de titels hier af:

I. No. 6. I. Onder- en bovenliggende partijen. II. Een paar woorden aan den verdediger der onverdraagzaamheid, in het 15 No. van den *Belgiſchen Spectator.* III. Antwoord aan den Verduwea. IV. De Grondwet voor het Koningrijk der Nederlanden. V. Narede achter het eerſte deel van den *Herkaauwer.*

II. No. 1. I. Opdragt aan..... II. Geleerdheid, Volksbeſchaving, Verlichting. III. Verſchil der Standen in de Maatſchappij. IV. MURAT. V. Aan de Boekbeoordeelaars in ons Vaderland, voor zoo verre zij zich onze zaak aangetrokken hebben, onze hartgrondige dank en heilbede!

No. 2. I. Politieke Misdaden en Amnestiën. II. De Geheimraad SCHMALZ. III. Fragment uit eene Reize van *Kreti* naar *Pleti.* IV. De verjaging der *Jezuiten* uit *Petersburg.* V. De ſchoone Slaapſter in het bosch, (*naar Moeder de Gans, vrij gevolgd.*) VI. Een woord voor voetgangers.

Waar-

Digitized by Google

Waarſchuwend Verſlag, reeds gedaan in de maand October 1814 aan den Engelſchen Staats-Secretaris Lord BATHURST, *en vervolgens in November deszelven jaars aan den Franſchen Ambasſadeur, den Graaf* DE LA CHÂTRE, *wegens het beraamd ontwerp van* BUONAPARTE, *ter ontſnapping van het Eiland Elba en wederoverweldiging van den Franſchen Troon. Door* WILLIAM PLAYFAIR, *Ontdekker van* BUONAPARTE'S *ontwerp. Uit het Engelsch vertaald. Te Amſterdam, bij* A. Vink *en* N. Budde. *In gr.* 8*vo.* 40 *Bl.* *f* :-11-:

Wij kunnen als boekbeoordeelaars geenen grooten lof geven aan de *vertaling* van dit ſtuk, daar wij op meer dan éene plaats den zin niet konden vatten. Wat den inhoud betreft: de daadzaak maakte reeds vroeger gerucht, en wij willen de waarheid van dezelve niet betwijfelen; intusſchen hadden wij, naar den titel, meer verwacht: het belangrijk berigt, hetgeen bij den gemelden Secretaris van Staat en Ambasſadeur weinig aandacht trok, beſtond in zeker verhaal van zekeren *Italiaan*, CARAMAN genoemd, in eene gaarkeuken te *Londen*, daar deze, naar het ſchijnt, tegen hem geheel onbekenden uit de ſchool klapte, en niet alleen BUONAPARTE'S plan en het geſmede ontwerp, maar zelfs het cijfer, waarin de geheime correspondentie gehouden werd, heeft medegedeeld; offchoon gezegde *Italiaan*, die het copiëren van de belangrijke papieren vergunde, naar het ſchijnt, BUONAPARTE zeer was toegedaan. In hoever nu gezegde Staatsmannen meer geloof hadden behooren te hechten aan iets, hetgeen zoo geheel het voorkomen had, van eenen vrij onnoozelen vond om zich te doen gelden, en eene intrigue om geld te erlangen; in hoever zij misſchien in ſtilte, en buiten den ontdekker, voorzigtig hebben nageſpoord; met één woord, wat zij gedaan of niet gedaan hebben, en hadden behooren te doen of niet te doen, ligt hier buiten den kring van onze beoordeeling. Zekerlijk heeft de uitkomst de hoogſte waarſchijnlijkheid, zoo geene zekerheid, gegeven aan het zoo zonderling uitgelekt, geheel onwaarſchijnlijk berigt, in eene gaarkeuken door eenen vreemden aan hem geheel vreemden gegeven. Ten aanzien van BUONAPARTE'S

Digitized by Google

ontſnapping van *Elba* heeft zich wel veel reeds opgehelderd, maar veel ligt ook nog in het donker. Misſchien dat eerst na onzen leeftijd de waarheid volkomen helder wordt. Het cijfer, waarvan „*La France et ma famille*" de ſleutel was, wordt hier opgegeven, en eene proclamatie in dat cijfer aan het Franſche leger, met de ontcijfering en eene vertaling van dezelve. Die lust heeft, kan zich met dat ontcijferen vermaken en oefenen. Ons gelukte het niet, en wij vonden de aanwijzing niet duidelijk.

Mijne Lotgevallen in de maanden Augustus en September 1813. *Met eenige Bijdragen wegens de Staatsgevangenis te Amſterdam en de geſteldheid dier Hoofdſtad in dat merkwaardig tijdvak: door* S. VAN BRONKHORST, *gewezen Redacteur van het Staatkundig Journaal van den Boven-IJſſel. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1815. *In gr.* 8vo. 119 *Bl. f* 1-2-:

Eene kleine bijdrage tot de geſchiedenis van het hatelijk Fransch geweld; zoo als de Schrijver wel zegt, van minder belang wegens 's mans ongeluk zelve, (als waarin hij met zeer velen gelijk ſtond, en dat, hoe ongehoord ook hier te lande in vroeger tijd, *toen* ſlechts eene beuzeling was) dan wel uit hoofde van daarmede in verband ſtaande bijzonderheden omtrent den geest der Natie in dat merkwaardig tijdvak. 's Mans ongeluk was arrest, vervoering naar de Hoofdſtad, gevangenis, en daarop ontzetting van zijnen post, (dien hij echter kort daarop terug kreeg:) en zijne misdaad? het plaatſen van eene tijding, die zich kort daarop volkomen bevestigde, in zijn Journaal, zoo als hij die uit een buitenlandsch dagblad (in eene door de Franſchen zelven bezette plaats, en alzoo onder hun oog gedrukt) had overgenomen.

Wij durven dit werkje goeden aftrek beloven; het is met ſmaak geſchreven, en boezemt van het begin tot het einde belangſtelling in. Daar de Schrijver een nog kort verblijf te Amſterdam, na zijn ontſlag, waarnam tot bezigtiging van het een en ander, hem aldaar nog nieuw, wordt de Lezer nu mede op eene aangename wijze daartoe geleid. Eene Bijlage deelt eenen Brief mede van eenen verdienſtelijken Holland-

Digitized by Google

landſchen Officier, die het beſtormen van Arnhem heeft bijgewoond; die ons mede bijzonder welkom was.

Daar zoo menig verzierd verhaal gretig gelezen wordt, hebben wij volkomen grond om te vertrouwen, dat deze ware geſchiedenis, zoo onderhoudend, en met ſmaak geſchreven, geenen minderen bijval zal vinden.

Oorlog en Vrede uit het ſtandpunt van den Christen beſchouwd. Door JOAN LODEWIJK EWALD. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo. 90 Bl. f* 1-10-:

Vroeger, en toen onze landgenooten ook nog, en wederom in 1815, ten ſtrijde trokken in den heiligen krijg, hadden wij reeds dit geſchrift moeten aanmelden. Maar nu ook is het ter bevordering van het Christelijk gevoel over Oorlog en Vrede, bij het genot van den laatſten en de nog veſſche herinnering aan den eerſten, uitnemend geſchikt. En 's mans aanſpraak, ten ſlotte, aan hen, aan wie het lot van geheel Europa (in den aanvang van 1815 nogmaals) was toevertrouwd, vervult ons met dankbaar gevoel; daar de Hooge Bondgenooten zoo zeer vereenigd bleven tot het groote doel, en in alles betoonden, de waarheid van dezen ſtelregel te beſeffen: „ *alles is verloren, wanneer gij ophoudt oorlog te voeren met een godsdienſtig gevoel.*" Wij durven dus gerust aanraden, dit werkje bij de overige van den waardigen EWALD te voegen. Het fraaije titelvignet van J. SMIES is door den verdienſtelijken P. H. L. VAN DER MEULEN in het koper gebragt.

Kruiwagens, of hoe komt men het best door de wereld? Door MARIA EDGEWORTH. *Iſte Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr. 8vo. 388 Bl. f* 3-:-:

Wij vonden ons eenigermate bedrogen door den inhoud dezes romans, die wel met de beteekenis, maar, als wij het zoo eens mogen noemen, niet met de kleur en houding van titel en *vignet* overeenſtemmen. Immers, wie verwacht, op het woord *kruiwagens* en een plaatje, waar zulk een werktuig, bevracht met een' knaap met ezelsooren, wordt voortgekruid door een

Digitized by Google

welgedecoreerden grooten heer, niet iet komieks, iet spotachtigs, zoo al niet burlesks? Ook blijkt het tegendeel uit geen voorberigt, want het werk heeft er geheel geen. Ha! men zal alle aanprijzing, iederen kruiwagen verſmaden, dachten wij. Doch, nu denken wij zoo niet meer. Het werktuig, op den titel dubbel uitgedrukt, volgt zijne oude beſtemming. De menſchen lagchen gaarne; men zoekt (ſchoon in eenen anderen dan den gewonen zin) de lagchers op zijne zijde te krijgen. Blijkt het vervolgens, dat er van lagchen niet zoo veel inkomt — welnu, het boek is gekocht, misſchien wordt het ook nog wel gelezen, ja, wie weet, of het niet dubbel gekocht en dubbel gelezen worde, wanneer daarna de ernſtige menſchen vernemen, dat het geen gekheid, maar een zeer hecht en leerzaam geſchrift is. *Vivent les gens d' esprit!*

Zoo veel over den titel, die men weet dat bij boeken zoo min als menſchen van klein belang is. Het is de eerſte letter van een' naam, die vaak alleen wordt aangegeven, om er het overige uit te conſtruéren. Wat het boek betreft, dat heeft ons, tot hiertoe, wél bevallen. Wij hebben, zeker, ſinds eenigen tijd geene nieuwe Engelſche (want, ſchoon het er niet voor ſtaat, het werk is eene vertaling) romans gehad; en de koſt dezer natie valt, over het geheel, wat zwaarder, dan die onzer linkſche en regtſche vaſtelandsgeburen. Doch wij hopen, dat de geurige geregten der vroegere ſchrijvers van echt Britſche luim en ſcherpzinnigheid door Duitſche *vliegop* en Franſche *ragouts* nog niet zoo geheel uit het geheugen zullen verdrongen zijn, of men is wel begeerig naar een nieuw proefje. De naam der dame ſchrijfſter is, zelfs onder ons, niet geheel onbekend meer, daar ten minſte in ons Mengelwerk eenige van hare ſchetsjes uit de fatſoenlijke wereld zijn medegedeeld. Zelve van rang zijnde, ſchijnt zij doorgaans de groote wereld, althans den hoogeren ſtand, tot de ſtoffe en het tooneel harer ſchilderijen gekozen te hebben. Dit is mede het geval in het ſtuk voorhanden, waarin het opgegeven onderwerp, dat in den loop der vertaling zelve *protectie*, *beſchermheerſchap* enz. genoemd wordt, metderdaad ſchijnt te zullen behandeld worden, ten betooge waarſchijnlijk, dat, wie zichzelven helpt, best geholpen is, alle andere onverdiende hulp, daarentegen, alle eigenlijk gezegde *protectie*, meestal op... wij durven het niet noemen! op jammer en ellende uit-

uitloopt. Tot dit einde heeft de ſchilderij, hier opgehangen, twee zijden, twee hoofdpartijen, die met elkander in *contraſt* worden gebragt, — eene familie, die zichzelve zoekt te helpen, en eene andere, die op niets anders loert dan in het zog te varen. De laatſte heeft tot hiertoe veel voor-, en de eerſte tegenſpoed. Met dat al begint men reeds te merken, waar het op uit zal loopen. Dit verſchillend licht, intusſchen, deze twee afzonderlijke, ſchoon toch zamenhangende, partijen maken ook het geheel dubbel leerzaam. Hier hooren wij geſprekken, grondbeginſelen en gevoelens, bij allerlei belangrijke gelegenheden, die onze geheele aandacht verdienen. Daar zien wij tooneelen, die ons doen meesmuilen en te gelijk zuchten. „ Zoo gaat het, helaas!" „ Zulk eene jammerlijke vertooning maakt het menschdom dikwijls, zelfs in de hoogſte ſtanden en de gewigtigſte betrekkingen." Alles draagt zekerlijk een Engelsch kostuum. (Waar de ſchrijfſter, *en paſſant*, Hollanders heeft willen teekenen, daar mist zij juist in dit opzigt geheel, in het karakter misſchien niet. Immers, wie hoorde ooit, dat alle gezamenlijk geïnteresſeerden in een groot Amſterdamsch handelhuis te gelijk in eene reis begrepen waren, en als een marskramer de gehaalde waar volgden?) Doch, het is op zichzelve niet onbelangrijk, dit bijzondere Engelſche te leeren kennen. En, de mensch is altijd mensch — de Engelschman is dit zelfs meer dan andere onbeduidender natiën, zoo wel in het goede en groote, als in het kwade en dolzinnige. Schoon het ſtuk inderdaad ſomtijds in meer bijzonderheden gaat, dan juist allen even zeer zal bevallen, is de algeheele inrigting zeer uitlokkend, daar het als eene aaneenſchakeling van tafereelen oplevert, telkens van tooneel verandert, dikwijls verraſt, en over het geheel zeer levendig is.

Doch wij willen voorsnog niet meer uitweiden, en bij onze aankondiging des volgenden deels een ſtaaltje geven van ſtijl en vertaling, die hier en daar zekere vrijheid ſchijnt gebruikt te hebben, om Engelſche titels en toeſtanden verſtaanbaarder te maken.

Gui-

Digitized by Google

Gustaaf en Augusta, of de Reizigers van Herjedalen. Naar het Hoogduitsche: Die Ignoranten. *Van* G. SCHILLING. *II Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1815. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 493 *Bl. f* 4-16-:

Een paar natuurmenschen uit *Herjedalen*, (een bijna onbevolkt gewest van *Zweden*, nabij *Lapland*, en waar men uit zijn kamervenster de Noordpool kan zien) eensklaps en onvoorbereid verplaatst in het hart van het beschaafde *Duitschland*, zijn daar eene groote zeldzaamheid, en nagenoeg ieder van hunne woorden en verrigtingen zijn zeldzaam. Zoodanige zijn onze reizigers, in dat afgelegen gewest door hunnen vader, die, de wereld al vroeg moede, dezelve aldaar was ontvlugt, en door eene bejaarde tante, in alle eer en deugd opgevoed, maar van de zeden en gewoonten der overige menschen genoegzaam geheel onkundig; zij zijn van gezond verstand, en goedhartige welwillendheid, en goede zedelijke beginselen ruim voorzien, maar van mensch- en wereldkennis geheel ontbloot, en lazen nooit andere boeken dan den Bijbel, hun Evangelisch-Lutersch vraagboek, en eenige predikatiën uit de vorige eeuw; broeder en zuster zijn door hartelijkheid en gewoonte aan elkander op het naauwst verbonden.

Het kan niet anders, of deze voor iederen lezer zeer belangrijke, en bij uitstek brave menschen, maken zich ieder oogenblik, ook bij hunnen meest deelnemenden vriend, belagchelijk; en de kundige verdichter brengt hen in menigerlei omstandigheden en betrekkingen, en onder velerlei menschen, waardoor de lezer aanhoudend, telkens met eene nieuwe aardigheid, wordt verrast, en bij de lezing der telkens al grappiger tooneelen zich regt aangenaam ontspant van vermoeijenden arbeid of letteroefening.

Aan vermogen, en vooral ook aan contanten, hebben zij geen gebrek; na 's vaders dood trekken zij op met eenen ouden bediende, om de wereld, en de vele broeders en zusters, die zij daar vinden zullen, te zien. Reeds op den overtogt op zee begint de grap. In eenen hevigen storm verloor zekere jonge Graaf VAN WALRODE het lieve meisje niet uit het oog, en was, terwijl de broeder in de mars geklommen was,

de

Digitized by Google

de gelukkige oorzaak, dat zij niet over boord sloeg. Zij lag krachteloos in de armen van haren redder.

„ Dat was een weer!" lispelde zij, en drukte, in eene bevallige verlegenheid, hare druipende lokken uit.

„ Zulk een woeste strijd der oproerige elementen," hernam hij, (de gezegde Graaf) „ is een treffend beeld der me„ nigvuldige levensstormen. Norsche vrienden, die ons, mid„ den in hunne gemelijke luim, weldoen."

„ Even als mijn vader!" zuchtte zij, en wierp eenen blik naar het noorden. „ Maar heeft deze storm u dan weige„ gedaan?"

„ Onuitsprekelijk. APHRODITE werd uit het zeeschuim „ geboren. De zee schonk dus aan het Godendom het hoo„ ge ideaal van vrouwelijke schoonheid. Een zeestorm werpt „ mij APHRODITE in de armen: in u huldig ik de Godin."

„ Broeder!" riep AUGUSTA, en deinsde vol verbazing terug; „ broeder, kom eens eventjes beneden! Hier is een „ Heiden! Hij heeft andere Goden voor zijn aangezigte, ja „ zelfs Godinnen."

„ Mijnheer!" riep GUSTAAF, en sprong met drift uit het want: „ wat hebt gij tegen het eerste gebod?"

„ Volstrekt niets!" hernam de ten hoogste verwonderde jongeling. „ Ik sprak slechts van de oude fabelleer, van *Grie„ kenland's* Goden en Godinnen, die aan de goddelijke dich„ ters der oudheid hunne onsterfelijkheid te danken hebben."

„ Bedoelt gij misschien den *Baal* te *Babel?*" vroeg GUSTAAF, en zijn reeds opgeheven arm zonk, door het innemend voorkomen van den Heiden ontwapend, langzaam neder.

„ Och, maak u niet driftig, lieve broeder!" smeekte AUGUSTA, op wie dat innemend voorkomen nog sterker gewerkt had, en trad, als een verzoenende engel, tusschen hem en den Graaf.

„ Zijt gij een Christen?" vroeg gene, toen er op den *Baal* van *Babel* geen antwoord volgde.

„ Een praktisch Christen," hernam deze, „ ten ware dit „ soms al te hoogdravend klinke."

„ Een praktisch?" mompelde GUSTAAF, en staarde hem strak aan; want dat woord was voor hem volstrekt onverstaanbaar.

„ Wat gelooft die soort van Christenen dan?" vroeg het in eene angstige verwachting zwevende meisje.

„ Zij

„ Zij gelooven aan den eeuwigen Godsdienst der liefde," antwoordde de Graaf, enz.

GUSTJE vraagde zichzelve: zouden de praktiſche Christenen allen zulke ſchoone jongelingen zijn? Maar dat praktisch Christendom lag GUSTAAF nog lang hard in de maag. „ Ik vertrouw dien knaap juist niet te best," zeide hij; „ hij is een praktisch Christen; ik ken die ſekte niet." Hij werd bang voor het Evangelisch-Lutersch geloof zijner zuster, als zij zich met den praktiſchen Christen inliet.

Die praktiſche Christen en GUSTJE werden evenwel eindelijk nog man en vrouw; menig kluchtig tooneeltje ging echter vooraf, en volgde ook daarop; en ten ſlotte geraakt GUSTJE (van haren man geſcheiden, gelijk GUSTAAF van zijne vrouw, die hij zonderling en bij wijze van ſchaking gekregen had) nog met GUSTAAF gehuwd, wiens zuster zij gebleken was niet te zijn; en zoo gaan zij dan naar *Zweden* terug, terwijl de lezer, die zeer veel belang ſtelt in beiden, zich verheugt, niet omdat hij nu niet meer van hen hooren zal, maar over hun huwelijk, als zijnde hij omtrent beider volkomen geluk daardoor voor altijd gerust geſteld.

Konden wij de reizigers inmiddels hier verzellen in den Vergulden Bok, daar zij het eerst in *Duitschland* afſtapten; op het Grafelijk verblijf, bij de hoogadelijke vrouwe moeder, en hare drie malle, manzieke dochters; in zekere ſtad, aan zeker hof, en waar niet al? — wij houden ons verzekerd, onze lezers lazen ons met genoegen; maar, daar ons beſtek dit niet gedoogt, verwijzen wij hen tot den koddigen roman zelven, waar men eene zee van zonderlinge voorvallen en een' ſchat van aardigheden vinden zal, die vervrolijken; en men zal tevens bevinden, zijn uur niet geheel nuteloos doorgebragt te hebben, daar deze natuurmenſchen eene wezenlijke, en, hoewel dikwijls bijtende, echter leerzame, ſatire zijn voor toon, gevoelens en zeden van de in den gewonen kring der tegenwoordige wereld verkeerende, en voor de door zoogenoemde beſchaving bijna in ieder opzigt verwrongene en verkunſtelde menſchen.

Wij kunnen echter onze goedkeuring aan dit werk niet geheel zonder uitzondering geven. Niet alleen ſtooten wij op menige te groote onwaarſchijnlijkheid, (dan, dit geven wij toe, uit hoofde van het gelachverwekkende; en ons gevoel, dat dikwijls verontwaardiging worden kon over de werkelijke wereld,

Digitized by Google

lekt, wordt ook een weinig door deze ongerijmdheden getemperd, alzoo wij die wereld, hoe belagchelijk dan ook, echter zulks niet in zoo een' hoogen trap vinden, als het boek die teekent) maar *oportet mendacem esse memorem*; dit geldt ook den romandichter, en een- en andermaal meenen wij hier den Schrijver betrapt te hebben, dat hij zich in zijn verhaal in eene en andere bijzonderheid tegenſprak; dit is bewijs, dat hij al te vlugtig daar henen ſchreef hetgeen hem in de pen kwam, en de Vertaler had dit wel mogen verhelpen: maar moeijelijker zou het vallen, den misſlag in het volhouden van onderſcheidene karakters te verbeteren; en wij twijfelen niet, of de lezer zal, zoo wel als wij, deze, in ons oog nog al belangrijke, fout opmerken; niet zoo zeer, althans niet alleen, ten aanzien van GUSTAAF en AUGUSTA, (waarvan, om er dit bij te voegen, de eerſte ſteeds al te achterlijk blijft en de laatſte al te ſpoedig vooruitgaat, hoewel ook nu en dan de eerſte weer wijzer en de laatſte onnoozeler voorkomt dan doorgaans overal elders) maar vooral ten aanzien van Graaf RODERIK, wiens ongelijkheid aan zichzelven inderdaad hinderlijk en boven onze bevatting is. En, hetgeen ons het meest nog hindert, is het menigvuldig aanhalen *van* en toeſpelen *op* een' of anderen Bijbeltekst en gewijde geſchiedenis: natuurlijk is dit wel bij zoodanige natuurmenſchen, van jongs af aan eeniglijk onderwezen in de Schrift, en die zich eerlijk gewenden om al hun doen daarnaar te rigten; natuurlijk is het, dat zij, bij het vele dat zij zien, en de gedurige botſingen van hunne handelwijze en gevoel met die van gewone menſchen, gedurig Bijbeltaal ſpreken en zich op Bijbeltaal beroepen, en dat dit dan ook ſoms vrij belagchelijk klinkt; maar, behalve dat het ook wel eens wat ver gaat en tegen alle waarſchijnlijkheid aandruischt, zoo meenen wij te dezen aanzien: alle dingen zijn wel oorbaar, maar alle dingen ſtichten niet.

Julia van Waldek, eene Nederlandſche Familiegeſchiedenis. Te Amſterdam, bij C. L. Schleijer. 1815. *In gr.* 8vo. 292 *Bl. f* 2-8-:

Alle de lieve meisjes in dezen roman doen zich van eene zeer goede zijde kennen; aan de jonge heeren is een ſteekje, ja-

wel

Digitized by Google

wel een ganſche naad los, een paar zeer edele uitgezonderd; evenwel, zij beteren zich. De meisjes zijn wel zeer verliefd, en bekomen de wenſchen van haar hart. De heldin van het boek was in den beginne een weinig al te ligtgeraakt en ergdenkende; maar, bij de noodige opheldering, verzoende zij gemakkelijk. Een brave jonge weduwenaar en lief jong weeuwtje, die de trouw na den dood wat al te ſterk dreven, waren juist voor elkander berekend, en worden ook eindelijk een paar. De brieven, waaruit deze roman beſtaat, zijn wél geſchreven; onze jonge lieden zullen die met genoegen lezen; en wij zien niet, waarom wij niet zouden inſtemmen met den wensch des uitgevers: dat deze briefwisſeling den bijval van deugdzame menſchenvrienden moge wegdragen!

De ware Vriend. Blijſpel, in drie Bedrijven, naar het Italiaansch van GOLDONI. *Te Rotterdam, bij* J. Hendrikſen. *In kl.* 8*vo.* 180 *Bl. f* :-15-:

De ware vriend beſtrijdt edelmoedig zijnen hartstogt voor het meisje, dat aan zijnen vriend verloofd is; buiten zijn toedoen wordt hem echter hare wederkeerige liefde zeker; maar hij houdt moedig vol, hoewel, door het zonderlingst misverſtand, hij nu tot het huwelijk met eene oude malloot zal genoopt worden; dan, dit heeft hij voor de vriendſchap wel over! en nog meer! want, daar de bij uitſtek rijke, maar, evenzeer bij uitſtek gierige vader zijner wezenlijke beminde hem en den vriend van zijne doodelijke armoede overtuigen kan, en zijn vriend niet huwen kan zonder bruidſchat, valt hem het meisje van zelve ten deel, en opent zich volkomen haar hart. Maar ziet! door een' knecht komt de rijkdom aan den dag; en nu verbreekt hij edelmoedig de verbindtenis, en ſtaat zijne verloofde den vriend weder af, — en, hetgeen van alles het verbazendst is, het meisje bewondert en acht zijne daad, leert zoo oogenblikkelijk haren hartstogt beheerſchen, en zegent haren echt!

Vraagt men, wat van dit Blijſpel had *kunnen* worden? dan meenen mij: een zeer goed, zeer onderhoudend, vrolijk, leerzaam ſtuk. Maar vraagt men, hoe het geworden *is*? dan zeggen wij volmondig: bij uitſtek langwijlig, en in ieder karakter tot in het belagchelijke overdreven.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Selecta e ſcholis LUD. CASP. VALCKENARII in libros quosdam N. T. editore discipulo EV. WASSENBERGH, qui disſertationem præmiſit de glosſis N. T. Tom. I. Amſtelod. ſumtibus *P. den Hengst et filii.* 1815. 8vo. f. m. *f* 5-10-:

Met groot genoegen vatten wij de pen op, om den lezer onzer *Vaderlandſche Letteroefeningen* eenig verſlag te doen van het werk eens mans, wiens naam alleen eerbied inboezemt aan ieder, die op ware geleerdheid juisten prijs weet te ſtellen. Het is een werk van onzen grooten VALCKENAER, die onder de uitſtekendſte geleerden van zijnen tijd eene allerutſtekendſte plaats bekleedde, en die, door de verbazende uitgebreidheid zijner grondige kennis, in alles wat tot zijn vak behoorde, gepaard met het oordeelkundigst gebruik van dezelve, eene hoogte bereikt heeft, waarop men maar zeer weinigen van alle tijden hem eenigzins ter zijde kan ſtellen, en wiens beſchouwing menigen, ver boven het middelmatige verhevenen, geleerde doet duizelen. Deze man moge, zoo ver ons bekend is, nog geenen opzettelijken lofredenaar gevonden hebben; zijn, vóór zijnen dood reeds uitgegevene, letterarbeid zal ſteeds veel beter van zijnen lof getuigen, dan de ſchoonſte lofrede immer zou kunnen doen, en onzen vaderlandſchen bodem, in 't oog zelfs van buitenlanders, tot duurzamen roem verſtrekken!

Terwijl wij dit uit een vol hart daar neder ſchrijven, plengen wij een' traan van weemoedige hulde op het graf van den voortreffelijken LUZAC! Door het uitgeven van eenige nagelatene ſchriften van zijnen onſterfelijken voorganger aan de Leidſche Hoogeſchool, had hij reeds veel gedaan ter vereering zijner nagedachtenis,

Digitized by Google

en was voornemens nog meer tot dat loffelijk einde te doen, toen een plotſelijke dood hem aan zijne menigvuldige hoogachters ontrukte, en der geleerde wereld een' der betreurenswaardigſte ſlagen toebragt. De verſchrikkelijke ramp van Leiden heeft hem in zijn edel voornemen verhinderd, om VALCKENAER 's werk over het tweede boek der *Makkabeën* in orde te brengen en uit te geven. Mogt toch een ander, hiertoe volkomen berekend, geleerde deze gewigtige taak opvatten, ter eere der beide mannen, die dezelve niet hebben kunnen volbrengen!

Dank hebbe, intusſchen, de waardige en, in het vak der ſchoone letteren, met roem grijs geworden WASSENBERGH, dat hij, in zijnen hoogen ouderdom, uit achting en genegenheid voor beide de afgeſtorvene geleerden, ook het zijne heeft willen toebrengen ter vereering der nagedachtenis van zijnen onvergelijkelijken meester, door het werk uit te geven, waarvan wij het eerſte deel voor ons hebben liggen, en het tweede met verlangen te gemoet zien. Dit werk is door den uitgever met eenige aanmerkingen, en met eene *diſſertatio* verrijkt; over welke beide wij ſpreken zullen, na behoorlijk verſlag gedaan te hebben van het werk van VALCKENAER.

Om, derhalve, over dit werk een juist oordeel te vellen, moet men wel in het oog houden, dat het leſſen zijn, door eenen Hoogleeraar aan zijne leerlingen gegeven, die dezelve uit zijnen mond opgeſchreven hebben, of, zoo als men het noemt, *dictata;* dat dezelve door den opſteller niet voor de drukpers beſtemd waren; dat zij reeds voorlang gegeven zijn; dat zij, eindelijk, over eenige boeken van het N. V. loopende, echter, naar derzelver hoofddoogmerk, niet beſchouwd moeten worden als eigenlijk-gezegde uitlegkundige leſſen.

Het zijn dan *dictata:* maar zoodanige, welker gemeenmaking iederen beoefenaar der gewijde letteren, ja iederen liefhebber der Griekſche letterkunde, zeer wel-

kom

kom moeten zijn; en die niet alleen voor de ſtuderende jeugd, maar ook voor den man van ſtudie zelf, van zeer veel nut kunnen zijn. Het zijn, veelal, aanmerkingen van eenen gemengden aard, waarin een ſchat van ware geleerdheid te vinden is, en bij welker opmerkzame lezing men zich verbeelden kan, zelf eenen der grootſte Leermeesters te hooren, die ooit op Neerlands Hoogeſcholen gebloeid hebben.

Voorts zijn deze lesſen reeds langen tijd geleden gehouden, en voor de behoefte van dien tijd geſchikt, bijzonder ter beſtrijding van het vooroordeel, dat de Schrijvers van het N. V. zuiver Grieksch geſproken zouden hebben; en dit brengt ons, als van zelve, tot het hoofdoogmerk dezer lesſen, hetwelk, daar zij niet door een' Hoogleeraar in de Uitlegkunde van het N. V., maar in de Griekſche Letterkunde, werden gegeven, niet behoort beſchouwd te worden, als deszelfs uitlegging bedoelende. Het was, trouwens, zoo wel te Leiden, als op andere Hoogeſcholen, de gewoonte, om de behandeling van het N. V., als zijnde in het Grieksch geſchreven, aan den Hoogleeraar in de Griekſche taal op te dragen, ten nutte van hen, die aan de Hoogeſchool kwamen, om in de Godgeleerdheid te ſtuderen. Gelukkig voor de Leidſche Akademie, dat deze taak in de handen van eenen man kwam, die met eene zeldzame uitgebreidheid en grondigheid van kennis in het zuiver Grieksch, zoo als het bij de klasſieke Schrijvers gevonden wordt, de grootſte bedrevenheid paarde in de kennis dier taal, zoo als dezelve door geboren Joden geſproken werd, ja zelfs eene gansch niet gewone bedrevenheid in de Hebreeuwſche taal, naar welker aard van uitdrukking zich de Joden ſchikten, in het ſpreken en het ſchrijven van het Grieksch. Onze VALCKENAER nu, om zijne jeugdige leerlingen en aanſtaande Theologanten van het meeste nut te zijn, wilde hun *en* het zuiver Grieksch grondig leeren, *en* de taal der Schrijvers van het N. V., die geboren Joden waren, regt doen verſtaan, overeenkomſtig de behoef-

Digitized by Google

te van den tijd, dien hij beleefde. Veel, zeer veel gaf hij, derhalve, over het werktuigelijke der tale, en over het gebruik en de verſchillende beteekenisſen der woorden en gezegden bij ongewijde en echt-Griekſche Schrijvers; maar ook niet weinig over het taaleigen der Schrijvers van het N. V. Doch, ſchoon beide tot zijn hoofdoogmerk behoorden, vergat hij niet, om, voor zoo verre het zijnen leerlingen dienſtig kon zijn, al datgene, op eene gepaste wijze, mede te deelen, hetwelk ter bevordering van het regt verſtand der Schrijvers verſtrekken kon; en, waar het te pas ſcheen te komen, werd zelfs de *kritiek* door hem niet vergeten. Deze oude *dictata* dus, door een' Profesſor in het Grieksch over het N. V. gegeven, zijn, nog heden ten dage, van een uitſtekend belang voor de uitlegkunde van het N. V. Bij de groote ſtappen, welke dezelve, ſedert VALCKENAER, naar meerdere volmaaktheid gedaan heeft, blijft toch de eenvoudige *grammatikale interpretatie* de eenige ware, en zal het ook wel altijd blijven: en, terwijl vele nieuwerwetſche en buitenlandſche uitleggers, door wier ſchitterend vernuft en ſtoute vlugt zich thans zoo velen laten begoochelen, ligtelijk aan de verdiende vergetenis zullen worden overgegeven, zal (dit wenscht, dit hoopt Recenſent, uit zuivere en warme hoogachting voor de gewijde oorkonden van onzen hemelſchen Godsdienst) aan onzen ouderwetſchen VALCKENAER zijne welverdiende plaats worden aangewezen onder de beste uitleggers van het N. V., zoo wel als aan onzen ouderwetſchen, maar onſterfelijken HUIG DE GROOT! — Wat bijzonder de beoefening van de *kritiek* of oordeelkunde van het N. V. betreft, hierin ſtemmen wij volkomen in met hetgeen de geleerde uitgever in zijne lezenswaardige voorrede, bladz. 11, ſtellig verzekert, dat, door de aanmerkingen van VALCKENAER, geen gering aantal van verſchillende lezingen zal voorkomen de voorkeur te verdienen boven de geen, die in den tekst zijn aangenomen; lezingen, die zelfs geen

GRIES-

Digitized by Google

GRIESBACH op derzelver waren prijs heeft weten te ſchatten. Veel zouden wij, eindelijk, kunnen zeggen over het groote nut, hetwelk voor ieder beoefenaar der Griekſche letterkunde uit dit werk te halen is. Dan, het onſchatbare der aanwinst, in dit opzigt, loopt aan elk, die er maar eenigzins over oordeelen kan, zoo zeer in het oog, dat wij het overbodig rekenen, hierover uit te weiden.

Wij gaan dus over, om van de wijze der uitvoering, en van de bijvoegſels te ſpreken.

Volkomen keuren wij goed, dat de Heer WASSENBERGH niet alles, zonder eenige de minſte uitzondering, gegeven heeft, wat hij uit den mond van zijnen geëerbiedigden Leermeester had opgeteekend; maar ſommige dingen heeft uitgelaten, die hem minder belangrijk voorkwamen ter uitgave: welke uitlating hij, zeer gevoegelijk, door ſtreepjes te kennen heeft gegeven. Ook heeft hij zeer wél gedaan, om niet weder te laten drukken, hetgeen de Heer E. SCHEIDIUS, in zijn *Lexicon etymologicum*, uit de opmerkingen van VALCKENAER reeds had medegedeeld. Wij vertrouwen dus ook, dat bij de uitgave van het tweede deel deze verſtandige en lofwaardige bezuiniging in acht genomen zal worden. Dan, wij wenſchen, dat de uitgever alsdan eene andere ſoort van bezuiniging, of liever bekorting, vermijde. Wij bedoelen de menigvuldige en vreemde verkortingen van woorden, of *abbreviatiën*, zoo als men ze noemt, en waaraan hij zoo zeer in het ſchrijven zich ſchijnt gewend te hebben, dat hij er niet eens aan dacht, dezelve, bij het laten drukken van dit werk, te vermijden of in te vullen. Zoodanige zijn *compoſit.* voor *compoſitum*, *quid.* voor *quidem*, *et.* voor *etiam*, *quiq.* voor *quique*, *en.* voor *enim*, *loq.* voor *loquendi*, *itiusm.* voor *istiusmodi*, *v.* voor *vocabulum*, en meer andere, te veel om op te geven, welke dit, anderzins zoo ſchoon gedrukte, werk ontſieren.

Wat nu de bijvoegſelen betreft, wij danken den Heer WASSENBERGH voor zijne hier en daar, en met

Digitized by Google

eene spaarzame hand, onder aan de bladzijden geplaatste aanmerkingen bij het werk van VALCKENAER. Deze zijn van verschillenden aard, en meerendeels van veel belang. De voorafgaande verhandeling, *de glossis Novi Testamenti*, zal, vertrouwen wij, in 't algemeen ook zeer welkom zijn. Men vindt in dezelve veel, kortelijk, bijeengebragt, betreffende hetgeen door den opsteller nu eens *glossa*, dan eens *glossema* genoemd wordt. Het is, namelijk, al voorlang opgemerkt, dat er, somtijds, eenige kanteekeningen, ter uitlegging of opheldering van sommige woorden of uitdrukkingen bestemd, bij vergissing in den tekst ingeslopen zijn: en het zijn deze verklarende aanmerkingen, weleer op den rand der handschriften geplaatst, welke door gemelde benamingen aangeduid worden. Intusschen zijn, als men juist spreken wil, *glossæ* en *glossemata* niet hetzelfde. Onze Schrijver bezigt deze woorden door elkander, als volmaakt van dezelfde beteekenis. Dit hebben ook vele anderen gedaan. Zelfs TITTMANN, in zijne schoone verhandeling *de glossis N. T. æstimandis et judicandis*, te *Wittenberg* in het jaar 1782 uitgegeven, en door onzen MUNTINGHE in het eerste deeltje van zijne *Sylloge opusculorum ad doctrinam sacram pertinentium*, Harderv. 1790, geplaatst, gebruikt beide woorden door elkander. Naderhand, echter, heeft hij, bij eene verwerking van deze verhandeling, in zijne *Opuscula theologica*, Lipsi. 1803, onder eenen eenigzins veranderden titel, *de glossematis N. T. recte investigandis et a verbis genuinis accurate discernendis*, uitgegeven, met grond, deze twee benamingen ook onderscheiden, dat *glossæ* zijn de woorden zelve, die verklaring noodig hadden en verklaard zijn, *glossemata* de verklaringen van zulke woorden. Deze nieuwe en verbeterde uitgave schijnt de Heer WASSENBERGH niet gekend te hebben: althans de eerste alleen wordt bij hem aangehaald. — Van meer belang is het, dat, onzes bedunkens, de Schrijver aan vele beoefenaars der oordeelkunde van het N. V. wenschen zal, als wat

Digitized by Google

wat te verre gaande in zijne gisſingen omtrent inlasſchingen van woorden en uitdrukkingen in den tekst. En wij, voor ons, zouden op ons niet durven nemen, om hem hiervan geheel vrij te pleiten. Na het licht, hetwelk in de laatſte jaren over de kritiek van het N. V. is opgegaan, raadt de voorzigtigheid, om zich niet toe te geven in veranderingen van lezingen voor te ſlaan, tot welke uit handſchriften, oude vertalingen, of aanhalingen bij oudvaders, geen het minſte gezag is bij te brengen. Deze algemeene aanmerking houde ons de eerwaardige grijsaard, voor wien wij de grootſte hoogachting hebben, ten goede. Dezelve ſpruit niet voort uit eenigen vitlust, waarvan wij ten hoogſte afkeerig zijn, maar alleen uit de welmeenende begeerte, om toekomende en jonge Theologanten te waarſchuwen, van niet, al wat hun in het lezen van het N. V. mogt hinderen, maar zoo terſtond voor eene inlasſching te verklaren; waartoe ſommigen, veelligt, zouden komen, door het voorbeeld te misbruiken van eenen man als WASSENBERGH, en nog veel verder aan gisſingen bot te vieren, dan hij zelf gedaan heeft.

De herſchapene Gouden Eeuw des Christendoms, of de mogelijkheid van derzelver vernieuwing aangewezen in een Christelijk wijsgeerig Ontwerp ter algemeene verbetering des Menschdoms. Te Breda, bij W. van Bergen en Comp. 1816. *In kl.* 8vo. 162 *Bl. f* :-16-:

Onder dezen veelbelovenden titel ontvangen wij een geſchrift, hetwelk der algemeene opmerkzaamheid en behartiginge, in meer dan één opzigt, overwaardig is. Het komt uit de Roomschkatholijke Kerk, en is voor Roomschkatholijken ingerigt. Het ſchijnt door zeer waardige vrienden van verlichte kennis en Christendom te zijn opgeſteld, en heeft géene andere bedoeling dan verlichte kennis en Christendom. Wijsheid en liefde

Digitized by Google

gaf aan het Christendom de gouden eeuw, en door wijsheid en liefde komt deze terug. Na de treffende beschouwing van het heerlijk verledene en het treurig tegenwoordige, worden genoemde hoofdzaken, als aan het Christendom eigendommelijk, aangedrongen, en hierop het voorstel gegrond, om middelen aan te wenden tot herstel. Het voorname middel, ter vernieuwing van echte Christelijke wijsheid en liefde, schijnen bijeenkomsten te zijn, die den geest des Christendoms aanmoedigen. Burgerlijke zamenkomsten en kunstlievende vergaderingen hebben kennelijk eenen grooten invloed op de onderlinge genegenheid en werkzaamheid der leden; dezelfde uitwerkselen mag men van Christelijke, alleen naar een godsdienstig doelwit strevende, genootschappen hopen. Laat ons het hoofdzakelijk voorstel hiertoe met de eigene woorden der Schrijveren opgeven:

„Een zeker getal der braafste en fatsoenlijkste lieden, in elke gemeente of aangewezen wijk, zullen op zon- en feest-dagen, volgens zekere wetten, voor den tijd van een uur, of iets langer, naar gelang der voorvallende bezigheden, te zamen komen, zich, na eene zekere pligtpleging en voorlezing, over deugdzame onderwerpen, hoofdzakelijk weldadige plannen onderhouden, en ter uitvoering van dezen, volgens ieders gegoedheid, maandelijks iets bijdragen, welks aanwending, tot de hier aangewezene oogmerken, door de bestuurders des genootschaps zal bewerkstelligd worden. Ziet daar in het kort den bedoelden aanleg der nieuwe vergaderingen, en de geheele verpligting harer leden, welke overigens blijven moeten, die zij volgens onderstelling reeds waren, namelijk nuttige en geachte bevorderaars der burgerlijke zamenleving. Het geheele doelwit dezer genootschappen, en derzelver eigenaardig karakter, zal bestaan in het bevorderen eener algemeene vernieuwing van het ware besef des Christendoms, die eene trapswijze verbetering van zeden en eene stuiting van de tegenwoordige verbastering ten gevolge heb-

Digitized by Google

hebbe. Deze vernieuwing zal dan vooreerst in het gedrag der verbroederden moeten uitschijnen; het afleggen van alle lage denkbeelden en ongodsdienstige vooroordeelen, het getrouw beantwoorden aan alle huiselijke en burgerlijke pligten volgens eens ieders beroep, het aanwenden van nuttige maatregelen, en gulle bijdragen ter vermindering der armoede, en ter aanmoediging van nijverheid en verlichting, het bevorderen van een deugdzaam voorkomen in hunne kinderen en onderhoorigen, het onderhouden van eene broederlijke overeenstemming en bezorgdheid voor elkanders welzijn, zal daarvan de bewijzen moeten aan den dag leggen, ten einde de ware eigenschappen van onzen Godsdienst, als zoo vele uitlokselen ter deelneming in dit ontwerp, alom te doen schitteren, en, met goedkeuring tevens van Kerk en Staat, de gewenschte zegeningen der Christelijke wijsheid en liefde, door den aanwas dezer genootschappen, te vermenigvuldigen." — Inderdaad, de Schrijvers hebben het regt, wanneer zij hen, die weigeren mogten het hunne tot zoodanig eene bedoeling bij te dragen, naauwelijks met zucht tot deugd en menschlievendheid bezield durven achten. Wij juichen alzoo het doel en de edele poging van ganscher harte toe, en wenschen opregt, dat ieder doelmatig middel tot iets zoo voortreffelijks moge beproefd worden.

Het plan wordt nu vervolgens in dit werkje in het breede ontwikkeld, en overal vinden wij blijken van hartelijke welmeenendheid en welberaden overleg. Veel vinden wij hier, dat ons in dit plan van Roomschkatholijke Christenen bijzonder trof, en iederen Christen zal verblijden; veel echter ook, dat den Protestant van deze verbroederingen nog uitsluit, hoe hartelijk ook deze tot alles wilde medewerken, hetwelk Christelijke wijsheid en Christelijke liefde beoogt; alhoewel de Protestant, en ook de Jood, in de liefdeblijken van de alzoo verbroederden deelen zal. — Wel nu! laat zich dan Protestant en Roomschgezinde, ieder afzonderlijk, tot Christelijke wijsheid en liefde oefenen, en dat wel,

Digitized by Google

gelijk dan hier ook de kennelijke geest is, eeniglijk naar de H. Schrift. Het echte werkdadige Christendom brengt dan eindelijk bij beiden de gouden eeuw, en in dat gezegend tijdperk valt iedere afscheiding van zelve weg.

Wel verre van eenige aanmerkingen te willen maken, of, door het opperen en aandringen van het onuitvoerlijke in het plan, hetzelve tegen te werken, (hoezeer het zeker voor nog nadere wijziging en verbetering vatbaar is, en ook wederom de ondervinding zelve hier de beste leermeesteresse zal zijn) vergenoegen wij ons met de vermelding en aanprijzing van een zoo edel en weldadig plan, bevelen het der aandacht van iederen vriend van Godsdienst en deugd, Roomsch of Onroomsch, aan, en wenschen zeer, dat het bij beiden wederzijdsche welwillendheid en eenen edelen naijver zal opwekken tot het goede. — Eene breedere opgave veroorloven wij ons niet; dan zouden wij welligt bij bijzonderheden stilstaan, en het geheel geen behoorlijk regt doen. Men leze het plan in deszelfs geheel, en dan verzelt men het voorzeker met zijne beste wenschen. Inderdaad, dit boekje is opmerkelijk en belangrijk.

„ De Christelijke Godsdienst is, of eene herschim, waarvan wij ons als verstandige wezens geheel ontdoen moeten, of, gelijk wij dien beschouwen, een begrip van waarheden en heilzame voorschriften, die onze geheele aandacht verdienen. Tusschen deze twee denkbeelden bestaat geen midden. Ons gedrag moet, om eenigzins verstandig te kunnen genoemd worden, noodzakelijk aan een der beiden beantwoorden. Indien men dus niet tot de volstrekte verloochenaars van den Godsdienst behooren wil, moet men zich onder de ware beoefenaars van denzelven rangschikken. Die tusschen beiden staan blijft, houdt zich aan niets, en toont, dat zijne ziel voor geenerlei besef van wezenlijke of schijnbare beginsels vatbaar is."

Over-

Overdenkingen over het Lijden, den Dood en de Opstanding van Jezus, volgens het verhaal van zijnen Vriend en Leerling JOANNES. *Door* J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch, met Aanteekeningen en eene Voorrede, door* J. L. WOLTERBEEK, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amsterdam. Tweede verbeterde Uitgave. Te Amsterdam, bij* J. ten Brink, Gerritsz. 1815. *In gr.* 8vo. 325 *Bl. f* 2-18-:

En EWALD en WOLTERBEEK zijn te zeer bekend, dan dat wij over de uitmuntendheid van een godsdienstig werk, waartoe dezen hunne pen leenen, behoeven uit te weiden, vooral daar wij hier eene tweede verbeterde uitgave aanmelden, zoodat ons publiek ook reeds lang deszelfs smaak in dit keurig geschrift heeft doen blijken. Vóór ruim *twintig* jaren zag de eerste vertaling, met eene voorrede en aanteekeningen van den Heer WOLTERBEEK, het licht; en hij verklaart, (en wij gelooven hem gaarne, want het ging ook ons zoo bij de lezing) dat, bij de nu veranderde bearbeiding, op zichzelve anders eene lastige en verdrietelijke taak, welke al spoedig weerzin verwekt, hij zulks echter volstrekt niet ondervond, maar veelmeer met een onafgebroken genoegen aan dezelve bezig was. De verbeteringen bij deze uitgave betreffen niet alleen taal en stijl, maar het oorspronkelijke is op nieuw vergeleken, en de aanteekeningen ondergingen eene aanmerkelijke verandering. In zoo ver dezelve eenen in het oog loopenden misslag aanwezen, is de tekst zelf nu veranderd; en, om door tegenspraak den goeden indruk niet te verzwakken, liet men dezelve doorgaans geheel weg, waar de Vertaler van den Schrijver verschilde. Andere zijn nu tot één geheel te zamen gevoegd, en men vindt ook sommige, die geheel nieuw zijn, van welke wij die, bij *'s Heilands klagt aan het kruis*,

Digitized by Google

kruis, gaarne hier overnamen, bijaldien dezelve, voor ons beſtek, niet te uitvoerig ware, waarom wij er ſlechts bijzonder op wenken. Eindelijk is bij deze uitgave ook een zeer ſchoon Christusbeeld, naar eene plaat van MELCHIOR; en door den Heer W. VAN SENUS (naar eene verkleinde voetmaat) uitgevoerd, gevoegd; en welke beeldtenis, naar het gevoel van WOLTERBEEK, juist het karakteristieke van 's Heilands gemoedsſtemming uitdrukt, toen hij de woorden uitſprak: *Vader! de ure is gekomen; verheerlijk uwen Zoon!* — Wij bevelen ieder Christelijk huisgezin, en vooral den Christenleeraar te zijner voorbereidinge tot het prediken over de lijdensgeſchiedenis; met den Heer WOLTERBEEK, dit werk bij vernieuwing aan; er evenwel, met hem, tevens bijvoegende, dat EWALD van het uitlegkundige juist geen bijzonder werk maakt, en dat, te dezen aanzien, het werk van MOSCHE, *Erklärung der Leidensgeſchichte J. C. 2 Theil. Frankfort* 1805, verdiende meer algemeen bekend, ja in aller handen te zijn.

Wat kunnen Christenen doen, ten nutte van Heidenen? Te Utrecht, bij J. de Kruiff. 1815. *In kl.* 8vo. 24 *Bl. f* :-3-:

Eene opwekking tot deelneming op allerlei wijze aan de Zendeling- en Bijbel-genootſchappen hier te lande, zeer eenvoudig maar wél geſchreven, van welke de bloote aanmelding alzoo voor ons genoegzaam is; terwijl wij over deze vernieuwde poging, om belangſtelling voor het goede op te wekken, den besten zegen wenſchen.

Ver-

Digitized by Google

Verhandeling over het Dierlijk Magnetismus, als den grondslag ter verklaring der physische levensbetrekkingen of sympathie tusschen de dierlijke ligchamen. Door A. NUMAN, *praktiserend Geneesheer op het Hoogezand, enz. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1815. *In gr.* 8vo. 60 *Bl. f* : -15 -:

Wij hebben deze Verhandeling met genoegen gelezen. Hoezeer Rec. niet altijd met den Schrijver hetzelfde standpunt zou gekozen hebben, en ook geenszins wenschte geacht te worden in alle opzigten met hem in te stemmen, vooral ten aanzien van het begrip zelve omtrent het Dierlijk Magnetismus en de dierlijk magnetische werking, ter verklaring van vele verrigtingen der dierlijke huishouding, daar er bovendien voorafovertuigende gronden zouden moeten aangevoerd worden voor het uitgaan eener fijne vloeistof uit het ligchaam des Magnetiseerders, en voor het bestaan van eenen gevoeligen zenuw- of levensdampkring, en de leer der sympathie, die van het algemeen gevoel, en de verhooging van de zenuwknoopen des onderbuiks tot zinwerktuigen, nadere bevestiging zouden vereischen; zoo kan hij echter niet ontkennen, dat de Schrijver naar zijn gevoelen en zijne inzigten, de zich voorgestelde taak, ter aantooning dat er inderdaad eene physische werking tusschen de dierlijke wezens bestaat, gegrond op een zuiver *dynamisch* beginsel of vermogen, dat met de levenskracht der dierlijke ligchamen in eene allernaauwste betrekking staat, voldoende afgehandeld heeft. Wij gelooven echter, (opdat wij er nog met een enkel woord dit bijvoegen) dat niemand van eenige opgeklaarde physiologische kennis immer aan zulk eene physische werking zal getwijfeld hebben, hoezeer hij daarbij niet aan het Dierlijk Magnetismus dacht, veel min hetzelve ten grondslag, ter verklaring dier levensbetrekkingen, aannam.

Wij

Wij willen van dit in vele opzigten belangrijke werkje geen uittrekſel geven. Al wie zich met het Dierlijk Magnetismus bekend wil maken, mag zich ook deze Verhandeling van den verdienſtelijken NUMAN wel aanſchaffen.

Wij vinden ons nog verpligt, den Schrijver eenen misſlag onder het oog te brengen, daar hij, namelijk, in het voorberigt, in eene noot, den Med. Doct. F. VAN DER BREGGEN CORNZ., te *Amſterdam*, als Vertaler van het werkje van Dr. FR. HUFELAND over de Sympathie opgeeft, alzoo wij vermeenen ſtellig te weten, dat deze hieraan geen deel had, en zulks daarenboven op den titel niet ſtaat uitgedrukt.

Reis rondom de Wereld, in de jaren 1803 *tot* 1807, *door* G. H. VAN LANGSDORFF. *Uit het Hoogduitsch, door* M. STUART. *Met Platen. IIde Deel. Te Haarlem en Amſterdam, bij* F. Bohn *en* J. van der Hey. *In gr.* 8vo. 244 *bl. f* 3-12-8

Toevallige omſtandigheden, hebben onze aankondiging van het tweede Deel dezer belangrijke *Reize* dusdanig vertraagd. Wij haasten ons thans daarvan verſlag te geven.

Voor den *Hollander* is dit Deel daarom van een bijzonder belang, omdat men er een gewest in vindt, het welk, met uitzondering van alle *Europeërs*, alleen de *Hollandſche* Natie in eene zijner havens heeft toegelaten. Echter heeft de argwaan der *Japanners*, en hun wantrouwen tegen alle vreemde Volken, dien handel in de naauwſte perken omſchreven, en met zoo vele laſtige pligtplegingen en zelfs vernederingen verbonden, dat er niet minder dan het taaije geduld onzer Landgenooten toe vereischt wordt, om zich dat alles ten behoeve van voordeel te getroosten. Vandaar ook, tot hun leedwezen, de weinige omgang, dien de *Ruſſen* met de *Nederlandſche* ſchepen en Faktorij mogten heb-

Digitized by Google

hebben, en de geweldig vervelende plegtigheden, die elke schrede van hun verblijf op *Japan* belemmerden. — Het is een verslag der ontmoetingen, gedurende dit verblijf van het *Russisch* Gezantschap in het *Japansche* Rijk, hetwelk den inhoud van dit Deel uitmaakt. De reeds gemelde belemmeringen maakten het bijna onduenlijk, eenige nieuwe beschreiden wegens dit zonderlinge, belangrijke, en geheel op zichzelve staande Volk in te winnen. De bekwame Vertaler heeft door vele gewigtige, en soms vrij uitgebreide, *Noten* in dit onvermijdelijke gebrek voorzien, en, met ter zijde stelling van de al te groote kieschheid, die den Heer LANGSDORFF schijnt belet te hebben, om iets buiten eigene en nieuwe opmerkingen mede te deelen, vele narigten uit andere Schrijvers gegeven, die voor de waardering des *Japanschen* Volks ten hoogste nuttig zijn. — Wij zullen trachten, uit dit een en ander eenig denkbeeld te geven van deze zoo weinig bekende Natie.

De *Japanners* staan, wat het uiterlijke betreft, vrij hoog op den trap der beschaving. Hunne nijverheid in het bebouwen van hun land, zelfs tot de bovenste kruin der bergen (zie bl. 29); hunne ongemeene netheid in het vervaardigen van allerlei gereedschap; hunne keurigheid, niet alleen op uiterlijke schoonheid, maar ook op den stijl van het schrift, waaraan zij terstond den man uit het gemeen van dien van opvoeding kunnen onderscheiden (bl. 161); hunne kennis aan de drukkunst (bl. 146), aan landkaarten (bl. 185), aan de ronde gedaante der Aarde (bl. 57); hunne ongemeene vlugheid in het bevatten en naboetsen (bl. 58 en 175); hunne bijna *Hollandsche* zindelijkheid (bl. 67 en 152); hunne nuttige beleefdheid (bl. 91): dit alles duidt eene Natie aan, die niet meer in de beginselen der beschaving is, maar daarin eene hoogte bereikt heeft, waarop zij, naar allen schijn voor altoos, indien geene ontwikkelende gebeurtenissen tusschenbeiden komen, is blijven staan. — Dit eilandvolk, 't welk zoo weinige betrekkingen met de *Chineschen*, en volstrekt geene met de *Indische* Natien

Digitized by Google

en onderhoudt, verkeert echter volkomen in hetzelfde geval. Het gaat niet meer vooruit: het *Despotismus* heeft het geheele beſtaan der Natie als in een ijzeren vorm gedrongen, dien het niet meer verlaten, niet met eene vrijere ontwikkeling verruilen kan. Het is blijkbaar, dat de voorgenomene invoering des Christendoms door de *Jezuiten*, hoewel het doel was, de Natie ſlechts onder het juk van *Rome* te krommen, haar nogtans, door de wrijving met andere Volken, van een onbekenbaar nut zou geweest zijn. Dan, het mislukken dezer proeve heeft nu ook allen verderen voortgang in één's afgeſneden. Het is ongeloofelijk, hoe vele moeite zich de geeſtelijke en wereldlijke zieledwang, die beiden in den perſoon van twee Keizers op de Natie drukken, gegeven heeft, om haren oorſpronkelijk voortreffelijken aanleg te knakken, en onder het juk van tallooze pligtplegingen te doen bukken, opdat zij geenen tijd zou hebben, aan iets te denken, 't geen hare Heerſchers ongevallig kon wezen. „Geen Volk," zegt de Vertaler, bl. 49, „is meer op pligtplegingen geſteld, noch bezit uitvoeriger en naauwkeuriger *Ceremonieel*, dan de *Japanners*. Wanneer een der „grootſte Landsheeren of een der *Jedoſche* Rijksgroo„ten ſlechts eenen ambtenaar van den *Dayri* (Kei„zer) op weg ontmoet, buigt hij zich met het hoofd „en de handen ter aarde, terwijl zijne piek, van „welke hij er ſlechts één in diens bijzijn mag voe„ren, ter zijde van hem wordt nedergelegd." Dit, en de ijſelijke doodſtraffen, van welke MONTESQUIEU ſpreekt, hebben der hooghartige Natie van alle vrije werkkracht, van alle ontwikkeling harer vermogens tot meer dan ſtoffelijke zinden verſtoken, ook eene onverſchilligheid voor het leven, eene verachting des doods ingeboezemd, die men zeer verkeerd zou doen, aan *heldenmoed* toe te ſchrijven, daar dezelve veeleer het *gevoel van ellende* tot drijfveer heeft, even als onder de vroegere *Romeinſche* Keizers. „De „verachting des doods," zegt de Vertaler, bl. 134, „is

Digitized by Google

„ is algemeen bij de *Japanners*. De zelfmoord is in „ bijzondere gevallen bij hen pligtmatig, en neemt „ zelfs de ſchande van een misdadig leven in hunne „ oogen weg" (even als te *Rome*.) „ Alle krijgslie- „ den en dienaars van den *Zjo-goen*, of wereldſchen „ Keizer, en elk, die in den dienst is van het land, „ zijn bij het begaan van eenigen misſlag tot den „ zelfmoord verbonden, *doch niet zonder daartoe* „ *door het Hof gelast te zijn.*" De ſlaaf mag dus niet eens ſterven, zonder den wenk des tirans! Intusſchen wordt juist door deze gewoonte van kruipen, het gevolg van het *Despotismus*, de dwingelandij zelve vereeuwigd, en de eerbied voor den *Dairy*, of geestelijken Keizer, is bij de Natie zoo groot, (even als die der *Arabieren* voor hunne *Kalifen*) dat zelfs de wereldlijke Keizer (*Zjo-goen*), die zich, even als bij het genoemde Volk, van eene ſoort van *Groot-Vizier* tot *Sultan* verheven, en thans alle magt alleen in handen heeft, het niet wagen durft, in zaken van belang te beſliſſen, zonder den *Dairy* te raadplegen; „ want," zeggen de *Japannezen*, „ even als de Wereld ſlechts door „ éene Zon verlicht wordt, zoo kan er in het Rijk ook „ maar één Opperheer zijn;" en dezen eerbiedigen zij in hunnen geestelijken Keizer. Dus moet zelfs de *Zjo-goen* zich nog ſteeds als eerſten ſtaatsdienaar van den *Dairy* aanmerken, en zich voor hem niet ſlechts, maar zelfs voor zijne gezanten, met de diepſte buigingen vernederen. Op eenen bepaalden tijd wordt alles verbrand, wat hij als kleeding, eetgereedſchap enz. heeft afgelegd (bl. 142.) Voor deze onderdrukking zoekt zich het gros der Natie door veelvuldige feesten, de Grooten door pracht en weelde en de ſlaaffche onderwerping der mindere ſtanden te troosten. Hunne gewoonten en beleefdheidswetten zijn dan ook zoo vele onveranderlijke, heilige voorſchriften, die tot bolwerken van het *Despotismus* dienen.

Men ziet, dat deze korte ſchets meerendeels uit de aanteekeningen van den Vertaler getrokken is; en in-

Digitized by Google

derdaad heeft de *ſtatistieke* kennis aan *Japan*, gelijk wij boven reeds zeiden, weinig van belang door de Gezantſchapsreis der *Ruſſen* gewonnen. De *wiskundige aardrijksbeſchrijving*, daarentegen, heeft in KRUSENSTERN's voortreffelijke opgaven wegens de *Japanſche Zeeën*, waaraan ook de Heer LANGSDORFF, zijn reisgenoot, hulde doet, eene gewigtige aanwinst bekomen (zie bl. 19.) Na een halfjarig verblijf aldaar, gedeeltelijk ter reede van *Nangaſaki*, achter *Papenberg*, en te *Megaſaki* doorgebragt, gedurende welken tijd zij met een reikhalzend verlangen naar berigten uit *Jedo* gewacht, en intusſchen door de *Japanners* kosteloos onthaald, doch met Argusoogen bewaakt waren, en hun in een zeer beperkt verblijf aan wal zelfs door een ſcheidsmuur het gezigt op de omliggende landſtreek belet was, werden de *Ruſſen* eindelijk beleefdelijk voor hun aanbod van handelgemeenſchap bedankt, de aangebodene kostbare geſchenken teruggegeven, en desniettemin andere, vorſtelijke giften aan het Gezantſchap aangeboden. Dit haastte zich nu om zoo ſpoedig mogelijk te vertrekken; en de Heer LANGSDORFF is, tegen zijne gewoonte, een weinig uitvoeriger in de zeevaartkundige beſchrijving der terugreis door deze weinig bekende wateren, en van den togt naar het eiland *Joſſo*, (waarvan de Vertaler ook belangrijke narigten mededeelt) naar *Tchoke* of *Sachalion* en de *Kuriliſche* eilanden, tot men op nieuw *Kamſchatka* bereikte.

Treffend is de beſchrijving van den ſtorm, of liever geweldigen orkaan, dien het ſchip vóór de aankomst op de kust van *Japan* moest doorſtaan (bl. 21—26); en de aanſpraak van den Gezant aan het *Ruſſiſche* ſcheepsvolk, bij de nadering aan dat Rijk, (bl. 15—18) levert geen klein denkbeeld van de kracht der *Ruſſiſche* taal, om ſtoute denkbeelden uit te drukken.

De Vertaling is zeer vloeijend, en, door de bijgevoegde Noten, zeer belangrijk.

Ro-

Digitized by Google

Romeinſche Nachten bij het Graf der SCIPIO'S. *Uit het Italiaansch vertaald, met Aanteekeningen, door* GERRIT JOAN MEIJER. *Met Platen. II Deelen. Te Amſterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 526 *bl. f* 4-16-:

Het was geen ongelukkige inval van den Schrijver dezer *Nachten*, zich van de ontdekking van de graven der SCIPIO'S in 1780, en van de voorſtelling eener daardoor verhoogde verbeelding, alsof de verſtoring der aſsche van deze beroemde mannen de ſchimmen der Romeinen uit de gewesten der onſterfelijkheid bij het graf van deze hunne doorluchtige landgenooten terugriep, als van eene lijst te bedienen, in welke hij zijne op aarde terugkeerende zamenſprekers verſchijnen laat. FONTENELLE zegt ergens, (zoo het ons wél voorſtaat, in de voorrede van de *Zamenſpraken der Dooden*) dat hij zijnen perſonen eene verhevener taal dan de gewone in den mond legt, en dat hij, wanneer dit zijn oogmerk niet geweest ware, zich bij de *Levenden* zou bepaald hebben. — Van deze *Nachten* zou men hetzelfde mogen zeggen: de luisterrijkſte herinneringen uit de geſchiedenis van het eenmaal werelddwingende volk, waaronder de SCIPIO'S de ſchitterendſte rollen vervulden, zijn er in voorgedragen, op eene wijze, welke, terwijl zij de ziel verheffen, de verbeelding boeijen, en der aandacht ontzag inboezemen, niet alleen voor de deugden, maar ook voor de zwakheden en misdrijven van een verhoogd menſchengevoel, te gelijker tijd de getrouwe en gelijkende afbeeldſels leveren van de perſonen en bedrijven, die er in afgemaald worden. Stijl en onderwerp zijn in het oorſpronkelijke met elkander evenredig; en deze altijd wenſchelijke overeenſtemming is in de vertaling niet verloren gegaan.

De eerſte verſchijning der ſchimmen, waardoor den Schrijver, die zich langs een' onderaardſchen gang naar deze verwelfde grafplaatſen begeven had, de gelegen-

Digitized by Google

heid vergund wordt, om zich met zijne Helden der oudheid te onderhouden, wordt in den eerſten Nacht (zij zijn zes in getal) dus beſchreven: „ Reeds ver-
„ diepte hij (mijn geest) zich in den donkeren af-
„ grond, reeds drongen mijne gedachten tot het ſom-
„ bere doodenrijk door, reeds ontwaakte mijne begeer-
„ te, om mij met de afgeſtorvenen te kunnen onder-
„ houden, toen ik in eens van uit de diepte een treu-
„ rig ſuiſen hoorde, dat, even als de wind, die door
„ de dalen ſpeelt, langzaam en in afgebroken toonen,
„ voortzweefde. Te gelijk ſchudde de aarde onder mij-
„ ne voeten; de donkere lucht bromde als een bijen-
„ zwerm; de beenderen bewogen zich in de graven en
„ ſloegen krakende tegen de wanden.”

In dezen eerſten Nacht munt de twist tuſſchen BRUTUS en CESAR over den Tirannenmoord bijzonder uit. De ſchildering, welke deze laatſte van het verderf des Gemeenebests geeft, zijn betoog van de noodzakelijkheid, om in het door burgeroorlogen verſcheurde, door geweldenarijen en de ongehoordſte gruwelen vernederde Rome, de Alleenheerſching te herſtellen, zijn meesterlijk; maar treffender nog is het krachtig uitgewerkte tafereel van ATTICUS, in den tweeden Nacht. In een kort overzigt van de eerſte wording, vestiging en uitbreiding des Romeinſchen gebieds, waarin de tot 's Schrijvers oogmerk belangrijkſte en meest dienende punten der geſchiedenis, ongezocht, en als met eene bevallige onachtzaamheid verzameld, onder één enkel gezigtpunt gebragt zijn, wordt hier de mateloze heersch- en veroveringszucht van het Romeinſche volk, als grondtrek van zijn karakter, naar het leven afgemaald; en onder het lezen, medegeſleept door den ſnelvlietenden ſtroom der elkander geleidelijk opvolgende, en door de tegenſpraak zijner belangnemende toehoorders nog dringender voortſpoedende reeks der gebeurtenisſen, vergeet men bijna, dat het dikwijls aan het ontbreken van daartoe even gunſtige omſtandigheden moet toegeſchreven worden, wanneer vroegere en la-

Digitized by Google

latere volken zich van deze zijde minder ongunſtig deden kennen. Zeer te regt zegt de Vertaler in zijn voorberigt: (bl. IV.) „ In deze laatſte jaren vooral „ zijn wij meermalen in de gelegenheid geweest, om „ aan de Romeinen te denken, en derzelver bedrijven, „ helaas! te verfoeijen, daar wij door eene naburige „ roovverhorde alle hatelijke grondbeginſelen der Ro- „ meinen zagen nagevolgd."

In den derden Nacht worden, in eene zamenſpraak tusſchen POMPEJUS en CÆSAR, de inborſten dezer beide mededingers met ſcherpte voorgeſteld, minder uitgewerkt dan de vorige afbeeldingen, maar met enkele doch oogenblikkelijk treffende trekken.

De ſchets van eenen vadermoorder, waarmede het *eerſte Deel* eindigt, is diep roerend, en zou, wanneer men er eenen eigenaardigen naam, bij wijze van kunstterm, aan wilde geven, vreesſelijk of ſchrikverwekkend aandoenlijk mogen genoemd worden. Op zichzelve genomen, heeft zij vele verdienſten; maar, vergeleken met het hoofdoogmerk, 't welk de Schrijver zich toch, zeer kennelijk, in deze *Nachten* voorgeſteld heeft, zou deze laatſte zamenſpraak, of liever alleenſpraak, een *hors d'oeuvre* ſchijnen, ware het niet, dat de Schrijver zich van de verſchijning dezer ijlhoofdige ſchim bediend had, om eenen overgang van het eerſte tot het tweede Deel te maken.

Gedurende de drie eerſte Nachten, welke den inhoud van het eerſte Deel uitmaken, bezoekt de Schrijver de graven der SCIPIO's met eenige vrees en huivering. Het aandeel, 't welk hij in het geſprek neemt, is dat van een' beſcheiden leerling. In het bezoek, 't welk hij in den vierden Nacht aan de ſchimmen zijner voorvaderen geeft, is hij moediger geworden, en gedraagt zich als een afſtammeling, die er gevoel van heeft, dat hij waardig is, met zijn heldhaftig voorgeſlacht het woord te voeren. De ſchimmen, daarentegen, ſchijnen hem toe vreesachtiger te zijn; en, nadat hij er aan CICERO de reden van gevraagd heeft, antwoordt

Digitized by Google

deze hem: (IIde D. bl. 3.) „Deze plaats ſchijnt hem „toe, nog beſmet te zijn door de ſchim der vader„moorders, en zij vreezen, haar hier nog te ontmoe„ten." Hierdoor nog meer bemoedigd, brengt hij het geſprek op den toeſtand van het hedendaagſche Rome, en geleidt de geesten uit de graven naar de ſtad van ROMULUS. Langs den Appiſchen weg, komen zij aan den Palatijnſchen berg. Hier verſchijnt hun de ſtichter van het oude Rome, aan wien de Schrijver, kortelijk, deszelfs lotgevallen na zijnen dood verhaalt. Het oogmerk der drie laatſte Nachten is gedeeltelijk, om, even als in de drie vorige, de Lezers, op eene belangrijke en onderhoudende wijze, de zeden en de lotgevallen, maar voornamelijk het nationaal karakter, en de gelijkende afbeeldſels der meest gerucht gemaakt hebbende mannen van dit vermaarde volk, als in eene galerij van beweegbare ſchilderijen, voor oogen te ſtellen; gedeeltelijk, om hun ook het tegenwoordige Rome, met het oude vergeleken, en zoo, als men zich voorſtellen kan, dat het door een' beſchaafden tijdgenoot van CESAR, CICERO en ATTICUS zelf beoordeeld zou worden, te doen kennen.

De geſtadig verwisſelende, en te gelijk veel omvattende verſcheidenheid der ſtof is oorzaak, dat het geven van uittrekſels weinig geſchikt is, om de eigenaardige verdienſten van het werk van naderbij te doen kennen; dewijl deze juist in de vlugtige mengeling dezer verſcheidenheid beſtaan. 't Zijn op verſchillende wijzen, naar den loop der geſprekken, afgebrokene en weder opgevatte fragmenten, met oordeel en ſmaak geſchakeerd, en meestal zoodanig bijeengebragt en contrasterend zamengekoppeld, als de aandacht het minst vermoeit.

Het tweede Deel ſchijnt, zoo al niet door eene andere hand, immers in eene andere luim, dan in die, welke door het eerſte Deel zweeft, bearbeid te zijn. Dit verſchil meenden wij reeds bij de jammerklagt van den vadermoorder opgemerkt te hebben. Daarbij her-

in-

Digitized by Google

innerden wij ons, hetgeen de Vertaler in zijn voorberigt zegt: „ Het eerſte Deel, of de drie eerſte Nachten van dit werk, werden reeds in het jaar 1792, „ te Rome gedrukt, en met zoo vele gretigheid gezocht, dat zij in het jaar 1803, voor de tiende maal „ herdrukt werden. Tot leedwezen van alle letterminaren dacht men, dat het werk daarmede eindigde, „ toen in het jaar 1804, het oorſpronkelijk handſchrift „ gevonden werd en daaruit bleek, dat het uit zes „ Nachten beſtond, waarvan ik thans eene vertaling „ aanbied."

Tegen het oproepen van afgeſtorvenen uit het rijk der ſchimmen, ten einde met leerzame geſprekken, in welk vak dan ook, hunne nog levende natuurgenooten en afſtammelingen te onderwijzen en te ſtichten, hebben wij niets in te brengen. Het ſtaat een' Schrijver vrij, ook uit het graf tot zijne tijd- en landgenooten te ſpreken; — en wanneer het hem daarbij voornamelijk te doen is, om, gelijk hier het geval is, door middel van de geſchiedenis hunne aandacht op voorwerpen van ſtaat-, oudheid- en volkenkunde te vestigen, kan men hem over hetgeen hij, in 't voorbijgaan, ook over hooger wijsgeerige en bovennatuurkundige onderwerpen zijne ſchimmen in den mond legt, ongemoeid laten. Handtastelijke tegenſtrijdigheden mag hij echter zijne geesten niet veroorloven. Zoo had hij b. v. den vader der Romeinſche welſprekendheid (Iſte D. bl. 20.) niet moeten laten zeggen: „ Hij, onder ulieden, die door zijne geleerdheid de „ wereld met bewondering vervult, die door de ongeloofelijke verhevenheid van zijn genie, zich ten „ hemel ſchijnt te verheffen, *is voor ons, die van de „ ſlavernij der zinnen bevrijd zijn*, (of, gelijk er in 't „ oorſpronkelijke ſtaat: *è per noi ſpiriti ſciolti dal ſervaggio delle membra:* is voor ons, van de ſlavernij „ der ledematen (des ligchaams) verloste geesten) dat „ geen, wat voor u het ſtomſte dier is."

Op meer plaatſen wordt van deze voortreffelijkheid

Digitized by Google

der ligchamelooze geesten, boven die, welke het stof bewonen, gewag gemaakt; 't geen echter niet belet, dat CESAR, BRUTUS, POMPEJUS en andere doorluchtige schimmen geene mindere slaafsche onderworpenheid aan hare driften en hartstogten aan den dag leggen, dan die men haar, nog onder het gebied der zinnen, zou toegedicht hebben. Onder andere kunnen daarvan de woorden van CATO en CESAR (bl. 240.) tot een staaltje verstrekken. De eerste, op de gedachte, dat CESAR aan zijn' zoon vergiffenis geschonken had, met afgrijzen terugtredende, roept uit: „ Spreek „ van overwinning, ô trouwelooze! tot vijanden; van „ vergiffenis tot misdadigers, en niet tot brave lieden, „ tot vrije burgers! Welk eene verbazende vermetelheid, den dwingelanden eigen, zich op verdrukkingen te verheffen, en beschimpingen edelmoedigheid „ te noemen! Maar, wáár zijt gij, dien ik niet meer „ mijnen zoon mag noemen? Wáár zijt gij, bloodaard! „ die uw leven verschuldigd zijt aan de verfoeide genade van dezen CESAR?"

Na zijn' zoon meermalen te vergeefs geroepen te hebben, vervolgt hij: „ Het is natuurlijk dat zulk een „ bloodaard zich niet in eene vergadering van Romeinen durft vertoonen. ô Ellendige slaaf! mogt uw „ schim voor altijd in deze eeuwige duisternis rond „ dwalen!" — En, zich tot CESAR wendende: „ Door welk een droevig noodlot zijt gij hier? Hoe is „ het mogelijk dat de Romeinen ook hier nog uwe tegenwoordigheid dulden?" — Waarop CESAR antwoordt: „ Hadde ik slechts het gebruik mijner leden „ en wapenen, om uwe hardnekkige vermetelheid, op „ eene waardige wijze, te straffen!" — *Dit zeggende*, (laat er de Schrijver op volgen) *nam hij eene krijgshaftige houding aan; zijne oogen gloeiden, zijne wenkbraauwen krompen en hij fronste zijn voorhoofd zoo verschrikkelijk* enz.

Zulke hartstogtelijke uitvallen moeten het bijna voor scherts doen opnemen, wanneer b. v. BRUTUS (bl. 30.)

Digitized by Google

30.) CESAR dus aanſpreekt: „Thans, na twintig eeu„wen, daar wij met het ligchaam onze hartstogten „ afgelegd hebben, kunnen wij over deze daad (den „ Tirannenmoord, namelijk) een edel en onpartijdig „ oordeel vellen."

Gaarne ſtemmen wij toe, dat de Schrijver deze driften en hartstogten tot het leveren der voorgeſtelde karakterſchetſen noodig had. Maar ook hierop ſlaat onze aanmerking niet; wij wilden er alleen mede te kennen geven, dat hij, juist om deze reden, aan zijne ſchimmen eene andere, minder van de zinnelijkheid verwijderde, hoedanigheid had moeten toedichten.

In de vertaling is de ſtijl en de trant, waarvan zich de Schrijver tot zijn oogmerk bediend heeft, op de meeste plaatſen, zeer wel nagebootst. Enkele keeren, echter, hebben wij uitdrukkingen en ſpreekwijzen aangetroffen, welke door den kundigen Vertaler zelven, bij de herlezing, als te veel naar *Germanismen* zweemende, zullen afgekeurd worden. Wij willen er ſlechts één van aanwijzen (Iſte D. bl. 2.) „Dit zelfde verlan„gen kwelde ook den beroemden PETRARCA, die de „ *ſcheidende* eeuwen zocht te *overkomen* en eenigerma„te met de Ouden te leven." — Het oorſpronkelijke raadplegende, zagen wij, dat hij heeft willen zeggen: „Ook deze rustelooze begeerte noopte den beroemden „ PETRARCA door de tuſſchenruimte der vervlogen „ eeuwen heen te dringen," enz. [*La quale anſietà sfogava anche l'illustre Petrarca sforzandoſi varcare i ſecoli interposti.*]

Ook tegen de geſlachten, enz. wordt hier wel eens gezondigd, als b. v. IIde D. bl. 82. *dezen marmer.* Doch, het geheel heeft ons te zeer bevallen, dan dat wij het van ons zouden kunnen verkrijgen, bij kleinigheden te blijven ſtilſtaan.

Digitized by Google

Hulde, toegebragt aan de nagedachtenis van JAN FREDRIK HELMERS. *Te Amſterdam, bij* Goysbeek & Comp. 1815. *In gr. 8vo.* 126 *Bladz. f* 2-4-:

De Uitgevers verdienen allen dank voor de moeite, welke zij zich gegeven hebben, om de offers, aan de ſchim van HELMERS gewijd, zoo veel doenlijk, bijeen te zamelen en door den druk gemeen te maken. Wij ontvangen hier de volgende ſtukken, ter nagedachtenis van onzen vereeuwigden Zanger: I. *Lofrede van* GERRIT JOAN MEIJER, *uitgeſproken in de Amſterdamſche Afdeeling der Hollandſche Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen, op den 26 Februarij* 1814. II. *Lofzang van Mr.* MAURITS CORNELIS VAN HALL, *Lid van het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut, uitgeſproken onmiddellijk na de voorgaande Lofrede, ter zelfder plaatſe.* III. *Redevoering van* HENDRIK HARMEN KLIJN, *uitgeſproken in de Maatſchappij Felix Meritis, den 25 November* 1814. En IV. *Zangen van* KAREND KLIJN, BZ., *waarvan men zich in de Maatſchappij Felix Meritis, op den 25 November* 1814, *bediend heeft; zijnde de Muzijk vervaardigd door* J. W. WILMSZ. Het is inderdaad te bejammeren, dat het Dichtſtuk van den Heer LOOTS (na de Redevoering van K. H. KLIJN in *Felix Meritis* voorgedragen) hier niet mede geplaatst is, daar hetzelve deze echt-vaderlandſche hulde volledig zoude gemaakt hebben. Willen de vrienden en vereerders van HELMERS ook dit offer van den beroemden Dichter aan zijnen Broeder en Kunstvriend bezitten, dan zijn zij gedwongen, om zich den geheelen dichtbundel van LOOTS aan te ſchaffen.

Desniettemin zal de verzameling, welke wij thans aankondigen, elken dicht- en kunstlievenden Nederlander regt welkom zijn. Wij althans ontvingen dezelve met een dubbel genoegen; daar wij alles, wat onzen onſterfelijken Puikdichter betreft, om zijnen wil, op hoogen prijs ſtellen, en deze offers zijner vrienden, daarenboven, eene eigene innerlijke waarde bezitten, en eenen aangenamen, welriekenden geur verſpreiden.

De beide Lof- of Lijkredenen van de Heeren MEIJER en KLIJN hebben ieder hare afzonderlijke verdienſten. Wanneer wij

Digitized by Google

wij geregtigd waren, om beider voortbrengſelen te vergelijken, dan zouden wij aan de Lofrede van den Heer MEIJER, als kunstprodukt, den voorrang geven. De taal is hier zuiver, de ſtijl keurig, en het geheele ſtuk inderdaad welſprekend. De Redevoering van den Heer KLIJN is geheel uit het hart gevloeid, en moet, bij het uitſpreken, algemeen geroerd hebben. De weg, dien MEIJER inſlaat, om den Dichter en zijne werken te doen kennen, is misſchien nieuw. Hij begint de ſchets van HELMERS zangen met de beſchouwing van het eerſte ontluiken van deszelfs dichtvermogen, en volgt hem vandaar op zijne kunstbaan. Wij meenen echter te mogen twijfelen, of in deze manier de kunst niet te veel doorſtrale. Het *ſimplex veri ſigillum* geldt ook hier. Zoodanige geſchiedenis der geestontwikkeling van een groot Dichter laat zich wel aangenaam lezen; maar zij moet noodwendig nu en dan gedwongen worden naar het plan, hetwelk de Redenaar zich heeft voorgeſteld. Men moge op die wijze den gang der ideën, de werkingen van den geest in eenen ſystematiſchen Wijsgeer kunnen aantoonen; bij een dichterlijk Genie gaat dit, naar ons gevoelen, zoo gemakkelijk niet. Het denkt en werkt vrij, dikwijls zonder orde, regel of plan. Nu en dan doet het ſprongen, welke den prozaiſchen beſchouwer wild en onbegrijpelijk voorkomen; en de ſchepper der heerlijkſte gewrochten zal, na de voltooijing van het kunstwerk, vaak zelf niet eens kunnen zeggen, wat de eerſte aanleiding tot de bijzondere ſtoffe gegeven hebbe, en welke de aaneenſchakeling zijner gedachten geweest zij. Met dat al moeten wij erkennen, dat de Heer MEIJER zijn, inderdaad moeijelijk, plan uitmuntend heeft uitgevoerd, en dat het hem veelvuldige gelegenheden aanbiedt, om zich te doen kennen als een man van eenen wijsgeerigen geest, als een fijn opmerker en echt kenner in het vak van wetenſchap en kunst; terwijl ook deze behandeling het voordeel heeft, dat zij ons met de dichterlijke voortbrengſelen van HELMERS bekend maakt, zonder die ſtijfheid te bezitten, welke anders van dergelijke optellingen onaffcheidbaar ſchijnt. Het plan van den Heer KLIJN voldoet ons daarom meer, omdat het minder kunst verraadt. In de lofrede van MEIJER miſſen wij ongaarne de vermelding van HELMERS afkomst, opvoeding, huwelijks- en huiſelijke betrekkingen enz. KLIJN geeft ons, in deze opzigten, meer, ſchoon minder dan wij gewenscht hadden. In

MEI-

Digitized by Google

MEIJER zien wij meer den kundigen en bekwamen Redenaar; in KLIJN meer den hartstogtelijken Vriend. De eerste treft ons, om HELMERS te bewonderen; de laatste doet ons HELMERS bewonderen, om over deszelfs verlies tranen te ſtorten. Beide ſtukken zijn onvolledig; doch beide vullen elkander op vele plaatſen aan, en leveren een goed geheel op. Men kan hier geene volkomene levensbeſchrijving, noch eene regte waardering der dichterlijke verdienſten van HELMERS verwachten. Wij wenſchen vervolgens den Mensch, afgeſcheiden van den Kunſtenaar, meer van nabij te leeren kennen, en vooral verlangen wij naar eene uitgewerkte Verhandeling, waarin HELMERS als Dichter wordt beoordeeld en naar eisch gewaardeerd. Deze taak zal, op den duur, hopen wij, nog wel eens, op eene bevredigende wijze, vervuld worden. Hetgene men hier van de kunstverdienſten onzes Dichters aantreft, zijn (en konde men, billijkerwijze, wel meer verlangen?) ſlechts algemeene trekken. De Heer KLIJN is hier het uitvoerigst. Hij beſchouwt HELMERS in het algemeen als Dichter, en hetgeen hij deswege zegt, is zeer ſchoon; vervolgens als *oorſpronkelijk* Dichter; en eindelijk als gevoelig Zanger, als verheven Zanger, en als Lierzanger. Het zijn bijdragen voor een' volgenden Schrijver, die zich geroepen zal gevoelen, om de eigene *karakteriſtieke* waarde van HELMERS, *als Dichter*, in het licht te ſtellen; bijdragen, waarop wij hier en daar nog al eene aanmerking zouden hebben. — Wij kunnen den inhoud dezer Redevoeringen niet nader opgeven; maar zullen, ten ſlotte, uit beide nog eenige trekken opzamelen, ten einde onze Lezers meer van nabij met het voorwerp onzer gemeenſchappelijke hulde bekend te maken. Hier ſtappen wij van de Redenaars af, met de opgave van een ſtaal, ter aanduiding van beider ſtijl en voordragt.

Uit de Lofrede van den Heer MEIJER:

„ Den mannelijken leeftijd intredende, trad hij (HELMERS) ook in een naauwer verband met de maatſchappij, waarin hij leefde. Haar heil, hare welvaart vervulden zijn hart en ontgloeiden zijn gevoel; haar onheil, hare rampen ontroerden en ſchokten hem. Het helder verleden en het toen donkere heden zweefden onophoudelijk voorbij zijnen ſtarenden geest. Hij beminde de deugd, beminde de ware grootheid, en beminde dus ook zijn vaderland. Het vaderland dat hij zag, toen hij vierentwintig jaren oud was, in het

het jaar 1793, vervulde zijn hart met beklemming. Akelig en ijsselijk voorspelde hij de volgende dagen, want met het oog zijner ziel zag hij den geest des kwaads (*), die, van de vloeken vergezeld, uit de duisternis uitbrak, om Europa en het lieve vaderland te vernielen. Om zijne diepe smart te lenigen, doorbladert hij de gedenkrollen van de daden onzer voorouderen. Dáár hervindt hij, voor één oogenblik, den luister, die hem streelt, en het genoegen, dat hij derft. Hij gevoelt zich weder gesterkt en ontvonkt, en nog met tranen in de oogen zingt hij Neêrlands gelukkigen strijd in de jaren 1672 en 1678 (†). Dan, niet lang kon deze gedwongene bedaardheid in zijne ziel gevestigd blijven. De stroom des tijds spatte zijn venijnig schuim te gevoelig op zijn aanwezen, om in bespiegelingen voort te sluimeren. Ontroerd en verontwaardigd ziet hij, wat hem dierbaar is, verdwijnen en opkomen wat hij verfoeit. Hij acht Nederland voor bezweken en verloren, en ontlast zijn overkropt hart door eenen treffenden lijkzang op deszelfs graf (§). Tot in het diepst van zijne ziel bewogen en ontroerd, vermeldt hij aan zijne landgenooten de verzwakking, verlamming en den staatkundigen dood van zijn vaderland; roept hen tot getuigen van zijne smart, van zijne tranen; bezweert hen, bij de nagedachtenis aan onze onsterflijke voorvaderen, om, door navolging van derzelver deugden, zich ook huns verdienden loons waardig te toonen; en verheugt zich nóg in de bewustheid, dat hij nimmer deelde in de stormen, waaronder hij zijn geliefd vaderland ziet bezwijken. Onwankelbaar getrouw aan zijne gevoelens, wendt hij zijne oogen afkeerig van de helsche toortsen, die Europa toen moesten verlichten, van de razernijen, die, als vredemaagden vermomd, met puin en bloed de aarde bedekten; van het rampzalig goochelbeeld, dat, met eenen godennaam versierd, slechts brand en verwoesting onder den hoed verschool. — Vrij ziet de mensch de gevlerkte zangers het luchtruim doorzwèven; vrij doorrollen de hemelsfeeren hunne afgemetene banen; vrijheid! roept hem de goddelijke deugd toe, en — vrijheid! — weêrgalmt zijn hart. Ook onze HELMERS beminde en aanbad de vrijheid (§§). Hij erkende haar goddelijk beeld in de handhaving van regt en wetten, in de deug-

(*) *Ged.* I D. bl. 104. (†) *Ged.* I D. bl. 107.
(§) *Ged.* I D. bl. 201. (§§) *Nagel. Ged.* II D. bl. 133.

Digitized by Google

deugden van vorst en volken; maar hij verfoeide even zeer de verderfelijke losbandigheid, die zich op haren aangebeden troon wilde vestigen. Om en bij hem ziet hij, die valsche vrijheid alles met haren adem verpesten. Deugd, trouw en dankbaarheid ziet hij als ballingen rondzwerven, en vervangen worden door afzigtelijke gedrochten, die — even als der duivelen honger door meerder voedsel slechts onverzadelijker wordt, ook — gedurig meer bloed en tranen tot schatting eischen. HELMERS zag die akeligheden, gevoelde haren verpletterenden invloed, en bij herhaling klonken van zijne snaren de treffendste en aandoenelijkste treurzangen (*)."

Uit de Redevoering van den Heer KLIJN:

„Ach! hoe trof mij het gezigt van dat laatste dat ons, van alles wat wij eenmaal waren, overblijft! hoe trof mij het gezigt van de plaats, waar hij, Hollands edele zanger, in het verblijf der dooden nederdaalde! Weinige weken na zijn smartelijk afsterven, voert mij, (vergeeft M. H. aan den vriend deze kleine zwakheid), eene onwederstaanbare begeerte naar zijne afgelegene rustplaats het plekje te zien waar hij rustte, en daar alles wat hij geweest was diep te gevoelen — heilig verlangen! wie kan u veroordeelen? Een schoone herfstdag geleidde mij naar zijn graf; onbeneveld was de zon uit de kimmen gerezen, en wierp hare schuinsche stralen op de geelende bladeren van het grijzende geboomte, en langs de kwijnende grasvelden; de natuur was doodelijk stil, en alles stemde het hart tot eenen somberen weemoed. Zoo naderde ik het overschot van mijnen vriend; van alles afgezonderd; door niemand vergezeld; door de natuur zelve aan de algemeene vergankelijkheid herinnerd, zette ik mij, diep bedroefd, op zijne ruwe grafzerk neder; welk een gezigt! welk een gevoel! „Groote God!" riep ik, geheel ontroerd uit, „dit is dan de Mensch!".... Te vergeefs poogde ik mijne gewaarwordingen eene andere stemming te geven; het besef van zijn mij zoo treffend verlies, zijne uitstekende geestvermogens, het beeld van mijn, toen nog aan den afgrond der verwijfeling dobberend, en door hem zoo vurig bemind, vaderland, alles benevelde mijn gevoel, en deed mij, met een verbrijzeld hart, zijne rustplaats verlaten.

„Nog klinkt die toon van weemoed in mijn hart; in dit oogenblik ontwaakt dat gevoel met verdubbelde kracht; in dit

(*) *Ged.* I D. bl. 147, 164, en 190. II D. bl. 106.

dit oogenblik rijzen al die beelden van het geen HELMERS voor ons en zijn vaderland was, nog kon zijn, doch niet meer is, in derzelver geheele akeligheid voor mijne gewaarwordingen: wie zal haar leiden? wie haar louteren? wie haar in een blijmoedig hopen op een gelukkig wederzien doen overgaan?

„ Gij alleen, heilige overtuiging van onzen hoogen zedelijken aanleg! gij alleen, onwijfelbaar bewustzijn van onze oneindige volmaakbaarheid! gij alleen, onwrikbaar geloof aan onze onsterfelijkheid! Zonder u is hier alles in den mensch nacht, afgrond, vertwijfeling! met u, wordt ons alles licht, strelend uitzigt, verheven doelwit; met u alleen, zien wij in den mensch dat verheven wezen, wiens aanleg oneindig, wiens bestemming grensloos is."

De Lofzang van den Heer VAN HALL is, in ons oog, een allervoortreffelijkst dichtstuk. Stil, hartelijk en sombers de voorzang, juist in den toon, welke hier voegt, in den toon der plegtig-roerende Elegie. Men oordeele uit den aanhef:

De zwarte dag verjaart, die Helmers ons onttoog!
Toen is die fiere geest ten oorsprong opgevaren!
Wij toefden bij zijne asch, met tranen in het oóg;
Maar rouw noch lofgezang ontvloeide aan onze snaren!

. . . . . .

Wij danken u, o tijd! gij hebt ons leed verzacht.
De tranen, ons ontvloeid.... o! zij zijn niet verloren!
Onze opgepreste borst schept adem, moed en kracht;
En Holland juicht met ons, dat Helmers was geboren.

Hier vang' zijn lofgalm aan! want hier troostte ons zijn lied,
Toen een bebloede toorts alom vernielend blaakte:
Wie toen ook huichlend zong, hij zweeg, en bukte niet
Voor 't ondier, dat, langs de aard, zijn helsche vlammen braakte.

. . . . . .

. . . . . .

Ja, hier, hier klonk zijn harp in 't heerlijkst maatgeluid,
Wiens jongste trillingen nog ruischen langs de wanden;
En zou der kunstengod, die ons dit koor ontstuit,
Dan hier 't omkranst altaar voor Helmers niet doen branden?

Klim, heilige offervlam! en met die vlam mijn lied!
'k Ontbeer zijn vuur en taal, verbeelding en vermogen;

Maar

Maar de onmagt die mij boeit, weêrhoudt mijne aandrift niet:
't Gevoel zal mijne kracht, de ſtof mijn zang verhoogen!

Ik ſtreef van verre u na, door d'eigen gloed beſtraald,
o Redenaar! moog' thans mijn lied uw taal vervangen!
Gij hebt ons Helmers beeld, naar 't leven, afgemaald:
Duld, dat mijn hand het met gebloemte moge omhangen!

Nu vangt de eigenlijke lofzang aan, een ſtout en verheven lierdicht, waarin de Heer VAN HALL de ſchoonſte proeven geeft van hartelijk gevoel, echte verheffing en zuiveren kunſtſmaak, en waarin zijne vaderlandsmin en broederliefde zoo wel, als zijne verlichte denkwijze en regtſchapenheid, beurtelings uitblinken. Met één woord, deze lofzang is HELMERS en VAN HALL beide waardig; waardig der gelegenheid en de plaats, waar hij werd uitgeſproken; waardig den roem onzer poëzij, die thans tot eene hoogte van luister is opgevoerd, waarop de Hollander zich met fierheid mag verheffen.

Daar het de hulde van HELMERS geldt, ruimen wij volgaarne eene plaats in aan eenige coupletten uit dezen heerlijken lierzang:

Waarom, o Holland! heeft de zanger,
Wiens geest nog langs uw ſtroomen zweeft,
Waarom heeft Helmers, ach! niet langer
Voor 't goede en ſchoone op aard geleefd?
Geleefd voor alles wat beneden,
Door de echte menschheid aangebeden,
Ook hier kapel en priester vond?
Geleefd ter eer van 's werelds wrekers,
Als vloekprofeet eens regtverbrekers,
Wiens troon in bloed en puinen ſtond?

Keer, keer onſterflijke! in de koren
Der geesten! daal op de aarde neêr!
Zie 's werelds heileeuw als herboren!
En Neêrland vrij, gelijk weleer!
Zie, van uit oulings donkre kimmen
D'Orion glansrijk opwaarts klimmen;
En Aldebarans gloed verbleekt!
Zij komt, die gij hadt afgebeden,
De vrijheid komt — zij is beneden —
Zie hoe een God de menschheid wreekt!

Uw

Uw helle blik ving de eerſte ſtralen
Van 't zalig licht dat ons omgloort:
Reeds lang zaagt gij het weemlen, dwalen,
En flikkren in het verre noord:
Van daar al hooger opgeſtegen,
En meer ontwolkt, en allerwegen
Gevoed met nieuw ontſtoken glans:
Zoo rees de Orion voor Europe!
En ſtraalt (vervuld is onze hope!)
Ook op ons van den vrijen trans.

Ó! Had uw dichter, Batavieren!
Uw wordend heil op aarde aanſchouwd!
Hoe zou hij dan uw' hoogtijd vieren,
In zangen, beeldenvol en ſtout! —
Mij dunkt ik hoor zijn jubeltoonen,
Bij 't ruiſchen van de lauwerkroonen:
De weêrgalm klinkt langs 't ſchaatrend IJ —
En Flevo's ſtrand en de Amſtelzoomen,
En Rijn, en Maas, en IJſſelſtroomen
Herhalen 't Iõ — de aard is vrij!

Dat Iõ ſtroomt van duizend tongen,
Oranje! uwe aankomst te gemoet:
Nooit, nooit heeft Helmers zoo gezongen,
Als nu zijn lier u welkom groet.
Beklim, door liefde en hoop gedragen,
Ó Nasſau! Fredriks (*) gloriewagen;
En hooger rijst dan 's dichters toon!
Hij zingt! uw Telgen zegevieren —
Hij zal hun heldenwapen ſieren!
Stijg, Neêrlands Titus! ſtijg ten troon!

Her-

(*) „ FREDRIK HENDRIK." Indien het ons geoorloofd zij eene aanmerking te maken, den zouden wij FREDRIK HENDRIK liever in den tekst hebben vermeld gezien; terwijl ook de aanſpraak, eerst aan *Oranje*, en voort daarna aan *Naſſau*, aan verſchillende perſonen kan doen denken. Wij nemen daarom de vrijheid, den Heere VAN HALL voor te ſlaan, om, bij een' tweeden druk, deze regels te veranderen, op deze wijze, b. v.

Stijg, ſtijg, door liefde en hoop gedragen,
Op Fredrik-Hendriks gloriewagen!

Digitized by Google

Herrijst, herrijst, ô heldentijden!
Want Helmers voert Tyrtæus luit —
Waakt op, en ziet uw zonen ſtrijden,
ô Vadren! ſlijgt uw graven uit!
Musketten, zwaarden, lanſen blinken —
De vrije zegezangen klinken:
Ziet, ziet, uw dochtren, Hollands eer,
Uw heldenkroost, in blijde reijen,
Omkranſende, ten dans geleiên —
Waar ben ik?... Helmers zingt niet meer!

De Zangen van den Heer BAREND KLIJN BZ. zijn zacht en welluidend, geheel in den bevalligen trant van dezen gevoeligen Dichter. Hoezeer wij, voor ons, eenen meer verheven toon alhier meer overeenkomſtig met het hooge rouwfeest, en den Heer B. KLIJN ook daarvoor wel berekend zouden achten, meenen wij hierin, zoo wij ons niet bedriegen, eene ſchikking op te merken naar de bekende geliefkoosde manier van den Heer WILMSZ als *Componist*, hetgeen alsdan veeleer erkentenis dan berisping verdient.

Ten ſlotte voldoen wij aan onze belofte, om nog eenige trekken uit de beide Redevoeringen op te zamelen, ten einde onze Lezers nader bekend te maken met den man, dien zij als Dichter zoo zeer hebben bewonderd.

JAN FREDRIK HELMERS werd geboren in het jaar 1767. Hij had eene ſchoone, groote en mannelijke geſtalte. Zijne gelaatstrekken waren effen, en teekenden niet ſterk; maar zijn ſchoon gewelfd voorhoofd voorſpelde, bij den eerſten blik, eenen ſchranderen denker. Zijne heldere blaauwe oogen, waarin het zachtst gevoel en de levendigſte voorſtellingen uitblonken, waren geheel de ſpiegel van zijn hart. Om zijnen mond zweefde de gulle vriendelijkheid, en in zijn geheele wezen blonk de innemendſte welwillendheid uit. Hij had een aandoenlijk zenuwgeſtel, was vurig van temperament, en toegerust met eene gloeijende geestdrift. Hij ontſtak wel eens plotſeling in drift; doch zijn oordeel en edel hart verkregen even ſpoedig weder den boventoon. Hij had niets aan het lot, de omſtandigheden en de opvoeding te danken. Hij wist zichzelven tot een geheel ander mensch te vormen, dan het lot ſcheen te willen. De natuur had hem tot een gewoon mensch beſtemd; hij vormde zichzelven tot

een

Digitized by Google

een buitengewoon wezen. Hij bezat zeer uitgebreide kundigheden. De Engelſche, Franſche en Hoogduitſche talen waren hem genoegzaam eigen, en hij had het geheele gebied van derzelver letterkunde doorwandeld. Het lot had hem den vrijen toegang tot de voortbrengſelen der oudheid niet vergund. Dit betreurde hij, en zocht het op alle mogelijke wijzen te vergoeden, met dat gevolg, dat hij niet ſlechts in de nieuwe, maar mede in de oude letterkunde, als eene ſtar van de eerſte grootte uitblonk. Hij bezat het gelukkigſt geheugen, dat bijzonder zich vertoonde in het vak der geſchiedenisſen, hedendaagſche aardrijkskunde en natuurlijke historie; ja, hij kende niet alleen de oude en nieuwe geſchiedenis in eenen hoogen graad van volkomenheid, maar had haar in dat verheven verband doordacht, waarin zij zich aan hare wijsgeerige beoefenaars ontdekt. Bij zijn geheugen voegde hij een doordringend oordeel, een ſmaakvol gevoel en eenen ſtandvastigen moed. Naauwelijks der kindſchheid ontwaſſen, beſteedde hij elken geſpaarden penning tot het aankoopen van boeken. In gevorderde jaren was het lezen bijna zijne eenige uitſpanning. Hij was (waarſchijnlijk) een-en-twintig jaren oud, toen hij de dichtkunst begon te beoefenen. Slechts eens heeft hij zijne kraehten in het hooge Treurſpel beproefd. Ook in het gebied der welſprekendheid heeft hij zich door vier ſchoone Redevoeringen doen kennen. Hij was onafgebroken bezig en werkzaam, en arbeidde met zoo veel gemak en vlugheid, dat hij dikwerf de ſtoutſte verzen in zijnen huiſelijken kring, ja te midden van het luidruchtig ſpelen zijner kinderen, met eene kracht en vaardigheid wrocht, welke een' ieder moesten verbaasd doen ſtaan. Zeer aannemelijk is de gisſing, dat de buitengewone tijden van beroeringen en veranderingen in het lot der wereld HELMERS geſchapen hebben, en dat daarin de eerſte grond ligt voor de majeſtueuze verheffing van zijnen grooten geest. Zoodra hij zichzelven begon te kennen en zijne verhevene beſtemming te gevoelen, ontzag hij, aangevuurd door de verkeering met de eerſte vaderlandſche geleerden in het voortreffelijk, doch door den loop der tijden geſloopt, *Concordia et Libertate*, geenen tegenſtand. Zijn weetlust kende geene perken. Zijne begeerte, om Italië te zien, werd niet vervuld. Hij mogt echter eenen korten tijd te Parijs doorbrengen, waaraan wij eenige meeſterſtukken van zijn ſcheppend

Digitized by Google

vermuft verſchuldigd zijn. Tot dweepens toe beminde hij zijn vaderland. Hij ſtelde het zichzelven ten verwijt, dat hij eertijds een verlangen gekoesterd had naar eene andere lucht, dan die van ons vaderland; dat hij eenige andere grootheid bezongen had, dan die van Neêrlands helden. Geene andere dan vaderlandſche zangen zoude men vervolgens van zijne lippen hooren, en — hij bleef zijn woord getrouw. Desniettegenſtaande werd hij langen tijd in zijn Vaderland miskend. De Heer KLIJN beklaagt zich, en met regt, daarover. Slechts de Maatſchappij *Felix Meritis* alleen heeft hem, en nog zoo laat, regt gedaan; en een kring, gevormd om de eerſte talenten in ons vaderland te vereenigen, (het *Koninklijk Nederlandsch Inſtituut*) konde hem voorbijzien! — Eindelijk, hij was een liefhebbend echtgenoot en een vurigminnend vader, goedhartig en gereed tot elken vriendſchapsdienst. Hij was minzaam en gezellig, en zijne geſprekken waren altijd belangrijk. Hij jaagde rusteloos naar waarheid, beklaagde zich dikwijls over de bekrompene oordeelvellingen der meeste menſchen, en zag, wanneer het de vrijheid van denken gold, met minachting op dat oordeel neder. Hij beminde de deugd, en beſchouwde de zedelijkheid als den grondſteun en het hoofddoel van allen Godsdienst. Waarheid en deugd waren hem boven alles dierbaar en heilig. Het geloof aan God, de onſterfelijkheid en 's menſchen zedelijke vrijheid vervulden den geheelen omvang van zijn gelooven. Dit heilig drietal was voor hem het onfeilbare rigtſnoer van al zijn denken, willen en handelen. Hij beminde en vereerde JEZUS met een zuiver en dankbaar hart, en in zijne laatſte dagen beleed hij, in eenen voortreffelijken lofzang op dien grootſten der menſchen, vrijmoedig zijn geloof en zijne grondbeginſelen. Dat geloof en die beginſelen bleven hem bij, ook in zijne laatſte oogenblikken. Hieromtrent zijn Redenaars en Dichter het eens; en dit ſterfuur van den onvergetelijken zij dan ook hier vermeld!

„ Door rijpe overdenking, (zegt MEIJER) redelijke overtuiging en de behoefte van zijn onbedorven hart op deze (zoo even gemelde) grondbeginſelen gebragt, was hij in dezelven ook onwankelbaar tot aan zijnen dood. Niet geſlingerd door de denkwijze of gevoelens van eenen bijzonderen leeftijd of een bijzonder land; niet afwisſelend en waggelend als de zwakken, die door eens anderen geestkracht denken, door

door eens anderen wil gevoelen; maar als een zelfdenker, die de waarde zijner, door God hem geſchonkene, rede gevoelde; als een man, die de deugd altijd beminde, ſloeg hij zijne laatſte blikken helder en ongeſchokt op het naderend ſterfuur, en verklaarde, dat dezelfde gevoelens, die hij altijd opregt had beleden, en geene andere, hem op de grenzen van dit leven, nog dierbaar en heilig waren."

„ Altoos nog, (dus drukt zich KLIJN uit) na eene, kort te voren doorgeſtane doodelijke krankte, eene zwakheid op de borst overhoudende, trof hem de onverwachte dood van zijnen jongſten lieveling zoo hevig, dat zijne vorige ongeſteldheid met dubbele woede weder ontwaakte, terwijl hij eenige dagen voor zijnen dood, mij, de hand drukkende, toevoegde: „ Lieve vriend! mijn einde nadert." Ach! hoe waar was dat voorgevoel! maar ook met welk eene kalmte zag hij dat oogenblik te gemoet! — Getuigt dit, o gij, wie liefde en vriendſchap aan zijn krankbed kluisterden, die daar zijn karakter bewonderdet, en hem, weinige oogenblikken, voor zijnen dood met ſtandvastigheid van ziel, deze veelbeteekenende woorden hoordet ſtamelen: „ Zegt aan mijne vrienden dat HELMERS „ tot in zijne laatſte oogenblikken aan zijne beginſelen is getrouw gebleven; dat hij, ook nu nog, geene de minſte „ hulde aan de gevoelens van domheid en dweepzucht doet."

Ten ſlotte (het zijn de toonen van VAN HALL's voortreffelijke zangſter):

Zelfs ſtervend (Neêrland zal het weten,
U, blinde dweeplust! u ten ſpijt!)
Sprak in hem 't onbevlekt geweten
Geen ſchriklijk moordend zelfsverwijt;
„ Wat wanklank mijn beſtorven lippen,
„ Zich 't laatst ontſluitend, moge ontglippen,
„ Eer nog mijn adem heenen zweeft,
„ 'k Geloof, 't geen 'k zingend dacht als waarheid;
„ 't Omſtraalt mij nog in volle klaarheid." —
Hij zweeg; en had voor de aard geleefd.

Zacht ruste zijne asſche! eeuwig dierbaar en heilig blijve ons de nagedachtenis des verheerlijkten! en de erkentelijke dank van het vaderland zij het loon der edelen, die hunnen vriend,

Digitized by Google

vriend, onzen vereeuwigden zanger, Neêrlands luister, zulk eene hartelijke en waardige hulde hebben toegebragt!

Beſchrijving van de in belegſtelling, blokade en evacuatie der Veſting Coevorden, van Mei 1813 *tot Mei* 1814. *Door* P. KRAMER, *Oud-Raadsheer. Te Zwolle, bij* M. en H. Tijl. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl.*

Verhaal van de Militaire Executie, het Dorp Voorthuizen, op de Veluwe in Gelderland, aangedaan, in het jaar 1804, *op last van den Franſchen Generaal* MARMONT, *enz. Door Mr.* J. J. ELSEVIER, *Oud-Scholtus des Ambts Barneveld. Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl.* *f* :-4-:

Nog een paar ſtukjes uit de oude, Franſche doos van *Pandora*, ofte wel beſchrijving van dezelven.

No. 1 is een *da capo* van *Deventer* enz. Wonder, dat *Naarden* alleen blijft zwijgen! Het is kort, eenvoudig en vrij wel geſchreven. Ziehier een paar aanhalingjes, elk op zijne wijze nog al belangrijk.

„ Eenige Varkens zijn levendig geſneden [hier dachten wij aan kabeljaauw!] en gevierendeeld met huid en haar, en zoo door de Soldaten op de(n) rug binnen gebragt, hetgeen eene afſchuwelijke vertooning opleverde. Een' [deze(') doet ons bijna twijfelen, wie de dader, en wie de lijder was!] der Douanen wilde een Varken met de kolf van zijn geweer ter neder vellen, en de(n) ſlag doende velde hij zich zelven door het losgaan van het geweer met de(n) kogel in de borst."

„ Den 17den arriveerde alhier de Heer Gouverneur HOFSTEDE, nam de geheele Regering in den Eed in naam van Z. K. H. onzen geliefden Souverein, dien (die) door den Schrijver dezer Geſchiedenis en zijne aloude Voorvaderen, meest alle Regerings Perſonen (zoo als hij ook de eer had te zijn) altoos zeer geëerbiedigd is en blijven zal." — Mogelijk kan onze vermelding van deze plaats nog ſtrekken, om dezelve, al ware het dan ook door de tweede of derde hand, tot kennis van den

Digitized by Google

den Vorst te brengen, die soms het stukje zelf eens niet mogt in handen krijgen.

No. 2 is een gedenkstukje voor den Heere Hertog VAN RAGUSA, dat doet zien, dat hij ten minste destijds een getrouw volvoerder der bloedige bevelen van zijnen ouden meester was. *Item* een bewijs, hoe vrij en onafhankelijk de Bataafsche Republiek toen mogt geacht worden; en hoe veilig wij onder de beschermende vleugelen van onzen grooten Franschen bondgenoot waren! Het geval, dat in der tijd juist geene volkomene publiciteit mag verkregen hebben, is kortelijk dusdanig:

Ten tijde van het kamp bij *Seist* komen een paar Ordonnances te *Voorthuizen*, en krijgen biljet bij eenen welgesteldden boer. De een, dronken zijnde, doet ongeschikte eischen, vindt weerstand, trekt de sabel, wondt hem ligt, grijpt hem verder aan, en ontvangt van eenen schaapherder een' steek in de dije. De Schout deed zijn' pligt, maar de dader was weg. Het dorp kreeg inlegering, en werd uitgegeten; de Schout met niets minder dan fusillade bedreigd. Hij vervoegde zich te vergeefs bij de Hoogste Collegien des lands; de Generaal lachte openlijk met die allen. Submissie, tusschenspraak, medelijden der *Franschen* zelv' bevredigden eindelijk alleen den Satraap, en wendden alle die verdere onheilen af, met welke honderden van onschuldige menschen werden bedreigd.

Het stukje is zeer naauwkeurig en wel geschreven; maar wij konden niet meer dan eenen zeer ruwen omtrek van den inhoud mededeelen. Men zie in hetzelve wederom eene hand aan den weg: niet naar *Frankrijk*, en, in het algemeen, niet naar den magtigen vreemdeling! *Caveto!*

Huwelijksbetrekkingen en Huwelijksleven, in Brieven. Door J. L. EWALD. *Vde en laatste Deel. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo. 242 Bl. f 2-18-:*

Wij hebben dit werk, bij de vroegere Deelen, reeds overvloedig en van eene zeer goede zijde doen kennen; zoodat wij vertrouwen, dat dit laatste Deel naauwelijks onze aanmelding behoeft, maar wel reeds aan de bezitters van de vo-

Digitized by Google

zigen zal bekend zijn. Voor zoo veel des noods willen wij echter verklaren, dat dit werk, tot het einde toe even leerzaam en belangrijk, een aantal nuttige lesſen en wenken bevat, waarvoor wel menigeen den Schrijver danken zal, indien dezelve worden behartigd. Deze verklaart, dat hij bij zijne landgenooten ook reeds overvloedigen dank heeft ingeoogst. Voorts, dat ten aanzien van het wezenlijke (de afdwalingen en teregtwijzingen) *niets*, maar ten aanzien der uiterlijke betrekkingen *alles*, verdicht is. Bijzonder durven wij ook ter lezing aanprijzen de bijlage tot den 154ſten Brief. JONATHAN EN DAVID, *of natuur en waarde der Vriendſchap, volgens* 1 *Sam. XVIII:* 18, 20, 23; zijnde *Fragmenten van Leerredenen, over den aard en de waarde van ware Vriendſchap.*

„ Hebt gij een' vriend gevonden, reken dan ook niet, of hij zoo veel voor u doet, als gij voor hem; zie naauwkeurig om naar elke gelegenheid, waarin gij iets voor hem doen kunt, en verheug u, als gij regt veel doen kunt. Dien hem, niet zevenmaal op eenen dag, maar zeventigmaal zevenmaal, zoo gij kunt. De liefde houdt geen boek over dienstbetooningen: waar boek gehouden wordt, daar is nog geene regte liefde. Alleen wantrouwen kan dikwijls oorzaak zijn, dat ook de liefde rekent; doch dan is zij niet meer gezonde liefde. Doch veroorloof u ook niet dat andere, zoo men wil, edeler rekenen, bij 't welk het ons ſmart, dat *wij niet zoo veel voor den vriend* doen kunnen, als *hij voor ons* doet. Het is immers genoeg, wanneer wij onszelven bewust zijn, dat wij even veel voor hem doen zouden, indien wij konden. „ Het is zaliger te geven, dan te ontvangen." Indien wij dus onzen vriend waarlijk beminnen, dan gunnen wij hem ook deze zaligheid.

„ Wij moeten ons, ten aanzien van onzen vriend, voor niets zorgvuldiger wachten, dan voor wantrouwen. Het is het gift der liefde, gift voor het hart. Ja wel in den eigenlijken zin gift, 't welk des te erger in het hart woedt, hoe meer liefde er in het hart is; gelijk het gift van eene kwaadaardige krankheid de gezondſte, ſterkſte ligchamen op de vreesſelijkſte wijze aanvalt. Waar wantrouwen is, daar ziet men niet meer met gezonde oogen, hoort niet met gezonde ooren, voelt niet met gezonde harten. Voorſtellingen der inbeelding worden daadzaken; dingen zonder allen zamenhang wor-

Digitized by Google

worden zamengevoegd: uit het kleinſte inſekt wordt eene reuzengeſtalte. Alles, ook het onſchuldigſte, ook het beſte, moet het wantrouwen voeden. In rozegeur gevoelt men ſtiklucht; uit honig wordt gift gezogen. Even als een kwaadaardig gezwel, breekt het aanſtonds op eene andere plaats weder op, wanneer het zoo even op de eene genezen is. Ach! hij is een arm, een ongelukkig mensch, die door wantrouwen beheerscht wordt. Hij verſpreidt eene hel rondom zich; want hij voert eene hel in zich. Verſtik elke vonk van wantrouwen in u, eer dezelve eene vlam wordt. Ontdek uw wantrouwen; zeg het openhartig, wat er aanleiding toe geeft, opdat het in uw hart geene wortelen ſchiete. En hebt gij eenen vriend, eene vriendin, die er overhelling toe heeft; doe alles, om het uit hun hart te verdelgen, gelijk JONATHAN alles deed. Zijt voorzigtig, om geene aanleiding te geven; zijt openhartig, en toon den zwakken, kranken, liefde, waar gij kunt. Geloof voor gewis: gij hebt uwen vriend uit de hel gered, wanneer gij het wantrouwen in hem uitgedelgd hebt."

Zoodanige Leerredenen zijn bij ons nog wel eene zeldzaamheid. Geheel deze Fragmenten zijn inmiddels de nuttigſte leſſen; en wij hopen, dat dezelve veel zullen bijdragen, om den misſchien reeds te zeer gerekten band tusſchen anders warme vrienden op nieuw te ſtevigen, en de dierbare verbindtenis te veredelen; waartoe zij uitnemend geſchikt zijn.

Het Leven van een' ouden Vrijer, een oorſpronkelijke Roman, door G. G. VAN PADDENBURGH, *Schrijver van het Leven van Willem Vlijtig. IIde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* 228 *Bl. f* 1-16-:

Het is met de Romans als met verzen, en met dezen als met meest alle andere dingen. Bijkans iedereen kan ze maken, of leeren maken. Onze grond begint, metderdaad, deze vrucht rijkelijk op te leveren; en dat is, dunkt ons, goed. Het buitenlandſche is overhoops niet beter; het lijdt daarenboven nog dikwijls bij de overſtorting, en voert wel eens vreemd vergift mede. Ook is het van belang, dat de tafereelen, die ons het menſchelijk leven zullen leeren kennen, het-

Digitized by Google

hetzelve zoo vertoonen, als het zich hier voordoet. Men heeft dan, ten minſte, veel meer kans, er iets wezenlijks uit op te doen, en minder gevaar, ongeſchikte denkbeelden in zijn hoofd en hart te krijgen, die, zoo al ergens, zeker hier niet te huis behooren. Van wie zullen wij deze modelektuur ook al best overnemen? Bij de Franſchen is zij veelal zedeloos, bij de Duitſchers winderig enz., bij de Engelſchen — ja, die zijn Engelſchen, eilanders, vreesſelijk rijk, vreesſelijk — in al hun doen, in hunne deugden en ondeugden, in hunne ondernemingen, in hunne proeven, in hunne brouwketels of bierkuipen, en waarin niet al! Hunne Romans zijn zeker niet van de ſlechtſten; men leert hen vooreerst, en vaak ook nog de overige menſchen, uit dezelven kennen. Maar een Hollandſche RICHARDSON, of FIELDING, of GOLDSMITH! Nu, al doende leert men. Op een geheel veld met rogge wasſen ſlechts enkele dubbele aren; maar op eene kale heide zekerlijk geen een. Wij hebben voortreffelijk begonnen; en, zoo veel ons bekend is, is er nog niets *ſlechts* van dezen aard op onzen bodem voortgekomen.

De algemeene waarde, toon enz. van het ſtuk onder handen zijn, bij het verſlag des eerſten deels, reeds aangegeven. Het gaat op gelijke wijze voort. De Schrijver had in het voorberigt gezegd, dat de hoofdzaak van het verhaal op waarheid gegrond was. Wij hebben lang naar die hoofdzaak gegist. Thans meenen wij ze gevonden te hebben in den vrijwilligen afſtand des helds der geſchiedenis van zijne bruid, zoodat hij een oud vrijer bleef. Deze *epiſode* (want meer is ze hier toch eigenlijk niet) behaagde ons, inderdaad, het best van allen. De natuur en de geſchiedenis mogen wel altijd het beste van eenen goeden — of kwaden — Roman leveren, zoo wel als van een ſchilderſtuk en, in zekeren zin, van ieder kunstwerk. Loutere *idéën* zijn altijd los, onbepaald, onbeduidend. Van *idealen* ſpreken wij niet. De ſchilder, die eene VENUS zou teekenen, volgde de natuur op den voet, maar met keuze, en bij wijze van zamenſtelling. Wij hadden wel gewenscht, dat deze *epiſode* geene *epiſode* ware geweest; dat zij minder als behoorende tot de duizend en één van 's jongelings vrijerijtjes kon beſchouwd worden; dat zij, voor het minst, even zoo veel verband met het voorgaande als met het volgende had gehad. Zekerlijk geloven wij wel, dat het aanhechten, het lappen, gemakkelijker valt, dan het uitbreiden.

Door-

Digitized by Google

Doorgaans, echter, zijn de naden tamelijk wel verborgen, de onderscheidene deelen van één kleur. Het geheel verliest er ook niet bij, dat de Schrijver zijn verhaal in herhaald verband brengt met de landsgeschiedenis van dien tijd. Het stuk laat zich, om het een en ander, wel lezen. Ook de zedekunde is doorgaans wél. Wij wenschten slechts, dat ze wat belangrijker, wat *gereleveerder* was. Wij vinden, over het geheel, wat weinig ziel in de schilderij. Eene zekere platheid, dagelijkschheid van denkbeelden, zullen, vreezen wij, al te zeer afsteken bij des gelieſden LAFONTAINE's hemelschen gloed, om althans verwende Lezers te voldoen. Iets van den Dichter dient er toch ook wel in. Het gewone, prozaïsche leven, zoo als iedereen het leeft en ziet en kent, of loutere avonturen van dergelijke prozaïsche menschen, hoe zeldzaam dan ook, zijn niet geschikt tot verkwikking van eenen edelen geest, zoo min als tot veredeling van eenen verkwikten. Wij zouden zeggen: een Roman moet uit het hart, of uit een hoofd met de diepste menschkunde gestoffeerd, of uit een geheugen worden geschreven, doorzult in kennis der menschen en menschelijke betrekkingen.

Nog een paar bijzonderheden. „ *Hoe vervreemd ik ben van het ijselijk denkbeeld eener dadelijke Godstraf*," enz. Waarom toch ijselijk? Wat schuilt er ijselijks in dit denkbeeld? Een Vader straft.... een Landsvader straft.... een Dwingeland straft vaak niet, waar hij moest straffen; zeker niet, waar hij niet moest, want zonder schuld bestaat geene straf. Hetgeen, dus, de Schrijver in het gegeven geval bedoelt, moge juist zijn, in zoo verre de gevolgen onzer verkeerdheid in dit leven veel meer eene tuchtiging dan eene dadelijke straf zijn te noemen; wij ergeren ons altijd, wanneer wij zoo roekeloos, en tevens zoo onverlicht, omtrent iets, het Opperwezen betreffende, hooren spreken.

„ *Offchoon zij van het hontje is.*" Wat beteekent deze spreekwijze? Het meisje was van geringe, burgerlijke afkomst, en Roomsch. Wij, echter, meenden, dat „ *van het hondje gebeten*" beduidt, *trotsch zijn*, hetgeen zich hier bijna met geene mogelijkheid laat denken.

Bij een en ander, dat ons toescheen niet regt waarschijnlijk te luiden, vertoeven wij niet; maar wenschen het stuk, met een goed gewisse, vele Lezers.

De

Digitized by Google

De Zwitſerſche Robinſon Cruſoë, of de met vrouw en kinderen geſtrande Zwitſerſche Predikant. Een Boek tot opſcherping van het denkvermogen en vorming van het hart. Uit het Hoogduitsch van J. R. WIJSZ. *Met Platen. IIde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In 8vo. 364 Bl. f 2-8-:*

Wij lieten dit vervolg te lang onaangemeld liggen, bijaldien niet een aantal inmiddels door ons ontvangene boeken en boekjes voor deze vertraging genoegzame verontſchuldiging was, ten aanzien van een werkje, waarvan onze leesgierige jeugd zeker onze verdere beoordeeling niet heeft afgewacht, en waarvan het ſpreekwoord volkomen gelden moet, dat goede wijn geenen krans behoeft. Wij zijn echter onzen lezer de verklaring ſchuldig, dat dit tweede deel, noch in het onderhoudende, noch in het belangrijke en leerzame, noch in het zedekundige, voor het eerſte in het allerminst behoeft onder te doen; terwijl wij geene wezenlijke aanmerking ook nu kunnen maken, dan alleen, dat het eiland van deze geſtrande familie verbazend veel oplevert, dat men anders juist zoo niet in dezelfde luchtſtreek en in een zoo klein beſtek bijeen vindt; zoodat dit eiland, zoo wel als de zoo in en tot alles bekwame predikant, inderdaad eene groote zeldzaamheid is. Dan, wij rekenen het aandringen of te ſterk drukken dezer aanmerking te minder edelmoedig, uit hoofde van des ſchrijvers kennelijk en allezins leerzaam doel.

Toevallig geraakte een Engelsch ſchip verwaaid in dezen wereldhoek; het zette de boot aan wal; en, om den kapitein ten aanzien van zijne familie en verblijf alhier in te lichten, gaf de predikant zijne aanteekeningen over. Den volgenden nacht ſloeg de ſtorm het ſchip van zijne ankers, en — voor den predikant niet minder, dan voor hem, eene grievende teleurſtelling! — het vond het eiland niet terug. Men kan op deze wijze dan de nieuwsgierige vraag der lieve kleine lezers beantwoorden, hoe toch deze geſchiedenis wereldkundig werd, daar de familie nog op het eiland is; en tevens de hoop geven, dat de kapitein het eiland zal opzoeken, of een ander ſchip daar landen, wanneer zij voorzeker nog meer van de hun zoo belangrijke familie zullen hooren.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Proeve, over Jezus geſchiktheid als Leeraar, en zijne Leerwijze, ten voorbeelde van Godsdienstleeraars. Uit het Hoogduitsch van ERNST GOTTLOB WINKLER, *Diaconus te Neunheilingen bij Langenſalz. Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr. 8vo. XII en 352 Bl. f 2-8-;*

In de voorrede van dit nuttige geſchrift ontvouwt de *Duitſche* Schrijver, met veel beſcheidenheid, de aanleiding tot hetzelve. Met regt achtte hij *populariteit*, vooral bij landgemeenten, voor het eerſte, maar tevens moeijelijkſte vereischte van den Godsdienstleeraar, en bekent openhartig, dat gebrek daaraan hemzelven, in zijne ambtsverrigtingen, ſlechts weinig nut deed ſtichten. Vergeefs waren alle zijne pogingen en het lezen van nieuwere geſchriften over dit onderwerp, voordat hij bij JEZUS-zelf ter ſchole ging, de Evangeliën uit dit bepaald oogpunt beſchouwde, en de ſlotſom zijner onderzoekingen op zijn onderwijs, niet zonder vrucht, toepaste. De hoop op gelijken uitſlag bij anderen deed hem dit boek ter perſe leggen. Wij verheugen ons — niettegenſtaande den overvloed van geſchriften, tot het *formele* der leer van den besten Meester betrekkelijk, die in de laatſte jaren zijn uitgekomen, — over deze nieuwe bijdrage, die zich, *en* door haar doel, *en* door de wijze van behandeling, voordeelig uit de menigte onderſcheidt; gelijk zij ook door eenen geest van gematigdheid uitmunt, die thans in *Duitschland* ſchaars genoeg is. Hier, echter, meenen wij den middelweg bewandeld te zien, die tusſchen *hooge kritiek*, dweepend en onverſtaanbaar ſchermen met gewijde uitdrukkingen, en ſlaaffche gehechtheid aan het oude heenleidt. Eene korte opgave van den inhoud, met

Digitized by Google

enkele tusschengevoegde aanmerkingen, zal, denken wij, best aan het doel beantwoorden, van dit boek aan onze Lezers bekend te maken.

Vooraf gaat eene *eerste Afdeeling*, die de Schrijver in de voorrede erkent, dat gemist zou kunnen worden, over JEZUS *geschiktheid tot Leeraar*. Het komt ons echter voor, dat dit stuk van het doel des Schrijvers onafscheidelijk is; daar de Godsdienstleeraar, welke de opgegevene eigenschappen, óf geheel, óf gedeeltelijk, mist, dezelve zoo veel mogelijk door oefening moet zoeken te verkrijgen of te versterken. Men oordeele uit den inhoud. § 1. *Inleiding*. 2. JEZUS *scherpzinnigheid en vlugheid van geest*. 3. *Zijne tegenwoordigheid van geest*. (Er zijn hiervan genoeg bewijzen, en men behoeft dus zijne toevlugt niet tot *Luc. VII:* 20. te nemen, waar JEZUS aan de leerlingen van JOANNES op hunne vraag *onmiddellijk* antwoord zou gegeven hebben; het is toch nog geenszins bewezen, dat de Zaligmaker de afgezondenen niet een' tijdlang naar antwoord deed wachten, om hen van zijne wonderen te beter getuigen te maken. Daarenboven was het bewijs, 't geen JEZUS hier van zijne waardigheid gaf, iets, waarvan Hij zich te meermalen, en bij voorkeur, bediende; zoodat men het gebruik daarvan niet zoo zeer *tegenwoordigheid van geest* kan noemen.) 4. *Zijne sterkte van geest*. 5. *Zijne bedaardheid van geest*. (Uitmuntend menschkundig uitgevoerd.) 6. *Zijne goedhartigheid*. (Met eene billijke gisping der beruchte *Fragmenten*, door LESSING uitgegeven, zonder dezelve echter te noemen.) 7. *Opmerkzaamheid van geest en menschenkennis*. 8. *Hij verkeert met het volk, vooral buiten Judea*. (Het *volk* wordt hier voor de *mindere klasse* gebezigd.) 9. *Zijne natuurkennis, en iets naders over zijne menschenkennis*. (Zeer opmerkens- en behartigenswaardige aansporing aan hedendaagsche Leeraars, om zich *menschenkennis* te verwerven.) 10. *Schriftuurkennis*. (JEZUS leide dezelve meestal bij Wetgeleerden, zelden voor het volk, bloot.) 11. *Onvermoeid-*

Digitized by Google

moedigheid in het waarnemen van zijnen post. 12. *Bekwaamheid, om zich te schikken naar het temperament en de gemoedsgesteldheid zijner leerlingen.* 13. *Zijne bekwaamheid, om zich te schikken naar de oorzaken der zedeloosheid zijner toehoorderen. Hij spreekt de Farizeën hard aan*, enz. 14. *Vervolg van het voorgaande.* JEZUS *gaat zachtzinnig om met dezulken, die voor verbetering vatbaar zijn.* 15. *Bijzondere omstandigheden, welke* JEZUS *geschikt tot Volksleeraar maken.* Hij behoorde tot de werkzame klasse, gelijk de meesten zijner toehoorderen, en wist zich dus naar hunne behoeften, omstandigheden enz. te schikken. Behoedzaamheid en voorzigtigheid waren daarbij zijne onderscheidende kenmerken. Hij vermijdde, eenige ergernis aan de *Joden* te geven. (Wij moeten hier eene *uitdrukking* des Schrijvers doen opmerken, die ons niet behaagt; eene *uitdrukking*, want zijne *bedoeling* is ongetwijfeld goed. Hij zegt, bl. 82. „De nietdenkende, groote „menigte neemt meer aan op gezag, dan op beredenerend betoog; zij gehoorzaamt meer, omdat God „het wil, dan omdat hun gezegd wordt: uw eigen wel„zijn vordert dit." Is dit, zoo als het hier staat, geen echt Christendom, geene wezenlijke deugd, en zelfs een hooge trap van dezelve, tegen *Egoïsmus* en eigenbaat overstaande? — Doch de meening des Schrijvers is geheel anders. De *wil van God* wordt straks met *helsche martelingen*, en het *eigen welzijn* met den aanleg om *redelijk en zedelijk goed te worden*, verwisseld. Nogtans vinden wij deze verwarring van denkbeelden zeer ongepast, en zekerlijk nog eene *reminiscence* uit den tijd, toen men voor elke *Heteronomie* schrikte, of was het die van God.) 16. *Zijn ligchaamsgesteld.* (Gezond en sterk; zoo als blijkt uit zijne onverpooode werkzaamheid, die Hem ten uiterste zelden schijnt vermoeid te hebben.) 17. *Zijne uiterlijke gestalte.* (Welnig, en slechts gissingen.)

De tweede Afdeeling, *over de Leerwijze van* JEZUS, behelst nu het *gebruik*, hetwelk de hoogste Leeraar van

Digitized by Google

de hier opgegevene eigenſchappen gemaakt heeft. Hier wordt dan iets van de *Socratiſche* leermethode gezegd, en die van JEZUS, waarvan men minder geſproken heeft, daarmede vergeleken. § 18 tot 33 loopt over de leerwijze in het algemeen. Hier wordt nu, bij het ſlot der meeste paragrafen, een toepaſſelijk gebruik van het voorgeſtelde ten aanzien van Godsdienſtleeraars gemaakt. Onder andere vonden wij eene zeer nieuwe en menschkundige opmerking op bl. 140. *over het trapswijze onderrigt van* JEZUS, dat de nieuwe Leeraar zich naauwkeurig moet bekend maken met de hoogte, op welke zijn voorganger de gemeente gelaten heeft, en den draad weder opvatten, waar hij dien vindt. Of het waar zij, dat het verhevene, zoogenaamde *Hoogepriesterlijke* gebed van JEZUS ſlechts onderwijs zij, *in den vorm des gebeds ingekleed*, komt ons zeer twijfelachtig voor. Dit geheele denkbeeld heeft iets, 't geen ons ſtuit, en den Verloſſer den *ſchijn* van bidden doet aannemen, terwijl Hij intuſſchen ſlechts leert. Ook zouden, in dat geval, gewis alle Evangelisten hetzelve geheel of gedeeltelijk hebben medegedeeld, althans niet alleen de teederlievende JOANNES, die den *Meſſias* in deze heilige oogenblikken, toen Hij zijne Gemeente aan zijnen Vader opdroeg, ſchijnt ter zijde geſtaan te hebben. Men zie ook ſlechts de *paraphraſe* dezer aandoenlijke voorbede, door onzen Schrijver, volgens zijne giſſing, gemaakt; hoe ſlaauw! hoe krachteloos! *Het voorbeeld van* JEZUS *bij het katechetisch onderwijs* wordt tegen dat van SOCRATES overgeſteld, wiens *Ironie*, als niet *moreel*, of niet waarheidlievend genoeg, berispt wordt. Voor 't overige vindt men hier ſchoone opmerkingen. § 34 tot 42. behandelt de *Gelijkeniſſen*, met ſterke aanprijzing dier leerwijze, ook in onzen tijd; doch met onderſcheid voor *beſchaafde toehoorders*, aan welke men meer *Weſterſche* kon voordragen, en voor *gemengde ſtaden landgemeenten*, die men door kortere *Oosterſche* kon onderhouden, of liever, op het voorbeeld des Heilands, door gelijkeniſſen uit de hen omringende natuur. De ge-

Digitized by Google

gelijkenis van den *Samaritaan* wordt voor eene ware, bekende geſchiedenis gehouden; als bloote verdichting, zou dezelve den *Joden* te ongerijmd en onwaarſchijnlijk voorgekomen zijn, en dus hare werking gemist hebben. § 43 tot 47. *Over de Voorbeelden*, uit de Geſchiedenis, JEZUS eigen leven, en ook zijn eigen voorbeeld. Groote nuttigheid, vooral van het laatſte, en regelen, *in hoeverre* ons JEZUS als Leeraar tot voorbeeld kan ſtrekken. § 48 tot 50. *Over de Spreekwoorden.* Een groot getal derzelven aan JEZUS toegeſchreven, en hun gebruik den Volksleeraar ſterk aangeraden. (Wij voor ons gelooven, dat deze manier van prediken de uiterſte behoedzaamheid vereiſchen zou, om niet tot platheid en gemeenheid te vervallen, en ſlechts in ſommige boerengemeenten zou zijn aan te raden.) § 51 tot 54. *Over de heilige Schrift.* Wijze, hoe JEZUS zich daarvan tot zijn onderwijs bediende. (Men vertoeft wat lang bij louttere gisſingen over de *vrije* behandeling der Schrift door den Zaligmaker, ten bewijze, dat dit den hedendaagſchen Leeraar ook vrijſta; hetwelk, behoorlijk bepaald en omſchreven zijnde, aan geene tegenſpraak onderhevig, maar, tot een uiterſte gedreven, blijkbaar verderfelijk is. Verſtandige Bijbelverdediging op den predikſtoel keurt de Schrijver goed.) Het laatſte gedeelte loopt *over de Taal*, § 55 tot 58. De Heiland wordt tegen de verwijten van *hardheid* ſommiger uitdrukkingen geregtvaardigd. (Onder de raadgevingen des Schrijvers aan Godsdienſtleeraars merkten wij die op, van zich meer te bedienen van *werkwoorden*, dan van *zelfſtandige naamwoorden.* Het ſchijnt ons toe, dat, wanneer men, volgens zijnen raad, den Bijbel geheel van zijn *Oostersch* aanzien en krachtige beknoptheid ontdeed, zóó zelfs, dat men de woorden *heiligmaking*, *boete*, *vleesch*, *geest*, *waarheid*, *geloof*, *werken*, enz. van den kanſel verbande, de landman althans de kerk weinig meer bezoeken zou, waar hem hedendaagſche wijsheid in plaats van *zijnen* Bijbel — zou hij ten minſte denken — wierd voorgepredikt.) De laatſte § behelst

Digitized by Google

een antwoord op de vraag: *Was nu* JEZUS *leerwijze zoo doelmatig, waarom werd dan derzelver doel zoo weinig bereikt?* Door den korten tijd van zijn onderwijs, de onvatbaarheid van zijn volk, en de hinderpalen, door de Wetgeleerden en *Farizeën* hem in den weg gelegd. De taak des kerkelijken onderwijzers is in onze dagen veel gemakkelijker.

De Lezer ziet, dat dit werk, te midden eener reeds dikwerf behandelde stof, nogtans hier en daar nog al nieuwe oogpunten ter beschouwing aanbiedt. Onder de weinige misslagen, die den Schrijver ontsnapt zijn, vindt men op bl. 139, JACOBUS, den vertrouweling van JEZUS met PETRUS en JOANNES, verward met den *jongeren* JACOBUS, Schrijver des Briefs; en waarop de stelling gegrond zij, dat de *oorspronkelijke Joodsche* staatsinrigting het zedelijk goede der Profeten verijdelde, is ons onbekend.

De Vertaling is zeer goed. Slechts één *Germanismus* is ons voorgekomen, op bl. 344, reg. 25. *noodigen* voor *noodzaken*.

Catechismus der Liefde; of opleidende Proeve tot het wezenlijke doel des Christendoms, bestemd ter daarstelling van een tweede onderwijs voor jonge Catholijken, na de voltrokkene aanneming, en tevens ter opwekking van elk, wien het ernst is Christen te zijn. Te Amsterdam, bij C. L. Schleijer. *In kl.* 8vo. *XXII*, 307 *Bl. f* 1-16-1

Wij wenschen dit boek, in deszelfs hoedanigheid en waarde, te doen kennen. Dit, echter, moet hier minder afhangen van ons oordeel, dan van, zoo veel mogelijk, eigen vrij inzigt der zake. De Catholiek en Protestant, toch, redeneren nog dikwijls te verschillend, en mistrouwen elkanders oordeel in godsdienstige zaken te zeer, dan dat wij verzekerd zijn, of on-

Digitized by Google

ze lof, op zichzelven beschouwd, meer voor- dan nadeel aan het gebruik van dezen Catechismus zal toebrengen. Om deze reden verschoone men het, dat wij beginnen met eene letterlijke aangifte der opschriften van XXXIV hoofdstukken of lessen, in dezen Catechismus bevat. Zij zijn: 1. Inleiding tot het gebruik van dezen Catechismus. 2. Liefde is de grond en de hoofdeigenschap des Christelijken Godsdiensts. 3. Afschuwelijkheid der eigenliefde, en voortreffelijkheid des Godsdiensts, die ze bestrijdt. 4. Schadelijkheid der onkunde in den Godsdienst. 5. Beschrijving des bijgeloofs, en behoedmiddelen tegen hetzelve. 6. Behoedzaamheid tegen den indruk dergenen, die ons omringen. 7. Waarschuwingen tegen het schadelijke lezen. 8. Over het lezen van de H. Schrift. 9. In de tweeledige liefde bestaat de hoofdinhoud des Ouden Testaments. 10. Over het Evangelie van Matheus, Marcus en Lucas. 11. Het Evangelie van Joannes. 12. De Handelingen der Apostelen. 13. De Brieven van Paulus, en vooreerst die aan de Romeinen. 14—22. De overige Zendbrieven. 23. De twee kleine Brieven van Joannes, die van Judas, en de Openbaring. 24. Onveranderlijkheid van den waren geest des Godsdiensts. 25. Van de voortreffelijke eigenschappen der liefde. 26. Van de liefde tot God. 27. De Christelijke liefde is het eenigst zeker behoedmiddel tegen alle soorten van zonden. 28. Vermogen der liefde tegen de hoofdzonden. 29. Strijdigheid van den onreinen wellust tegen de Christelijke liefde. 30. Beschrijving van den haat, die bij de Christelijke liefde vereischt wordt. 31. Verachting der tijdelijke bezittingen. 32. Over de hoeveelheid en aanwending der aalmoezen. 33. Over de liefde tot onze vijanden en de Christelijke lijdzaamheid. 34. Slot van dezen Catechismus.

Alvorens wij, nu, van dezen afloop des werks, en de behandeling der opgegevene zaken, iets zeggen, lette men op den titel, en een voorberigt, waarin deze nader wordt opgehelderd. Het is geen volledig en be-

Digitized by Google

knopt leerſtelſel der kerk, maar een *tweede onderwijs*, waarbij de kennis der eerſte beginſelen, der veelvuldige geloofsartikelen, vooronderſteld, maar alles, verſtandelijk en bijbelsch, nader geſtaafd, opgehelderd, en inzonderheid tot aanwending op de praktijk des levens gebragt, alzoo meer zedekundig behandeld wordt. Geen verſtandige Roomschgezinde zal zulk eene nalezing, bij de vroege inleiding ter kerke, aldaar gebruikelijk, anders dan hoogst nuttig kunnen rekenen.

Zulk eene, zeggen wij, en maken dit toepaſselijk, niet ſlechts op het *verſtandige* en *bijbelſche*, dat, deels om de jeugd der kweekelingen, deels om andere redenen, in een vroeger onderwijs gewisſelijk veel gemist wordt, maar verwijzen hiermede tevens gerustelijk op de leiding, in dit werkje gevolgd. Men neemt er een beginſel in aan, woordelijk door de H. Schrijvers, als den grondſlag van alle Christendom, aangegeven; *de liefde*. Men loopt dan geheelen Bijbel door, om te doen zien, dat dit het eenige ware beginſel van eene regt Christelijke denk- en handelwijze is. Men vindt daarbij tevens vele ſtof, om de kracht en eigenſchappen der Christelijke liefde te doen kennen. Men vult het overige aan door eenvoudige redenering, en wijst voorts aan, wat de gelegenheid vordert, het zij om het belang te toonen van Godsdienst en bijbelkennis, het zij om het medegedeelde nader toe te paſsen op het leven, het zij ter opheldering van duisterheden in den Bijbel en de geloofsleer. Immers, dit is, in vele opzigten, de ware weg tot het vormen van een Christelijk leerſtelſel, de ware weg om de jeugd den Bijbel te doen beſchouwen als een boek, geheel vol van wijsheid des levens, om zich met hetzelve bekend, en aan deszelfs goed en vruchtbaar gebruik gewoon te maken. Het boekje heeft, in dit opzigt, eenige overeenkomst met KRUMMACHER's *Catechismus des Bijbels*; doch die voor eerstbeginnenden, deze voor reeds onderwezenen geſchreven zijnde, vloeit daaruit een eigenaardig verſchil voort — b. v. die beſtaat uit vragen en antwoor-

Digitized by Google

woorden, om van buiten geleerd te worden, deze uit eene doorgaande, dikwijls zeer warme, voordragt, om het hart met den geest des Bijbels te doortrekken.

Wij vreezen, dat het gebruik van dit werkje zal tegengehouden worden door het gemis van den naam des Schrijvers en de kerkelijke approbatie. Wij weten niet, waarom de man deze belangrijke vereischten heeft achterwege gelaten. Immers, hij ſchijnt ons toe, de leer van zijne kerk uit overtuiging aan te hangen; wij kunnen niet gelooven, dat iets, hier geleerd, als ſtrijdig met hare uitſpraken te beſchouwen is, veel min, dat de hoogere geestelijkheid velerlei misbruik tegen dit boekje zou willen in beſcherming nemen. Inderdaad, als *Catechismus der Liefde*, als Christelijke zedekunde, als toepaſſing, uitbreiding en opheldering van het vroeger geleerde, tot het beſtuur des levens, heeft het met vele fijne onderſcheidingen des kerkelijken geloofs minder te doen. Doch, waar dit pas geeft, verdedigt het de Roomſche gebruiken, voor zoo verre zij niet in misbruik ontaarden, en toont zich in allen deele een', ſchoon gematigd, Catholiek.

Wij, voor ons, hebben het werkje, niet ſlechts, om het aangevoerde, met goedkeuring — wij hebben het met genoegen gelezen. En ter aanprijzing van godsdienſtige kennis, en ter opheldering van den Bijbel, en ter aanbeveling der deugd, wordt hier veel ſchoons en voortreffelijks gevonden. Menschkundig, hartelijk, ja regt welſprekend, is op onderſcheidene plaatſen — b. v. over de kuischheid — des Schrijvers zedekundige voordragt. Wij wenſchen het boekje daarom in vele, en al waren het ook Protestantſche, handen.

Doch, dit alles neemt niet weg, dat wij op het een en ander onze aanmerkingen hebben. Zoo ſchoon b. v. het plan in ons oog is, er ontbreekt nog wel iets aan de uitvoering. Zoo zeer wij de uitlegkunde hier en elders kunnen prijzen, zoo zeer ſchijnt zij ons dikwijls geheel te ontbreken. Zoo zeer de zedelesſen doorgaans verſtandig en juist zijn, zoo zeer rieken ze ons op en-

Digitized by Google

kele plaatſen naar eene kloosterlijke geſtrengheid. Zoo zeer het ons vermaak doet, dat het inderdaad een Roomschgezinde is, die zoo waarlijk verlicht-Christelijk denkt, zoo zeer hindert ons toch de titel van *dwaalgeesten*, ons gunſtig toegevoegd; zoo zeer ſchijnen ons toch de bewijzen te kort te ſchieten, dat wij in een en ander opzigt waarlijk dwalen. Zoo zeer wij de taal en den ſtijl des mans doorgaans moeten verheffen, zoo zeer blijft het toch waar, dat hier en daar verſcheidene ongebruikelijke woorden voorkomen (b. v. *verdienſtig* voor *verdienſtelijk*) en de verbuiging dikwijls zeer hard is, (als telkens *des Godsdiensts.*) Onder andere ſchijnen ons Matth. XVIII: 19, 20, eene dood-eenvoudige plaats, en Lucas XII: 49, eene zeer moeijelijke, verkeerd opgevat. Wij ontkennen, dat MOZES verbod van den beeldendienst enkel op Afgoden zou gezien hebben. En, zoo wij aan des Schrijvers geſtrengheid al de Romans ten beste geven, de Reisbeſchrijvingen kunnen wij niet nalaten in beſcherming te nemen.

Niet uitvoeriger mogende worden, ſluiten wij met een klein ſtaaltje van den ſchoonen ſtijl:

— „Zij (de wellust) is een monſter, dat zich onder de koorlijkſte grijns verborgen houdt, doch welks ſlagtoffers de geheele uitgeſtrektheid der aarde bedekken. Haar doodelijk aas is overal verſpreid; geen ſtand, geen middel, buiten den godsdienst, beveiligt den mensch tegen hare verleiding. Onder hare ſlaven telt zij zoo wel koningen als bedelaars, zoo wel de beſchaafdſte als de zedeloosſte volkeren; vervolging en doodſlag, ondergang van familiën, uitroeijing van ſteden en landen zijn, volgens geſchiedkundige getuigenisſen, de verſchijnſels, die hare zacht ſchijnende hand niet zelden heeft daargeſteld. Haar beker is een uitterend vergift, hare gunst vernieling, haar grimlach dood. Duizenden bewijzen overtuigen den dwazen ſterveling van de valschheid harer bekoorlijkheden, en echter houdt hij niet op den wierook zijner edelſte begaafdheden op hare altaren op te dragen, echter geeft hij zich blijmoedig aan hare beheer-

Digitized by Google

heerſching over, en ſnelt lagchend en huppelend nader tot het bederf, dat zij voor hem bereid houdt. Dit is het vernielend monſter, waaraan men te onregt den naam van liefde heeft toegevoegd."

Korte Natuurpreken, door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. II Stukjes. Tweede Uitgave. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 170 *Bl. f* 1-10-;

„ Ieder verſtandig mensch kleedt zich en ſpreekt, „ zoo als het gezelſchap vordert, in hetwelk hij ver„ ſchijnt;" even daarom ware het misſchien meer doelmatig geweest, dat deze opſtellen geene *preken* genoemd waren. Dan, welligt is men in Duitschland, onder dat publiek, waarvoor nu EWALD ſchreef, minder door dezen titel afgeſchrikt, daar *preek* ook wel eens een of ander ding beteekenen mag, hetwelk niets meldt van Bijbel en Christendom. Het publiek, dat zich de Redenaar hier kiest, beſtaat alleen uit zulke perſonen, uit den beſchaafden ſtand, die met het dadelijk Christendom weinig ophebben, maar die een fijn gevoel voor de ſchoonheden der Natuur bezitten, en door dezelve ligt geroerd, verwarmd, en tot ernſtige overdenkingen worden opgeleid. Ziet hier de tekſten. *Eene zware, en ſpoedig zonder ſchade verdwenen, ſneeuw. Eene late, lang verbeide, en telkens nog achterblijvende, lente. De eerſte ſchoone lentedag. Een groot kinderfeest op eene open plaats. Het gezigt van een vruchtbaar, gezegend veld, midden in den oogst. Een late herfstdag. Een ſtille morgen, met een onbepaald uitzigt naar het Oosten. Het gezigt van een groot, liefderijk mensch. De lentezon. Een heftige brand. Een groot veld vol rijp koorn.* Alzoo geen enkele Bijbeltekst. — Dan, wij vergaten bijna, dat wij hier een ook reeds bij ons genoegzaam bekend geſchrift voor

Digitized by Google

voor ons hebben, en flechts eene *tweede* uitgave (na de eerſte, zoo wij meenen, volkomen gelijk,) aanmelden. Geve God, intusſchen, dat een aantal lezers, zoo als de waardige EWALD zich dezelve voorſtelt, in deze opſtellen ſmaak vinde! en dat de echte Chriſten zich niet late affchrikken, omdat hij zich niet kan rangſchikken onder gezegd publiek! Ons gaf de lezing op nieuw zoodanig eene voldoening, dat wij hartelijk wenſchen, dat de Uitgever zijn oogmerk bereiken, en nog een bundeltje *Natuurpreken* uit den nog onvertaalden voorraad alzoo door den tijd volgen zal. Wij herinneren ons niet, dat Mejufvrouw A. M. MOENS zich bij de eerſte uitgave als Vertaalſter reeds genoemd had.

De volmaaktheden van den Schepper in zijne Schepſelen beſchouwd, tot verheerlijking van God en tot bevordering van nuttige Natuurkennis, in Redevoeringen, door J. A. UILKENS, *Art. Lib. Mag. &c. &c. Iſte Deel. Tweede Druk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr.* 8vo. *Behalve Voorrede en Inhoud*, 355 *Bl. f* 3-:-:

Wij hebben (*), toen dit werk in het licht verſcheen, van hetzelve eene aanprijzende beoordeeling gegeven. Wij gevoelden ons daartoe gedrongen, zoo wel door het doel dezer Redevoeringen, als door de gelukkige bereiking van hetzelve. Het kon ons, derhalve, niet dan aangenaam zijn te vernemen, dat de belangſtelling in dezelve eene *tweede uitgave* van het Eerſte Deel had gevorderd. Dit verpligtte den Eerw. UILKENS, thans Hoogleeraar te *Groningen*, het zevental Redevoeringen, in dit Deel vervat, op nieuw over te zien, hier en daar in uitdrukkingen iets te verbe-

(*) Zie *Letteroef.* voor 1801. bl. 526 env.

Digitized by Google

beteren, en vooral de nieuwere ontdekkingen in de Sterrekunde en de naauwkeuriger beschrijvingen in de Aardrijkskunde niet ongebruikt te laten, opdat de tegenwoordige druk weder met de gemaakte vorderingen in deze wetenschappen zamenstemde.

Ingevolge hiervan vinden wij, gelijk ons bij eene naauwkeurige vergelijking is gebleken, bl. 34, een kort, maar belangrijk bijvoegsel over de vier Planeten, van wier bestaan men vóór eenige jaren nog niets wist, en die de namen van VESTA, JUNO, PALLAS en CERES ontvangen hebben. „Het zou mij — dus lezen wij aldaar bovendien in eene aanteekening — te ver doen uitweiden, zoo ik ondernam, uitvoerig van de harmonische betrekking der afstanden te spreken, in welke de Planeten onderling van de Zon staan, en zoo wel de bedenkingen te overwegen, welke men tegen deze betrekking opgeworpen heeft, als hoe de *vier* ontdekte Planeten met deze betrekking kunnen zamenstemmen, daar men maar *één* moest hebben. Alleen merk ik daarom aan, dat de gedachte des Heeren OLBERS, die deze vier Planeten, als brokken van één groote, welke zou gesprongen zijn, wil beschouwd hebben, mij veel te hersenschimmig, onwijsgeerig, volksvooroordeelen voedend, en zelfs onsterrekundig voorkomt, dan dat ik aan dezelve eenig gezag zou toekennen; en verwijze den Lezer, die van deze betrekkelijke afstanden der Planeten van de Zon iets schoons en volledigs wil lezen, naar het volgende kleine stukje: *Versuch einer genauen Darstellung des Progressionsverhältnisses der Planeten und Trabanten Abstände von ihren Centralkörpern*, von FERDINAND KNITLMAYER."

Bl. 57. vinden wij eenige bijvoegsels wegens de verschillende gevoelens der Ouden over *de gedaante der Aarde*, — bl. 66. eene nieuwe aanteekening over *de diepte der Zee*, vermeldende tevens, dat onze Landgenoot STIPRIAAN LUÏSCIUS zich beroemd heeft gemaakt door het uitwinden van eenen *Zeepeiler* of *Bathometer*, die alles overtreft, wat daarvoor tot nog toe voor-

Digitized by Google

voorgesteld is, — bl. 73. eene gedachte geopperd, waarop men eerst vóór weinige jaren gevallen is, betrekkelijk den invloed, welken de verschillende drukking van den dampkring, kenbaar aan de onderscheidene hoogte des Barometers, heeft op *de beweging der Zeeën*, — bl. 83. eene aanteekening rakende de vraag, of men, bij de eerste schepping van het water, een oorspronkelijk zoet of zout water aan te nemen hebbe. Soortgelijke, min of meer uitvoerige, min of meer belangrijke vermeerderingen, ingelaschte zinsneden, nieuwe aanhalingen van Schrijvers, komen vervolgens op meer dan dertig plaatsen voor, welke wij niet noodig achten met aanwijzing der bladzijden te vermelden. Bijzonder heeft deze tweede uitgave, naar onze gedachten, in belangrijkheid gewonnen door de gekleurde plaat van *de hoogte der Bergen*, welke de plaats vervangen heeft van de voorstelling der *drijvende IJsvelden bij de Zuidpool*, waarmede dit Deel bij de eerste uitgave verfierd werd. Schoon en treffend, inderdaad, is deze voorstelling van de hoogte der bergen boven het waterpas der zee, en in betrekking tot elkander. Dezelve is gegrond op de naauwkeurigste metingen, en uitgegeven te *Berlijn* door CHR. DE MECHEL, in 1806, en aldaar opgedragen aan de Koninklijke Akademie der Wetenschappen en fraaije Letteren. Het tweede Deel van SCHROETER'S *Selenotopographische Fragmente zur genauern Kenntniss der Mondfläche, ihrer erlittenen Veranderungen und Atmosphäre*, in 1802 uitgegeven, met platen, in gr. 4°., had den Schrijver overvloedige stof verschaft, om over de Maan breedvoeriger te zijn, de vorderingen in de kennis van derzelver oppervlakte, met de veranderingen daarop voorgevallen, bij te brengen, en hieruit gewigtige gevolgen af te leiden. „Ook was het — zoo lezen wij in het voorberigt van den Heer UILKENS — voorheen werkelijk mijn voornemen, om de zevende Redevoering hiermede te verrijken; doch het bekende toevoorzigt op

de

de drukkerijen gaf mij geene vrijheid, in de nageziene en geteekende bladen iets te veranderen."

Gelijk dit Deel bij de tweede uitgave in fraaiheid van druk en eenparigheid van spelling, onder het volgen der *Siegenbeekiaansche*, gewonnen heeft, zoo is het tevens versierd met het afbeeldsel van den Autheur, hetwelk de Dichter SPANDAW met deze regels vereerd heeft:

Treurt nog om MARTINET het Nederlandsche Volk,
De geest diens Ed'len mogt op UILKENS nederdalen;
De Godsdienst en de Deugd verkozen hem tot tolk;
Natuur vertrouwde aan hem den sleutel van heur zalen;
Haar schitt'rend rijk trezoor ontsluit hij voor onze oogen....
Wij zien D'ONZIENLIJKEN.... van eerbied opgetogen.

Openbaar en huisselijk Leven van LODEWIJK XVI: *met eene geschiedkundige Schets betreffende* MARIA ANTOINETTA, *Madame* ELISABETH, MARIA THERESIA CHARLOTTA *en* KAREL LODEWIJK, *door den Heer* A***. *Met eene Inleiding van den Heer* DE SALES. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo.* 428 *Bl. f* 2-18-;

Onder de duistere wegen der aanbiddelijke Voorzienigheid behooren zekerlijk ook de lotgevallen der Vorsten uit den Huize BOURBON. Een trage, niets-doende LODEWIJK XIII sterft met den naam des *Regtvaardigen*, en als beslisser van het lot van *Europa*; een dwingeland, LODEWIJK XIV, verwerft, door vijf-en-vijftig jaren lang de geesel van *Europa*, en op het laatst ook van *Frankrijk* te zijn, den bijnaam van den *Grooten*, en sterft gerust op zijn bedde, even als zijn Achterkleinzoon, de rampzalige wellusteling LODEWIJK XV, aan wien men den bijnaam van *Welbeminden* ontheiligt. En voor en na deze reeks van onwaardige Vorsten worden twee Koningen, die beiden de lief-

de

Digitized by Google

de en wellust des menschelijken geslachts waren, HENDRIK IV en LODEWIJK XVI, te midden hunner Hoofdstad vermoord; maar de eerste door een' zinneloozen dweeper of gehuurden sielt, de tweede door een geheel Volk, 't welk zijne weldaden vergeet of belastert!

Het moge, voor het thans nog levende geslacht, moeijelijk, zoo niet onmogelijk zijn, tot eene volkomen juiste en volmaakt onzijdige waardering der verdiensten en misslagen van LODEWIJK XVI, als *Regent*, te geraken; de woede der partijen, de blinde verkleefdheid van eenigen zijner aanhangeren, gelijk de dolle haat zijner vijanden, maken dit even bezwaarlijk; maar als *mensch* zal wel niemand meer aan LODEWIJK, aan dat ongelukkige slagtoffer van staatkundige dweeperij, zijne achting en liefde ontzeggen. — Het is dan voornamelijk ook als *mensch*, en niet als *Regeerder*, dat de Schrijver der aangekondigde Levensbeschrijving den Koning beschouwt; hoewel hij geene gelegenheid verzuimt, om hem, benevens zijne Echtgenoote, wegens de tegen hen ingebragte beschuldigingen te verdedigen. Natuurlijk is het laatste gedeelte van 's mans leven, na het begin der Omwenteling, het omstandigst geschilderd, en de Heer A*** toont zich daarin als een' vurigen vereerder en voorspraak van het Koninklijk bestuur. Uit eene plaats in het verhaal van het gebeurde op 10 Augustus (bl. 183) blijkt, dat hij, even vóór dien bloedigen dag, als lid der Nationale Garde, de wacht op het kasteel der *Tuileriën*, ter bescherming des Konings, betrokken heeft. Of hij, gedurende de verdere ijsselijke tooneelen, in *Parijs* gebleven, dan uitgeweken zij, wordt ons niet gemeld; hoewel zulks, tot zijne kenschetsing als Schrijver, misschien niet onverschillig ware.

Hoe het zij, eene menigte onbetwistbare, echte stukken, hier in volle uitgebreidheid medegedeeld, zetten aan de bijgebragte daadzaken geloofwaardigheid bij; doch aan het verhaal ook wel eens al te groote langwijligheid. Wij ontmoeten hier dus b. v. 's Konings geheele aan-

Digitized by Google

aanſpraak, op den 4 Februarij 1790, in de *Nationale* Vergadering; de verklaring, door hem bij zijn vertrek op 20 Junij 1791 achtergelaten, en de herhaalde inbreuken op het Koninklijk gezag afſchilderende; brieven, afkondigingen des Konings aan zijne Broeders, zijn geheele verhoor, en zijne verdediging door den Heer DESÈZE. Doch deze ſtukken ontnemen, door hunne onbetwistbare echtheid, aan dit boek het voorkomen eener *lofrede*, waarvan het zekerlijk hier en daar de houding heeft.

Op het leven des Konings volgt eene geſchiedkundige ſchets over MARIA ANTOINETTA; dezelve is zeer kort, en niet omſtandig genoeg, om haar volledig te zuiveren van de ſmetten van zedeloosheid en wreedheid, die haar zijn aangewreven. Wij houden ons echter, uit het vergelijken van alle omſtandigheden, hoe langs zoo meer overtuigd, dat de Koningin, los, ongedwongen en vrolijk van aard, zich niet aan *ongebondenheid*, maar wel aan *onvoorzigtigheid* ſchuldig maakte, en dus aan hare vijanden de wapenen in handen gaf, om haar van misdaden te beſchuldigen, van welke zij zich, wat hunzelven aanging, een ſpel maakten. Van haar verhoor voor de *Revolutionnaire* Regtbank op 14 October 1793 wordt een uittrekſel gegeven. Een aantal Anekdoten bewijst hare goedhartigheid en weldadigheid. Hare grootheid van ziel, in de ijsſelijke dagen van 20 Junij en 10 Augustus, is genoeg bekend.

Geheel zuiver, en door niemand, dan door het moordrot van ROBESPIERRE, immer aangetast, is de naam van *Madame* ELIZABETH, LODEWIJK's waardige Zuster, een engel van godsvrucht en weldadigheid, aan welke *Frankrijks* beulen het als eene misdaad toerekenden, dat zij ongelukkige gekwetſten op 10 Augustus verbonden had. (Zie haar verhoor, alhier medegedeeld, bl. 379—386). Hartelijk ſtemmen wij in met het gezegde van den edelen DELILLE, die het waagde, onder BUONAPARTE, die doorluchtige ſlagtoffers van volkstirannij te beklagen:

Digitized by Google

— *Des attentats de ce ſiècle effréné,*
Ton trépas, ombre illustre! est le moins pardonné.

Op *Madame* ELIZABETH, 's Konings Zuster, volgt eene korte levensſchets van zijne Dochter, MARIA THERESIA, de éénige van dit ongelukkig huisgezin, die aan de bijl of de mishandelingen der moorders ontſnapt is. Hoe belangrijk verſchijnt niet deze verlatene *tempelwees*, afgeſcheurd van alle hare bloedverwanten, Vader, Moeder, Tante, Broeder, alleen onder tijgers! Hoe beeft men voor haar behoud, tot op den dag van 19 December 1795, wanneer zij dit moordhol ontkwam, om zich tot hare bloedverwanten te begeven! Als *zachte lijderes* heeft deze Prinſes ieders tranen gewekt; het zal te bezien ſtaan, of de eigenſchappen, wier tentoonſpreiding aan de Hertogin VAN ANGOULÊME den titel van *Heldin van Bordeaux* verworven hebben, deze belangſtelling op den duur zullen levendig houden.

's Konings in den kerker geſtorvene Zoon, LODEWIJK KAREL, onderging nog verſchrikkelijker lot, dan iemand der zijnen. Hij mogt den ſnellen dood onder de *guillotine* niet eens ſmaken, maar werd gedoemd, om langzaam, hetzij door vergif, hetzij van ongedierte, te vergaan; terwijl men zijne zedelijkheid in die mate trachtte te verpesten, dat hij, door het opzingen van den befaamden deun der *Carmagnole*, zijne eigene Moeder moest belasteren! (bl. 398—400.) Kan de menſchelijke boosheid bij mogelijkheid verder gaan? En wat had deze kleine ongelukkige zijnen moordenaren gedaan? Niets! Hij was toen *tien*, en bij het ongeluk zijns Vaders *zeven* jaren oud.

Het werk wordt met eene lijst der Afgevaardigden, die voor den dood van LODEWIJK XVI geſtemd hebben, beſloten; eene opgave, die bij de tegenwoordige verbanning dier lieden, wier namen thans op den duur in de nieuwspapieren prijken, eenigzins de nieuwsgierigheid kan bevredigen.

De volgende kleine trekken der Kinderen van LODE-

Digitized by Google

DEWIJK XVI mogen hier nog ſtaan, daar zij tevens een denkbeeld van den aard hunner Ouderen en van hunne opvoeding geven.

„ Eens liet MARIA THERESIA (de jonge Prinſes) haren waaijer vallen, en gaf aan hare Min een teeken om denzelven op te rapen; de Min gehoorzaamde; dan, de Koningin ſmeet den waaijer tegen den grond, en beval aan hare Dochter, dien zelve op te rapen. De Prinſes verloor de eerſte indrukken van deze leſſen niet; ook konden alle de genen, die met de zorgen van hare jeugd belast waren, niet genoeg de zachtheid van haren aard en de goedheid van haar karakter prijzen."

LODEWIJK XVI gaf aan zijnen Zoon zelf leſſen in de Aardrijkskunde, waarin hij bij uitſtek bedreven was. Eens gaf hij hem zijn kompas in de hand, (hij kan toen niet wel ouder dan 6 of 7 jaren geweest zijn), en liet hem, een goed eind wegs van het kasteel *Rambouillet*, alleen zijnen weg naar huis zoeken, omdat het, zeide de Vader, *ſchande voor eenen landeigenaar was, te midden zijner bezittingen te verdwalen.* Hij deed hem echter op een' afſtand door verkleede lijfknechts volgen. De jonge Reiziger geraakte verdwaald; doch na vier of vijf uren zwervens kwam hij weder te regt, zonder aan iemand den weg gevraagd te hebben. „ Het etensuur was reeds lang verſtreken, en de Koning begon zeer ongerust te worden. Zoodra hij hem door een' verrekijker zag aankomen, ging hij hem te gemoet, en zeide, al lagchende; „ Ik dacht voorwaar, mijn vriend! „ dat gij verloren waart." — *Papa*, antwoordde het kind, *trekt mijn hart niet met nog meer zekerheid naar u toe, dan mijn kompas naar het Noorden trekt?*"

„ Ten einde hem nog meer tot het leeren aan te moedigen, had men hem eene fraaije ſpade, eene hark, gieters, en al de werktuigen, tot het bearbeiden van een' tuin benoodigd, gegeven. Een Heer van het Hof hem eens bezig ziende, en met zoo veel vlijt zijn' tuin omſpittende, dat hem de zweetdroppels langs het hoofd afliepen, zeide hem: „ *Monſeigneur!* gij zijt voorwaar

Digitized by Google

„ wel goed, om u zoo te vermoeijen; waarom ſpreekt „ gij niet? een tuinman zou dat werk met een *handge-* „ *draai* voor u doen." — Dat kan wel waar zijn," antwoordde het kind, „ maar ik wil die bloemen zelf „ doen groeijen; zij zouden Mama zoo aangenaam niet „ zijn, wanneer zij door een' ander' gekweekt wierden."

De voorafgaande Inleiding door den Heer DE SALES getuigt van een bondig oordeel. Men zoekt daarin te betoogen, dat ook een ander Vorst, in het geval van LODEWIJK, den Omwentelingsgeest niet zou hebben kunnen beteugelen.

De ſtijl der Vertaling is ſlechts matig.

Finland en de Finnen. Naar het Hoogduitsch van F. RÜHS, *Bibliothecarius der Univerſiteit van Greifswald. In II Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1815. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 569 *Bl. f* 5-:-:

Aan velen onzer Landgenooten, begeerig zich te oefenen in uitgebreider menſchenkennis, en verzadiging voor hunnen weetlust zoekende in het lezen der lotgevallen, leefwijze en zeden van uitheemſche, en ook door ongunſt van luchtſtreek, ligging, en hoedanigheid des gronds, dien zij bewonen, minder beſchaafde Natiën, belooft gewis het door ons aangekondigde werk een nuttig en leerzaam onderhoud. Door de kundige hand van den *Pommerſchen* Bibliothecarius, ervaren in de landtale van het Noordſche Volk, waarover hij ſchrijft, en toegang hebbende tot eenen ſchat hem voorlichtende ſtukken, zoo te *Abo* als in *Zweden* uitgegeven, ontvangen wij hier, in IX tijdvakken, de *Geſchiedenis* van het Grootvorſtendom *Finland* tot het jaar 1807; en beſlaat dezelve geheel het Iſte Deel van zijn werk, behalve nog 32 bladzijden van het IIde. Daarna levert hij, in de *tweede* of volgende *Afdeeling*, en

Digitized by Google

en wel in VI Hoofdſtukken, een *Algemeen Tafereel van Finland, deszelfs voortbrengſelen en bewoners.* Eene *derde*, wederom geſplitst in VII verſchillende titels, bevat een *Topographisch Overzigt* van dit uitgebreid gewest, van zijne ſteden, gehuchten, ook der bijgelegen *Alandſche Eilanden.* En, onder III rubrieken, heeft de Schrijver aan het ſlot van gedachte IIde Deel een *Aanhangſel* geplaatst, *wegens de Finlandſche Kolonisten in Zweden en Noorwegen;* met bijvoeging eener lijst van *Finlandſche woorden*, bijzonder die in eigennamen van plaatſen voorkomen. Wij hebben dus in waarheid een voldoend geheel voor ons liggen van hetgene de titel belooft; en, dat meer is, een opſtel, dat, uit de regte bronnen geput, en door eene onzijdige hand, met een ſchiftend oordeel, veel moeite en gezonden ſmaak vervaardigd, ons toeſchijnt volkomen geloof te verdienen, en weinig meer te dezen ons overlaat te verlangen. Dank zij derhalve den Man, die zich daartoe leende; dank insgelijks den bekwamen Vertaler, S. v. G., (dezelfde, vertrouwen wij, met den Drukker) die daarmede onze *Nederlandſche* boekverzameling verrijkt heeft! Immers, gelijk deze te regt aanmerkt, niet alleen was de *Geſchiedenis* en lotgevallen der *Finnen* (zeer merkwaardig evenwel, zeggen wij na het lezen van het hier verhaalde, voor ons, door hunne voorwaar rampzalige ligging tusſchen twee magtige Naburen, de *Zweden* en *Ruſſen*) hier te lande zoo goed als onbekend; maar ook omtrent de Aardrijkskundige beſchrijving van *Finland*, en nog meer wegens den toeſtand, werkzaamheden, gewoonten, huishouding en zeden der *Finnen*, benevens ons tot een en hetzelfde werelddeel behoorende, hadden wij in onze moedertaal naauwelijks eenig toereikend en geloofwaardig narigt. Zeldzaam, namelijk, bezocht onze ſcheepvaart, of die der *Engelſchen*, de havens der *Bothniſche* en *Finlandſche golven*, wegens hare ligging achter klippen, eilanden, of *ſcheren*, gevaarlijk om aan te doen voor den vreemden zeebouwer. Bij een volk, daarenboven, van het

Digitized by Google

hoogere Noorden, weinig beſchaafd, meermalen door oorlogsramp geteisterd, en armoedig levende te midden van bosſchen, bergen, moerasſen en rivieren, vond ook de handel kleene aanmoediging, om voortbrengſelen van eenen lang bevrozen grond, en der nijverheid zijner bewoneren, te komen zoeken. Reizigers ten laatſte, die, gelijk COXE, derwaarts overſtaken, vergenoegden zich almede doorgaans met een kort bezoek der meest merkwaardige plaatſen, *Helſingfors*, *Sveaborg*, *Abo* enz.; deden, bij den overtogt naar *Zweden*, de *Alandſche Eilanden* vlugtig aan; dan keurden het of vreemd van hun beſtek, of waren ook buiten de mogelijkheid, om aangaande *Finland* en de *Finnen* breedvoerig te zijn, en hunne Lezers voor te lichten (*). Wel is waar de Reiziger ACERBI, die deze ſtreken doortrok, en zijnen togt tot aan de Noordkaap uitbreidde, zou uitzondering verdienen, zoo niet, naar het oordeel van onzen Schrijver, die hem *einen berüchtigten Reisfabricanten* noemen durfde, en volgens hetgene andere mannen van naam (door S. v. G. aangehaald) getuigd en bewezen hebben, deszelfs gezag in velen hoogst twijfelachtig gekeurd moest worden (†). Nergens, derhalve, (zoo veel ook wij ons mogen herinneren) vond de *Nederduitſche* Lezer behoorlijk onderrigt wegens *Finland* en de *Finnen;* een Volk, dat, bij herhaling wreed geteisterd door zijne Naburen, en om zijne armoede en bijgeloovigheid door hen te zeer veracht en gesmaad, van wege zijne dapperheid nogtans, vernuft, edelaardige denkwijze en fierheid, behal-

(*) De plaatſen uit COXE's *Reizen*, waarop wij het oog hebben, komen voor D. V, Brief 74—76, en D. IX, Brief 83, der *Nederduitſche* uitgave.

(†) De werken, waarop de Vertaler overwijst, zijn de *Reiſen in Schweden* van den *Duitſchen* Hoogleeraar ECK, in 1806, te *Leipzig*, uitgegeven; almede *Briefe über Schweden*, enz. door eenen geleerden *Zweed* (LEOPOLD) geſchreven, en gedrukt te *Halle*, 1804.

Digitized by Google

halve op eene deelnemende meewarigheid, ook aanspraak heeft op gunstiger gevoelens bij de andere Natiën van *Europa*. Nergens, het is waar, ontdekken wij, dat de Heer RÜHS *Finland* doorkruist, of de *Finnen* met *eigene* oogen gezien, in hunnen akkerbouw, leefwijze en zeden waargenomen hebbe. Zulks, trouwens, was geenszins noodig, voor zoo verre hij, als hun Historieschrijver, ervaren in hunne landtale, zich aanbiedt; en, daar hij zich overigens op een goed getal van echte, en door hem met oordeel gekeurde nationale en *Zweedsche* boeken grondt, mogen wij aan onzen RÜHS meer gezag toekennen, dan wel eens te ligtvaardig gegeven wordt aan den uitheemschen Reiziger.

Veel moeite kostede het gewis den Schrijver, iets te zeggen over het vroegste tijdvak der *Finsche* Geschiedenis, voor den inval der *Zweden*, en hunne verovering van dat overzeesch Gewest. Dan hier, zoo ergens, kwam de kennis der oorspronkelijke Volkstale, en de verbastering van deze, onder langdurige overheersching, bij mangel van narigten, onzen Schrijver inzonderheid te stade, om eenig licht te verspreiden over het duistere, hetwelk altoos, dan bijzonder misschien in *Finland*, de grijze aloudheid en diepe barbaarschheid omgeeft. De eerste inval der *Zweden* dagteekent onder Koning ERICH, de *Heilige* bijgenaamd, in de jaren 1156 en 1157; en, daar het krijgszuchtig en heidensch Volk noode zich onderwierp, of den Katholieken Godsdienst omhelsde, bepaalde zich aanvankelijk de zorg der uitheemschen, om langs de kusten sterkten aan te leggen, en verliep er meer dan eene eeuw, bevorens hun gezag zich kon uitbreiden, althans erkend werd in de afgelegener oorden van *Finland*. Voorzeker dit leert de Geschiedenis volmondig, dat de *Finnen* aan hunne overwinnaars, behalve hunnen overgang tot het Christendom, en daarna, onder GUSTAAF I, de omhelzing der Protestantsche leere, ook den aankweek en opbouw in beschaving, geleerdheid en wetenschappen, ja de invoering van wet en orde, zoo vroeger als la-

ter, grootendeels verschuldigd zijn. Want, om geen ander bewijs te berde te brengen, het was GUSTAAF ADOLF, dien wij als stichter der kweekscholen te *Abo* en *Wiborg* hier leeren kennen, die zelf eenen bijzonderen Rijksdag te *Helsingfors* zamenriep en opende, en, daar hij door zijne tegenwoordigheid bereids veel goeds uitwerkte, te gelijk ook voor den Stadhouder PETER BRAHÉ, na zijnen dood derwaarts afgevaardigd, den weg baande, om zich bemind, en bij de *Finnen*, door herstel veler gebreken en opbeuring der diep gezonken welvaart, derwijze verdienstelijk te maken, dat hij onder hen den vereerenden titel van *landsvader* verwerven mogt. Daarentegen vorderde niet alleen de beschaving bij uitstek traag in een land, naar deszelfs wijden omvang arm in bewoners, maar ook de nuttiger inrigtingen werden vaak afgebroken en verijdeld door druk der tijden; en hadden de *Finnen* gedurig te kampen met menigerlei onheilen, die een verwonnen Volk treffen. De afgelegenheid van den Troon, de verachting, waarmede zij, als dom, bijgeloovig, en ook verdacht van *tooverkunst*, in *Zweden* behandeld werden, en de wankele staat, waarin het gezag van deze hunne veroveraars meermalen verkeerde, verwekten zeker aan *Finland* veel leeds. Zij deelden daarenboven nu in de hardheden van het schrikbewind onder CHRISTIERN II, dan weder in de rampen van eenen fellen en verwoestenden krijg, gelijk die ontstond uit de twisten over de opvolging in dit Groothertogdom tusschen de twee zonen van GUSTAAF I. Bovendien lagen de *Finnen* van oudsher bloot voor het inrukken en de stroperijen der *Russen*, wel eens door het volk zelve ingeroepen tot bijstand tegen hardheden, hun door de *Zweden* aangedaan, dan wederom over de slecht verdedigde grenzen tot in het harte des lands inrukkende met verbazende overmagt en eene ontzettende woestheid. Althans, zoo dikwerf oorlogen tusschen de *Zweden* met *Polen*, of met den Czaar, gevoerd werden, was veelal hun tooneel, gelijk onder KAREL XII,

op

op *Finſchen* bodem; en werden deszelfs bewoners door de geweldenarij der krijgvoerende benden, en hunne te weinig beteugelde ruwheid, deerlijk geteisterd, zoo te vuur als te zwaard uitgeplunderd en vermoord, of verjaagd van eigene haardſteden. Niet te onregt alzoo heeft RÜHS gezegde tijdvak *de lijdensgeſchiedenis van Finland* betiteld, en daarvan een tafereel geſchetst, dat bijkans alle verbeelding van volkselende overtreft. Betere dagen zeker beleefden zij in den afloop der voorgaande eeuwe; vlugtelingen keerden terug naar den vaderlandſchen grond, en de geleden ramp werd verzacht of vergeten; terwijl allengs de akkerbouw, beoefening der kunſten, en handel, die gedaante van welvaart aannam, dat GUSTAAF IV, meer dan eens, en laatst in 1802, *Finland* bezoekende, zich mogt verblijden over de toegenegenheid en het dankbaar gejuich, waarmede hij ſteeds ontvangen werd door deze zijne onderdanen. Maar nu dreigden hun wederom nieuwe krijgsgevaren, ja geheel eene verwisſeling van troon en ſchepter, te beloopen; doch, vermits de Heer RÜHS zijne geſchiedenis ſluit met den jare 1807, misſen wij, eenigzins ongaarne, het verhaal dier jongſte, en zeker voor *Finland* hoogst aangelegene, lotgevallen.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Gedichten van HENDRIK HARMEN KLIJN. *Iſte Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr.* 8*vo.* 199 *Bl. f* 3-:-:

Wij hebben dit dichtwerk met een waar genoegen ontvangen, en ons in deszelfs lezing regt aangenaam verlustigd. Reeds door vroegere voortbrengſelen van de gunſtigſte zijde bekend geworden, weet de Heer KLIJN zijnen verworvenen roem ſtaande te houden, en bevestigt onze vroegere uitſpraak opzigtelijk zijne uitſtekende dichtverdienſten.

De Heer KLIJN levert hier drie uitgebreide dichtſtukken; voorts een aantal vaderlandſche zangen, en eenige losſe ſtukjes.

Digitized by Google

Het eerste draagt ten opschrift: *De kracht der Wetenschappen en Kunsten, bij het gevoel van tegenspoeden.* Het is in den tijd onzer onderdrukking vervaardigd, en (gelijk de bescheidene KLIJN zich uitdrukt) niet meer, dan eene uitstorting van een hart, dat zichzelf boven het smartelijke, dat ons toen omringde, poogde te verheffen. De billijkheid, voegt hij er bij, vordert, het alleen uit dit gezigtpunt te beoordeelen. Wij vreezen niets meer, dan onbillijk te zijn; en, schoon wij hier ook al minder vonden, dan wij verwacht hadden, (ten aanzien van de wetenschappen, met name de zedelijke, die hier toch inzonderheid moesten uitkomen) zoude het doel van den Heer KLIJN, om te troosten en op te beuren, bij zoo veel voortreffelijks en inderdaad schitterende partijen van het stuk, reeds genoegzaam zijn, om de strengste kritiek te ontwapenen.

De Dichter begint met eene algemeene schildering van het onbestendige en vergankelijke der ondermaansche zaken. De hoop is bedriegelijk. Het hart voedt slechts ijdelen waan. De volken rijzen, worstelen en verzinken. *Egypte*, *Griekenland* en *Rome* worden als voorbeelden aangehaald. De Godheid heeft echter niet te vergeefs den mensch eene aandrift tot genot geschonken. Dan — vanwaar moed en krachten bekomen, om in de rampen en wederwaardigheden niet te bezwijken? De wetenschappen en kunsten schenken dezelve. Zij verheffen, zij laven, zij vertroosten ons. [Wij hadden gewenscht, dat de Dichter hier, in de eerste plaats, den Godsdienst had genoemd, en er dan had bijgevoegd, dat de wetenschappen en kunsten, naast den Godsdienst, de krachtigste kennsels opleveren in rampen en tegenspoeden. Men make hieruit niet op, dat de Heer KLIJN den Godsdienst zoude hebben voorbijgezien. Integendeel, hij gewaagt er naderhand opzettelijk van, bladz. 23. Doch, omdat hij daár niet behoort, (want hij is noch kunst, noch wetenschap) moest hij daár ook niet vermeld, maar bij den aanvang van het stuk van denzelven gewaagd zijn.] Eerst worden nu de wetenschappen bezongen. Zij zijn geen prikkelend vocht, maar krachtig als de koortsbast. Wanneer alles ons begeeft, en de hoop zelfs verloren is, dan stort de wetenschap, die bron van moed en kracht voor den denkenden sterveling, haren zaligen gloed in den engen boezem, en dan keert het gevoel tot zichzelf weder. Zij scheuren ons los van de aarde. De

zam-

stampen woeden niet meer, en de onbezweken geest mag zich in het heerlijkste licht baden. De kracht der wijsgeerte wordt nu voorgesteld. Hier is de Dichter niet uitvoerig genoeg. Welk een ruim, welk een heerlijk veld lag hier anders niet open! Keurig en regt *con amore* is hier de natuurkunde behandeld, die echter, naar ons oordeel, hier minder in aanmerking kwam, dan de zedelijke wetenschappen. Na de fraaije beschrijving, hoe de menschelijke geest in de heilige Natuur zijne waarde en bestemming ziet, gaat de Dichter tot de kunsten over, wier vermogen kortelijk wordt geschetst. De dicht-, toon- en schilderkunst worden met gevoel bezongen. Eindelijk wordt de kracht der wetenschappen en kunsten, en derzelver invloed op den mensch, gestaafd met de welgekozen voorbeelden van SOCRATES en ARCHIMEDES, OSSIAN en YOUNG. Roerend en vol zalving is de bemoediging ten slotte, gelijk stout en verheven is de beschrijving van den Amazonen-stroom, welke wij, tot eene proeve, mededeelen:

Ja, de Oceaan zweep' langs Guyana's grond zijn golven,
Dring' door, verwoest', verniel', — Carpori zij bedolven,
Stort' op Brazilies grond, verdelg' het vruchtbaar oord,
Scheur' 't onafmeetlijk woud met zich in d'afgrond voort:
De ontembre *Maranon* durft dat geweld verachten;
Wat stroom is hem gelijk, gewapend met die krachten?
Van Cordilleres kruin, uit Lauricocha's meer,
Stort hij zijn schuimend nat in Pampa's vlakten neêr;
Hij scheurt zich worstlend voort langs ondoordringbre dalen;
Geen ijs, geen rots, geen woud, geen afgrond stelt hem palen;
Bij hem zinkt gij, ô Rijn! ô Donau! weg in 't niet,
Aan 't beekje slechts gelijk, dat aan het oog ontschiet;
Ontzetbre stroomen rukt hij meê; — de kracht dier waatren,
Van rots op rots gestort, gemaakt met donderend klaatren
Den bruisend' Oceaan; — wat schouwspel! de afgrond woedt,
En dringt, en schokt, en beukt den onbetembren vloed;
Hij woelt, en bruist en kookt, en doet zijn golving branden:
Reeds dekt het stuivend schuim, als versche sneeuw, de stranden:
Vergeefs! — de *Maranon* boort vloed en branding door,
En snelt met schrikbre kracht langs 't eens gekozen spoor;
Hij durft langs d'open muil des afgronds heen te dringen;
Hij weet den storm, die raast, door tegenstand te dwingen;

Na

Digitized by Google

Nu bruist hij, — geen geweld kan thans zijn vaart weerstaan,
Met kracht en majesteit naar 't hart van d'Oceaan.

En nu de overbrenging van het beeld:

o Telg der Eeuwigheid! o mensch! zie daar uw trekken;
Die onverwinbre kracht is in uw' wil te ontdekken;
Schoon alles op u stormt, nog staat gij juichend pal;
Gij zijt en blijft zelfs bij de sloping van 't heelal.

Nu volgt: *De Starrekunde;* een belangrijk en goed bewerkt dichtstuk, reeds bevorens afzonderlijk uitgegeven, en ook door ons aangekondigd (*). Eenige veranderingen zijn wezenlijke verbeteringen. Met genoegen ontdekten wij doorgaans de beschavende hand des Dichters, die ook van onze bevorens gemaakte aanmerkingen gebruik heeft gemaakt, en, over het geheel, in het werktuigelijke der kunst zeer is toegenomen.

De verpligting der Kunsten aan de Vrouwen is het derde uitgewerkte stuk, dat men hier aantreft. Het onderwerp is niet nieuw. Immers, wat Dichter weidt niet uit in den lof der schoonen? en hoe velen hebben, sedert LEGOUVÉ bij de Franschen, en NIEUWENHUIZEN en SPANDAW bij ons, de verdiensten der vrouwen in het algemeen hebben bezongen, niet de eene of andere voortreffelijkheid der beminnelijke sekse in het licht gesteld? Dan — al is de stoffe niet nieuw, zij blijft toch altijd rijk en uitlokkend, en al treft men in deze hulde van den verdienstelijken KLIJN ook hier en daar regels en uitdrukkingen aan, welke veel overeenkomst hebben met de schilderingen van anderen, (een noodzakelijk gevolg van de behandeling van hetzelfde onderwerp) al zijn ook enkele partijen bij anderen schooner en bevalliger geteekend, de Lezer wordt daarvoor schadeloos gesteld door eenige trekken, welke oorspronkelijk zijn, en door tafereelen, welke KLIJN met eene fikse hand en uitstekende keurigheid gemaald heeft. Inderdaad, dit geheele stuk draagt blijken van KLIJN's voortreffelijk kunstvermogen. Het gevoel bruist hier met kracht, de goede smaak is overal zigtbaar, en de verzen zijn met vlijt bewerkt, schoon eenigen derzelve nog al voor meerdere beschaving vatbaar zouden zijn.

Ons

(*) *Alg. Vad. Letteroef. voor* 1810, No. 6, bl. 206 env.

Digitized by Google

Ons beſtek laat niet toe, den inhoud van het dichtſtuk op te geven. Wij deelen liever eenige regels mede, waardoor wij en den Heer KLIJN en onzen Lezer ligtelijk meer genoegen zullen verſchaffen, dan door eene dorre ontleding van dit bezielde kunstgewrocht. Wij kiezen daartoe de ſchildering van de geboorte der eerſte vrouw. De man ziet zich Heer van de ſchoone en rijke ſchepping - maar in zijn hart gevoelt hij een eeuwig ijdel. Alles roudom hem juicht en jubelt en geniet — maar hij ſtaat alleen.

Nu dwaalt hij treurend rond, geen zielrust kent hij meer,
Werpt zich bij d'effen ſtroom, in diepen weemoed, neêr,
Maar hoort de kabb'ling niet; zijn hartverbrijz'lend klagen
Blijft van elk ſtruikje, elk blad, zijn zielverlangen vragen;
Hij roept:.... vergeefs! zijn hoop ſterft in een' bangen zucht.

Maar welk een balzemgeur vervult op eens de lucht?
Wat ſchaterend gejuich hoort hij langs 't veld weêrgalmen?
Het woud ontſluit zijn' nacht, verwijdt, en buigt zijn palmen;
Een wezen, nooit aanſchouwd, treedt voort met zachten tred;
Elk bloempje, elk blaadje buigt, waar zij haar treden zet;
Het lisplend koeltje zweeft, en daftelt door de abeelen,
En 't grensloos bosch weêrgalmt van juichende orgelkelen.
Verſchrikt deinst hij terug; verbazing grijpt hem aan;
Hij voelt zijn zwoegend hart den boezem tegen ſlaan;
Een nieuwe wereld ſchijnt voor hem aan 't niet ontrezen.
Neen, 't is geen vlugtig ſtof, het is een hooger Wezen,
Dat uit een beter oord, een' reiner kring gedaald,
Daar, voor zijn fonklend oog in Goden-luister praalt:
Wat houding! welk gelaat! wat elpenleest! welke oogen!
Hoe golft haar 't kronklend haar, door 't koeltje zacht bewogen!
Wat hand, en voet, en heup, met wellust overſchaauwd!
(Der jonge bloem gelijk, met ochtend-waas bedauwd)....
Hij ſtaart haar aan, de Mensch; nu doet het naamloost willen
Een nooit gekend gevoel door ſpier en zenuw trillen:
Hij rijst, — gejaagd, gezweept van onverzaadbren dorst,
Vliegt toe,.... en de eerſte Maagd ligt lagchende aan zijn borst.

De vaderlandſche zangen zijn geheel uit het volle hart van den gevoeligen Dichter geſtroomd. De verrukking is wel niet meer zoo groot, als in de eerſte oogenblikken onzer verlossing; ſommigen, die hunne vleijende verwachtingen niet vervuld

Digitized by Google

vuid zagen, zijn zelfs geheel koel geworden, en anderen, die in hunne bijzondere baatzuchtige berekeningen werden te leur gesteld, of hunne misdadige ontwerpen van *reactie*, wraak en zelfverheffing, door den zwarten partijgeest uitgebroed, in rook zagen verdwijnen, schamen zich zelfs niet, om in hunne, naauwelijks opgemerkte, nietigheid een wrevelig misnoegen te doen blijken. Doch niet voor die onbeduidende wezens, die altijd in het prozaïsch slijk rondkruipen; niet voor koude, bekrompene egoïsten en obscuranten; niet voor het gemeen, het zij dan hoog of laag geboren, dat slechts in den roes van het oogenblik een wild geschreeuw aanheft, klinken de heilige toonen der Goddelijke Dichtkunst. Zij, die met ons onze heerlijke verlossing, die het verledene uitgewischt en een nieuw, bloeijend leven heeft voortgebragt, met gevoel en geestdrift blijven zegenen; die de heilzame gevolgen der jongste groote wereldgebeurtenissen meer en meer leeren inzien, en het geluk van ons, Nederlanders, schier dagelijks meer naar waarde schatten; die in vele dingen de kiemen zien eener gelukkige, bloeijende toekomst, welke inzonderheid door de verlichte denkwijze, liberale gevoelens, menschenliefde, regtvaardigheid en eene reeks doorluchtige deugden van onzen edelen Koning wordt voorbereid en ontwikkeld — zij, die met ons dus denken, dus gevoelen, en, tevreden met het tegenwoordige, stil en vertrouwend uitzien naar hetgeen voor ons ligt, zullen deze hartelijke uitboezemingen van den verdienstelijken KLIJN *ook nu nog* met wellust genieten, en hem voor derzelver mededeeling dankzeggen, in naam van het vaderland en de kunst beide.

De Lierzang: *Aan mijne Landgenooten, in December* 1813, houden wij voor het schoonste stuk uit den bundel. Het kan met de beste gelegenheidsstukken (*) van dien tijd wedijveren. Hoe schoon en stout is niet reeds de aanhef!

Ver-

(*) *Gelegenheidsstukken*; en niet: *stukjes van den dag*. Het heeft den Recensent wel eens geërgerd, dat men onder de laatste rubriek de heerlijkste kunstgewrochten, op onze verlossing vervaardigd, aankondigde. Stukken van den dag ontstaan met den dag, en verdwijnen er mede: maar gelegenheidsstukken, die eene innerlijke waarde hebben, blijven, zoo lang men zich de oorzaak, welke hen deed ontstaan, met genoegen voor den geest brengt. Wij hopen, dat andere Dichters het voorbeeld van KLIJN zullen volgen, om hunne, te dezer gelegenheid, afzonderlijk

Digitized by Google

Verheft u! ſtroomt, gewijde zangen!
Verkropte blijdſchap! ſtort u uit;
Vloeit, tranen! langs de ontgloeide wangen,
Dat niets de ontvlamde geestdrift ſtuit'!
Ik zie aan de onbewolkte kimmen,
Weêr d'eerſten bl den lichtſtraal glimmen,
De nacht van ſchande en ſmaad zinkt neêr:
't Is dag! 't is dag! ontrolt uw ſtanders;
Ontwaakt! verheft u, Nederlanders!
Ja, Holland is ons Holland weêr.

Ontwaakt, als onbeſembre Leeuwen!
Ontwaakt! uw ſchandboei is vernield:
Waartoe dat magtloos noodhulpſchreeuwen?
Waarom zoo roerloos neêrgeknield?
Herrijst! werpt af de ſnoode banden:
Hun ſtriemen groeven nog uw handen;
Herrijst! ſchudt af en ſmaad en ſpot!
Waartoe dat tijd en kracht verſpillen?
Hij, die met vasten moed durft willen,
Hij ſlechts wacht ſteun en hulp van God.

Wij ſchrijven nog de beide volgende, krachtige couplet-ten over:

o Vaderland! dat uit de golven
Het, thans gelouterd, hoofd verheft!
Wie is zoo diep in ſchand bedolven,
Dat hem uw lot, uw leed niet treft?
De *Kamſchatdaal* aan 's aardrijks polen,
De *Tſchuckſchis*, in zijn ſneeuw verſcholen,
Klemt zich aan zijn' geboortegrond;
En 'k zou, met een verhard geweten,
Mijn dierbaar Holland! u vergeten,
Waar 'k 's levens hoogſten wellust vond?

Ja, hier — hier heeft, in blijder dagen,
Een moeder me onder 't hart getorscht;
Hier heeft ze aan God mij opgedragen,
Hier zwelgde ik aan haar volle borst;

Hier

lijk uitgegeven dichtſtukken in grootere bundels op te nemen, en dus voor de vergetelheid te bewaren. Zoo iets moet niet verloren gaan.

Digitized by Google

Hier werd ik Echtgenoot, — hier Vader;
't Is hier dat ik de rustplaats nader,
Waar eens het ſtof mijne asch bedekt!
o Wee hem, wee! wien dit beſeffen
Tot liefde en dank niet kan verheffen,
Niet tot ondoofbre geestdrift wekt.

Het ſtukje: *Aan Nederland, in Augustus* 1810, is eene hartroerende klagt over de vernietiging van ons volksbeſtaan, in den toon der wanhoop:

Barst los, geſchokt gevoel! barst los, verkropte tranen!
Barst los, gelijk de vloed, die door zijn dijken boort!
Geen droom ontſtelt het brein door geestbedwelmend wanen:
't Is uit met Nederland, de hoop zelfs ligt verſmoord.

't Is weg, — voor eenwig weg; — 't is vruchtloos, in de golven,
Den reeds verſtorven arm naar 't zwakke riet geſtrekt:
't Wordt alles in den vloed, die ſchriklijk woelt, bedolven:
Reeds heeft zijn klimmend nat den vegen grond bedekt.

Gij vielt, mijn Vaderland! gij vielt, — de volken beefden:
Gij vielt, de ſiddrende aard' weêrgalmde van den val!
't Is weg, het eenig doel, waarnaar uw helden ſtreefden:
't Is weg! 't is weg! die toon ſnelt voort langs berg en dal....

Zoo trof den Dichter onze vernietiging! Geen wonder, dat onze herſtelling zijne lier tot de heiligſte geestverrukking ſtemde! Zij bruiste, die verrukking, in den eerstgemelden Lierzang, blonk zachter in de *Uitboezeming* aan *Harmonica*, en ſmolt weg tot het teederſte gevoel in de *Cantate*, welke, in tegenwoordigheid van ons Koninklijk Huis, ter gelegenheid van 's Vorſten komst te Amſterdam, door de Maatſchappij *Felix Meritis* werd uitgevoerd. Men vindt hier, gelijk mede in het ſtuk, aan 's Dichters hooggeachten vriend, J. M. KEMPER, ongekunſteld gevoel, uitſtorting van het hart.

Eindelijk geeft de Heer KLIJN nog eenige losſe ſtukjes, die, in ons oog, minder waarde hebben. De *Ferraria Tigrina* komt ons voor het beste te zijn. Het *vijftigjarig Echtfeest* is niet onaardig van vinding; maar de gang is ons niet ongedwongen en los genoeg: het 9de couplet is vooral niet

zoet-

Digitized by Google

zoetvloeijend. 't *Levens Gastmaal* en *Liefde en Vriendschap* zijn, in dit opzigt, beter.

Offchoon het werktuigelijke der kunst in dezen bundel zorgvuldiger bewerkt is, dan wel in vroegere voortbrengfelen van den Dichter, laat de Heer KLIJN, te dezen aanzien, nog al iets te wenfchen over. Het is waarlijk niet gemakkelijk, doorgaans zachte en vloeijende verzen te maken in eene taal, die, wat men ook zeggen moge, door de veelheid van medeklinkers eene zekere ftroefheid heeft, welke de Dichter, zoo veel mogelijk, behoort weg te nemen. Het luft ons niet, met fchroomvalligheid op te geven, wat ons in deze Gedichten, in dit opzigt, nog voor verbetering vatbaar fchijnt. De Heer KLIJN zal zelf, bij eene aandachtige herlezing, in ieder ftuk nog al iets te befchaven vinden, en wij zullen alleen enkele harde of ftroeve regels aanhalen, om den Dichter van de regtmatigheid onzer aanmerkingen te overtuigen. B. v.

Bl. 16. *De onwrikbre kracht der kunst* enz.

Onwrikbre is een zeer moeijelijk woord, en bovendien hier geen gelukkig *epitheton*. Hetzelfde geldt omtrent *onontvlugtbre dolken*, bladz. 21.

Bl. 20. *'k Gevoel uw kracht en fchoon, 'k kniel neêr in uw gebied.*

Dat *'k kniel* is naauwelijks uit te fpreken. Waarom niet liever:

Ik voel uw kracht en fchoon, en kniel in uw gebied?

Bl. 24. *Hij hoort ftechts d'eisch des pligts.*

Welk eene opeenhooping van confonanten!

Bl. 37. *Door 't geen zijn krachs begrenst, geflerkt wordt in het branden.*

De vijanden der letter R zouden aan dezen regel hunne krachten eens kunnen beproeven!

Hard zijn nog de volgende uitdrukkingen:

Bl. 54, *in 't treffendst licht*; bl. 56, *van 't talloos heer*;

Ald. *En zal in 't eind' het hart, dat krachteloos wordt, doorknagen.*

Bl. 11. Grijpt eindloos dan zijn hand, voor 't doel zijns wenschs, de lucht.

Bl. 188. *Dat vrij 't dartelend rupsje naak',*
't Wordt ras 't offer van zijn wraak.

Bl. 197. Bij *'t digtst* der tuinhaag enz.

Er zijn mede eenige, schoon niet aanmerkelijke, taalfeilen ingeslopen, (gelijk bladz. 93, *hoog gespand verrukken* voor *gespannen*; bladz. 94, *vlugt* voor *vliegt*; bladz. 18, *knagen* voor *knaagt*; bladz. 21, *haar* voor *hun*; bladz. 93 en 145, telkens: *verbreizeld* voor *verbrijzeld*; bladz. 144, *pijlloos* voor *peilloos* enz.) waarop wij den verdienstelijken Dichter almede opmerkzaam moeten maken.

Nederlands Behoud, in 1815; *Lierzang. Door Mr.* H. A. SPANDAW. *Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr.* 8va. 20 *Bl. f*:-6-:

De Heer SPANDAW herinnert ons opzettelijk, en zeer gepast, aan zijn vroeger dichtstuk op *Nederlands Verlossing*. Wij hebben destijds van hetzelve gezegd, dat de geheel eigene behandeling, en zachte, bevallige trant, het gewone uitwerksel van veel lezens over hetzelfde onderwerp bij ons geheel voorkwam. Dit is even zoo toepasselijk op dit stukje. Dankbare vreugde over behoudene vrijheid en vaderland — geen uitgelaten gejubel over bevochten zege en glorie — dankbare vreugde, den helden in den strijd, den Vorsten en volken van het groote verbond gezamenlijk toegezongen, maar inzonderheid den landgenoot, bovenal den Kroonprins, den LEONIDAS bij den vierspronk, gewijd, — deze is de inhoud en geest van het geheel. Met veel smaak, met blijk van geleerdheid, en eenen zachten, min schitterenden dan inwendig warmen gloed, is het geheele tafereel behandeld. Wie begint te lezen, die leest al ongevoelig voort; zelfs hij, die anders geen liefhebber van poëzij is, en inzonderheid den hoogen toon der lier niet kan verdragen. Het natuurlijke, nergens gezwollene, schijnbaar kunstelooze, brengt dit van zelve mede. Het is toch, of men altijd merken en gevoelen kan, dat een dichter zoo wel, als een prozaschrijver, met de ouden bekend is.

In-

Digitized by Google

Intusschen willen wij hiermede niet gezegd hebben, dat dit stuk — zelfs in zijne soort — volmaakt zou zijn. Al in den beginne verraadt dat *schulde* voor *schuld* toch eene zekere verlegenheid om het rijmwoord, die den eenvoudigsten, en hem welligt meest, te eer hindert, hoe kunsteloozer zich de geheele manier voordoet. Op den duur is het ook moeijelijk te vermijden, en metderdaad niet altijd vermijd, dat men vervalle tot al te prozaïsche, en op zichzelve onwelluidende regels. Juist het eenvoudige, en de gemakkelijke rolling der verzen, vereischen de uiterste waakzaamheid van den goeden smaak hiertegen. Is b. v.

Neen! de held zal nimmer wijken,
Zoo geen pligt het hem gebiedt:

geen bewijs dezer waarheid? Ook moet een stuk in dezen trant gewis niet te lang gerekt worden; en de Heer SPANDAW heeft, naar ons oordeel, wel en juist gehandeld, hetzelve besluitende met zegenbeden, in eene andere, wat langere, maat vervat.

Het geheel zal nu niet ligt iemand, wiens smaak als door te heete, sterk gekruide, spijzen niet dadelijk bedorven is, zonder voldoening uit de handen leggen. De tekst, dien wij u zoo terstond, ten staal, zullen voorleggen, is, ten aanzien van den grond der verpligting, uit de geschiedenis zoo wél opgehelderd, uitgebreid, en met smaak gevarieerd, als men kan wenschen. Dank hebbe de zacht- en zuiver-gevoelige zanger!

Heel de wereld brengt u hulde,
Helden in den heil'gen strijd!
En ze erkent u hare schulde,
Die het nakroost nimmer kwijt:
Hulde aan Pruisen en Brittanje!
Hulde u, blinkende oorlogsstoet,
Die de vrijheid van Germanje
Hebt bezegeld met uw bloed!

Dat Europ' ter uwer glorie
Onvergangb're zuilen bouw'!
Dat de Muze der historie
De eeuwen melde uw' moed en trouw!

Digitized by Google

Moge in zonneluister schijnen
De eerkroon op uw roemrijk hoofd!
Dat de gloed van haar robijnen
Door geen' tijd worde uitgedoofd!

Ook de Belgen en Batauw'ren
Hechten paarlen aan die kroon;
Maar de schoonste van hun lauw'ren
Bieden zij hun's Konings Zoon!
Hem is aller hart geheiligd,
Hem, die aller borst bezielt, (*)
Die den Vierspron heeft beveiligd,
En het Vaderland behield!

Wij verheugen ons, bij zoo veel treffelijks als wij reeds ontvingen, in het bezit ook van dezen zeer verdienstelijken Lierzang.

(*) Dit moet zeker bezield zijn; niet om het rijm, maar om den zin, die anders mank gaat. De Prins heeft aller (strijderen) borst bezield, en alzoo den vierspron beveiligd, en het vaderland behouden.

Geschiedenis van ons Vaderland, sedert het begin der Omwenteling in November 1813, (*in Zamenspraken*) *ten dienste der Scholen. Door* W. VAN DEN HOONAARD, *Onderwijzer te Hillegersberg. Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. *In kl.* 8*vo.* 73 *Bl. f* :-4-:

Nieuwe Nederlandsche Geschiedenis, tot een Leesboek voor de Jeugd, in Gesprekken, beginnende met den jare 1795, *en eindigende met het sluiten der* (*van den*) *algemeene*(*n*) *Vrede in den jare* 1814. *Te Groningen, bij* A. Hazelhoff en J. J. Doesburg. *In kl.* 8*vo.* 64 *Bl. f* :-4-:

Twee niet onverdienstelijke Schoolboekjes, de gebeurtenissen der laatste jaren, en vooral onze bevrijding van het Fransche juk, ten onderwerp hebbende. Beide verschillen nogtans in aanleg en bewerking. No. 1. bepaalt zich meer tot het gebeurde, van November 1813, het tijdstip van de vlugt der Fransche ambtenaren, af, tot op den Vrede van 1814; en ho:

Digitized by Google

het verhaalt de gebeurtenisſen van dien tijd, voor zulk een klein beſtek, al vrij naauwkeurig. Nu en dan vervalt het zelfs wel eens in bijzonderheden, die niet voor den algemeenen Lezer, maar voor den bewoner eener enkele ſtad, van belang zijn; zoo als de opnoeming der markten en ſtraten in *den Briel*, waar de kanonnen der burgers geplaatst waren. Daarentegen mist men hier (hetwelk voor het doel des werks een zeer wezenlijk gebrek is) de vermelding der meeste gruwelen, door de *Franſchen* in *Nederland* gepleegd, waardoor de wenſchelijkheid der afſchudding van de vreemde heerſchappij in allen deele voldongen wordt.

Dit gebrek wordt verholpen in No. 2, hetwelk meer bijzonder de gebeurtenisſen ſedert 1795 vermeldt. Het is nog meer in den kindertoon, beſchouwt meer het algemeene der gebeurtenisſen, en wij verbeelden ons, dat *jonge* kinderen er meer aan zullen hebben; doch daarentegen is het verbazend onvolledig en kort omtrent de *bijzonderheden* der omwenteling, en ſtaat in naauwkeurigheid, en van gebeurde zaken, en van taal, beneden No. 1. Slechts eenige bewijzen: door het geheele boekje heen, vooral bl. 2 en 3, komen de vorige Prinſen van *Oranje*, in 't bijzonder WILLEM I, voor als *Souvereinen*, en wij als hunne *Onderdanen*. Of dit met oogmerk geſchied zij, weten wij niet: het is in allen gevalle een misſlag tegen eene daadzaak, die den kinderen naderhand, bij het aanleeren onzer Geſchiedenis, toch anders moet beduid worden. Op bl. 13 ſpreekt men van het eiland *Schouwen*, als afgezonderd van *Zeeland*; van *Nijmegen* en den *Bommelerwaard*, als afgeſcheiden van *Gelderland*. Op bl. 35 noemt men de ſteden, door de *Franſchen* (Nov. 1813) *in bezit genomen*, (liever gehouden) dus op: *'s Hertogenbosch*, *de Graaf*, *Naarden*, *Sas van Gent*, *Gorcum*, *Deventer*, *Coevorden*, *Delfzijl*, *en nog eenige andere ſteden*. No. 1. (bl. 19.) heeft die lijst volledíger en beter aldus: *De Forten aan den Helder*, *den Briel*, *Hellevoetſluis*, *Vliſſingen*, *Bergen op Zoom*, *Geertruidenberg*, *Willemſtad*, *Breda*, *den Bosch*, *Grave*, *Nijmegen*, *Gorinchem*, *Woerden*, *Utrecht*, *Naarden*, *Arnhem*, *Deventer*, *Zutphen*, *Kampen*, *Doesburg*, *Delfzijl*, *Koeverden*, *en andere*. Bij No. 2. (bl. 35.) is de bende *Franſchen*, die het ſchriktooneel te *Woerden* opende, *uit Amſterdam* vertrokken, in plaats van *uit Utrecht*. De ſtad *Woerden* wordt daar ſlechts *tot veiligheid der inwoners* bezet, en het komt voor,

Digitized by Google

alsof er geheel geene *Franſchen* in de ſtad geweest waren, daar zij dezelve toch, wel is waar in kleinen getale, bij de nadering der *Hagenaren* verlieten. Bij de overige kortheid des verhaals komt het ons te zeldzamer voor, den Biduurstekst, voor-, midden- en nagezang, van Ds. VERWEY, op den 1. December, hier opgegeven te vinden! Het einde van den Oorlog, NAPOLEON's eerſte ballingſchap, en de volgende gebeurtenisſen, tot op het bezoek des Keizers van *Ruſland* en den Dankdag voor den Vrede, vindt men beter in No. 2. aangeſtipt dan in No. 1, gelijk hetzelve ook omtrent de bepalingen der Grondwet uitvoeriger is, en eenige nuttige zedelijke leeringen, als vermaningen tot eendragt en vertrouwen op God, bevat, die wij in No. 1. ongaarne misſen.

Elk dezer beide ſtukjes heeft dus zijne bijzondere verdienſten en gebreken, en men kan dezelve, ieder in zijne ſoort, tot ſchoolgebruik gerustelijk aanbevelen.

Vaderlandſche Geſchiedenis in 52 Leſſen voor de Nederlandſche Jeugd en Scholen. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. *In kl. 8vo. XVI, 112 Bl. f* : -6-:

Dit boekje begint met de vroegſte tijden, en eindigt met onze verloſſing van het Franſche juk. Het beſtaat uit tweeenvijftig leſjes, en achteraan zijn vragen gevoegd, waarop die leſjes het antwoord bevatten. De aangegeven reden der verſchijning van hetzelve is, dat anderen niet ver genoeg gaan; eene reden, waarom men dit ook reeds op nieuw zou kunnen verwerpen, daar ſedert zeer groote dingen, zeer groote veranderingen met het vaderland, zijn voorgevallen, — als ook, dat zij niet onpartijdig genoeg zijn; een al te ſtreng en algemeen verwijt, dat men den Schrijver misſchien zal teruggeven, en dat echter op een kort geſchiedboekje voor kinderen, weinig meer dan eene kronijk, die louter daadzaken behelst, volſtrekt ontoepaſſelijk moest zijn. Wij moeten, echter, bekennen, zelven geene andere gronden der vervaardiging van dit boekje te hebben kunnen opſporen. Het verheft zich, naar ons oordeel, boven anderen zijner makkertjes niet. Onnauwkeurigheden van groot aanbelang zijn ons wel niet voorgekomen; maar dit is, bij eene zoo dik-

wijls

Digitized by Google

wijs bewerkte ſtof, geene groote verdienſte. Het is inzonderheid de aard dezer bewerking voor kinderen, de uitvoerigheid en beknoptheid op de regte plaats, de voorſtelling van het geheel op eene wijze, dat het noodige verband niet verloren ga, de klaarheid, het belangwekkende van den toon des verhaals, die zulk een werkje moeten onderſcheiden. Wij vinden geene reden, om het onderhavige ſtukje juist laag te ſtellen; maar voldoende ſchijnt het ons niet — aan de vereischten namelijk, die wij meenen te mogen vorderen. Inzonderheid is het omtrent het tijdvak der Omwentelinge zoo kort, zoo afgebroken, dat men duidelijk ziet, dat de Schrijver meent, dit nagenoeg te moeten overſpringen, opdat hij geene blijken van partijdigheid geve. In het kort, wij kunnen niet zien, bij dit ſtukje bijzonder veel voor de jeugd gewonnen te hebben. Er wordt zeer veel vereischt, om wél voor de jeugd te ſchrijven. Ongelukkig gaat het hiermede, als met vele andere zaken; met het openbaar onderwijs van Godsdienst en zeden enz; waar de bekwaamſte handen vereischt worden, daar vindt men veelal minder bekwamen, of eerſte beginners. Deze onze uitlating belge den Schrijver niet. Juist het moeijelijke der opgevatte taak verſchoont het onvolkomene van zijnen arbeid. Heeft hij ſlechts bedoeld, wat hij opgeeft, daaraan is tamelijk wél voldaan.

Diatribe de notis ſcribendi compendiariis in uſum ſtudioſorum, auctore P. VAN EYK, *J. U. D. et Gymn. Sylvad. Conrect. Emerito.* Amſtelædami, apud *A. B. Saakes.* 1815. 8vo. form. min. pp. 18. conſtat 7 aſſ.

Dit boeksken handelt, gelijk de titel aanwijst, over verkorte ſchrijfteekens, om de ſtudenten te hulp te komen in het ſchrijven der dictaten op de collegiën. De Autheur geeft vooraf een kort berigt van deze kunst, zoo als zij bij de Romeinen diende, om de redevoeringen, in de pleitzaal en volksvergaderingen uitgeſproken, terſtond uit den mond der Redenaren op te teekenen; van de gewoonte, naderhand ingevoerd, om verkorte ſchrijfteekens in de Pharmacie en Chemie te gebruiken, van de *ſhorthandwriters* in Engeland; en zoo wel van het ſtukje, getiteld: *Nieuw uitgevondene Karakterkunst, of Verhandeling over het ſchrijven door gemakkelijke*

Digitized by Google

woord- en lettermerken; gevoegd achter eene korte Handleiding tot het doen van godgeleerde oefeningen, als van het meer wijsgeerig werk, te Parijs 1797. 4to. uitgegeven, onder den titel: *Pasigraphie, ou premiers élémens du nouvel artsçience d'écrire et d'imprimer en une langue, de manière à être lu et entendu dans toute autre langue sans traduction, par J... de M..., ancien Major d'Infanterie Allemande.*

Voorts geeft de Heer VAN EYK de vereischten op, welke deze verkorte schrijfwijze moet bezitten. Hij brengt dezelve tot vier: 1. dat dezelfde teekenen altijd hetzelfde aanduiden; 2. dat zij de woorden verkorten; 3. dat zij duidelijk kunnen gelezen worden; 4. dat men ze gemakkelijk schrijven kan.

Hierop laat nu de Schrijver de verkortingen zelve volgen, erkennende, dat de teekens niet van eigen vinding, maar hier en daar van tijd tot tijd opgezameld zijn; gevende eerst op de verkorte schrijfwijze voor zaamgevoegde letteren, ten tweede voor syllaben, ten derde voor geheele woorden.

De Heer VAN EYK heeft zich door de uitgave van dit beknopt vertoogje verdienstelijk gemaakt bij de studerende jeugd, die de moeite zal willen nemen, zich de teekens, die hier opgegeven zijn, eigen te maken, ten einde te beter de Professoren, ook dán, wanneer zij wat te snel dicteren, te kunnen volgen.

Wonderboek, of Avonturen op eene Reis in de andere Wereld. Uit het Engelsch van H. FIELDING. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr.* 8vo. 270 *Bl. f* 2-4-:

Die zich door den avontuurlijken titel laat affchrikken, kent den voortreffelijken FIELDING niet, en hij leze slechts de voorrede; het kluchtige en luimige is overal voorzien van het echte attische zout; en, alhoewel zoodanig geschrift bij de overbrenging, en op vreemden grond, nog al iets verliest, zal dit verlies hier echter maar weinig hinderen. Geheel de strekking van het geestig boek is deze zedeles: „ dat het grootste en eenigste ware geluk in deze wereld alleen in deugd en goedwilligheid bestaat;" en de vrolijke wijze, waarop ons deze les hier wordt ingeprent, is juist geschikt tot het doel. Mogt geest en luim altijd zoo edel gerigt worden! FIELDING

Digitized by Google

DING is, in zijn vak, boven onzen lof; hoewel de kost, dien hij opschept, niet altijd voor alle monden is, en de gretige lezer van zoo menigen, zoogenoemd koddigen, roman welligt dit werk juist niet onder de voor hem meest ve makelijke zal rangschikken.

Deze reis in de andere wereld moet, zoo als de Schrijver berigt, door zekeren onbekenden en onaanzienlijken vreemdeling zijn achtergelaten, waar hij voor kamerhuur enz. den kreupelen waard sloeg. De boekhandelaars, die men dezelve aanbood, hielden het opstel voor onleesbaar, onverstaanbaar, ook wel voor atheïstisch, en tegen 's lands regering; voor de Koninklijke maatschappij der wetenschappen was het noch vreemd noch wonderbaar genoeg; zoo werd het dan scheurpapier, en gelukkig had FIELDING deze fragmenten nog gered. Het is een overledene, die hier met den postwagen naar de andere wereld afrijdt, zijn reisgezelschap beschrijft, en met hetzelve eerst arriveert in de *Ziektenstad*, waar ieder zijn compliment moest maken bij die Mevrouw de Ziekte, aan welke hij zijne verlossing uit de benedenwereld verschuldigd was; vervolgens komt hij aan het paleis van den Dood, en werd ter audientie toegelaten bij *zijne allerdoodelijkste Majesteit*. Op de verdere reis ontmoette hem eene menigte verschillende geesten, die, aan de poort van het *Elysium* afgewezen, de terugreis naar de wereld weder aannemen moesten; hij kwam ook bij het geluksrad, waar ieder der terugtrekkenden een lot trok voor zijne bestemming op de aarde. (Ieder lot behelsde twee of meer artikelen, in het gemeen in zulk eene evenredigheid tot elkander, dat de loten, zoo veel mogelijk, aan elkander gelijk waren; b. v. *Graaf*, *rijkdom*, *gezondheid*, *onrust*. — *Schoenlapper*, *ziekelijkheid*, *vrolijke geaardheid*. — *Dichter*, *verachting*, *tevredenheid met zichzelven*. — *Generaal*, *eer*, *misnoegen*. — *Boerenstulp*, *gelukkige liefde*. — *Koets met zes paarden*, *magteloos*, *ijverzuchtig echtgenoot*, enz. In deze lotbriefjes was ook bepaald, of men huwen of niet huwen moest; en in het eerste geval waren dezelve aan een paar daarop staande groote horens kenbaar.) Kort daarop was het gezelschap aan de poort van het *Elysium*, en getuige, hoe de regter MINOS een aantal terugwees. Onze reiziger geraakte binnen, en maakte vele kennissen; b. v. LEONIDAS; ORPHEUS en SAPPHO, die een uitmuntend concert gaven, waarbij de oude HOMERUS tegenwoor-

woordig was, en Mevrouw DACIER op zijne knie zat; VIRGILIUS gearmd met den Heer ADDISON, enz. enz. Maar de belangrijkste kennis is Keizer JULIAAN, die hem zijne belangrijke levensloopen (want menigmaal had deze de terugreis naar de wereld moeten aannemen) verhaalde; en dit verhaal beslaat het grootste gedeelte van het boek, hoewel het den Keizer niet tot in het *Elysium* brengt, daar hier het reeds tot scheurpapier gebruikte handschrift eene gaping had, en er zelfs niets meer van te vinden was, dan het belangrijk berigt van den levensloop van ANNA BOLEYN, door haar in het *Elysium* zelve opgegeven. Ten slotte vinden wij hier den brief, door deze ongelukkige Koningin, eenige dagen vóór haren dood, aan haren gemaal geschreven. Tot het aanstippen van een aantal bijzonderheden zou dit onderhoudend en waarlijk leerzaam werk van een zoo voortreffelijk Genie ons uitlokken, bijaldien de ruimte daartoe niet ontbrak. Wij bepalen ons tot de volgende proeve. De reiziger komt in de *Ziektenstad:*

„ Wij waren nog niet lang in de herberg, waar het scheen, dat wij het overige van den dag zouden moeten slijten, geweest, toen de kastelein ons berigtte, dat het een aloud gebruik was, dat al de geesten, die hier doorreisden, hun compliment gingen maken bij die Mevrouw de Ziekte, aan welke zij hunne verlossing van de benedenwereld te danken hadden. Wij zeiden, dat wij niet zouden malaten de gebruikelijke beleefdheden te bewijzen; waarop de kastelein antwoordde, dat hij ons dadelijk stokdragers zou zenden, die ons zouden geleiden." (Deze stokdragers waren zeer ernstige mannen, met groote knooppruiken op, en staven met barnsteenen knoppen in de hand; zij moesten de vreemdelingen geleiden, maar weigerden nu dien dienst: de kastelein zeide, dit kwam daar van daan, dat zij niet dadelijk daarvoor betaald waren.)

„ Wij gaven, met eenige verwardheid, ten antwoord: dat wij uit de benedenwereld niets hadden medegebragt, altijd in ons geheele leven gehoord hebbende, dat het niet geoorloofd zij, vandaar iets mede te nemen. „ Ei, Heeren!" antwoordde de kastelein, „ ik weet dat beter, en het is waarlijk „ mijne schuld. Ik had u eerst tot Lord SCRAPE moeten „ brengen; die zou u, wat u ontbreekt, geleend hebben." — „ Lord SCRAPE zou ons dat geleend hebben?" hernam ik zeer verwonderd; „ gij dient toch wel te weten, dat wij „ hem

Digitized by Google

„ heer niets te pande kunnen geven, en, zonder dien, heeft
„ hij, daarvan ben ik wel verzekerd, nooit in zijn leven
„ éénen schelling uitgeleend." — „ Dat is wel waar," ant-
woordde de kastelein; „ maar juist daarom is hij verpligt,
„ om het hier te doen, alwaar hij veroordeeld is tot het hou-
„ den van eene bank van leening, en aan alle doorreizenden
„ geld te geven, zonder pand of intrest. Oorspronkelijk be-
„ stond deze beleenbank uit net dezelfde som, welke hij in
„ de benedenwereld, op eene schurkachtige wijze, had bij-
„ eengeschraapt; en nu moet hij het zien, hoe die som alle
„ dagen eenen schelling vermindert, tot dat dezelve geheel-
„ enal zal zijn uitgeput; alsdan zal hij weder terugkeeren naar
„ de benedenwereld, en zeventig jaren de rol van eenen gie-
„ rigaard spelen; vervolgens zal hij, in het lijfchaam van een
„ zwijn, gereinigd worden, weder als mensch leven, en daar-
„ na voor een tweede oordeel moeten verschijnen."

„ Gij," zeide ik, „ verhaalt mij al wonderlijke zaken; als
„ zijne bank slechts alle dagen eenen eenigen schelling ver-
„ minderen zal, hoe kan hij dan alle reizigers met het noo-
„ dige voorzien?" — „ Het overige," antwoordde de kaste-
lein, „ wordt dadelijk, op eene wijze, die ik u niet gemak-
„ kelijk kan verklaren, weder hersteld." — „ Ik gis," zeide
ik, „ dat dit uitdeelen van zijn geld hem tot zijne straf is
„ opgelegd; maar ik kan niet inzien, hoe dit aan het oog-
„ merk kan beantwoorden, daar hij weet, dat het hem we-
„ der zal vergoed worden. Zou het tot dat einde niet even
„ zoo goed zijn, als hij zich van eenen eenigen schelling
„ ontdeed? en inderdaad schijnt hij toch niets meer te ver-
„ liezen." — „ Mijn Heer!" riep de kastelein uit, „ als gij
„ de doodsbenaauwdheid ziet, waarmede hij van elke guinje
„ scheidt, dan zult gij er anders over denken. Geen ter dood
„ veroordeelde gevangene smeekte ooit zoo ernstig om de ge-
„ nade van overgebragt te worden naar de volkplantingen,
„ als hij, toen hij zijn vonnis vernam, gebeden heeft om
„ naar de hel te worden overgevoerd, mits hij maar zijn
„ geld mogt medenemen. Doch van dergelijke zaken zult gij
„ meer vernemen, wanneer gij in de bovenwereld aankomt;
„ thans zal ik u, als het u belieft, bij den Lord brengen,
„ die u van alles moet verzorgen, wat gij begeert."

„ Wij vonden zijne Lordschap zitten aan het boveneinde
eener tafel, op welke eene verbazend groote som gelds lag.

Het

Digitized by Google

Het was in verſcheidene hoopen afgedeeld, van welke ieder toereikend zou zijn, om de eer van zekere vaderlanders en de kuischheid van zekere fiere ſchoonheden om te koopen. Zoo als hij ons vernam, werd hij bleek en gaf zucht op zucht, dewijl hij ons oogmerk ligt kon giſſen. Mijn waard naderde hem met eene gemeenzame vrijpostigheid, waarover ik mij, in het begin, zeer verwonderde, dewijl ik mij den eerbied herinnerde, dien lieden van veel hoogeren rang, dan hij, hem voorheen hadden bewezen. Hij groette hem op de navolgende wijze: „ Hier gij, Lord! verdoemd zij uwe niets„ waardige, lage ziel! tel uw geld maar uit, en verzorg be„ tere lieden, dan gij, met zoo veel, als zij noodig hebben. „ Kerel! maak ſpoed, of ik zal u den geregtsdienaar toezen„ den. Beeld u niet in, dat gij weder in de benedenwereld „ zijt, met uw privilegie van uwen A..." Hierop hief hij eenen ſtok op, den Lord daarmede dreigende, die nu dadelijk begon het geld toe te tellen, en wel met even hetzelfde benaauwde gezigt, als waarmede, op ons ſchouwtooneel dezer aarde, de ellendige vrek zijne ſchuldbrieven overgeeft. Dit trof ſommigen van ons zoo zeer, dat wij zeker niet meer zouden aangenomen hebben, dan noodig was om de ſtafdragers te betalen, indien niet onze kastelein, die ons medelijden merkte, ons verzocht had, den kerel niet te ontzien, die, omringd van onmetelijke ſchatten, beſtendig geweigerd had, zelfs het geringſte ter ondersteuning van de armen te geven. Deze herinnering verhardde onze harten, en een ieder van ons vulde zijne beurs met het geld van den ellendeling. Onder andere ſloeg ik eenen dichterlijken geest gade, die er op zwoer, dat hij eenen degelijken greep had gedaan; „ want," zeide hij, „ de ſchurk wilde niet alleen „ niet op mijn werk inteekenen, maar hij zond mij zelfs den „ brief van uitnoodiging onbeantwoord terug, hoewel ik een „ beter en hartwarmer man ben, dan hij."

„ Eindelijk verlieten wij dat voorwerp van verachting, en, in het heengaan, betuigden wij elkander onze verwondering, zoo over het gevoegelijke en paſſende, als over het regtvaardige van het vonnis, over hem uitgeſproken, hetwelk, gelijk onze hospes ons verhaalde, enkel en alleen in het weggeven van zijn geld beſtond. Hij voegde er bij, dat wij ons niet moesten verwonderen over de ſmert, welke dit den rampzaligen verwekte, dewijl het even zoo natuurlijk was, dat het ſcheiden van het geld hem ongelukkig maakte, als dat het bezit van zijn geld, zonder hetzelve te gebruiken, hem gelukkig had gemaakt."

Eene noot te dezer gelegenheid (zoo het geen fijne zet is) doet des Schrijvers hart te veel eer aan, dan dat wij dezelve hier niet tevens zouden melden: „ *In dat gedeelte van* „ *dit boek, waar de ſchrijver als lofredenaar ſpreekt, – dit* „ *zal ik hier eens voor al aanmerken, – is altijd een zeker* „ *perſoon, maar, wanneer hij hekelt, dan is er niemand be*„ *paaldelijk bevoegd.*"

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De voortref(fe)lijkheid van de Leer der Roomsch-katholijke Kerk geſchetst, door J. C. LESAGE TEN BROEK, *Notaris te Naaldwijk.* Wij zijn geen kunſtig verdichte Fabelen gevolgd. PETRUS. *Tweede, verbeterde Druk. Te Amſterdam, bij* Geysbeek en Comp. 1816. *Met Goedkeuring. In kl.* 8vo. 124 *Bl.* *f* :-14-:

Een Protestant, de zoon van eenen kundigen en beroemden protestantſchen Leeraar, een wel onderwezen Protestant alzoo, neemt, in rijpen leeftijd, den Roomsch-katholijken Godsdienst aan, vat de pen op om de leer dier Kerk te verdedigen, en, hetgeen de zegepraal volkomen maakt, hij doet openlijk belijdenis van voorgaand onchristelijk gedrag, zijn leedwezen daarover, en goede voornemens voor de toekomst! Met dit laatſte wenſchen wij hem hartelijk geluk: maar, hoezeer een Roomsch-katholijk van goed zedelijk gedrag in ons oog veel hooger waarde heeft, dan het Hervormd lidmaat, hetwelk een ergerlijk leven leidt, en wij bij zoogenaamde bekeeringen een weinig huiverig zijn, daar men bij het wieden van onkruid ook ligt een plantje goede tarwe, of waaraan zich het goede hecht, mede uitrukt; zoo wordt dit boekje met al te veel ophef aangemeld, en door den Aartspriester van Holland, Zeeland en Westvriesland al te ſtellig aanbevolen, dan dat wij van hetzelve zouden zwijgen in ons Maandwerk, en ons gevoel van deszelfs onwaarde en nietigheid, als eerlijk Protestant, niet onbewimpeld ter nederſchrijven.

De eerſte afdeeling van het klein geſchrift betoogt de waarde der bewuste Kerk, uit derzelver duurzaamheid, en de aanſtelling van een' zienlijk' Opperherder in Petrus en zijne opvolgers; en hiermede moeten wij ons het langſte bezig houden.

Dat God een God van orde is, zoo wel in de Open-

Digitized by Google

baring als in de Natuur, — dat Hij zijne openbaring als Goddelijk heeft gekenmerkt, — dat Jezus zijne Apostelen tot de verkondiging van het Evangelie heeft gemagtigd en gezonden, — dat zij bij de gevestigde gemeenten leeraars en opzieners aanstelden, — is ons, zoo wel als den Heer Notaris van Naaldwijk, genoegzaam bekend; maar tegen zijn betoog uit Rom. X: 14, 15, dat niemand de Christelijke leer verkondigen mogt zonder zending door eenen Apostel, moeten wij doen opmerken, dat de Apostelen en eerste Christenen dit anders begrepen; dat men den last hiertoe algemeen hield, en dat doop en belijdenis daartoe kennelijk wettigde, terwijl zich ieder Christen de uitbreiding der Kerk tot eenen heiligen pligt stelde. Reeds bij de verkiezing van eenen Apostel, voor Judas, zien wij geheel de Gemeente werkzaam; de Gemeente koos de Diakenen, en deze keuze werd door de Apostelen bevestigd; de zending der Cypriſche en Cyreneïſche mannen, Hand. XI: 20, door de Apostelen, is ons twijfelachtig, evenzeer als die van Apollos, die alleen nog maar den doop van Joannes wist, Hand. XVIII: 24 enz.; terwijl uit Hand. XV, bij al de redeneringen van onzen Schrijver, niet blijkt, dat de Apostelen het euvel opnamen, dat sommigen, die uit hen uitgegaan waren, het Evangelie — maar wel, dat zij, tegen het Evangelie, de besnijdenis predikten. Hoe het geval van de zonen van Sceva met eenen bezetenen, Hand. XIX, de protestantsche Leeraars moet afschrikken, verklaren wij niet in te zien; en 's mans beroep op Hand. XIII: 2, ten betooge, dat Paulus, om het Evangelie te mogen bedienen, door de andere Apostelen moest geordend zijn, bewijst, dat Hand. IX: 20, 22, 26—28 zijner opmerkzaamheid is ontglipt. Des Schrijvers stelling alzoo, dat niemand het Evangelie bedienen mogt, dan die door eenen Apostel daartoe aangesteld en gezonden was, lijdt, zoo als de Schrijver die voordraagt, vrij wat uitzondering; en wij willen hem zoo stellig niet nazeggen, dat zij, die eene regtstreeksche opvolgende aanstelling door de Apos-

te-

Digitized by Google

telen bewijzen kunnen, de *éénige geloofwaardige* verkondigers van het woord des levens zijn; en, hoezeer wij aan de Apostelen groot gezag toekennen, en wij de inſtandhouding van het Leeraarsambt aan hunne reeds vroeg gemaakte ſchikkingen dankweten, (ten bewijze waarvan onze Schrijver 2 Tim. II: 2 wel mede had mogen opmerken) zouden wij de bevoegdheid van eenen leek, om de zijnen en een ieder in een afgelegen gewest met het Evangelie te dienen, en even weinig zijne geloofwaardigheid, geenszins in twijfel trekken, als vindende hij daartoe in de Apoſtoliſche opwekkingen genoegzame volmagt, hoezeer hij (maar ook even weinig een Priester, Biſſchop of Paus) niets leeren mag, *hetgeen hem* in het woord van God *niet bevolen is.*

Wij willen der roomschgezinde Kerke de aaneengeſchakelde opklimming harer Leeraren tot den Apoſtoliſchen tijd eens niet betwisten; maar moeten hierbij tevens, zoo wel aan de Moraviſche Broederkerk, als aan de Griekſche, herinneren, van welke onze Schrijver voorzigtig zwijgt: terwijl wij nu de proef niet verkiezen te nemen, hoe ver de protestantſche Leeraars hunne ordening bij opklimming mede zouden kunnen brengen tot den vroegſten tijd. Wat zou dit ook afdoen? want de Kerk heeft die wettige ordening, zegt de Schrijver, ingetrokken bij de zich van tijd tot tijd gevormd hebbende ſekten; dezelve zijn ook ondergegaan, waaruit blijkt, dat zij niet uit God waren; zoodat, Protestanten! dit wordt ook uw lot. Maar de Praktizijn gaat toch onderzoek doen, of de nog beſtaande, van de Roomsch-katholijke Kerk afgezonderde, Genootſchappen bewijs hebben voor de waarheid hunner leer.

Wij bedanken hem voor het berigt, dat wij ons op geene Mirakelen kunnen beroepen; wij gunnen der Roomſche Kerk de hare van harte: hij doet ons regt, met te zeggen, dat wij alleen op het zuiver woord van God willen gebouwd zijn; maar hij verraadt zijne onkunde, met er bij te voegen, dat wij onze leer op eene door ons vervaardigde *vertaling* van dat woord willen gron-

Digitized by Google

den, daar juist het ſtellen van eene vertaling boven den oorſpronkelijken tekst een gewigtig verſchil is tusſchen hem en ons.

De leer der waarheid kan aan geene veranderingen onderworpen zijn; (ook niet het doorzigt en de bevatting van den mensch?) Blijkens de Formulieren, achter de Kerkbijbels der Protestanten te vinden, denkt men thans gematigder, en twijfelt niet meer, of men in de gemeenſchap der Roomsch-katholijke Kerk zalig worden kan. Maar de Roomsch-katholijke Kerk blijft onveranderlijk; (het bewijs der volledige overeenſtemming van alle Concilien, Bullen en Pausſen bleef in de pen!) zij houdt zich nog voor de alleen zaligmakende; wij hebben hier, wel geen Notarieel, maar toch, van eenen Notaris, een zeer ernſtig protest tegen iedere toenadering en verlichting; hij en zijne geloofsgenooten *veroordeelen ons, en allen, die van zijne Kerk afwijken, onherroepelijk.* Inderdaad, hij heeft gelijk; „ men zegge toch niet, de Roomschgezinden komen ons nader, zij zijn thans meer verlicht!" de bloedige tooneelen onlangs in het zuiden van Frankrijk zijn genoegzaam bewijs. Wij zouden echter hier de herinnering aan dezelve niet oproepen, indien de Schrijver zich niet verſtout had te onzen opzigte te zeggen: „ Hoe nader „ aan het tijdſtip der zoogenoemde Hervorming, hoe „ grooter verbittering bij hunne aanhangers en predikers! „ Is dit nu het werk van den Goddelijken geest?" enz. Wij moeten hem daarom nog verzoeken zijne krachten te beproeven ter uitwisſching der zoo vele met bloed bemorſte bladzijden in de vroegere en latere geſchiedenis zijner Kerk, bij welke wij waarlijk niet altijd zeggen kunnen: *Mannen Broeders! wij weten, dat gij het uit onwetendheid gedaan hebt, gelijk ook uwe Overſten;* hoewel wij ons oefenen tot het gebed: *Heer Jezus! reken hun deze zonden niet toe!*

De voornaamſte grondwaarheid der Roomsch-katholijke Kerk is eene magthebbende, onfeilbare Kerk; dit is ons wezenlijk en gewigtig geſchil. Wij ſtemmen dit den

Digitized by Google

den Schrijver toe. In dit geſchil kan Gods woord geene uitſpraak doen. Wie dan? De magthebbende, onfeilbare Kerk!! (in hare eigene zaak.) Welk een rigter zou de Bijbel ook zijn! Die rigter doet geene uitſpraak, maar ſchijnt bij zoo menig geſchil over en weder gelijk te geven; zie ſlechts Jo. III: 36. Rom. III: 28. Jac. II: 20, 24. Die rigter zegt zelf, dat hij *moeijelijk te verſtaan* is, en dat zijne woorden *verdraaid zullen worden*, 2 Petr. III: 13.

De Protestant heeft den Bijbel niet onmiddellijk van God, noch uit de hand van iemand, door God gezonden; derhalve heeft hij dien *bij geval*. Neen, zegt hij; maar door het bewarend beſtuur der Goddelijke Voorzienigheid. Dit vindt de Notaris eene gewaagde onderſtelling; want Paulus wist van geen geloof uit het *lezen* van een *bewaard*, maar uit het *gehoor* van een *verkondigd* woord. (Zoodat de doofſtomme van het genot des Evangeliums verſtoken is. Wat geeft men zich in het Groninger Inſtituut niet al eene nuttelooze moeite!) Fraai voert de Schrijver aan, dat men eene uitnoodiging van een groot Heer, om bij hem te komen en eene aanzienlijke weldaad te ontvangen, vast niet zou durven opvolgen, zoo men die bij geval op ſtraat vond, (gelijk wij Protestanten den Bijbel!) maar dán alleen, wanneer ons dezelve werd ter hand geſteld door een' bode, die ons zijne zending en last bewees. Maar hoe nu, zoo die bode eens geen bewijs geven kon? en daarenboven het ſchriftelijk verzoek *onfeilbaar* wilde uitleggen, en wel duidelijk anders ſprak dan in hetzelve geſchreven ſtond? En, eilieve, Heer Notaris! als gij eens bij geval eenen kennelijk echten, aan u geëndosſeerden, aanzienlijken wisſel vond, zoudt gij u niet met vertrouwen aanmelden bij den acceptant?

De Protestant kan, meent de Notaris, noch de echtheid des Bijbels bewijzen, noch dat daarin niets gevonden wordt, dat Gods woord niet is, noch dat hij Gods woord geheel bevat. Een wel onderwezen kweekeling kan den man hier te regt wijzen; maar, de echtheid

Digitized by Google

met de geloofwaardigheid en Goddelijkheid verwarrende, betwist hij ons beroep op vervulde voorzeggingen, omdat voorzeggingen, in vroeger tijd wel eens op de Roomsche Kerk toegepast, door de uitkomst niet alzoo bevestigd zijn; en het getuigenis van den H. Geest aan het hart, waarvan sommige onzer formulieren gewagen, is, meent hij, geheel anders bij den Roomschen, Gereformeerden, Luterschen, enz.; terwijl hij niet begrijpt, dat de overtuiging, uit het doen der Christelijke leer en het daardoor verbeterde hart geboren, kennelijk bedoeld wordt.

Bijzonder edelmoedig wil de man eens toegeven, dat hetgeen wij lezen waarlijk Gods woord is: maar, wij kunnen niet verstaan hetgeen wij lezen, zonder een onfeilbaren uitlegger; eene zon, bij welker schijnsel de Roomschgezinde geene misvatting vreest, daar de Protestant, bij het dwaallicht eener bedriegelijke verlichting, telkens mistast, blijkens de verschillende meeningen, ten betooge van welke hij woorden van Prof. YPEY, en van onze *Letteroefeningen*, aanvoert.

Jezus Christus is niet enkel Leeraar, maar ook Opperhoofd. (De Schrijver denkt misschien, dat wij dit betwijfelen, omdat wij meenen, dat Zijne woorden meer moeten gelden, dan die van Concilie of Paus, en wij zoo gedurig vragen: heeft Jezus dit wel gezegd en bevolen?) De Protestant voelt, zegt hij, zelf, dat er eene gezaghebbende (menschelijke?) Overheid in de Kerk wezen moet; een Rigter, die hooren, veroordeelen en straffen kan; blijkens het ingevoerd Kerkbestuur en de Geloofsbelijdenisen bij iedere Gezindheid; (hoezeer iedere dier Geloofsbelijdenisen op de H. Schrift wijst:) en aan het voorschrift der Formulieren, dat men zich bij de ware Kerk voegen moet, kan geen Protestant voldoen, omdat, zonder een onfeilbaar oppergezag, de ware Kerk niet uit te vorschen is. Geleerde en waarheidzoekende mannen kunnen omtrent den zin der H. Schrift (op sommige plaatsen en omtrent zekere bijzonder-

Digitized by Google

derheden) verſchillen en mistasten; en de gemeene man kan althans niet beoordeelen, of de predikatien met den grondtekst overeenſtemmen, (waardoor dan ook, om dit in het voorbijgaan te zeggen, de onmogelijkheid, om den zin van eenig oud of nieuw geſchrift, de meening van eene door onzen Notaris geſtelde Codicil bij voorbeeld, zonder eenen onfeilbaren uitlegger, te vatten, bewezen is.) De reine *predikatie* van Gods woord kan dus niet tot een kenmerk van de ware Kerk worden geſteld. Jezus Chriſtus wil, dat men een kind gelijk worden en blijven zal; dit doet de Roomschgezinde, die zich aan de verzekering van Paus den Paus of Mama de Kerk houdt, (en de Apoſtel had het mis, als hij zegt, dat men *geen kind in het verſtand, maar* eeniglijk *in de boosheid*, worden moet.) Het ſpreekt van zelve, dat de reine bediening der Sakramenten naar de inſtelling van Christus, het andere kenmerk, dat de Protestanten opgeven, bij den Schrijver even nietig is; want wie kan het merken, als men hem ook hier (om eens zoo zondig te ſpreken) knollen voor citroenen in de handen ſtopt. De Protestant kan alleen uit den Bijbel bewijzen, dat Jezus in den laatſten nacht van zijn leven eene plegtigheid heeft ingeſteld, welker meening eene blijvende bron van twist onder de Protestanten is. Het woord *Sakrament* mag de Protestant niet eens gebruiken, want het ſtaat in zijnen Bijbel niet; (wij ſchenken het der Roomſche Kerk ook gaarne, met nog eenige andere ſcholastieke kunsttermen van dezelfde vinding.) De meest verſtandige Protestanten zeggen, zich zoo ſtipt aan hunne Formulieren niet te houden, en dat ſommige ſpreekwijzen aanmerkelijk mogen verzacht worden, omdat het menſchelijke ſchriften zijn, (en geene menſchelijke ſchriften mogen gelijk geſteld worden met het woord van God.) Derhalve begint reeds de grondſlag, waarop alle, van de Roomschgezinde onderſcheidene, Kerken gebouwd zijn, te zinken; want die grondſlag zijn de Belijdenisſen, Confesſien, Formulieren, katechetiſche onderwijzingen, waaraan zich niemand

Digitized by Google

ſtipt meer houdt, (en alzoo niet het woord van God, welks uitſluitend en alles afdoend gezag de grondregel van het Protestantisme is.) Maar de Roomſche Kerk ſtaat onwankelbaar op eene rots, Luc. VI: 47—49; die rots is PETRUS. De (onverbeterlijk domme) Protestant meent wel, dat de belijdenis van dien rotsman, „*Gij zijt de Christus, de Zoon van den levenden God*," die rotsſteen was, (eene andere uitlegging ſchijnt onze Praktizijn niet te kennen;) maar de uitkomst heeft deugdelijk bewezen, dat Jezus Petrus in perſoon bedoelde: door aan Petrus de opperhoofdigheid over de Kerk te verleenen, en hem de hoogſte magt op te dragen, heeft Hij zijne gemeente gebouwd, Matt. XVI: 17—19. De Protestant zegt wel, dat Jezus dezelfde magt, blijkens andere tekſten, ook aan de overige Apostelen gaf; maar, zou Mattheüs tweemaal hetzelfde verhalen? of zou Jezus tweemaal dezelfde magt aan alle zijne Apostelen geven? (een derde is er immers niet? als Jezus aan éénen, bij zekere gelegenheid, eenen troon beloofd had, ſtonden immers de elf overige gelijkſoortige troonen niet meer te zijner beſchikking, maar die moesten ledig blijven!!) Het binden en ontbinden, aan alle de Apostelen toegezegd, is ook geenszins het ſleutelregt, dat Petrus *alleen* verkreeg; (hoewel het ſtellen van iemand tot een' heiden en tollenaar, waarmede dat *binden* Matt. XVIII wordt opgehelderd, met het *ſluiten* vrij wat overeenkomst heeft, en wij de beide uitdrukkingen, als de eene de andere opheldernde, tot nog toe hadden opgevat.) Het komt den Schrijver niet in den zin, dat, als die ſleutelen bij Petrus al iets bijzonders beteekenen moeten, wij de opheldering daarvan misſchien wel Hand. XV: 7 konden vinden.

Maar een bewijs boven alle uitzondering is Jo. XXI: 15. Aan wien der overige Apostelen heeft Jezus ooit gelast, zoo wel zijne volwasſene ſchapen als zijne lammeren te weiden? of gezegd: volg mij na? Petrus was zelf verbaasd, dat Jezus hem den geliefden Joannes voortrok; vandaar zijne vraag: „Heer! moet ik ook be-

Digitized by Google

boven dezen zijn?"!! Inderdaad, dit hadden wij nog nooit zoo ingezien, en wij waren er nooit toe gekomen zonder dezen uitlegger, die voorzeker deze zijne wijsheid zal opgedaan hebben in de school der eenig zaligmakende en onfeilbare Roomsch-katholijke Kerk! — De geschiedenis bewijst ook volkomen die oppermagt van Petrus: voor den gevangen Petrus bad trouwens de Kerk, enz. (en deze zijne oppermagt werd ook niet door Paulus betwijfeld, toen deze hem in het aangezigt weerstond, omdat hij te bestraffen was? Gal. II: 11.)

Daar nu de Nicolaïten, Manicheën, enz. niet meer zijn, maar de Roomsche Kerk in stand bleef, (gelijk ook de Griekse, de Protestantsche, en de leer van Muhamed;) daar de Protestanten verdeeld en van hunne vroegere begrippen afgeweken zijn; (de Roomschgezinden allen en in alles eensgezind?) daar God voor PIUS DEN VII thans evenzeer als voorheen voor den gevangen PETRUS zorgde, (gelijk ook voor de *Waldenzen* in de valleijen van *Piemont*;) daar de Katholijk in *China* en in *Noorwegen* hetzelfde (de oppermagt van den Paus) gelooft, (en de Protestant evenzeer overal aan zijnen grondregel vasthoudt;) daar millioenen menschen overal op dezelfde wijze en in dezelfde taal (hoewel de minsten Latijn verstaan) God dienen en eeren, — zoo heeft PIUS DE VII ongetwijfeld de sleutels, die Jezus aan Petrus gaf, en is *hij* de algemeene Vader der Geloovigen! De katholijke Kerk is het alleen, die de woorden van Jezus *hoort* en *doet*; in dezelve wordt men waarlijk geloovig, ootmoedig, arm van geest, rijk in deugden, enz.; men vindt er niets dan schoonheid, eenheid, eenstemmigheid, zonder het minste wangeluid!

Hoe uitlokkend nu dat alles is, en hoe zoet het fluitje speelt, zoo moeten wij den Heer Notaris nog verzoeken zijn Protokol eens na te zien, of hij ook het bewijs van de overgift der sleutelen door Petrus aan PIUS DEN VII daar vinden kan; en, terwijl wij den lezer opwekken, om in de geschiedenis de dagteekening eens na te gaan van die aanmatiging des oppergezags door

Digitized by Google

den Roomſchen Biſchop, (en zoo het een en ander, dat daarbij en dien ten gevolge heeft plaats gehad, enz. enz.) zoo hebben wij voor ons nog eene, misſchien wat domme, vraag te doen: Wij weten uit den Bijbel, dat Jezus de ſleutels aan Petrus gaf; maar op den Bijbel mogen wij niet zonder den onfeilbaren uitlegger afgaan, en kunnen ook den Bijbel niet verſtaan; de Paus zegt ons intusſchen nu, dat wij in dezen den Bijbel verſtaan, en gelooven mogen; dus is het eigenlijk niemand anders dan PIUS DE VII, die ons zegt, dat PIUS DE VII de erfgenaam van Petrus en van alle zijne regten is! Nu moge het een *Samaritaansch* gevoelen zijn, maar het is toch geen ketterſch gevoelen in ons oog, dat wij *op iemands zeggen* wel willen *komen en zien*, maar echter niet ligtelijk alleen op iemands zeggen (en wel in zijne eigene zaak) *gelooven;* en wij zullen ons dan tot nog toe maar houden aan hetgeen wij *gehoord* hebben, (dat zegt: waarvan wij door onderzoek der Heilige Schrift ons *overtuigd* hebben) en dat wij nu met zekerheid *weten;* namelijk: dat Jezus de Christus, de Zoon van God is; door welk geloof wij het eeuwige leven (in ſpijt der zich noemende alleen zaligmakende Kerk) vertrouwend te gemoet zien. — Als echt Protestant zeggen wij vrijmoedig: JEZUS *kennen wij; en wie* PETRUS *was, weten wij: maar gij,* BISSCHOP, *of* PAUS! *wie zijt gij toch?* — al wilde onze Heer Notaris dan ook, uit hoofde van deze onze vermetelheid, eene proefneming op ons wagen met een of ander *reliquie* zijner Heiligen, door welke hij zegt, dat zelfs nog in onze dagen vele wonderen geſchieden, (en ook nog booze geesten worden uitgeworpen?) of zijne pogingen aanwenden, dat wij met eenen banblikſem bediend werden.

In ons volgend No. zullen wij, hoewel korter, van de tweede afdeeling verſlag doen.

Digitized by Google

De Dank- en Biddag van 5 Julij 1815; gehouden te Haamſtede, door H. W. LESAGE TEN BROEK, *Predikant aldaar. Te Zierikzee, bij* A. de Vos, Jz. 1815. *In gr. 8vo. (Uitgegeven ten voordeele der lijdende Overwinnaars van den 18 Junij, en van de hulpbehoevende Vrouwen en Kinderen der geſneuvelde Helden.)* f : - 13 - ;

Ook deze bijdrage tot het weldadig Fonds verdient opmerking, en is van dien aard, dat zij bij de vele ſoortgelijke niet behoeft over het hoofd gezien te worden. De Prediker beoogde met dezelve geenen roem, maar eeniglijk leering en ſtichting, en hetgeen de aanteekening op den titel zegt. Wij twijfelen ook niet, of zij beantwoordde aan de bedoeling: want wat het laatſte betreft, zoo vinden wij hier eene aanteekening, die de kleine gemeente van *Zaamſlag* (beſtaande uit flechts omtrent 500 zielen) als in 1814 en 1815 bij den nood des geredden vaderlands bijzonder weldadig kenmerkt, waaruit wij mede tot den goeden aftrek van dit ſtukje mogen beſluiten; en ten aanzien van leering en ſtichting zijn deze beide Leerredenen mede niet ongeſchikt. Het vaderlandlievend, godsdienſtig, zedelijk doel komt in dezelve genoegzaam uit. De eerſte Leerrede heeft DEUTER. XXIII: 9 ten tekst: *Wanneer het leger uittrekt tegen uwe vijanden, zoo zult gij u wachten voor alle kwade zaken.* Deze keuze is niet onaardig; maar de aanwending wel een weinig gewrongen. De tweede is meer eene Bedeſtond, of uitvoerige aanſpraak voor het plegtig gebed; en de tekst, I KOR. XV: 57, *Gode zij dank, die ons de overwinning geeft!* kon hier wel niet anders dan een *motto* geven.

De menigte godsdienſtige Redevoeringen bij de heugelijke Omwenteling, en Europa's vernieuwde verloſsing uit het wederom vernieuwde gevaar door den Overheerſcher, geven over het geheel een aangenaam bewijs

Digitized by Google

wijs van de verbeterde predikwijze in de Christelijke gemeenten.

Disſertatio philologica de variis lectionibus *Holmeſianis* locorum quorundam Pentateuchi Moſaici, auctore JACOBO AMERSFOORDT, *S. S. Theol. Doct.* Lugd. Bat. apud *S. et J. Luchtmans.* 1815. 4to. pag. XVI. et 229. *f* 2-16-:

Dat is:

Letterkundige Verhandeling over de verſchillende lezingen in ſommige plaatſen van de boeken van Mozes, volgens Holmes *uitgave der oude Griekſche overzetting.*

Het is den echten Vaderlandsminnaar zoo wel, als den waren beoefenaar der Letteren, ten hoogſte aangenaam, wanneer hij op de vaderlandſche Hoogeſcholen zulke jongelingen zich vormen ziet, die metderdaad toonen, dat men veel goeds van hen te wachten heeft, en die dus op den regten weg zijn, om den luister van den vaderlandſchen naam, in het vak der geleerde ſtudien, te bevorderen, ſtaande te houden en te vergrooten. Maar, bovenal, ſtreelend is het denkbeeld: dat, terwijl ons vaderland aan de ijzeren banden van het knellend juk der Franſche overheerſching gekluisterd lag, en toen alles ſcheen in 't werk geſteld te worden om den lust tot de gewijde en ongewijde letteren te verdooven en uit te blusſchen; toen onze Hoogeſcholen, welke men de genade bewezen had van, onder welken titel dan ook, te blijven beſtaan, jammerlijk misvormd werden; toen voor Hoogleeraren en Leerlingen alle aanmoedigingen ſchenen verdwenen te zijn: dat, in die rampzalige en voor de ſtudien allerongunſtigſte tijden, de ijver der Hoogleeraren niet verflaauwde, en dat het aan geene jongelingen ontbroken heeft, die zich met de borst op de

Digitized by Google

de ſtudien toeleiden; ja, dat er toen juist zulke gevormd werden, die uitſtekend veel beloofden, en waarmede men zich, zelfs in de gunſtigſte tijdsomſtandigheden, met alle reden, geluk zou gewenscht hebben. Onder die jonge lieden, die, in de dagen van verdrukking en ontmoediging, voorbereid werden, om, bij het glorievol herrijzen des vaderlands, deszelfs alouden roem in de letteren te helpen ſtaven, en aan denzelven eenen nieuwen glans bij te zetten, behoort, buiten twijfel, de Schrijver van het werk, hetwelk wij thans voor ons hebben liggen. Na, op het Athenæum van zijne geboorteſtad Amſterdam, drie jaren te hebben doorgebragt, is hij op de Leidſche Univerſiteit vijf jaren gebleven: en, op raad van den Hoogleeraar VAN VOORST, nam hij, ter verkrijging van de Doctorale waardigheid in de Godgeleerdheid, de ſtoffe, uit welker bewerking die ſchoone en geleerde Verhandeling is voortgekomen. In dezelve willende handelen over de verſchillende lezingen in ſommige plaatſen der boeken van Mozes, volgens de uitgave der zoogenaamde 70 Griekſche overzetters van het O. V., door HOLMES in Engeland begonnen, geeft hij ons, na eene gepaste inleiding, eerst, een zeer oordeelkundig overzigt van hetgeen, betreffende de oude Griekſche overzetting, gedaan is, van de derde eeuw af vóór Christus geboorte, tot op de tijden van HOLMES in de achttiende eeuw, met eene opgave van het belang dezes werks voor de kritiek dezer overzetting. Daarop volgen eenige proeven van het verſchillend nut dezer uitgave, vooral met opzigt tot Mozes boeken; en, eindelijk, een hoofdſtuk over de verſchillende lezingen der plaatſen, uit die boeken in het N. V. aangehaald.

Wij verheugen ons, dat in ons vaderland eene Verhandeling is uitgekomen, waaruit aan de buitenlanders blijken kan, dat de zoo belangrijke Kritiek van het O. V., waaraan nog zeer veel te doen is, bij ons in geenen deele over het hoofd wordt gezien; en dat, door deze Verhandeling, de Heer AMERSFOORDT zich heeft doen

Digitized by Google

doen kennen als een man, die zijne Leermeesters en zijn vaderland tot eer verſtrekt. Wij wenſchen de Verhandeling in handen van vele binnen- en buitenlanders, die op eene welingerigte Bijbelſtudie den behoorlijken prijs weten te ſtellen: en, daar de jeugdige Schrijver, onlangs, tot eenen leerſtoel is verheven, twijfelen wij niet, of hij zal, hierdoor, zich des te meer aangeſpoord gevoelen tot de bevordering der gewijde letterkunde, bijzonder van het O. V., welke toch het voornaamſte en belangrijkſte gedeelte uitmaakt van het Hoogleeraarsambt in de Oosterſche talen, aan hem opgedragen.

Mnemoſyne, of Aanteekeningen van merkwaardige verſchijnſels van het animalisch Magnetismus; door Mr. P. G. VAN GHERT, *Secretaris bij de Hertoglijke Mineralogiſche Societeit te Jena, over Holland, en Lid van verſcheiden letterkundige Genootſchappen. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1815. *In gr. 8vo. XII,* 132 *Bl. f* 1-10-:

Enkele waarnemingen en proeven uitgezonderd, kunnen wij niet zeggen, dat de verſchijnſels, waarover deze aanteekeningen loopen, zoo bijzonder merkwaardig zijn. Zij bevestigen, over het geheel, de reeds van elders bekende naauwe vereeniging, welke het Magnetismus tusſchen den magnetiſeur, den gemagnetiſeerden, en allen, die er mede in *rapport* worden gebragt, daarſtelt; de meermaals waargenomene en beſchrevene eigenaardige wijze van gewaarworden in den magnetiſchen ſlaap, met al de gevolgen daarvan, enz. Maar, waartoe die eeuwige herhaling van altijd dezelfde proeven, en juist zulken, die vreemd en aardig zijn? Waartoe dat magnetiſeren in groote gezelſchappen, dat toch bij menigen zieken de werking belemmeren, en voor anderen hoogst onaangenaam, ja zelfs ſchadelijk wezen kan?

Dit

Digitized by Google

Dit laatſte, ten minſte, blijkt uit vele gevallen, welke hier verhaald worden. Waartoe dat langdradig verhaal van allerlei niets afdoende kleinigheden? Er zijn verſchijnſels, welke niets meer leeren, of men ze ééns, dan of men ze tienmaal waarneemt, zoo als b. v. het proeven van pepermuntjes en peperkoek. Dergelijke verhalen beſlaan te veel plaats in dit werkje, en verdonkeren belangrijker waarnemingen en aanmerkingen; zoo als omtrent de noodzakelijkheid der zenuwtoevallen ter herſtelling van ſommige zieken; omtrent de mogelijkheid, om de gewaarwordingen en gedachten van den magnetisch-ſlapenden te verbinden met den wakenden toeſtand; omtrent de ſterke en plotſelijke werking van het Magnetismus op ſommige perſonen. Van dit laatſte kan men dit geheele geſchrift als een bewijs aanmerken: want het loopt vooral over de verſchijnſelen, bij eenige Dames waargenomen, die, de eene voor, de andere na, door het magnetiſeren bij te wonen, zelve in den magnetiſchen toeſtand vervielen, en een' geruimen tijd in gezelſchap gemagnetiſeerd werden en ſliepen; waardoor VAN GHERT dan ook gelegenheid kreeg, om verſcheidene gemagnetiſeerden te zamen in *verband* te brengen. De verſchijnſelen, daarbij waargenomen, komen veelal overeen met die reeds van elders genoegzaam bekend zijn.

Onze Schrijver ſchijnt in zijne genezingen niet zoo ſpoedig te kunnen ſlagen als de Heer CRANS, van *Dordrecht;* doch dit was over het algemeen, behalve bij ligte ongeſteldheden, altijd het geval, en beneemt dus niets aan de waarde van den Heer VAN GHERT, als magnetiſeur, of aan de gepastheid zijner wijze van behandeling. Deze langdurigheid, en wij mogen er wel bijvoegen moeijelijkheid, der magnetiſche behandeling beneemt haar veel van hare waarde, als geneesmiddel: want men ſchroomt den zieken aan zulke langdurige en laſtige bewerkingen te onderwerpen, wanneer niet alle andere middelen te vergeefs beproefd zijn. Het verlies van tijd, bij de onzekerheid of de *cuur* gelukken en van

eene

Digitized by Google

eene goede uitwerking wezen zal; de vrees, dat óf de kranke óf zijne betrekkingen te spoedig het geduld verliezen of mistronwen zullen opvatten, (zoo als VAN GHERT ook reeds schijnt ondervonden te hebben;) de schromelijke gevolgen, welke dit middel, verkeerd aangewend, meer dan eenig ander middel, hebben kan, en meermalen gehad heeft; de schijnbare gemakkelijkheid der aanwending, die zoo menig onbevoegden daartoe verleiden kan: dit alles zijn zwarigheden, die, als zoo vele *contra-indicantia*, het magnetiseren ook dán minder raadzaam kunnen maken, wanneer het anders aangewezen is. En waren wij slechts zoo ver, dat wij er eene duidelijke *aanwijzing* toe konden vinden; dat wij eenigermate konden bepalen, in welken toestand van het zieke ligchaam dit middel eigenlijk dienstig is en nut aanbrengt! Maar ook dit hoofdartikel blijft ons nog ontbreken, en moet elken waren Geneesheer, zoo niet huiverig, althans ten uiterste omzigtig maken in de aanwending van zulk een in schijn onschuldig, inderdaad hevig werkend middel.

Wij zijn er verre van daan, om de *waarheid* der magnetische verschijnselen geheel in twijfel te trekken, of derzelver *weldadigheid* geheel te loochenen; maar, dewijl thans zoo velen alles van het Magnetisme verwachten, en wanen, dat het andere geneeswijzen en geneesmiddelen overbodig maakt, meenden wij te moeten aanmerken, dat het, uit een geneeskundig oogpunt, een der moeijelijkste, onzekerste, en zelfs gevaarlijkste middelen is, welke wij kennen, en dat het eenigermate gelijk staat met het gebruik van hevig werkende vergiften, ja nog veel meer met eene zware chirurgische kunstbewerking, waarvan de uitslag onzeker is.

Indien voorts de ontdekkingen, welke het Magnetismus, in het gebied der natuurkunde van den mensch, naar ligchaam en geest, belooft, doen wenschen, dat men de ondernomene nasporingen ijverig voortzette, vordert echter ook de eerbied voor den mensch, en voor-

Digitized by Google

vooral voor den hulpeloozen zieken, dat men hem niet als een middel gebruike tot onderzoek der natuur, en zoo den mensch in een' gelijken rang plaatse met eene luchtpomp of elektrisseermachine.

Geschiedenis der Staats-omwenteling in Nederland, voorgevallen in het Jaar 1813. *Door Mr.* HERMAN BOSSCHA, *Hoogleeraar aan het Athenæum Illustre, en Rector der Latijnsche Scholen te Amsterdam, enz. IIde Stuk. Te Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon *en* J. van der Hey. 1815. *In gr.* 8*vo.* 279 *Bl. f* 4-18-:

De Heer BOSSCHA levert ons hier een tweede stuk zijner fraaije Geschiedenis der Omwentelinge. Hij had gehoopt, dezelve hiermede ten einde te brengen. Dan, daar ziekte het werk heeft opgehouden, geeft hij, wat hij vaardig heeft, een matig deeltje, bevattende het gebeurde in 1813. Wij twijfelen niet, of de lezer zal hem dezen spoed dankweten.

De inleiding des eersten deels, met grond, gewijd zijnde geweest aan het overzigt der lotgevallen van het vaderland, gedurende, en betrekkelijk tot, deszelfs veeljarige scheiding van het Oranjehuis — wordt die van dit tweede stuk niet minder gepast besteed aan de beschouwing van 's Vorsten, en zijner doorluchtige familie, wedervaren in dat zelfde noodlottige tijdperk. Inderdaad, zoo hier als daar brengt hem dit standpunt van zelve tot eenen geregelden aanvang en ontvouwing der te melden zaken.

Zoo wel binnen- als buitenslands vielen de oogen reeds vroeg op den Prins van Oranje, als den geschiktsten, om, bij de verbreking van het vreemde juk, aan het hoofd dezes lands te komen. ORANJE was de leus van den opstand, die te *Amsterdam* en in *'s Hage* al spoedig uitbrak, en de wensch naar de terugkomst van

Digitized by Google

dit Huis was algemeen. Terstond vertrekken dan ook twee Heeren naar Engeland, om hem dit te boodschappen. Ten spoedigste volgt hij. Men beweegt hem, de Souvereiniteit te aanvaarden. Hij wordt te Amsterdam, vervolgens in 's Hage en elders, daarvoor uitgeroepen. Hij geeft verschillende proclamatien uit, en aanvaardt het roer der regering, tot hiertoe door het Algemeen Bestuur, in zijnen naam, gevoerd. — Dit is de aangename en belangrijke inhoud, opgeluisterd door de schoone staatsstukken, in hun geheel geplaatst, van het eerste gedeelte dezes boekdeels.

Daarop volgt een omstandig berigt van den voortgang der omwentelinge, door het verdrijven der vijanden uit de nog bezette plaatsen. — *Muiden* gaf zich spoedig aan de onzen over. *Briele* ontworstelde, na verscheidene tegenheden, zelve aan den vijand. *Hellevoet* volgde. *Oeltgensplaat* werd gelijktijdig door de kustkanonniers van *Goeree* bemagtigd. Ook de *Willemstad* ging zonder moeite over. Van de Zeeuwsche eilanden, reeds lang in staat van beleg verklaard, en met 27 van Slagtmaand dadelijk afgesloten, werden *Schouwen* en *Duiveland* mede bevrijd, eene Engelsche vloot met de inwoners zelven medewerkende om de Franschen te verdrijven; desgelijks *Tholen* en *Noordbeveland*. In *Zuidbeveland* bleef het fort *Bath* in handen der Franschen; en had men van hen veel te lijden. *Heusden* en *Geertruidenberg* werden ontruimd; ook *Breda* op het onverwachtst verlaten.

Nu gaat de Schrijver over tot een niet min omstandig verhaal der, minder gelukkige, pogingen tegen de overige versterkte plaatsen. *Naarden*, *de Helder*, *'s Hertogenbosch*, *Deventer*, *Koevorden*, *Delfzijl*, weerstonden ten einde toe, tot groot leed der inwoneren, en inzonderheid van de omgelegen landlieden, schoon het nergens aan moed en opoffering ontbrak, om 's vijands roofzuchtige uitvallen te keer te gaan.

Hierna hervat de Heer BOSSCHA den draad der staatkundige gebeurtenissen. — De Vorst vond veel te herstellen. Geld en manschap was de eerste groote behoefte.

Digitized by Google

te. Vrijwillig werd eene ſom van weinig minder dan veertien ton bijeengebragt; en ook aan toeloop van wakkere verdedigers ontbrak het niet. De tijd, echter, eischte meer. En landmilitie benevens landſtorm werden ingevoerd. — Nog worden eenige gewigtige beſluiten gemeld, door Z. K. H., op raad en met overleg van eenen kleinen kring van ſtaatsmannen, genomen — de aanvankelijke herſtelling van het zeewezen enz., de affchaffing van het ſtelſel der Franſche Douanen, eenige verandering in de wetboeken, zorg voor het hooger onderwijs, benoeming der Commisſie tot de Grondwet, opdragt door Z. K. H. van den post van algemeen' Secretaris aan den Heer FALCK. Dan volgt de aankomst van den Erfprins — de herſtelling der oude vriendſchapsbetrekking met Grootbrittanje, het ſlot, en de overgang tot het

IIIde Hoofddeel des werks; zijnde het tweede in dit deel. Hetzelve behandelt *den voorſpoed der Bondgenooten, en derzelver inval in Frankrijk zelf;* beginnende, na eenen korten aanloop, met de onderhandelingen te Frankfort, — dan het beſluit, openlijk aangekondigd, om Frankrijk zelve in te rukken, de krijgskundige ontwerpen ter volvoering van dit beſluit, en de verklaring aan de Zwitſers, over wier bodem men trok. Nu volgt het gebeurde in Parijs zelve, de mededeeling der ſtukken betrekkelijk de vredesonderhandelingen aan de wetgevende vergadering, het verſlag der Commisſie bij monde van den Heer LAINÉ, met 's Keizers woede en onbetamelijk antwoord. En hiermede eindigt dit ſtuk, uitgenomen een goed deel *Aanteekeningen en Bijlagen*, waaronder ſommigen uitgebreid en belangrijk; als, vooreerst, het voorgevallene omtrent eene beloofde ſchavergoeding aan het Huis van Oranje, met het *tractaat* in 1802 geſloten, doch, door Franſchen invloed, nooit bekrachtigd; voorts beſluiten en proclamatien, zoo van het Algemeen Beſtuur als van den Vorst, in het werk niet ingevlochten; ook

Digitized by Google

nota's betrekkelijk den vredehandel te Frankfort, enz.

Op deze wijze den inhoud en het beloop des werks met algemeene trekken hebbende aangeduid, schiet ons, bij het reeds gezegde en nog te zeggen, weinig over, dan de verklaring, dat de Heer BOSSCHA steeds voortgaat, op zijne, eenvoudig klare, geregelde en aangename, wijze te verhalen, met die mate van volledigheid en bedaarde onpartijdigheid, welke de jongheid der gebeurtenissen toelaat. Wij danken hem voor menige aanvulling onzer kennis van de verhaalde zaken, en kunnen niet zeggen op iets gestooten te hebben, dat ons, als valsch of verkeerd, op eene onaangename wijze in het oog viel.

Wij vinden hier wederom Portretten — van de Heeren KEMPER, F. SCHOLTEN en CHANGUION, doch moeten ons beklag over de gravure herhalen, en zouden ons voorts, met den Auteur, beklagen, dat de Heer FALCK niet heeft kunnen goedvinden, het dankbaar publiek ook zijne beeldtenis te doen aanschouwen, bijaldien de uitvoering der voorwerpen waardiger geweest ware.

Verhaal der Fransche Krijgsgevangenschap (*Augustus* 1812, *tot April* 1814) *van* MAURITS VON KOTZEBUE, *Luitenant bij den Generalen Staf van het Russisch-Keizerlijk Leger; uitgegeven door deszelfs Vader*, AUGUST VON KOTZEBUE. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1815. *In gr.* 8vo. 263 *Bl. f* 2-18-:

De jongere zoon van den beroemden AUGUST VON KOTZEBUE was, benevens zijn' ouder' broeder WILLEM, in den dienst van zijn Vaderland, toen BUONAPARTE hetzelve in 1812 aanviel. Laatstgemelde sneuvelde in dien gewijden kamp; eerstgemelde werd gevangen, en, hetgeen zonderling is, beiden bij *Polozk*; doch de

Digitized by Google

de dood verraste den oudſten in de armen der zegepraal, gevangenſchap toefde den ander' op den terugtogt in den aanvang des Oorlogs, terwijl beiden van hunne kameraden geſcheiden waren.

MAURITS, wiens lotgevallen als krijgsgevangene hier verhaald worden, had reeds met KRUSENSTERN den Aardbol rondgereisd, en diende thans ſedert zeven jaren bij de *Ruſſiſche* landtroepen, zijnde Luitenant bij den Generalen Staf. Op 10 (22) Augustus 1812 werd hij in een bosch verrast, bij den Generaal ST. CYR gebragt, vervolgens wel ontvangen door den jongen MASSENA, (zoon des Maarſchalks) met wien hij vroeger op de voorposten kennis gemaakt had, en werd, door de verwoeste ſtreken van *Litthauwen* heen, naar *Wilna*, en vandaar naar *Koningsbergen*, gebragt. Het verhaal *dezer* lotgevallen is wel het merkwaardigſte uit het boek; daar het de algemeene, onbeſchrijfelijke ellende in een voorbeeld doet zien, waaraan *toen* reeds, te midden des zomers, doorreizende benden in deze baldadig vernielde ſtreken te lijden hadden. De geleider van den gevangenen, een *Hollandsch* Luitenant PINEDA, leed vooral niet minder gebrek, dan hij; en het kwam zoo wel met dezen, als met andere *Franſchen*, ſomtijds, door den honger, wel eens tot ernſtige tooneelen. Tuſſchenbeiden kwam bij deze ellende nog de ſtank der doode paarden, waarvan er tusſchen *Wilna* en *Kowno*, volgens de *Franſchen* zelve, wel drieduizend lagen. (Dit was echter nog lang vóór den winter.) Te *Kowno* ging men ſcheep op den *Niemen* naar *Tilſit*; doch moest, uit hoofde van de onbeſchoftheid der gekwetſte ſoldaten, een gedeelte van den weg over land afleggen. De reis door de *Pruisſiſche* ſtaten is minder belangrijk, een geſprek met den goeden Koning uitgezonderd. De haat tegen de *Franſchen*, en de hoop op bevrijding, was aldaar (November 1812) reeds tot eene aanmerkelijke hoogte geſtegen. Te *Weimar*, waarheen VON KOTZEBUE een' uitſtap deed, ſprak hij de beminnelijke (Erf-) Grootvorſtin, eene *Ruſſiſche* Prinſes,

Digitized by Google

zuster van Keizer ALEXANDER, die hem in het voorbijgaan de gewigtige tijding half influisterde: „hij (NAPOLEON) is dezen nacht hier doorgekomen; ons „vaderland is bevrijd!" Te *Eifenach* was deze, als een gemeen reiziger, des avonds binnen gekomen, en had een gemeenzaam gesprek met de postmeestersvrouw aangeknoopt, en haar zelfs (dus wilde het gerucht) een' fraaijen ring vereerd. Voorts had de reis van onzen krijgsgevangen niets bijzonder merkwaardigs tot *Soisfons*, alwaar het geluk hem in kennis bragt met eenen Dr. LETIERCE, een' voortreffelijk man, en deszelfs niet minder uitmuntend huisgezin, waarvan de geregelde, burgerlijke levenswijze, de goedhartigheid, en de kiesche oplettendheden omtrent den Schrijver, die er meer kind in huis dan kostganger was, met ware bevalligheid geschilderd worden. Wij verheugen ons waarlijk over dezen, en eenige andere trekken, die ons de *Franschen*, althans buiten *Parijs*, in een gunstiger licht vertoonen, dan hunne daden binnen- en buitenslands hen hebben leeren kennen. Uit hoofde van den overtogt der Bondgenooten over den *Rijn*, werd de jonge VON KOTZEBUE van *Soisfons* naar *Dreux* vervoerd. Eene onvoorzigtigheid, doch uit de edelste drijfveêr ontstaan, om namelijk zijnen weldoener LETIERCE eenen aanbevelingsbrief van eenen medegevangenen *Russischen* Generaal te brengen, deed hem te *Dreux* missen, en dus, tot straf; naar *St. Malo* overbrengen, waar de behandeling bij de tot hiertoe beschrevene zeer aanmerkelijk afstak. Eerst, uit hoofde eener bijzondere veete, met eenen Serjant der *Gendarmes* in een morsig hol bij de ergste misdadigers, daarna in eene kamer van het kasteel opgesloten, en des nachts ieder uur opgeroepen, was zijn toestand verre van benijdenswaardig. Hierbij komt dan nu ook de donkere zijde van het *Fransche* karakter in eenige trekken (die echter nog niet van de ergste zijn) voor den dag. De *Fransche* boeren worden mede niet gunstig geschilderd, (hierop zijn echter vele, en eenige zeer merkwaardige, uitzonderingen,

Digitized by Google

gen, gelijk *Rec.* van ooggetuigen weet.) Aardig is de beschrijving van de levenswijze des *Fransschen* burgers uit den middelstand in de kleinere steden. Men eet daar b. v. nog des middags ten één uur, schoon de rijkere het drie of vier laat worden. Onze *Rus* klaagt bitter over de winterkoude: zeer natuurlijk! hij vindt zijne kagchels in *Frankrijk* niet weder. Zijne bevrijding op 4 April 1814, ten gevolge der tegenomwenteling en de komst des Konings tot den troon, ging met zoo veel vreugde, ja geestdrift, van de zijde des volks verzeld, dat wij de groote menigte op *dat* tijdstip en in *dat* gewest (*Bretagne*) voor opregt Koningsgezind moeten houden. Hij werd te gelijker tijd met een' *Hollandsch* Overste der Nationale Garde (misschien TULLINGH VAN OLDENBARNEVELD?) vrijgelaten.

Het boek leest aangenaam, in een uur van uitspanning; de aangenaamheid wint het zelfs van de belangrijkheid.

BUONAPARTE's *Overscheping van Elba naar Frankrijk, enz. II–VIde Stuk.* (Ook onder den algemeenen titel: BUONAPARTE's *laatste Ondernemingen, en derzelver naaste Gevolgen, meestal op grond van wederzijds geleverde, en in het verhaal voorkomende oorspronkelijke stukken. Door* G. BRUINING. *In II Deelen.*) *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8*vo. Elk Stukje f* :-11-:

Wij hebben te zijner tijd, bij de verschijning van het eerste stukje, dit werk aangekondigd. Thans is het tot twee deelen, elk uit drie stukjes bestaande, uitgedijd, en met de terugkomst van LODEWIJK XVIII in *Parijs* ten einde gebragt. Wij komen er dus, voor een oogenblik, op terug.

Als een tamelijk volledig, bijna gelijktijdig, verslag van het gebeurde, en vooral als eene verzameling der echte stukken, hiertoe betrekkelijk, is het gewis noch voor den volgenden geschiedschrijver, noch zelfs voor den hedendaagschen lezer, die zich gaarne het voorgevallene regelmatig herinnert, zon-

Digitized by Google

der aanmerkelijke verdienste. De vlijtige Auteur verdient, van dien kant, allen dank en lof. En de man toont, zelf heel wel te weten, dat de verschheid der gebeurtenisſen niet veel meer dan de opzameling van bouwſtoffen toelaat. Dit, echter, belet niet, dat een ſchrijver, een verhaler, altijd naar verband, naar eenheid en natuurlijken zamenhang der vermelde dingen ſtaat, en de gapingen, te dezen opzigte door gebrek of onzekerheid der berigten achtergelaten, met eigene gisſingen en theorien zoekt aan te vullen. Dit is ook BRUINING's geval; en wel te meer, omdat ieder ſtukje toch eene inleiding vordert, die veelal ſtrekt, om ons, reeds bij voorraad, op des Schrijvers ſtandpunt te plaatſen. Dan, of de lezer hier altijd even zeer zal te vreden, en met BRUINING van één gevoelen zijn, daaraan twijfelen wij. Over het geheel vinden wij iets onaangenaams in 's mans wijze van redeneren, daaruit welligt ontſtaande, dat dezelve veel vreemds op eenen zeer ſtelligen toon mededeelt, en zich, bij elke mogelijke gelegenheid, op eigene, zelden op andere, geſchriften beroept, of dezelven aanhaalt. Een man, die zoo geheel in den kring zijner eigene begrippen leeft en zweeft, en ons, als met eene meesterachtige houding, gebiedt, denzelven binnen te treden, moet een ware toovenaar zijn, en ons door zijne welſprekendheid bezweren, door de kracht van zijnen geest onwederſtandelijk medeſlepen, of wij gevoelen ons, integendeel, afgeſchrikt en teruggeſtooten. Wij durven den, waarlijk geleerden, en ſomtijds gelukkig originelen, Schrijver wel aanraden, zijn geliefde *wij* een weinig meer op den achtergrond of in de ſchaduw te plaatſen, en, zich enkel bij het behandelde bepalende, wat minder te trachten, het geſtelde als een' wel paſſenden ſchalm in de geheele keten zijner werken te doen voorkomen. Het: *tempora mutantur, et nos mutamur in illis*, is toch al zeer algemeen, tot zekere hoogte, toepaſſelijk; en het gaat dikwijls al vrij moeijelijk, onze denkbeelden, zoo als die voor jaren, vóór belangrijke en onverwachte uitkomſten, zijn geweest, met de lateren juist te doen rijmen. BRUINING mag zeggen wat hij wil, de wereld zal RASTOPCHIN altijd blijven danken, dat hij NAPOLEON het verblijf in *Rusland* onmogelijk maakte. Zijn oogmerk zij zoo vroom als het wil, in louter ſtaat- en krijgskundige ſtukken zal zij den bijnaam van *Jakobijnsgezinden Atheïst* ſteeds on-

gen

gepast noemen. Even zeer zal het hem altijd moeijelijk vallen ons te beduiden, dat NAPOLEON, gedurende bijna de geheele *invasie*, meest de *dupe* der lieden van bovengenoemden stempel was. Ja zelfs zijn wij ongeloovig, of liever ligtgeloovig genoeg, om nog al eenige waarde te hechten aan eene, dadelijk bestaande, welgevestigde, uitgebreide, en tot aanmerkelijke rijpheid gebragte, zamenzwering in *Frankrijk*, alvorens NAPOLEON den grooten stap van *Elba* waagde. Ook meenen wij de verklaring der Geallieerden, vooral van *Engeland*, dat men Frankrijk geene regering wilde opdringen, niet zoo Jezuitsch te moeten opvatten, als BRUINING. De Franschen hebben niets gedaan, om zelven NAPOLEON tegen een' ander' te verwisselen; maar hebben alles op de *vreemdelingen* laten aankomen. Ergo!

Ziedaar eenige staaltjes van BRUINING's bijzondere denkwijze over een en ander. Wij zouden dezelven aanmerkelijk kunnen vermeerderen. Dit is, echter, niet noodig. Over het geheel schijnt onze Schrijver, naar ons oordeel, de menschen wat al te weinig slim te achten. Lieve, geleerde man! dit is zulk eene groote en gevaarlijke dwaling. Het allereerste nadeel, dat er op zit, is, dat zij ons deze verdenking met woeker teruggeven, en ons, in spijt der hoogdravendste letterwijsheid, boosaardig uitlagchen.

Belijdenissen des Geloofs van vier Kweekelingen van het Instituut tot onderwijzing van Dooven en Stommen, openlijk afgelegd op Woensdag den 17 Januarij 1816, in de Nieuwe Kerk te Groningen. Te Groningen, bij W. Wouters. 1816. *In gr. 8vo. VIII, 46 Bl. f :-9-:*

Meer dan eens gaven ons de Nieuwspapieren, en het jaarlijksch Algemeen Verslag van het Instituut te Groningen, berigt, dat Dooven en Stommen, aldaar onderwezen, vóór het verlaten dier hoogstnuttige Kweekschole, belijdenis aflegden van hun Christelijk geloof, en aangenomen werden tot leden van het voorvaderlijk Kerkgenootschap, waartoe zij zeker de naaste betrekking hebben, en als door geboorte te huis behooren. Driewerf had reeds deze plegtigheid meer openlijk plaats; en was de aanneming in vroegere jaren, ten overstaan

Digitized by Google

eener talrijke ſchare, verrigt geworden, zonder dat aan het verlangen van velen, getuigen van dat hartroerend en bij uitnemendheid ſtichtend tooneel van Godsvereering, voldaan werd, om, namelijk, *de antwoorden dier ongelukkigen*, met de meeste aandoening gehoord, vervolgens *te mogen lezen en herlezen*. De Heer W. WOUTERS, tot Mededirecteur en Secretaris van gedachte Inſtituut ingekozen, en als zoodanig tegenwoordig bij die heilige verrigting, waarbij een viertal Kweekelingen, met den aanvang van dit jaar, de groote werken Gods met ſprakelooze taal verkondigden, en Jezus belijden mogten voor de wereld, vervult ten laatſte dien wensch, op nieuw en door velen aan hem betuigd, door de uitgave van het aangekondigd boeksken. Hem, en der Hoofddirectie, die in 's mans voorſtel toeſtemde, durven wij volmondig voor onze Geloofs- en Landgenooten daarvoor dankzeggen, dat hij alzoo duizenden van hen, die, ondanks de opregtſte begeerte des harten, nimmer dat plegtige bijwonen konden, als 't ware daarbij inleidt, en door zijn gepast Voorberigt, zoo goed mogelijk, voor den geest brengt. Wij ten minſte, die onder gezegde menigte behooren, lazen het ſtukje, dat voor ons ligt, met een zielſtreelend genoegen, en de diepſte verwondering over het nut, door den onſterfelijken GUYOT, der menschheid tot eere, wederom daargeſteld. Die man is boven onzen lof zoo zeer verheven, als onze rijke moedertaal zelve te arm is, om zijne verdienſten bij het Inſtituut, in zes-en-twintigjarigen dienst bewezen, naar eisch te huldigen! Dien man, onvergetelijk bij ons en onze late nakomelingen, zijn wij deze *eerſte lettervrucht* van Dooven en Stommen, door hem opgeleid en in godsdienſtige kennis onderwezen, verſchuldigd; eenen eerſteling, overwaardig, tot *zijnen* roem en dien van *Nederland*, in uitheemſche talen overgebragt, door geheel Europa verſpreid, en, ter beſchaming van het dom en vermetel Ongeloof, vereeuwigd te worden! — Vergeeft het ons, Lezers! indien wij thans, uit verbazing over hetgene wij voor ons hebben, eerder als Lofredenaars, dan koelzinnige Beoordeelaars optreden. Wij ſchamen ons deswege niet, bij zulk eene proeve van hetgene op nieuw aan *vier* ongelukkigen gewrocht is, die, beroofd van gehoor en ſpraakvermogen, buiten het Inſtituut naauwelijks meer dan een dierlijk leven zouden geleefd hebben, door toegang tot hetzelve tot menſchen, nuttige leden der maatſchappije, en Christenen,

Digitized by Google

nen, verheven werden, hunne beſtemming voor eene eeuwigheid leerden gevoelen, en van Gods genade in Jezus overtuigd geworden zijn. Trouwens, de gebreken zelve, die wij hier in taal- en ſpelfouten aantreffen, (dit leert ons het Voorberigt van den Uitgever) zijn zoo vele getuigen van de echtheid van hetgene hij levert, ingeſloopen in de antwoorden op de vragen, door den Eerw. D. HENDRIKSZ den Kweekelingen opgegeven, en van dezen met eene vlugge pen geſchreven; terwijl een aanwezig koor van zangers en zangeresſen, of wel de Gemeente, bij beurtwisſel, een grooter of kleener getal van verzen zong uit de *Evangeliſche Gezangen*, daartoe van den Leeraar gekozen (*). En, zoo het opſtel der Christelijke Geloofsbelijdenisſen, hier medegedeeld, en allezins inſtemmende met de doorgaande gevoelens van het meest talrijk Kerkgenootſchap in Nederland, waarbij de Kweekelingen zijn aangenomen, niet mogt inſtemmen met ſommige leerbegrippen van andersdenkenden; wie zou zich deswege als regter, niet zonder ijdelen waan, mogen opwerpen over den naasten? — wie zich niet veelmeer hartgrondig verblijden, dat, gelijk hij zelf, zoo ook deze Doofſtommen hunnen roem en heil ſtellen in Jezus te kennen, en dien gekruist? Wij, ten minſte, de twisten der Schole daarlatende, vermeenen, dat het te dezen althans onze taak niet is, over de gedane Belijdenisſen iets te zeggen, dan met Paulus, „ dat elk Geloovige „ ſtaat of valt zijnen eigenen HEERE;" naardien de opregtheid des harten bij ons hoogere waarde heeft, dan eenig begrip of denkwijze wegens duistere geſchilpunten onder de Genootſchappen of leden der Kerke. Maar het dertigtal vragen, hun voorgelegd, is door BOUWE SIJTSES SIJTZEMA, HENRICUS WILHELMUS HELDRING, MARGARETHA HESSE, en LENA VREESWIJK, (wier namen wij ons verpligt rekenen te vermelden (†)) met zulk eene vaardigheid, dui-

(*) Het doet ons leed, in de opgave dezer Gezangen, en wel in die op bl. VII, op eene drukfout geſtooten te hebben, die het naſlaan voor den begeerigen onmogelijk maakt: wij vinden daar gewaagd van vs. 6e en 6t uit het IVde der *Evang. Gezangen*, dat bij lange na zoo vele verzen niet telt.

(†) Tot verder narigt, en om te voldoen aan de vermoedelijke belangſtelling van dezen of genen onzer Lezeren, voegen wij nog hierbij, dat SIJTZEMA, oud 19 jaren, geboortig is van *Kie* onder *Franeker*, van

Digitized by Google

duidelijk begrip van derzelver inhoud, kunde van zaken, opregt geloove, en gevoel van zedelijkheid of vromen ernst, ja ook met zulk eene blijkbare bedrevenheid in de H. Schrift, en goeden redeneertrant, beantwoord, als geenszins misſen kan, onze goedkeuring, en die van elk' onzijdigen, van hunne Geloofsgenooten meer bijzonder, volkomen weg te dragen. En, wat meer is, dit werk dier Kweekelingen des Heeren GUYOT heeft zoodanige innerlijke waarde, dat wij meermalen onder het lezen ons van verwondering opgetogen gevoelden, dan wederom van ſchaamte bloosden over die menigte onzer Medechristenen, van gelijken, en ook meer aanzienlijken, ſtand en geboorte in de maatſchappij, bij verre na niet in ſtaat eene belijdenis van hun geloove op het papier te brengen, zoo goed bewerkt, als dezen van vier der Doofſtommen. En hoe vereert het dezen al verder, dat bij hen de gevoelens van vaderlandsgezindheid en hartelijke dankbaarheid met waren eerbied voor God ten naauwſte vereenigd zijn, en gewis eene der ſchoonſte plaatſen uitmaken in hunne Belijdenis, welke wij, aan onze Lezers eene proeve verſchuldigd van het geheel, hierom te liever overnemen. Na opgave der algemeene bewijzen van Gods Voorzienigheid, door den Leeraar gevraagd naar een ander of meer bijzonder, bekwam deze ten antwoord van SIJTZEMA:

„ Een groot bewijs vinden wij in de jongſte gebeurtenisſen van ons vaderland, hetwelk God van de overweldiging zoo wonderbaarlijk gered heeft en wij onze geliefde Vorst weder gekregen hebben, onder wiens regeering den ouden luister en bloei van ons vaderland begint terug te keren." — En van HELDRING: „ Ik bewijs dit ook uit het beſtaan van verſchillende zoorten van Gods of weeshuizen, beroemde en weldadige geſtichten, waardoor het lot van zo veele ongelukkigen verzacht wordt. bij voorbeeld, het Inſtituut, waarop wij zijn, hetwelk God door zijne bijzonder beſtiering door den Heer GUIJOT heeft laten oprichten en in ſtand houden, waarop wij beſchaafd worden en van alles en wel voornamentlijk van den Godsdienst kennis gekregen hebben."

Geen

van handwerk een Schrijnwerker; HELDRING, oud 19 jaren, van *Zevenaar*, een Paſſementwerker; M. HESSE, oud 20 jaren, van *Groningen*, eene Strookennaaiſter; en L. VREESWIJK, oud 22 jaren, van *Amſterdam*, eene Linnennaaiſter.

Digitized by Google

Geen wonder, voegen wij hierbij, dat, terwijl NAPOLEON, die al het goede, nuttige en roemwaardige in ons Vaderland te verdelgen zocht, en metderdaad, vooral door zijne veelerlei verdrukking, daaraan groot nadeel toebragt, echter, dank zij den Hemel! niet geheel slagen mogt in zijn verfoeijelijk doel; de invloed, daarentegen, en het voorbeeld van onzen waardigen Koning, en van het Koninklijk Huis, Begunstigers van vaderlandsche en weldadige Inrigtingen, en alzoo mede van het Instituut te Groningen, onder den zegen der Voorzienigheid, krachtig belooft mede te werken tot Neêrlands roem, van ouds gezocht in het aankweeken van godsdienstige kennis, goede zeden en menschlievende stichtingen, welk alles gedachte Instituut in zich op het schoonste vereenigt. De *Nederlander* daarom, wie hij zij, die voormaals, (en, helaas! het is waarheid) onder een opgeraapt of nietig voorwendsel, zich onttrok, of wel geen deel ooit nam, aan het ondersteunen van eene zoo heilrijke Stichting met eenige voor zijn vermogen of stand in de maatschappij pas noemenswaardige bijdrage, schame zich des voortaan onder zijne meer liefdadige Christen-medeburgeren, en meer nog voor het alwetend oog van God, uit wraakbare onverschilligheid, of gehechtheid aan den Mammon, *geenen* naam of titel te hebben onder de begunstigers dier Kweekschole van Ongelukkigen, aan wier hoofd de KONING staat. Maar neen! de gestrengheid des oordeels, vooral, over de drijfveren van anderen, aan den Regter der menschen overlatende, vertrouwen wij, dat zoodanige dankbaarheid wegens onze verlossing van Volk en Vaderland, als wij met verrukking in de Belijdenis der Doofstommen opmerkten, onder alle onze Medechristenen, en hunne vroomheid, die het inboezemen van godsdienstige en zedelijke gevoelens aan ongelukkig van de Natuur bedeelde medemenschen op hoogen prijs stelt, eenen wedijver ontvonken zal, om een penningsken, van andere min nuttige uitgaven, jaarlijks uit te zuinigen, tot bevordering van den verhoopten en duurzamen bloei en uitbreiding van meergezegde Instituut.

Overtuigd, dat het aanslaan veler handen allen zwaren arbeid ligt maakt, en ontwarende, hoe de uitgave dezer Belijdenissen almede ten doel had tot deelneming op te wekken, door openbaarmaking van het goede, hetwelk deze gezegende Stichting bij Doofstommen, van Gods- en Godsdienst-kennis bui-

Digitized by Google

buiten zoodanig onderwijs geheel verstoken, en ten last der maatschappije levende, uitwerkt, hebben wij vermeend, bij ons verslag van dit werkje, een woord ter aansporing van hen, die traag zijn in Christelijke liefde, te moeten voegen; waarna wij de pen nederleggen, en dit kleene boeksken onzen Landgenooten ter meest algemeene lezing aanprijzen.

Noodig Berigt voor den Nederlander, wegens eene nieuwe verbeterde wijze van Kunstverlichting, door middel van vlamvatbaar Gas uit Steenkolen. Voorgedragen bij wijze eener Verhandeling door B. KONING, *V. D. M. te Akersloot, Lid van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *Met* 1816. *In gr.* 8vo. 54 *Bl.* f :-16-:

Wij hebben, in ons Mengelwerk, bij herhaling gesproken over het nieuwelings uitgevonden Gaslicht (*), een en andere stukken, daartoe betrekkelijk, uit het Engelsch vertalende (†). Dit onderwerp is hier ter stede onlangs meer ter sprake gekomen, door de proeven van den Eerw. Heer B. KONING, in het Oude Vrouwen-huis, met dit licht genomen. Dezelven schijnen, over het geheel, tot voldoening der aanschouweren te zijn afgeloopen. Doch, geheel zonder bedenkingen, door vooroordeel, onkunde, eigenbaat krachtig geruggesteund, komt zelden iet ongewoons tot stand.

Hoe dit zij, het *Noodig Berigt*, dat de Heer KONING ons in deze soort van Verhandeling wel wil geven, is verre van overtollig of onbelangrijk te zijn. De Lezers van het door ons medegedeelde zullen daarin veel minder eene herhaling van het reeds bekende, dan wel uitbreiding, verbetering en gewenschte toepassing op onze bijzondere omstandigheden, enz. vinden.

De Heer KONING was, tot voor korten tijd, geheel onbekend met de manier der bereiding en aanwending van het gas tot licht, bij de Engelschen in gebruik. Hij had, echter, voor zichzelven eenen geschikten weg gevonden, en daar-

(*) Zie No. III en VII dezes jaars. (†) No. XV des vorigen jaars.

Digitized by Google

daarvan, nu en dan, als ter proeve, gebruik gemaakt. Bij vergelijking vond hij, daarna, dat zijne behandeling veel grootere voordeelen opleverde, dan die der vreemden. En zichier dus eene natuurlijke aanleiding, om, van hooger hand bemoedigd en gesterkt, verder voort te gaan met deze zaak, en dezelve, zoo mogelijk, algemeen nuttig voor den Landgenoot te maken.

De grond van alles is, dat bij de verbranding, op onze haardsteden als anderzins, vele bruikbare stoffen nutteloos ten schoorsteen uitgaan, ook de lichtgevende; dat het mogelijk is, door gloeijing, in een besloten werktuig, van steenkolen, turf enz., als bij wijze van distillatie, die lichtgevende stof afzonderlijk te verkrijgen; dat de waarde der brandstoffe hierbij niets verliest, vermits gedoofde turf-, hout- of steen-kolen nog meer waardig zijn dan ongebrande, en de steenkool in het bijzonder nog andere stoffen afscheidt, die eene ontzaggelijke winst, in plaats van verlies, opleveren. Deze stoffen zijn steenkolen-teer (van welke geroemd wordt, dat zij boven de gewone het voordeel bezit, niet slechts om het hout, onder water, ijzerhard te doen worden, maar ook om den paalworm te dooden; welk laatste voor de scheepvaart, en vooral voor ons dijk- en haven-werk, onberekenbaar gewigtig zou zijn) en *Ammoniac*.

De Heer KONING houdt zich inzonderheid bezig, om het gebrekkige en tevens kostbare in de verlichting, tot hiertoe door ons gebruikt, te doen in het oog loopen, en daarna te doen zien, hoe het Gaslicht, vooral naar zijne *inventie*, aan geen dezer ongemakken en gevaren onderhevig is. Het brandt helder, stil, gelijkmatig, niet altijd naar boven, maar in zoodanige rigting als men verkiest; het is, naar willekeur, te vermeerderen, te verlengen, of tot beneden de mate van een gewoon nachtlicht te verminderen; het is overal aan te brengen, midden op den vloer, aan den muur, enz. met zoo veel of weinig toestel, en zoodanigen vorm en pracht, als verkozen wordt; het veroorzaakt geenerlei moeite van schoonmaken, snuiten, ophalen der pit, en, des verkiezende, zou eene geheele menigte dezer lichten te gelijk en in één kunnen worden aangestoken; het mist alle onzindelijkheid van vet, van snuitsel, van damp, of dergelijke; geene vonken of spatten van zich gevende, kan het ook niet ligt brand veroorzaken.

Allerbijzonderst wordt het *ook hier* aangeprezen tot groote in-

Digitized by Google

inrigtingen — ſtraatverlichting, van fabrijken, bureaux, koffijhuizen, kerken, oorlogſchepen, enz. — ook tot vuurbakens, doordien men inzonderheid de vlam zoo uitgebreid, hoog en ſterk kan maken, als men verkiest, — desgelijks tot ſeinlichten, tot ſoldeerlampen en dergelijke. Eene ſtad zou, op deze wijze hare ſtraten verlichtende, en tevens elkeen, die het verkoos, in zijn huis van hetzelve dienende tegen billijke betaling, op eene hoogst onkostbare, ja bijna kostelooze wijze, oneindig beter dan tot hiertoe aan het oogmerk voldoen.

Dan, de Heer KONING ſchijnt tevens op het ſpoor te zijn van eenen toeſtel, niet ſlechts voor een of twee vertrekken, maar voor een geheel huis, in diervoege, dat de verlichting uit dezelfde bron met de verwarming voortvloeije, en beiden hand aan hand gaan.

Bij dit alles vinden wij geene uitvoerige beſchrijving van den toeſtel, en de verandering en verbetering, door den Heer KONING tot ſtand gebragt; maar, hetgeen veel belangrijker is, eene naauwkeurige berekening van uitgave en opbrengst, aan het ſlot zelfs in eene tafel daargeſteld, en eene verantwoording tegen de klagten, welke bij het nemen der proeven in het Oude Vrouwen-huis, over onaangenamen reuk, waren gerezen. Wat het eerſte betreft: 1 hoed ſteenkolen a *f* 36, benevens nog een half ter ſtoking a *f* 18, te zamen *f* 54, geeft een en een half hoed uitgedoofde ſteenkolen (de masſa zich een derde uitzettende) waardig *f* 50:-, 180 pond teer ter waarde van *f* 13-10-:, 240 pond *liquor ammoniac* waardig *f* 3-15-:, benevens 22400 cubiek-voet gas ter verlichting (bij naauwkeurige vergelijking van deszelfs werking met die eener zekere hoeveelheid kaarſen) waardig *f* 245-:-; zoodat er eene zuivere winst komt van *f* 258-:-, waarmede renten en hoofdſom, tot den toeſtel vereischt, ſpoedig is betaald.

Wat den onaangenamen reuk betreft, dezelve komt voort van het onverbrande gas, dat vóór en na de ontſteking ontſnapt. Dit ontſnappen, echter, is een gevolg, deels van het proefnemen, waarbij, om de werking te doen zien, de lichten meermalen gedempt, en dan weer opgeſtoken worden, in welk geval kaarſen het nog veel erger zouden maken; deels ontſtaat het uit de eenigzins gebrekkige inrigting, waarmede men zich voor eene proefneming te vreden houdt: elk deskundige, althans, ziet gereedelijk in, dat dit ongemak bijna tot o kan gereduceerd worden.

Ziet

Ziet daar, Lezers, het kort verslag van een stuk, dat waardig is door u gekocht te worden. De nationale eer, bij de aanmerkelijke verbetering eener zoo schoone uitvinding, en het openbaar en bijzonder belang, sporen daartoe even krachtig aan. Mogt alles hier eenmaal aan de billijke verwachting voldoen!

De Geheimen der Magnétiseurs en Somnambules ontmaskerd voor weldenkende en deugdgezinde Menschen. Ad majorem gloriam Dei. *Naar het Fransch.* 1816. *In gr.* 8*vo.* 88 *Bl. f*:-15-:

Wij gevoelen weinig lust, om een eigenlijk beoordeelend verslag van dit *blaauwboekje* te geven. Het is alreeds in een ander Maandwerk (*Rec. der Rec.* 1816. No. IV.) naar waarde geschat, en wij willen er alleen melding van maken, om onzen Lezeren, die wat *nieuwsgierig* vallen, kort en zakelijk te zeggen, waarin de geheimen der Magnetiseurs enz. bestaan. Het zijn duivelskonstenarijen; en zijne heilsche Majesteit heeft zich van dit middel bediend, om zijn op aarde vervallen rijk te herstellen. Wij weten ondertusschen niet, hoe de Schrijver, die in Frankrijk schijnt te leven, dat rijk als zoo vervallen kon beschouwen, vooral met den bril, waardoor hij kijkt, en dien hij zeker van een' grootvader uit de laatste dagen van LODEWIJK XIV heeft geërfd. Ten minste de geest van elke bladzijde ademt duisternis; dweepzucht en onkunde schijnen de pen bestuurd te hebben. Het ergste is, dat men in het lezen nog niet eens zijnen lachlust bot kan vieren, en dat de laffe onzin te veel ergernis verwekt, om in elk, niet geheel verblind, Lezer den geringsten zweem van vrolijke luim over te laten.

Vrijmoedige Bedenkingen, over de opterigtene Nederlandsche octrojeerde Maatschappij, voor den Chinaschen Theehandel. Te Amsterdam, bij J. ten Brink, Gz. 1815. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f*:-11-:

Deze *vrijmoedige Bedenkingen* zijn eene soort van revisie van een vroeger *stuk*; stemmende onze Schrijver wel in het

Digitized by Google

algemeen met den anderen in, doch zoo, dat hem voorkomt hier te weinig bewijs gevoerd, daar te veel gesteld te zijn. Het andere stukje is ons niet in handen gekomen. Dit staat den genomen maatregel voor, en staaft dien met vele bewijzen; schoon het de meening bevat, dat enkele bepalingen anders hadden behooren te zijn. De Schrijver — blijkbaar zelf handelaar, en met vele kundigheden, tot de zaak betrekkelijk, uitgerust — pleit voor de monopolie in het bewuste artikel, omdat ze elders bestaat, in China zelve bestaat, omdat dus anderen bij ons een voordeel zouden genieten, dat wij bij hen misten, de Chinezen ons in de magt zouden hebben, onze scheepvaart, bij vreemden toevoer, zou lijden, enz. behalve dat de onderlinge naijver der particulieren de markt zeer onbestendig zou maken, waarmede wederom de vreemden hun voordeel zouden doen. Doch hij is tegen het gebruik van eigene schepen der Maatschappij, omdat de reederij, te veel eigen beheer en bijzondere kundigheden vordert. Hij staat bij nog andere bijzonderheden stil. En het is ons voorgekomen, dat hij zoo wel zijne denkbeelden vrij grondig staaft, als de tegenwerpingen oplost en de uitvlugten affnijdt. Wij prijzen het dus den belanghebbenden aan, en wenschen hartelijk, dat ook deze maatregel van het Gouvernement tot algemeen genoegen en voordeel verstrekke, en alle meer of min gegronde bedenkingen, het zij door de ondervinding, het zij door beter inzigt en noodige verandering, worden opgeheven. — Eene letterkundige bedenking vergeve men ons! Wij vorderen vooral van eenen koopman geene stijve gehechtheid aan het zuivere der taal; maar moeten toch wenschen, dat zoo bekwame pennen, als die van den Schrijver, het tot geene mode en zeker *air* verhieven, om er hier en daar, geheel noodeloos, vreemde woorden onder te werpen.

Vindicat atque polit. Mengelingen door de Groninger Studenten. Te Groningen, bij J. Römelingh. 1816. *In gr.* 8vo. 188 *Bl. f* 2-4-:

Deze jonge Heeren beginnen hunnen letterarbeid met ons den handschoen toe te werpen; maar wij nemen dien niet op;

Digitized by Google

op; — met jonge Dames hebben wij gaarne eene onſchuldige grap; maar als wij eenen bok rieken, treden wij aanſtonds terug, ten zij een zeer eerwaardige baard onze meer bijzondere oplettendheid tot zich trekt.

Wij kunnen inmiddels, uit innerlijke kenmerken, den Lezer gerust verzekeren, dat geheel dit werkje het eigen opſtel dezer jonge Heeren is, en dat geen Profeſſor, of ander kundig man, er regtſtreeks of zijdelings de hand in had. Deze Heeren Groninger Studenten, of Studenten te Groningen, ſchijnen zich bij voorkeur toe te leggen op de *Cyniſche* wijsgeerte. Niet alleen blaffen zij, in den *quaſi* aan hen geſchreven brief, den *zoogenoemden Letteroefenaar* wakker aan; maar reeds in het voorwerk wagen zij, indien wij hen wél begrijpen, eenen even ongepasten als ſchandelijken aanval op de ſtuderende jeugd, die, den mil van Pallas voor eenigen tijd verlatende, het zwaard dier Godin ter hand nam, toen het vaderland in nood was. Ook hebben zij het vrij ver gebragt in den terugſtuitenden trots, welke die mannen der oudheid, die zij zich ten voorbeeld nemen, bijzonder kenmerkte; blijkens den doorgaanden toon in hunne opſtellen, en vooral ook hunne *lettre d'excuſe*, dat zij niet *alle* hunne Profeſſoren aanmelden en door hunne loffpraken vereenwigen, bl. 181 en 182.

Intusſchen, hetgeen men den wezenlijk geleerden Zonderling, den man van zelfverzaking en harding, toegaf, geeft men niet even gereedelijk toe aan den jeugdigen aanvanger, die eenigtijk eenen meesterlijken aanleg toont tot *bijten* en *blaffen*, wanneer hem de tanden zullen zijn uitgegroeid; en wij verzoeken de Hoogleeraren te Groningen, zich in dezen niet geheelenal aan deze jonge lieden te onttrekken, die zich voorals nog maar ſchijnen bezig te houden met het beoefenen van de *partes pudendæ* der *Cyniſche* wijsgeerte, en van wie wij, gaan zij zoo voort, wanneer zij mannen geworden zijn, misſchien wel een ſoortgelijk publiek ſpektakel, als dat van CRATES met de ſchoone HIPPARCHIA, te wachten hebben; veel eerder althans, dan dat van eenen DIOGENES in de ton: zij houden ten minſte wel van een goed *ſouper* bij eene ontgroenpartij, en konden, aangaande het huwelijk, hunnen ſtelregel: *abuſus non tollit uſum*, wel eens overdrijven. Wij zeggen dit echter geenszins om de jonge Heeren van deze hunne oefeningen terug te roepen; integendeel, wij willen hen aanmoe-

Digitized by Google

digen, maar verlangen alleen voor hen teregtwijzing en onderrigt, opdat zij het ſtelſel in geheel deszelfs omvang leeren kennen en aannemen: want het zou ons jammeren, zoo zij, die, naar het ſchijnt geheel door eigene oefening, reeds zoo veel beloven, eindelijk ten voorſchijn kwamen als halfbakkene kweekelingen der *Cyniſche* ſchool, welker wijsgeerte wij geenszins geheel verachten, daar wij het volkomen eens zijn met het bovenſchrift der hier voorkomende Verhandeling, *over de nuttigheid der Wijsgeerte voor den Godgeleerden*: *Ars non habet inimicum, niſi ignorantem.*

Hetgeen de jonge Heeren hier leveren, is *proza* en *poëzij*; en, om over de waarde van beide te oordeelen, ware de lezing der twee eerſte ſtukjes bijkans voldoende. No. 1 is eene *Zamenſpraak tuſſchen twee Vrienden*. en voldingt de nuttigheid van eene *Studenten-Societeit*, eenen *Studenten-Senaat*, en de *Ontgroen-partijen*, welke thans te Groningen *eene ſchoone, edele, en voor den jongen aankomeling heilzame, ſtrekking hebben*, en waarbij de vereischte plegtigheden met een *ſouper* beſloten worden.

No. 2 is een dichtſtuk: *De Nacht.* Wij kunnen het niet geheel afſchrijven, maar geven er gaarne een proefje van.

't Is winter en 't wordt nacht — 'k voel, door den ſomb're luister
Mijn harte diep geroerd, en treed in 't *ak'lig duister*
Voor uit met trage ſchreên.
De *Maan*, gewoon den mensch tot eerbied op te wekken,
Door wolken niet geſtoord, die 't blaauw verſchiet bedekken,
Glanst helder naar beneên.

(NB. Een Groninger nachtje; akelig duister en helder maanlicht! — De drie volgende coupletten berigten ons, hoe de maan door de zon beſchenen wordt, en beſchrijven den ſterrenhemel.)

De wind, die mij in 't oor met ſomb're toonen fluistert,
Die zich des winters aan 't verkleumde noorden kluistert,
Door geen bedwang getemd,
Ruischt huiv'rend om mij heen; het zoet gevoel van ſmarte,
't Welk in mij woont, vergroot ze,
(de wind? of wat anders?)

Digitized by Google

en maakt nog meer mijn harte
Tot treurigheid geſtemd. —

Nu treft het dorre veld, van graan ontbloot, mijn zinnen,
En roept den zomertijd mijn weenend hart te binnen:
Zoo ſnelt het alles heen!
Ik hoor de kille ſneeuw mij ſchor in de ooren kraken,
Zoo vaak mijn voeten hierin haren afdruk maken
Bij 't langzaam voorwaarts troên.

(Het is verſchrikkelijk! — maar welk eene ſchoone versmaat! en hoe aandoenlijke epitheta! *weenend hart*, — *kille*, *ſchor krakende ſneeuw!*)

Dan waar 'k in 't eenzaam woud. Hier zie 'k ontblaarde boomen,
In plaats van 't lief'lijk groen, het welk in ſchoone droomen
Den Jong'ling als verſmelt. —

(Zoodat de Groninger Studenten des zomers als 't ware *half verſmoltene* jongelingen zijn!)

Ik hoor den *walglijke' uil* zijn ſomber nachtlied *knallen*,
En in dien toon de *raaf* verſchriklijk *krasſend* vallen,
Met minder ſchor *geweld*. —

(Ja! ja! de uil *knalt*, de raaf *krast*; dat heeft de Dichter uit het ſpelboek goed onthouden.)

In de volgende verzen bruist de wind door de kale takken, enz.; het wordt nu ook den Dichter *al te bang om 't hart*; gelukkig *gloort hem* door het ſchijnend *manelicht* de vergulden ſpits van een' kerktoren *flaauw in de oogen*; nu treedt hij ook niet meer *langzaam* voorwaarts, maar *ſpoedt* er zich heen. Had hij het maar niet gedaan, die arme Student, door de vroegere *ſchokkende taferteelen* reeds *zoo diep geroerd!* want hoor het vervolg:

— voor dat ik het dorp, 't welk voor mij ligt, kan naken,
Moet ik eerst mijnen weg dwars over 't kerkhof maken;

(Is 't niet wat te zeggen, Lezer?)

'k Genaak dit a'klig dal,
En zie
(o wonder boven wonder!)

Digitized by Google

den ingang van der dooden rustplaats nad'ren;
Dan 'k voel, het ſtroomend bloedſtolt ijlings mij in de ad'ren; —
Ik ſta verblekend pal. —

En (hoe kon het ook zoo komen!)

Het midder-nachtlijk uur doet juist zich *kleppend* hooren;
Dit klinkt mij 'k weet niet hoe zoo akelig in de ooren,
Als of mijn doodsuur ſlaat:
Ik blijf geheel ontroerd nog voor den ingang peinzen
Of 'k binnentreden zal, of, door terug te deinzen,
Dit ſchriklijk oord verlaat. —

Nu, het was er ook waarachtig niet pluis! *de graven ſplijten ijlings open, de ſchimmen ontrijten zich aan 't zand*, ſtaan *dreigend* voor den Student, geheele *monſ'ren tallen* waren rondom hem, en *een ijzingwekkend ſpook* komt *ſnellend* op hem af, grijpt hem plotſeling aan, en de ſchimmen ſlepen hem *wreedaardig* voorwaarts, *naar 't ijslijk gapend graf!* — Dan, het liep nog al wel af: want een weinig verder zingt de verſchrikte Heer Student weer:

't Was ſlechts een droombeeld, 't welk mijn' ziel zoo fel beroerde,
En mijn geſlingerd brein

(Ja, dat is het regte woord; *een geſlingerd brein!*)

En mijn geſlingerd brein zoo gansch aan de aarde ontvoerde
Met onweerſtaanb're kracht. —
Foei, ſterveling! wat deed u toch zoo angſtig vreezen?
Stelt gij dan geen geloof in een beſturend Wezen,
En Goddelijke magt? enz. enz.

Dit nacht-lied kan wel na den afloop eener ſtraks gemelde, *ſchoone, edele*, en voor den jongen aankomeling *heilzame* ſtrekking hebbende, *ontgroenpartij* vervaardigd zijn!

Vraagt men inmiddels, of alles van denzelfden ſtempel is? zoo moeten wij grootendeels *ja* antwoorden. — Wat de poëzij betreft: *Het Fragment*, met het bovenſchrift: *qui capit capiat?* ſchijnt eene perſonele, den Lezer onbekende, bedoeling te hebben, en is laf. *De Marſeilliaan en de Leeuw*, naar *St. Didier*, in de *Contes* van VOLTAIRE, en *De Adel*, volgens de 5de *Satire* van BOILEAU, bewijzen, dat de Heeren

Digitized by Google

ren Studenten eenigzins beter ſlagen in het navolgen, dan in eigene vinding; terwijl in het ſtaartſtukje tot het laatſte (er denkelijk bijgevoegd om het oorſpronkelijke zoo wat te vergoelijken) het een en ander voorkomt, dat ons onverſtaanbaar genoeg is. *Adolf en Klara*, en *Graaf Otto*, beide Romances, kenmerken de jeugd der opſtelleren door platheid en nietsbeduidendheid; hoewel het laatſte, dat echter den ouden riddergeest gansch niet volhoudt, een eenigzins gunſtiger oordeel zou verdienen, zoo niet *de jonkvrouw in een wit gewaad, die voor 't ontſloten venſter ſtaat*, een zoo zot figuur maakte, daar zij verder geene rol ſpeelt. *De Vriendſchap* is meermalen oneindig beter bezongen. Het *Aan de Groninger Studenten* (eene ſoort van *apologie* misſchien van een' achterblijver) houdt eenigſijk in, dat Studenten niet ten krijg moeten trekken. De lofdichtjes op de beeldtenis van J. F. HELMERS, Prof. VAN SWINDEREN, Prof. YPEY, in het Hollandsch en in het Latijn, ook (in het Latijn) op Prof. MUNTINGHE, hebben meer van rijmpjes, dan van het punt- of puikdicht; de Latijnſche zijn echter de beste, en een Hollandsch ſtukje op Prof. BAKKER verdient eene eenigzins gunſtige onderſcheiding, in hetwelk ook de Hooggel. THUESSINK, DRIESSEN en STRATINGH een pluimpje krijgen. De *Deſcriptio Rundrorum* is een half uit Latijnſche, half uit Franſche woorden zamengeflanst vers van 58 regels, hetwelk wij, om de eigene woorden des Dichters te gebruiken, een *jocus laſſus* noemen, en dan zeker geen onregt doen. Met het dichtſtuk *De Hoop* loopt de maker zelf ook niet hoog; daar hij zegt of zingt: *met doffen dooden klank gaf ik mijn boezem lucht.* De *Vrijheid* is mede wel beter bezongen, en ſchijnt eenigſijk gemaakt ten behoeve der op zichzelve niet onaardige wending aan het ſlot, dat *'s Vrijheids bloem* thans bij ons blijkt ook in *'s Vorſten tuinen* te bloeijen; echter is het gezegde, dat WILLEM ons met *zachter* banden, dan die van BONAPARTE, boeit, niet vereerend genoeg voor onzen beminden Vorst. Het kleine versje, *Het Boschje*, is, in ons oog, van al de gedichten het beste; behalve, onder de zeven bladzijden VARIA, (waarin Hollandsch, Fransch, Hoogduitsch en Latijn voorkomt) het ſchoone vers van SCHUBART *auf die Meſſiade von* KLOPSTOCK, dat in het oorſpronkelijke wordt medegedeeld.

Digitized by Google

Dusverre de poëzij; wat het próza betreft: twee Studenten-*Brieven* zijn beide, weinig meer dan paskwil; houdende de eene, dat vlijt en gezette ſtudie de weg niet is tot fortuin, maar men daartoe opzettelijk onderrigt hebben moest, hetwelk best bij wijze van eene *liefhebberij-comedie* kon gegeven worden; en zijnde de andere van een *groentje*, die het dictéren en dictata-ſchrijven hekelt, (waartegen zeker door een' deskundigen ook wel wat gezegd kon worden:) het *ontgroenen* wordt hier in het voorbijgaan pligtmatig geprezen. De *vlugtige Gedachten* bewijzen, dat de Groninger Studenten het *coelibaat* niet voorſtaan, en dat het *abuſus non tollit uſum*, ten aanzien van het huwelijk, hun *credo* is. Hetgeen onder den titel *Gewoonte* voorkomt, is iets, dat de minſte Student weet, en ook ſchrijven kan. Het oppervlakkig en belagchelijk ſtukje, *Over de nuttigheid der Wijsgeerte voor den Godgeleerden*, mogt het: *Stulte! quis dubitat?* wel ten opſchrift hebben. *De Ring*, eene Allegorie, is de reeds gemelde verontſchuldiging, dat de Heeren *alle* hunne Profeſſoren niet bezingen. Het opſtel: DUVAL *en* REISKE, (denkelijk van elders overgenomen) doet aan deze Geleerden regt, en de Studenten doen wel, dat zij op zoodanige mannen zien, en hun voorbeeld in eere houden: dan, het bevat tevens de laaggeestige verdenking, dat Prof. SCHULTENS aan REISKE het Doctoraat in de Medicijnen *gratis* zou bezorgd hebben, *uit vrees dat deze hem ten eenigen tijde in het licht zou ſtaan*; en het ſtrekt de Groninger Studenten tot ſchande, door dit hun ſchrijven deel genomen te hebben aan dezen laster. De *Gedachten bij het graf van eenen Student* zijn den ſteller zoo wel, als den overledenen tot eer; ook het ſtukje: CHRISTOPHORUS (eene aanwijzing, dat deze Heilig nimmer beſtond, maar dat men eene zinneprent in eenen perſoon verwisſelde) is niet kwalijk geſchreven, noch onbelangrijk; maar van alles beviel ons nog het best het uitvoeriger opſtel: *Deze Aarde uit twee zeer verſchillende oogpunten beſchouwd*, (als het verblijf van ellende en van vreugd) en van den ſteller van hetzelve verwachten wij, bij rijperen leeftijd, met eenig vertrouwen, goede voortbrengſelen. Eene *Anekdote* was ons bijna ontſlipt; zij laat eenen Profeſſor (te Groningen?) zich bij eenen *zwijnenmester* vergelijken, die de meesten affcheept eer zij behoorlijk *vet* zijn. Ook komt er nog een nietsbeteekenende *Droom* voor,

Digitized by Google

voor, waaruit wij de *geleerden* leeren kennen, die (doorgaans, of ook wel eens?) van het geld hunnen God maken.

Een brief aan de Heeren Redacteurs van *Vindicat atque polit* kroont het werkje; hier geldt het de *Letteroefenaars*, die er steeds op uit zijn, om juist de Groninger werken zouteloos door te halen, blijkens onder andere de recensie van de *Zedekunde voor Meisjes door* J. GLASZ, (lees GLATZ) waarvan de steller zekerlijk deze Heeren Studenten dank verschuldigd is voor hunne malsche en vriendschappelijke teregtwijzingen; zoodat deze Heeren, wier hoofdwerk aan de Akademie het ontgroenen is, onze *Letteroefeningen* daar denkelijk hebben aangezien voor een aankomend groentje, misschien omdat, daar dezelve eenigen tijd tot een *Tijdschrift* verfranscht werden, die Heeren geene kennis droegen van haar reeds vroeger Burgerregt; weshalve de *Studenten-senaat* het pligtmatig vond zich onzer aan te trekken, daar wij sinds 1814 ons wederom als *Letteroefenaars* hebben aangemeld.

Wij hebben, zoo wij meenen, nu alles aangestipt; schoon wij, op het voorbeeld der Heeren Studenten, ons maar weinig aan orde bonden. Wij wilden ons daartoe, voor ditmaal, wel eens verledigen, ten einde aan het verlangen der jonge Heeren te voldoen, dat een Recensent het geheele werkje niet in éénus, maar stuk voor stuk, zou beoordeelen, daar het toch *niet éénen, maar vele Schrijvers heeft.* Wij mogen echter onze Lezers deswege wel verschooning vragen; daar wij inderdaad gelooven, hun te veel eere te hebben gedaan. Wij herinneren ons den jeugdigen arbeid van eenige Studenten aan de *Utrechtsche* Akademie, vóór ettelijke jaren, onder den titel van *Proeven voor het Verstand, den Smaak en het Hart*, welke proeven nog in aller handen zijn; maar twijfelen zeer, of dit *Groninger* Studentenwerk wel zoodanig eenen ouderdom bereiken zal: en, als wij de mogelijkheid eens toegeven, dat één dezer Groningsche Schrijvers en Dichters nog wel tot eenen BELLAMY, eenen RAU, enz. enz. zou kunnen opgroeijen, moeten wij er echter (om met Vader HELLENBROEK te spreken) bijvoegen, dat dit *meer een wenschen dan wel een dadelijk gelooven is.*

Aan

Digitized by Google

Angelion de Toovenaar, in het Landſchap Elis. Eene zonderlinge Geſchiedenis. Door C. F. BENKOWITZ. *II Deelen. Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr. 8vo. Te zamen* 520 *Bl. f* 5-12-:

Deze roman onderſcheidt zich door vele verſchillende bedoelingen. Het landſchap *Elis* is bij uitſtek merkwaardig: daar moeten nog de meesterſtukken der oude Grieken in grooten getale voorhanden, maar voor de kunst verloren, en nu reeds zoo vele eeuwen met puin en aarde bedekt zijn. Waar men in Griekenland ook naſpoorde en zocht, hier drong nog geen kunstkenner door; en echter kan men juist hier den grootſten ſchat verwachten. Dit verzierd verhaal moge den lust tot zoodanige reize opwekken! Angelion heeft zich daar gevestigd; het vermoeden, dat hij een toovenaar was, maakte, dat hij daar lang en onbelemmerd zoeken kon; hij vond ook onnoemelijk veel, en, een echt kunstkenner zijnde, zoo zijn zijne berigten uitnemend geſchikt om het kunstgevoel op te wekken en te ſcherpen. Ziet daar reeds twee bedoelingen van dit boek. Eene derde is: eene aaneenſchakeling van de zonderlingſte en ongerijmdſte gebeurtenisſen, die volſtrekt naar tooverij zweemen, en zich eindelijk alle natuurlijk oplosſen, ten bewijze, dat er niets zoo wonderbaar is, waarvoor men geenen ſleutel vinden kan. Deze ſoort van roman is niet nieuw, en wordt nog al gretig gelezen. Te dezen aanzien is de ſchrijver het minst met zijn werk te vreden; en wij moeten hem gelijk geven, — niet, dat er niet al, wat maar vreemd en ongeloofelijk is, wordt opeengehoopt, — maar de eindelijke natuurlijke ontknooping heeft, denkelijk, in het oog van den ſchrijver, even als in het onze, nog wat al te veel onwaarſchijnlijks. Eindelijk was ook het doel van den ſchrijver, gelijk dat van iederen romanſchrijver, den lezer te onderhouden. En ook hier zijn wij met hem te vreden, en twijfelen zelfs geen oogenblik, om het werk te dezen aanzien boven een aantal romans te ſtellen, die druk gelezen worden. De liefde, dit ſpreekt van zelve, ſpeelt onder alles ook eene aanmerkelijke rol. Wij vonden, en dit is mede eene goede aanprijzing, niets, waarbij de onſchuld blozen moet.

Wal-

Digitized by Google

Walther, of het Kind van het Slagveld. Door A. LAFONTAINE. *Met Platen. IIde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8vo. 304 *Bl. f* 3-:-:

Wij willen nooit meer op den titel afgaan; want nu moeten wij onze woorden intrekken. Wij meenden zeker, dat HET KIND VAN HET SLAGVELD eene hoofdrol ſpelen zou; maar, lieten wij aan het eind van het eerſte deel dien held nog nagenoeg in de rokken, ook bij den afloop nu der geſchiedenis hebben wij er niets naders van vernomen, dan dat deszelfs ouders dit kind gelukkig wedervonden, en wel door de werkzame bemoeijingen van de *Signora* Actrice, waarvan wij reeds zoo loffelijke melding maakten, en die dan eeniglijk ſchijnt geboren te zijn om ieder braaf mensch te vervrolijken, en den grondſlag te leggen tot eens ieders geluk. Zij is inderdaad de ware heldin dezer geſchiedenis, en verdient elks hoogachting, liefde en lof. „ Ik wenschte wel „ eens te weten," zeide zij, „ wat zotskap het geloof in „ de wereld heeft gebragt, dat de Duivel alleen het regt „ zoude hebben, om de bevalligheid, de ſchoonheid, eene „ ſchoone ſtem, een' losſen dans, aangename woorden, en „ de hartstogten, tot valſtrikken en netten voor de arme „ deugd te gebruiken; en niet de dankbaarheid en de deugd, „ om goed te doen." Zij betwistte den Duivel dit regt, en deed dit met het uitmuntendst gevolg. Wij verblijden ons zeer, dat zij niet alleen die zaligheid van weldoen in eene ruime mate genoot, maar ook uitwendigen voorſpoed en eenen man bekwam, die harer volkomen waardig was. Het meesterſtuk harer kunst is de volkomene genezing eens edelen mans, die door grievende teleurſtelling en ongeluk tot menſchenhaat en wanhoop aan menſchelijke deugd en aan God vervoerd was. Op dit ééne komt eindelijk alles neder, en is alzoo een ſchoon geheel; en alles is zoo natuurlijk geſchreven en uitgevoerd, dat men, bij het lezen der vele onwaarſchijnlijkheden, al het onwaarſchijnlijke te eenemale vergeet. Wij zien alle onze waardige vrienden, met welke wij in het eerſte deel kennis maakten, nu aan het ſlot des verhaals in het vol genot van aardſche zaligheid, en op het toppunt van alle hunne wenſchen. Meer behoeven wij hier niet bij te voegen, daar de lezers van het eerſte deel zeker de-

Digitized by Google

deze onze beoordeeling niet hebben afgewacht, en wij reeds eene proeve gaven van de geheel zedelijke ſtrekking der uitmuntende verdichting.

Kopijen uit de groote Menſchengalerij. Naar het Hoogduitsch. Hominem — pagina nostra ſapit. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1815. *In gr.* 8*vo.* 312 *Bl. f* 2-16-:

Wij gaven den moed reeds op, dat in de *papieren van de bruine Soubiſe*, waarvan wij in 1810 eene proeve ontvingen en met welverdienden lof aanmeldden, nog het een of ander zou gevonden zijn, voor het lezend publiek geſchikt; het eerſte en derde verhaal, ons hier aangeboden, heeft intusſchen denzelfden oorſprong, en het voorberigt doet ons nu den Deenſchen Hoogleeraar KNUD LYNE RAHBECK als den ſchrijver kennen.

*Adolf van H****, door een' voortreffelijken oom opgevoed, werd een uitmuntend man, en bewees zijn land de uitſtekendſte dienſten; maar, daar hem kennis der menſchen uit de werkelijke wereld ontbrak, werd hij het ſlagtoffer der boosheid. Dit verhaal is onderhoudend en leerzaam. — *De Baron van Wahlheim* verdient denzelfden lof. De waardige man had zich, bij het grievend opdoen van wereld- en menſchenkennis, der wanhoop ontworſteld, zich boven de verſtrooijing verheven, en zijne menschlievende beginſelen volkomen gered. — Het tweede en vierde verhaal zijn van wijlen den Hofraad W. G. BECKER. *Het beroep naar de Stad* mogt den waardigen en vergenoegden Predikant, tegen zijne vroegere verwachting, in zijne keuze doen wankelen, hij ſloeg het toch af, en dat onder de genoegelijkſte uitzigten; waartoe het gelukkig huwelijk zijner dochter (welker geſchiedenis het verhaal verlevendigt en verfraait) zeer veel bijdroeg. Geheel dit welgeſchreven ſtukje drukt zijne les diep in het hart: „Laat ons, wanneer wij gelukkig zijn, „toch niet naar een grooter geluk trachten! Bijna zou ik, „in dit opzigt, mijzelven bedrogen hebben. Thans ben ik „volkomen overtuigd, dat het ware levensgeluk in huiſelijke genoegens en in eenen vreedzamen werkkring be„ſtaat." — *Dorner's Verjaardag* geeft ons het zeldzame ſchouwſpel van eenen welverdienden hemel op aarde.

Wij kunnen alzoo dit werk ruimſchoots aanprijzen.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De voortref(fe)lijkheid van de Leer der Roomsch-katholijke Kerk geſchetst, door J. G. LESAGE TEN BROEK, *Notaris te Naaldwijk.*

(Tweede Verflag.)

Indien wij ons de vorige maand niet verpligt hadden ter voortzetting onzer beoordeeling van het maakwerk van den *Naaldwijkſchen* Notaris, zouden wij nu onze pen terughouden, daar wij uit de Nieuwspapieren zien, dat, behalve andere bekwame Schrijvers, een der uitmuntendſte Protestantſche Leeraren (de Preſident van het Kerkbeſtuur van Noord-Braband) de pen tegen het Schrijvertje heeft opgevat; maar wij kunnen ons echter, *en* om die reden, *en* van wege den aard der zaak, nu eenigzins bekorten. Het tweede en grootere deel van het kleine boekje moet eene korte ontwikkeling zijn van de leer der Roomsch-katholijke Kerk, ten betooge van derzelver *ſchoonheid* en *beminnelijkheid*. Het ſpreekt van zelve, dat, in zoo ver het Christendom in het algemeen hier wordt aangeprezen, wij evenzeer, ja veel overvloediger, en met al ons hart, kunnen uitweiden over deszelfs ſchoonheid en beminnelijkheid; dan, wat het *eigendommelijke* van de leer der Roomsch-katholijken betreft, bij hetwelk zich de Schrijver eeniglijk had behooren te bepalen, hieromtrent verſchillen wij zeer, en zouden meer genegen zijn, met zekeren vroegeren Leeraar der Engelſche Kerk, dan met dezen Notaris, in te ſtemmen, als hij zegt: „dat de Roomſche Kerk het middel gevonden heeft om de menſchen ongelukkig te maken in weerwil van hun eigen hart en der tijdelijke middelen, waarmede God hen gezegend heeft." Hij, de bedoelde Leeraar, beroept zich op de toenmalige gefteldheid in vele landen, waar het Pausdom heerscht,

Digitized by Google

en vooral op dat gedeelte van Italië, waar hetzelve zijnen troon heeft gevestigd, en waar de beſtuurders der conſcientie zoo gelukkig geſlaagd zijn in het beſnoeijen van de zegeningen des Hemels door de gelukkige ligging en grond, dat zij het middel gevonden hebben om die te verminderen, zoo al niet, onder het een of ander voorwendſel, geheel te vernietigen. „ Zij zijn," zegt hij, „ altoos zeer gedienſtig om eens ieders drinkbeker bitter te maken, ten beste van zijne ziel, zoo lang tot dat het geheele oogmerk der Natuur en der Voorzienigheid vernietigd is. Het is niet te verwonderen, dat overal, waar zoodanige onnatuurlijke geſtrengheden geoefend, en door andere dwangmiddelen in top gevoerd worden, de vruchtbaarſte landen woest en verlaten blijven liggen, en niets dan het droevig gelaat van armoede en jammer vertoonen; — of dat duizenden van menſchen, gelijk men gezien heeft, de wreedheid van zoodanig eene regering ontvlugten, en veel liever verkiezen eene ſchuilplaats te zoeken in het diepst van onbewoonde rotſen en woestenijen, dan zich langer te onderwerpen aan de dwingelandij van zulke onbillijke taakgevers, van welker opzigt zij nimmer eenige belooning voor hunne nijverheid kunnen verwachten, dan die van eene harde ſlavernij, welke nog verergerd wordt door de ſmart van *onnoodige* tuchtigingen."

„ Wanneer het grootſte gedeelte van den Godsdienst geſteld wordt te beſtaan in godvruchtige zotheden en dwaze penitentiën, gelijk zulks plaats heeft in de Roomſche Kerk, (ſchoon zulks al eens geene ergere gevolgen had) zoo kan men, dewijl dit den Godsdienst in eenen kwaden reuk brengt, door denzelven meer te gronden op deze beuzelingen, dan op de inwendige zuiverheid en opregtheid van het hart, niet genoeg op zijne hoede zijn tegen dit, zoo wel als tegen alle andere misbruiken, welke den Godsdienst doen beſtaan in onnoodige bijhangſelen. Hoe zoodanig eene zotternij eerst een gedeelte van den Godsdienst geworden is, of op welke gronden dezelve eerst gehouden is als een' Gode aange-

na-

Digitized by Google

namen dienst, hiervan kan men niet wel eene betere reden geven, dan dat lieden van eenen droefgeestigen en gemelijken aard, zich verbeeldende, dat God, even als zij, een vadzig, onvergenoegd en droefgeestig wezen was, geloofden, dat Hij behagen ſchepte in eigenzinnige en kwellende godsdienstoefeningen; en uit dien hoofde deden zij hunne eerbewijzingen beſtaan uit harſenſchimmen, even wild en ongerijmd als hunne eigene droomen en zotte inbeeldingen. Hetgeen onkunde en dweeperij eerst hebben ingevoerd, wordt nu door dwingelandij en bedrog ſtaande gehouden. In zoo verre, dat de ſtaatkundige verfijning van deze bedriegerijen langzamerhand een der ſterkſte pilaren geworden is, die het gebouw der Roomſche Kerk onderſchragen; — want, ſchoon zij ſtaande houdt, dat dit een blijk is van meerder tuchtiging en heiligheid, bevindt men echter bij nader onderzoek, dat het niets is dan eene uitvinding om geld bijeen te ſchrapen. En waarlijk, de beste beſchrijving, die men van het Roomſche leerſtelſel kan geven, is, dat het een listig bedrog is, uitgedacht om over de zwakheid en driften der menſchen te heerſchen, en door dien weg hunne beurzen te ligten, en hen blindelings aan zijne willekeurige bedriegerijen te doen gehoorzamen.

„ Ook is deze Kerk voorzeker niet ondankbaar geweest voor de goede dienſten van dezen aard, welke het *Leerſtuk der Penitentie* haar gedaan heeft; want, uit erkentenis voor dezelve, heeft zij het geplaatst boven de zedelijke pligten, en het ten laatſte aangenomen onder het getal van hare Sakramenten, en verheven tot den rang van een der hoofdzakelijke ſtukken der zaligheid (*)."

Maar, wij willen deze harde woorden ter verantwoording laten van den *Engelschman*; hoewel het grootelijks van nut kan zijn, den Heer Notaris en anderen te her-

(*) *Leerredenen van* L. STERNE, IIden Deels 3de Stuk.

Digitized by Google

herinneren, dat het weinig moeite kost, zijne Kerkleer te ſtellen in een geheel ander licht, en te doen kennen van eene geheel andere zijde, dan hij goedvond; en dat, als hij dan den ſtandaard plant voor de onverdraagzaamheid zijner alleen zaligmakende Kerk, de echte Protestant, bij al zijne verdraagzaamheid, ook warm wordt, en, wel goed en toegevend, maar geenszins mal, zich door 's mans: „*Broeders! Hervormde Vrienden! Lieve Protestanten!*" enz. enz. niet laat bedotten.

Wij willen nu, met een enkel woord, de ſchoonheid en beminnelijkheid zijner leer, zoo als de Schrijver die opgeeft, aanſtippen: 1) Vrij mager is de anderhalve bladzijde, die *den Doop* behandelt; trouwens, wij moesten ook eeniglijk daarbij onderrigt worden, dat onze voorouders door Pater WILLEBRORDUS (den Apostel van Nederland) gedoopt zijn, en dat wij juist daarom alles, wat die Pater en onze voorouders geloofden, moesten blijven gelooven. Dit is (helaas!) nu het geval niet; naderhand is ons een ander Evangelie gepredikt, hetwelk wij van WILLEBRORDUS *niet ontvangen* hadden! en, als wij dan nu bij geval eens door eenen anderen dan eenen Roomsch-katholijken gedoopt waren, mogten wij zeker van diens leer ook niet afwijken? Het ſchijnt, dat de Notaris meent, dat, hetgeen men van het Evangelie gelooven moet, onveranderlijk afhangt van de gevoelens van hem, die in eenig land het eerst den Doop bedient. — 2) *Het Vormſel* tracht de man uit 2. Cor. I: 21, 22 en Hand. VIII: 14—17 te bewijzen. Dat wij Protestanten nu hierin geen bevel onzes Heeren tot zoodanige uitwendige plegtigheid, als de Roomſchen bedienen, kunnen vinden, komt, meent de Notaris, daar van daan, dat men bij ons *de volmaakte leer der Apostelen* heeft willen *hervormen*. — 3) *De Brood- en Wijn-verandering* is, bij den Schrijver, boven alle bedenking verheven; want Jezus heeft die (dat hadden wij Protestanten over het hoofd gezien!) met een dubbel *voorwaar* bevestigd. Jo. VI wordt hier vooral te hulp geroepen en gedrukt. Het is er aardig op uitge-

Digitized by Google

gedacht, dat, als Jezus oneigenlijk ſpreekt, Hij, of de Evangelist, het dan altijd er bij meldt, ter voorkoming van misvatting; b. v. Luc. II: 50. Jo. VIII. II: 19, 20, 21. Matt. XVI: 2; waaruit dan ontegenſprekelijk volgt, dat de Heer Notaris, gelijktijdig met zoo vele honderdduizenden goede Katholieken, het ligchaam van zijnen Zaligmaker opeet, en daarna.....! Wij mogen het niet uitſpreken. Voorts, dat Jezus, bij zijne omwandeling op aarde, ook eigenlijk en letterlijk eene *deur*, een *wijnſtok* enz. was. Hoezeer wij den oordeelkundigen Schrijver niet gaarne tot verder geſchrijf wilden uitlokken, wenschten wij echter wel, dat hij ons wilde onderrigten, hoe men de woorden van Jezus bij de inſtelling verſtaanbaarder in het Grieksch had kunnen uitdrukken, als Hij met de woorden der inſtelling (gelijk wij Protestanten meenen) eens niet anders had willen zeggen, dan: dit *beteekent* mijn ligchaam; of ook in eene andere taal werkelijk gezegd had (*). — 4) Bij *de Biecht*,

(*) Een onzer geachte Correspondenten heeft te dezer gelegenheid ons de aandacht doen vestigen op eene zeer merkwaardige plaats in de Brieven van den Kerkvader CHRYSOSTOMUS aan CÆSARIUS, (*in Epist. ad* CÆSARIUM MONACHUM) rakende de door de R. K. Kerk zoo ſtreng volgehoudene leer der Transſubſtantiatie. Men is ook altoos met deze pasſage verlegen geweest. Vanhier, dat in Italië, te Florence, alwaar de opgemelde Brieven in manuſ. bewaard worden in des Groothertogs Bibliotheek van St. Laur., op verbod van denzelven, omſtreeks het jaar 1680, (mogelijk wel door een H. Brevet van hooger hand) bij het bezigtigen en bezoeken der Bibliotheek, dit exemplaar door niemand mogt gezien worden. De Engelſche Reiziger MISSON, behalve andere geloofwaardige Schrijvers, vermeldt zulks uit Florence, in zijn IIde Deel, bl. 412, en verzekert tevens, dat de bedoelde plaats in die Brieven werkelijk gevonden wordt. Zij luidt, getrouwelijk overgezet, aldus: „Want gelijk, voor„ dat het brood geheiligd wordt, wij het *brood* noemen; „ doch, wanneer de Goddelijke genade door middel des Prieſ„ ters

Digitized by Google

Biecht, of *belijdenis der zonden*, hindert het de Protestanten, dat de Priester de zonden vergeeft; maar dit komt daar van daan, dat wij niet opmerken, dat hij een daartoe gemagtigde van Jezus is. Wij verzoeken die volmagt te zien, en tevens, kan het zijn, het tarief der daarop vallende kosten. — 5) *De Zalving der zieken*, of *het Oliesel*. Het is maar jammer, dat de Protestant alleen aan het gebed des geloofs kracht toeschrijft, en geene blijvende instelling vindt eener van de Joodsche meesters ontleende en ons vreemde gewoonte, die Jacobus aanvoert en voor de Christenen wijzigt, en geene kracht hoegenaamd in eene wonderolie opmerkt. Dan, men ga maar eens bij een sterfbed; hoe rijk is de Priester bij den kranken! hoe gerust doet hij sterven! Hoe arm is, daarentegen, de Protestantsche Leeraar! hij kan slechts vermanen tot geduld, tot berouw, tot onderwerping, tot vertrouwen op de vergevende genade door Jezus, en daar om bidden. Dit alles is niets! „ Kunt ge bij deze krankbedden de liefde„ rijke moeder niet van de vreemde, den herder niet „ van den huurling, den magthebbenden Priester des „ Heeren niet van de genen, die zich niet ontzien sek„ ten in te voeren, onderscheiden?" Kunt gij, Protestant! den geest der waarheid en der leugen hier niet onderscheiden, vooral ook als gij hier leest, dat een Protestant, als hij arm is, geenen Leeraar, maar slechts eenen vaak nietswetenden Krankbezoeker, durft roepen? — 6) *Het Priesterschap*. Al wederom, arme Protestanten! Uwe Leeraars leggen ook wel eenen Proponent de handen op, maar kunnen den H. Geest niet mededeelen. Dit kunnen de Roomsch-katholijke Bisschoppen, en de door hen geordende Leeraars. Vol des Heiligen Geestes, prediken zij daarom niet zelden — erbar-

„ ters hetzelve heiligt, is het wel bevrijd van de benaming „ van brood, dewijl het waardig wordt gehouden den *naam* „ van het ligchaam des Heeren te dragen; *schoon de natuur* „ *des broods in hetzelve gebleven is*."

barmelijk flecht! — 7) Ten aanzien van *het Huwelijk* fchijnt de Schrijver in de, voor eenen Notaris althans zeer onverfchoonbare, dwaling, dat hetzelve voor de Protestanten niets anders zou zijn, dan eene verbreekbare burgerlijke overeenkomst, en dat de Roomfche Kerk alleen hetzelve voor eene heilige en onfchendbare verbindtenis houden zou. — 8) *Het Vasten, en de onthouding van Spijs en des Huwelijks.* Hier beroept zich de Schrijver op Luc. V: 33—35 en der Apostelen voorbeeld Hand. XIII en XIV, en fchijnt te meenen, dat het vasten bij de Protestanten eene misdaad is, omdat zij het niet, uit hoofde van het bevel eener magthebbende Kerk, voor noodig houden. De Roomfche Kerk begeert het onthouden van fommige fpijzen, op zekere tijden, om de begeerlijkheden te leeren dooden; hoewel, zegt onze *Engelschman*, „ de vasten doorgaans door de rijken onderhouden worden met zoo vele fmakelijke en wellustige geregten op hunne tafels, en met zoo veel toegevendheid aan hunnen verlekkerden mond, dat een maaltijd op eenen vastendag veeleer gefchikt fchijnt om eene ziekte door overlading der maag te weeg te brengen, dan om door onthouding eene verootmoediging in het hart te doen ontftaan." „ En over het geheel valt het goede werk van de vasten te onderhouden, of anders gezegd op zekere dagen geen vleesch te eten, niet zoo hard, als zich altoos van de werken des vleefches te onthouden; gelijk het ook veel ligter voor een' blinden ijveraar valt, zijne gewone gebeden te lezen, dan voor een' ootmoedig godvruchtigen, de driften van toorn, ongebondenheid, wreedheid en wraakzucht te bedwingen, ten einde voor zijnen Schepper te verfchijnen in zoodanig eene gemoedsgeftalte, als Hem aangenaam is. Het is minder moeijelijk, zich te laten befprengen met gewijd water, dan alles aan te wenden om kiesch en vlekkeloos van hart te worden. Het is veel gemakkelijker weg, bij een' biechtftoel neder te knielen, en de abfolutie te ontvangen, dan zoodanig te leven, dat men zulks verdient, —

Digitized by Google

niet uit de handen der menſchen, maar uit de handen van God, die het hart kent, en dien men niet bedriegen kan." — De Roomſche Kerk houdt het huwelijk voor een door Christus ingeſteld Sakrament, en vereert hetzelve dus hooger dan de Protestant; maar zij begeert, dat de bedienaars der heilige dingen ongehuwd blijven, uit hoofde van 1 Cor. VII: 32. (want vs. 26 en geheel het verband te vergelijken, zal onnoodig zijn;) doch de Kerk gebiedt niemand, den geestelijken ſtand aan te nemen: en wat de onthouding van beide de ſekſen (de Monniken en Nonnen, en geheel het heilige Kloosterleven) betreft, dit is eene *niet voor elk bevattelijke poging* om het rijk der Hemelen te bekomen. Matt. XIX. Openb. XIV: 4. 1 Cor. VII: 8. (Eene poging, echter, die door der Apostelen en Bijbelheiligen voorbeeld niet zeer nadrukkelijk is aangedrongen.) — Ten aanzien, 9) van *de Heiligen, hunne overblijfſels en beelden*, worden wij hier onderrigt, dat de Roomschgezinde ſlechts aan de Heiligen verzoekt, voor hem te bidden; dat men dit ook overledenen verzoeken kan, omdat zij zich verblijden over eenen zondaar, die zich bekeert; dat de kracht der reliquien duidelijk blijkt uit het ontwaken van eenen dooden bij het aanraken der beenderen van Eliza, de genezingen door het aanraken van Jezus kleederen, de zweetdoeken van Paulus, en de ſchaduw van Petrus. Daarbij, *ubi rerum testimonia adſunt etc.*; er geſchieden heden nog vele wonderen door die reliquien, en deze zouden nog overvloediger zijn, indien men er maar meer geloof aan gaf!! (Een der noodlottige gevolgen alzoo van de hedendaagſche verlichting!) Men mag eene beeldtenis van zijne vrienden hebben; de Roomschgezinde aanbidt het beeld niet, maar den verheerlijkten Heilig; dit weet en begrijpt tegenwoordig ieder Protestant, (inzonderheid bij het jaarlijksch naar Kevelaar optrekken, enz. enz.) — 10) *De plaats der Zuivering.* De eeuwige ſtraf wordt op eene boetvaardige biecht wel kwijtgeſcholden, edoch in eene tijdelijke veranderd, blij-

Digitized by Google

blijkens 2 Sam. XII: 1—14, Matt. XII: 32 en 1 Cor. III: 13; alzoo beſtaat er (onwederſprekelijk) daartoe eene ſtrafplaats na den dood. Dit is een leerſtuk, dat de Zaligmaker door zijne Kerk (buiten het Evangelie) heeft geopenbaard. In die ſtrafplaats kunnen de zielen wel voldoen, maar niet verdienen; doch zij worden geholpen door de gebeden der Heiligen. — 11) Ten aanzien van *de goede Werken* gelooft de ongelukkige Protestant niet, dat een geloof zonder de werken dood is; de goede werken zijn wel degelijk verdienſtelijk, doch niet anders dan uit kracht der voldoening van Jezus, enz. (dit is dan de Roomſche leer?) en er beſtaan geene goede werken, welke niet verzeld zijn van gehoorzaamheid, liefde en dankbaarheid. Hoe vele mag dan niet menig verdienſtelijk Klooster van die overtollige, die ten behoeve van anderen en voor klinkende munt verrigt werden, van de rekening wegdoen! — Door 12) *de Overleveringen* weet de Katholiek met zekerheid den waren zin der H. Schrift, en hoe de Apostelen hunne woorden en brieven zelve hebben uitgebreid en verklaard. Het Opperwezen heeft opzettelijk gewild, dat een gedeelte van de leer der zaligheid onbeſchreven zou blijven, een gedeelte moeijelijk te verſtaan zou wezen zonder het onbeſchrevene; en van dit laatſte is de Katholijke Kerk door den H. Geest tot éénige en wettige bewaarſter aangeſteld, gelijk men Jo. XIV: 26 (letterlijk en duidelijk?) lezen kan. De verblinde Protestant heeft nu zoo lang maar niet willen opmerken, hoe de onfeilbare Kerk altijd en onveranderlijk, door den H. Geest geleid, hetzelfde leert. (Den ouden deun, namelijk, van overleveringen en onfeilbaarheid.) — 13) *De Ketterijen* maken, dat het licht der waarheid met nieuwen glans ſchittert; (gelijk zij nu aanleiding gaven tot dit voortreffelijk werkje van den Heer Notaris.) „o Hoe troost„rijk en bevestigend voor ons geloof," roept de Schrijver in verrukking uit, „door alle tijden heen eene zigt„bare Kerk te zien vonnisſen, en haar te mogen hoo„ren! Te zien, dat het laatſte Concilie met dezelfde

Digitized by Google

„ overtuiging, met hetzelfde vertrouwen, en met een gelijk gezag, als de eerſte Apoſtoliſche Kerkvergadering „ te Jeruzalem gehouden, zegt: *het heeft den H. Geest „ en ons goedgedacht!*" enz. Welk eenen *allezins zekeren* weg hebben des Schrijvers lieve Protestantſche broeders verlaten! — 14) *De Verdraagzaamheid* is, buiten de Katholijke Kerk, nu overal ten top; maar Deze zal nooit verdraagzaam worden; want dit is haar, Matt. XVIII: 17 en Tit. III: 10, verboden. Als LUTER en KALVIJN nu eens opſtonden, met de *Dordſche Vaders*, zij zouden het *anathema* uitſpreken over de tegenwoordige Protestanten, (en, door dezen Schrijver gewonnen, dadelijk terugkeeren tot de alleen nog onverdraagzame, en alzoo alleen zaligmakende, Kerk?) Het zal op eene algemeene verbroedering van alle Protestanten nog eens uitloopen! Dat komt van de Zendeling- en Bijbel-genootſchappen! Wij moeten dan maar, hoe eerder hoe beter, tot de *barmhartige* Moeder, de Roomsch-katholijke Kerk, terugkeeren, die den terugkeer van alle dwalenden verlangt, maar welker ſchoot te rein is om de dwalingen zelve te koesteren. Protestanten! gij hebt immers *Liberté* en *Egalité* genoegzaam leeren kennen; zoekt die bij de barmhartige Moeder voor altijd te ontvlugten; daar wordt u *het brood des levens*, en alles, alles beloofd. — 15) *Het Geloof*, dat de Kerk gelooft, tot welke Jezus gezegd heeft: „ *die u hoort, hoort mij*," is het éénige zaligmakende, enz.

Wij hebben ons wel willen verledigen tot eene zoo uitvoerige aanmelding van dit nietsbeteekenend geſchriftje, niet omdat wij, aan het gezond verſtand der Lezers onzer *Letteroefeningen* twijfelende, dit voor dezelve bijzonder noodig hielden, maar omdat men zoo veel ophef maakt van het geſchrijf van dezen armhartigen kampvechter, wien wij hartelijk wenſchen, dat nu zijn Roomsch geloof aan hetgeen de Kerk gelooft beter terughoude van het geven van ergernisſen, dan, gelijk hij in de voorrede ſchijnt te kennen te geven, zijne Protestantſche belijdenis heeft kunnen doen, en wien wij

Digitized by Google

wij welmeenend raden, zijn hart en wandel gedurig zelf en met ernst voor God te beproeven, in zoo ver hem dan de Roomsche Kerk zulks veroorlove. Want (en ook dit nog willen wij, als een werkzaam tegengift voor den zoodanigen, wien dit boekje eenigzins mogt gevaarlijk zijn, van meergemelden Engelschen Geestelijken overnemen:) „duizenden welmeenende zielen in de Roomsche Kerk worden verleid om den pligt van zelfbeproeving aan anderen over te laten; zij worden daartoe verleid door de leerstellingen van de biecht, van overtollige werken, en van alle de winstgevende uitvindingen, die uit dit Kapitaal Fonds voortvloeijen. En deze koophandel wordt" (werd immers voorheen, en die Kerk is zichzelve steeds gelijk!) „zoo sterk gedreven in de Roomsche landen, dat, wanneer wij te Rome of Napels" (of in Spanje) „woonden, en genegen waren om onze eigene werken te beproeven, het zeer hagchelijk zou zijn, of men ons zulks zonder verhindering zou laten doen, en dat wij het voor een geluk zouden mogen rekenen, wanneer de eerste persoon, dien wij daarover raadpleegden, ons niet dit voornemen, en te gelijk misselijken ons gezond verstand, deed verliezen. — Wat! uwe eigene daden te beproeven! om Gods wil, zie toch van dit voornemen af! — hoe! zoudt gij uw eigen verstand en oordeel betrouwen in eene zaak van zoo veel gewigt, daar er zoo veel menschen zijn, welker beroep dit medebrengt, die hiervan meer kennis hebben dan gij, en die dit zoo veilig en zoo voordeelig voor u kunnen doen?

„Indien onze werken eenige beproeving noodig mogten geoordeeld worden, zou men ons raden, dezelve vooral op te geven aan iemand, die daarvan kennis heeft, hetzij dan aan den eenen of anderen ervarenen en bekenden biechtvader, — of aan het een of ander klooster of godvruchtig genootschap, die een' grooten voorraad van alle soorten van goede werken bezitten, uitgevoerd door Heiligen en belijders, daar wij naar onzen zin konden uitzoeken, — en of ons eigen ge-

Digitized by Google

gebrek invullen, of met nieuwe goede werken voorzien worden, die men daar ſchielijk kan klaarmaken, en als zoodanig laten teekenen en zegelen door den Pauſelijken Secretaris en de NOTARISSEN van het geeſtelijk hof. Daar is niets meer noodig om deze noodlottige doling aan te toonen, dan alleen dezelve open te leggen: derhalve zal ik enkel eene korte aanmerking daarbij voegen; dat, namelijk, de genen, die overtuigd zijn van dus deugdzaam te wezen bij *procuratie*, en de goedheid van hunne daden enkel door gedeputeerden kunnen aantoonen, geene reden hoegenaamd kunnen hebben om over Gods regtvaardigheid te klagen, wanneer die hun ook op zoodanig eene wijze de zaligheid ſchenkt, te weten bij *procuratie*."

Het blijkt iederen Lezer voorzeker, dat de Heer Notaris in de opgave der *eigendommelijke ſchoonheid en beminnelijkheid* der Roomsch-katholijke leer niet zeer gelukkig, noch ook volledig is.

Bijzonderheden uit de tijden der Hervorming, betreffende de daden, lotgevallen, gevoelens en het karakter der Hervormers; door W. N. MUNTING, *Predikant te Wageningen. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen. 1815. *In gr.* 8vo. *XXII en* 280 *Bl. f* 2-4-:

Gelijk men de nieuwe Geſchiedenis, in tegenoverſtelling der oude, van de algemeenwording des Chriſtendoms kan dagteekenen, hetwelk voor de wereld geheel nieuwe oogpunten, nieuwe denkbeelden, nieuwe gevoelens, en voor het hart eene geheel nieuwe wereld ontſloot, — zoo wordt de *nieuwere* Geſchiedenis, in tegenoverſtelling van die der Middeleeuwen, van de Hervorming gedagteekend. Ook van haar begint een geheel nieuw tijdvak voor den menſchelijken geest; en het is deze opbeuring der beſchaafde wereld uit het diepſte zedebederf en de groffſte onkunde, gelijk van het Chris-

Digitized by Google

Christendom uit de grootſte verbastering, waaraan ook de oude Kerk zelve de grootſte verpligtingen heeft. Immers, wat zou er van haar geworden zijn, indien zij, zonder tegenwigt, in dat Heidendom onder Christelijke namen ware gedompeld gebleven, waarin het *Monopolie* over den geest, hetwelk zij zich aanmatigde, haar allengskens terneêrſtortte? In de worſteling met de ontluikende *klasſieke* verlichting en beſchaving, die met zoo veel magt doorbrak, had zij eindelijk gezegevierd, of ware bezweken. In het eerſte geval ware doodſlaap des geestes, en de duisternis der tiende Eeuw, voor altijd het lot der *Europeſche* menschheid geworden: in het tweede had een beſchaafd *Atheïsmus* ('t welk in de vijftiende en zestiende Eeuwen reeds ſterk bij de Grooten in het zuidelijk *Europa* regeerde) een tijdlang onder de vormen van het oude Kerkgeloof geregeerd; doch zou eindelijk gewis die lastige kluisters verbroken, en, terwijl het allengs de zedelijkheid vergiftigd en vermoord had, zich nu ook uiterlijk in zijne volle afzigtige gedaante vertoond hebben, zoo als onder *Rome's* eerſte Keizers. Thans, daarentegen, riep de Hervorming den *Bijbel* te hulp; dit nog niet geheel vergetene hoofdboek der Christenheid *moest* de oude Kerk nu ook als op nieuw leeren kennen en beoefenen; zij moest de godgeleerde kundigheden aankweeken; zij moest, om niet te zeer bij de reine zeden der Hervormers af te ſteken, hare kerkelijke tucht verbeteren, hare kloosters en *ſeminariën* reinigen: en zeggen wij dan wel te veel, wanneer wij eenen FENELON, eenen CALMET, eenen MASSILLON, eenen OBERTHUR, SAILER, en zoo vele anderen, als middellijke gewrochten der Hervorming erkennen? gelijk de geheele, thans zoo luisterrijke, toeſtand der *Roomſche* Kerke in *Duitschland*, het Vaderland der Hervorming, haar in een licht vertoont, waarbij het *Catholicismus* der vijftiende Eeuw in eene laagte terneêrzinkt, die gewis den gemoedelijken en kundigen aanhanger dier leere huivering aanjaagt. En zoo wordt het begrijpelijk, hoe zelfs

Roomsch-

Digitized by Google

Roomschgezinden, gelijk CH. VILLERS, zonder hun geloof te verzaken, met dankbaren ophef van de weldaden der Hervorming kunnen spreken; weldaden, die gewis nog grooter en algemeener zouden geweest zijn, zonder den openlijken en bedekten tegenstand der lichtschuwende *Jesuiten*, het heillóosste eedgespan tegen rede en menschengeluk, hetgeen immer bestaan heeft.

Hoe belangrijk is het dus niet voor de belijders der oude zoo wel, als der *Protestantsche* Kerken, deze groote gebeurtenis te leeren kennen, en wel uit de bronnen, de geschriften der Hervormers zelven! Voor eenige jaren heeft de Heer MULLER van *Schaffhausen*, broeder des grooten Geschiedschrijvers, ons uit min bekende stukken vele kostbare, en grootendeels nieuwe, aanvullingen tot die Geschiedenis geleverd. De Eerw. MUNTING biedt ons hier andere, mede zeer welkome, bijdragen tot dezelve, die echter meer uit de reeds bekende geschriften der groote Hervormers, en van hunnen tijdgenoot ERASMUS, geput zijn. Doch ook deze hebben voor den algemeenen Lezer geene mindere nuttigheid. Wie toch leest tegenwoordig nog de *Latijnsche* folianten van LUTER en ZWINGLIUS? Hoe weinig zelfs is ERASMUS in handen van den geleerden stand! Het is dus allezins prijzenswaardig, uit dezen ruimen voorraad als 't ware eenige proefjes te geven, tot staving van de goede oogmerken en het edele hart der eerste Hervormers; doch ook tevens van hunne zwakheid als menschen, en van den onzaligen kerktwist over beuzelingen, die de Protestanten tot op dezen dag, althans in den uiterlijken kerkvorm, heeft verdeeld gehouden, en daardoor aan hunne zaak onbegrijpelijk veel nadeel gedaan.

Het voor ons liggende geschrift belooft en bevat echter geenszins eene volledige, doorloopende Geschiedenis der Hervorming; deze is (uitvoerig, doch niet *kritisch* genoeg) reeds door SECKENDORF geleverd; haar beloop, strekking en gevolgen in 't groot zijn met weinige, doch fiksche trekken door ROBERTSON en

ROS-

Digitized by Google

ROSCOE (eenzijdiger en gebrekkiger door HUME) geteekend. De Heer MUNTING, daarentegen, geeft slechts *Fragmenten*, met de loffelijke bedoeling, (die hij in de voorrede opgeeft) *om aan de hoogachting, die de Hervormers bij Protestanten vooral waardig zijn, bevorderlijk te wezen.* In het eerste Hoofdstuk worden de aanleidingen, of medewerkende oorzaken, tot de Kerkverbetering, in het tweede het algemeen beloop van LUTER's Hervorming in *Duitschland*, tot op zijne volkomene scheiding van den Paus, afgeschetst. Het derde Hoofdstuk, getiteld: LUTER *en* ERASMUS, is zeer merkwaardig, daar het uit de brieven van ERASMUS menige opheldering geeft omtrent de denkwijze van dezen grooten man. Het blijkt daaruit, dat ERASMUS, hoezeer in den beginne der *Hervorminge* geenszins ongenegen, en zelfs, door zijne hekelschriften op de Monniken, dezelve grootendeels in de hand gewerkt hebbende, naderhand geheel afkeerig werd van de zaak der *Hervormers;* gewis uit hoofde van dien grondtrek in zijn karakter, welken LUTER (zie bl. 96.) zoo juist treft, wanneer hij zegt: „ dat het hem „ aan kracht ontbrak, om zich openlijk voor de groote „ zaak te verklaren; dat hij in *zijnen* kring moest „ blijven, en zich bezig houden met het ophelderen „ der wetenschappen." *Rust* was het groote verlangen van ERASMUS, die daaromtrent (in den beteren zin) een *Epicuristt* was; en zich met staats- en kerkgeschil zoo min mogelijk te bemoeijen, maar liever in de vreedzame letteren zijne dagen door te brengen zocht. Daarom hinderde hem ook de voortvarendheid van LUTER, en deszelfs driftig karakter, zoo zeer. Daarenboven is het niet te ontkennen, dat LUTER, om de verdiensten, welke de *Roomsche* Kerk in hare uiterlijke werken stelde, te gereeder te kunnen vernietigen, ook de wezenlijke waarde der Christelijke deugd te na kwam; hetwelk ERASMUS, die de prediking van deugd en goede werken boven alles wilde gesteld hebben, geweldig hinderde, en misschien het voorname struikelblok was,

Digitized by Google

was, hetwelk zijne vereeniging met LUTER in den weg ſtond; gelijk de onverzettelijkheid, of (om het regte woord te gebruiken) onverdraagzaamheid, van LUTER zijne overeenkomst met ZWINGLIUS hinderde, waartoe deze met zijne medehelpers zich gereedelijk zou hebben laten vinden. Hoe jammer, dat die zelfde voortreffelijke eigenſchappen, welke LUTER zoo geſchikt maakten tot Hervormer, — openhartigheid, moed en ſtandvastigheid, — meer dan eens in ruwheid van taal, onbedachtzaamheid en hardnekkigheid ontaardden! Wij zouden aan de gemelde redenen de verwijdering van ERASMUS van het groote werk der Hervorming liever toeſchrijven, dan *aan de verzoekingen van eer, aanzien en achting bij ſommige Grooten en Aanzienlijken van zijnen tijd*, (zoo als de Schrijver zegt, bl. 103) daar zulks ons voorkomt eene dubbelhartigheid te zijn, waarvan men den grooten man niet zonder de ſprekendſte bewijzen mag beſchuldigen, en daar de Heer MUNTING zelf bewijzen genoeg te berde brengt, dat ERASMUS aan den eenen kant een ongemeen groot voorſtander was van Christelijke werken, welke de toetsſteen der godzaligheid zijn, en die LUTER in de *Theorie* misſchien wat te laag ſtelde, en aan den anderen kant te veel van de *Roomschgezinden*, met name van de Monniken, moest lijden, om belangshalve hunne zaak aan te kleven.

Van het onderwerp des vierden Hoofdſtuks, LUTER *en* ZWINGLIUS, hebben wij zoo even in 't voorbijgaan reeds iets gezegd. Ten opzigte van laatstgenoemden Hervormer treft men hier vele merkwaardige bijzonderheden, uit zijne werken, aan. In het vijfde Hoofdſtuk worden LUTER's groote verdienſten omtrent de vertaling des Bijbels uiteengezet; ſchoon er van de „ *Latijnſche* overzetting vóór de Hervorming „ wel *veertien Duitſche* vertalingen in omloop waren, „ maar die zeer groote gebreken hadden, en niet ge„ ſchikt waren voor het volk, om er den regten zin „ der H. Schrift uit op te maken, (bl. 151)." SEC-

KEN-

Digitized by Google

KENDORF telt er slechts *vijf* op (*Hist. Luth.* A°. 1522). Op het slot *Warburg*, waar hij in 1521 zijne Bijbelvertaling begon, zou hij het Hebreeuwsch en Grieksch nog eerst geleerd hebben.(?) In 1522 voltooide hij het *Nieuwe Testament*, doch eerst in 1534 den geheelen Bijbel. LUTER dacht zeer onbekrompen omtrent sommige uitlegkundige punten: 1 *Jo. V:* 7 keurde hij onecht, en deze plaats is eerst na 's mans dood in zijne Bijbelvertaling ingeslopen; hij twijfelde aan de echtheid van den Brief aan de *Hebreën*, dien van JUDAS, en de Openbaring van JOANNES, vooral aan de laatste. Zijn afkeer tegen den Brief van JACOBUS was aan zijn godgeleerd stelsel — de kleinachting der werken — toe te schrijven; naderhand, echter, kwam hij van dit gevoelen eenigzins terug, (bl. 179.) In het zesde Hoofdstuk worden eenige plaatsen over dat lievelingsgevoelen van LUTER te berde gebragt. Men schijnt reeds in zijnen tijd JEZUS als een' blooten Zedeleeraar en voorbeeld beschouwd te hebben, waartegen hij zich sterk uitlaat, (bl. 185.) Veel goeds en nuttigs komt ook voor in het zevende Hoofdstuk: *verdiensten van* LUTER *omtrent de scholen en het godsdienstig onderwijs.* De groote man trachtte aan de zoo verkeerdelijk gering geschatte orde der schoolonderwijzers de verschuldigde achting te hergeven, wier gebrek hen nutteloos moet maken. Het gevoelen des Hervormers over den ongehuwden stand besluit het werk, achter 't welk nog eenige echte stukken als bijvoegsels geplaatst zijn.

De stijl is vrij wel; ook die der vertaalde stukken is redelijk, schoon het zeer moeijelijk zij, LUTER's krachtige taal naar behooren over te gieten. Eéne belagchelijke fout hebben wij gevonden op bl. 179, waar men leest: „ Wanneer nu de werken der geregtvaardigden en het geloof konden gedeeld, en van elkander gescheiden worden, zoo zouden zij in waarheid „ *ontuchtig* (onbekwaam, *untüchtig*) zijn."

Gaarne zouden wij, indien de plaats het ons vergunde,

Digitized by Google

LUTER's krachtige verdediging van het huwelijk, ook voor den geestelijken ſtand, mededeelen, om als een klein *correctief* te dienen tegen het fraaije gezegde van den Heer CHÂTEAUBRIANT, in den jare 1816, in eene *Europeſche* Wetgevende Kamer gebezigd, dat gehuwde geestelijken *Godsmoordenaars* zijn: de Lezer kan haar vinden op bl. 217.

Lijkrede over den weleerw. zeer gel. Heere C. G. S. BEGEMANN, *in leven Hoogduitsch Predikant der Hervormde Gemeente van Amſterdam, en aldaar overleden op den 6den April* 1816. *In het Genootſchap*, Kunst door oefening beſchaafd, *uitgeſproken door* J. B. D. WIBMER, *S. S. Min. Cand. Te Amſterdam, bij* A. Vink. *In gr.* 8vo. 25 *Bl. f* :-5-8

Dit ſtukje zal de hoogachters en vrienden van wijlen Ds. BEGEMANN zeker welkom zijn, hoewel het in *korte oogenblikken* vervaardigd werd, gelijk de Redenaar zelf erkent, en ook allezins blijkbaar is. De reden van zoodanigen ſpoed, ook nu bij de uitgave, is buiten twijfel, dat de indruk van het oogenblik van 's mans overlijden der deelneminge en des aftreks moest voordeelig zijn. Bij eene herziening had evenwel het opſtel, naar onze gedachten, in waarde kunnen winnen; en wij twijfelen geenszins, of, bij minder ſpoed, had de Schrijver b. v. het woord *Godgeleerde*, bl. 20, met een beter gekozen verwisſeld, en eene en andere *plattitude* (b. v. bl. 21. *ziet daar, de Held lag in het zand!*) verholpen, enz. Intusſchen vond de waardige BEGEMANN in dezen zijnen Lofredenaar eenen warmen vriend, die hem, als eenen bij uitſtek deugdzamen man, dit aandenken wilde ſtichten. Wij hadden wel verlangd, dat de Redenaar wat meer had kunnen en mogen bijzonderen, en zien ook niet, dat er noodzake was, 's mans ſtrenge zedeleer, en zijne tranen, bij het ver-

Digitized by Google

verlies van het zintuig des gezigts, te doen voorkomen als kleine vlekken, die men, in allen gevalle, in eene Lijkrede opzettelijk moet verontschuldigen; voor het minst had dit dan alzoo moeten geschieden, dat ook het lofwaardige in dezen wat sterker in het oog viel.

Wij verschoonen echter dit een en ander gaarne bij eenen nog jeugdigen Lijk- en Lof-redenaar, in wien wij niet alleen een hartelijk en warm gevoel voor het ware en goede, maar ook eenen goeden aanleg tot eenvoudige welsprekendheid, met blijdschap opmerken, en in wien wij alzoo den bekwamen Prediker met vertrouwen te gemoet zien.

Verhandelingen, bekroond met den prijs van het Legaat van J. MONNIKHOFF. *VIIde Deel. Te Amsterdam, bij* L. van Es. 1815. *In gr.* 8vo. *VIII*, 191 *Bl.* *f* 1-16-: Ook onder den titel van *Verhandeling over de zamengestelde Lies- en Balzaksbreuken, door* F. G. VAN INGEN, *in leven Doctor in de Genees- en Heelkunde te Dordrecht, enz.*

Hoewel deze Verhandeling weinig nieuws bevat, kunnen wij haar echter mingeoefende Heelmeesters zeer ter lezing aanbevelen, als bevattende eene vrij beknopte en geleidelijke ontvouwing van een der moeijelijkste gedeelten der Heelkunde. Er zijn welligt geene uitwendige gebreken, welke zoo ligt miskend en dus ook verkeerd behandeld worden, als de zamengestelde Breuken. De Schrijver dezer Prijsverhandeling brengt daarvan vele en zeer leerzame voorbeelden bij, en tracht, door de duidelijkste kenmerken der gebreken, welke hier overeenkomst hebben, en die dus gelegenheid tot dwaling geven, zijnen Kunstbroederen een zeker rigtsnoer aan de hand te geven, waarnaar zij hunne handelwijze kunnen inrigten. Daar de Ontleedkunde hier de voornaamste bron van alle kennis, de grond van alle

Digitized by Google

redelijke behandeling is, begint hij, naar aanleiding der vraag, met eene ontleedkundige beschouwing der deelen, die de *onware* breuken vormen, in derzelver gezonden en zieken staat; dit laatste is echter meer eene bloote optelling en ziektekundige beschrijving der daar plaats hebbende gezwellen, dan eene ontleedkundige beschouwing der ontaardingen van de deelen zelve. Na deze ontleedkundige beschouwing, bepaalt VAN INGEN de *eigenaardige kenteekenen*, waarin de onware breuken onderling en van de ware lies- en dijebreuken verschillen. Hij gaat in dit hoofdstuk alle die kenteekenen, bij elke der genoemde breuken, na, en wijst, uit de vergelijking, derzelver verschil of overeenkomst aan. De manier, waarop dit geschiedt, komt ons een weinig omslagtig voor. Telkens bij elk gebrek afzonderlijk stilstaande, ook dan, wanneer er geen zweem van overeenkomst, geen gevaar van dwaling hoegenaamd is, geeft dit natuurlijk aanleiding tot verlei herhalingen en uitweidingen; zie b. v. §§ 56, 57, 59, 60, 66 enz. Wij weten ook niet regt, waarom, in dit hoofdstuk, in de tweede afdeeling, over het *bestaan* der zamengestelde onware breuken gehandeld wordt. In het derde hoofdstuk, over de *oorzaken* dezer gebreken, heerscht meer beknoptheid. Belangrijk is, zoo wel uit hoofde van eigene, als der hier, in een kort bestek, bijeengebragte waarnemingen van anderen, het vierde hoofdstuk, over de *genezing* en *geneesbaarheid* der onware breuken, door oplossing, of door de kunstbewerking. Hier zoude men intusschen wel wat meer uitvoerigheid verlangen, vooral ten aanzien van de mogelijkheid of onmogelijkheid der oplossing, en over de verschillende wijzen, om dezelve te verrigten; daar de Schrijver het veelal bij korte stellingen of regels laat, en het bewijs, of de verdere verklaring, schuldig blijft. Het is, eindelijk, blijkbaar, dat de vijfde of laatste afdeeling der vraag eene onmiddellijke betrekking op dit vierde hoofdstuk heeft; de Schrijver geeft, door haar, in zijn laatste hoofdstuk, afzonderlijk

Digitized by Google

lijk te behandelen, aan dit gedeelte het aanzien van een bijvoegsel of aanhangsel: want, daar de geheele Verhandeling van waarnemingen doorzaaid is, weet men niet regt, waarom daartoe nog een geheel hoofddeel moest afgezonderd worden, dat daarenboven, niet minder dan een der vorigen, even zeer redenering als eenvoudig verhaal van waargenomene daadzaken bevat.

Finland en de Finnen. Naar het Hoogduitsch van F. RÜHS. *In II Deelen.*

(Vervolg en slot van bl. 301.)

Hetgene, daarentegen, kwalijk tusschen eene onafgebroken reeks van gebeurtenissen plaats kon vinden, maar voor den vreemdeling van aanbelang is te vernemen, — eene naauwkeurige Landbeschrijving, en opgave wegens den akkerbouw, voortbrengselen van den grond, staat der kunsten, huishouding, levenswijze, taal, spelen, dichtkunde, volksgeaardheid en zeden, zoo wel als uitvoerige plaatsbeschrijvingen, en wat van dezen aard meer is, — heeft onze Schrijver in een *tweetal afdeelingen* en *aanhangsel* meerendeels uit goede bronnen en met smaak te zamengevoegd; gelijk wij daarvan reeds eenen wenk gaven. Alvorens wij evenwel over dit laatste gedeelte van zijnen arbeid iets meer zeggen, meenen wij aan onze Lezers eene proeve verschuldigd te zijn uit de hier verhaalde gebeurtenissen; en zullen wij die ontleenen uit het tijdvak onder KAREL DEN XII, door RÜHS met alle regt *de lijdensgeschiedenis van Finland* betiteld. Ziet hier dan, uit andere stalen, een kort tafereel van volksellende, hoedanig wij twijfelen, of de geschiedenis der 18de Eeuwe elders uitleverde in ons werelddeel, immers zoo men den jammer daarlaat, dien mogelijk het inlandsch woeden der Franschen op eigen bodem hier of ginds gesticht hebbe in het heete der Omwentelinge.

Digitized by Google

„ Overal (lezen wij D. I. bl. 294) begonnen de gevolgen van den oorlog en de plundering zich te openbaren, voornamelijk in *Oesterbottn:* alle de visschersgereedschappen waren vernield of onbruikbaar gemaakt: op vele plaatsen heerschte reeds hongersnood. De ruwe huiden, welke de *Russen* achtergelaten hadden, werden als toespijs bij brood uit boomschorsen gekookt. Gelukkig hij, die eenige van het paardenvoeder overgeblevene korrels haver bijeen kon zamelen! De dringende behoefte veroorzaakte de ijselijkste voorvallen. Eene moeder was met hare zeven kinderen haren vervolgers ontsnapt; doch in de barre woestenij, in welke zij zich verborgen had, mangelden haar alle middelen, om haar en haar dierbaar kroost het noodige voedsel te verschaffen. Radeloos doolde zij rond, om het een of ander te vinden, waarmede zij het leven van hare lievelingen zou kunnen verlengen. Digt bij eene beek zag zij een dood paard en zeven doode menschenligchamen liggen: grétig werd eerst het paard, en vervolgens de overige lijken verteerd. Doch ook deze voorraad verminderde: twee van hare kinderen stierven den hongerdood; zij besloot ook deze tot voedsel voor haar en de nog levenden te gebruiken: echter werd hare buitendien zwakke gezondheid door deze onnatuurlijke spijs dermate ondermijnd, dat zij weldra onder hare diepe ellende bezweek, en hare jammerdagen eindigde." — „ De verwoesting en verwildering van het land kenteekenden zich insgelijks in de ongemeene vermeerdering der wolven, wier stoutheid alles te boven ging: over dag, zoo wel als bij nacht, vertoonden zij zich even vermeten, loerden voor de vensters en aan de deuren op buit, verscheurden de menschen, welke zij magtig konden worden: en de zomer alleen verschafte den ongelukkigen inwoners eenige rust tegen deze rondzwervende roofdieren."

Deze en soortgelijke onheilen, als te meermalen *Finland* en de *Finnen* beliepen, gevoegd bij de nadeelen van den grond, van een ongunstig luchtgestel in het kille Noorden, en de ongeschiktheid van dit gewest en des-

Digitized by Google

deszelfs havens voor uitgebreiden uitheemſchen handel, bragten eigenaardig te wege, dat de akkerbouw en kunſten bij dit Volk, gelijk mede deszelfs beſchaving, over het geheel niet anders dan tragen voortgang nemen konden, en ook maar weinig vorderden. Reeds van dien kant beſchouwd, verdienen alzoo de narigten, die RÜHS hun aangaande ons mededeelt, ten volle geloof, behalve dat zij doorgaans uit echte bronnen geput zijn. Hij laat zich daarover in zeer vele bijzonderheden uit, waarin ons beſtek verbiedt, dat wij hem zelfs op grooten afſtand volgen. Men vergenoege zich hierom met eenen en anderen trek, door ons uit zijn IIde Deel ontleend; terwijl wij het taal- en aardrijkskundige vooral, hoe belangrijk, wegens het dorre der ſtof, geheel onaangeroerd zullen laten. — Vergelijken wij des Schrijvers opgaven van *Finlands oudſten toeſtand* met die wegens den tegenwoordigen ſtaat van zaken aldaar, wij mogen dan, de menigerlei en reeds van ons aangeduide nadeelen opmerkende, waarmede dit Volk te kampen had, den goeden invloed der eeuwen op deszelfs vorming, beſchaving en zeden, voorzeker niet miskennen. Wel is waar, als eene Europeſche Natie, ſtaan zij niet hooger, dan in den *tweeden*, of liever *derden* rang, bij vele anderen; waaronder echter, die door weelde en verfijning eerder beſmet dan verbeterd werden, en mogelijk in haren trots op den bijgeloovigen en lompen *Fin* te ſchaamteloos durven ſmalen. Bij den regtſchapen *Nederlander* verdient het karakter van dit Volk hoogachting, als gehecht aan zijn gegeven woord en goede trouw; waarvan de Hr. RÜHS, ten bewijze, hun nationaal en aloud ſpreekwoord inroept: „Aan „ het woordhouden erkent men den man; aan den ho„ ren den os:" Gaſtvrij, daarenboven, en minzaam ontvangen zij den vreemdeling; maar niet gereedelijk ſchenken zij aan dezen hun vol vertrouwen, of laten zich diep met hem in, alvorens hem genoegzaam te kennen. Eene ongeveinsde rondheid is het, die hunne koelzinnigheid doet wijken. Door beleedigingen in toorn

Digitized by Google

ontſtoken, zijn zij doldriftig, hevig, oploopend en wraakzuchtig. Weinige omgang met buitenlanders maakt hen eigenaardig van nieuwigheden afkeerig; en valt het dus geenszins gemakkelijk, den *Finlandſchen* boer tot zelfs de geringſte verandering in zijne levenswijze, akkerbouw enz. te bewegen. Zoo blijven zij, ondanks de pogingen van nieuwe huishoudkundigen, door de Regering begunſtigd, gehecht aan het *ſvedjen* of *afzengen* van bosſchen en boomſtammen, ter ontginning van den grond; en zelfs het nuttelooze van dien arbeid, het ſchadelijke dezer vernieling van veel nuttig houtgewas, of de verwoestingen, door het onbedwingbaar vuur in zijne woede aangerigt, vermogen niet, dan langzaam en gebrekkig, hen daarvan af te brengen. Evenzeer getuigen de binnenlandſche woningen der boeren, niet te onregt den naam van *rookhutten* verdienende, en het ſlechte maakſel van hunne ſchepen, dat, hoewel de wetenſchappen zich eenen zetel ſtichteden te *Abo*, *Wiborg* en elders in de ſteden, haar gebied nogtans zich weinig buiten hare muren uitſtrekte, zoo niet binnen die der leerſcholen bepaalde. Althans, hoewel het licht van het Christendom, en de vrijheid van onderzoek, die de Hervorming ademt, daar te lande zijn doorgedrongen in vroegere eeuwen, blijft evenwel dit armoedig en tevens ſtijfzinnig Volk in grove domheid gewikkeld, ſtrekt ten ſpeelbal aan ſchandelijk en jammerhartig bedrog van onbeſchaamde dweepers, of leent het oor aan de vermetele ſnorkerij van bezweerders en hunne vermeende toovergrillen. Hieromtrent vinden wij verhalen aangeteekend in dit werk, die aan den eenen kant een diep medelijden verwekken, aan den anderen kant den ligtzinnigen moeten doen meesmuilen, zoo niet uitſchateren; terwijl zij den nadenkenden lezer met ſchaamte en verontwaardiging vervullen over dit gedeelte van Europa, waar zulk eene domheid en bijgeloof nog neſtelt. Overigens vertoonen zich de *Finnen*, (wij beroepen ons op het

Digitized by Google

het reeds gezegde, en op hetgene wij nog hierbij zullen voegen) omtrent hunne zeden, in geen ongunstig licht. Onbekend immers met velerlei behoeften van meer beschaafde Natien, leven zij zeer matig, wordt bij hen in de noordelijke streken des zomers maar alleen op zondag gekookt, en hoort men zeer zelden van twist, krakeel, vechterijen, of grove misdaden. Aan bekwaamheden in het werktuigkundige ontbreekt het hun niet, met name in het bearbeiden van hout, dat, door de boeren vervaardigd tot de geriefelijkheden der huishouding, ook buitenlands verzonden wordt. Hunne Feestvieringen vallen veeltijds luidruchtig, en wedergalmen van gezang. Bovenal toch beminnen zij, en beoefenden oudtijds zeer algemeen, de Dichtkunst. Nog is zij onder de *Finnen* in hooge waarde, en eene zeer geliefde uitspanning, die echter eene verdwaasde Geestelijkheid met eene zwarte kole wil teekenen, daarom vooral gebelgd op deze kunst, omdat zij Heidensche Goden weleer bezong, zich tot tooverzangen geleend had, en aan bezweerders ten dienste stond. Wat ons aangaat, wij lazen niet zonder eenige goedkeuring, beide, de *gedichten* en *spreekwoorden*, waarvan ons de Heer RÜHS eene en andere proeve aanbiedt, en die, de ruwheid van dit Volk in aanmerking genomen, ons toeschijnen hetzelve niet onvoordeelig te kenschetsen. In beiden althans straalt het *naïve* niet onbevallig door, en in de *spreekwoorden* (nu anders, dan voormaals door ACERBI, vertolkt) heerscht kracht en nadruk.

Wij eindigen ons verslag met eene gunstige aanprijzing van dit werk aan onze Lezers, die wij omtrent deszelfs inhoud en verdiensten genoegzaam vermeenen voorgelicht te hebben; terwijl wij, om ons oordeel aangaande de *Finsche spreekwoorden* te wettigen, uit den voorraad, hier aangeboden, nog ten slotte een drietal willen mededeelen. *De brave man deelt ook van het weinige mede: de slechte zelfs niet van het vele. — De wijze man kent alles: de ongelukkige beproeft alles. —*

Digitized by Google

Begin het werk, en gij hebt het voleindigd: door uit te ſtellen, gaat de tijd verloren. (*)

(*) Bij ACERBI, naar de opgave in eene noot, hebben de twee eerſte ſpreekwoorden eenen anderen zin, en zouden zij zeer te onregt *dus* vertaald zijn: *De brave man zuinigt uit van zijn vaatje: de ſlechte wil niets geven van zijn ſchepel, of overvloed. — De wijze man weet, wat hij doen zal: maar dwazen beproeven alles.* — Men vergelijke deze vertalingen, en kieze, wat meest voldoende geacht wordt. Wij voor ons, der Noordſche of *Finſche* tale onkundig, veroorloven ons niet uitſpraak te doen tusſchen den Engelſchen Reiziger en Pommerſchen Geleerde, die mogelijk zijnen Medeſchrijver te laag ſtelde.

Verdediging der Bedenkingen over het Hollandſche Zegelregt en het Franſche Regt van Registratie, tegen het Geſchrift, uitgegeven onder den titel van: Tegenbedenkingen of Vergelijking van de Registratie met het Zegel. Te Amſterdam, bij H. Gartman. 1816. *In gr.* 8*vo.* 71 *Bl.* f :-14-:

Iets aan de Notarisſen, Mrs. C. R. S. TOE LAER, *en* E. C. BONDT, *te Amſterdam, door Mr.* J. VAN 'S GRAVENWEERT, *Inſpecteur der Registratie in de Provintien Noord-Holland en Utrecht, over zekere bewoordingen, voorkomende in hunne Verdediging der Bedenkingen over het Hollandſche Zegelregt. Te Amſterdam, bij* J. G. Rohloff. 1816. *In gr.* 8*vo.* 19 *Bl.* f :-5-8

Wij hadden onze beoordeeling over het eerst aangekondigd werkje gereed, toen wij vernamen, dat er een nader geſchrift, tot wederlegging daarvan, ter perſe was. Wij wachteden dus daarmede, tot dat wij ook dat geſchrift gelezen zouden hebben. Groot was intusſchen onze verwondering, wanneer wij het ſtukje van den Heer VAN 'S GRAVENWEERT lazen, en bemerkten, dat het ſlechts een berigt of weerwraak was tegen het verhaal van zekere gebeurtenis, met den Notaris BONDT voorgevallen. Wij kunnen ons met ſoortgelijke twisten niet inlaten; doch het verhaal van den Heer VAN 'S GRA-

VEN-

Digitized by Google

VENWEERT heeft ons niet kunnen doen twijfelen omtrent het berigt van den Heer BONDT, die ſedert vele jaren bij het Publiek bekend ſtaat voor een waarheidlievend man. De nijdige zet, dien de Heer VAN 's GRAVENWEERT aan den Heer Notaris TOE LAER toeduwt, deed ons denken aan het *ex angue leonem*. Wij gevoelen met den Heer TOE LAER, dat het beter is en veiliger, zich aan hooger magt te adreſſéren, dan met onkunde of waanwijsheid telkens te moeten twisten.

Wat den verderen inhoud van het ſtukje betreft, gelooven wij, voor ons, dat de Heer VAN 's GRAVENWEERT de beste partij gekozen heeft, met aan deszelfs motto: *je ne décide pas &c.* getrouw te blijven, en zich niet te wagen in eenen zoo ongelijken kampſtrijd. De beide Notarisſen, Schrijvers van het eerstgemelde werkje, doen in hetzelve zien, dat zij de bevoegde regters zijn, om het in ons Land nimmer bekend geweest en bij het Fransch Beſtuur uitgevonden middel van Registratie te ontmaskeren, en te doen beſchouwen als ſchadelijk voor 's Lands kas en verderfelijk voor de zeden. Wij vragen met het meeste vertrouwen, (en elk Praktizijn zal dit gereedelijk erkennen) of dat regt niet duizende guldens aan 's Lands ſchatkist heeft onthouden, die gewillig opgebragt zouden zijn bij eene, hetzij dan oude of nieuwe, Zegel-ordonnantie? Dat zelfde Registratie-regt bederft inderdaad de zeden; want wij weten van nabij, dat het eene ſtudie geworden is, om dat middel van belasting, tevens tot ontdekking van een ieders vermogen, op de beste wijze te ontduiken; en, hoezeer dan ook die daad in onze oogen eene heimelijke misdaad tegen het Vaderland is, kan zij niettemin daarmede verdedigd worden, dat dit Fransch middel een' even heimelijken krijg voert tegen de bezittingen der Ingezetenen, die (want de menſchen hebben vele vonden gezocht) zich daartegen weten te bedienen van de menigvuldige middelen, die de Franſche ſtelſels en inrigtingen zoo overvloedigljk aan de hand geven. Intusſchen voldingt de opgemelde Verdediging de zaak in geſchil zoo geheelenal, dat welgemelde Heeren Notarisſen hunne Verdediging zeer wel hebben kunnen beſluiten met de verklaring, dat zij tegen allen verderen aanval de pen niet meer zullen opvatten. De anonyme Schrijvers zullen daartoe ook wel geenen lust hebben. *Non tali auxilio, non defenſoribus &c.* Het komt hier aan op waarheid

Digitized by Google

heid en gezond verſtand. Magtſpreuken doen niets af. — Wij kunnen echter niet voorbij, in het algemeen aan te merken, dat de meeste verdedigers van het Franſche ontuig, die, hetzij dan uit onkunde van onze voorvaderlijke inzettingen, of, beſmet door de Franſche peſtilentie, dikwerf alleen daarom voor hetzelve ijveren, omdat zij óf de kennis daarvan met den paplepel ingekregen hebben, óf onder het Fransch Beſtuur in emploi geraakt zijn, niet veel anders weten, en, gelijk men zegt, eigen haard verdedigen. Voor echte Vaderlanders, die een onbeſmet oud-Hollandsch hart in den boezem dragen, en de oude inzettingen gekend en geëerbiedigd hebben, is het niet te lijden, om, na de affchudding van eene vreemde overheerſching, thans nog eenen Franſchen geest te zien woelen, en een zoo algemeen gehaat middel, door de gebiedende noodzakelijkheid tot hiertoe geduld, naar de Franſche caprices te hooren uitleggen. Dat middel kan noch behoort immer een middel te worden, om jonge lieden tot de waarneming van ambten in 's Lands dienst op te leiden: integendeel zijn wij het met de Schrijvers en den door hen aangehaalden GAGNERAUX volkomen eens, dat niet dan eene veeljarige ondervinding iemand tot den post, zelfs nog maar van ontvanger van dat regt, bekwaam kan maken. Zoo wij niet geheelenal dwalen, dan houden wij het daarvoor, dat eene grondige regtsgeleerde kennis vereischt wordt, om ſoortgelijken post naar behooren waar te nemen. Zonder die kennis moet men telkens mistasten; en dan vooral, wanneer het Fransch wantrouwen doet vermoeden, dat Notarisſen, ſtaande ter goeder naam en faam, in ſtaat zouden zijn, om de ontvangers te bedriegen. Laat ons ronduit zeggen, zoo als het is. Vreemd geweld drong ons wetten en finantiéle ſtelſels op, die door niemand, zelfs niet door de uitvoerders daarvan, begrepen werden. *Hinc illæ lacrymæ.* Gelukkig is de Vorst, die Nederland regeert, een geboren Nederlander. Hoogstdezelve heeft reeds de affchaffing van het hatelijk en verderfelijk Registratie-regt beſloten; en wij hebben het volkomenst vertrouwen, dat Hij eenmaal aan dat zelfde Nederland andere wetten zal geven, naar den aard des Volks ingerigt, en bevrijd van allen vreemden invloed.

Ik

Digitized by Google

JÉSUS. Par D. P. G. HUMBERT DE SUPERVILLE. A Leide, chez l'Auteur. 1815.

In ons *Tijdschrift voor Kunsten en Wetenschappen*, 1812, No. 15, gaven wij eene beoordeeling van het *Fragment*, waarvan hier eene nadere bewerking verschijnt. Wij kunnen echter niet denken, dat de Schrijver daarmede bedoeld hebbe, hetgeen hij in zijn kort *berigt* voor het *Fragment* als reeds voltooid aankondigt, namelijk het geheele *Drame*, en eene *Verhandeling*, *tot algemeene Noot op het werk dienende*. Immers, het stuk kan nu wel, zoo men wil, *als een geheel* worden aangemerkt, daar het met de kruisiging, die wij door eene verschijning ontwaren, en door eenige voorgaande en volgende tooneelen, meer leven en werking bekomt; maar als een *dramatisch* tafereel van die rijkste, en voor de menschkunde, gelijk voor de menschheid, belangrijkste gebeurtenis — van het lijden des Zaligmakers — zal deze proeve toch niet gelden kunnen. Zonder nu onze aanmerkingen op het gezegde *Fragment* te herhalen, (die ook gedeeltelijk wegvallen, daar de Schrijver zijne aanprijzing der Redewet, tegenover het Geluk geplaatst, gelijk mede eene soort van *Hymnus* op de menschelijke vrijheid, wijselijk heeft weggelaten, en ook hier en daar andere bekortingen in de al te lange redevoeringen heeft aangebragt) zullen wij ons slechts bij de nieuwe tooneelen bepalen, en nog iets van den heerschenden geest des werks zeggen, 't geen wij niet voorbij kunnen, hoezeer het met onze vorige beoordeeling meestal overeenkomt.

In het eerste tooneel verschijnt JUDAS volkomen in het licht, waarin hem de Dichter beschouwt, niet door goud-, maar door eerzucht gedreven; die geenszins den persoon, welken hij voor den *Messias* houdt, door gevaar tot aanneming zijner waardigheid wil dringen, (volgens sommige Nieuweren) maar een eerzuchtig hoveling van HERODES, die, in een oogenblik van drift, den man, die zijne plans in den weg schijnt te staan, aan zijne vijanden in handen levert. Doch hij gevoelt zeer wel 's mans grootheid, wordt verteerd door wroeging, en beraamt nu een ontwerp, om JEZUS te bevrijden, met zekeren BEZEK, eenen aanhanger van KAJAPHAS, die hetzelve aan den Hoogepriester verraadt. BARRABAS en KE-

Digitized by Google

KEDAR, (de berouwhebbende moordenaar aan het kruis) mede in de zamenzwering betrokken, worden daarop, gelijk men later vernoemt, vastgezet, en het ontwerp van JUDAS ſpat in duigen. De uitdrukking van dit karakter, en het geſprek met BEZEK, loopt echter niet waarſchijnlijk, niet natuurlijk af. Er heerscht eene moeijelijk te beſchrijvene gedwongenheid, ſtijfheid, en gezwollenheid in den toon, die, dikwerf door puntjes afgebroken, meer ſchijnt (doch ook ſlechts *ſchijnt*) te behelzen, dan men er inderdaad in vindt. Somtijds wordt het geſprek een volſlagen raadſel; JUDAS ondervraagt, omtrent *zijne eigene* beweegredenen, BEZEK, die dan natuurlijk altijd mistast. Men oordeele!

JUDAS.

Qui donc puis-je ſervir?

BÉZEC.

Il est tant de motifs qui peuvent faire agir.
Aux yeux de quelques uns ce Jéſus est coupable
D'un crime.

JUDAS.

Et quel est il?

BÉZEC.

Un crime impardonnable.

JUDAS.

En est il au-deſſus du mépris de nos lois?

BÉZEC.

Il en est un Jéſus... il est du ſang des Rois.
Et de David un jour...

JUDAS.

Bézec! Bézec! arrête.
Crains de ſonder ce cœur.

BÉZEC.

Préſage de tempête
Etoit Jéſus, dit-on. De l'orage naiſſant
On détourne le cours.

JUDAS.

Ton œil est pénétrant.

(Dat

(Dat was het voorzeker, daar hij in die tijden reeds afleiders van het onweder kende!)

En iets verder:

Bizec est à Judas.

JUDAS.

En esclave?

BÉZEC.

Et qu'importe?

JUDAS.

Approche donc; écoute.

JUDAS zou dus, zoo het uit deze plaats schijnt, zelf een plan op de heerschappij over *Judéa* gehad hebben, en de vrees, dat *dit* door JEZUS gedwarsboomd mogt worden, zou hem tot het verraad hebben aangezet. Hoe onwaarschijnlijk! JOANNES of JONATHAS komt intusschen op het tooneel, en bezwijmt door aandoening in de armen van.... JUDAS, die daarop met verdubbelde vastheid het besluit ter redding van JEZUS vernieuwt. Hierop volgt nu het voorheen reeds uitgegevene *Fragment*. Na hetzelve worden wij in de Regtzaal van het *Sanhedrin* verplaatst. Het verheven stilzwijgen van den Heiland, bij de ongerijmde beschuldigingen der valsche getuigen, is hier in eene woordenrijkheid veranderd, die niet altijd even gepast is. Meest van allen hinderde ons de toekaatsing van beschuldiging en verantwoording in den vorm van *Antitheſen*, die zelfs bij EURIPIDES, waar hij toch praat- en pleitzieke *Grieken* ten tooneele voert, gansch niet het schitterendst gedeelte zijner zamenspraken uitmaakt, en hier vooral ten hoogste onvoegzaam is. JEZUS redetwisten met KAJAPHAS! En hoe redetwisten?

JÉSUS.

Auguste et ſainte loi, prononce ſur Jéſus!
Il combat pour ta cauſe.

CAÏPHAS.

Il vient pour te détruire.

JÉSUS.

Il te fait triompher.

CAÏPHAS.

Grand Dieu! qu'oſe t'il dire?

Digitized by Google

JÉSUS.

Ce qu'Israël enfin punit sur les méchans.

CAÏPHAS.

Ce qui l'aurait sauvé.

En zoo gaat het met *ce qui* en *ce que* nog viermaal, en dus zevenmaal in de zes regels, voort. JEZUS zegt vervolgens, dat Hij het hemelsch brood *gezocht* had. (De Evangeliën zeggen, dat Hij het *gaf*, ja dat Hij het *was*.) Naderhand beweert Hij zelfs, dat de echte wet Gods niet op *Sinaï* gegeven was, maar dat dezelve in ons hart ligt, en wat dergelijke wijsgeerige spreuken uit de achttiende Eeuw meer zijn, die het Christendom geheel onafhankelijk van het Oude Verbond beschouwen, en daardoor van zijn' grondslag berooven. KAJAPHAS spreekt het doodvonnis uit; terstond doen zich stemmen hooren: *Laat ons van hier gaan!* (een verhaal uit TACITUS, die het even vóór de verwoesting van *Jeruzalem* stelt:) alle de Priesters vlugten weg, en KAJAPHAS zijgt roerloos neder op zijn' stoel. JEZUS staat alleen met JONATHAS, wien Hij eenige wezenlijk schoone lessen over zijn toekomstig gedrag en lot geeft, en daarop met de *Romeinen* en den Hopman (die zijnen moed bewondert en zijne onschuld erkent) ter kruisstraffe geleid wordt. KAJAPHAS herleeft; EZEK komt hem berigt brengen van de mislukte zamenzwering van JUDAS, die zelf ten tooneele verschijnt, en, na het hooren van donderslagen, de toenemende duisternis, het scheuren van het voorhangsel, en het verschijnen eener menschelijke gedaante, zich zoekt te verworgen, en in zijne angsten verstikt, nog in zijn laatste oogenblik besproeid door eenen bloedstroom der verschijning.

Wanneer wij nu over het geheel kortelijk ons gevoelen moeten zeggen, zoo huldigen wij van harte de opregte bedoeling, en ook de wezenlijke kunde des Schrijvers, (waarvan zijne Noten getuigen;) doch het *karakter*, waarop het voornamelijk aankwam, met die edele, verhevene eenvoudigheid in denken en zeggen, die Goddelijke, *Hem* passende magtspreuken, waardoor *Hij* zich van de Wetgeleerden onderscheidde, is gedeeltelijk, en de *couleur locale*, de schildering van plaatsen en tijden met eigenaardige verwen, geheel gemist. Er is niets hoegenaamd Oostersch in deze gesprekken; en, de Schrijver moge zich op de *Fransche* Treurspeldichters beroepen,

Digitized by Google

pen, die ook alle Helden in éénen vorm gieten, naar ons gevoel passen deze redeneringen en lange aanspraken niet in den mond des vrijwilligen, geduldigen en stillen Lijders. PILATUS is geheel weggelaten, zoo als mede de Moeder van JEZUS: iets, waarvan wij de noodzakelijkheid niet inzien.

Als *Fransch dichtstuk* beschouwd, bezit deze tooneelproeve (*essai dramatique*) juist geene zeer uitstekende verdiensten; doch heeft eenige goede en sterke plaatsen. Wij zouden haast zeggen, dat sommige wel wat *al te* sterk waren.

Geschiedenis der vijftien Weken, of de laatste Regering van BUONAPARTE. *Uit het Fransch vertaald naar de veertiende uitgave. Benevens eenige andere merkwaardige stukken, het einde zijner vorige regering betreffende. Te Amsterdam en 's Gravenhage, bij* de Gebroeders van Cleef. 1815. *In gr.* 8vo. 124 *Bl.* f 1-:-:

Een tafereel van Frankrijks ellende, volkomen naar waarheid, maar in eenen wat dichterlijken stijl geteekend, vol lofs voor den goeden Koning, en hebbende de duidelijke strekking, om den Franschman te overtuigen, dat hij zijn behoud en de nog overgeblevene welvaart, en zijne algeheele hoop voor de toekomst, aan dien Vorst verschuldigd is. Het is tevens eene soort van betoog, dat 's Konings grootmoedigheid *zijne* beleedigers vergeven kan, maar geenszins die der Natie, welke overluid om regt vraagt, en vordert, dat hare vijanden van de middelen beroofd worden om haar te benadeelen.

Onder de bijlagen, of tot een aanhangsel, vinden wij eerst eene *wederlegging der Engelsche nieuwspapieren*, die, den Franschen burger en soldaat verwarrende, beweerden, dat de Fransche Natie geene vastheid hoegenaamd in hare gevoelens heeft. Eene vermetele uitspraak!! — Zie hier uit dezelve eenige zinsneden ter proeve. „ Het is zeker, dat die man (BUONAPARTE) aan de natie geene ware genegenheid inboezemde; doch, hij had aan zijne zegekar verscheidene partijen weten te ketenen, die zich beurtelings in de plaats des volks gesteld hadden, en die *leve de keizer!* riepen, zoo als zij weinige dagen te voren *leve de natie!* geroepen hadden. Allen,

Digitized by Google

die zich door de revolutie verrijkt, allen, die zich door dezelve groot gemaakt hadden, konden zich als zoo vele overweldigers beschouwen; en BUONAPARTE's overweldiging begunstigde en beschermde alle soort van overweldigingen. BUONAPARTE was, om zoo te spreken, in hunne oogen niet de vertegenwoordiger der natie; maar de vertegenwoordiger van alle hartstogten, van alle ondeugden en van alle belangen, welke de omwenteling had doen geboren worden: niet alleen beminde de natie BUONAPARTE niet, maar niemand in Frankrijk was opregtelijk aan den geweldenaar verknocht; zijne aanhangers meenden in hem, de eene straffeloosheid zijner euveldaden te zien, de andere een middel ter voldoening van zijne staatzucht, van zijne ijdelheid of van zijne gierigheid. Men beminde BUONAPARTE niet; men beminde slechts hetgeen hij beloofde, hetgeen hij gaf. Het al te befaamd geroep van *leve de keizer!* had voor hen, die het aanhieven, eene beteekenis, die altoos in verband stond met eenig persoonlijk belang, met eenig onteerend gevoel, voor hetwelk men niet durfde uitkomen. Wanneer een kleine of groote ambtenaar, een magistraatsperfoon *leve de keizer!* riep, zeide hij in zichzelven: *leve het geld, dat ik ontvang!* De kamerheer zeide: *leve de ordeslinten, leve de waardigheden van het hof!* De soldaat zeide: *leve de oorlog, en de voordeelen, die hij geeft!* Het graauw zeide: *leve het plunderen en de verdeeling der landen!* De jakobijn: *leve de revolutie!*"

Verder eenige *merkwaardige Anekdoten* omtrent BUONAPARTE; en, hetgeen wij vooral hier (nu in deszelfs geheel en onverminkt) met genoegen vonden, het *antwoord* van den Dwingeland op het rapport der Commissie van het Wetgevend Ligchaam, van 28 Dec. 1813, in hetwelk geheel de man in al zijn trots en afzigtelijkheid, en (Keizerlijken?) stijl en spreektrant te proeven is. Voorts een paar *oude stukken* ter vergelijking met de geschiedenis der omwenteling; en eindelijk het zeer bekende *berigt* van hetgeen te *Fontainebleau* tusschen BUONAPARTE en eenige Generaals of Maarschalken gebeurd is, 4 April 1814.

Wij wenschen zeer, dat dit in Frankrijk, naar het schijnt, druk gelezen geschrift vele misleiden en dolzinnigen opregt voor den Koning winnen mag.

Iets

Digitized by Google

Iets over de ter dezer dagen door de Stad Groningen op nieuw, over het Oldambt, Westerwoldingerland, het Gorecht en Sappemeer, geprætendeerde Superioriteit, door Mr. J. R. MODDERMAN, *gewezen Commissaris van het District Winschoten. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1816. *In gr.* 8*vo.* 73 *Bl.* f :-11.:

Het schijnt voor het Publiek wel van weinig belang, wie de voordragt tot aanstelling der Schouten, op de bij den titel vermelde plaatsen, heeft, en of dezelve al dan niet binnen de Gemeenten hunnes bestuurs moeten wonen; dan, behalve dat er sommige Lezers zijn, die behagen scheppen in deze soort van onderzoekingen, wordt hier het vermoeden gewekt, dat het te dezen aanzien gearresteerde in het Concept-Reglement van bestuur voor het platte land, door de Ed. Groot-Achtb. Heeren Staten van de Provincie Groningen, de voorbode is van het zich toeëigenen van meerdere regten en gezag door de Stad, en het op nieuw heffen van vroegere belastingen, die, door de ingevoerde gelijkheid van lasten, door andere van 's Rijks wege vervangen, en alzoo schijnen vervallen te zijn. In eenen zekeren zin kan het daarom geenen Nederlander onverschillig zijn, op hoedanig eene wijze dit geschil zal worden beslist, en voor welk eenen regter.

Na eene korte opgave van het oude vermeende regt, en deszelfs al of niet geldenden grond, hebben wij hier het Request, door de gezamenlijke Schouten, op aandrang van de vermogendste ingezetenen hunner Gemeenten, bij zijne Maj. den Koning in Jan. 1816 ingediend; eene meer uitvoerige uiteenzetting van het bezwaar en gevoerd sustenu; en, als Bijlagen, de sententie, in 1639 geslagen tegen SEBO HUNINGA, die alstoen der Stad het oppergezag over bedoelde plaatsen betwistte; het thans gearresteerde *Concept-Reglement*, waarover men zich bij het Request bezwaart; zeker verdrag, in 1435 voor den tijd van twaalf jaren gesloten; en eindelijk zekere sententie, geslagen in 1640, door de van hunne Hoog Mog., de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, daartoe speciaal gecommitteerde Regters.

Wij vertrouwen, dat deze eenvoudige aanmelding voldoen-

Digitized by Google

de zal zijn, om de aandacht van de zoodanigen, wien dit geſchil bijzonder belangrijk wezen mogt, op dit *Iets* te veſtigen.

De groote Visſcherij, in derzelver vaderlandsch aanbelang. Eene Voorlezing bij de Letterkundige Maatſchappij Verſcheidenheid en Overeenſtemming, *6 Oct.* 1815. *door* K. DE VOGEL, *werkend Medelid der Maatſchappij. Te Rotterdam, bij* N. Cornel. 1815. *In gr.* 8*vo.* 55 *Bl. f* :-11-:

Het bevreemdt ons niet, dat deze voorlezing algemeenen bijval vond: het onderwerp is voor iederen Nederlander belangrijk, en moest hem natuurlijk belangrijker nog worden, zoo als de redenaar het eenvoudig, maar daardoor overtuigend, uiteenzet; en moeijelijk kon dit met meerder kennis van zaken geſchied zijn, dan door den Heer DE VOGEL, die hier blijkt de ſteller der Memorie geweest te zijn, door welke het *Committé tot de zaken der groote Visſcherij* LODEWIJK NAPOLEON voor dezen belangrijken tak van volksbedrijf poogde te winnen, en ook werkelijk won.

Het ſtukje is eene voorlezing; en de ſchrijver geeft ons een' wenk, dat, zoo het bij de lezing bijval vindt, gelijk het bij de voorlezing vond, het welligt dan ſlechts de voorlooper is van uitgebreider behandeling. Aan dien bijval kunnen wij naauwelijks twijfelen; bij ons voor het minst wekte het den lust tot het Hollandsch *zee-banket* wederom krachtig op, en doet ons den eerſten *ventjager* met des te grooter verlangen nu weder binnen kort te gemoete zien; terwijl wij wenſchen, dat, als de lezer dit ons geſchrijf in handen krijgt, hij zich door het genot reeds van den nieuwen haring tot den aankoop van dit klein geſchrift zal voelen opgewekt, hetwelk hem 1) de opkomst en bloei *van*, en het groot belang, van ouds *in* dezen handeltak geſteld, 2) den gewigtigen en veelzijdigen invloed op de vaderlandſche welvaart, 3) en den lateren toeſtand, met de ernſtige pogingen tot behoud en herſtel van dezen handel, op eene onderhoudende wijze vermeldt; terwijl de weinige niet onbelangrijke *bijlagen* met een, door den ſchrijver eenigzins beſchaafd, niet onaardig dichtſtukje: *Ter gelegenheid van de aankomst van den eerſten nieuwen haring in* 1815,

Digitized by Google

1815, besloten worden, hetwelk men ter zelfde gelegenheid in 1816 met genoegen lezen of zingen kan. — De grootste beoefenaar van zuivere taal en spelling schijnt de schrijver niet te zijn.

Griekſche Spraakkunst, voor de Scholen; door Mr. G. DORNSEIFFEN, *Leeraar aan de Latijnſche School, te Utrecht. Te Amſterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr.* 8*vo.* 142 *Bl. f* 1-5-:

Door dit werkje voorziet de geleerde DORN SEIFFEN in eene zeer wezenlijke behoefte te onzent. Het is toch bij velen eene uitgemaakte zaak, dat men, bij het geleerd onderwijs, liever met de *Griekſche*, dan met de *Latijnſche* taal beginnen moest; en in allen gevalle was het reeds daarom wenschelijk, dat op de scholen het onderwijs in beide de talen eenen gelijken gang hield, omdat de jeugd, de drooge en altijd onaangename eerste beginselen van het Latijn doorgeworsteld, en nu met steeds vermeerderenden lust en genoegen voortwerkende, doorgaans eenen tegenzin in het Grieksch opvat, omdat zij zich daarin dan weder met de dorre eerste beginselen moet pijnigen. Maar het kon moeijelijk anders geschikt worden, zoo lang men tot het aanleeren van het Grieksch geene andere dan Latijnsche hulpmiddelen had. Wij verblijden ons dus over dit schoolboek, en vernemen met genoegen, dat ook reeds een Woordenboek van het Grieksch in het Hollandsch ter perse is gelegd. Dit werkje komt ons voor met oordeel en kennis van zaken te zijn opgesteld, en het heeft billijke aanspraak op den lof van duidelijkheid en genoegzame volledigheid. Het trok onze aandacht, dat de schrijver van het anders nu algemeene denkbeeld, dat alle *aoristi ſecundi veri nominis imperfecta*, alle *futura ſecunda futura contracta* van *verba derivata*, en de *paulo post futura futura* van *verba reduplicata* zijn, afwijkt, en, op de oude wijze, het *paulo post futurum* van het *plusquamperfectum paſſ.* afleidt, enz. Wij wenschen zeer, dat een druk vertier van dit schoolboek den schrijver zal aanmoedigen tot het spoedig voldoen aan zijne belofte, van, op dezelfde wijze, voor eene *Proſodie*, en onderwijs omtrent de *Accenten*, de *Dialecten*, en eene *Syntaxis*, te zorgen.

Digitized by Google

Vruchten der Eenzaamheid, van ADRIANA VAN DER VELDE. *Te Sneek, bij* C. van Gorcum. Voor rekening van den Schrijfſter. *In gr, 8vo. 72 Bl. f* 1-10-;

Het ſtedeken Sneek moet, dachten wij, toch iet bijzonders hebben, dat het vrouwelijk genie meer dan elders uitlokt, en bijzonder den ſmaak bij de ſchoone ſekſe voor de ſchoone kunſten wijzigt. Eene FENNA MASTENBROEK leverde daar onlangs zeer uitmuntende *Zedelijke Verhalen*; FRANCIJNTJE DE BOER en hare lieve dichtſtukjes trekken algemeen de aandacht van de vrienden en beoefenaars der kunst; en nu levert ons, mede aldaar, eene ADRIANA VAN DER VELDE deze *Vruchten der Eenzaamheid.* Dan, met welk een gunſtig voorgevoel wij ook dit werkje in de hand namen, wij moeten met leedwezen verklaren, dat onder al deze rijmpjes geen enkel is, dat ook maar eenigermate aanſpraak maken kan op eenen, zelfs maar geringen, lof; en volſtrekt niets, dat zich tot den rang van een, ook maar middelmatig, dichtſtukje opheft. Alles is rijmelarij; ſmaak, vernuft en vinding ontbreken overal; verſificatie en rijm zelfs zijn uiterst gebrekkig, en de taal is ſlecht. En echter (wat kan de naam van *Sneek* niet reeds doen!) pronkt dit boekje met eene lijst van Inteekenaren, (meest echter Sneekenaars) die zeer aanmerkelijk is, vooral als wij er uit het voorberigt bijvoegen, dat het grootſte getal niet verkoos genoemd te worden. De kundige vrienden, die zoo ſterk, en na de twee eerſte ſtukken gelezen of gehoord te hebben, op de uitgave aandrongen, zijn *Sneekſche ſnaken* geweest, die het meisje voor den gek hielden, of — zij moeten *onnoozelen* heeten.

De twee gezegde ſtukken bezingen of berijmen de heugelijke verheffing van onzen geliefden Koning, en de overwinning van 18 Junij 1815, op deze wijze b. v.

Ook in het Keizerlijke Weenen
nam men 't belangrijke beſluit,
Braband met Holland te vereenen,
tot een aanzienlijk Koningrijk:
't werd aan Oranjes Stam verbonden,
om hier het Koninglijk Bewind

uit

Digitized by Google

uit te oeffenen, op zulke gronden,
als men het best en nuttigst keurt. — enz.

In denzelfden trant wordt de *Lente* bezongen; voorts de *Geboorte*, de *Verrijzenis*, en *Hemelvaart* van den Zaligmaker; alle de overige ſtukjes zijn Gelegenheidsverzen, op *geboorte*, *huwelijk*, *ſterven*, *vertrek*, enz. van vrienden of vriendinnen.

Inmiddels koesteren wij voor de vervaardigſter, indien wij haar naar deze ſtukjes mogen beoordeelen, wezenlijk achting, van wege hare godsdienſtige ſtemming, en de aandoeningen van een nederig en godvruchtig hart, gelijk deze hare werkzaamheden in hare eenzaamheid daarvan getuigen. Maar zoodanige ſtichtelijke werkzaamheden moesten niet *buiten die eenzaamheid* ten voorſchijn komen, althans niet in *rijm* en vooral niet in *druk*. Zij zie eens vooral af van iedere poging tot den naam en lof eener Dichteres en Schrijfſter, en zoeke zich te vergenoegen met uit te munten in zoodanige vrouwelijke, ſtille, en dikwijls onopgemerkte deugd, die kostelijk is voor God. Het is de godsdienſtige ſtemming van al de ſtukjes, die ons terughoudt van het nader ſtaven van ons ongunſtig gevoelen, door het mededeelen van eenige proefjes. Zie hier echter, Lezer! hoe zij zich dichterlijk troost met het wederzien in den Hemel van eene vriendin:

Dáár zullen we onzen loftoon mingen,
zoo als voorheen op aarde onz' klagt;
de trouw van onzen leidsman zingen,
die door deez' rampwoestijn ons bragt!

Dat gunnen en gelooven wij gaarne; maar zeker dan niet met deze hier vervaardigde zangſtukjes, waarvoor wel geen der hemelſche zangers de muzijk ſtellen zou.

Eugenia, de Zegepraal over de Liefde. Naar het Hoogduitsch van A. LAFONTAINE. *II deelen. Met Platen. Te Amſterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr.* 8vo. 640 *Bl. f* 5-16-:

Vergis u niet, Lezer! De Dame op het eerſte titelvignet is EUGENIA niet; — evenwel, gij vindt haar op dat van

Digitized by Google

het *tweede* deel; en zij komt daar inderdaad nog tijdig genoeg.

Die roman zal spoedig afloopen, dachten wij. Eene jonge Juffer van onbekenden oorsprong, het genadebrood bij eene trotsche familie moede, gaat op reis, om als kamenier bij vreemden te dienen; in eene herberg op weg ontmoet zij eenen ouden Heer, eenen jeugdigen HERKULES, en eenen wanhopigen minnaar. Maar, hoe kan het zoo komen! alle deze vreemden moeten naar hetzelfde dorpje als zij; en hier nu maar op weg worden de groote zaken geklonken! HERKULES blijkt de zoon te zijn van den schatrijken ouden; de geliefde van den wanhopigen (die het met hem eens is, schoon zij hem voor een meisje houdt, en met dit gewaand vriendinnetje gereisd had, dagen of weken aaneen) is mede zijn kind; en, daar HERKULES en het Juffertje, dat kamenier wilde worden, het spoedig eens zijn, en de oude het gaarne zoo ziet, komt alles in orde, en binnen de eerste 60 bladzijden zijn de huwelijken voltrokken, en dus vier lieve menschen geholpen. Maar onder dezelve vonden wij EUGENIA niet. Wij lazen hierop den levensloop van den ouden Heer: deze was wel zeer merkwaardig, door eene vroege liefde van en tot zekere Freule SIDONIA, waarvan echter geen huwelijk worden kon; en nog merkwaardiger, door een nachtbezoek op hare kamer, na eenen vrolijken avond, in zekere herberg, en zijne ongelukkige dwaling, dat hij bij eene andere was, die hij dan ook, als man van eer, des morgens al tijdig trouwde, en met welke hij gouden dagen had; maar, ook hier vonden wij geene EUGENIA. Het kind, het gevolg van dien nacht, waarin de brave man zich zoo ongelukkig vergat en vergiste, was een zoon; die, dachten wij, zal eindelijk eene EUGENIA zoeken en vinden; maar neen, hij heet ROBERT, en trouwt eene MARIA; en, wat zijne relatie met andere meisjes betreft, die heetten KLARA, van welker zonderlinge lotgevallen wij uitvoerig onderligt worden, en JULIA, die hij eens schaken liet, niet om haar te huwen, maar om haar te redden uit ongeluk. Eindelijk krijgen wij, bl. 110 van het tweede Deel, van de geboorte van onze heldin EUGENIA berigt; zijnde zij de dochter van SIDONIA's broeder, een' Baron; en ziet! al vroeg krijgt ROBERT, het kind van bovengemelden nacht, (zijner moeder eerst niet, en vervolgens bij gissing en al verder

Digitized by Google

der bekend) het in het hoofd, om de familien, tusschen welke het sinds lang niet zoo geheel in orde was, te verzoenen, door een huwelijk tusschen haar en eenen zoon van bovengezegden HERKULES. Dan, er moest vooraf nog veel water ten dale loopen; want die kinderen moesten eerst nog opgroeijen; en dan vader de Baron, en HERKULES zelf, met zijn vast karakter, vonden juist in dat plan geen behagen. Maar de jonge lieden, hoewel van het plan onbewust, hadden er niet tegen; evenwel, beiden overwonnen de liefde, uit kinderpligt; maar, die overwonnen hebbende, krijgen zij echter elkander, tot wederzijdsch genoegen der ouderen, en wel op den grafheuvel van eenen voorzaat van den Baron, in een duël eens doodgestoken door een' voorzaat van den vader van HERKULES; en te dezer gelegenheid ontdekt zich nu SIDONIA, als de moeder van ROBERT. Dit alles loopt dan in de 200 laatste bladzijden dezes werks af; maar nog al meer, nog al een huwelijk, en de Fransche overheersching, tot de overwinning op *Montmartre*; want in dit belangrijk tijdvak valt de geschiedenis van deze jonge gelieven.

Waarlijk, langwijlig is deze EUGENIA niet; en, die hoofdzakelijk eenen roman tot uitspanning lezen wil, behoort dezen vooral niet over het hoofd te zien.

Iets over Raadsels, met Raadsels tot Toegift. Te Amsterdam, bij A. B. Saakes. 1815. *In kl. 8vo. 46 Bl. f* : -12-:

Schoon SIMSON, met zijnen leeuw en eenige bijen, als 't ware, als de Vader der Raadselen, op het titelvignet pronkt, hielden wij echter, bij het doorbladeren van de *toegift*, bestaande in 61 stuks, ook deze voorbeelden *voor kinderen* wel het meest vermakelijk, en namen met onze kleinste de proef, die vrij wel slaagde, in de ontknooping der meeste; alhoewel zij van hare oudere zuster ANNA eenigen wenk behoefde bij sommige, en het deze daarbij wel eens wat druk maakte. Maar de lezing van het *Iets*, of de kleine Verhandeling, over Raadsels, gaf ons een bijzonder genoegen, en overtuigde ons, dat het ontwerpen en de oplossing van raadselen iets meer is dan kinderspel, en tot iets meer dan tot kinderspel bruikbaar. Ten aanzien der Fransche Charades en

Lo-

Digitized by Google

Logogryphes, bij ons ſuikergebak, en op de fraaije koffij- en theekopjes, zijn wij het met onzen Schrijver, die daarmede niet hoog loopt, (even weinig als met het *Bijbelsch Prentenboek* van Ds. HONDIUS in de vorige eeuw) volkomen eens; en wij meenen ook met hem, dat men nuttiger en op eene aangenamer wijze, door goed gevondene en wel gekozene raadſels, het vernuft ſcherpen, en een tafel- of ander gezelſchap, bij voorkomende gelegenheden, zoo wel als de lieve jeugd, onderhouden kan. Ziet hier eene proeve uit de Toegift, waarvan ieder lezer, bij een weinig oplettendheid op hetgeen wij hier boven ſchreven, zonder eenige nadere aanwijzing, het antwoord wel vinden zal.

Lees mij van achtren of van voren,
Zoo als het u behaagt,
'k Ben ſteeds dezelfde maagd,
Die, als ik deugdzaam ben, de braven kan bekoren.

Als een bijvoeglijk woord, ontvlugt de Traagheid mij;
Maar nijvre Winzucht roemt met vreugde mijn waardij;
En, als zelfſtandig woord, ben ik een ſmartlijk ding,
Of noemt Geleerdheid mij haar' dierbren lieveling.

Bijvoegſel tot de(n) Almanak der Akademie van Groningen, voor het Jaar 1816.

Wij herinneren ons, vóór vele jaren een boekje gelezen te hebben van JEAN PAUL, beſtaande uit twee zeer verſchillende verhandelingen in één bandje — de eerſte over de onſterfelijkheid der ziele; de andere, op komieken trant, ter verklaring der houtſneeplaten in LUTER's kleinen Catechismus — voorafgegaan door eene algemeene voorrede, met dezen aanhef: *De mensch beſtaat uit twee deelen — uit ernst en uit boert*, enz. Dezelfde weldadige werking nu, welke zich die Duitſcher van zijne zonderlinge bijeenvoeging beloofde — dat, namelijk, ligchaam en geest, door ingeſpannen aandacht vermoeid, daarna door vrolijk lagchen weer tot hun evenwigt zouden terugkomen — hebben wij eenigermate bij dit Bijvoegſel ondervonden. Wij gelooven wel niet, dat de Heer VAN SWINDEREN dit juist bedoeld hebbe; maar het ſchijnt

Digitized by Google

ſchijnt hem omtrent te gaan als zekere goedhartige moedertjes, die eerst het noodige en het nutte mededeelen, maar vervolgens, eenmaal aan het praten zijnde, al voortkeuvelen, en ons bij ſlot menigen, ook al niet kwaad gemeenden, glimlach afdwingen. Zoo hebben wij het plan van zulken Akademiſchen Almanak in der tijd moeten prijzen; kunnen ook de gepastheid van dit Bijvoegſel niet ontkennen; vinden in hetzelve, alwat de Akademiën in het algemeen betreft, zeer belangrijk; maar..... In het kort, Lezer, zoo gij misſchien een' zoon ter Akademie wenscht te zenden, dan zijt gij van alle informatiën ontſlagen — papa zelf behoeft niet eens mede te gaan, om den jongman te brengen — ook heeft hij geene aanbeveling noodig, voor zoo ver men kon goedvinden *Groningen* te kiezen. De weg derwaarts, de vereischte kosten, de beſtaande uitſpanningen en gelegenheden tot oefening in ridderlijke en beſchaafde exercitiën, alles is hier, tot in kleinigheden toe, afgebakend. En wij twijfelen niet, of velen zullen deze keuze doen, wanneer ze zien, hoe goedkoop alles hier geſteld is; en tevens, wat al wandelwegen en verdere uitſtapjes enz. enz. te Groningen te vinden zijn, die men er misſchien zoo niet zou verwacht hebben. En, hoe gemakkelijk! „ de ſtadspoorten geſloten zijnde, kan men de„ zelve echter tot 10 uren des avonds, voor 4 duiten ie„ der perſoon, binnen komen, en na 10 uren gedurende den „ geheelen nacht voor 12 ſtuiver." Dat is regt pleizierig: men behoeft zich alzoo, wanneer men buiten eens pret wil maken, in het geheel niet te genéren. Voorts: veertig gulden voor eene kamer, en twee gulden 's weeks voor het middageten. Waarlijk, het is ſchande koop! Als het leven voor de Heeren Profeſſoren er naar proportie is, dan worden ze, met hunne tegenwoordige tractementen, allen rijk. Evenwel, dat zal zoo wel niet zijn. De Heer VAN SWINDEREN ſpreekt ook van kamers, die meer dan *f* 100-:-: doen. En in allen geval zouden wij *Hollanders* raden, hier maar op te rekenen. *Het bloed kruipt, waar het niet gaan kan;* en de Profeſſor kan ons niet kwalijk nemen, dat wij op het een of ander een beetje zoeken af te dingen. De Groningſche Akademie is nog maar de éénige, die Almanakken levert; en dus zijn wij, als waarnemende zekere regterlijke functiën in het gebied der letteren, in gemoede verpligt, tegen eene al te groote ingenomenheid met de eene, ten nadeele van de andere Hooge-

ſcho-

Digitized by Google

ſcholen, te waken. Ja, al zouden wij, dus, nog al verdeet in verdenking raken, dat wij zelven partijdig tegen Groningen zijn, wij weten het beter, ſtoren er ons niet aan, en hopen en vertrouwen, dat wij zoo veel meer gelegenheid zullen hebben om dit te doen zien, als het achtbaar Collegie van voortreffelijke geleerden in die ſtad, op nieuw, met voortreffelijker mannen is verrijkt, die gewisſelijk niet zullen malaten, de geletterde wereld met roem van zich te doen ſpreken.

De dankbare Weeskinderen, een Leesboekje ten gebruike in de Scholen der Liefdadigheid. Door JOH. HAZEU, CORNELISZ. *Met Afbeeldingen. Te Amſterdam, bij* J. ten Brink, Gerritsz. 1815. *In kl.* 8*vo.* 86 *Bl. f* :-6-:

De Heer HAZEU, door menig kindergeſchrift niet onvoordeelig bekend, had nu den inval, iets meer opzettelijk voor de kinderen in de Godshuizen te geven; en dit boekje behelst eenvoudige en nuttige geſprekjes tuſſchen eenen meester en eenige aankomende kinderen in het *Diakonie-Weeshuis* te Amſterdam. Dit huis, gelijk ook het *Diakonie Oude-Vrouwenhuis*, het *Diakonie-Corvershof*, en het *Diakonie-Beſtedelinghuis*, waarover deze geſprekken mede loopen, vindt men hier tevens in houtſnee afgebeeld. Het doel is niet enkel, de kinderen met den oorſprong, de inrigting en de voorregten dezer ſtichtingen bekend te maken, maar hen tot dankbare vereering der Chriſtelijke weldadigheid, en een waardig gebruik maken hunner voorregten, krachtig op te wekken. Nu bepaalde zich de Schrijver tot deze vier geſtichten, zijnde de voornaamſte van de Gereformeerde Gemeente, en zal in het vervolg ook die der andere gezindheden behandelen. Dit zien wij gaarne, alzoo het plan en de behandeling onze goedkeuring wegdraagt. En, al mogt men dit werkje tot een leesboekje voor zoodanige kinderen in andere plaatſen minder geſchikt rekenen, de Schoolleeraren aldaar zullen zich niet beklagen hetzelve te hebben ingezien, en daarin handleiding vinden, om op dergelijke wijze hunnen kweekelingen veel goeds en nuttigs te zeggen, dat dezen dan meer bijzonder betreft.

No. VII. *Boekbeſch.* bl. 286. reg. 23. ſtaat *koorlijkſte*, lees *bekoorlijkſte*. No. VIII. *Boekbeſch.* bl. 331. reg. 16. *Zaamſlag*, lees *Haamſtede*. En bl. 359. reg. 24. *Franſche*, lees *Hollandſche*.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen van J. DECKER ZIMMERMAN. *Uitgegeven, bij inteekening, ten voordeele van het kerkelijk fonds der Evang.-Luterſche Gemeente te Utrecht. Te Utrecht, bij* F. D. Zimmerman. 1815. *In gr.* 8vo. *XXVI*, 252 *Bl. f* 2-10-1

Het bepaald oogmerk van de uitgave dezer Leerredenen, op den titel vermeld, ſtrekt den Eerw. ZIMMERMAN tot eer, en hetgeen hierover in het voorberigt gezegd wordt, getuigt van de ſchoone betrekking, die Leeraar, Kerkeraad en Gemeente onderling verbindt. „ Den ijver van mijnen Kerkeraad, in deszelfs onvermoeide werkzaamheid ter inſtandhouding van den openbaren Godsdienst in ons midden, gedurende het moeijelijk tijdvak van den algemeenen druk in 1810 tot 1813, erkennende, heb ik gemeend, mijne ongeveinsde achting voor den even verlichten als moedigen godsdienstijver dezer waardige mannen niet beter te kunnen betuigen, dan door eene openlijke proeve te geven; hoe gaarne ik, in mijnen kring, bij mijne middelen, tot het herſtel van ons Gemeentefonds het mijne belangeloos bijdraag. Dit, en niet mijn roem, is het doel der uitgave dezer Leerredenen; en met dit doel geef ik dezelve gerustelijk in handen van den vaderlandſchen beoordeelaar, en mijne waarde Landgenooten in het algemeen. Indien ik deze Leerredenen met het oogmerk, om dezelve door den druk gemeen te maken, opgeſteld had, zouden zij volkomener zijn; ik geef thans, wat ik heb, en ik heb niet anders, dan wat mijn zeer beperkte tijd, bij overladen werk, mij toelaat, uit een eenvoudig, welmeenend, warm hart, dat God, Godsdienst, deugd, vaderland en Vorst mint, aan de beſchaving, de opklaring, maar vooral vrome ſtichting

Digitized by Google

mijner Medechristenen ten offer te brengen." — Deze taal is zoo hartelijk en beſcheiden, dat zij een ieder moet innemen, en de ſtrengſte kritiek zou ontwapenen, indien de Heer ZIMMERMAN zé moest vreezen. Dan, zoo min wij ons het regt van ſtrenge kritiek over het werk van een' anderen willen aanmatigen, zoo min behoeft de Eerw. Schrijver het uitgeven van zijnen kanſelarbeid zoo angstvallig te verontſchuldigen. Want, ofſchoon zijne Preken niet tot de meesterſtukken behooren, waarop onze leeftijd, inzonderheid ons vaderland, kan roemen, zij bezitten in ons oog althans die waarde, welke derzelver uitgave, vooral bij het bovengemeld loffelijk oogmerk, volkomen wettigt. Zagen wij eeniglijk op dit oogmerk, wij zouden alleen van het waarlijk goede en ſchoone ſpreken, dat deze ſtukken onderſcheidt, en niet blijven hechten op het minder voortreffelijke en gebrekkige in dezelve; dan, overtuigd, dat het den Heere ZIMMERMAN aangenaam zijn zal, bij deze gelegenheid tevens beſcheidene aanmerkingen op zijnen arbeid te vernemen, ſtellen wij ons oordeel gerustelijk ter neder.

De tekſten en onderwerpen dezer Leerredenen zijn belangrijk, en de wijze, waarop dezelve worden behandeld, is doorgaans geleidelijk, dikwijls ongewoon en treffend. Schriftverklaring, anders in het Luterſche Kerkgenootſchap op den kanſel minder gebezigd, is de groote grondſlag, waarop alles wordt gebouwd; de ontwikkeling van den tekst is helder, de redenering ſtevig, en de toepaſſing, over 't geheel, diepgaande; ſtijl en taal zijn warm en levendig, en het verſtand wordt verlicht en overtuigd, terwijl het hart de weldadige kracht van den Godsdienst gevoelt.

Hetgeen de waarde van deze Preken, in ons oog, vermeerdert, beſtaat in het eigenaardige, dat zij ons toeſchijnen van de Individualiteit des Opſtellers te hebben aangenomen. De kunst moge haren hoogſten roem daarin zoeken, dat zij de dingen zuiver *objectief* voorſtelt; bij de behandeling van onderwerpen, die het hart

Digitized by Google

hart onmiddellijk raken, en met de geheele zedelijke en godsdienstige natuur van den mensch in het naauwst verband staan, is het niet te vermijden, of de bijzondere gemoedsstemming van den Spreker moet zich meer of min openbaren. En hoe reiner en godsdienstiger deze stemming is, hoe meer het geheel eenen toon zal aannemen, die uit het harte komt, en tot het harte gaat. Dan, ook dit heeft zijne grenzen. Te algemeen opgevat, zou het aanleiding kunnen geven, om de bijzondere wijzigingen van onze stemming, voortvloeijende uit onze physieke organisatie, te veel in te volgen, en op ons werk over te brengen.

Wij meenen van het eene zoo wel, als van het andere, blijken in het werk van den Heer ZIMMERMAN te vinden. Zoo erkennen wij gaarne, dat de dichterlijke aanleg en de waarlijk kinderlijke gemoedsgesteldheid van den Schrijver, zoo voordeelig voor het regt verstand van den geest des Christendoms, zich doorgaans duidelijk openbaren. Vandaar toch die warmte, welke ons overal zoo weldadig tegenkomt, die levendigheid, welke ons zoo aangenaam bezig houdt, die naïviteit en eenvoudigheid, met één woord, die gemoedelijke toon, welke bij het voordragen van godsdienstige dingen zoo vruchtbaar werkt.

Maar dit bijzondere en eigenaardige van den Prediker schijnt ons hier en daar wat al te sterk uit te komen, en hem van den regten trant en toon te verwijderen, welken de gewijde welsprekendheid voorschrijft. Wij ontdekken zekere vrijheid en losheid in de behandeling van tekSten, die hem te ver van dezelve doet afdwalen, en tot ongelijkSoortige denkbeelden brengt; of wij zien zijne godsdienstigheid in een werk der verbeelding ontaarden, waardoor hij in een' spelenden toon vervalt, en beelden en wendingen gebruikt, die minder overeenkomstig zijn met den aard en de waardigheid der behandelde onderwerpen. De Eerw. ZIMMERMAN heeft dit zelf gevoeld, daar hij zich bl. 37, in eene noot, over dezen spelenden toon verontschuldigt. Wij

Digitized by Google

laten die verontſchuldiging, vooral op die plaats, gelden, en houden even min van die menſchen, die nooit meer kinderen kunnen worden; maar — *ſunt certi denique fines*, en wat op eene andere plaats, en met een ander, hoewel even goed oogmerk, volkomen past, dat voegt minder in eene gewijde rede en op den predikſtoel. Wij hebben hierbij niet alleen het oog op enkele plaatſen, waarin deze invloed van de eigenaardige ſtemming des Predikers ſterk uitkomt; maar het is de geheele manier, welke wij hier bedoelen. Ten bewijze beroepen wij ons, onder andere, op de vijfde Leerrede, over Markus VII: 31—37, waarvan niet de wonderbare genezing van den *dooven, die ſtom was*, maar het bijvoegſel: *Jezus zag op naar den hemel*, het onderwerp uitmaakt. Deze woorden worden vooreerst *in hun verband*, en daarna *toepaſſelijk* ontvouwd. De Eerw. ZIMMERMAN leest in dezen blik van Jezus, 1°.) mededoogen met het menschdom, bij al de kwalen, waaronder het zwoegt; 2°.) onderwerping onder de raadsbeſluiten des Allerhoogſten; 3°.) den wensch, dat de menſchen zelve meer en meer Gods oogmerken, in dezen weg van zijn welbehagen, mogten leeren bevroeden; 4°.) de bede, dat God het lijden der menſchen toch ook nog zoo veel mogelijk verminderen mogt; 5°.) de bede, dat Hij zelf veel tot de vermindering der menſchelijke ellende mogt bijdragen; 6°.) dankbare blijdſchap. — Wij voor ons zijn van oordeel, dat men dergelijke hoogstgewigtige oogenblikken uit het leven des Zaligmakers niet in zoo vele bijzonderheden kan en mag ontwikkelen, maar tot één groot en verheven gevoel moet terugbrengen, wat zijn binnenſte vervulde, en meenen in de opgegevene bijzonderheden al te veel de vrucht van de verbeelding des Leeraars te ontdekken, om ze met overtuiging aan te nemen. Zoo min de uitlegkunde, welke hier vereiſcht wordt, op loutere taalkennis berust, zoo min behoort zij te ontaarden in de ſpeling van dichterlijk vernuft; en hiervan ſchijnt ons de Eerw. ZIMMERMAN niet altijd vrij te blijven.

De

Digitized by Google

De toepaſselijke ontvouwing der bovenſtaande tekstwoorden beſtaat in de vermaning, om naar den hemel op te zien, wanneer wij *genieten*, *lijden* en *werken*; welke vermaning in zeer vele bijzonderheden aangedrongen wordt.

Dit is de indruk, welken deze Preken in 't algemeen op ons gemaakt hebben. Om dit ons oordeel nader te ſtaven, en tevens het voortreffelijke en minder volmaakte meer te doen uitkomen, zullen wij den inhoud der ſtukken opgeven, zonder nogtans alle afdeelingen en onderafdeelingen naauwkeurig aan te ſtippen, waaraan zich de Heer ZIMMERMAN, onzes oordeels, tot wezenlijk nadeel van zijne preekmanier, te veel overgeeft.

De eerſte Leerrede, gehouden ter gelegenheid der laatſte Godsdienstoefening van het jaar 1813, loopt over een gedeelte van den Lofzang van Zacharias, Luk. I: 68, 69ſte, 74, 75. Naar de leiding van deze woorden, overweegt de Eerw. ZIMMERMAN in de eerſte plaats, wat God al voornamelijk in het afgeloopen jaar aan ons gedaan heeft, en vindt dit zeer eigenaardig daarin, dat God 1°.) zijn volk heeft bezocht, 2°.) zijn volk heeft verlost, en 3°.) eenen horen des heils heeft opgerigt. De verdere woorden van Zacharias geven nu ongezochte aanleiding, om de inzigten en oogmerken te behartigen, waarmede God zijn volk heeft bezocht. Deze inzigten zijn daarin gelegen, dat wij, verlost zijnde uit de hand onzer vijanden, 1°.) Hem *dienen zouden*, 2°.) — *zonder vrees*, 3°.) — *ons leven lang*, 4°.) — *in heiligheid en geregtigheid*, 5°.) — *die Hem behagelijk is*. Tekst en onderwerp maken hier een zoo ſchoon geheel uit, en alles is zoo levendig voorgeſteld, zoo krachtig en warm aangedrongen, dat wij deze Preek met groot genoegen hebben gelezen.

Het afſterven van den Amſterdamſchen, weleer Utrechtſchen, Leeraar FORTMEIJER, den veelgeliefden Schoonvader van den Heer ZIMMERMAN, gaf dezen aanleiding, om op den volgenden Hemelvaartsdag, naar Lukas XXIV: 50—52, voor zijne Gemeente te behande-

Digitized by Google

len „ eenige bijzonderheden uit de laatſte bijeenkomst van Jezus met zijne Leerlingen, die veel ſtoffe behelzen te onzer opwekking en vertroosting bij het graf onzer geliefden." Offchoon wij in 't algemeen niet houden van die manier, om Feeſtſtoffen te behandelen, waarbij het naaſtgelegen oogmerk der gebeurtenisſe uit het oog verloren, en derzelver ſymboliſche zin op ons wordt overgebragt, wij erkennen de gepaſtheid van deze Preek in de bovengemelde omſtandigheden. De vier deelen van het ſtuk worden door den tekst bepaald. 1°.) Jezus *hief de handen op*, en *zegende* zijne Discipelen. Mogt ons ook zulk een zegen van onze ſtervende geliefden ten deele vallen! 2°.) Hij *ſcheidde van hen*, en *voer ten hemel*. a) Zoo wordt de mensch met zijnen dood niet vernietigd, maar verplaatst naar een ander gewest in Gods ſchepping. b) Hij wordt derwaarts aanſtonds met zijn ſterven verplaatst. c) Hij komt daar in eenen beteren ſtaat, dan die was, waarin hij hier op aarde verkeerd heeft. 3°.) De Discipelen *baden* Jezus *aan*. Zoo moeten ook wij onze vereeuwigde vrienden *in aandenken houden* en *vereeren*. 4°.) a) De Discipelen *keerden weder* naar Jeruzalem. Ook wij moeten ons niet te lang aan de droefheid overgeven. b) Zij keerden derwaarts terug *met groote vreugde*. Ook wij moeten *met groote vreugde* over de verloſſing onzer geliefden vervuld zijn, en alzoo wederkeeren in den kring onzer verpligtingen.

De derde en vierde Leerrede, gehouden ter voortzetting eener reeks van voordragten over ſommige Pſalmen in den winter des jaars 1812, behooren bij elkander, en maken te zamen een ſchoon geheel uit. Wij houden deze twee Preken voor de besten uit den geheelen bundel, zoo om de bondige en bevallige ontwikkeling van den tekst, als om de juiste en vruchtbare overbrenging van denzelven. De CXXIX en CXXI Pſalmen, twee liederen *Hammaläoth*, (volgens ZIMMERMAN liederen, in verband ſtaande met de verloſſing uit Babel, en bij of na de terugkomst der Joden uit die ge-

van-

Digitized by Google

vangenis gezongen) geven de ſtof tot deze Leerredenen. De eerſte Pſalm wordt in twee deelen geſplitst. Van vs. 1—4 worden bezongen de heerlijke reddingen, welke voor het volk Israël hebben plaats gehad in het *verledene;* terwijl van vs. 5—8 even gunſtige verwachtingen worden afgeleid met opzigt tot het *toekomſtige.* De ontwikkeling hiervan maakt het eerſte deel der Leerrede uit; terwijl de Leeraar in het tweede deel de groote en vertroostende waarheid van den Pſalm op ons overbrengt, en als verpligtingen daaruit afleidt, dat wij dezelve moeten *erkennen, belijden, tot eene ſtoffe van verwondering en dankbaarheid ſtellen,* en *toepaſſen op onze verwachtingen voor de toekomst.*

Het tweede Reislied wordt bij deelen ontvouwd. Jehova zal op de terugreis naar Judea mij beſchermen, — Hij zal mij in alle gevaren beſchermen, welke met die reis van zelve verbonden zijn, — Hij zal mij beſchermen in alle onvoorziene onſpoeden. Dit zijn de drie bijzonderheden, welke in de tekstverklaring ſchilderachtig worden ontwikkeld. De overbrenging is dezelfde als in de voorgaande Preek; en het zijn de volgende punten, welke hier worden toegepast: Gods zorg voor ons mogen wij uitſtrekken over de kleinſte bijzonderheden in ons lot; — met het ſterkst vertrouwen moeten wij vervuld zijn, dat het ons altijd zal welgaan; — vooral moeten wij Gods hoede ons beloven, met opzigt tot hetgeen wezenlijk kwaad voor ons is, — en vasthouden aan de hope, dat zij van nu af tot in eeuwigheid voortduurt.

De genezing der tien melaatſche mannen, Luk. XVII: 11—19., is de tekst der zesde Leerrede, die tot onderwerp heeft: *Het gezigt van ongelukkigen, als eene ſtem, die ons ernſtige waarheden verkondigt.* Hoewel men het Luterſche Predikanten, die telken jare dezelfde tekſten moeten behandelen, niet ten kwade kan duiden, dat zij op eenige afwisſeling bedacht zijn, in het algemeen is de afwijking van het hoofddenkbeeld, in den tekst opgeſloten, af te keuren. Meestal is zulk een onge-

Digitized by Google

woon en nieuw onderwerp óf bij gevolgtrekking, óf uit eene bijzaak in den tekst afgeleid; en, hoe belangrijk en treffend het op zichzelve ook wezen moge, altoos mist het dien nadruk en klem, welke uit de volle toepasfing van den geheelen tekst voortvloeit. Wél begrepen, heeft ieder tekst maar één hoofddenkbeeld; maar bij deze eenheid zal het den geoefenden Prediker niet moeijelijk vallen, eene aangename afwisfeling in de behandeling te brengen. Het gezegde fchijnt ons toepasfelijk op deze Preek, die voor 't overige geleidelijk en goed afloopt. Na eene verklaring van den tekst, overeenkomftig het vroeger opgegeven onderwerp, wordt dit laatfte in deze vier punten ontwikkeld. Het gezigt van ongelukkigen predikt ons, dat dikwerf reeds in dit leven de ondeugd geftraft wordt, — dat de goeden vaak in het lot der boozen moeten deelen, — dat de menfchen doorgaans in hun gedrag beide foorten van lijdenden vermengen, — en dat de menseh hierdoor zoo wel, als ook nog van andere zijden, het meest misfchien zijne verdorvenheid blootlegt in zijne betrekking tot lijdenden. De toepasfing is, dat wij die waarheden voortaan in de jammerklagten der ongelukkigen hooren, in hunne tranen lezen; dat wij dit niet alleen hooren, maar ook daarnaar moeten doen; dat daardoor de Godheid zoo wel, als menschheid, in klaarder licht voor de lijdenden worden gefteld; dat de ongelukkigen zich in hun lot behooren te bemoedigen.

In de zevende Leerrede wordt de uitfpraak van Salomo, Spr. XXVIII: 14e. *Welgelukzalig is hij, die altoos vreest*, in de eerfte plaats befchouwd als eene onderwinding der bejaarden, en voorts toegepast als een raad voor de jongen. Wij erkennen ten volle het verdienftelijke van deze Preek, die, even gelijk de voorgaande, veel menfchenkennis ten toon fpreidt; maar zij mist, in ons oog, die eenvoudigheid en duidelijkheid van ontwikkeling, en dat geleidelijke en natuurlijke der ver-

Digitized by Google

verdeeling, 't geen ze alleen zoo vruchtbaar kon maken voor de toehoorders, als zij verdiende te zijn.

In de achtſte Leerrede, gehouden bij eene dankzegging na, en voorbereiding tot, de bediening des H. Avondmaals, over Hand. XXIV: 15ª, vinden wij het verband der tekstwoorden breedvoerig ontwikkeld, en de omſtandigheden naauwkeurig aangewezen, waarin Paulus dezelve uitſprak. Hoe veel goeds deze ontwikkeling op zichzelve ook moge bezitten, zij ſchijnt ons hier minder te voegen, omdat de verdere redeneringen op een' anderen zin der tekstwoorden zijn gebouwd, dan welke uit die ontwikkeling eigenaardig voortvloeit. Het is bij gevolgtrekking, dat het gezegde van Paulus: *En (ik) heb de hope tot God*, of, naar onze vertaling, en meer overeenkomſtig met het oorſpronkelijke: *Hebbende hope tot God*, op ons allen in het algemeen wordt overgebragt. De toepaſſing beſtaat uit de navolgende punten: 1°.) *Ik heb de hope tot God!* — Gij *kunt* dat zeggen; gij *moogt* dat zeggen; — *welaan, wees er dan trotsch op, dat gij dit zeggen kunt, en moogt.* 2°.) *Bewaar ik die trotschheid, en leg haar aan den dag, zelfs bij het nederigst lot.* 3°.) *Ondertusſchen kan de hoop, die wij tot God hebben, en in elken toeſtand behouden, ons in onze rampen ook vertroosten.* 4°.) *Kunnen en mogen wij op Hem hopen — dit vervulle ons dan ook met moed op den weg onzer zedelijke en godsdienſtige vorming.*

De negende en laatſte Leerrede is gehouden in den zomer van het jaar 1813, ter gelegenheid der openlijke aanneming van eenige leerlingen tot leden der Gemeente, waarbij de aanſpraken, zangverzen en gebeden zijn gevoegd, zoodat men het geheel als eene bijdrage tot de Liturgie van het Luterſche Kerkgenootſchap, of liever van ſommige Gemeenten in hetzelve, kan aanmerken. De Eerw. ZIMMERMAN, die, door zijne in 1811 uitgegevene Redevoering en Aanſpraken bij eene openlijke aanneming, reeds eene proeve gegeven had, hoe men dergelijke plegtige verrigtingen vruchtbaarder kon maken voor de aankomelingen, levert hier-

Digitized by Google

van weder een nieuw bewijs. Wij hebben deze Preek, benevens de Aanſpraken, met veel genoegen gelezen, en juichen de pogingen van den waardigen man volkomen toe, die op alle middelen bedacht is, om de waarneming van zijnen post voor zijne Gemeente nuttiger te maken, en, bij het gemis van den Doop der Bejaarden, aan de inwijding der aankomelingen in de Gemeente van Christus al dien ernst en al dat gewigt bij te zetten, wat zulk een ſtap verdient. De woorden van Paulus, 2 Tim. I: 6b, *Dat gij verwekt Gods gave, die in u is*, geven den Leeraar aanleiding, om deze vier waarheden te behandelen: Ieder mensch heeft, met opzigt tot het godsdienſtige, zekere gaven in zich. Die gaven zoekt God in ons aan te wakkeren. En evenwel ſluimeren zij ligtelijk in. Hetgeen wij, naar des Apostels vermaning, moeten trachten te verhoeden. Op de ontvouwing van deze vier bijzonderheden volgen de aanſpraken, eerst eene algemeene, en dan de bijzondere, tot ieder' aankomeling gerigt. Allen zijn niet even treffend; maar allen zijn eenvoudig, hartelijk, en ademen een' warmen godsdienſtigen geest, die van de ſchoone betrekking tusſchen Leeraar en leerlingen blijkbaar getuigt.

Ten ſlotte diene de volgende aanhaling tot eene proeve van den ſtijl, die wel door geene eigenlijke Germanismen ontſierd wordt, maar toch over 't geheel den *color nativus* onzer tale mist. Wij nemen eene plaats over uit de vierde Leerrede, bl. 98, 99, die toevallig voor ons open ligt: „ Op welke kleinigheden zien wij niet onzen Dichter zijn geloof aan de beſcherming van Jehovah op zijnen reistogt toepaſſen! Tot op het wankelen en uitglijden van zijnen voet bij het beklimmen der ſteilten! In denzelfden geest en toon ſprak ook onze Verlosſer: *Geen haar*, zegt Hij, *valt er van uw hoofd, zonder den wil uwes hemelſchen Vaders*, die ook met het ſchijnbaar nietigſte, zoodra het zijne menſchen betreft, zich bemoeit. En waarom zou niet de Geloovige dit zijnen Meester naſpreken, en het van zijne lippen aannemen? Is, behalve hare gerustſtellende kracht, de gedach-

Digitized by Google

dachte, dat zich niets in onzen toeſtand inmengt, zonder dat God het weet, en er deel aan heeft, niet zoet? Zij moet onze borst doen zwellen door een levendig gevoel onzer waarde: want let de Alwetende op beuzelingen rondom ons, hoe veel belang moet Hij dan niet in ons zelven ſtellen, daar Hij den hoogen troon zijner Godheid voor ons verlaat, en al de teederheid aanneemt van eenen Vader, die den wasdom en de ontwikkeling van zijn kind niet alleen in het groote in het oog houdt en bevordert, maar wien zelfs geen trek van het aangezigtje, geene beweging der ledematen, wien geene bete, geene aanraking ontgaat, waaruit misſchien, met der tijd, nadeelige gevolgen voor het wichtje, dat Hij zoo lief heeft, zouden kunnen ontſpruiten. Men zegge niet, „dat men God, door Hem zulk eene oplettendheid „ op kleinigheden toe te ſchrijven, verlaagt; daar zij„ ne majeſteit te hoog is, om zich tot ſtofdeelen af te „ laten...." „ Arme mensch," zou ik ten antwoord geven: „ wat noemt gij ſtofdeelen? Weet gij niet, „ dat allengs millioenen van dezelve zich kunnen za„ menpakken, en dan eenen ſteenklomp vormen, die „ den man verplettert, wiens invloed op ons geſlacht „ zoo groot kan wezen, dat hij zelfs na eeuwen nog „ gevoeld wordt?" Dat heet: er is veel, dat wij klein noemen, omdat het binnen een' engen omtrek beperkt is, en niet zeer in het oog valt. Klein noemen wij aldus onze ſtille binnenkamer, waarin een zieke zwoegt, en wij kunnen pas begrijpen, dat God aan dien zieken hier zou denken, en denken zelfs aan iederen geneesdroppel, dien hij nuttigt, en denzelven meer of min krachtig maken. Maar is dit alles nu ook klein? Kan het niet door zijnen invloed zeer groot worden, en dus die zelfde geneesdroppel in verband komen, daar hij een nuttig mensch en huisvader zijne krachten teruggeeft, met de welvaart van duizenden? Ja, hier hangen derhalve aan zijden draden het geluk van maatſchappijen en volken, de beſchaving, het geloof en de deugd van eeuwenlange tijdperken, met de toekomſtige zaligheid

Digitized by Google

heid van talrijke ſcharen. En waarlijk (gij ziet het, wij moeten de benaming *kleinigheden* omkeeren) zulke *groote dingen* kan God toch wel niet achteloos laten voorbijgaan. Juist hierdoor zou zijne grootheid gekrenkt worden. Zij zou afdalen tot de kleinheid van ons menſchen, die eeuwiglijk, in ons oordeel over het gewigt der dingen, ons laten leiden — *misleiden* door den ſchijn."

Drietal van Leerredenen over belangrijke Onderwerpen, door HERMAN MUNTINGHE, *Hoogleeraar in de Faculteit der Godgeleerdheid te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1816. *In gr.* 8vo. 102 *Bl. f* 1-:-:

Deze Leerredenen vorderen van onze zijde ſlechts eene ſpoedige aanmelding. De belangrijke onderwerpen zijn: De pligt, om, bij alle de verſchillende meeningen over Christus, met ernst te ſtaan naar de zekere overtuiging van hetgeen Hij waarlijk is; MATT. XVI: 15—20. — De leer der verzoening door Christus in hare betrekking, en het hoe harer betrekking, tot de Christelijke deugdsbetrachting; TIT. II: 14. — De Goddelijke inwerking van het goede in ons; FILIPP. II: 13. De Redenaar betuigt zich de gevoelens van LUTER en CALVIJN, ten aanzien van den waren aard der Christelijke leer, hoofdzakelijk en van ganſcher harte toegedaan. De man is te wel bekend, dan dat men iets anders dan de grootſte beſcheidenheid, en tevens iets zeer voortreffelijks in zijne ſoort, van hem verwachten kan. De Leerredenen zijn tegen de ontkenning der gevoelens van genoemde Hervormers, maar niet minder ſterk tegen het misbruik van dezelve, gerigt. Zij zijn het nadenken overwaardig van de zoodanigen, die bij de verſchijning onlangs van het boekje *Christendom en Heryorming* enz. wat al te luide triumf bliezen, even alsof hetzelve aan die gevoelens nu zoo aanſtonds den doodſteek gaf; en tevens het nadenken en de bedaarde lezing

Digitized by Google

zing van de zoodanigen, die, dezer gevoelens van harte toegedaan, zich al te zeer verontrusteden; zij hebben inderdaad weinig te vreezen, zoolang zij nog mannen als MUNTINGHE aan hunne zijde hebben, van wien zij echter ook wél zullen doen, den regten geest en ſtrekking hunner beledene leerſtellige gevoelens (voor zoo veel des noods) aan te leeren en te beoefenen. Eindelijk, ook zij, die welligt al te zeer vreesden voor ſcheuring en verbittering tusſchen verſchillend denkende, maar zich echter onderling hoogachtende en verdraagzame mannen, mogen ook deze Leerredenen lezen tot hunne gerustſtelling; want naauwelijks zal er iemand zijn onder dezulken, die MUNTINGHE niet gaarne, en met leering en ſtichting, meermalen hooren zou, hoe zeer hij van hem ook mogt verſchillen, en die hem, als Christenleeraar, als uitmuntend Christenleeraar, om deze zijne gevoelens de hand van broederſchap weigeren zou.

De Leerredenen zijn geen twistſchrift, noch opzettelijke wederlegging van het genoemde geſchrift; de Hoogleeraar ſtelt zijne meening ſlechts duidelijk en met ernst voor; echter gaf dat boekje hem tot de eerſte en tweede aanleiding; de derde is een vroeger opſtel, dat hij nu bij deze latere Leerredenen voegt; en inderdaad, 's mans gevoelen over de werking van God te onzer zedelijke verbetering of bekeering is hier geen ongelijkſoortig bijvoegſel.

Meer zeggen wij van deze Leerredenen niet voor onze Lezers: men moge, wat ons betreft, toetſen en kiezen; maar, daar wij onpartijdig zijn, moeten wij hier toch bijvoegen, dat het duidelijk is, dat de Schrijver van *Christendom en Hervorming* eigenlijk de regte man niet is, in ons oog, om tegen eenen Gereformeerden Hoogleeraar, als MUNTINGHE, op te treden als kampvechter; en wij wenſchen zeer, dat, hoe men ook nog nopens eenige bijzonderheden uiteenloope, ieder Christen zóó mag gevoelen, dat hij gewaarborgd is tegen onverſchilligheid, of traagheid en moedeloosheid ten goede,

en

Digitized by Google

en evenzeer tegen zoodanig trotsch zelfgevoel, hetwelk óf de heilige zedeleer vervalschen en verflappen doet, óf (naar ons inzien) eindelijk ook tot wanhoop leidt. Dat de Leerredenen op die wijze de Hervormde leer voorstellen en aandringen, en vooral uit dit oogpunt voortreffelijk zijn, zal de onbevooroordeelde Lezer voorzeker met ons gevoelen.

De constanti et aequabili JESU CHRISTI indole, doctrina, ac docendi ratione, sive commentationes de Euangelio *Joannis*, cum *Matthæi*, *Marci* et *Lucæ* Euangeliis comparato. Scripsit E. A. BORGER. Pars I. Hagæ comitum, apud *J. Allart.* 1816. 8vo. form. maj. *f* 1-16-:

Hoe zeer er reeds veel over het karakter van JEZUS én zijne wijze van handelen geschreven zij, er blijft, echter, nog veel overig voor den opmerkzamen. Veel is hierover nog te zeggen, 't geen tot hiertoe óf niet behoorlijk opgemerkt, óf niet juist genoeg bepaald, óf niet in het genoegzame daglicht geplaatst is. Na al hetgeen door den diepdenkenden HESS, die vele jaren vlijts aan dit onderwerp met de edelste oogmerken besteed heeft, (zelfs in de tweede uitgave van zijn loffelijk en bekend werk) hiertoe betrekkelijk is voorgedragen, is het er verre van daan, dat men dit overschoon en allerbelangrijkst onderwerp als uitgeput zou mogen beschouwen. — Intusschen zijn wij gansch niet genegen, om zoo maar alles goed te keuren, wat men ons als nieuw hierover zou kunnen opdisschen. De begeerte, om toch iets nieuws te vinden en te schrijven, kan al wonderlijke dingen voortbrengen, welke voor den echten eerbiediger van JEZUS volstrekt onaannemelijk zijn. Wat dezelve bij onze naburen, de Duitschers, heeft voortgebragt, is niet onbekend, en men weet, dat vele derzelven met eenen geheel anderen geest bezield zijn, dan

Digitized by Google

dan de waardige HESS. Hoewel die ſtoute nieuwigheden, die wij beoogen, in ons land, gelukkig, weinig of niet opgang maken, en men bij ons, vrij algemeen, van dezelve afkeerig is, komt er, evenwel, nu en dan, iets voor den dag, dat eenigzins daarnaar zweemt, en aan bedenking onderhevig is. Zoo lazen wij onlangs iets, 't welk, ligtelijk, aanleiding zou kunnen geven, om de meer dan menſchelijke grootheid van JEZUS in het oog van ſommigen te verkleinen. Wij bedoelen de beide ſtukjes over het temperament van JEZUS, in het Mengelwerk van het *Letterkundig Magazijn van Wetenſchap, Kunst en Smaak*, No. 4 en 5 van dit loopende jaar. Dat JEZUS als mensch, ſchoon vlekkeloos en zonder zonde, zijn bijzonder temperament gehad hebbe, willen wij niet ontkennen, en het zou ons voorkomen der moeite waardig te zijn, dat het een of ander Godgeleerd Genootſchap in ons vaderland eene prijsvraag uitſchreef, om te onderzoeken, wat men van JEZUS temperament te denken hebbe, zonder iets hoegenaamd aan zijne voorbeeldelooze grootheid te kort te doen. Of nu de Steller dier ſtukjes dit behoorlijk in 't oog gehouden hebbe, hieraan twijfelen wij zeer; en wij vreezen, dat, misſchien wel tegen 's mans oogmerk, men hem beſchuldigen zal, als hebbende de verhevene en goddelijk-groote deugden van JEZUS tot temperaments-deugden verlaagd. Dit merken wij niet op, om tegen den Schrijver van de genoemde Verhandeling het harnas aan te trekken; hiertoe hebben wij geen' lust hoegenaamd: maar wij doen het alleen, om den nadeeligen indruk, welken die Verhandeling op anderen zou kunnen gemaakt hebben, tegen te gaan, en uit zuiveren eerbied voor *Hem*, die ſprak en leerde, zoo als nooit een mensch geſproken of geleerd heeft.

Het voor ons liggend ſtukje van den Hoogleeraar BORGER is van eenen geheel anderen aard. Het ſtrekt volkomen en in allen opzigte tot eer van JEZUS; en deszelfs ganſche inrigting ademt niets, dan de edele zucht,

Digitized by Google

zucht, om die eer te bevorderen. Trouwens, offchoon het voorname oogmerk van den achtingwaardigen Schrijver is, om uit het ſtandvastige en zichzelve overal gelijkblijvende karakter van JEZUS, en uit zijne altijd gelijkvormige leer en leerwijze, door de vergelijking van het Evangelie van Joannes met dat der drie overige Evangelisten, eene bijdrage te leveren tot ſtaving der innerlijke bewijzen voor de waarheid van onzen Godsdienst, kan, echter, dat ſtandvastige, en zich overal, bij alle voorkomende gelegenheden, tot in de minſte bijzonderheden, of zoogenaamde kleinigheden, toe, volkomen gelijkblijvende, 't welk hij in JEZUS ſpreken en handelen heeft opgemerkt, niet anders dan de bewondering en hoogachting voor JEZUS grootheid bevestigen en verſterken. Met zeer veel genoegen hebben wij, derhalve, opgemerkt, hoe een man van *genie* en van *kunde* iets nieuws of minder gewoons vinden kan, hetwelk door alle ware hoogachters van JEZUS en van den Bijbel met dankzegging en blijdſchap verdient ontvangen te worden.

Genie en kunde zeggen wij, dat den Steller van dit geſchrift kenſchetſen; en hierin zal ieder bevoegd Lezer met ons, zonder twijfel, volkomen overeenſtemmen. Het vindingrijk vernuft en de ongemeene geleerdheid van den jeugdigen Hoogleeraar ſtralen, immers, overal in dit ſtukje door; en wij hebben alle reden om te verwachten, dat deszelfs aftrek, zoo wel buiten als binnen ons land, den Schrijver zal aanſporen, om met lust en ijver voort te gaan, en zijne belangrijke taak op denzelfden voet, als hij zoo gelukkig begonnen heeft, geheel af te werken.

De inrigting van het werk komt hierop neder. Met het eerſte hoofdſtuk van Joannes beginnende, teekent de Heer BORGER alle de plaatſen op, waarin hij iets tot zijn bijzonder oogmerk meent te vinden, tot aan hoofdſt. III: 12. Overal, derhalve, wordt het Evangelie van Joannes tot grondſlag gelegd, en met hetzelve worden de overige Evangelisten vergeleken, niet in gelijkluiden-

Digitized by Google

dende of zoogenaamde parallele plaatsen, maar in dezulke, die wezenlijk verscheiden zijn van inhoud, en in welke, niettegenstaande deze verscheidenheid, aangetoond wordt, dat JEZUS zichzelven volkomen gelijk blijft. Zoo wordt, om ons tot de eerste plaats te bepalen, de vraag van JEZUS: *wat zoekt gij?* Joan. I: 39, welke Hij deed aan twee Discipelen van Joannes den Dooper, beschouwd, als gedaan met het menschlievend oogmerk, om hunne begeerte voor te komen, en hun moed in te boezemen; dewijl zij, uit eerbied voor Hem, aarzelden, Hem aan te spreken, en Hem stilzwijgend volgden. Met deze plaats worden, zeer gepast, vergeleken andere plaatsen uit de overige Evangelisten, alwaar JEZUS zijne voorkomende menschlievenheid toonde aan die genen, die Hem wenschten te naderen, of iets met Hem te doen hadden, en hun hunne schroomvalligheid benam; zoo als Matth. IX: 22. Mark. V: 33, 34. Luk. VIII: 47, 48, en vooral Luk. XIX: 2 volgg., alwaar Zacheus, aan JEZUS zelven zijne begeerte, om Hem te spreken en in persoon nader te leeren kennen, niet durvende openbaren, door JEZUS op de innemendste wijze wordt bemoedigd, en hem van zelf datgene wordt aangeboden, 't welk hij niet verzoeken durfde: terwijl, daarentegen, zij, die arglistiglijk en uit een kwaad oogmerk tot Hem kwamen, minder vriendelijk behandeld werden; zoo als Matth. XII: 38 volgg. XVI: 1 volgg. XXII: 17 volgg. Voorts wordt door onzen Schrijver, met regt, opgemerkt, dat JEZUS zijne voorkomende vraag aan de Discipelen van Joannes deed, schoon Hij zeer wel wist, wat zij zochten, uit vergelijking met Joan. I: 49. II: 24, 25. IV: 17, 18, 39; en als een dergelijk voorbeeld wordt bijgebragt Matth. XX: 32 en Luk. XVIII: 41, alwaar twee blinden om zijne hulp smeeken, en JEZUS, schoon wetende, wat zij begeerden, hun op de genegenste wijze vraagt: *wat wilt gij, dat ik u doe?* Zeer wel wordt ook vergeleken Joan. XX: 15; doch minder gepast, zoo als het

Digitized by Google

ons voorkomt, wordt, in eene noot, tot een volkomen gelijkend voorbeeld aangevoerd Joan. XVIII: 4, alwaar JEZUS, wetende al wat Hem overkomen zou, aan de bende, uitgezonden om Hem te vatten, vraagt: *wien zoekt gij?* Dat JEZUS dit met eene zachte en vleijende ſtem zou gevraagd hebben, zoodat zijne vriendelijkheid zelve die menſchen ontſtelde en ter aarde wierp, — deze opvatting van BORGER komt ons niet waarſchijnlijk voor. Liever denken wij, dat JEZUS dit zoo ſprak, dat zij, die Hem niet verwachtten en op eenen afſtand niet herkenden, daardoor wel uitgelokt werden om Hem te beſchouwen als iemand, die hun gunſtig was, maar dat het onverwachte van de woorden, op hun antwoord hun toegeſproken, *Ik ben het*, en de ſterke en ontzettende toon, waarop dezelve uitgeſproken werden, hun ontzag inboezemde en de grootſte vrees aanjoeg. Zachtzinnigheid kon, naar ons oordeel, bezwaarlijk zulk eene uitwerking doen, vooral op eene bende krijgsknechten en geregtsdienaars. — Schoon wij in de opvatting van nog andere plaatſen min of meer van den Heer BORGER verſchillen, en ook niet verwachten, dat men het overal met hem eens zijn zal, ('t geen hij zelf in zijne voorrede bl. 13 verklaart niet wel mogelijk te zijn) twijfelen wij echter niet, of men zal over 't geheel met ons erkennen, dat zijn werk zeer veel licht, *en* over verſcheidene plaatſen der Evangelisten, *en* over JEZUS wijze van handelen, verſpreidt, en men dáár zelfs, waar men met den Schrijver niet inſtemt, zijne geleerdheid, ſcherpzinnigheid, en prijswaardig oogmerk, behoorlijk regt zal doen.

Voorts verblijdde zich Recenſent hartelijk, dat hij weder een werk ter verklaring des Bijbels zag, in het Latijn geſchreven; te meer, daar deszelfs Opſteller die taal zoo ſchoon meester is. Dat zijn voorbeeld vele navolgers vinde, die, *en* door het belang der behandelde zaken, *en* door hunne ſchrijfwijze, den Nederlandſchen naam tot roem verſtrekken, en dat men, op onzen vaderlandſchen bodem, niet alleen onze ſchoone moe-

Digitized by Google

moedertaal, maar ook de zoo nuttige taal der geleerden, meer en meer beoefend zie bij hen, die zich op de ſtudiën toeleggen en als Schrijvers optreden, is, in onze dagen, geen ijdele wensch.

Verhandeling over de Keratonyxis, (Punctio Corneae, Horenvlies-ſteek) eene onlangs uitgevondene kunstbewerking, om de blindheid, welke door de Cataract ontſtaat, te genezen; benevens eenige genomene Proeven en Waarnemingen aangaande deze nieuwe methode. Door W. MENSERT, *Chirurgiae Doctor, Lid van het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde te Amſterdam, alsmede van dat der Koepokinenting te Rotterdam, praktiſerend Oculist en Stads Operateur van de Cataract te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1816. *In gr.* 8vo. *VIII en* 208 *Bl. f* 1-16-:

De beroemde *Amſterdamſche* Oculist, Dr. W. MENSERT, voldoet door dit werk aan zijne bij de uitgave van de *Hollandſche* vertaling der Verhandeling van den Heer W. H. J. BUCHHORN over de *Keratonyxis* aan het publiek gedane belofte, van, zoodra hij genoegzame proeven omtrent deze nieuwe operatie zoude genomen hebben, dezelve te zullen mededeelen, en levert zelfs meer dan hij beloofd heeft; daar 's mans Verhandeling niet ſlechts eene opgave zijner gedane operatiën, volgens de onlangs uitgevondene nieuwe kunstbewerking, de *Keratonyxis*, bevat, maar ook tevens aan het geheele onderwerp der nieuwe operatie is toegewijd.

De verdienſtelijke Schrijver verdeelt zijne Verhandeling in drie hoofdſtukken, of liever drie hoofdſtukken gaan zijne eigene waarnemingen nopens de *Keratonyxis* vooraf; in het eerſte van welke de Heer MENSERT handelt over de Operatie van de Cataract in het algemeen, en betoogt, dat, daar dezelve, maar vooral de uitneming of extractie der Cataract, met regt als eene

Digitized by Google

der moeijelijkſte heelkundige kunstbewerkingen moet worden beſchouwd, het ons niet vreemd kan voorkomen, dat, offchoon deze kunstbewerking, zoo door extractie als depresſie der Cataract, eenen trap van volkomenheid bereikt heeft, die niets te verbeteren ſchijnt overgelaten te hebben, men desniettemin op eene nieuwe, voor iederen eerstbeginnenden Operateur gemakkelijk uit te oefenen, en op alle Cataracten aan te wenden methode, (hij bedoelt de *Keratonyxis*, Horenvlies-ſteek) is bedacht geweest. Voorts laat hij hierop volgen de beſchrijving dezer nieuwe kunstbewerking door BUCHHORN, en de voordeelen, volgens zijne opgave, aan dezelve verknocht; en vergelijkt wijders dezelve met hetgeen ten voordeele der uitneming van de Cataract door de WENZELS, Vader en Zoon, de beroemde DE BEER, MURSINNA en meer anderen, alsmede ten voordeele van de oude methode, de depresſie of nederdrukking van de Cataract, door POTT, RICHTER, SCARPA, en een aantal andere beroemde mannen, allen op ondervinding, en ten gevolge van de gelukkige uitkomſten hunner kunstbewerkingen, gezegd is; beſluitende Dr. MENSERT uit deze uiteenloopende gevoelens en voorſchriften, dat, offchoon geen deskundige ontkennen zal, dat er in de operatie van de Cataract, op welke der drie wijzen dan ook uitgeoefend, vele zwarigheden in de uitoefening voorkomen, welke door den geoefendſten en kundigſten Oogarts nimmer geheel uit den weg kunnen geruimd worden, het even min te ontkennen is, dat men vele moeijelijkheden in de operatie van de Cataract in het algemeen door geoefendheid en genoegzame handigheid voor deze kunstbewerking kan te boven komen, en dat dus de zwarigheden, bij deze operatie voorkomende, niet altijd aan de kunst, maar grootendeels aan den kunstoefenaar, moeten geweten worden; want dat de Genees- en Heelkunde, niet ſlechts in het algemeen, maar inzonderheid de operatie van de Cataract, zich op eigenſchappen en talenten grondt, welke eensdeels aangeboren, en ander-

Digitized by Google

derdeels in de vroege jeugd door menigvuldige oefening verkregen worden. Daar de operatie van de Cataract zonder tegenſpraak de teederſte in de Heelkunde is, en eene zeer groote naauwkeurigheid vereischt, en het bij dezelve ook zeer veel aankomt op de ſcherpte van het gezigt, de vaste hand en dunne buigzame vingers, alsmede op de kloekmoedigheid en bekwaamheid van den Operateur; zoodat het uit dien hoofde zeer gemakkelijk te bevatten is, dat mannen gelijk RICHTER, BEER, MURSINNA, ARNEMAN, SCHMIDT, HIMLY, LANGENBECK en anderen in *Duitschland*, WENZEL, de vader en zoon, DUPUYTREN en meer anderen in *Frankrijk*, en SCARPA in *Italië*, ieder op zijne wijze, en met zijne eigene uitgevonden inſtrumenten, of verbetering in de methode, uitmuntend operéren of geopereerd hebben, en dat zelfs de uitkomſten over het algemeen ten naastenbij overeenkomſtig zijn; waarom de Dr. van begrip is, dat, bij overigens even voordeelige omſtandigheden, zoo wel met betrekking tot den aard der Cataract, als den toeſtand des lijders, en bij eene evenredige kunstvaardigheid van den Operateur, de kunstbewerking geen zoo groot verſchil in de uitkomst kan te weeg brengen; en dat hij dus, offchoon, uit hoofde zijner zoo veelvuldige welgeſlaagde operatiën, aan de extractie met regt den voorrang gevende, daarom echter niet ontkent, dat de depresſie, even als de *Keratonyxis*, hare bijzondere verdienſten heeft, en daarom aan elk derzelven waarde en vertrouwen moet worden toegekend; als zijnde Dr. MENSERT, met wijlen den beroemden Amſterdamſchen Heelkundige VAN GESSCHER, van gevoelen, dat de bijzondere manieren van de Cataract te genezen, niet alleen allen verſtandiglijk uitgedacht, maar ook gelijkelijk goed zijn, en dat, hetgene ons doorgaans bepaalt om de eene boven de andere te verkiezen, meer van de handigheid des Heelmeesters, die dezelve verrigt, dan wel van de bijzondere voordeelen, welke zij inſluit, afhangt, en men zich dus nu eens van de nederdrukking en dan weder

Digitized by Google

van de uitneming zoude kunnen bedienen, en wel naar dat óf de gesteldheid van het oog, óf de vermoedelijke staat der staar, óf eenige nevensgaande toevallige omstandigheden, waaronder voorzeker ook de bijzondere aanleg of voorkeur van den Operateur tot deze of gene manier van operatie moet gebragt worden, de eene of andere dezer handelwijzen schijnen te begunstigen; offchoon hij zeer juist aanmerkt, dat het een vereischte van iederen Cataract-Operateur behoort te wezen, dat hij zich alle drie de manieren, om de Cataract te operéren, eigen make, en naar den aard van het voorkomend geval zoo wel, als volgens zijne individuéle geschiktheid, de manier van operéren bepale: eindigende hij voorts dit hoofdstuk met de stellige verzekering, dat zijne waarnemingen hem bevestigd hebben in het reeds vóór de gedane operatie van de *Keratonyxis* door hem daarvan opgevat, en bij gelegenheid van de vertaling der Verhandeling van Dr. BUCHHORN vermeld gevoelen, dat de *Keratonyxis* geenszins de depressie, en veel minder de extractie, kan nutteloos maken, maar dat zij den Operateur eene keuze te meer in zijne operatiën tot behandeling van zijne aan de Cataract lijdende natuurgenooten verschaft, en alzoo eene uitnemende winst voor de Heelkunde mag genoemd worden.

Het tweede hoofdstuk heeft ten onderwerp den oorsprong en de ontwikkeling dezer operatie, of nieuwe manier om de graauwe staar door de horenvlies-steek te operéren. Dr. MENSERT betoogt in hetzelve, dat de steek door het horenvlies, door middel van eene naald, om de Cataract neder te drukken, niet alleen lang vóór BUCHHORN is bekend geweest, maar ook door verscheidene andere kunstoefenaren is opgeteekend en uitgeoefend; na alvorens van de oplossing en opslorping der geheele of gedeeltelijk verduisterde lens, en wat des aangaande zoo bij oudere als latere Schrijvers is bekend geweest, gesproken te hebben.

In het derde hoofdstuk toont de Schrijver aan, dat de *Keratonyxis*, of operatie van de Cataract door middel

Digitized by Google

del eener naald of een ander dergelijk inſtrument, om door het horenvlies te operéren, niet ſlechts in *Duitschland*, maar ook in *Frankrijk* en *Engeland*, hoewel eenigzins van de BUCHHORNSCHE methode verſchillende en afwijkende, in 't bijzonder in *Frankrijk* door Dr. MONTAIN, en in *Engeland* door Dr. SAUNDERS, is voorgeſteld en aangeprezen. — Het verwondert ons intuſſchen eenigzins, dat de Schrijver, die zich zoo veel moeite gegeven heeft, om, op het voetſpoor van den Hoogleeraar HECKER, alles bijeen te verzamelen, wat er ſedert AVICENNA over deze manier van operatie van de Cataract gezegd en geſchreven is, bij de aanhaling van de verſchillende Schrijvers, zoo wel hier, als ter gelegenheid van het vermelden van de oude manier van depresſie, een van derzelver grootſte voorſtanders, den beroemden *Engelſchen* Heelkundige BELL, ſchijnt over 't hoofd gezien te hebben; daar het echter uit zijn voortreffelijk werk ten duidelijkſte blijkt, dat deze manier van operatie van de Cataract door de *Keratonyxis* door ſommige heelkundigen in *Engeland* werkelijk verrigt werd, maar door de meesten verworpen, uit hoofde dat de bewegingen van de naald volgens de posterieure of oude depresſie veel gemakkelijker en vrijer zijn, dan volgens de nieuwe of anterieure door het horenvlies, en omdat de operatie *per Keratonyxin*, voordat de uitwerking van de *Hyosciamus* en de *Belladonna* op de pupil, en vooral de groote verwijding, welke dezelve daarop te weeg brengen, bekend was, moeijelijk konde bewerkſtelligd worden zonder kwetſing van de Iris; immers zegt hij: „ It has been alledged by ſome, that „ the operation may be performed, not only with more eaſe, but with more ſafety, by introducing the „ needle through the transparent Cornea, and after „ paſſing it through the pupil, to push down the Cataract with the point of it to the bottom of the „ eye. This propoſal however will never probably be „ admitted into general practice, for it is impoſſible

Digitized by Google

„ in this manner to depress the lens so easily as when
„ the needle is entered in the manner we have direc-
„ ted, and besides it can scarcely be done without
„ injuring the iris; a circumstance, which of itself
„ ought to be considered as a valid objection to it. (*)"

Wijders komt het ons, onder verbetering, voor, dat het den praktischen Oogarts tamelijk onverschillig is, of de *Keratonyxis*, alhoewel onder eene andere benaming, reeds den vroegste geneeskundigen al of niet is bekend geweest; daar men, volgens het getuigenis van Dr. MENSERT zelven, aan Dr. BUCHHORN den roem niet kan betwisten, van niet slechts deze operatie ter uitoefening voorgesteld, maar ook tot eene bekwame methode verheven, en derzelver uitvoerbaarheid door vele daadzaken bewezen te hebben, evenmin als dat de Hoogleeraar LANGENBECK aan dezelve eenen aanmerkelijken trap van verbetering heeft bijgezet.

Op deze drie hoofdstukken nu laat Dr. MENSERT, ter staving van zijn gevoelen omtrent deze nieuwe kunstbewerking, volgen zeventien waarnemingen der door hem gedane operatien van de *Keratonyxis*, verzeld van praktikale aanmerkingen, van welke er zeven volkomen gelukten; bij eene achtste, een' patient met eene *cataracta adherens membranacea*, werd er tamelijk geweld vereischt, dewijl de vastgroeijingen der lens, of liever van het capsel, met de pupil veel weerstand boden; zelfs was het niet mogelijk, de operatie naar behooren te voleindigen, en echter verbeterde het gezigt dagelijks meer en meer; doch ongelukkig werd de lijder door eene zinkingkoorts overvallen, aan welke hij overleed binnen eene maand, nadat hij de operatie ondergaan had. Bij drie anderen, namelijk eene jufvrouw van 52 jaren van eene rheumatieke gesteldheid, eenen 83jarigen grijsaard, de oudste Heelmeester te *Amsterdam*, en een kind van omtrent 2½ jaar, gelukte de *Ke-*

ra-

(*) B. BELL, *a System of Surgery*, vol. III. the fifth edition, chap. XXVII. sect. XVII. p. 433. Edinb. 1791.

Digitized by Google

ratonyxis flechts aan één oog; bij den tweeden ontſtond, ten gevolge eener indigestie, welke de lijder op den eigen dag van de operatie zichzelven door de maag te overladen had op den hals gehaald, inflammatie en *hypopion* aan het linker oog; terwijl bij de eerſte, door eene *ophthalmia rheumatica* en *arthritica*, en de daaruit ontſtane *ſynizeſis pupillae*, insgelijks het gezigt aan hetzelfde oog verloren ging, en bij het kind aan het regter oog de oogappel nog door een dun vlies, de overgeblevene verduisterde capſula, overdekt werd. Intusſchen was bij de beide eerſten de pupil van het regter oog zeer helder, en zagen en lazen de patienten met dat oog zeer goed: het zelfde had bij het kind ten aanzien van het linker oog plaats. Bij de twaalfde werd de capſula zelfs niet geheel geabſorbeerd, maar bleef ſteeds in de pupil, als een aan een ſpinneweb gelijkend weeffel, zigtbaar, hetwelk de patiente echter niet belettede vrij goed te zien, en door middel van eenen Cataract-bril te lezen, ſchrijven, en de voornaamſte vrouwelijke handwerken vrij goed te verrigten. Bij den dertienden (de patient was een jongetje van acht jaren, met aangeboren Cataract op beide de oogen) verhinderde de verduisterde *capſula lentis* insgelijks het volkomen ſlagen der operatie; offchoon echter de patient in den tijd van drie jaren reeds zoo verre gekomen is, dat hij tamelijk groote gedrukte letteren zonder bril kan lezen, en het dus te verwachten is, dat het gezigt aldengs nog veel verbeteren zal. Bij den veertienden was de operatie natuurlijk nutteloos, daar het bij naauwkeurig onderzoek aan Dr. MENSERT, nog vóór het verrigten der *Keratonyxis*, gebleken was, dat het regter oog (het gezigt van het linker was reeds voor eenige jaren verloren) niet alleen aan Cataract, maar tevens aan *Amauroſis* lijdende was. Bij een' vijftienden, een kind van acht maanden, werd deze operatie op beide oogen verrigt; blj 't doen der *Keratonyxis* bleek het, dat de Cataracten van eenen bijzonderen taaijen en zamenhangenden aard waren; er verſchenen wel heldere

Digitized by Google

ſtippen in de pupil; doch, daar de vermindering en reſorbtie der afgeſcheidene cataractdeeltjes zeer langzaam voortging, oordeelde men, zeven weken daarna, eene nieuwe poging, en herhaling der operatie, te moeten in 't werk ſtellen; doch bij het verrigten derzelve verkreeg men mindere verwijding in de oogappels dan de eerſte maal, hetwelk verzeld ging met eene zeer vermeerderde ſenſibiliteit in beide oogen, en dus veel meer moeite aanbragt om de kunstbewerking te volvoeren; er had daarenboven onder het verrigten derzelve eene kwetſing van de Iris plaats, en eene, korten tijd daarna er bijkomende, *Ophthalmia Catharralis* deed de operatie geheel mislukken, alhoewel men naderhand bevond, dat het kind over het geheel van een' zeer ziek en atoniek geſtel was, en niet ſlechts het gezigt, maar ook het gebruik van onderſcheidene andere organen miste. Intuſſchen levert deze mislukte operatie, onzes oordeels, eene zeer belangrijke bijdrage voor de Ophthalmologiſche ſtudiën, dewijl zij een nieuw en treffend bewijs verſchaft, dat het horenvlies, offchoon in den gezonden ſtaat ongevoelig, door eene beleediging, of kwetſing door de operatie, even als dit bij ſommige andere deelen van het menſchelijk ligchaam plaats heeft, gevoelig wordt, en men dus uit dezelve het gewigtig gevolg kan afleiden, dat, bijaldien men bij zulke jonge kinderen al mogt verkiezen de *Keratonyxis* te verrigten, (wij voor ons zouden liefst verkiezen deze kunstbewerking niet voor den ouderdom van twee jaren in 't werk te ſtellen) men in allen gevalle nimmer de operatie binnen 't jaar behoort te herhalen, uit hoofde van de bij zoodanige jeugdige voorwerpen, bij welke, onzes wetens, de operatie van de Cataract nimmer beproefd is, natuurlijk plaats hebbende zeer groote irritabiliteit, welke vaak door de minſte oorzaak ziekelijk gewijzigd en te hoog geſpannen wordt; te meer, daar het uit het geheele beloop der zaak ons vrij waarſchijnlijk voorkomt, dat, indien men ſlechts niet te voorbarig geweest ware, en de reſorbtie met geduld had

Digitized by Google

had afgewacht, de eerſte operatie met eene gelukkige uitkomst zoude zijn bekroond geworden. In twee gevallen, eindelijk, het een bij een' heer van 66 jaren, die, ten gevolge van aanhoudende rheumatieke ophthalmiën, het gezigt in het linker oog geheel verloren had, en het ander bij een kind, werd de *Keratonyxis* met een' ongunſtigen uitſlag in het werk geſteld. Bij den eerſten had eene wederoprijzing der Cataract, eene arthritiſche ophthalmie, en ten laatſte eene zamengroeijing van de vernaauwde pupil met de weder opgerezene Cataract plaats; terwijl bij het kind eene na de operatie ontſtane Iritis, met vernaauwing en vereeniging van den oogappel verbonden, de oorzaak was van het mislukken der operatie. Behalve deze zeventien waarnemingen, heeft Dr. MENSERT ook nog deze operatie verrigt bij eene vrouw van 104 jaren, alsmede bij eene te *Amſterdam* wonende weduwe; doch van welke beide gevallen de Schrijver zegt buiten ſtaat te zijn om ons vooralsnog den afloop te kunnen mededeelen: zoodat deze beroemde Oculist thans aan 19 perſonen, en, bij naauwkeurige optelling, aan 28 oogen, de *Keratonyxis* verrigt hebbe; en het, met bijrekening van de herhalingen dezer operatie, reeds 35 malen is, dat hij, in een tijdperk van vier jaren, deze nieuwe kunstbewerking heeft in 't werk geſteld; terwijl, in hetzelfde tijdvak, door hem aan 116 perſonen, op 178 oogen, en dus 178 maal, de extractie van de Cataract verrigt is; van welke operatien er 132 volkomen en 9 andere ſlechts gedeeltelijk gelukt zijn, terwijl de 37 overige geheel ongunſtig afliepen.

(*Het vervolg hierna.*)

Be-

Digitized by Google

Beknopte Verhandeling, over den aard en de eigenſchappen van het Menſchen-haar, enz. benevens eene nadrukkelijke aanbeveling der thans zoo met roem bekende Macaſſar-olie, enz. ROWLAND's Treatiſe *gevolgd, enz. door* C. F. SCHMIDT, *Lid der Holl. Huishoud. Maatſch. der Kunſten en Wetenſchappen, enz. Te Amſterdam, bij* Witſen Geysbeek en Comp. *enz. In kl.* 8*vo.* 46 *Bl. f* :-11-:

De Verhandeling, welke het eerſte gedeelte van dit boekje uitmaakt, bevat eenige algemeen bekende bijzonderheden, de eigenſchappen van het Haar en de ziekten van hetzelve betreffende, en ſchijnt voornamelijk te moeten dienen ter inleiding van een vertoog *over de deugden en eigenſchappen der Macaſſar-olie*, welke hier als een algemeen behoed- en heelmiddel der kwalen van het Haar wordt aangeprezen. De Verhandeling is zeer oppervlakkig, en geeft ons geen groot denkbeeld van de natuur- en geneeskundige kennis van den Heer ROWLAND; het berigt omtrent de Macaſſar-olie geldt alleen hen, die dezelve gebruiken willen, waarover wij geen zeggen hebben.

Bundel van gewijde Poëzij in Hollandſche dichtmaat gebragt door JAN MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 324 *Bl. f* 2-10-:

Alle pogingen tot uitbreiding van godsdienſtige kennis, alle ijver om Gods heilig woord meer en meer te doen ſtrekken ten algemeenen nutte is te loven; en van deze zijde beſchouwd, zijn ook vooral de Bijbelgenootſchappen aan te prijzen. Het blijft echter nog eene zeer belangrijke vraag, of het wel zoo volſtrekt dienſtig zij, den geheelen Bijbel der onkundige menigte, onvoorbereid, kosteloos in handen te geven. Hoeveel zal zij niet verſtaan, hoeveel zal zij verkeerdelijk begrijpen, hoeveel zonder noodzake vergeestelijken; doch

Digitized by Google

doch ook weder, hoeveel duidelijks, hoeveel leerzaams, hoeveel troostelijks zullen haar de Evangeliën, Handelingen, veelal de Brieven, het geschiedkundige in de boeken van Mozes, de Prediker, Spreuken, Psalmen en dergelijke boeken der H. S. geven! Ware het dan ook beter, haar als 't ware een uittrekſel ter hand te stellen? Bedenkelijke en toch gewigtige vraag, die wij hier niet gaarne willen toestemmen noch ontkennen. Liever merken wij als met ruimte aan, dat zoodanige godgeleerden en menschenvrienden hoogen lof verdienen, die pogingen in het werk stellen, om den zin en de uitdrukkingen des Bijbels uit te leggen en op te helderen, en alles in eene duidelijker taal, naar onze dagen berekend, over te brengen. Het zij men zoodanige schriften als hoofdlezing of als raadpleging vlijtig gebruike, altijd zijn zij hoogst belangrijk. De brave, godsdienstige en vlijtige VAN HAMELSVELD verdient hier in de eerste plaats genoemd te worden, wiens verlichte kennis en menschlievende werken tijdgenoot en nakomeling in waarde moeten houden. Niet minder verdienstelijk zijn de onsterfelijke werken van DE GROOT, MICHAËLIS, CLARISSE, HERINGA en HESSELINK. Doch ook hoogst belangrijk zijn een *Job*, door SCHULTENS, en een *Jesaïas*, door VAN DER PALM vertaald en opgehelderd.

Onder de oog, hart en verstand meest bevredigende voorstellingen, hielden onze Vaders die van *een' Christen in zijne zaamheid*, *een' Christen op zijne landhoeve*, *een' Christen in zijne kamer*. Met zulke prentborden door den grooten LUIKEN, met verzen van DE DECKER, KAMPHUIZEN, BRANDT en CLAAS BRUIN, waren hunne buitenverblijven en slaapkamers versierd, vóór nog wulpsche en Fransche prenten en zeden ook dáár waren doorgedrongen. En welk tafereel, mijne Lezers! is aangenamer, dan den nijveren koopman, na eenen welbesteden en gezegenden dag of week, in zijne kamer of op zijn buitenverblijf, in eenzaamheid, God te zien vereeren, zichzelven te zien oefenen, en alzoo zich voor te bereiden tot den ouden dag en den hoogst gewigtigen overgang van de drukte dezer wereld tot de stille rustplaats van het graf?

De betere en meer solide opvoeding van den hoogen stand in vorige dagen bragt hier veel toe bij. Het was toen als 't ware een vereischte van een regt beschaafd jongman, niet alleen de Fransche en Engelsche talen te kunnen verstaan, en ze-

Digitized by Google

zekere alom geroemde Schrijvers onder dezen te lezen, maar ook der Latijnsche tale kundig te zijn en den waren smaak te putten uit de echte bron, eenigermate ten minste gemeenzaam te zijn met VIRGILIUS, HORATIUS en OVIDIUS. Toen vond men dezen, en de Nederduitsche Dichters VONDEL, HOOFT, CATS en anderen, nog bij WAGENAAR en den Bijbel in de huishoudelijke en boekvertrekken der vermogenden. Ook bij onze Moeders was een KAMPHUIZEN, DE DECKER, POOT, SMITS, HOOGVLIET en VAN MERKEN onder de uitspannings-lectuur, en het genoegen, zoo vele huisgezinnen door een' *Abraham den Aartsvader*, *David*, *het Nut der Tegenspoeden* en dergelijke schriften aangebragt, is onuitsprekelijk, en zou als een godsdienstige zegen en erfenis op de kinderen zijn afgedaald, zoo onrust van tijden en losheid van zeden niet den ouden, eerntvesten, Hollandschen trant hadden verdrongen.

Uit zulk eene opvoeding volgde noodzakelijk, dat de kinderen wezenlijke liefhebberij voor studie en eenen nuttigen omgang met zoogenaamde geletterden erlangden, en de Letterkunde zelve niet alleen tot hen, die tot de professie van geleerden werden opgeleid, maar tot de rijken en beschaafden in 't algemeen behoorde. Welk een invloed dit ten goede had, hoe dit goede liefhebbers en beoefenaars van Hollandsche letteren en verdienstelijke Dichters vormde, kan men ligtelijk reeds als van voren hieruit opmaken, en uit het voorbeeld van eenen PIETER NICOLAAS SIMONSZOON VAN WINTER en JAN MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN dadelijk leeren.

Wij hebben over beiden bij vorige gelegenheden hartelijke lofspraak gemaakt, en vinden thans, bij de aankondiging der *gewijde Poëzij* van den laatsten, met genoegen deze gelegenheid vernieuwd.

Het algemeen, en bovenal bijzondere vrienden van den Heer VAN VOLLENHOVEN weten, hoe hij zich in de laatste jaren van zijn werkzaam en weldoend leven op vertalingen uit ongewijde en gewijde schriften met een allezins gelukkig gevolg toeleide. Na den dood van zijne brave en hoogst eerbiedwaardige echtgenoote, vond hij bij de laatsten meer bepaaldelijk troost en bevestiging in dien godsdienstigen ijver, welke dit huisgezin steeds heeft gekenmerkt. Ja, zoo werkzaam was deze Grijsaard, dat hij, tot een blijvend geschenk voor

Digitized by Google

voor kinderen en vrienden, dezen bundel zelf, in zijnen laatsten levenstijd, verscheidene malen afschreef.

Dan, wat pogen wij den Heer VAN VOLLENHOVEN en dezen zijnen arbeid te schetsen, en laten niet den kundigen Bloedverwant en Uitgever, den beroemden Amsterdamschen Hoogleeraar D. J. VAN LENNEP, zelven spreken?

„ JAN MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN, (dus luiden zijne woorden) zoon van ANTHONIJ VAN VOLLENHOVEN en MARIA MESSCHERT, werd geboren te *Rotterdam* op den 2den van Herfstmaand des jaars 1748. Zucht en aanleg tot de beoefening der fraaije letteren deden zich al vroeg in hem bespeuren. Na op de Latijnsche scholen zijner geboortestad bij aanhoudendheid als een der ijverigste en vlugste leerlingen uitgemunt te hebben, behaalde hij ook bij het verlaten derzelver grooten roem met het uitspreken van een Latijnsch gedicht, door hemzelven op trochaïsche versmaat vervaardigd, in hetwelk zuiverheid van taal en zoetvloeijendheid van uitdrukking gepaard gingen met een' weelderigen rijkdom van gedachten, die de vrucht was zoo wel van eigene vinding als van eene vlijtige behandeling der oude Romeinsche Dichters. Te regt derhalve werd dit gedicht, *den lof des Zomers* tot onderwerp hebbende, door den Heer VAN VOLLENHOVEN zelven in lateren tijd niet onwaardig gekeurd om door hem in soortgelijke Nederduitsche versmaat overgebragt en onder zijne andere gedichten door den druk gemeen gemaakt te worden. De lof van zoo voortreffelijke letteroefeningen verzelde den begaafden jongeling naar *Amsterdam*, alwaar hij zich eerlang met der woon vestigde. Omgang met den beroemden Hoogleeraar aan het Amsterdamsch Athenæum, P. BURMANNUS SECUNDUS, met JERONIMO DE BOSCH en andere kunstvrienden, versterkten hem in zijnen smaak voor dichtkunst, en, daar hij nu gaarne ook in de Nederduitsche zijne krachten beproeven wilde, zonder daarom aan de Latijnsche Zanggodin vaarwel te zeggen, ondernam hij al vroeg, om uit zijnen inzonderheid geliefkoosden OVIDIUS het een en ander in het Hollandsch over te brengen; welke proeven, naar het oordeel van deskundigen, toen reeds niet ongelukkig slaagden. Ook andere stukjes, door hem in de Genootschappen *Patria* en *Concordia et Libertate* voorgelezen, toonden, tot welk een' roem hij als navolger van HOOFT en VONDEL zoude kun-

kunnen opklimmen door geheel zich aan de Poëzij toe te wijden. Hij zelf echter vond het raadzamer, met de uitgave dezer eerſte dichtproeven tot een rijper' ouderdom te wachten, ja zelfs alle dichtlievende uitſpanningen een' geruimen tijd voor meer ernſtige bezigheden te doen achter ſtaan. Hij was namelijk op den 29ſten van Bloeimaand 1770 in den echt getreden met ELISABETH VAN DER POORTEN, dochter van den, om zijne kunde en deugd, algemeen geachten JOSWA VAN DER POORTEN, en volgde, na het overlijden van dezen zijnen ſchoonvader, hem op in deszelfs uitgebreid kantoor en handelbetrekkingen op de Oostzee. Welhaast met een talrijk en bloeijend kroost gezegend, begreep de Heer VAN VOLLENHOVEN zich door niets te moeten laten afrekken van de zorg voor zijn huisgezin, en daar hij met onafgebroken ijver als koopman tot deszelfs welzijn bezig was, hield hij jaren lang weinig tijd voor letteroefeningen over. Doch zoo hij al hierdoor eenig vermaak mogt miſſen, ruime vergoeding voor hetzelve vond hij in de liefde der zijnen, die om ſtrijd aan zoo veel zorg beantwoordden. Het mogt hem gebeuren zijne beide zonen en drie zijner dochters nog bij het leven zijner echtgenoote naar wensch gehuwd te zien, en hij ſmaakte eindelijk het genoegen van, nu zelf in jaren gevorderd, het zoo lang door hem gedreven handelhuis aan zijn' oudſten ſchoonzoon te kunnen overdragen. Dus genoot hij rust na zoo veel arbeid. Dus ontſloot zich voor hem het vooruitzigt op een' ſtillen, vreedzamen ouderdom, maar ook tevens dat op de gelegenheid, om, zoo hij wilde, zijne geſtaakte letteroefeningen te hervatten. Vurig greep hij die gelegenheid aan. De voortbrengſelen der jeugd werden beſchaafd. Vriendſchap, kinderliefde, en een levendig gevoel der genoegens van het buitenleven op de zoo aangename *Beek*, tuſſchen *Overveen* en *Bloemendaal*, ſtrekten den Heer VAN VOLLENHOVEN tot belangrijke onderwerpen voor nieuwe dichtſtukken, die in jeugdigen zwier met die van vroegeren leeftijd gelijk ſtonden, hoezeer toon en beſchaving eenen rijperen kenmerkten. Welhaast vormde zich een bundel van *Gedichten*, welke in 1808 te *Amſterdam* in 8vo bij UYLENBROEK het licht zag. De bijval, met welken deze bundel algemeen ontvangen werd, ſpoorde den Dichter tot verderen arbeid aan. Hetgeen hij eertijds van OVIDIUS vertaald had, bragt hem op het denkbeeld, om nog

Digitized by Google

andere treffende plaatsen van dien Schrijver, vooral uit de *Gedaantewisselingen*, in het Nederduitsch over te brengen. Niemand, die de *Proeven eener vrije navolging van eenige stukken uit de werken van P. Ovidius Naso*, in III Deelen, in 8vo, bij IMMERZEEL EN COMP. 1809, 1810. te *Amsterdam* uitgegeven, met eenige aandacht gelezen heeft, zal ontkennen, dat de Heer VAN VOLLENHOVEN, vooral in de twee laatste Deelen van dit werk, de bevalligheid en losheid van het oorspronkelijke zeer gelukkig heeft weten uit te drukken. Intusschen klommen des Dichters jaren. De omstandigheden des vaderlands stemden meer en meer zijnen geest tot treurigheid. Hij had het ongeluk, zijne dierbare gade te verliezen. Geen wonder, dat hij, om zich krachtiger op te beuren, nu bij voorkeur de gewijde Dichters opsloeg, en zich hunne gedachten door navolging wilde eigen maken. Eene eerste gelukkige vrucht dezer poging was *het boek Job in dichtmaat*, bij J. W. IJNTEMA, 1812, in 8vo. Zij stond van anderen gevolgd te worden. De verzameling, welke thans in het licht verschijnt, lag voor de pers gereed, en was zelfs gedeeltelijk reeds afgedrukt, toen de eerwaardige Dichter, op den 5den van Lentemaand 1814, zijne loopbaan hier op aarde besloot. Zacht en kalm was dit uiteinde, even als de avond van een' schoonen dag. Door geene andere zorgen gekweld, beval hij, weinige uren vóór zijnen dood, aan mij de uitgave dezer gezangen; want ook mij vereerde hij met zijne vriendschap, wier herinnering mij altijd dierbaar zijn zal. Groot genoegen vond ik bij het volbrengen van de mij opgedragen taak, daar het streelend gevoel van het schoone dezer *gewijde Poëzij* onafscheidelijk bij mij gepaard ging met het denkbeeld, dat hij, die in de bearbeiding derzelve troost zocht onder den last des ouderdoms en den kommer van zijnen stand als weduwenaar, thans hereenigd met zijne gade, ontheven aan het leed der sterfelijkheid, instemde met de lofzangen der Hemellingen, in het verblijf van eeuwige rust en vreugde."

Iets van dit kort en juist gestelde voorberigt weg te laten, ware ter verminking geweest van een zoo wel ter zake dienend verslag, en zou hen onbevredigd hebben gelaten, die naar eenig levensberigt van den Heer VAN VOLLENHOVEN verlangden.

Op dit berigt volgt eene korte voorrede van den Dichter, waarbij de aanmerking belangrijk is, dat hij bij de dichtmati-

ge overbrenging van Jeſaïas alleen de vertaling van Prof. VAN DER PALM, en in het overige gedeelte die van wijlen den Hoogl. VAN HAMELSVELD ten grond genomen, alsmede dat Prof. WILLMET ook dit werk met vriendelijkheid en naauwkeurigheid overzien en verbeterd heeft.

Bladz. 1 tot 246, dus verreweg het grootſte gedeelte, bevatten de Gedichten van Jeſaïas; hierop volgen, tot bl. 270, Treurzangen van Jeremias; daarna de Godſpraak van Nahum tegen Ninive; Gezang van Mozes en der Israëliten na den tittogt uit Egypte, Exod. XV: 1—18; de Godſpraak van Bileam aan Balak, den Koning der Moabiten, Num. XXIII: 18—24; de uitſpraak van zegen door Bileam aan de Israëliten, Num. XXIV: 3—9; Gezang van Mozes, voor het beklimmen van den berg Nebo, in het land der Moabiten, Deuter. XXXII: 1—43; Zegezang van Debora en Barak, na de overwinning op de Kanaäniten bevochten, Richt. V: 2—31; Lofzang van Hanna, de Moeder van Samuël, 1 Sam. II: 1—10; Klagt van David over den dood van Saul en Jonathan, 2 Sam. I: 19—27; Lofzang van Jonas, Jon. II: 2—9; Lied van den Profeet Habakuk of Sigjonoth, Habak. III: 1—19; en eindelijk Lofzang van Judith, na het verſlaan van Holofernes, Judith XVI: 2—21.

Wij zijn reeds te uitgebreid geworden, om den Lezer door proeven van de voortreffelijkheid van het werk, de juistheid en den gemakkelijken dichttrant te overtuigen. Wij vonden er een ongemeen behagen en ſtichting in.

Niet onbelangrijk zal het zijn, hier eene kleine aanhaling te doen, ter vergelijking van den gewonen krachtigen Bijbeltekst, de fraaije en juiste vertaling van VAN DER PALM, en de gelukkige dichterlijke overbrenging door VAN VOLLENHOVEN. Wij kiezen daartoe, om de kortheid, vs. 11 en 12 van het Vde Hoofdſt. van Jeſaïas.

Bijbeltekst:

Wee den genen, die, haer vroeg opmakende in den morgenſtondt, ſterken drank najagen, ende vertoeven tot in de ſchemeringe, tot dat de wyn haer heeft verhittet.

Ende harpen, ende luyten, trommelen ende pypen, ende wyn zyn in hare maeltyden: maer ſy en aenſchouwen het werk des Heeren niet, ende ſy en ſien niet op het maekſel ſyner handen.

VAN

VAN DER PALM:

Wee hunner,
Die vroeg reeds in den uchtendſtond
Verhittenden drank bejagen,
En toeven tot de ſchemering,
Door wijn ontgloeid.
Bij luit en citer,
Bij trom en fluit en volle bekers
Brasſen en ſlempen zij:
Maar wat Jehova werkt, dat trekt hunne aandacht niet;
En wat zijn hand bereidt; dat zien zij niet.

VAN VOLLENHOVEN:

Wee hunner, die reeds vroeg, als 't eerst begint te dagen,
Den ſterken drank bejagen,
En tot de ſcheemring toe, door heeten wijn
Ontgloeijen en bevangen zijn!
Zij brasſen en zij ſmullen
Bij citer en bij luit,
Terwijl zij bekers vullen
Bij trom, muzijk en fluit;
Maar op Jehova's werken
Zien ze onoplettend neêr.
Zij willen niet bemerken
De daden van den Heer.

Zulke werken, als het gemelde van den onvergelijkelijken VAN DER PALM en den braven en kundigen VOLLENHOVEN, moesten den tragen geest onzer dagen tot echte en ſmaakvolle beoefening der Gewijde Schriften, tot lezing, inſporing en vergelijking opwekken, en alzoo onze wensch vervuld worden, dat deze en dergelijke ſchriften als huisboeken bij den Bijbel gebezigd werden, zoodat huisvaders en huismoeders zorgden, dat dezelve, benevens de voortbrengſels der edelſte vernuften van ons vaderland, den zonen en dochteren ter lezing en leering werden gegeven, en daardoor aangevuld werd dit helaas thans te zeer verwaarloosd gedeelte eener inderdaad regt ſatſoenlijke opvoeding.

Reize door Noorwegen en een gedeelte van Zweden. Naar het Hoogduitsch van Dr. W. SOLTAU. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1816. *In gr.* 8vo. *VIII en* 271 *Bl. f* 2-10-:

Deze Reis, hoezeer slechts voor *Dilettanten* (liefhebbers, geene beoefenaars) in de Aardrijkskunde geschreven, bevat nogtans eene menigte zeer belangrijke, en tevens aangenaam voorgedragene, berigten omtrent een land, welks inwoners door handelbetrekkingen, volksgeaardheid, vrijheidsliefde, en gedeeltelijk ook door overeenkomst van taal, zoo vele betrekking tot ons hebben. Het zijn ook eigenlijk meer de *menschen* dan het *land*, waarover SOLTAU handelt. Doch wanneer hij zegt, *Reize door Noorwegen*, zoo moeten wij niet al te veel verwachten. Geen tiende gedeelte van het uitgestrekte Koningrijk is het voorwerp dezer Reize: niets wordt er gezegd van de belangrijke westkust, met alle de eilanden, en de twee koopsteden *Bergen* en *Drontheim*; niets zelfs van het westelijk gedeelte der zuidkust, of het stift *Christiansand*. Maar over het stift *Christiania*, of het zuidoostelijk gedeelte, komen des te belangrijker berigten, (hoewel geene eigenlijk gezegde beschrijving) en wel in een' zeer bevalligen vorm, voor. Het is echter, gelijk bij alle reisbeschrijvingen, volstrekt noodig, eene kaart daarbij ter hand te nemen; en daar die van *Noorwegen* juist niet zeer algemeen zijn, hadden wij wel gewenscht, al ware 't op een klein kaartje, den reisweg des Schrijvers aangeteekend te zien.

Hij kiest het punt, waar deze reisbeschrijving begint, niet, zoo als gewoonlijk, van zijne *aankomst in*, maar van zijne *afreize uit*, de zuidelijke deelen van dit Koningrijk; ja hij noemt niet eens de stad, waaruit hij vertrokken is, schoon dezelve uit den zamenhang, en eenen *terugblik op Noorwegen's zuidelijke kusten*, (bl. 168) waarmede de reis had moeten beginnen, blijkt, de stad *Laurwig*, aan de rivier *Loven*, te zijn. De reis gaat vervolgens over *Tonsberg*, *Jarlsberg* en *Drammen*, naar *Christiania*, *Noorwegen's* hoofdstad. De beschrijving van alle deze en de tusschenbeiden liggende plaatsen is bij uitstek onderhoudend en schilderachtig; zij wordt ook door gewigtige aanteekeningen nopens de volksgeaardheid,

Digitized by Google

heid, de zeden, de taal en letterkunde der *Noormannen* afgewisfeld. Bovenal voldeed ons de befchrijving van *Drammen*, van het fchoone dal, en den aanzienlijken handel dier driedubbele ſtad, (bl. 14—20.) Van *Chriſtiania* ging de reis over *Dröback* en *Möſs*, en dus langs den oosteroever van den *Chriſtiania-Fiorde*, of *Golf*, naar *Frederiksſtad*; allen aan den *Hollandſchen* handelaar zeer wel bekende plaatſen. Te *Frederiksſtad* ſtak men den *Glommen* over, de grootſte rivier van *Noorwegen*, welke bij *Hayslund* een' waterval van 2 tot 300 voeten maakt. Over 't geheel is ten minſte het hier bezochte gedeelte van *Noorwegen* zeer rijk aan ſchoone gezigten en natuurtooneelen, zelfs te midden des winters; en men zou zich een zeer verkeerd denkbeeld van hetzelve maken, wanneer men het, hoe ſchaars ook bewoond, als eene ſtreek aanzag, waar naauwelijks de noodwendigheden, niet de gemakken, des levens te bekomen zijn. In de herbergen ten platten lande toch kan men, bijna zoo goed als in *Holland*, met eten en drinken te regt komen. In de ſteden gebruikt men wittebrood bij voorkeur (bl. 46), dus niet het roggebrood, gelijk op vele plaatſen in *Duitſchland*, en bij den *Noorweegſchen* boer is eten en drinken ſchering en inſlag, (bl. 125.) Niet minder dan *vijfmaal daags* heeft dit bij hem plaats. Daarentegen is de *Noorman* minder dan de *Deen* en de *Zweed* aan geeſtrijke dranken gehecht, (bl. 45.) In *Chriſtiania* vindt men ſlechts ééne brandewijnſtokerij, en niet ééne brouwerij, daar ieder huisgezin zijn eigen bier brouwt. Zoo vindt men ook ten platten lande en in de kleine ſteden geene bakkerijen, daar elk gezin voor zijn eigen brood zorgt. — Van *Frederiksſtad* ging de reis zuidoostwaarts naar de *Noorweegſche* grensvesting *Frederikshald*, zoo bekend door den dood van KAREL XII van *Zweden*, en niet minder merkwaardig door de hooge jaren, welke hare inwoners bereiken. Onder CHRISTIAAN VI (in de eerſte helft der achttiende Eeuw) waren hier *acht perſonen*, waarvan de jongſte 78 en de oudſte 105 jaren telde. (Deze laatſte bijzonderheid wederlegt het onmiddellijk volgende gezegde: *de ouderdom van allen te zamen beliep* 1417 *jaren*. Zóó toch moesten zij door elkander ieder 177 jaren oud geweest zijn. Zou hier ook eene drukfout zijn voor *acht paren*?) De Kroonprins van *Deenemarken* had hier in 1788 een voorrijder van 103 jaren. — Van *Frederikshald* ging de reis naar *Zweden* over den *Swinefund*. Het onderſcheid der beide lan-

Digitized by Google

den loopt aanſtonds, ongunſtig voor *Zweden*, in 't oog. De bergen, in *Noorwegen* digt met hout bewaſſen, zijn in *Zweden* (althans op de weſtkust) geheel kaal. De ſtreek is meer heijig; de landman armer. Deze onaangename overgang ſchijnt op den Schrijver gewerkt, en hem minder gunſtig voor *Zweden* geſtemd te hebben, van welks hier bereisde gedeelte ſlechts zeer oppervlakkige, ongunſtige, en (in vergelijking met die over *Noorwegen*) vrij onvoldoende, berigten voorkomen. *Gothenburg* wordt naauwelijks aangeſtipt; doch de Schrijver zag ook ſlechts eene der voorſteden. Behalve deze aanzienlijke handelſtad, en *Halmſtadt* (niet *Helmſtadt*, bl. 226) in *Halland*, is op deze geheele weſtkust niet één plaats van belang; doch het tooneel verandert in *Schonen*, 't welk, door een' bergrug van *Halland* afgeſcheiden, veel vruchtbaarder en aangenamer is. — De Schrijver ſtak van *Helſingborg* naar *Kopenhagen* over, en eindigt met een' blik op die hoofdſtad, op het naburige *Elzeneur*, en eene korte, doch voortreffelijke ſchildering van den *Deenſchen* volksaard.

Wij hebben genoeg gezegd, om deze zeer goed en bevallig geſchrevene Reis aan alle beminnaars zoo wel der Aardrijks- en Volkenkunde, als eener *lectuur* voor uitſpanning, aan te bevelen. De Vertaler (tevens Uitgever) behoort geenszins tot de klaſſe der broddelaars, welke dezen tak der Letterkunde tot een verachtelijk handwerk vernederen; en hij heeft ook (zoo als ieder Vertaler eener Reisbeſchrijving eigenlijk behoorde te doen) zijnen Auteur met andere Schrijvers over dat land, zoo als FABRICIUS, onzen MEERMAN, CARR, enz. vergeleken, en de overeenkomst of het verſchil in eenige Noten onder den tekst aangewezen. Alle zijne Aanteekeningen zijn nogtans niet van dat belang: er zijn onder dezelve, die wat te veel de zucht verraden, om aardig te *willen* zijn. Twee derzelven (de eene eigenlijk in de Voorrede des Vertalers, bl. 5.) zondigen tegen de Aardrijkskunde en Geſchiedenis. De Schrijver had gezegd: dat de „ woinige *bebouwde plekken* in *Zweden* (het door hem bereisde gedeelte) „ naar *Oaſen* geleken, rondom welke eene zee van heidekruid „ en dambezienſtruiken golfde." Dit woord *Oaſen* nu verklaart de Vertaler door „ *dorre, onbewoonde zandwoestijnen* in „ *Afrika*, die oudtijds tot een verbanningsoord gebruikt wer„ den." Niet alleen ſtrijdt dit lijnregt tegen de bedoeling des Schrijvers, (gelijk ieder terſtond ziet) maar deze uitlegging is ook

ook volſtrekt valsch. *Oaſen* zijn *eilanden*, ſchoone, vruchtbare en welbeſproeide eilanden te midden der *Zandzee*, of, met andere woorden, waterrijke plekken, die de barre zandwoestijn van *Afrika* afwisſelen, en aan de Karavanen tot rust- en ververſchingsplaatſen dienen. Men heeft zoo in de nabijheid van *Egypte* de *groote Oaſe*, de *Oaſe van Ammen* e. a. m. Wij behoeven ons eigenlijk op geenen Schrijver te beroepen, daar dit woord in dien zin algemeen bekend en aangenomen is: wil men zich echter overtuigen, zoo zie men de Reizen van BROWNE, die de *Oaſe* van *Ammen* beſchreven heeft: HEEREN's *Ideën over Egypte* e. z. v. — Op bl. 258, waar de Schrijver van den Zeeſlag van 2 April 1801 ſpreekt, waarin de *Deenen* zich tegen de *Engelſchen* met roem overladden, zegt hij, dat *de vijand overmagtig, en de oorlog onregtvaardig was.* Op dit laatſte merkt de Vertaler aan: „Dit zullen de *Engelſchen* juist niet beamen. Zij hebben „*het wegvoeren van de Deenſche Zeemagt destijds een maat-*„*regel van voorzigtigheid* genoemd. Het zij zoo!" Het wegvoeren der *Deenſche* Zeemagt geſchiedde *zevendehalf jaren later*, in Sept. 1807. De Vertaler heeft deze twee daden van vijandelijkheid, door *Engeland* tegen *Deenemarken* gepleegd, blijkbaar verward. In den eerſten togt was het ſlechts om afſtand van het ſtelſel der Zeeregten, die PAUL I verlevendigen wilde, te doen. — Ook de Schrijver ſchijnt zich nu en dan te veel in het verledene te verplaatſen, wanneer hij van *Deenemarkens* tegenwoordigen Koning als *Kroonprins* ſpreekt. Hij was toch reeds Koning in Februarij 1814, toen SOLTAU de reis deed.

In taal en ſpelling is deze Reis doorgaans zeer zuiver, en men wordt door drukfouten weinig gehinderd.

TOBIAS HOPPE, *of Burger en Bloedverwant. Door* A. L'A-FONTAINE. *Met Platen. II Deelen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 616 *Bl. f* 6-:-:

Al wederom nieuw en zonderling, in LAFONTAINE's lieven toon; een boek tot uitſpanning na vermoeijenden arbeid, en tevens veel voor het hart, en geheel voor den beſchaafden kring. „Een ongemeen fraaije Roman," zegt de Hollandſche

sche Uitgever; en wij twijfelen naauwelijks, of ieder Lezer stemt het hem toe.

BLANKA VAN HORRBERG (hare geschiedenis wordt aan het slot eerst opgehelderd) is eene verlatene weeze; in de eenzame herberg, waar haar de moeder ontviel, vindt een edel jong mensch de verlegene, die volstrekt niets wist van hare betrekkingen, dan dat zij van hare moeder eenen geslotenen brief naar *Hanover* had. De kiesche jongeling geleidt haar, en de Lezer voorziet in het einde een huwelijk van deze uitmuntende menschen. Maar de jongeling moet zich onverwacht verwijderen, en nu vernemen de reeds verbondene harten niets meer van elkander. Dan, kort hierop treedt TOBIAS HOPPE op het tooneel, wiens voorkomen juist niet zeer uitlokt, maar die zeer spoedig het voortreffelijk meisje onderscheidt, en van haar gekend wordt in zijne zeer groote voortreffelijkheid. In *Hanover* vindt zij den onbekenden, waaraan de brief harer moeder hield, overleden, en wordt door TOBIAS HOPPE gebragt bij zijne zeer waardige bloedverwanten. Zij is weldra aldaar de lieveling en vertrouwde van allen; ook de Lezer heeft haar lief, en weet niet, of hij den eersten minnaar terug verlangen, of haar met TOBIAS gelukkig gehuwd wil zien. Deze laatste verwijdert zich ook voor een tijd, en intusschen ontdekt BLANKA, dat de bestemde echtgenoot van eene der dochters van het huis haar eerste reisgenoot en minnaar is. Zij oordeelt geraden, nu spoedig weg te reizen. Intusschen heeft TOBIAS zijnen liefsten wensch opgegeven, daar hij de vroegere betrekking van zijnen geliefden neef tot BLANKA ontdekt; en nu wordt het tusschen oom en neef een wedstrijd van edelmoedigheid. Na de afdoening harer zaken, met behulp van TOBIAS, met hares laaghartigen broeder, (waarbij het blijkt, dat zij eene *Freule* VAN HORRBERG is, en de geschiedenis harer moeder, en alzoo hare afkomst, nu ook wordt opgehelderd) beslist BLANKA eindelijk ten voordeele van HOPPE, en wordt zijne gelukkige vrouw. Zeer gelukkig inderdaad, niet zoo zeer omdat hare vriendin nu den jongeling huwen kan, want deze door wederzijdsche ouders verloofden scheiden gemakkelijk, daar beider hart eene andere keuze had — de dochter en de zoon van HOPPE's overledenen uitmuntenden vriend, dien hij wel jaren lang had moeten miskennen, maar wiens gedrag nu reeds volkomen geregtvaardigd was, en wien HOP-

PE

ik nu in zijne kinderen de voorbeeldelooze zich opofferende trouw kon vergelden. Bij dit alles komt nu nog het huwelijk van eene andere beminnelijke nicht, welker waardige minnaar, lang en met den meesten schijn verdacht, nu naar verdienste de lieveling van geheel de familie wordt. Alle deze geschiedenissen staan in naauw verband, en zijn zoo door een geweven, dat ieder persoon, tot het laatste toe, belangrijk blijft, en wij den Lezer waarlijk, door het gezegde, slechts een zeer onvolledig denkbeeld geven van het verhaal, dat in ons oog een meesterstuk van vinding is. Behalve dit, is de Roman vol van originele karakters, en doorzaaid met fraaije en treffende opmerkingen. Van beide eene kleine proeve. Zie hier de eerste ontmoeting van HOPPE en BLANKA:

„ Ik heb eene verschrikkelijke haast, Heer Postmeester!" enz. Men zeide hem, dat BLANKA de eerste paarden hebben moest, en hij dus kon wachten. „ Dat weet ik des noods óok!" antwoordde hij op eene grappige manier, en nu kwam hij (BLANKA verhaalt het) bij mijn rijtuig, nam zijne muts af, en zeide: „ In eenen bloeijenden leeftijd, Mejuffer! komt men nooit te laat. Gij zoudt eenen armen drommel, die op heete kolen staat, ongemeen verpligten, indien gij van uw regt op de eerste paarden afstand wildet doen."

„ Ik heb even zoo veel haast, als gij, Mijnheer!" zeide ik ernstig, offchoon er iets zeer grappigs in zijne manier van zeggen was.

„ Waarom wilt gij wedden, dat ik meer haast heb dan gij? — zeide hij. — Er is geen woord, dat aan schoone lippen beter past, dan het *Ja*-woord! Ik wenschte wel, dat gij het mij wildet geven!"

„ Maar, — zeide de Postillon — de Dame zou immers met u in uwen wagen kunnen rijden, Mijnheer HOPPE! dan kwaamt gij beide weg."

„ Ik zag donker voor mij neer, want dit wilde ik nog minder. De man zag er gansch niet zoo uit, dat hij mijn vertrouwen verdiende. Ik antwoordde niet. Hij zong:

„ En op het voorhoofd kwamen rimpels,
En dit zeide mij: neen!
Oh! Mifericorde!"

„ Den laatsten regel voegde hij er zeer grappig bij. „ Ik zou

u waarlijk iets kwaads kunnen toewenschen, Mejuffer! — zeide hij voorts, — dat gij maar slechts een paar minuten in uw leven niet hadt geweten, hoe gij zoudt voortkomen, opdat gij mogt weten, hoe aangenaam mij uw *Ja*-woord zoude zijn."

„ Nu dacht ik aan mijne eenzame herberg bij *Kollin*, en aan alles, en ik zeide schielijk en vriendelijk: „ Ja!" Ik maakte eene beweging om op te staan, en hij hielp mij uit den wagen, en terwijl hij mij naar zijn rijtuig bragt, zeide hij: „ Op die kar hadt gij het toch niet uitgehouden, lief kind! Gij komt door uw *Ja*-woord gemakkelijker te zitten, en dit schenke de barmhartige God aan alle meisjes, die het *Ja*-woord geven. Ik vrees, dat velen in doornen zitten gaan." Zijn gezigt was bij deze woorden zoo goedhartig en medelijdende, dat ik opgeruimd en vrolijk zeide: „ Ik hoop, Mijnheer HOPPE —"

„ Ei, ziedaar! — riep hij — de Meisjes weten in eene minuut meer van eenen man, dan wij in een jaar van haar! Gij kent mij! Nu, op reis moet alles eerlijk in zijn werk gaan. Namen dus tegen namen."

„ HORRBERG!" — zeide ik. — Nu spotte hij met mijnen naam, en bewees mij, terwijl hij mijne goederen in den wagen pakte, dat ik de weddenschap zou verloren hebben. „ Want — zeide hij — gij hebt den onbewegelijken, vasten naam HORRBERG: en bij mij gaat het: hop! hop! hop!" Nu zong hij weder een vers uit het liedje.

„ Mijne harp kon volstrekt geene goede plaats krijgen. „ Ja — zeide hij vrolijk — zoo gaat het altijd met de harmonie en met de vreugde tevens. Zij krijgen altijd in de wereld de slechtste plaats." Eindelijk kreeg de harp eene plaats, omdat ik zeide, dat zij eene gedachtenis was aan eene dierbare Vriendin. „ Wel! — riep hij — al zou ik dan ook op den bok zitten; zij moet mede, en dan wil ik eens zien, hoe dankbaar gij wezen zult." Hij zong nu weder met luider stemme:

„ *A man must prove himself polite*
In such a case as this."

„ Dit alles gaf den man een grappig voorkomen; maar er was volstrekt niets gemaakts in alles; het was zijne natuur.

„ Eindelijk reden wij heen: „ Indien wij een paar Oosterlingen waren, dan zouden wij eerst met elkander gebeden hebben, dat

dat vrede onder ons mogt heerſchen, dat wij elkander op reis niet in gevaar brengen, maar in nood en dood elkander getrouw mogten blijven. Ik heb hiermede dit gebed uitgeſproken, lief kind! Amen! En daar eene kennismaking op eene reis van ruim twintig mijlen — want ik hoor, dat gij naar *Hanover* gaat, en derwaarts ga ik ook — niet zoo eene oppervlakkige kennismaking op een Bal of Theegezelſchap is, maar eene, die op trouw en geloof moet rusten, eene verhevene kennismaking, naast die tusſchen Echtgenooten de verhevenſte; zoo zult gij mijne geloofsbelijdenis hooren: Ik ben TOBIAS HOPPE, een eerlijk, vrolijk man, die zoo huisſelijk is als eene musch, en evenwel nog niet eene vaste woonplaats heeft; die LUTER's Christelijke Huistafel van buiten kent, en evenwel nog geene vrouw en kinderen heeft. Ik ben niet zoo deugdzaam als GRANDISON, — als gij dien kent, en ieder Meisje behoorde hem te kennen — niet zoo wijs als PLATO of zelfs als ARISTOTELES, maar toch een goed flag van een mensch, geloof ik. Opdat gij, mijne Vriendin! — want die zult gij zijn, vóór dat wij den Domtoren van *Halberſtadt* zien — mij in de wijde wereld zult weten te vinden, wanneer de een of andere kwelgeest ons van elkander ſcheidt, zoo hebt gij hier mijn adres."

„ Hij gaf mij een kaartje, dat ik lagchende in mijn' breizak ſtak.

„ Ik zweeg. Hij hield zijn oor naar mij toe, en trok de ſlaapmuts van zijn oor. „ Deert u iets, Mijnheer TOBIAS HOPPE?" vroeg ik.

„ Ik luisterde naar uwe geloofsbelijdenis."

„ Ik zeide vrolijk: „ Mijn naam is BLANKA HORRBERG. Het *Signalement*, Mijnheer TOBIAS HOPPE, zult gij zelf wel maken."

„ O ja! — zeide hij, mij aanziende. — Dus BLANKA HORRBERG, zeventien jaren oud, op zijn hoogst achttien. Het oog, of de geest, die inwendig is, ſchijnt reeds ouder. Het voorhoofd eenigzins fier; — of teekent het alleen moed tegen een ſtijfzinnig noodlot? Op den mond en in twee kuiltjes, die de natuur in twee morgen-rozen gedrukt heeft, een lachje, dat de Mannen tot zotten en één' man tot eene Godheid maken kan."

„ Stond in ons Oostersch gebed ook een artikel van vleijerij, Mijnheer HOPPE?"

„ Dat

„ Dat ik weet niet. Op het kleine cirond van haar gelaat — dus ging hij voort — hangt zoo wat een digte nevel van verhevene droomerijen, en een donker wolkje van zorg: de eerste zal met de jaren wel verdwijnen; de tweede? de Hemel helpe u van dezelve af. Blond haar, dat met het haar van BERENICE aan den hemel wedijveren kan."

„ Ik vrees, Mijnheer HOPPE! dat gij mij in uwe beschrijving nog geheel in den hemel zult verplaatsen, om van mij met mijne harp hier op aarde maar ontslagen te worden."

„ Wel nu, indien mijne beschrijving u niet elegant genoeg is! ik zou wel eens willen hooren, hoe een Meisje zichzelve prijst. Kom aan, laat u eens hooren!"

„ Dus — zoo begon ik — een arm ding, dat in de wereld niets te doen heeft, dan een' brief te bestellen; dat slechts énen Vriend heeft, wiens naam zij bij ongeluk niet weet."

„ Schielijk gaf hij mij nu nog een kaartje met zijn adres; maar ik was niet meer van mijn' tekst te brengen, want mijn hart werd aangedaan. „ Een arm ding, — dus ging ik voort — dat achter zich niets te zien heeft dan een graf, en voor zich niets ziet dan eene donkere toekomst."

„ En den Heer TOBIAS HOPPE!" riep hij, terwijl hij tegen over mij ging zitten. Ik moest evenwel lagchen.

„ Ik hoop, lief kind! — zeide hij na eene korte pauze — dat wij met elkander gekscheren."

„ Ik voor mij heb in allen ernst gesproken."

„ In ernst? Hemel! mijn lief kind! wat kan u dan bejegend zijn?"

„ Een engel des doods!" zeide ik bedroefd.

„ Dit verdriet komt men in uwe jaren nog weer te boven. Maar inderdaad, ik vrees — zeide hij met een ernstig gezigt — dat de smart, die op uw gelaat geteekend is, eene andere scheiding tot oorzaak heeft, en dat gij u achter de lijkbaar verbergt, opdat ik de eigenlijke smart niet zien zal."

„ Het is nog geene vier weken geleden, dat mijne Moeder in mijne armen stierf, en zij liet mij niemand achter, die met mij om haar verlies treurde."

„ De Hemel beware mij, — zeide hij — dat ik die smart veroordeelen zou!"

„ Hij trok zijne muts over zijne oogen, en ging in den hoek van den wagen zitten. Ik zag hem met verontwaardiging aan; want ik dacht, dat hij er mede schertsen wilde. Maar

Digitized by Google

Maar toen de Postillon iets zeide, en hij de muts weder opligtte, zag ik iets in zijne oogen, dat geheel naar geene ſcherts geleek. Hij ging eenige oogenblikken uit den wagen. Ik werd van oogenblik tot oogenblik meer te vreden met mijn' reisgenoot."

Dit karakteristieke tooneeltje kostte ons meerdere ruimte, dan wij ons voorſtelden, zoodat wij ons van het mededeelen van treffende gezegden en opmerkingen moeten onthouden; dan, de Lezer zamelt er zich uit deze proeve wel zelf eenige op, en werd zeker tot nadere kennismaking met BLANKA en TOBIAS uitgelokt.

Laudatio Funebris Divi Patris Clasſis N. N. Groningæ, apud *W. van Boekeren.* 1816. p. p. 15. form. maj. *f* :-4-:

Jongenswerk! mislukte en onvriendelijke ſcherts. — Zijne Majesteit de Koning gaf aan het Kerkbeſtuur der Hervormden eene andere en geconcentreerde wijziging. De Klasſikale vergaderingen houden daardoor op, of komen ſlechts eenmaal 's jaars bijeen; en hetgeen te voren door dezelve geſchiedde, en waartoe gedurig herhaalde bijeenkomſten vereischt werden, wordt nu opgedragen aan eene minder talrijke Commisſie, enz. Niet ieder in de Hervormde Kerk denkt eveneens over deze verandering; ſommigen verblijden er zich over, en verwachten er zeer veel goeds van; anderen bedroeven zich over dezelve, en vreezen ik weet niet wat; nog anderen beſchouwen geheel die zaak als van weinig belang; terwijl er eindelijk ook zijn, die hun oordeel opſchorten, tot dat de nieuwe regeling geheel in trein is gebragt, en de reglementen, die men van eene aanſtaande Synode verwacht, bekend en in werking zijn, meenende dat men dan eerst volkomen naar waarheid en regt zal kunnen oordeelen over eenen maatregel, voor welks goede bedoeling het verſtand en hart van onzen geliefden en geëerbiedigden Koning bij ieder' weldenkenden een genoegzame waarborg is.

Bij de Klasſikale vergaderingen ſpijzigden de broeders doorgaans met elkanderen, na den afloop der werkzaamheden; en zoodanige bijeenkomſten waren tevens, voor ſommige meer van de ſteden afgelegene Predikanten, eene aangename gelegen-

Digitized by Google

genheid om de ſtad te bezoeken, ook ſommige huiſelijke belangen dan af te doen, en geheel de broederſchap te zien. En wien kon dat bij mogelijkheid hinderen? Indien al eens nu of dan (bijzonderheden weten wij juist niet) bij zoodanig eenen maaltijd iets voorviel, dat niet geheel in den haak was, is het dan edelmoedig, zulks te wijten aan geheel het achtingwaardige ligchaam der Hervormde Geestelijkheid, en die broederlijke bijeenkomſten, aan eenen waarlijk niet altijd zoo geheel overvloedigen diſch, en doorgaans geheel op eigene kosten, te doen voorkomen als *zuip- en ſmulpartijen*, en offeranden aan *Bagchus*, en misſchien ook aan *Venus!!* gelijk de bedoeling ſchijnt te zijn van den vermoedelijken vlasbaard, die deze *Laudatio* in de wereld zendt, en die denkelijk zelf niet ongaarne eene ruime en aanzienlijke plaats zou bekleeden; aan welke tafel dan ook eenige mannen *e grege Epicuri* bijeen waren.

„ Prandium tandem, post graviſſimos ſocietatis labores exantlatos appoſitum, arctiſſimum fraterni amoris vinculum erat, animique lætum condimentum, quo quisque vocatus, etiam postridie, ſapientiſſimo Patrum inſtituto, utiliſſimis nempe ſermonibus, nutriretur.

„ Meminiſtis autem Fratres! noſtræ in Divi Patris, opipa„ ræ prandio, quanta fuerit, frugalitatis priscæ, vel in hodierna uberrime, memoria. Vinum capacioribus licet ſcyphis „ appoſitum, non niſi tarde, et juſta copia, ita ut nè guttu„ la quidem ungue decideret, bibebatur," cet.

„ Meminiſtis quanta cardium fuerit copia, piſciumque de„ liciæ, appoſitarumque dapium ſapor eximius, pomorum egre„ gia maturitas, menſæ ſecundæ dulcedo, panisque et nigri, „ et albi, ſemel bisve cocti eximia materia," cet.

„ Lugete Fratres! Patrem Optimum extinctum, lugete ædes, „ lugete et vos BLANDULÆ PUELLÆ," cet.

„ Patrem eheu plangimus, per duo, et quod excurrit ſecu„ læ, ſummæ celebritatis fama, ſummaque omnium rerum „ copiæ atque felicitate, per omnes Reipublicæ mutationes, „ ad hunc usque diem ſuperſtitem."

Maar deze ſtaaltjes zijn overgenoeg ter aanwijzing, dat geheel de *Laudatio* in ieder opzigt een nietsbeteekenend prulſchrift is.

Twee-

Tweetal Redevoeringen, gehouden in het Departement Groningen, der Maatſchappij Tot Nut van 't Algemeen; door J. MULDER, *Leeraar bij de Hervormde Gemeente te Groningen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1815. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* :-5-8

Beide deze Redevoeringen prijzen zich door haar nuttig doel bijzonder aan: of is de inſtandhouding eener zoo weldadige inrigting, als die der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, niet hoogstbelangrijk? — Eenigermate ſchijnt de ijver voor deze Maatſchappij, en ook bijzonder voor de Departementsvergaderingen, verſlapt. Dit is ook wel elders het geval; en daarom keuren wij de uitgave dezer Redevoeringen ten hoogſte goed. De eerſte ſpoort de oorzaken dezer verſlapping van den ijver voor de Maatſchappij in het algemeen na; zij worden bevonden deze te zijn: De zaak is niet meer nieuw; — de Maatſchappij ſticht dat nut niet, dat men er zich van beloofde; — en eindelijk: de treurige omſtandigheden onder den Franſchen dwang. Deze bezwaren worden getoetst, en derzelver invloed te keer gegaan. (Nog twee bedenkingen hadden wij gaarne hier opgenomen en weêrlegd gezien: 1) De zorg, die het Gouvernement draagt voor het verbeterd Schoolonderwijs, maakt de bijzondere bemoeijingen, en de opofferingen daartoe van particulieren, minder noodig. 2) De boekjes der Maatſchappij worden weinig gelezen; men vindt zelfs de aan de leden uitgedeelde exemplaren ſomtijds voor een' ſpotprijs te koop liggen: zij komen alzoo niet in de regte handen.) De tweede Redevoering wijst het nuttige en noodzakelijke van de bijwoning der Departementsvergaderingen aan: Zij zijn zoo geſchikt om den trek tot nuttig en gezellig verkeer op eene onkostbare wijze te voldoen; — hebben de ſtrekking ter verbetering van verſtand en hart. (Kon dit meer algemeen en altijd proefondervindelijk aan ieder lid bewezen worden! Wij kennen het Groninger Departement niet bijzonder; maar hoorden elders wel eens klagen, dat menige avond voor verſtand en hart verloren was, en nuttiger in eenen vriendenkring, in wijn- of koffijhuis zou zijn doorgebragt. Wij zeggen dit niet als eene beſchuldiging, maar geven enkel eenen wenk. Tot nut van het algemeen, moesten

de

Digitized by Google

de kundigſte leden, die eigenlijk daar meer kunnen geven dan ontvangen, zich verledigen, om, na den afloop der voorlezingen of werkzaamheden, het gezellig verkeer doelmatig, zoo wel als algemeen onderhoudend, te leiden.) Eindelijk: zij hebben den kennelijkſten invloed op de inſtandhouding en bloei der Maatſchappij.

Wij wenſchen zeer, dat de uitgave dezer Redevoeringen aan het nuttig doel van den Schrijver, zoo wel elders als te Groningen, volkomen zal beantwoorden.

Lectuur voor Vrouwen; beſtaande in onderſcheidene Verhalen ter veredeling van het hart. Door FENNA MASTENBROEK. *Ilde en laatſte Deel. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1816. *In gr. 8vo. 224 Bl. f 2-8-:*

Dit tweede zestal komt ons voor, in waarde aan het eerſte gelijk; en meer behoeven wij niet te zeggen, daar onze welgemeende loffpraak vrij algemeenen bijval vond.

1. SUSANNA RUDOLPHI, vroeg door haren braven vader van ijdelheid tot weldadigheid geleid, die door deze deugd juist haar geluk op aarde vestigt; 2. EGBERDINA DE GRAAF, de zachte, miskende en eindelijk gelukkige deugd; 3. AUGUSTA LINDENHOLM, eene uitmuntende ſtiefmoeder; 4. CLARA VAN TURNHAUSEN, eene treffende waarſchuwing tegen eenen onbedachten echt; 5. CHRISTINA WELLINGRODE, de zachtmoedige echtgenoote van eenen braven, maar voor een' tijd verdwaasden en verdwaalden man; en 6. JOHANNA VAN HULST, een voorbeeld van vrouwelijke teederheid, braafheid, beleid en moed, bij een in onze dagen niet zeldzaam lijden; — alle deze verhalen geven de beste zedelesſen, en roeren het hart; en wij hopen, dat zij bij menigen lezer en lezeres eenen meer dan voorbijgaanden indruk zullen uitwerken.

Mejufvrouw MASTENBROEK toont in het voorberigt hare gevoeligheid aan den *Recenſent ook der Recenſenten*, die den twijfel geopperd heeft, *of zij wel een meisje is;* omdat — ja, indien wij ons wel herinneren, omdat zij *zoo goed* ſchreef, en dat Heer een *meisjeskenner* is! Zij had liever moeten zwijgen. Want, als men van een braaf en goed meisje vertellen ging, dat zij misſchien wel een verkleede jongen is, zou dit wel zeer onaardig zijn; maar, als zij zich dan echter moeite gaf om hare ſekſe aan het geëerd Publiek te bewijzen, zou men al ligt vermoeden, dat zij een weinig *manziek* was. Het doet ons daarom leed, dat onze gezegde *Compere* haar tot eene, hoewel zeer nederige, vergelijking met de Jufvrouwen WOLFF en DEKEN heeft uitgelokt. Ieder zweem van aanmatiging ontſiert, in ons oog, de maagdelijke bevalligheid; en het meisje, de vrouw, de moeder, is altijd meer, naar mate zij minder ſchijnen wil, en bij miskenning zwijgen kan, eenvoudig voortgaande te blijven, die zij is. Hare verdediging is de eervolle taak van den man.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De overwinning van den Christelijken Godsdienst, betoogd door eene, ten algemeenen nutte ingerigte duidelijke verklaring van den (!) Openbaring van JOANNES. *Door Dr.* J. H. JUNG (STILLING) *Groot Hertoglijk' Badensch' Geheim' Hofraad. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. 1816. *In gr.* 8vo. 316 *Bl. f* 2-16-:

De titel is bedriegelijk; men levert ons, namelijk, onder denzelven, een werk, dat als „ *Erster Nachtrag zur Siegsgeschichte*," enz. door den Hofraad werd uitgegeven, en hetwelk ons overtuigend gebleken is, op zichzelve geene volledige, veel min eene *duidelijke*, verklaring te zijn van het ons nog altijd donkere Bijbelboek, en bij hetwelk „ *De Geschiedenis der overwinning van den Christelijken Godsdienst*," enz. van denzelfden Schrijver (in twee Deelen, te Amsterdam, bij WEPPELMAN, 1801, in het Holl. uitgegeven) onmisbaar is. Dit zal genoegzaam blijken, wanneer wij kortelijk den inhoud van het thans voor ons liggend geschrift aanstippen, waarvan wij liefst enkel berigtgevers zijn, ons desgelijks ontslagen rekenende van de beoordeeling van het vroegere werk, waarvan wij eeniglijk zeggen, dat wij ons wel herinneren, daarin, gelijk ook doorgaans in iedere andere proef ter ontraadseling van het, door deszelfs beelden vooral ook, zoo moeijelijk boek, wel het een en ander gevonden te hebben, dat wezenlijk opheldering gaf en nadenken overwaardig was, maar dat ons echter over het geheel niet overtuigde, dat Prof. JUNG het regte *συνθημα* had, met hoeveel verzekering en nagenoeg Profetischen toon de brave man ook nu weder spreken mag. Hoezeer wij bij de lezing van het *Maranatha* van HERDER ons nagenoeg overtuigd

Digitized by Google

hielden, dat bij en door de verwoesting van Jeruzalem de Openbaring van JOANNES in menig opzigt als kennelijk vervuld kan beschouwd worden; zoo hebben wij ook toen, en vooral daarna, gevoeld, dat echter misschien in de toekomst de verhevene beeldspraak nog wel duidelijker worden kon, en alzoo misschien eene nog eindelijke, meer volkomene vervulling mede bedoeld kon zijn; en ook JUNG's geschrift gaf ons aanleiding tot het wel degelijk eenigermate hechten op den grooten worstelstrijd tusschen het licht en de duisternis tot den afloop der eeuwen. Nu en dan geeft ons de lezing zeker donker voorgevoel; dan, wat de ontcijfering voor de toekomst betreft, zoo vermeenen wij, dat tot nog toe iedere poging mislukt is, en mislukken zal, tot de tijd dan eindelijk komt. Maar, wij willen van den inhoud van het voor ons liggend werk referenten zijn.

CHRISTUS en de Apostelen wezen op de voorspellingen terug, en vestigden zeker hun gezag en achting op geenen valschen grondslag. Het Joodsche volk is nog het bewijs van de echtheid der voorspellingen. Geeft ons de Bijbel de geschiedenis van het Godsbestuur in het verlossingswerk, dan moest die in het Paradijs beginnen, en met de zegepraal van den Verlosser en zijne verlosten eindigen. Het begin moet voorspelling zijn, en deze worden voortgezet tot de laatste daadzaak, de grondlegging van het Christendom; maar er is ook voorspelling, er zijn wenken voor het minst, noodig, aangaande de eindelijke uitkomst. Men moet de Openbaring niet wegleggen, tot de gedreigde oordeelen onvoorziens op ons losstormen; anders stellen wij ons aan NOACH's tijdgenooten, aan de Joden bij Babels overheerschíng, en bij de komst van den Messias, gelijk. Ook beval JEZUS met nadruk, te letten op de voorspelling van DANIËL aangaande den gruwel der verwoesting en de H. stad, om op zijne hoede te zijn, zoodra men dat teeken vernam. De voorspelling dient dus tot meer, dan om *na* de vervulling het

Digitized by Google

het geloof te ſterken. — Dat de Openbaring door de vijanden voor fabel gehouden wordt, maakt, dat zij de vervulling niet tegenwerken; daarom moest zij juist donker zijn: de Christelijke onderzoeker vond echter altijd het hem noodige licht. Van alle de uitleggers heeft de een meer, de ander minder gedwaald; maar men heeft ook hier en daar gewigtige geheimen onthuld. De mislukte pogingen wijzen de klippen aan, die men bij de uitlegging mijden moet. Iedere voorſpelling doelt op het groote geheel, en wordt eerst onvolkomen, dan van trap tot trap al meer volkomen, en eindelijk in de grootſte volkomenheid vervuld. Zoo begint de vervulling van *Gen.* III: 14, 15 al in het Paradijs, maar eindigt eerst aan het eind van het duizendjarig rijk. Door de beloſte aan ABRAHAM, de voorſpelling van JAKOB, *Gen.* XLIX: 10, en door JES. VII: 14, wordt zoo eene trapswijze vervulling uitvoerig opgehelderd. Zoo ging het met de Openbaring, bij Jeruzalems verwoesting, (zoo zij zich vroeger dagteekent) en ook bij de verſtoring van het Heidensch Rome. De verwachting, dat het *Vrederijk* begon ten tijde van KONSTANTIJN DEN GROOTEN, is te leur geſteld: ook bij de Hervorming hield men het einde nabij; maar tuſſchen 1730 en 1750 was de verwachting op het hoogst geſpannen: de berekening, dat de Heer in 1736 komen zou, is gelogenſtraft; dezelfde uitkomst vermoedde JUNG (hij ſchreef dit in 1804 en 1805) omtrent die, welke 1806 daartoe opgaf. Tuſſchen 1740 en 1750 ſchreef BENGEL, en verſpreidde meerder licht. Men mag lezen, hetgeen men leest zoeken te verſtaan, den zin der voorſpelling naſporen naar den zamenhang of de analogie van het reeds vervulde; in de omſtandigheden moet men voor de toekomst niet bijzonderen; de voorſpelling geeft ſlechts wenken, en doelt op het groote en geheele. Ziet men in zijnen tijd iets gebeuren, met het voorſpelde overeenkomſtig, dan vergelijke en onderzoeke men, wordt zekere vervulling gewaar, en beſluit met bedachtzaamheid. Trapswijze wordt het

Digitized by Google

duidelijker, wat al of niet bedoeld werd; en naar mate het nader komt, en men meerdere wenken behoeft, wordt de toekomst onthuld.

Men mag ook de tijdsbepalingen onderzoeken; somtijds wordt daarbij onze gewone tijdrekening gebruikt, b. v. de 400 jaren vreemdelingschap van ABRAHAMS nageslacht, de 70 jaren der Babylonische wegvoering, het 1000jarig rijk. Maar als de Profetie eenen ons onbekenden maatstaf heeft, b. v. 70 *weken*, 42 *maanden*, *één tijd*, *twee tijden* en *een halve tijd* enz., zou zoo iets toch niet geboekt zijn, zoo men de berekening niet mogt onderzoeken. Ook heeft JEZUS bevolen, op de *teekenen der tijden* acht te geven, en in de voorspellingen zelve ligt de sleutel hier of daar verborgen. Uit MATTH. XXIV: 36. MARC. XIII: 32. *Hand.* I: 7. volgt niet, dat JEZUS, ook na zijne verhooging, den tijd zijner toekomst niet weet, noch dat Hij er dan ook eindelijk aan JOANNES niets van ontdekken zou. Die de Openbaring verklaren wil, moet alle voorzeggingen, van het Paradijs af, op de verlossing door CHRISTUS toepassen, en alleen iets, hetwelk, niet allegorisch, maar klaar en duidelijk, als een teeken des tijds opgegeven wordt, voor zoodanig houden; b. v. het omringen van Jeruzalem door heirlegers, en, in onzen tijd, de afval. Men moet geen systhema, maar in de verklaring van het woord van God den leiddraad volgen, dien het zelf aan de hand geeft; niet angstvallig aan de letter hangen, maar het geheel op het oog houden; ook geen jaar en dag willen bepalen, maar zoo ongeveer 10 of 20 jaren onbegrepen; want hoe kon de Heer anders komen als een dief in den nacht?

De ware Profetische tijdrekening voor de *Apocalypse* meent JUNG bij BENGEL te vinden. Volgens dezelve, zijn de 42 maanden, *Openb.* XIII: 5, gelijk aan de 666 onzer gewone jaren, *Openb.* XIII: 18. (Dit getal alleen, of ook maar mede, in de naamletters van zekere personen te zoeken, is gevaarlijk.) Zoo berekent men dan een Profetisch jaar op 196 gewone jaren;

Digitized by Google

117 dagen en 13 uren; en zoo naar evenredigheid kan men op de minuut af tot het half uur berekenen. Maar gezegd getal 666 moet ook in verband gebragt worden met de 1000 jaren, *Openb.* XX. Nu is 999⅞ gelijk aan 1000, en 666⅔ is daar ⅔ van; zoo vond BENGEL eene rekenkundige progresſie, waarvan 1111⅛ het lid van vermeerdering is. Dien ten gevolge, is 111⅛ een halve tijd, en 1111⅛ eindelijk de Chronus, welke 5 tijden van 2222½ jaren bevat. Maar, hoe komt de geest der voorſpelling aan die zonderlinge getallen? 252 Chroni, of 1260 tijden, of 280,000 onzer gewone jaren, geven het getal, *naar hetwelk het den Almagtigen behaagd heeft den loop van alle de Hemelſche ligchamen op het naauwkeurigſt te regelen;* en het is onbegrijpelijk, dat geen der Astronomi er zijne berekeningen naar zigt; maar men is in den waan, dat uit de Openbaring niets goeds kan voortkomen! God alleen kon dezen maatſtaf *a priori* weten; en alzoo is, reeds door deze uitvinding van BENGEL alleen, de Goddelijkheid der Openbaring van JOANNES bewezen. In het O. V. geldt inmiddels deze Apocalyptiſche berekening niet; daar hebben wij menſchelijke jaren en dagen; alleen ſchijnt DANIËL, bij zijnen blik op de afgelegene toekomst, die tijdsbepalingen als van verre te bedoelen.

JUNG verwerpt het gevoelen van BENGEL, dat de aarde zeven Chroni, d. i. 7777⅞ jaren, in haren tegenwoordigen toeſtand duren moet, en er één duizendjarige gevangenis van den Satan vóór het 1000jarig rijk zou voorſpeld zijn. Hij wil, dat de aarde ſlechts 7000 jaren duren zal; hij vindt den wenk daartoe in de zesdaagſche ſchepping, en het bewijs in eene overlevering, dat het zevenduizendſte jaar de groote Sabbath zal zijn; voorts in de groote gebeurtenisſen, waarmede zich ieder duizendjarige werkdag kenmerkt; en eindelijk in de ſtellige woorden 2 PETR. III: 8, waarbij hij opmerkt, dat de Apostel iets verborgens wilde ophelderen, en men alzoo het niet opnemen kan als *Pſ.* XC, waar de meening duidelijk was; maar dat het nu bekend werd

Digitized by Google

door PETRUS, dat *duizend jaren één groote werelddag*, of *zoo één dag duizend jaren is.*

Dit is de inhoud van de II eerſte Hoofdſtukken, waarin nog al het een en ander voorkomt, vooral in het eerſte Hoofdſtuk, dat men zoo maar niet met eenen pennetrek verwerpen kan. Maar, in gevolge de aangegevene uitcijfering, volgt nu Hoofdſt. III de juiste bepaling, dat nu omtrent 10 jaren verleden, toen JUNG dit boek ſchreef, het *zeven uren en ten naastenbij negentien minuten van den zesden werkdag* geweest is; terwijl aan den avond de groote Sabbath beginnen zou, welks begin hier bepaald wordt te zullen zijn in het jaar 1836, wanneer het Beest uit den afgrond met den valſchen Profeet in den vuurpoel moet, de Satan voor 1000 jaren gekerkerd wordt, en CHRISTUS een duizendjarig rijk des vredes ſticht. De Vertaler had hier, dunkt ons, de nadere bepaling of verbetering van deze berekening door JUNG zelven moeten herinneren; wij vinden die in het 24ſte ſtukje van *der Graue Mann*, in 1811 gedrukt. De uitmuntende KOPPE, Schrijver van het werk: „ *De Bijbel, een werk der Goddelijke wijsheid*," had hem geſchreven, dat 1836 eene misrekening was, maar dat men des Heeren toekomst in 1816 wachten moest. Bij nader onderzoek vond JUNG, dat deze laatſte bepaling in de *Æra jobelca Joh. Georg. Frankii* gegrond was. Hij bevond met overtuiging, dat de Zaligmaker in het jaar 4181 na de ſchepping der wereld geboren is, en, daar onze tijdrekening drie jaren te kort is, het zevende duizendtal der wereldjaren in 1816 onbetwistbaar begint. Indien de geſpannen verwachting en vrees, nu onlangs, door deze cijfering van onzen JUNG veroorzaakt is, dan blijkt het duidelijk, hoe geheel verkeerd men hem verſtaan heeft, op dien grond het vergaan der wereld en den oordeelsdag wachtende, daar hij door de toekomst des Heeren geheel iets anders bedoelt, en hij der wereld nog één duizendjarig rijk geeft vóór haren ondergang. Ook zegt hij ter aangehaalde plaatſe nog, met zoo vele woorden, dat hij nooit ge-

Digitized by Google

geloofd heeft, dat de Heer juist in dat bepaalde jaar 1816, of 1836, komen zal; maar integendeel zeer zeker weet, dat het in geen van die beiden zal zijn; want dan zou Hij niet onverwacht, en als een dief in den nacht, komen. „ Wij weten nu," zegt hij, „ dat de „ komst onzes Heeren zeer nabij is; maar zijn juiste „ tijd en zijn uur weten wij in het geheel nog niet, en „ willen die ook niet weten, om maar altijd wakende „ en biddende bevonden te worden, wanneer Hij ko„ men zal." Geheel kunnen wij hier den Schrijver niet volgen; met een woord zeggen wij echter, dat bij hem de Babyloniſche Vrouw niet de Katholijke Godsdienst, noch de Paus, maar het ſtreven naar de in den grond verdorvene Hierarchij is, en het Beest, waarop zij rijdt, de heerſchappij over de geheele aarde. Voorts, dat de laatſte toevlugt van Satan het Ongeloof was, en dat de *afval*, dat duidelijk teeken, zigtbaar is vooral in de Protestantſche Kerk; hebbende de Satan EVA VERNUFT verleid, en deze gaf haren man, WIL genaamd, en hij at; en deze andere of tweede val bragt nu ook den anderen of tweeden dood met zich. Dien *afval* zocht men ongegrond in het Pausdom; ongegrond, want de Paus grondt zijn gezag op CHRISTUS, en in de Roomſche Kerk is de Godheid van CHRISTUS een blijvend geloofsartikel. Met dien *afval* verbindt 2 *Thesſ.* II de verſchijning van den mensch der zonde, den menschgewordenen Satan, waarvan reeds DANIËL XI en XII gewaagt. Van dezen zijn er drie kenteekenen: de valſche Profeet; het merkteeken van het Beest aan het voorhoofd en de hand; en het getal van het Beest, dat zich, hoe dan ook, wel kenbaar zal maken. De *afval* is nu reeds daar; dus komt welhaast de *mensch der zonde*; maar dan is ook de komst des Heeren nabij. De één, twee tijden, en twee en een halve tijd, van de tirannij van den Antichrist, kunnen geene Apocalyptiſche jaren zijn, omdat geen mensch 777 jaren regeren kan; maar 42 jaren van ellende zijn ook ellende genoeg. De Antichrist komt dan eerst, wanneer de verſtrooijing der Jo-

Digitized by Google

den een einde neemt; dat dan eerst zal plaats hebben, als de volheid der Heidenen is ingegaan. De zekere en bepaalde, nu reeds aanwezige, kenteekenen zijn: de afval, en de uitgebreide werkzaamheden tot bekeering der Heidenen. Wij vinden den val van den Antichrist DAN. XII: 1 en 2 *Thesf.* II: 8, maar omſtandiger *Openb.* XIX: 11—21. Op deze zegepraal volgt de gevangenis van den Aartsvijand, den Draak, *Openb.* XX. Met het betoog van de zekerheid der verwachting van een algemeen rijk des vredes, waarin JEZUS en zijn Godsdienst algemeen zal heerſchen, en het onderzoek, hoe men zich dit rijk moge voorſtellen, wordt dit Hoofdſtuk beſloten.

Het IVde is des Schrijvers *perſistit* bij zijne opgegevene gevoelens in zijne vroegere verklaring van het Openbaringsboek; waaruit dan volgt: 1) Dat het grootſte gedeelte der Openbaring nog niet vervuld is, maar wel ſpoedig nu vervuld zal worden. 2) Dat veel, reeds aanvankelijk vervuld, nog volkomener vervuld zal worden. 3) Maar dat ook veel reeds in zijn geheel en volkomen vervuld is.

Hoofdſt. V onderzoekt, wie door de drie Engelen, *Openb.* XIV: 6—12, bedoeld worden. LUTER (daar blijft JUNG bij) was de eerſte Engel; maar JAKOB BÖHME, dien hij voor den tweeden gehouden had, wordt nu door BENGEL vervangen; en niet den derden, dien hij in A. H. FRANKE had gemeend te zien, had hij zich mede vergist; want deze Engel heeft nog niet geroepen, daar de mensch der zonde zijn beeld nog niet heeft opgerigt, en zijn merkteeken nog niet bekend is.

De Vrouw met de Zon bekleed, *Openb.* XIV, blijft, Hoofdſt. VI, wel de Moraviſche Broedergemeente; maar zij is nu echter ſlechts een ſchaduwbeeld, en geene volkomene vervulling; want de bekeering van het Jodendom moet ook in de Openbaring voorſpeld zijn. Het Jodendom zal overgaan tot het ware inwendige Chris-

Digitized by Google

Christendom; bij deze geboorte zal het moeijelijk toegaan, enz.

Hoofdst. VII geeft ons des Schrijvers *vermoedens* op over de zeven Donderslagen, *Openb.* X, het meten van den Tempel, het vertreden der H. Stad, en de twee Getuigen, *Openb.* XI. Het roepen van dezen Engel had zeker plaats in de 8ste eeuw, maar de Donderslagen zijn nog toekomende; evenwel, *mogelijk heeft wel al de eene en andere in onze ooren gedonderd.* Zij spreken ook *hunne eigene stem*, dus iets anders dan de Engel; tusschen het roepen van den Engel en den val van het Beest verloopt wel geen volle Chronus, echter een geruime tijd.

Hoofdst. VIII geeft de aanmerkingen van den Schrijver over de zeven Schalen, met den toorn van God opgevuld, waarvan de eerste in 1789 begon uitgegoten te worden; doch het toen begonnene is de peremtorische vervulling nog niet.

Het IXde Hoofdst. bevat drie voorspellingen aangaande het Rijk des Vredes, met des Schrijvers aanmerkingen; namelijk Ps. CX, XLV en LXXII.

Wij meenen nu onzen Lezer omtrent den aard dezes werks genoegzaam te hebben ingelicht, en wenschen zeer, dat des Schrijvers verzekering, *dat de ontwikkeling zijner gedachten nergens nadeel, maar wel hier en daar nut stichten kan*, ook bij ons mag worden bevestigd! Ons gaf het weinig overtuiging, weinig wijsheid; maar die in het ontcijferen der *Apocalypsis* eene aangename verpoozing van nuttigen arbeid vindt, moge beproeven, of JUNG hem overtuigen kan. Deze verklaring van het moeijelijk boek is zeker nog de laatste niet.

Digitized by Google

Leerredenen van H. H. DONKER CURTIUS, *Th. Doct., Predikant te Arnhem. IIde en laatste Stuk. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff. 1815. *In gr.* 8vo. 201 *Bl. f* 1-14-:

De vorige bundel dezer Leerredenen gaf ons te gereeder aanleiding tot eene duidelijke uiteenzetting van ons gevoelen over de soort zoo wel, als de waardij van 's mans trant en behandeling, daar met eenige scherpheid gevallen was over de aanmerking op zijne, vroeger uitgegevene, Gelegenheidsleerrede, dat de stijl enz. juist niet schitterend te noemen was. Na deze duidelijke verklaring, echter, behaagt ons oordeel, in het genoemde opzigt, aan de Schrijvers der *Bijdragen tot de Theologische Letterkunde* nog niet, omdat — wij herinneren ons de woorden juist niet naauwkeurig — de kanselstijl geene hoogere vlugt zou gedoogen. Inderdaad, wij kunnen niet nalaten, ons over dit oordeel te verwonderen, hetzelve van eenige onwillekeurige partijdigheid verdacht te houden, en openlijk tegen te spreken. Dan, ons gedragende aan het gestelde bij den eersten bundel, treden wij hieromtrent in geene nadere bijzonderheden, en verklaren gaarne, des Heeren DONKER CURTIUS stukken niet slechts voor voortreffelijk in hunne soort, maar tevens deze soort voor de algemeen-nuttigste te houden. Schaars is het genie, dat uit zichzelven schittert en gloeit, en verachtelijk het klatergoud, dat het edel metaal door glimmen en glinsteren wil op zijde streven. Zeldzaam is de gave, die de volkomenste helderheid des verstands met de volheid van het warmste hart en de ontvlamming der meest bezielde rede verbindt; terwijl het altijd ongelukkig is, wanneer de groote hoop aan brommende klanken en verhitte inbeeldingen blijft hangen. Hoe meer eenheid (opdat wij er dit, als van ter zijde, bijvoegen) in eene leerrede heerscht, hoe meer zij, gelijk ieder voortbrengsel van kunst en welsprekendheid, voor het gevoel des beschaafden mans, in

Digitized by Google

ja waarde en kracht, wint; doch dit vereischte heeft hier veelal noodig, gematigd en gewijzigd te worden naar de behoefte van toehoorders, die niet alles tevens kunnen bevatten.

De Heer DONKER CURTIUS ſchrijft eenen zeer zuiveren en tevens eenvoudigen ſtijl. Zijne denkbeelden vloeijen helder en gemakkelijk, als uit eene oorſpronkelijke en rijke bron, voort. Zijne verdeeling is doorgaans gepast en natuurlijk. Over het geheel heeft ons deze bundel minder dan de eerſte zoodanig eigenaardigs opgeleverd, als ons nu eens ſtoffe ter bewondering, dan ter ligte berisping ſcheen aan de hand te geven. Het zijn, gelooven wij, de hier behandelde tekſten, die dit verſchil veroorzaken. Dezelven zijn, bijna allen, bekend, ja beroemd, om derzelver treffende belangrijkheid. Geen Leeraar van eenigen ſmaak, die dezelven niet nu of dan behandeld heeft. Het is gewis dubbel moeijelijk, den liefhebber van eene ſchoone ſtichtelijke voordragt, of lectuur, bij deze onderwerpen geheel te voldoen. Doch, ons beginſel in het oog houdende, en alzoo alles als in zijne ſoort beoordeelende, zal hij gewis niet zonder het wezenlijkſte genoegen dezen ganſchen bundel lezen.

Zie hier de lijst der Leerredenen, naar tekst en thema. I. Matth. XV: 12—14. Jezus waardering van het oordeel der menſchen. II. Luk. X: 38—42. De volmaakte gelijkvormigheid van Jezus openbaar en bijzonder gedrag. III. Joann. XXI: 15—19. Jezus handelwijze met zijne gevallene en berouwhebbende vrienden. IV. Joann. XI: 5. Jezus vriendſchap in haren invloed op het huisſelijk geluk. V. Joann. XIX: 25—27. Jezus beveelt zijne Moeder aan Joannes. VI. Luk. XXII: 19b. Over het denken aan Jezus.

De eerſte dezer Leerredenen verdeelt zijn Eerw., na de inleiding, aldus: „ Ik wil: I. over den tekst het noodige licht trachten te verſpreiden. II. Jezus waardering van het oordeel der menſchen nader met u beſchouwen. III. Ul. opwekken tot naauwgezette trouw aan het-

Digitized by Google

hetzelfde beginsel, hetwelk wij zullen ontdekken, dat Jezus gevolgd heeft. — Van de vijfde zegt hij: Ik zal I. een paar aanmerkingen mededeelen, geschikt om eenig licht te verbreiden over het verhaalde in den tekst. II. De drie hier voorkomende hoofdpersonen (JOANNES, MARIA, JEZUS) nader beschouwen. III. Deze beschouwing aanwenden tot onze leering. — Dit tot eene proeve van 's mans behandeling hebbende opgegeven, zal het welligt reeds geene verwondering baren, dat de eerste ons meest bevredigde.

Men ziet, dat de Leeraar zich getrouwelijk houdt bij het eenmaal opgevatte voornemen, om Jezus in zijn bestaan en handelwijze te doen kennen. Niemand kan de gekozene oogpunten en bewijzen anders dan gepast en gewigtig noemen; inzonderheid ook de laatste Leerrede, als slot van het geheel. Over de bewerking verklaarden wij ons reeds: zij is (men vergeve ons de uitdrukking, en vatte ze vooral niet als berisping op) meer breed dan diep; meer in den grond en de zaken, dan in het voorkomen en de bewoordingen, zuiver bijbelsch. Gewis behooren zij tot de bevattelijke, verhelderende, regt leerzame kanzel-voortbrengsels. En met uitwendige gaven gunstig bedeeld, gelijk wij meenen, moet DONKER CURTIUS noodwendig tot de aangename en gezochte Leeraars behooren.

Wij willen thans eenige plaatsen vermelden, die, om deze of gene reden, door ons zijn aangestipt.

Op bl. 102 stoot ons het woord: *menschelijke* deugd, als de regte niet zijnde, en eenigzins tegengesteld aan *Christelijke*. Dergelijke uitdrukkingen, al waren ze juist, doen te ligt oude wanbegrippen omtrent een veel te groot verschil tusschen *deugd* en *godsvrucht* ontstaan.

Op bl. 104 volgt daarna iets, dat den Prediker in zijne voorstelling niet gunstig is. Immers, wij lezen in het Evangelie niet, dat wij, voor Jezus staande, zullen gevraagd worden: *hebt gij mij lief?* dan in den zin van: *hetgeen gij aan een der minsten van mijne broeder-*

ren

Digitized by Google

een gedaan hebt, dat hebt gij ook aan mij gedaan; in den zin van regt *menschelijke* deugd.

Op bl. 106 lezen wij, dat Jezus met *gebiedende* en *magt* den dooden uit het graf terugriep. Die herinnerde ons, dat ook de Heer SIEGENBEEK bij deze plaats bijzonder aandringt op des Heilands — *oppermagt*, willen wij het noemen. Het lijdt gewis geen twijfel, dat Jezus in een geheel verheven regt dan eenig Profeet voorkomt; *God gaf Hem den geest niet met mate.* Maar het beweerde komt, dunkt ons, ongelukkig te pas, bij eene gelegenheid, dat Jezus *bad*, en de *verhooring* zijns gebeds openlijk vermeldde.

Op bl. 112, reg. 4. van ond., zal *dubbelzinnig* zeker *ondubbelzinnig* moeten zijn.

Op bl. 134 en 135 stooten wij nogmaals op iets, dat misschien *regtzinnig* moet heeten, maar dat ons voorkomt, even zoo min met den doorgaanden inhoud en geest des N. Verbonds, als met de rede en het natuurlijk besef van ieder mensch te strooken. De voorzienigheid is Gods, een — zoo men personen in de Godheid wil onderscheiden — des Vaders, *die alle dingen geschapen heeft, en ze draagt door het woord zijner kracht.* Hier, onder het *woord*, Christus te verstaan, schijnt ons ware ijdelheid. En wij meenen dus, dat men, buiten hetgeen de Christelijke Kerk in het bijzonder aangaat, niet van Jezus, als den *Koning des Heelals* enz. enz., behoort te spreken. De Bijbel vordert zeker niet, dat wij God den Vader hier voorbijzien, en het baart ligt verwarring van denkbeelden en schadelijk misverstand.

Op bl. 169 liep ons het strijdige van zoo gemelde voorstelling nog meer in het oog, omdat de bescherming van Jezus hier geheel zoo wordt voorgesteld, als men de hoede van het Opperwezen in den loop der dingen opmerkt, en zou kunnen blijven opmerken, al geloofde men ook slechts aan eene, zoogenaamde, *algemeene* voorzienigheid. Christus, meenen wij, hoedt ons door zijn woord en geest, niet zoo zeer door den aard der dingen, door omstandigheden en wisselingen

van

van het wereldsch beloop. Zonder Hem, die aan Gods regterhand verheven en één met God is, hiervan te willen uitsluiten, blijft ons in dit opzigt de Vader diegene, *uit wien, door wien en tot wien alle dingen zijn.*

Deze aanteekeningen zijn alle van berispenden aard. Wij betuigen, echter, daarentegen, niet slechts met den algemeenen geest veel op te hebben, maar ook door onderscheidene plaatsen aangenaam getroffen te zijn. Onder hetgeen wij, zoo ten goede als ten kwade, dachten te kunnen melden, kwam ons dit het belangrijkste voor. De zaak, zeker, is maar aangeroerd. Meer kon hier niet geschieden. Doch wij geven het gestelde, vooral het laatste, den Heere DONKER en anderen in overweging, betuigende niets meer te wenschen dan *bijbelsche regtzinnigheid.* Is het ook noodig, ons, door vooroordeel misschien verduisterd, verstand daaraan met eenig geweld te onderwerpen, wij doen het gaarne; doch tegen allen menschelijk gezag verzet zich dat verstand ten sterkste.

Ziehier een gering staal van 's mans schrijfwijze: „ Gij, hoofden en bestuurders van huisgezinnen; gij, ouders, die het belang kent van het huisgezin, hetwelk het voorwerp van uwe zorg is! acht gij het geen groot voorregt en geluk, wanneer uw huis dikwerf wordt bezocht door eenen wijzen en deugdzamen, wiens ontmoeting u en de uwen telkens winst bezorgt voor verstand en hart? Ja! gij gevoelt reine hartevreugd, wanneer hij uwe woning binnentreedt, en in den kring van uw huisgezin zich eene plaats neemt! Ja, bij zijn scheiden gevoelt gij dankbaarheid voor het leerzaam, nuttig woord, hetwelk hij onder zijne gesprekken mengde! Aan u verblijve, te beoordeelen, wat groot geluk het huisgezin had, dat, van tijd tot tijd, vereerd werd met het bezoek van den grootsten en besten aller menschen. Ei! verbeeldt u Hem, in den kring van dit huisgezin, rustig en onttrokken aan het gewoel der wereld, neêrgezeten. Denkt u dat onbeneveld brein, dat vlekkeloos reine hart; met hoe veel grond doet het u niets

Digitized by Google

niets anders verwachten dan het belangrijkst, zaligst onderhoud! Hij levert steeds de stof voor het gesprek, en altijd is die nieuw, bevallig en hoogst belangrijk, zoodat men willens onwillens enkel oor en aandacht is. Hij leidt den gang van het gesprek, en, gelijk Hij alle stijfheid en allen schroom verbant, zoo zorgt Hij tegen alle afwijking naar ijdelheid, en rigt elk woord op het hoogst belang van zijne vrienden.—"

Leerrede over Ps. CXVIII: 23—25. *Uitgesproken op den Dank- en Biddag, den 5den Julij* 1815. *Door* J. ROELOFFS, *Leeraar der Hervormde Gemeente te Oudewater. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8vo. 43 *Bl. f* :-11-:

Wij zouden bij de aanmelding dezes opstels uitvoeriger zijn, ware het niet, dat reeds een aantal van soortgelijke te dezer gelegenheid, en vroeger, ons tot kortheid drong, en wij de aandacht onzer Lezeren voor een' stapel geschriften van allerlei aard verzoeken moeten, van welke wij de aankondiging niet mogen ophouden, zal ons Tijdschrift maar eenigermate gelijken tred houden met den spoedigen gang van zoo menige drukpers. Wij schatten dit opstel waarlijk hooger dan de Leeraar het zelf aangeeft, als eeniglijk *eene dankbare hulde van een beweldadigd hart aan onzen zoo zeer geliefden en geëerbiedigden Koning; dat eenmaal openlijk het levendigst gevoel van eerbied en liefde voor het Koninklijk huis, aan hetwelk hij onder het hooge Godsbestuur alles verschuldigd is, wenscht te betoonen;* en zijn van oordeel, al hebben wij *uitmuntende Leerredenen, welke in deze dagen door de grootste Redenaars zijn uitgegeven,* (waarmede hij deze niet wenscht vergeleken te zien) dat den Eerw. ROELOFFS de lof toekomt, van goed en, naar het oogmerk van dien gedenkdag, voor zijne Gemeente bijzonder doelmatig ge-

Digitized by Google

gepredikt te hebben; terwijl wij ook het overvloedig gebruik van den Uitschrijvingsbrief, op die wijze en alzoo steeds aangedrongen, als hier geschiedt, voor eene Gemeente, waaronder vele landlieden en anderen, die misschien dien voortreffelijken Brief alleen door het *hooren* voorlezen kennen, hiertoe mede rekenen. Hoezeer dan sommige Lezers, met ons, wel over het geheel wat minder uitvoerigheid zouden verlangen, en de Leerrede, wat meer bekort, zoo zij die moesten aanhooren, bij hen meerdere werking zou doen, zal echter niemand dezelve eene plaats onwaardig houden in eene verzameling van godsdienstige opstellen van den dag, en, integendeel, nog wel iets vinden, elders niet aangevoerd, of dat althans hier bijzonder de aandacht opwekt; b. v. dit eene maar: „ Leefden wij nog onder den, weleer voor ons vader„ land zoo heilrijken, ouden regeringsvorm, waarin „ alles met zoo veel bedaard nadenken, maar ook zoo „ langzaam en door zoo vele omwegen besloten werd, „ de vijand was reeds in ons midden doorgedrongen „ geweest, eer de Nederlandsche helden met hunne „ oude waarde op het tooneel des oorlogs hadden kun„ nen verschijnen." — Nog eens: wij houden dit opstel doelmatig en goed, behalve dat het van 's Leeraars erkentelijk gevoel voor Koning en Vaderland ten duidelijkste blijken doet.

Overdenking over het zeven-en-dertigste der Evangelische Gezangen bij de Nederlandsche Hervormde Kerk in gebruik. Te Utrecht, bij J. van Schoonhoven. 1815. *In gr.* 8vo. 112 *Bl. f* :-18-:

Het Gezang zelve, met het opschrift: *Zonde en Genade*, is geen onderwerp onzer beoordeeling te dezer plaatse. De daarin liggende denkbeelden worden goed aaneengezet, van vers tot vers, opgehelderd, bevestigd, en

Digitized by Google

en gemoedelijk aangedrongen. Wij twijfelen geenszins, of een aantal brave menſchen ontvangen en lezen dit alles met uitnemende ſtichting; anderen zullen er echter zijn, wien het Gezang wel even zeer roert en behaagt, maar voor wien zoodanige uitbreiding minder behoefte is; en onder dezen zijn er dan ook welligt, die meenen, dat de goede wijn hier een weinig verwaterd is.

Verhandeling over de Keratonyxis, (Punctio Corneae, Horenvlies-ſteek) enz. Door W. MENSERT, *Chir. Doct. &c. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1816.

(Tweede Verſlag.)

Alhoewel het nu uit opgemelde waarnemingen onder andere ontegenzeggelijk blijkt, dat de losſcheuring en losmaking van eene *Cataracta adherens membranacea* door middel van de naald niet zeer gemakkelijk te verrigten is, en dat men zich in de *Cataracta membranacea*, en vooral in die, welke met de Iris vergroeid of vereenigd zijn, niet op de anterieure depreſſie verlaten kan; en dezelve daarenboven ſchijnen te bewijzen, dat, niettegenſtaande den grooten invloed van het extract van de Belladonna op de Iris, en de door dit middel te weeg gebragte groote verwijding van de pupil, men echter nog vaak gevaar loopt, om, indien er met de naalde, ter verbrijzeling van den voorſten wand van het capſel, tamelijk geweld moet gebruikt worden, de Iris te kwetſen en te beleedigen; waarom, indien men vóór de operatie met eenen zekeren graad van waarſchijnlijkheid tot het beſtaan van ſoortgelijke Cataracten konde beſluiten, het welligt raadzamer zoude zijn, om in deze gevallen, in plaats van de *Keratonyxis*, de gewone of posterieure depreſſie in 't werk te ſtellen, als bij welke de bewegingen en handgrepen van den Operateur vrijer en gemakkelijker zijn; — zoo is het niettemin buiten kijf, dat men uit het reſultaat derzelven

Digitized by Google

geenszins de voordeelen der nieuwe kunstbewerking naar derzelver waarde beoordeelen en afmeten, of dezelve met de extractie vergelijken kan, vermits de *Keratonyxis* door Dr. MENSERT inzonderheid bij zoodanige voorwerpen verrigt is, bij welke hij, uit hoofde van de plaatsgrijpende ongunstige omstandigheden, het min raadzaam oordeelde, de operatie bij extractie in het werk te stellen.

Uit het voorafgegane nu oordeelt onze Schrijver, zoo door redenering als ervaring, bewezen te hebben, dat men in het algemeen de extractie van de Cataract als de zekerste, en voor eene daartoe geschikte en welgeoefende hand als de beste methode te beschouwen hebbe, en dat de *Keratonyxis* geenszins als eene algemeene kunstbewerking, voor alle gevallen even nuttig en dienstig, behoort aangeprezen te worden, maar in sommige soorten van staren, in welke door de ondervinding reeds hare voordeelen boven de extractie gebleken zijn, als b. v. in aangeboren Cataracten, alsmede in de vloeibare en melkstaar, boven de uitneming den voorrang verdient; terwijl voorts de *Keratonyxis* insgelijks in bijzondere omstandigheden, b. v. bij diepliggende oogen, bij vreesachtige lijders, bij stuipachtige bewegingen van het oog, bij eenen ziekelijken toestand van het horenvlies, en eindelijk bij eene chronische *Blepharophthalmia*, of amaurotischen toestand van het oog, kan en behoort beproefd te worden.

Wij betuigen, in naam van het geneeskundig publiek, aan Dr. MENSERT onzen hartelijken dank voor deze, inzonderheid door zijne eigene waarnemingen en bijgevoegde praktikale aanmerkingen, allezins belangrijke bijdrage ter volmaking van het zoo gewigtig, door hem bijzonder beoefend, vak der Geneeskunde, namelijk de oogziekten. Zij levert ons op nieuw een doorslaand bewijs op, zoo wel van 's mans onvermoeiden ijver in het steeds voortzetten zijner ophthalmologische studiën, als van zijne uitstekende talenten in het uitoefenen van de operatie van de Cataract door de uit-

ne-

Digitized by Google

neming of de extractie. Inderdaad, men behoeft slechts eenmaal van zijne kunstbewerking ooggetuige geweest te zijn, om zich met ons ten volle overtuigd te houden, dat de Schrijver door zijne buitengewone handigheid als 't ware voor deze kunstbewerking schijnt geboren te zijn, en te dien opzigte de beide WENZELS op zijde streeft; zoodat wij het Vaderland in het algemeen, en de aan de Cataract lijdenden in het bijzonder, met het bezit van eenen, met zulke uitnemende aangeborene en verkregene talenten toegerusten, Oogarts van harte gelukwenschen.

Aan den anderen kant, echter, indachtig aan de spreuk: *amicus Plato — sed magis amica veritas*, moeten wij den Schrijver ronduit bekennen, dat de strekking, welke hij aan zijne Verhandeling over de *Keratonyxis* gegeven heeft, ons min doelmatig en onvoldoende is voorgekomen. Immers ware het te wenschen geweest, en konde men natuurlijk verwacht hebben, dat Dr. MENSERT een gedeelte zijner Verhandeling zoude besteed hebben, om BUCHHORN's manier, vooral met de verbetering van den Hoogleeraar LANGENBECK, zoo *a priori* op ontleed- en natuurkundige gronden, als *a posteriori* uit de ervaring, met de gebruikelijke methoden te vergelijken, ten einde men ook van dien kant derzelver waarde of onwaarde zoude hebben kunnen beoordeelen. Het is zoo, de Schrijver erkent de voordeelen dezer nieuwe kunstbewerking boven de oude in sommige door hem opgegevene gevallen, bij welke dezelve zoo zeer in 't oog loopen, dat men er niet meer aan twijfelen kan: dan, een algemeen overzigt, eene praktikale, op anatomische, physiologische en pathologische gronden steunende, vergelijking tusschen de *Keratonyxis* en de oude methoden, is Dr. MENSERT ons schuldig gebleven.

Het kan zekerlijk niemand vreemd voorkomen, dat de Schrijver, uit hoofde van het buitengemeen gelukkig slagen zijner operatiën, eene bijzondere gehechtheid aan de extractie van de Cataract betoont. Ook zijn wij

Digitized by Google

het met den Schrijver volkomen eens, dat een bekwaam Oculist zich het opereren van de Cataract op alle drie onderſcheidene wijzen behoort eigen te maken, ten einde in ſtaat te zijn, dezelve alle bij voorkomende gelegenheden uit te oefenen. Maar niet zoo eenſtemmig denken wij met den Schrijver, wanneer hij uit eene reeks van opeengeſtapelde, elkander tegenſprekende autoriteiten, en uiteenloopende gevoelens en voorſchriften van beroemde mannen, poogt te bewijzen, dat alle drie de methoden, bijzondere gevallen uitgezonderd, in het algemeen gelijkelijk goed en doelmatig zijn, en het voornamelijk op de dexteriteit, en aangeboren aanleg, en gebruikelijke wijze van opereren van den Oculist aankomt. Gaarne erkennen wij, dat deze vereischten tot het welgelukken der operatie zeer veel toebrengen, en dat welligt in vele gevallen Dr. MENSERT, uit hoofde van zijne bijzondere en zeldzame geſchiktheid in het verrigten der operatie van de Cataract door extractie, bij de uitneming even gelukkig ſlagen zal, als een ander bij het bewerkſtelligen der *Keratonyxis*: (men herinnere zich ſlechts, wat de *Roonhuiſianen* met hunne zoo gebrekkelijke *vectis* in de verloskunde verrigt hebben; en echter zal wel geen verloskundige onderſtaan, om dezelve met de thans gebruikelijke vroedkundige inſtrumenten eenigermate te willen vergelijken:) doch het is echter geen bloote opinie, geen enkele dexteriteit van den Operateur, maar het zijn anatomiſche, phyſiologiſche en pathologiſche gronden, als b. v. de gevaarloosheid van de plaats, waar de operatie geſchiedt, de gemakkelijkheid, waarmede dezelve verrigt en het bedoelde punt bereikt wordt, de niet-beleediging of ten minſte niet aanmerkelijke kwetſing der inwendige deelen, en de meer- of minder hevige en ſoms gevaarlijke toevallen, welke zij te weeg brengen; het zijn, zeggen wij, deze en dergelijke gronden, welke de waarde of den voorrang der bedoelde operatie behooren te bepalen. Toetſen wij nu aan deze gronden de verſchillende manieren van opereren van de Cataract, dan zekerlijk zijn wij hui-

Digitized by Google

huiverig om met den Hr. MENSERT in te ſtemmen, dat in het algemeen de extractie als de zekerſte en beste methode te beſchouwen zij; maar vermeenen door de ervaring, de beste leermeesteresſe in het ondermaanſche, geregtigd te zijn, om integendeel te beweren, dat de methode van de operatie van de Cataract door depresſie, in alle de door BUCHHORN en LANGENBECK beſchrevene gevallen, anterieur of *per Keratonyxin*, en in de overige posterieur *per Scleroticam* op de oude wijze aangewend, boven de extractie verreweg de voorkeus verdient; ja oordeelen, dat, inzonderheid na de belangrijke verbetering dezer methode door BUCHHORN en LANGENBECK, de onpartijdige waarneming en ondervinding ten voordeele van de oude methode, de depresſie, ter genezing der Cataract, niet aarzelen zal eene beſlisſende uitſpraak te doen; vooral, wanneer men in aanmerking neemt,

1mo. Dat de operatie van de Cataract door nederdrukking niet dan gewone handigheid bij den Operateur vereischt, en geenszins dien zeldzamen aangeboren aanleg, welken men, zal men in de operatie van de Cataract bij uitneming gelukkig ſlagen, behoort te bezitten; en dat men daarenboven, de operatie *per Keratonyxin* verrigtende, even als bij de extractie, het gewigtig voordeel heeft, van door het horenvlies alle handgrepen te kunnen zien.

2do. Dat, blijkens de menigvuldige ervaring van POTT, BELL, CALLISEN en SCARPA, thans nog verrijkt met de waarnemingen van BUCHHORN en LANGENBECK, in alle ſoorten van Cataract, de depresſie, zoo al niet de anterieure, ten minſte de posterieure *per Scleroticam*, met gelijke hoop op een' gelukkigen uitſlag kan in het werk geſteld worden als de extractie, en er noch ſoort van Cataract, de *Cataractae adherentes membranaceae* en *capſulares* zelve niet uitgezonderd, noch bijzondere omſtandigheid beſtaat, waarin deze operatie op eene van beide manieren niet ſlechts uitvoerbaar is, maar ook door BELL, CALLISEN, SCARPA en

Digitized by Google

anderen met een' gewenschten uitflag is uitgeoefend; waartegen de ijverigfte voorftanders van de operatie van de Cataract bij uitneming zelve het raadzaam vinden, om in bijzondere foorten van ftaar en in bijzondere gevallen van hunne geliefkoosde methode af te ftappen, en de depresfie, het zij anterieur, het zij posterieur, in 't werk te ftellen.

3tio. Dat de depresfie, zelfs op de oude manier volgens de methode van SCARPA, en nog veel minder volgens de nieuwe manier van BUCHHORN en LANGENBECK, behoorlijk verrigt, over het algemeen van weiniger, en verre minder gevaarlijke, toevallen verzeld is, dan de operatie van de Cataract bij extractie; en dat dezelve bij de anterieure depresfie, of *Keratonyxis*, doorgaans onbeduidende zijn.

4to. Dat de aan de Cataract lijdenden, door de operatie van de depresfie, blijkens de menigvuldige en eenftemmige ervaring der beroemdfte Oogartfen, als RICHTER, CALLISEN, BELL enz., over het algemeen niet flechts minder gevaar loopen van eene naftaar, *Cataracta fecundaria*, te krijgen; maar ook doorgaans een fterker en duurzamer gezigt verkrijgen, dan na de operatie van de Cataract bij uitneming, wanneer het niet zeldzaam gebeurt, dat het gezigt, offchoon na de operatie herfteld, allengs trapswijze weder vermindert, en eindelijk geheel verloren gaat, waarvan men onder andere bij BELL een aantal voorbeelden aantreft, en hetwelk door de eerfte waarneming van Dr. MENSERT zelven insgelijks bevestigd wordt.

5to. Dat de depresfie, op eene van beide manieren, het zij *per Scleroticam*, het zij *per Corneam*, aangewend, indien dezelve niet naar wensch mogt uitvallen, eenen andermaal kan in 't werk gefteld worden, en het zelfs aan CALLISEN gelukt is, om volgens de oude manier van depresfie, na alvorens deze operatie driemaal vruchteloos beproefd te hebben, eindelijk de vierde maal het gezigt op den duur te herftellen, (*Principia Chirurg. hodierna, pars altera, p.* 566. *Hafniæ* 1790) en

Digitized by Google

en men, alle pogingen ter depresſie op den duur vruchteloos bevindende, nog altoos eindelijk tot de operatie van de Cataract bij extractie zijne toevlugt kan nemen; waartegen, wanneer men bij de uitneming van de Cataract ongelukkig ſlaagt, alle hoop van het gezigt te herſtellen voor den lijder onherſtelbaar verloren is.

6to. Dat, na de operatie van de Cataract bij depresſie, volgens de oude methode, de patienten doorgaans tien à twaalf dagen na de operatie in ſtaat zijn om het geopereerde oog met voorzigtigheid te gebruiken; en dat de anterieure depresſie, of *Keratonyxis*, nog daarenboven het groot en gewigtig voordeel heeft, dat de genezing van het geopereerde oog ſlechts weinig tijds vordert, en aan geringe zwarigheden onderworpen is; en dat, offchoon de voorzigtigheid ſchijnt te vorderen, dat zelfs bij de anterieure depresſie de patient gedurende de eerſte dagen na de operatie een ſtrikt dieet in acht neemt, en zoo al niet het bed, ten minſte zijne kamer houdt; zoo behoeft hij echter geenszins, even als na de operatie van de Cataract bij extractie, gedurende eenige dagen in een duister vertrek te bedde te liggen, noch zich te onderwerpen aan een' zeer ſchralen en verkoelenden eetregel, waarvan de gevolgen bij zwakke perſonen en bij menſchen van een' meer gevorderden ouderdom dikwerf voor 't geſtel onherſtelbaar zijn, ten minſte vaak tot onderſcheidene zenuwkwalen, atonie van de ſpijsverteringswerktuigen, en zelfs tot eene *febris lenta nervoſa*, aanleiding geven. Indien men, herhalen wij, dit alles bedaardelijk wikt en weegt, is het dan wel te verwonderen, dat, zelfs vóór het uitvinden van de BUCHHORNSCHE en LANGENBECKSCHE methode, mannen als POTT, BELL, CALLISEN, SCARPA, ADAMS, SAUNDERS, STEVENSON, in één woord de beroemdſte Engelſche Heelkundigen, de operatie van de Cataract bij uitneming vaarwel gezegd, en dezelve alleen door de posterieure depresſie verrigt hebben? uit hoofde dat deze kunstbewerking gemakkelijker te verrigten, min-

Digitized by Google

der gevaarlijk om de andere deelen van het oog te kwetsen en te beleedigen, en in 't algemeen met meerder wezenlijke voordeelen voor den lijder verzeld is.

Wij eindigen deze Recenſie, welke wij, door het gewigt der zake onmerkbaar weggeſleept, veel wijdloopiger gemaakt hebben, dan wel in den beginne ons oogmerk was, of het beſtek van dit Tijdſchrift anderzins zonde toelaten, met de voor ons liggende Verhandeling ter vlijtige lezing en overweging aan te prijzen van alle zoodanige Genees- en Heelkundigen, die de ophthalmologiſche ſtudiën op derzelver wezenlijken prijs weten te ſchatten.

Staatkundige Geſchriften, betreffende eenige gewigtige Gebeurtenisſen in de Vereenigde Nederlanden, gedurende de jaren 1786, 1787 *en vervolgens. Door Mr.* HERM. TOLLIUS. *IIde Deel. In 't Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8vo. XXIV *en* 233 *Bl. f* 2-8-:

Gelijk de Hoogleeraar TOLLIUS ons, in het eerſte Deel der verzameling zijner voorheen uitgegevene Staatkundige Geſchriften, het geval van *Hattem* en *Elburg* volgens echte ſtukken had voorgeſteld, zoo loopt dit tweede over de onderhandeling, ter bemiddeling van de zwevende geſchillen in 1787, door den *Franſchen* Zaakgelastigde DE RAYNEVAL met den *Pruisſiſchen* Minister VON GÖRTZ, benevens aanmerkingen over dezelve van den Uitgever, onder den titel van: *Vrije kenſcheiſe der twee hoofdpartijen, in de onderhandeling tusſchen den Heere Grave* VON GÖRTZ, *en den Heere* DE RAYNEVAL, *opgemaakt door een' jong' Patriot.* Schoon wij het belang van dit gedeelte onzer nieuwere Vaderlandſche Geſchiedenis voor den zamenhang van het geheel niet ontkennen, is echter, onzes inziens, bij de nieuwe uitgave, *na bijna dertig jaren*, eene al te groote uitvoerigheid gelaten, welke in de oogenblikken zelve, toen men partijen beſtrijden moest, misſchien nuttig, thans echter van minder belang ſchijnt te zijn. Immers, wil men aan eene korte onderhandeling, waarbij ſlechts twee- of driemaal *Noten* gewisſeld worden,

Digitized by Google

den, en die nog vruchteloos afloopt, een geheel boekdeel toewijden, zoo blijft er voor de meer gewigtige voorvallen van dat onvergetelijke jaar (1787), die ook in 't licht behooren gesteld te worden, weinig plaats over, of men moet tot een onoverzienbaar aantal deelen de toevlugt nemen. Het komt ons, onder verbetering, voor, dat de geleerde en verdienstelijke Schrijver beter zou gedaan hebben, de stukken alleen in de *Nederduitsche* vertaling, en van zijne aanmerkingen, of *Commentarius* tot dezelve, slechts een uittrekfel te geven. Dan, wij hebben nog eene andere bedenking van meer belang. Het komt ons voor, dat deze onderhandeling weinig afdoet, om de zaken, waarover geschil viel, uit het oogpunt van den Heer TOLLIUS te doen beschouwen. Schoon de *Recens.* verklaart, opregtelijk en van harte in de wijze van beschouwing met den eerbiedwaardigen Grijsaard één te zijn, en de woelingen tot verandering van de *Constitutie*, en het gezag des Stadhouders vóór 1787, voor de bron onzer onheilen aan te zien, betuigt hij echter even onbewimpeld, dat, naar zijn gevoelen, juist *deze* onderhandeling niet de meeste strekking heeft, om het ongelijk der *Patriotten* en de schadelijkheid hunner maatregelen te doen zien. Het is een geschil van *eer*, wie het eerst, het meest, en voornamelijk moest toegeven, de Staten van *Holland*, of de Stadhouder. Hierover nu kan zekerlijk zeer verschillend gedacht worden, zonder dat zulks den dus- of andersdenkenden (bij het onzekere en onbepaalde van de magt des Stadhouders in de oude Constitutie) misdadig make. De Heer RAYNEVAL deed van zijnen kant wel voorslagen, die, *zoo als zij lagen*, onaannemelijk waren: de uitwerking, bij de Staten van *Gelderland*, van de ontruiming der beide steden, *Hattem* en *Elburg*; het te niet doen der Regeringsreglementen in de Provincien *Utrecht* en *Overijssel* niet alleen, maar zelfs in *Gelderland*; voorts het afzien, door den Stadhouder, van het Militair Commando, de benoeming van Officieren, en het geven van het wachtwoord. Op die wijze ware zekerlijk de magt van *Stadhouder* zoo wel, als van *Kapitein-Generaal*, bijna niet meer dan een ijdel schaduwbeeld gebleven. Maar was het aan den anderen kant ook niet een weinig sterk, om *geene* wijziging te willen dulden in de herroeping der schorsing van het Kapitein-Generaalschap? Het is waar, deze weigering kwam uit de edelste bron, uit gevoel van eere, voorz.; maar kon staatkunde, en

Digitized by Google

zucht tot bevrediging des deerlijk verſcheurden Staats, hier niet eenige verzachting in de geſtrengſte toepaſſing der beginſelen bewerkt hebben? terwijl men, door al te zeer op zijn ſtuk te ſtaan, juist voedſel gaf aan de kwaadwilligheid der onrustzoekers. Het punt is zekerlijk te teeder, niet alleen om te beſliſſen, maar zelfs om er langer op te vertoeven; te meer, daar men twijfelen mag, of zelfs de grootſte toegeeflendheid wel de gewenschte uitwerking zou gedaan hebben. Want er zat eene andere bron van bederf, die niet alleen in de oude veete tuſſchen Staats- en Stadhoudersgezinden moet gezocht worden; het was die tuſſchen de *Revolutionnairen*, die geene bemiddeling of bevrediging wilden, en ſpoedig ook alle bedaarde Staatsgezinden van het kuſſen zouden gedrongen hebben, en de *Conſtitutionnèlen*, van welke denkwijze ook. *Dit* moet men niet uit het oog verliezen. Zoo men deze laatſten had kunnen vereenigen, ware hoogstwaarſchijnlijk de buitenlandſche tuſſchenkomst vermijd geworden, zoo wel als de hevige ſtappen, die in den zomer van 1787 in *Holland* en elders plaats hadden. Wij nemen dus de vrijheid, den Heere TOLLIUS, wiens hartelijke, onbevoordeelde vaderlandsliefde bij ons voor 't overige op hoogen prijs ſtaat, in bedenking te geven, of het niet beter zou geweest zijn, de ſtukken uit het oogpunt, zoo als zich *thans* de zaken ontwikkeld hebben, dan uit die van den *toenmaligen tijd* (in den aanvang des jaars 1787) te beſchouwen. Men gevoelt ligtelijk, dat dit geenszins ten voordeele der door den Hoogleeraar beſtredene partij zou uitvallen; doch wij voor ons gelooven, dat het hem misſchien minder ongunſtig over vele *Staatsleden* van 1786, en geſtrenger omtrent de *Demagogen* in de Raadzalen en het Volk zou hebben doen oordeelen.

Voor 't overige doen wij volkomen regt aan het oogmerk dezer verzameling, om de lang als in een' put verſcholene waarheid daaruit te voorſchijn te halen, en wenſchen den grijzen Hoogleeraar lust en krachten toe, om zijn aangekondigd voornemen te kunnen volvoeren „ eener onzijdige beoordeeling van al het belangrijkſte, wat bij *Engelſche*, *Hoogduitſche* en *Franſche* Schrijvers van eenig gewigt over de Geſchiedenisſen van ons Vaderland, ſedert 1784 tot aan onze tijden, is geboekt geworden." (Voorberigt, bl. VIII.) Deze toets zou voor de Vaderlandſche Geſchiedenis van een onberekenbaar gewigt kunnen zijn. Slechts één daadzaak zul-

Digitized by Google

zullen wij uit dit geſchrift te berde brengen, die ons ſterk getroffen heeft. Wanneer een man als de *Pruisſiſche* Baron VON GÖRTZ, die zelfs bij den *Franschman* SÉGUR *edel in zijn beſtaan, deugdzaam bij grondbeginſels, en angstvallig verbonden aan zijne pligten* genoemd wordt; wanneer deze, *bij zijne eer en bij al wat heiligst is, kan zweren*, bl. 103, *dat de Prins dien invloed niet heeft, welken men zegt*, (op de Staten van *Gelderland*) dient men zulks wel te gelooven; en daarmede vervallen dan de beſchuldigingen, die den grond tot de openbare verdeeldheden gelegd hebben: en welk eene reeks gevolgen vloeijen hieruit niet voort! — Welk eene opeenſtapeling van ellenden.... Doch *de dagen onzer plagen zijn voorbij*, en met dezelve, zoo God het wil, ook voor altijd die onzer inwendige veeten!

De Ontmaskeraar van de Geheimen der Magnetiſeurs en Somnambules voor weldenkende en deugdgezinde Menſchen ontmaskerd, door J. HOOGENDORP, *Predikant te St. Maartensdijk. Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1816. *In gr.* 8*vo.* 70 *Bl. f* :-15-:

Men doet dezen Ontmaskeraar misſchien wat al te veel eer aan. Of, zoo er dusdanige eenvoudige zielen zijn, die zich door redeneringen als de zijne laten wegſlepen; dan vreezen wij waarlijk, dat dezen door den Heer HOOGENDORP niet zullen genezen worden. Is dit, omdat wij zijne middelen, op zichzelven, voor krachteloos houden? Integendeel, hij ontzenuwt het geſtelde van zijne partij volkomen; hij doet meer: hij maakt het geheel belagchelijk. Maar, volgens zijne eigene leer, wordt er vertrouwen bij den lijder vereischt, hetzij hij door het Magnetismus of door eenig ander geneesmiddel zal herſteld worden. En de bedoelde eenvoudigen zijn of Roomsch; in welk geval 's mans naam en titel reeds veel kwaad doen — of zij zijn, waarſchijnlijk, vroom-Gereformeerd; en dan is Dominé veel te los en te grappig om veel ingang te vinden. Het beste gebruik, dat wellig van 's mans werk te maken valt, beſtaat in een goed uittrekſel, in zoodanig Maand- of ander werkje geplaatst, als meest in de bedoelde handen komt. Overigens bevelen wij het verſtandige

Digitized by Google

ge lieden, als eene aangename, lachverwekkende, na den etens lectuur, van harte aan.

Adhel en Mathilda, Treurſpel in vijf Bedrijven, door Mr. SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS. *Te Amſterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In kl.* 8*vo. XVI*, 122 *Bl. f* :-16-:

De Heer WISELIUS, als Dichter met roem bekend, gaf in 1813 een oorſpronkelijk Treurſpel, *Polydorus* genaamd, in het licht, waarvan wij in dit Tijdſchrift (*) een aanprijzend verſlag gaven, en waardoor hij zich, volgens ons toen geuit gevoelen, heeft doen kennen als een' man, van wien het vaderlandsch Tooneel, zoo hij anders dit vak bleef beoefenen, de voortreffelijkſte bijdragen verwachten mogt.

Wij zien thans onze verwachting, op eene aangename wijze, aanvankelijk bekroonen. De Heer WISELIUS blijft dit vak beoefenen, en levert ons eene nieuwe bijdrage, welke wij met genoegen aankondigen, en, in vele opzigten, zelfs boven den *Polydorus* ſtellen. Misſen wij hier al die fraaije liefzangerige alleenſpraken, welke, in ons oog, het eerſte ſtuk zoo bijzonder verſieren, en zijn de regt dichterlijke ſchilderingen hier niet zoo overvloediglijk als elders aangebragt, de leemten, welke wij in den *Polydorus* opmerkten en den Dichter met beſcheidene vrijmoedigheid voorſtelden, worden ook hier niet gevonden, en het ontbreekt in dit Treurſpel ook waarlijk niet aan echte poëzij, aan ſchoone, ſchitterende beſchrijvingen. Wij ontdekken hier minder het doel, om de Ouden na te volgen, en meer overeenkomst met de beste Franſche modellen; terwijl de beelden, hoezeer ook hier fraai en meesterlijk, en, waar het zijn moet, in den echten Oosterſchen trant, minder zijn opgehoopt dan in den *Polydorus*, het ſtuk ook voor den *aanſchouwer* verſtaanbaar is, zonder dat hij daartoe geleerde aanteekeningen behoeft, en het onderwerp zelve, hoogst gelukkig gekozen, den algemeenen bijval van ons tooneelminnend publiek zal wegdragen.

Wien toch, die met het onderwerp dezes Treurſpels reeds bekend was, en den ſchoonen Roman van Mevrouw COTTIN,

(*) Zie *Vaderl. Letteroeff. voor* 1814, No. X, bl. 435. *Boekbeſch.*

Digitized by Google

TIN, *Mathilda* genaamd, gelezen heeft, zal het niet ten hoogſte aangenaam zijn, dat hij de trekken, door die beminnelijke Schrijfſter voorgeſteld, hier ziet verlevendigd, — dat hij den edelen *Malek Adhel*, het voorwerp zijner innige hoogachting en doorgaande bewondering, als met de oogen mag aanſchouwen; dat hij dien voortreffelijken Arabier thans ſpreken hoort en handelen ziet? Wij althans gevoelen ons aan den Heer WISELIUS reeds verpligt voor de keus eener ſtoffe, welke, misſchien, in belangrijkheid voor hart en gevoel, door niets overtroffen wordt.

Is de keus van het onderwerp reeds gelukkig, (en hoe veel ligt daaraan niet gelegen!) ook de behandeling is, in ons oog, meesterlijk. En wanneer wij dit zeggen, dan zal ieder, die eenig denkbeeld heeft van de moeijelijkheid, om uit zulk eene uitgebreide en ingewikkelde Geſchiedenis een voortreffelijk Treurſpel, met inachtneming der eenheid van daad en tijd, en bewaring der hoofdkarakters, te vervaardigen, tevens gevoelen, dat wij den Dichter geenen geringen lof toebrengen.

De hoofdperſonaadjes zijn alle uitnemend geteekend, de karakters goed voorgeſteld, uitgewerkt en volgehouden. *Adhel* en *Mathilda* nemen aller harten in. De edele Biſchop van Tyrus wekt aller eerbied. Zijne gevoelens (voor dien tijd, misſchien, al te verlicht) zullen ook nu nog met vrucht, en welligt tot beſchaming van eenigen zijner hedendaagſche ambtsbroeders, op den Schouwburg worden gepredikt. Men oordeele over de gegrondheid dezer opmerking uit de volgende trekken:

De Biſchop.

Maar mogt ik vord'ren, ik, dat hij (*Adhel*) om mij verzaakte,
Wat hij, als Muzelman, voor zich pligtmatig houdt?
Waartoe hem, Luſignan! zoo hatelijk beſchouwd?
Gij deedt voor 't Christendom al 't geen gij kondt verrigten;
Hij doet voor d'Islam 't geen hij dwalend houdt voor pligten:
En dwaling, zoo zij uit geen' boozen wil ontſtaat,
Strekt niemand in mijn oog tot ſchuld of ſchande of ſmaad.

Luſignan, BITS.

Ik weet, gij mint dat rot.

De

De Bisschop.

Ik smeek het Alvermogen,
Dat (mogt het vóór mijn' dood nog zijn!) der Heid'nen oogen
Voor 't onbeneveld licht der waarheid opengaan;
Doch 'k zie, zoo wel als ons, ook hen als kind'ren aan
Van één', die 't ganssche Rijk der Schepping strekt ten Vader;
Wiens weêrgalooze liefde en hun en ons te gader
Den levensadem schonk, ons zaam beschermt en voedt.
Of sproten we alle niet uit een en 't zelfde bloed?
Hoe zou de Schepper ooit zijn scheps'len kunnen haten,
Die 't hem nog welgevalt in duisternis te laten?
Geen haat woont immer in de zuiv're liefdebron;
Doch, waar' het moog'lijk, dat de Algoedheid haten kon,
Gewis zij haatte hen, die, tegen beter weten,
De broedermin, dien pligt, dien eersten pligt, vergeten;
Wier hart, met ijs omkorst, die vonk van 't hemelsch vuur
In wrok en wrevel dooft, weêrstrevig aan Natuur.

Het derde Bedrijf mogt dan al uit het stuk kunnen zijn weggenomen zonder het geheel te benadeelen, het is, in ons oog, bijzonder keurig en regt *con amore* bewerkt. Zonder dit Bedrijf, dat den aanschouwer met *Adhel* en *Mathilda* bekend maakt, en hem in het lot der geliefden het vurigste belang doet stellen, zoude het geheel (met verlof van ARISTOTELES!) geene werking, hoegenaamd, doen. Het vijfde Tooneel van het vierde Bedrijf moet bijzonder treffen, bijaldien de rol van *Adhel* waardiglijk vervuld worde. Welk eene schoone, kiesche en stoute taal doet de Dichter hem hier spreken, wanneer hij met zoo veel nadruk als achtbaarheid voor den vrede pleit, en door zijne redenen de Christenen beschaamt! Wij nemen uit dit heerlijke pleitgeding de volgende regels over, om tevens tot eene proeve te strekken van 's Dichters kunstvermogen:

Adhel.

Doorluchtig Legerhoofd en verd're Christenhelden,
Die zijn geleide volgt in de Aziaansche velden,
De Faam verkondigde u genoeg mijns Broeders daân
En wat verand'ring 't Oost door hem heeft ondergaan,
Sinds hij, in 't hoog bewind dier onafmeetb're landen,
Het roer van Staat regeert met nooit verslapte handen;

En

En hoe hij 't Mammeluksch en 't Bedouijnsch geweld
En 's Kalifs aardsche magt hun perken heeft gesteld,
Door wijslijk 's Vorsten staf van 't wierookvat te scheiden.
'k Heb dus niet noodig, hier breedvoerig uit te weiden,
Hoe Indus en Euphraat en Nijl en Mooronland
En 't brandend Libye, tot waar Afrijkes strand
Het Middellandsche zout, bij Hercules pilaren,
Zijn snelle stroomen met den Oceaan ziet paren,
Gezamenlijk de wet mijns Sultans ondergaan.
Doch 'k mag niet zwijgen, hoe bij 't wapp'ren zijner vaan
Van Salems, Askalons en Jaffa's burgt en wallen,
Gansch Idumea mede is in zijn hand gevallen,
En hoe ons talloos heer zich van den Libanon,
Langs Acco, Ephrata en Schur reeds strekt tot On.

. . . . . .
. . . . . .

De Muzelman, verdeeld in duizend kleine Rijken,
Kon nooit voorheen in 't veld zijn ware kracht doen blijken,
Maar heeft, door tweedragtstoorts inwendig fel geblaakt,
Aan fieren Godefried 't verwinnen ligt gemaakt.
Doch naauwlijks had het Oost, van d'eersten schrik bekomen,
Aan duizend euveldaân der Christ'nen aard vernomen,
Naauw zag 't hen, niet bezield door ijver voor 't geloof,
Maar wel ontvlamd door zucht naar plond'ring, moord en roof,
Of 't wist, om zelfbehoud, zijn veete op zij' te stellen.
Wat heren sinds dien tijd Euroop hier heen deed snellen
Tot steun der magt, die zich in 't Morgenland bevond,
't Was, of een afgrond 't al met open muil verslond.
Nog bleef een aantal steên, met Sions burgt en wallen,
Weleer door list of storm in 's Christens hand gevallen,
In weêrwil van 't geweld der onzen, in uw magt.
Wat al verdragen sinds gesloten en verkracht!
Doch nu ook kwam de tijd met rassche schreên genaken,
Die 't Oost zijn reuzenkracht op eens moest kenbaar maken,
Toen naamlijk Saladijn, zoo onbeperkt van geest
In 't hachlijk staatsbewind, als in het veld gevreesd,
Tot Sultan op den troon van Noureddijn verheven,
Twee werelddeelen naar zijn' wil en wet deed leven,
Egyptenaar en Pers en Moor en Arabier
Erkenden nu hun lens in Kurdestans banier,

't Ko-

't Koraïshietendom, ja zelfs de Nadhirieten,
Hoe grimmig ook voorheen in haat op de Islamieten,
't Stroomde al op Mecca toe met benden zonder tal;
't Zwoer al, bij Zemzems Bron, der Westerlingen val.
Van toen af is de ramp der Christ'nen regt begonnen.
Waar toch is 't veld, waar ooit mijn Broeder werd verwonnen?
Wat vest werd ooit door hem vergeefs berend? Wat vloed
Is niet door hem geverwd met 's Europeërs bloed? enz.

Richard.

'k Weêrſpreek in dat tafreel, wat regt en waar is, niet,
Doch kies den krijg, wijl de eer den vrede mij verbiedt.

Adhel.

Niet hooger kunt gij de eer dan ik, ô Richard! ſchatten;
Maar zoudt ge u in haar' aard en wezen ook misvatten,
En wordt wel 't denkbeeld zelf, dat gij van de eer u maakt,
Door oordeel goedgekeurd, door wijsheid niet gewraakt?
Vermaardheid toch en eer zijn kenlijk onderſcheiden.
Wie jaagt naar de eer alleen, gewint doorgaans haar beiden;
Doch lacht vermaardheid, in het kleed der eer, hem aan,
Dan zal hem de eer veeltijds in eeuwigheid ontgaan.
Wat werelden, ô Vorst! vermaardheid ook omvadem,
Zij derſt een' hechten grond, berustende op den adem
Der wuſte menigte, die, los en ligt van hoofd,
Den afgod, nu gevierd, ſtraks weêr van dienst berooft.
Integendeel ſteunt de eer op aller wijzen oordeel,
En ſchoon zij voor een' tijd eens blink' met minder voordeel,
Hoe meer de tijd vervliegt, hoe meer haar glans verbreedt:
Zij hecht zich aan den mensch, vermaardheid ſlechts aan 't kleed.
enz.

Eene enkele bedenking houde de Dichter ons ten goede. Is de toeſtand van *Mathilda*, bij het zien van den doodelijk gewonden *Adhel*, wel natuurlijk? en moest haar eerſte gevoel geene droefheid, geene wanhoop zijn over het verlies van haren geliefden, in ſtede van wraakzucht tegen den moordenaar?

De verſificatie laat hier en daar nog al iets te wenſchen over. Het komt ons voor, dat ſommige regels moeijelijk zijn uit te ſpreken; en wij twijfelen niet, of de Tooneelſpeler zal dit ondervinden.

De

Digitized by Google

De Voorrede is bijzonder lezenswaardig. Wij, voor ons, zijn het volkomen met den Schrijver daarin eens, dat het noodzakelijk is, dat het Gouvernement zich de zaak van den Schouwburg aantrekke, en dat het *Nederlandſche Inſtituut* zich onverwijld bezig houde met eene geheele hervorming van ons zoo verbasterd en diepgezonken Nationaal Tooneel. De Heer WISELIUS, thans zelf tot dezen aanzienlijken en eerwaardigen kring behoorende, moge in deze edele werkzaamheid met ijver voorgaan; en het kan niet misſen, of er zal veel goeds uit deze pogingen geboren worden.

Ter Nagedachtenis van COENRAAD WERTZ, *uitgeſproken in de Remonſtrantsch Gereformeerde Kerk te Amſterdam, 2 April* 1816, *door* B. KLIJN, BSZ. *Te Amſterdam, bij* J. ten Brink, Gsz. 1816. *In gr.* 8*vo.* 41 *Bl. f* 1-10-:

Meermalen gevoelen wij eene bijzondere moeijelijkheid in onze taak, als openbare aankondigers en beoordeelaars der uitgegevene geſchriften. Ook bij het opgemelde dichtſtuk heeft dit plaats. Gaarne zouden wij, al wat ons mogelijk is, toebrengen, om den roem van WERTZ, den luister zijner ſtille, maar onſchatbare verdienſten, zoo wijd mogelijk uit te breiden; gaarne zouden wij het gedenkſtuk, hem door dankbaarheid en hoogachting, door de hand van KLIJN opgerigt, in al deszelfs waarachtige ſchoonheid doen ſchitteren voor het oog van elken beoefenaar der Nederlandſche letterkunde; gaarne, derhalve, zouden wij iedere onvolkomenheid, die in het laatſte mogt zijn aan te wijzen, met den mantel der liefde, beſcheidenheid en voorzigtigheid bedekken: overtuigd, dat er menſchen zijn, die ſlechts oogen voor aangewezene gebreken hebben; die niet weten, dat zelfs een aantal fouten menig werk niet beletten een meesterſtuk te zijn; die — men vergeve ons deze vergelijking! — de wereld met hun geſchreeuw vervullen en verſchrikken, omdat zij in de zon eenige vlekken hebben ontdekt. Doch, een pligt, op het belang der letteren zelve gegrond, noopt ons, naar de mate van eigen licht en vermogen, der waarheid, het zij ze vleije of berispe, eene gelijke hulde toe te brengen.

Het mededeelen van zijne gedachten en gewaarwordingen over eenig zaakrijk onderwerp, zoo dat ieder die gedachten

Digitized by Google

en gewaarwordingen volkomen opvangen en in haren loop volgen kan, en hij, bij slot, een volkomen denkbeeld heeft van de zaak, met al die klaarheid en warmte, welke dezelve bij den spreker of schrijver eigen is, of eigen zijn moet — met één woord, het stellen, het wél spreken, is eene der moeijelijkste zoo wel, als verdienstelijkste bezigheden van den menschelijken geest. De eigenlijke redevoering, vooral, vordert bijzondere talenten. In de lofrede zijn maar zeer weinigen regt gelukkig geslaagd. En deze hoogte te bereiken, in weerwil der boeijen van rijm en maat, is, bij al de meerdere vrijheid, welke den Dichter moge zijn toegestaan, weinig minder dan onmogelijk.

KLIJN, echter, heeft uitnemend veel geleverd. Zijn dichtstuk is vol van de belangrijkste zaken, van de keurigste gedachten. Breng het in onrijm over, en het blijft eene schoone lijk- en lofrede, waaruit gij den man, zijnen leeftijd, zijn vak van werkzaamheid, de hooge verdienste, zoo wel van dit vak als van hetgeen hij daarin heeft gedaan, volkomenlijk leert kennen; waarbij gij het verlies van zulken man beseft, betreurt met uw geheele hart, maar tevens al den troost gevoelt, dien het terugzigt, het nadenken en het Christendom, bij het graf van zulken man, opleveren. Dit nu, alle de beschrijvingen, alle de bespiegelingen, alle de gewaarwordingen, hiertoe vereischt, in schoone verzen, in heerlijke en geheel oorspronkelijke beelden, met de gelukkigste dichterlijke wendingen, te hebben uitgevoerd, ware genoegzaam, om den Zanger eene hoogstvereerende plaats onder zijne waardige medegenooten in deze schoonste oefenschool van menschelijke bekwaamheid aan te wijzen.

Inderdaad, het geheel heeft eene uitnemende houding. Na een' korten lierzang, als ter voorbereiding, om te doen opmerken, dat de aanstaande treurige plegtigheid niet zonder troost en reinen wellust is, volgt, in statige Alexandrijnen, eerst eene *captatio benevolentiae*, eene vraag om verschooning, dat de lier niet dan dof en treurig zal kunnen klinken; daarna eene bespiegeling over het doel des levens en de regte waarde van den mensch, te weten wijsheid en deugd, geen zinnelijk genot of uitwendige grootheid; — WERTZ werd in middelmatigen stand geboren, — hij wijdde zijnen geest aan het Vaderland, — de burgertwist woedde toen, maar God schonk ons ten troost de Maatschappij TOT NUT VAN 'T AL-

GE-

Digitized by Google

GENEEN, waarvan WERTZ de voornaamste steun was; — het onderwijs der jeugd is het edelst beroep, de verrukkelijkste bezigheid, indien wél waargenomen; en WERTZ staat ons nog als een model voor oogen; — welk een bezit! maar hoe treurig dan ook het verlies van zulken man! — *Hij is niet dood, hij slaapt;* — zalig is het, aan het sterfbed des braven te vertoeven; — hij blijft de onze, — zijn reine roem, zoo wel als zijn geest, zijn onsterfelijk; — wij staan als kinderen om het graf huns vaders, en zweren hem waardig te zullen zijn. Dit is de zeer ruwe en gebrekkige omtrek van het geheel.

De deelen, die hetzelve vormen, en die men slechts hier en daar uit deze opgave vermoeden kan, zijn vooral niet minder voortreffelijk en doelmatig. — De beschrijving van den gelukkigen middelstand — van het gebrekkig, en het doelmatig schoolonderwijs — van WERTZ zelven — van ons gevoel bij het sterfbed — van de onsterfelijkheid; voorts de bespiegeling van het leven en zijn doel — van HEM, wiens oog over het zinkend vaderland bleef waken — van den troost der onsterfelijkheid, die ook daarom zeker is, dat alle leed hier op aarde zijnen troost en balsem vindt; eindelijk vergelijkingen als deze:

Wat zegt het, of de boom met melkruid is omgroeid,
En 't roosje langs zijn schors met volle scheuten bloeit?
Wat zegt het, of die pronk uitwendig hem mag sieren,
Als op den hollen stam geen malsche vrucht wil tieren,
Als door den najaarsstorm zijn kruin ter nederstort,
En 't siersel van zijn schors met hem verpletterd wordt? —
Wat zegt het, of de mensch, door praal en pracht omgeven — — ?

en zoo vele andere stukken, zijn als kostbare paarlen tot een sierlijk snoer geregen.

Ja, wij aarzelen niet te beweren, dat het geheele snoer uit echte paarlen bestaat, en dat het enkel vlekjes of oneffenheden zijn, waardoor hier en daar eene kleine ongeregeldheid ontstaat, schadelijk voor den algemeenen indruk, wat wij te berispen vinden.

Het gevoeligst misschien van alles sluiten wij bij het voorzangetje, waarvan de aanhef en het slot even treffend zijn, maar de tusschenbeiden liggende denkbeelden niet zoo ge-

makkelijk en natuurlijk vloeijen. Het loopt, toch, niet zoo klaar in het oog, dat juist het treuren ons tot den troost voert. Of wel; dat het ſchreijen verligting geeft, is eene geheel andere zaak, dan dat men daar in de kerk met elkander treuren, maar ook de een den ander troost der onſterfelijkheid zou toedienen. Wij gelooven intuſſchen gaarne, dat *het nederig kruid, vergeet mij niet*, hier zoo wél aangebragt, den toehoorder dit min of meer haperende gereedelijk zal hebben doen *vergeten*.

Vervolgens, bl. 9. *Ik ſtemde* WERTZ *zijn' lof*. Waarom niet liever dan dit platte *zijn* — Ik ſtemde, WERTZ, uw' lof.

Bl. 15.

—— waar de volksgeest kwijnt,
Een licht te ontſteken — ſluit dit wél?

Bl. 17. *Op wiens onwrikbre magt het lot der volken drijft* — ook dit ſchijnt ons niet regt te *vlotten*.

Bl. 19. *Hij heeft van 't diſtlig land* enz. Hier verraadt het tweemaal wieden en tweemaal ploegen een' ſlechter' grond, dan wij gewoon zijn bij KLIJN aan te treffen.

Bl. 20. *Al wat de geest ontving en karig op kon prijken* — dit is duister: — *waarop hij ooit kan prijken*, zouden wij verſtaan.

Bl. 21. *Maar 't geen zijn geest vermogt, door eigen handling ſtaaft*. Dit ſchijnt ons toe niet volkomen datgene te zijn, wat KLIJN hier moest zeggen; te weten: *Maar, van hetgeen hij put, terſtond weer andren laaft*; ten zij het om de herhaling te vermijden geſchiedde.

Bl. 28. Hier ſchijnt ons het woord *veege*, vs. 11, min gepast.

Bl. 31 zou, om het verband met voorgaand en volgend, voor de twee eerſte regels beter iets dusdanigs gelezen worden:

Wij voelen, dat, in ſplijt der felſte droefenis,
't Vertoeven bij het graf der ziele een weldaad is.

Bl. 34 de banden *glijden* door?

Bl. 35. Zouden wij nogmaals *eene* in *u!* veranderen.

Bl. 36. vs. 4. zou, dunkt ons, *Gij blijft de matte ziel met lavend vocht beſproeijen*, op het *roosten* enz. beter paſſen; en, om de opklimming, kon men laten volgen: *Ja, juichen doet* —

Eindelijk vordert de zin op bl. 40, naar ons inzien, deze of dergelijke verandering:

Dan

Digitized by Google

Dat waken, om door liefd' hun wedermin te winnen,
Hun 't onderling belang als eigen te doen minnen.

Is dit nu alles? vragen wij schier onszelven. Vorderde dat nog eenige verschooning? Ja, zoo naauw steekt het in hetgeen den naam van kunststuk zal dragen. Zoo ligt stuit in het bijzonder de minste afwijking van den regten zin en bedoeling in eene rede, even als in eenen helderen en snelvlietenden stroom een enkele uitstekende brok rots of ander beletsel de in het oog loopendste beroering veroorzaakt. Maar, is dit dan inderdaad alles, wat wij te berispen vinden, en waarop men, buiten twijfel, nog wel het een en ander zal zoeken af te dingen? Recensenten zijn toch zoo min als andere menschen onfeilbaar; en, in de meeste gevallen moge al de schuld bij den Schrijver liggen, in enkele blijkt het wel eens, dat hij geheel scheef is beoordeeld. — Neen, het is niet alles. Er zijn b. v. regels, die ons hard voorkomen; er zijn gedeelten, die wat heel lang, of wel kort, schijnen, enz. Maar, wil men hier in komen, dan is er eigenlijk geen einde aan het werk; en dan kan men, vooral, ligtelijk zoo lang likken, dat alle kracht en heerlijkheid uit het stuk zelve, alle natuurlijkheid en glans en gloed te eenemaal verloren gaan. In het algemeen is ons oordeel over den Heer B. KLIJN, dat hij de uitnemendste talenten, hoofd en hart, gevoel en verbeelding, bezit; schoon ze nog voor meerdere oefening en volmaking vatbaar zijn, om tot die gemakkelijkheid in den dichterlijken stijl, dat meesterschap over rijm en maat te geraken, dat hij, met BILDERDIJK, de taal knede als was, en ze, als DAEDALUS, tot vleugelen (voor boeijen) make, op welke hij zich boven alles verheft.

Ten slotte, als de beste lofrede en aanprijzing, zullen wij eenige proeven laten volgen.

Weg met dien snooden lust, die 't schijngoed doet beminnen,
De ziel in strikken nijpt der breidellooze zinnen!
Weg met dat giftig rag, waaruit de looze spin
De zwakke prooi beloert, en vangt haar prooi daarin!
Dit leven zij geen doel, maar middel tot het leven!

ken,
Geen stand der Maatschappij kan meer haar (meerder) heil bewer-
Haar' voorspoed, roem en eer ontwikklen of beperken;

Digitized by Google

Geen ſtand ſchraagt met meer kracht de zeedlijkheid en deugd,
Dan waar de mensch zich wijdt aan 't vormen van de jeugd.
Hoogst moeilijk is de kweek van zulke teedre loten,
Die, dikwerf uit moeras of ſlechten grond ontſproten,
Verzwakt, verwaarloosd zijn; — een meesterlijke hand
Leidt dan alleen die ſcheut tot eene vruchtbre plant.
Zij buigt het rijsje zacht in de eerſte vaag der lente,
Verzorgt den jongen ſtam, omwindt de teedere ente,
Die door een' zachten groei in 't jeugdig vruchthout ſchiet,
En na verkwiklijk ooft aan haren kweeker biedt.

Waar ooit eens ſterflings roem voor tijd of toeval zwicht,
De roem van WERTZ houdt ſtand, is ſchatting aan den pligt.
Zij ſtaan voor ons gezigt, die onvergeetbre trekken,
Dat aanſchijn, 't welk de ziel tot eerbied op kon wekken,
Dat liefderijk gelaat, dat ſterkdoordringend oog,
Die mond, waarom de lach der zielrust zich bewoog;
Zij klinkt ons nog in 't oor, die mannelijke rede,
Die diep in 't harte drong, en voerde 't harte mede.

Zijn wil ontnam de ſchors aan 't edel fijn geſteent,
Dat thans den gloed van 't ſchoone in 't ſchittrend punt vereent.
Hij heeft met eigen hand de ſlijpſtift aangegrepen:
De diamant wordt ſlechts door diamant geſlepen.

Een heimlijk zoet gevoel doorzweeft ons, grijpt ons aan;
Gelijk het kieken, dat de vlerkjes uit mag ſlaan,
En 't moedernest ontſtijgt, op dun gepluimde ſchachten,
Zoo zweeft de vlotte ziel, op vleugten van gedachten,
Van uit dit ſtof omhoog, doorklieft eene eedler ſfeer,
En baadt zich in den gloed van 't ſtrandloos hemelmeer.

Wat ook de gang van 't lot mogt in zijn lot verwrikken,
Zijn trouw bleef ongeſtoord, die trouw ſprak uit zijn blikken;
Weldadig — waar de nood om hulp en bijſtand riep,
Opheurend — waar de hoop in 't lijdend harte ſliep,
Voorkomend — waar de moed door 't leed begon te zinken,
Verlichtend — waar geen ſtraal van hemelglans mogt blinken,
Belangloos — waar de mond de hulp der vriendſchap vroeg,
Vertroostend — waar de ſmart de ziel ter nederſloeg.
Getuigt gij allen, of verbeelding mij doet dwalen,
Daar 'k in dit minlijk beeld u d'eedlen WERTZ wil malen.

Wan-

Wanneer wij hierbij voegen, dat dit werkje in allen opzigte keurig is uitgevoerd, en met een allerliefst, aandoenlijk vignetje van KAMPHUYZEN en VAN SENUS op den titel pronkt — dan is voorzeker genoeg gezegd, om elken hoogachter van ware, inzonderheid vaderlandsche, verdienste, elken vriend der Maatschappij, eenig en met regt die TOT NUT VAN HET ALGEMEEN genoemd, elken kweeker, liefhebber of vader van de aanvallige kleinen, die haast onze plaatsen zullen vervangen — om, met één woord, elken regtschapen man te nopen, zich deze Nagedachtenis van COENRAAD WERTZ aan te schaffen.

Brief aan de Heeren Mrs. C. R. S. TOE LAER *en* E. C. BONDT, *Notarisſen te Amſterdam, over hunne Verdediging der Bedenkingen, enz. Door* JAMES COHEN, *Verificateur der Registratie-, Zegel- en Hypotheek-Regten in de Provincien Noord-Holland en Utrecht. Te Amſterdam, bij* S. Delachaux *en* M. Westerman. 1816. *In gr.* 8*vo.* 99 *Bl.* f :-18-:

Onze beoordeeling over de *Verdediging der Bedenkingen van de Heeren Notarisſen* TOE LAER *en* BONDT, en over het *Iets* aan dezelve Notarisſen, was reeds ter perſe, toen wij den boven aangekondigden Brief van den Heer COHEN in handen kregen, en daaruit moesten ontwaren, dat al wederom een Ambtenaar bij de Registratie hier de voorvechter was. Wij lazen en herlazen de 99 bladzijden, waartoe deze Brief is uitgedijd, zonder de overtuiging te gevoelen, dat de voormelde Bedenkingen daardoor waren wederlegd; zoodat wij dan ook gaarne gelooven, dat de Heeren TOE LAER en BONDT niet behoeven gebruik te maken van de uitnoodiging des Heeren COHEN, om tegen deszelfs geſchrijf de pen op te vatten en tweemaal hetzelfde te zeggen. Zij kunnen, gelijk men in de Praktijk zegt, bij hunne *concluſien* (beſluit) *perſisteren*. Behalve de langdradigheid van den Brief, die elk den lust beneemt om denzelven te lezen en de uitgerekte redeneringen te overwegen, is dezelve, hoe beſcheiden anders in ſommige opzigten, meestal ingerigt, om, door ſchampere gezegden, de zwakheid van betoog aan te vullen. Gaarne laten wij aan den oordeelkundigen lezer de beſliſſing over, of

Digitized by Google

en in hoe verre de Heer COHEN *zijn* Registratie-regt verdedigd heeft; want het is onze taak niet, en wij hebben er ook geenen lust toe, om, in ons Maandwerk, eene *brochure* daarover te schrijven. De Heer COHEN houde het intusschen ons ten goede, hem te zeggen, dat hij dwaalt, eensdeels met te beweren, dat de stilzwijgendheid van particulieren *een bewijs* zoude zijn, *hoe weinig belang dezen stellen in de afschaffing of het behoud van de Registratie*, en anderdeels met, op grond van Belgische dagbladen, vast te stellen, dat *het grootste getal Ingezetenen in de Zuidelijke Provincien de schoone inrigting der Registratie op derzelver wezenlijke waarde weten te stellen.* Wij kunnen met de berigten, door den Heer COHEN deswege ingewonnen, niet instemmen. Zoo zij zijn van Ambtenaren voor dat middel, dan zijn zij partijdig, en doen te dezer zake niets af. Particulieren, dat zijn onzijdige bevoegden, (*het grootste gedeelte*, zijn hier woorden zonder beteekenis) voor zoo verre zij het Registratie-regt, omzwachteld met een aantal *decisien* en *interpretatien*, begrijpen of kunnen begrijpen, denken er geheel anders over. Dezen waren met regt verblijd, toen Neêrlands geliefde Vorst dat Fransche bastaardkind geener Hollandsche *adoptie* waardig achtte. Zij zagen ook nog in dezen jare Hoogstdeszelfs besluit omtrent de afschaffing van het Registratie-regt nader bevestigd, toen bij decreet in dato 11 Febr. ll. de beleeningcontracten van dat regt en van alle *formaliteiten* deswege werden vrijgesteld, en daardoor belet werd, dat de administratie kennis droeg van soortgelijke handelingen. Het zwijgen is geene onverschilligheid. Men zwijgt, omdat men weet, dat de afschaffing van dat regt besloten en door een opgevolgd besluit bevestigd is. Het zijn hier niet *de klagten* (de onwederlegbare redeneringen) *van twee Amsterdamsche Notarissen*, die de zaak beslissen: vóór dat dezen dachten te schrijven, was 's Lands bestuur reeds ingelicht omtrent de hatelijkheid en schadelijkheid van dat gevaarvol middel van belasting; en men mag vertrouwen, dat de belangelooze pogingen van echte Vaderlanders veel, zeer veel hebben toegebragt om dat vreemde onkruid uit den Hollandschen tuin uit te roeijen. De afschaffing van het zedebedervend Registratie-regt bestond reeds vóór de vereeniging van België met Holland, en de Belgische beoordeeling in de Fransche taal over het geschrevene in de Nederlandsche spraak is dus *post festum*.

Het

Digitized by Google

Het gevoelen van Dagbladſchrijvers, bij welke gelegenheid dan ook geuit, is niet de algemeene *opinie*. Als de Heer COHEN eens met de Praktizijns en de Notarisſen in de Zuidelijke Provincien geraadpleegd had, zou hij, met ons, gehoord hebben, hoe algemeen afkeerig van dat regt men ook dáár is, en wat men al in zijn beroep daarvan ondervonden had. Zij zelfs, die ſchijnen voor dat regt te zijn, zijn het alleen uit vreeze voor erger kwaad, en wenschten wel, even als in de Noordelijke Provincien, dat ook nog beſtond hun oud Zegelregt, zoo weinig verſchillende van hetgeen weleer in Holland plaats vond. Eene veeljarige onderdrukking en een langdurig gebruik alleen hebben ſommigen daaraan gewoon gemaakt. Men zou derhalve verkeerd redeneren, met daaruit af te leiden, dat zij *de ſchoone* (gevaarlijke) *inrigting van de Registratie op derzelver wezenlijke* (ingebeelde) *waarde zouden weten te ſchatten.*

Ons Maandwerk is niet geſchikt voor eene beredeneerde wederlegging; anders zou men gemakkelijk kunnen doen zien, zoo wel de verkeerde toepaſſing van de bij den Heer COHEN aangehaalde Artikelen uit het Burgerlijk Wetboek, als deszelfs onnaauwkeurige opgave van daadzaken, waarvan ſommige aan ons van nabij bekend zijn: maar, na de *gedecreteerde* en nader bevestigde afſchaffing van het algemeen gehate Registratie-regt, is dit onnoodig. Het pleit is onveranderlijk beſlist; en het ſpijt ons alleen maar, dat, bij ſoortgelijke twisten, het belang maar al te zeer de hoofdrol ſpeelt, en de Ambtenaren voor het behoud van het afgeſchafte regt zoo bijzonder ijveren. Men denkt, niet onnatuurlijk, bij de afſchaffing der belasting zijnen post te verliezen en om brood te zullen loopen: maar ſtelt men dan zoo weinig vertrouwen op de algemeen bekende regtvaardigheid van Neêrlands Vorst? Hoogstdezelve zal nimmer dulden, dat Ambtenaren, die hunnen pligt wel waargenomen, en de achting van alwat in den lande wél denkt verdiend hebben, het ſlagtoffer zouden zijn van de afſchaffing van een middel van belasting, waartegen de kreet van elk warm Vaderlander is opgegaan. De overtuiging daarvan behoort elk Ambtenaar aan te ſporen, niet alleen om het ingekankerd kwaad te helpen uitroeijen, maar (waarvan wij onlangs een treffend bewijs kregen) ook zelf het vaderlandsch vuur aan te wakkeren, liever dan de nog niet uitgedoofde kool van het verbrande vreemde onkruid op te rekenen.

Digitized by Google

Rozen, of Verhalen van A. LAFONTAINE. *Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo.* 220 *Bl. f* 2-4-:

Zoodanige Lezers, die om dezelfde reden, als wij, zich van eenen Roman van LAFONTAINE doorgaans een meer bijzonder genoegen beloven, dan hetgeen men juist bij eenen Roman verwacht, zullen zich hier, even als wij ons, bedrogen vinden. Niet, dat deze Verhalen niet onderhoudend zouden zijn, of dat er iets in zou voorkomen, den goeden ſmaak of der zedelijkheid nadeelig; integendeel, aan iemand, die eene liefdesgeſchiedenis, wel en onderhoudend geſchreven, en niets meer, verlangt, durven wij NANTHILD, — MIJNHEER ADAM SLIM, OF DE PROEF, — en DE HUWELIJKSAVONTUREN VAN DEN GRAAF VAN AICH, (de drie Verhalen, die hij hier vinden zal) gerustelijk aanprijzen. Maar wij vonden in dezelve niet datgeen, wat dezen Romandichter anders zoo boven anderen kenmerkt; niet alleen niet die gedurig nieuwe en treffende wenken van nuttige kennis, maar ook niet dat roerend treffen van het hart, en dat gedurig en onverwacht geleid worden tot het tastbaar voelen van het ware en goede; of, laten wij liever zeggen, dat gedurig voedſel voor verſtand en hart, hetwelk van vele zijner andere geſchriften menigen indruk vruchtbaar bij ons achterliet, niettegenſtaande geheel het beloop des dikwijls wat al te onwaarſchijnlijken verhaals al ſpoedig bij ons vergeten was. En alzoo zijn, in ons oog, deze niet zeer geurige *Rozen* weinig meer, dan ieder welgeſchreven verhaal, dat men — *pour paſſer le tems* — als een onſchadelijk middel tegen de zelfverveling lezen kan.

Kleine Romans en Gothiſche Vertellingen. Uit het Engelsch. Inhoud: I. De Puinhoopen der Abdij van Fitz-Martin. II. Het Kasteel aan het Strand. III. De geheimzinnige Monnik, of de bloedige Speelonk. IV. Het Kasteel van Courtney, of het Roovershol. V. Het Kasteel der Gastvrijheid, of het Spook. Te Middelburg, bij de Gebroeders Abrahams. 1815. *In gr.* 8*vo.* 122 *Bl. f* 1-4-:

Onmenſchelijkheden en ſpookverſchijningen, bij welker lezing

zing iemand de haren te berge rijzen; ziet daar den inhoud van deze vijf anders nog al welgeſtelde verhalen, die alzoo vermaak en uitſpanning beloven eeniglijk aan de zoodanigen, wien het ongeloofelijke, afſchuwelijke en verſchrikkelijke ontſpant en vermaakt; terwijl het zedelijk doel geen ander wezen kan, dan waarſchuwing tegen zoodanige gruwelen, als waarvoor, Gode zij dank! de mensch maar zeldzaam vatbaar is.

De Voortreffelijkheid van den Mensch. Uitgegeven door de Maatſchappij: Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amſterdam, bij* C. de Vries, *enz. In kl.* 8*vo.* 47 *Bl. f* :-3-:

Het is wel buiten twijfel, dat geene kennis voor den mensch belangrijker is, dan die van zijne eigene natuur en aanleg, en dat alzoo het onderwerp van dit geſchrift onder de nuttigſte moet gerekend worden. Zekerlijk blijft dat onderwerp altijd onuitputtelijk, en zal de ſchranderſte denker wel nooit over zijne kunde in dezen volkomen te vreden zijn; en hetgeen hij door naſporing dan naauwkeurig weet, dat alles zal hij wel moeijelijk zoodanig kunnen voordragen, dat het binnen den beperkten kring der bevatting komt van dat publiek, voor hetwelk de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* bijzonder werkzaam is. Zoo iets was dan ook de bedoeling dezer Maatſchappij niet; zij ontwikkelde zelve hare vraag in dezer voege: „ Eene eenvoudige, duidelijke en wel bevatbare aanwijzing: 1) Dat de mensch, naar zijne ligchamelijke vermogens, volmaakt is berekend, om aan het oogmerk van zijnen Schepper te beantwoorden. 2) Dat, behalve alle de onderſcheidene vermogens, welke hij bezit, zijne driften en begeerten geenszins in zichzelve zondig en kwaad zijn; maar, integendeel, beſchouwd moeten worden, als hoogstwijze en weldadige geſchenken van God, zonder welke de mensch aan zijne beſtemming niet zoude kunnen beantwoorden. En 3) Hoe hij dezelve kan en behoort aan te wenden, tot verheerlijking van God, en de bevordering van zijn eigen geluk." Het eenvoudig opſtel van Mr. J. A. BRAND behaalde den gouden eerprijs; en zulks met regt, daar het allezins voldoet aan de vereischten, en, hoezeer, naar den aard des onderwerps, ter *vlugtige* lezing voor den gemeenen man niet geſchikt, evenwel voor denzelven, zoo hij ſlechts tot opmerkzaamheid en nadenken een weinig is geoefend, verſtaanbaar genoeg is; terwijl hij, waar hem iets minder duidelijk was, ligt eenen kundiger vriend vindt, die hem het donkere opheldert. De huisvader zal, bij de aandachtige overpeinzing van dit boekje, overvloedige aanleiding hebben tot belangrijke geſprekken met zijne kinderen; en wij durven de Leeraars ook wel opwekken, om dit klein geſchrift in

Digitized by Google

in te zien, en daaruit aanleiding te nemen bij het godsdienstig onderrigt der jeugd, in hetwelk wij vreezen, dat het werken op zoodanige zelfkennis, als waartoe dit boekje is ingerigt, wel eens al te zeer veronachtzaamd wordt. Wij wenschen, dat dit boekje regt vlijtig mag gebruikt en beoefend worden. — *Bl.* 19. reg. 7 van ond. vonden wij eene voor den gemeenen man zinstorende drukfout; „ Het *uitwendige* (inwendige) gevoel, van hetwelk wij eigenlijk hier niet spreken, geeft hem kennis van de inwendige gesteldheid zijns ligchaams," enz.

Onderwijs omtrent het Kaartspel voor den Gemeenen Man. *Door* G. BENTHEM RÈDDINGIUS, *Theol. Doct. en Predikant te Asfen. Te Zaltboemel, bij* J. Noman. *In kl.* 8*vo.* 80 *Bl. f* :-10-:

Geen onderwijs *in*, maar *omtrent* het Kaartspel, en wel *voor den gemeenen man.* Het voorberigt roemt een Hoogduitsch geschrift van WITTING, waarvan de Schrijver hier en daar ook gebruik heeft gemaakt, maar hetwelk geschreven was voor een ander publiek, *alleen* voor aanzienlijker standen. Wij zijn niet genoegzaam bekend met het kaartspelend gedeelte van dat publiek, hetwelk zich nu de Heer REDDINGIUS kiest, om te beoordeelen, of hij voor hetzelve wel den juisten toon heeft gevat, en alzoo goed gevolg van zijne menschlievende poging kan hopen. Ons geschrijf komt ook zeldzaam onder het oog van dat gedeelte onzer medeburgeren; zoodat aldaar onze aanprijzing ook weinig vrucht belooft. Dat beschaafdere standen dan het boekje eens inzien, en waar zij kunnen het ter lezing geven, daar het behoort. De Schrijver is niet zoo stellig tegen kaart en spel, dat hij dezelve voor geheel ongeoorloofd houdt; hij keurt het misbruik af, en meent het alleen onder zekere bepalingen te kunnen toestaan; en wij zijn zeer genegen, hier met hem in te stemmen. Met dat al, en ook hier geven wij hem gelijk, houdt hij de vervulling dier voorwaarden, bij de mindere en meer behoeftige klassen, bij uitstek moeijelijk, en raadt hetzelve daarom aan deze ten sterkste af. Hij wijst de nadeelen en gevaren aan, voegt er voorbeelden bij, en lost eenige bedenkingen op. Wij prijzen 's mans oogmerk, en wenschen hartelijk, dat ieder, ook in hoogere standen, zich voor die gevaren en het misbruik hoeden zal. Wij gunnen den gemeenen man zijne uitspanning; zij is voor hem inderdaad behoefte: kon men bij hem (en waarom niet ook in iederen stand?) een meer leerzaam en minder gevaarlijk tijdverdrijf in een ledig uur, en dan geheel in den gezelligen kring en met zijn huisgezin, in zwang brengen! En ware het niet wenschelijk, dat men in de hoogere standen daartoe het voorbeeld gaf?

Digitized by Google

BRIEF AAN DEN HEER REDACTEUR VAN HET MAANDWERK: DE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN. (*)

Toen ik vernam, dat er eene Recenſie van mijn antwoord op de herhaalde aanvallen der Heeren BONDT en TOE LAER tegen alle de beambten der Registratie en eenigen derzelven bij name, waaronder ik op eene allezins beſchaafde en waarheidlievende wijze goedertieren gerangſchikt was geworden, in uw Maandwerk geplaatst was, kon ik niet nalaten, Mijn Heer! u mijne verwondering te betuigen, daar ik tot dat oogenblik onkundig genoeg van den aard uws Maandwerks was geweest, om het alleen tot beoordeeling van wetenſchappelijke of kunstmatige onderwerpen ingerigt te beſchouwen, en geenszins om uitſpraak te doen over een van 's Lands middelen, door eenige Praktizijns verkeerdelijk beoordeeld, veel minder over geſchillen tusſchen ambtenaren en publieke beambten, bij de wet onder ons toeverzigt geplaatst: ik koesterde echter eenige vrees, en het was deze, dat mijne niet noemenswaardige verdediging tegen een enkel punt — het doorwrochte werk van eenen enkelen nacht, en in de eerſte opwelling mijner verontwaardiging over eene hoogst onverdiende aantijging op het papier geſteld — onder zoo vele goede wederleggingen, als de *Tegenbedenkingen*, het *Iets over de Registratie*, en inzonderheid de *Brief van den Heer Verificateur* COHEN, met een enkel woord in den praktizijnsban zoude gedaan worden, en ik dus niet de eer zoude genieten van op nieuw in mijn perſoon te worden aangevallen. Grooter was dan nog mijne verwondering, toen ik uit de Recenſie zelve vernam, dat ik alleen mij op die eer zou mogen verhoovaardigen: hoe groot ook mijne *waanwijsheid* wezen moge, ik had mij nimmer kunnen voorſtellen, dat mijn naam belangrijk genoeg ware, om voor het ganſche hoogere en lagere Beſtuur, ja zelfs zijdelings voor het Gouvernement te kunnen boeten, en tot eene nieuwe ſchijnreden te verſtrekken, om het tot walgens toe door de beide Notarisſen herhaalde in een meer algemeen verſpreid werk, dan hunne geſchriften — dit zal men toch wel willen gelooven — nog eens te herhalen; hierdoor hunne belangzuchtige en herſenſchimmige denkbeelden over de zedeloosheid en hatelijkheid der

(*) De Redacteur, bewust van zijne zuivere bedoelingen, en afkeerig om dit Maandwerk in een Twistſchrift te zien hervormd, heeft zich ſteeds verpligt geacht, alle zoogenaamde *Antikritiek*, ter plaatſinge ingezonden, van de hand te wijzen, inzonderheid nadat een onzer andere recenſerende Tijdſchriften tot opneming derzelve eene afzonderlijke Rubriek heeft opengeſteld. Dan, in dit bijzonder geval, heeft hij, om voor hem voldoende redenen, gemeend, den herhaalden aandrang ter plaatſinge te moeten gehoor geven; zich *voor tegenwoordig* onthoudende van alle aanmerkingen, ten einde het onpartijdig oordeel des Publieks vooruit te loopen noch voorin te nemen.

Digitized by Google

der Registratie, haren oorſprong, de onkunde van alle de beambten, en wat die Heeren ons al meer hebben toegevoegd, eenen ſchijn van waarheid en algemeene bekrachtiging te geven, en, met verzwijging hunner grove misvattingen, hunner herhaalde beleedigingen, vooral door te verzwijgen dat zij op eene honende wijze aanvallers zijn geweest, tevens hunne lofrede te kunnen ſchrijven. — Waarlijk, ſlim genoeg van den Heer Cenſor berekend, en de uitvlugten zijner pleitzaal waardig! Ik zoude alsnu begrijpen der welvoegelijkheid te kort te doen, indien ik u niet openlijk verzocht mijnen dank voor deze onderſcheiding aan den Heer Cenſor te betuigen, en hem tevens te verzoeken, de navolgende aanmerkingen op zijne Recenſie in overweging te nemen: ik zal mij dan eerst tot mijzelven bepalen.

Van zichzelven te moeten ſpreken, is altijd onaangenaam en moeijelijk: men zegt meestal te veel of te weinig, en zulks is in onze eeuw en op mijne jaren inzonderheid het geval: trouwens, het doet mij leed zoo ſlecht de pen te hanteren, of zoo onkundig in mijn ambt te zijn, dat de ſcherpzinnige Heer Cenſor na de lezing van mijn verſlag niet meer twijfelt aan de waarheid der voorgevens van den Heer Notaris BONDT: andere perſonen, zelfs vijanden van het middel der Registratie, mannen ter goeder naam en faam, en onder deze, welke de roem van Nederland zijn en in de hoogſte ſtaatsambten onſchatbare onafhankelijkheid handhaven, hebben hier anders over gedacht, geſproken en zelfs aan mij geſchreven: ten opzigte van den Heer Cenſor en zijne vrienden alleen zal ik mij dan met het bekende: *non cuivis homini contingit adire Corinthum*, moeten behelpen en even onkundig blijven voorthandelen: de aanmerking, om niets meer te zeggen, is echter niet beleefd, jegens een Opperambtenaar van een Landsmiddel, noch geſchikt om het publiek vertrouwen in te boezemen. Wat het *ex ungue leonem* betreft, hier vooral ſtel ik roem in. De Heeren Schrijvers hebben, naar ik verneem, den klaauw niet zonder pijnlijke aandoening gevoeld; de Recenſie bewijst zulks overvloedig, en de onderſcheidene geſchriften van ambtenaren der Registratie, welke zich niet onbeantwoord hebben laten beleedigen, waarborgt het publiek en het Gouvernement, dat er hier en daar nog eenige ambtenaren beſtaan en in 's Lands dienst verder opwaſſen, welke moeds genoeg bezitten om openlijk eenen kampſtrijd over hunne ambtsbetrekkingen aan te vangen, zelfſtandigheids genoeg om zich niet ongeſtraft te laten honen of ringelooren van eenige Praktizijns, en kunde genoeg om zich niet aan hunnen leiband te onderwerpen: wij houden ons wijders niet voor onfeilbaar: ik heb op dit punt mijn vorig geſchrift nagelezen, en volſtrekt geene *nijdige* zetten in mijne verklaring betrekkelijk den Heer TOELAER gevonden; want *het komt hier aan op waarheid en gezond verſtand*, en uwe gramſchap, Heer Cenſor! doet mij verzekerd zijn, dat ik de waarheid geſproken heb. — Ik ben den Heer Cenſor mede

zeer

zeer verpligt voor de goedkeuring van mijn motto; doch dit motto had hem juist moeten doen zwijgen over mijn geſchrijf, daar ik niet het *gehate* middel, maar alleen mijn perſoon verdedigd heb: ik wil hem nu doen weten, dat ik met dit ontwerp zwanger ging en het ongetwijfeld zoude voltrokken hebben, indien de Heer COHEN mij niet over zijnen gedrukten Brief had onderhouden vóór deszelfs uitgaaf, en ik in dezen mijne eigene begrippen niet nagenoeg ontwikkeld had gevonden: terwijl mijne waanwijsheid zoo verre gaat, dat ik nog vertrouwen durf en met den Heer Cenſor en met de beide Heeren Notariſen te kunnen en te mogen wedijveren.

Dit van mijzelven: nu van het overige gedeelte der Recenſie. De Heer Cenſor gelieft de Notariſen als *bevoegde Regters* in de zaak te beſchouwen: anderen, en ik heb zulks mede reeds gezegd, beſchouwen onzen hoogstgeëerbiedigden Koning, de vertegenwoordigende ſtaatsligchamen, Zijner Majeſteits raadslieden, en zelfs de ambtenaren der Registratie, die gewiſelijk bij de affchaffing van dat middel niet zoo veel belang hebben, als ſommige Praktizijns vooronderſtellen, als de eenige bevoegde Regters in deze: het denkbeeld van dezen ſpruit misſchien uit onkunde voort; maar de Heer Cenſor diende toch zijn vak te wel te verſtaan, om ons niet voor de regtbank van partij te willen doen vonnisſen. Regter en partij in één perſoon, het is ſchrikkelijk, en dit, Heer Cenſor! dit is de affchuwelijke en zedelooze zijde van vele Franſche inrigtingen. — Wat het ontduiken van de Regten, (ondanks de toenemende opbrengſten van het middel) het zedelooze van dat middel, het ontdekken van ieders vermogen en meer andere der herſenſchimmen van den Heer Cenſor betreft, omtrent deze prijze ik den Brief van den Heer COHEN als een heilzaam tegengift aan; een' Brief, in welken, mijns erachtens, bewezen is, dat de zaak door de verdediging der beide Notariſen nog niet voldongen was. — *Het komt hier aan op waarheid en gezond verſtand.* — En hiermede zoude ik deze mijne plegtige dankbetuiging kunnen beſluiten, indien de Heer Cenſor niet goedvond van *Franſchen geest* en *Franſche caprices* te ſpreken, en van ter zijde de meeste ambtenaren der Registratie, inzonderheid alle de hoofdbeambten, en meer andere perſonen, welke allen voorname, ja zelfs eerſte ſtaatsambten bekleeden, als onkundig van alles, wat niet Fransch is, voor te dragen, en, wat nog erger is, als Fransch-gezind af te ſchilderen, omdat zij onder de rampzalige overheerſching posten bekleed hebben, en niet dwaas gemeg zijn, om het goede, dat in vele Franſche inrigtingen beſtond, alleen om zijnen oorſprong te verwerpen. — Dit is, *ten eerſte*, niet edelmoedig, en zoude kunnen doen gelooven, da de Heer Cenſor naar zijn oordeel niet genoeg geraadpleegd wordt, dewijl er vrij wat inrigtingen van Franſchen oorſprong beſtaan blijven en zelfs weder ingevoerd worden, omdat de vormen van adminiſtratie meer overeenkomſtig met den aard eener eenhoofdige regering dan onze vorige inrigtingen zijn:

ten

Digitized by Google

ten tweede is het vrij oppervlakkig de denkwijze en het karakter of den geest van anderen beoordeeld; en *ten derde* is de oordeelvelling zeer partijdig en hoogst onbillijk jegens mij en vele andere perſonen van mijne jaren: het is toch, Heer Cenſor! aan ons, die vóór twintig jaren wezenlijk den paplepel nog in den mond hadden, eene hoedanigheid, welke ons ten minſte niet ſchuldig maakt aan de inhaling van het Trojaanſche paard, het is aan ons, jongeren der Natie! niet te wijten, dat wij in onze opvoeding *niets dan Franſche inrigtingen hebben leeren kennen* of met de *Franſche peſtilentie* beſmet zijn, maar aan hen alleen, die..... Doch laat ons dezen twist liever in het midden laten, en wat er ook, in een tijdvak van achttien jaren, met den besten wil misſchien, buiten en binnen Troje mogt gezondigd zijn, op het voetſpoor van onzen geliefden Koning en volgens de wetten des Christendoms, vergeven en vergeten: laat ons vooral geen nieuwe partijſchappen aankweeken: laat het Noorden en het Zuiden van het Rijk zich broederlijk vereenigen, en dan eerst, Heer Cenſor! en niet door de afſchaffing der Registratie of van andere kleinigheden, zullen wij het volksgeluk bij een volgend geſlacht herſteld zien: anders te denken, kenmerkt eene zeer bekrompene ſtaatkunde. Ik voor mijzelven vleije mij mijne denkwijze ſinds het eerſte ochtendgloren onzer onafhankelijkheid op genoegzame en verſchillende wijzen aan den dag gelegd te hebben om mij deze hatelijke beſchuldiging volſtrekt niet aan te trekken en mijnen weg bedaard te kunnen voortwandelen. Al wat ik dus over dit punt gezegd heb, is alleen uit waarheidsliefde geſchreven. — Ten ſlotte kan ik niet nalaten, Heer Cenſor! u en eenige belanghebbende, vóór wij ſcheiden, nog twee tijdingen mede te deelen: de eene is deze, dat de afſchaffing van de nuttige inrigting der Regiſtratie (ik ſpreek niet van de benaming, noch van het tarief, maar alleen van de inrigting) *onwaarſchijnlijker is dan ooit*, dat vele der kundigſte raadslieden van onzen Vorst die inrigting van eene allezins gunſtige zijde hebben leeren kennen: de tweede, dat de Notariſſen der zuidelijke Provincien — welke toch ſinds meer dan twintig jaren die inrigting hebben kunnen doorgronden — zich openlijk en duidelijk tegen de afſchaffing verklaard hebben, ja zich reeds gewend hebben aan Zijne Majeſteit, of nog zullen wenden, om die inrigting te mogen behouden, terwijl zij uwe hooggeprezene Zegelordonnantien als wangedrogten durven beſchouwen: uit welk alles men zoude kunnen opmaken, dat uw ſyſthema, en dat de door u geprezene Notariſſen, voor verbetering vatbaar is, of wel, dat gij u ſtandvastig houdt aan het oude ſpreekwoord: onbekend maakt onbemind.

Ik verzoek u, Mijn Heer de Redacteur! in het eerstkomend Nummer van uw Maandwerk deze dankbetuiging — ik bedoel hierdoor het geheele ſtuk — eene plaats te willen inruimen.

Amſterdam,

den 5 Augustus 1816. VAN 'S GRAVENWEERT.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Geſchriften tegen het werkje: De voortreffelijkheid van de Leer der Roomsch-katholijke Kerk geſchetst door J. G. LE SAGE TEN BROEK, *enz.*

Bij het ſtapeltje boekjes, dat thans voor ons ligt, (en denkelijk kwam ons nog niet alles ter hand) komt de vraag bij ons op, of dan het in ons oog zoo weinigbeteekenend boekje niet te veel eers geſchied? maar hetzelfde gevoel, dat ons eene vrij uitvoerige beoordeeling afdwong, kan deze vraag genoegzaam beantwoorden. Nieuwsgierigheid deed ons het boekje gretig inzien, en dit deed zij ook aan honderden; wij verbaasden ons over het weinigbeteekenende van den inhoud, maar bij nadenken evenzeer, dat wij iets verwacht hadden, dat meer beteekenen zou. In den eerſten opſlag trof ons hier en daar de zoete, verleidende toon van het fluitje, hoezeer wij dadelijk tegen de verderfelijke uitwerking gewaarborgd werden door de duidelijke ſporen van den echten verdoemenden, onverdraagzamen geest, zoo geheelenal karakteristiek bij het Pausdom, en de ſtoute beweringen en trotſche magtſpreuken der onbegrijpelijk dwaze aanmatiging, ook onwillekeurig, de herinneringen opriepen aan de ijsſelijk bloedige daadzaken, waardoor die lieve, goede en heilige moeder, de zich noemende alleen zaligmakende kerk, voorheen hare kindertucht uitoefende, en de zielen harer gehoorzamen behouden wilde van het eeuwig verderf; terwijl zij alsnog (bij haren grootendeels verlamden arm tot die manœuvres met het wereldlijk zwaard) hare dwalende kinderen met zoodanige verwenſchingen overlaadt, dat onze vroeger genoemde *Engelschman*, met het grootſte regt, het ook den verbitterdſten vijand zetten durft, *buiten hare formulieren te vloeken!* Het gevoel van ver-

Digitized by Google

ontwaardiging wekt dan natuurlijk de tegenſpraak op; te meer, als men wegens zekere omſtandigheden, en vooral wegens zeer oppervlakkige godsdienſtige kennis en laakbare onverſchilligheid bij naauwelijks half onderwezenen, voor een aantal zijner geloofsgenooten niet zonder alle bekommering is. Hierbij komt nu ook, dat men, bij eene zoo ongezochte aanleiding als deze, een vrijmoedig en hartig woord tegen den geest van het Pausdom, in dit tijdſtip vooral, bijzonder gepast mag rekenen. Eene billijke huivering werd te regt bij vele gemoedelijke Christenen geboren door de ſtoute en zeer gewaagde pogingen van ſommige zoogenaamde voorſtanders van godsdienſtige verlichting, waarbij men dan eindelijk het Christendom tegen enkele wijsgeerte verwisſelen zou; van welke regtmatige huivering ſommige onverdraagzamen, onverlichten, kettermakenden onder de Protestanten maar al te zeer partij trekken, om zoodanig eene heillooze onderneming ook dáár te doen vermoeden, waar de edelmoedige Godsdienstvriend algemeene welwillendheid en onderlinge hoogſchatting bij verſchillend denkende Christenen aankweekt, de ſcheuringen heelen wil, de waarheid in liefde leert beoefenen, en, van de vorderingen in iedere wetenſchap gebruik makende, verouderde woorden en uitleggingen ter zijde legt, en de Godsdienstleer terugleidt tot de echte eenvoudigheid. En als dan nu, met wijze voorzigtigheid, de weg al meer en meer gebaand wordt, waardoor zich de Protestanten onderling naderen, en de echte, oude Protestantſche grondregel, „*geenerlei menſchelijke ſchriften of uitleggingen eenigzins gelijk te ſtellen met het woord van God,*" meer geldend wordt, (maar dit door velen wordt misduid en kwalijk begrepen) zoo kon zich de kettermaker en dweeper al ligt ten dezen vereenigen, en ook den ſtraks genoemden braven en gemoedelijken hoogachter van het eenvoudig Evangelie welligt medeſlepen, om zich, als het éénige redmiddel, te werpen in den ſchoot der kettermakende en alleen zaligmakende Roomſche kerk, waar men tegen zoodanige wijsgeer-

Digitized by Google

geerte door het toekennen van onfeilbaar gezag aan feilbare menſchen gewaarborgd is; meenende daardoor voor het minst het echte Evangelie, hetgeen hem boven alles dierbaar is, te redden; terwijl hij, zoo al niet voor zich, dan zeker voor zijne kinderen, verliezen zou datzelfde Evangelie, waarvan ons het vrij en vruchtbaar genot door het bloed onzer vaderen in dit goede land zoo duur verkregen is. Zoodanig een ſtap is wellig maar al te zeer reeds voorbereid, en er vrij wat onkruid gezaaid, *terwijl de wachters ſliepen*, die, edelmoediglijk tegenwerkende den ſektengeest en religiehaat, misſchien daarbij (hier of daar voor het minst) een weinig nalatig waren in het opzettelijk wapenen tegen het domme bijgeloof, en de naakte tentoonſtelling verzuimden van den eigenwilligen Godsdienst, en in het onveranderlijk grondbeginſel, dat Roomsch en Protestant nog altijd vaneen ſcheidt.

Wij vertrouwen alzoo, dat de *Naaldwijkſche* Notaris regt tijdig nog ſlapenden heeft opgewekt, en verblijden ons zeer, dat waarheid en gezond verſtand, mannelijke vastheid en zachtmoedige liefde tevens, ieder geſchrift, waartoe hij den Prostestanten aanleiding gaf, (immers dat ons onder het oog kwam) zoo duidelijk kenmerkt; en, hoezeer in geene bijzonderheden kunnende uitweiden om dezen ſpoed, haasten wij ons, deze werkjes met welgemeenden lof aan te melden.

Broederlijke Brief van H. W. LE SAGE TEN BROEK, *Hervormd Predikant te Haamſtede, enz. aan* J. C. LE SAGE TEN BROEK, *Notaris te Naaldwijk; over de voortreffelijkheid van de Leer der Roomsch-katholijke Kerk, door den laatſten geſchetst. Te Rotterdam, bij* N. Cornel. 1816. *In kl.* 8*vo.* 52 *Bl.* *f* :-8-:

Christelijk en broederlijk is dit opſtel, en doet den eerwaardigen man inderdaad grootelijks eer aan, wat

Digitized by Google

verſtand en hart betreft. Hij volgt hier den Schrijver wel niet op den voet, maar verwijst hem, waar het pas geeft, tot andere geſchriften; doch bondig en goed wederlegt hij de hoofdzaak, de voorgewende voortreffelijkheid; zacht, maar met ernst, brengt hij den broeder het onvoegzame (in zijne betrekking van zoon en broeder) van zijn openlijk alzoo ſchrijven onder het oog, en raadt hem minzaam tot eene nadere toetſing. Wij houden dit opſtel volkomen voldoende voor den eenvoudigen Protestant, die juist niet in zijn geloof door des Notaris geſchrijf geſchokt, maar door dat geſchrijf geërgerd en bedroefd werd. Hij zal hier zijn geloof en gemoedsrust bevestigd voelen, en zijn verlangen, tot afwering der ergernis, bevredigd zien.

Maar, voelt zich iemand, door het eerſte geſchrijf, min of meer toch ontrust; voelt hij, dat het hem aan genoegzame kennis en gronden ontbreekt, om zijn Protestantisme voor zichzelven ſteeds te handhaven tegen iedere bedenking; of, al is dit zijn geval niet, wil hij zich in ſtaat ſtellen, om grondig en duidelijk het Protestantsch geloof, in ieder geſprek met eenen Roomſchen of Onroomſchen, te verdedigen, — zoo durven wij hem, bij voorkeur, het volgend werkje aanprijzen:

De voortreffelijkheid van de Leer der Roomsch-katholijke Kerk enz. getoetst, door J. J. SCHOLTEN, *Preſident van het Provinciaal Kerkbeſtuur van Noord-Braband, en Predikant te Breda. Tweede Druk. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1816. *In kl.* 8vo. 168 *Bl. f* 1-:-:

Inderdaad, in dit geſchrift weten wij bijna niets te berispen, dan dat het hier en daar wat te uitvoerig is, hetwelk echter in den ſpoed, waarmede het in de wereld kwam en komen moest, genoegzame verontſchuldiging vindt. Het komt ons voor, dat de Notaris TEN BROEK hetzelve niet lezen kan, zonder van ſchaamte te

Digitized by Google

te blozen over zijne, *in hem* geheelenal onverſchoonlijke, onkunde, of.... maar dit woord houden wij terug. Mogten wij hopen, dat het onder de Roomschgezinden verſpreid werd! maar de waakzame zorg der genen, die daar voor het heil der zielen verantwoorden, is welligt daartegen gerigt, immers tot zoolang men het den leeken in handen geven kan met een zoodanig *antidotum*, als waaraan wij vermeenen, dat wel reeds een aantal hoofden en handen werkzaam zijn, en bij welks gebrek het voor de onfeilbare kerk het veiligst zal zijn, den lezer met het weigeren der abſolutie te dreigen.

De Heer SCHOLTEN volgt TEN BROEK op den voet; en ook de eenvoudigſte lezer voelt bij iederen volzin, dat de eerſte met het volſte regt in een godsdienſtig twistgeding *Preſident*, en de laatſte op zijn best daar *Notaris* moet zijn.

1) Ten aanzien der invoering en wijze van invoering en bewaring van den Godsdienst door wonderen en geregelde opvolging van zijne leeraren, wordt het beweerde door TEN BROEK met onwederſprekelijke daadzaken, uit de H. Schrift, en de letterlijk aangevoerde woorden van Roomschgezinde Schrijvers, volkomen wederlegd. 2) Even verſtaanbaar en overtuigend is de wederlegging van hetgeen ten aanzien van de onderſcheidene afwijkingen der onroomſche Christelijke gezindheden was aangevoerd en daaruit werd afgeleid; ten aanzien der Formulieren, den meer of min verdraagzamen geest, en de ſchijnſtrijdigheid of duisterheid der H. Schrift. Even ſchrander en met gegronde kennis van zaken wordt 3) onderzoek naar het bezit der H. Boeken, en derzelver regte verklaring, door eene magthebbende onfeilbare kerk, gedaan; waar wij vooral ook hartelijk inſtemmen met de aanvrage aan de onfeilbare kerk, die de gave van onfeilbare ſchriftverklaring bezit, om toch eindelijk dan eens te voldoen aan hare dure verpligting, door de Christenheid met zulk eene weldadige gift te begunſtigen. 4) De verdediging van de

Digitized by Google

ons betwiste kenmerken der ware kerk, zoo als wij Protestanten die opgeven, is alles afdoende; terwijl de Heer SCHOLTEN 5) eindelijk de kenmerken der Roomschgezinden ten toets brengt, en zoo overtuigend de opperhoofdigheid van Petrus omverstoot, dat wij vermeenen, dat de Heer TEN BROEK zelf, zoo hij nog eenigzins voor overtuiging vatbaar is, nu zijn geding voor verloren zal rekenen.

Wij hebben bij deze eerste afdeeling de hoofdpunten aangegeven, omdat de Heer SCHOLTEN die uit het aaneengeschakeld vertoog, of liever geschrijf, zelf had moeten opzoeken en rangschikken; doch, daar bij het tweede hoofdstuk, hetwelk de *allesovertreffende schoonheid* enz. der Roomsch-katholijke leer zou aanwijzen, de bijzonderheden behoorlijk *geprotokolleerd* waren door den Heer TEN BROEK zelven, en door ons reeds vroeger zijn aangestipt, zoo kunnen wij volstaan met de betuiging, dat wij hier in dit tegenschrift alles even behoorlijk nagegaan en bondig wederlegd vinden; en geenszins aarzelen, den Heere SCHOLTEN onzen dank te betuigen voor dit zijn meesterstuk, (daarvoor houden wij zijnen arbeid inderdaad, met hoeveel overhaasting hij dan ook werken moest) als waardoor hij geheel de Protestantsche kerk op nieuw aan zich verpligt heeft.

Beschcidene Aanmerkingen over een stukje van J. G. LE SAGE TEN BROEK, *betiteld: De voortreffelijkheid, enz. Nevens eene Opwekking aan de Nederlandsche Hervormde Christenen, tot een getrouw en naarstig onderzoek der waarheden van den Godsdienst. In Brieven, door* ALETHOFILUS *aan zijnen Vriend* FILEKKLEZIUS. (*Tweede Druk.*) En: *Vervolg op de Beschcidene Aanmerkingen, enz. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1816. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 132 *Bl. f* 1-6-;

De verdienstelijke ongenoemde Schrijver dezer Brieven we-

Digitized by Google

wederlegt, met goed gevolg, in het eerſte ſtukje, dat alles, wat de Heer TEN BROEK, als zoogenaamd bewijs, uit den Bijbel heeft aangevoerd. In het tweede volgt hij zijnen Schrijver mede op den voet; maar heeft zijne taak nog niet afgewerkt, zoodat wij nog een of meer ſtukjes te wachten hebben, welke wij, tenzij dezelve iets zeer bijzonders behelsden, onze lezers verzoeken nu voor alsdan hier maar te houden voor door ons aangemeld, daar reeds de geest en waarde van dit tegenſchrift uit dit begin genoegzaam blijken kan. Wij voor ons rekenen het bovengemeld geſchrift van den Eerw. SCHOLTEN voor allerlei ſoort van lezers ten volle en meer voldoende; maar vinden daarom *Alethofilus* niet verwerpelijk, daar ook hij, overtuigend genoeg, waarheid en gezond verſtand ter neder ſchrijft; noch ook nutteloos, daar deze Brieven weer meer bijzonder gerigt zijn ten behoeve van zoodanige lezers, die, door de dikwijls ſtoute en onbekookte aanvallen van ſommigen onder de Protestanten, op vrij algemeen aangenomene en als 't ware geëikte leerbegrippen, misſchien wel zoodanige oppermagtige regten en alles afdoende uitſpraken verlangen zouden, als den Roomschgezinden bij zijne gevoelens gerustſtellen, uit vrees dat men nog eenmaal zoodanige geloofsſtukken, waarmede hunne hoop en moed zoo vast verbonden zijn, zou kunnen wegdoen uit de Hervormde belijdenis, of dat voor het minst alles voor den Protestant onvast worden kon, en men, uit hoofde van den Protestantſchen grondregel, iedere bijzondere vereeniging tot deze of die geloofsbelijdenis zou moeten verklaren voor *contrabande:* welke bijzondere belijdenisſen echter, onzes inziens, dán eerst, maar dan ook van zelve, zullen wegvallen, wanneer de echt verdraagzame geest der Christelijke, heilige liefde, en het ſtreven naar het éénige noodige, het deel geworden is van iederen belijder; hetwelk vooralsnog behoort tot de *vrome wenſchen!* De *opwekking*, waarvan de titel gewaagt, wachten wij aan het ſlot.

Digitized by Google

Niet minder in zijne soort voortreffelijk, maar nog al van eenen eenigzins anderen aard en strekking, is het geschrift:

Een Protestant aan zijne Medeprotestanten, ter gelegenheid van de afschetsing der voortreffelijkheid van den Katholyken Kerkleer, enz. Te Amsterdam, bij P. den Hengst en Zoon. 1816. *In gr.* 8vo. 71 *Bl.* *f* :-16-;

Mede van eenen ongenoemden, wiens naam echter ieder, die er belang in stelt, bij den Drukker vernemen kan. De Schrijver behoort, naar het ons voorkomt, *tot*, en schrijft voornamelijk *voór*, den meer beschaafden stand; en, hoewel regtzinnig Gereformeerd, schrijft hij wel hier of daar een enkel woord, dat den zwakken hinderen kon. Maar hij is zijn stuk volkomen meester, schrijft fiksch en ferm, met de vereischte bescheidenheid, en heeft, dit blijkt allezins, in geschiedenis en wijsgeerte meer dan de gewone, ook beschaafde, leek rondgezien. Hij bepaalt zich vooral tot de hoofdzaak tusschen Roomsch en Onroomsch in geschil, *de onfeilbaarheid der kerk*, en geeft eenen wenk op eene mogelijke toekomst, die allezins opmerking en behartiging waardig is.

Zijn vertoog moge in de beschaafdere kringen vele aandachtige lezers vinden! Hetzelve gaf inmiddels aanleiding tot zeker tegenschrift, dat wij tevens nu met een enk l woord moeten aanmelden:

Vrijmoedige Bedenkingen van eenen Protestant, die voornemens is tot den Roomsch-katholijken Godsdienst over te gaan. Briefswijze medegedeeld aan den Schrijver van het werkje, getiteld: Een Protestant aan zijne Medeprotestanten, enz. Te Amsterdam, bij Geysbeek en Comp. 1816. *In gr.* 8vo. 37 *Bl.* *f* :-8-;

Aan dezen titel geven wij echter weinig vertrouwen, ver-

Digitized by Google

vermoedende, na de aandachtige lezing, veeleer eenen of anderen *e societate Jesu*, iemand althans, bij wien eene leugen om beswil juist geene zonde is. De man geeft het volkomenst regt van LUTER enz. toe, om de toenmalige Roomsche kerk te houden voor het rijk van den Antichrist, daar dat JUWEEL alstoen in de handen van *booswichten* was. Hij staat op het punt, om dat juweel nu aan te nemen uit de zuivere handen; de wankelende wijsgeerte staat hem tegen, en hij houdt dien voor dwaas, die *in zijn' garnalenkop* den gang der natuur beter dan de Alwijsheid zelve meent te regelen. Men moet de leer van CHRISTUS in geen systemen onder regelen brengen; (dit is de vermetelheid van den Protestantschen garnalenkop!) weldadigheid, de Christelijke hoofddeugd, wordt het meest bij de Roomschgezinden beoefend; en het *anathema* van het Concilie van Trente staat maar gelijk met de beslissing der Dordsche Vaders omtrent de *verkiezing* en *verwerping*, enz. enz. Wij kunnen niet aanstippen, zonder ons gedrongen te voelen tot wederlegging, waarvoor echter die *Protestant*, aan wien dit boekje gerigt wordt, volkomen berekend is, en dien wij niet willen vooruitloopen.

Eindelijk ontvingen wij nog:

Het grondbeginsel der Protestantsche Kerk, op aanleiding van het vertoog van den Heer J. G. LE SAGE TEN BROEK, *enz. behandeld, in eene Leerrede op het Feest der Hervorming, door* J. DECKER ZIMMERMAN, *Christen-Leeraar bij de Evang. Lyterſche Gemeente te Utrecht. Te Utrecht, bij* F. D. Zimmerman. 1816. *In gr.* 8*vo.* 42 *Bl.* f : -10-:

Welke Leerrede *Hand.* XVII: 10, 11 ten tekst heeft, en, allezins duidelijk, overtuigend en gepast, den Protestantschen grondregel: *de Bijbel alleen is kenbron van de geopenbaarde waarheden des Christendoms*, (1) als het grondbeginsel der Kerkhervormers, ophelderd en

Digitized by Google

ſtaaft, (vooral, gelijk hier allezins voegde, door de eigene woorden en betuigingen van den grooten LUTHER;) en 2) de voortreffelijkheid van dezen grondregel bepleit, bondig inderdaad, tegen de bedenkingen uit de (voorgewende) *duisterheid* en *veelduidigheid* (door welk woord gemeend wordt, dat men aan de uitſpraken meer dan éene beteekenis kan hechten) der H. Schrift, waarbij dan ook het ſchriftuurlijk voorſchrift tot eigen onderzoek wordt aangebonden. Hierbij komt eene oordeelkundige toepaſſing, welke wij gaarne onze lezers mededeelden, zoo ons beſtek dit niet verbood; waarom wij alleen zeggen, dat dezelve in drie aanmerkingen afloopt: 1) hoe wij het gezag van geloofsformulieren en ſymboliſche boeken, wat de verklaring van den zin der H. Schriften betreft, te beoordeelen hebben; 2) hoe zeer wij tot het lezen des Bijbels verpligt zijn; 3) en hoe wij dien lezen moeten met toepaſſing op ons hart en gedrag. — Deze Leerrede verdient geheel onze aanprijzing. Dan, aan het Voorberigt, zijnde een Brief aan LE SAGE TEN BROEK, en het Naſchrift, tegen de Recenſien van diens geſchrijf in onze Tijdſchriften en vooral in de *Boekzaal* gerigt, geven wij in geenen deele denzelfden lof. De *Boekzaal* moge zichzelve verdedigen; maar ook wij vermeenden, in ons beoordeelen, den Heer LE SAGE TEN BROEK bij zijne functie van *Notaris*, aan het hoofd van zijn geſchrijf door hemzelven opgegeven, te mogen aanmelden, en hebben dien titel meer dan eens in den loop van onze beoordeeling herhaald; doch zien daarin geene poging, om de zaak der Proteſtantſche kerk *door ſmaad* te handhaven, veel min, dat wij daardoor het gevoelen zouden geuit hebben, dat een *Notaris* over geloofszaken niet zou kunnen of mogen ſchrijven; hoezeer wij het *ne ſutor ultra crepidam* eenen Notaris zoo wel, als eenen ſchoenlapper, meenen toe te voegen, wanneer hij over geloofszaken als een gek ſchrijven wil; terwijl wij het doen opmerken, dat deze Schrijver nog al een *Notaris* was, ook eenigzins belangrijker hiel-

Digitized by Google

hielden voor het Publiek, dan het hier medegedeelde berigt, dat Ds. DECKER ZIMMERMAN, nu twee jaren geleden, een' dag en nacht in de woning van den *Naaldwijkſchen* Notaris heeft doorgebragt, en daar, onder den invloed van des Notaris vriendſchappelijke en *verſtandige* geſprekken, eenige zeer genoegelijke uren ſleet. Dit was ons geval niet, (*in parentheſi!*) en dus waren wij dien Heer bij ons geſchrijf uit dien hoofde geene pligtpleging ſchuldig.

In het bijzonder heeft ons het volgend ſlot van het Voorberigt, of den Brief aan LE SAGE TEN BROEK, gehinderd:

„ Ik bid den Almagtigen, dat u ſteeds het geloof,
„ welk gij heden voorſtaat, en welk ook voor mij, (ik
„ beken het) vooral zoo verre het op den openbaren kerk-
„ dienst invloed heeft, *niet zonder alle aanlokkelijkheid*
„ is, met *dien vrede Gods vervulle*, welken CHRISTUS,
„ (en dit is zijne kracht!) in elke kerkgezindte, dien,
„ die van harte tot hem nadert, zoo rijkelijk aanbiedt.
„ Wat mij betreft — mag ik, als Protestantsch
„ leeraar, ſlechts zoo veel wezenlijk goeds in mijnen
„ kring ſtichten, als ik bij menig eenen eerwaardigen
„ kerkdienaar uwer geloofspartij, met aandoening en
„ dank aan God, die *in* allen en *door* allen werkt, vaak
„ opgemerkt heb, dan verzelt mij gewis eenmaal de
„ troost in het graf, dat ik geen ledig arbeider geweest
„ ben in den wijnberg des Heeren."

Dit is in ons oog niet minder belagchelijk, dan wanneer *wij* iemand, die het geoorloofd rekent en zich ten pligt maakt, bij zijne wettige vrouw nog eenige bijzitten aan te houden, *vrede Gods* bij dit zijn geloof toewenschten, met de verklaring, dat het geloof, dat hij voorſtaat, voor ons ook *niet zonder alle aanlokkelijkheid* is, en dat wij, maar zoo veel wijsheid aan den dag leggende en zoo werkzaam en nuttig zijnde als SALOMO, — die zevenhonderd wijven en driehonderd bijwijven had, — den troost naar het graf zouden mede-

ne-

Digitized by Google

nemen, dat wij geene nuttelooze ballasten der maatſchappij geweest zijn!

Eenige Liederen van David, benevens alle de Liederen van Azaf, vertaald en opgehelderd door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1815. *In gr.* 8*vo. XVIII en* 291 *Bl. f* 2-18-:

Het is nu vier-en-twintig jaren geleden, dat de Heer VAN DER PALM eenige Liederen van David vertaald en opgehelderd uitgaf. Dat dezelve met veel genoegen ontvangen zijn, is in het minſte niet te verwonderen. De man, toch, heeft in zijne taal en voordragt iets bijzonder innemends: zijne behandeling, van welk onderwerp ook, is vol van ſmaak; bij het behandelen van de aloude gewijde dichtſtukken toont hij zelf Dichter te zijn, en met zijne bedrevenheid in de Oosterſche denkwijze weet hij diep in den geest des Hebreeuwſchen Dichters in te dringen. Voorts vermijdt hij zorgvuldig allen ſchijn en praal van geleerdheid, en geeft eenvoudig het reſultaat zijner naſporingen op; hetgeen aan het gros der lezeren niet dan gevallig zijn kan. Eindelijk, het boekje is niet in het Latijn, maar in het Nederduitsch geſchreven: en, behalve dat hierdoor velen, der Latijnſche tale onkundig, het ook kochten en lazen, was het voor niet weinige Predikanten des te aangenamer, omdat het Nederduitsch hun veel gemeenzamer is dan het Latijn, en ſommigen deze laatſte taal niet zeer vlug meer lezen of verſtaan kunnen. — Recenſent, die het werkje met groot genoegen gebruikt, en, bij voorkomende gelegenheden, aan anderen zeer aangeprezen heeft, verheugt zich, dat eene nieuwe uitgave er van noodig was geworden, uit hoofde van het nut, 't welk er ſteeds uit kan getrokken worden: het kan, immers, meer en meer verſtrekken ter eere van de hemelsch-ſchoone Hebreeuwſche dichtkunde, welker ziel-

Digitized by Google

zielverheffende ſchoonheid door vele oudere Nederduitſche uitleggers niet gevoeld, ja, veelal, jammerlijk misvormd is, maar door onzen VAN DER PALM in derzelver waarde en luister wordt voorgedragen.

Intusſchen is het een zeer zeldzaam verſchijnſel, dat een werk door den Auteur zelven, na vier-en-twintig jaren, onveranderd weder verſchijnt; de verandering in de ſpelling doet, immers, niets tot de zaak: ja nog zeldzamer, dat een werk, 't welk insgelijks vier-en-twintig jaren te voren was afgewerkt, juist zoo als het toen was, in het licht gegeven wordt. Dit is niet alleen opmerkelijk, wanneer wij aan onze naburen, de Duitſchers, denken, die, gelijk men weet, gewoonlijk het eens uitgegevene zoodanig omwerken en veranderen, dat de vorige uitgaven bijkans onbruikbaar worden; maar het is ook in zichzelve zoo zonderling, dat het bij menigeen groote verwondering zal baren. — Hoe! zal men mogelijk vragen: is dan de Heer VAN DER PALM, na omtrent een vierde gedeelte van eene eeuw, nergens van gedachten in veranderd? Hij is, intusſchen, Hoogleeraar geworden, en het behandelen der gewijde Dichters maakt, ſedert, een voornaam gedeelte van zijne ſtudien uit: en heeft hij in de voormaals uitgegevene dichtſtukken van David, noch bij den Heer MUNTINGHE, wiens ſchoone vertaling der Pſalmen hem, volgens de voorrede, te laat ter hand kwam, dan dat hij er eenig wezenlijk nut voor zijn geſchrift uit kon trekken, noch bij iemand anders, noch door zijne eigene beoefening, niets hoegenaamd gevonden, 't welk voor eenige verbetering vatbaar was? Mogelijk heeft hij, afkeerig van de gewoonte der Duitſchers, de eerſte uitgave zijner Liederen van David niet onbruikbaar willen maken. Maar hij had, evenwel, zijne vermeerderingen en verbeteringen, voor de bezitters dier uitgave, afzonderlijk kunnen laten drukken. Met de Liederen van Azaf kwam zoodanige zorgvuldigheid niet te pas. Doch hij wilde, volgens zijn voorberigt der nieuwe uitgave, denzelfden ouden vorm van bearbeiden,

Digitized by Google

den, en de overeenkomst in ſtijl, toon en trant, bewaren. Dit is kiesch, en in 't geheel niet af te keuren. Maar, wat de zaken zelve, wat de uitlegging van het een of ander lied, van deze of gene plaats betreft, hierin kon verandering of verbetering komen, en de oude vorm behouden zijn: en alles ſchijnt, echter, gebleven te zijn, zoo als het was, de nieuwe ſpelling alleen uitgezonderd! Zou misſchien voor den Heer VAN DER PALM, die zoo veel vlugheid en genie bezit, het verwerken van 't een of ander op den ouden voet wat te vervelend, te verdrietig, te lastig, te onaangenaam geweest zijn? Of hebben zijne menigvuldige en verſchillende werkzaamheden hem verhinderd? — Dan, wat hiervan zijn moge, alwat uit de hand van eenen VAN DER PALM komt, kan ons niet anders dan welkom zijn, om het even of het pas door hem bewerkt zij, of jaren lang bij hem afgewerkt gelegen hebbe: en wij danken hem, derhalve, zeer voor de aangename bijlage dezer nieuwe uitgave, welke afzonderlijk voor de bezitters der oude te verkrijgen is.

Eene recenſie der onveranderd geblevene Liederen van David alzoo niet te pas komende, bepalen wij ons bij de Liederen van Azaf.

Dat alle de Liederen, die den naam van Azaf dragen, te zamen uitgegeven zijn, ſchoon de Uitgever ze niet allen aan den ouden Azaf, den tijdgenoot van David, met regt toekent, keuren wij volkomen goed: doch bij de opgave van den inhoud des 50ſten Pſalms, bl. 183, zou het ſchijnen, alsof een en dezelfde Azaf de maker van allen ware. *Azaf*, zegt de geachte Auteur, *de Dichter van dezen Pſalm en van de elf hierna volgende, die te zamen eenen bundel uitmaken, was het hoofd van een geſlacht der Leviten, en aan hem, benevens anderen, was de beſturing van den muzikalen dienst van Jehova op Sion toevertrouwd door David, wiens tijdgenoot hij gevolgelijk geweest is*, I CHRON. XXIV.

Doch, deze kleine onnaauwkeurigheid, die op bl. 194 eenigzins verholpen wordt, daargelaten; laat ons, uit

Digitized by Google

uit dezen nieuwen bundel, een lied van den ouden Azaf uitkiezen, om er, ten flotte, iets van te zeggen, en wel den 73ſten Pſalm.

De inhoud van dit belangrijk lied wordt ons zeer juist, en wel zoo opgegeven, dat wij, met VAN DER PALM, den natuurlijken gang der denkbeelden ons natuurlijk en levendig voor oogen ſtellen, en eerst met Azaf, als 't ware, aan het twijfelen geraken over het wijs en weldadig beſtuur der Voorzienigheid, wanneer dezelve aan goddeloozen een benijdenswaardig lot doet overkomen; maar naderhand, met denzelfden wijzen op de uitkomst lettende, ons verbeelden in de diepſte geheimen der Godsregering ingeleid te zijn, en die boozen in hunnen voorſpoed als op eene gladde ſteilte geplaatst te zien, vanwaar zij in het grootſte onheil nederſtorten; voorts onze eerſte dwaling, met hem, ten ſterkſte afkeuren, en ons bevestigd gevoelen in de gehoorzaamheid aan God; en eindelijk de Godsregering ten volle verdedigen kunnen.

De vertaling is, zoo als men van onzen VAN DER PALM verwachten moest, vloeijend en krachtig. Ook is zij, naar de ſedert eenigen tijd gebruikelijke en allezins aanprijzenswaardige wijze, in 't algemeen geſchikt naar de bijzondere inrigting der Hebreeuwſche verzen: *in 't algemeen*, zeggen wij; want ſomtijds is er door onzen Schrijver minder acht op geſlagen. Zoo is het 23ſte vs. in drie deelen geſplitst, daar er in 't Hebreeuwsch maar twee zijn. Dus heeft VAN DER PALM:

„ En nu, wat is *mijn* lot?
Ik ben geſtaag bij u,
Gij hebt mij bij de hand gevat."

Veel overeenkomſtiger met het oorſpronkelijke, heeft de Heer MUNTINGHE:

„ Nu houd ik mij geſtaag bij u;
Gij hebt mijn regterhand gevat."

Voorts

Digitized by Google

Voorts zouden wij op meer dan eene plaats van dit gedicht, en hier en daar op verſcheiden andere plaatſen, wat de opvatting betreft, nog al eenige aanmerkingen te maken hebben. Dan, wij herinneren ons, dat in zulke oude dichtſtukken de gedachten van ieder eenigzins bevoegd beoefenaar derzelven niet wel kunnen overeenſtemmen, en dat de bearbeiding der Liederen van Azaf zoo wel, als die der Liederen van David, een werk is van vroegere jaren. Tevens echter hopen wij, dat, wanneer onze Schrijver alle de Davidiſche Pſalmen bij elkander uitgeeft, waartoe wij hem ten ſterkſte aanſporen, hij zijnen vroegeren arbeid niet alleen overzien, maar ook volmaken zal, en zijn werk zoo volledig bearbeid zal geven, als een man van zijne bekwaamheden doen kan; waartoe wij hem tijd, gezondheid, geduld en lust van heeler harte toewenſchen. — Bij deze gelegenheid herinnert Recenſent zich de belofte, door den Heer VAN DER PALM in 't jaar 1805 gedaan, bij de uitgave van zijnen *Jeſaias vertaald en opgehelderd*, in het voorberigt bl. VII, van eenen kleinen bundel afzonderlijke aanmerkingen over eenige weinige plaatſen, waar zijn gevoelen van dat van alle anderen afwijkt, te geven. Deze belofte is wel niet ſtellig, maar toch zoodanig, dat men meende er eenigen ſtaat op te kunnen maken. Althans het is jammer, dat het werk daardoor eenigzins onvolledig kan ſchijnen; daar men ook op ſommige plaatſen de gronden van het gevoelen des beroemden Vertalers wat van naderbij begeerde te kennen. Wij wenſchen dus, dat de hoop, welke men heeft opgevat, niet voor altijd te leur geſteld worde!

Leer-

Digitized by Google

Leerboek der artſenijmengkundige proefondervindelijke Scheikunde; door J. B. TROMMSDORFF. *Naar de derde, veel verbeterde uitgave uit het Hoogduitsch, door* N. C. MEPPEN, *Chirurgijn en Apotheker te Diemen. Met de noodige Aanmerkingen, en eene Voorrede verrijkt, door* C. G. C. REINWARDT, *Hoogleeraar in de Scheikunde en Natuurlijke Historie. Te Amſterdam, bij* R. J. Berntrop. 1815. *In gr.* 8vo. *Iſte Deel, XVI en* 278, *IIde Deel, XII en* 317 *Bl. f* 5-8-:

Met de vertaling van dit werk is den Artſenijmengkundigen, in ons Vaderland, een groote dienst bewezen. Vervaardigd onder het opzigt van een' man, volleerd in de wetenſchap, waarover het handelt, en met zijne aanmerkingen verrijkt, is het geen wonder, zoo dezelve, eenige weinige en weinigbeduidende onnaauwkeurigheden uitgezonderd, zeer wel geſlaagd, en, door eene gepaste bijvoeging der laatſte, gewigtige ontdekkingen in de Scheikunde, zelfs boven het oorſpronkelijke te ſtellen is. — Het werk is in twee afdeelingen geſplitst, waarvan de eerſte een kort, doch evenwel zeer duidelijk, overzigt van de geheele Scheikunde, in zoo verre dezelve met de Artſenijmengkunde in verband ſtaat, bevat. In eene korte inleiding worden de kundigheden opgegeven, welke tot een' Apotheker vereiscnt worden: men ziet er uit, dat daartoe vrij wat meer noodig is, dan ſcheikundige kennis alleen, waarbij men het, in ons land, te veel berusten laat, en het overige verwaarloost. REINWARDT raadt dus, in zijne voorrede, behalve dit *Leerboek*, ook de naarſtige beoefening van dat van HAGEN ten ſterkſte aan. — Na de inleiding handelt de Schrijver over de algemeene grondbeginſelen der wetenſchap; leerende in het *eerſte* hoofdſtuk, wat men door de beſtanddeelen der ligcha-

Digitized by Google

men en derzelver scheikundige ontleding verstaat, waarbij eene volledige lijst der thans bekende *grondstoffen* gevoegd wordt. Het verwonderde ons, in dezelve het *iodium* onder de metalen gerangschikt te vinden, daar het, uit hoofde van zijne eigenschap van zoo wel met de waterstof als de zuurstof een zuur te vormen, eene plaats bij de zoutstof verdient. Het heeft daarenboven geen van de algemeene kenmerken der metalen. — Het *tweede* hoofdstuk leert de werktuigelijke verdeeling als een hulpmiddel en voorbereiding der eigenlijke scheiding kennen, en tevens de verschillende werktuigelijke bewerkingen, waarvan men in de Scheikunde gebruik maakt. — In het *derde* wordt de belangrijke leer der *verwantschap*, wel een weinig oppervlakkig, maar echter zoo voorgedragen, dat het ter verklaring der scheikundige bewerkingen in de Apotheek voldoende kan gerekend worden. Zelfs vinden wij hier de denkbeelden van den schranderen BERTHOLLET betrekkelijk dit onderwerp beknopt en duidelijk voorgesteld. Doch, daar deze voorstelling meer als een aanhangsel voorkomt, zonder met het overige een geheel uit te maken, zal dit zeker bij velen verwarring veroorzaken, die nu, niet wetende waaraan zich te houden, de gemakkelijker en meer bekende *Bergmannsche* verklaringswijze nog altijd zullen blijven volgen. De meer afgetrokkene beschouwing der verwantschap moge den Apotheker, voor zijne dagelijksche werkzaamheden, minder noodzakelijk wezen; zij blijft evenwel de grond van alle scheikundige wetenschap. Op dit hoofdverschijnsel komt eindelijk alles neêr; het verdient dus in alle zijne uitgestrektheid en invloed ingezien en begrepen te worden. Ook mishagen ons die oppervlakkige en eenzijdige beschouwingen van de *gronden* eener wetenschap, waarbij men, met eene kleingeestige karigheid, alleen juist zoo veel leert, als even genoeg is ter dadelijke toepassing op eene of andere kunst. Hoe kan de gebrekkige kennis van het hoofdpunt eenig bepaald en duidelijk begrip van een der overige deelen mogelijk maken? Moet men niet, verder voort-

Digitized by Google

voortgaande, telkens op onbekende en onvermoede zwarigheden ſtuiten? Men ſnijde dan, bij de toepaſſing der wetenſchap op eenige kunst, alles af, wat, ten opzigte van bijzonderheden, voor de laatſte min belangrijk is; ten opzigte der algemeene waarheden en grondbeginſelen, is de uitvoerigſte ontwikkeling, de veelzijdigſte beſpiegeling en het ſtrengſte betoog inderdaad het beknoptst en duidelijkst overzigt. — De Schrijver gaat in het *vierde* hoofdſtuk over tot de beſchrijving der noodzakelijkſte ſcheikundige werktuigen, en derzelver gebruik. Wij vinden hier met genoegen eene vergelijking tusſchen het Trooisch, het gewoon Medicinaal, en het Decimaal gewigt. — Het *vijfde* hoofdſtuk handelt over de voornaamſte ſcheikundige bewerkingen, en bevat vele doelmatige praktiſche aanmerkingen. — Met het *zesde* treedt de Schrijver meer in bijzonderheden omtrent de voornaamſte zamengeſtelde ligchamen en grondſtoffen, behandelende eerst de algemeen verſpreide onweegbare grondſtoffen, en vervolgens de voornaamſte zamenſtellingen en derzelver beſtanddeelen. Door de zorg van den voortreffelijken REINWARDT, zijn hier telkens de belangrijkſte ontdekkingen van onze dagen ingelascht, en tevens een geheel hoofdſtuk over de dierlijke zamenſtellingen. — Wij moeten onzen Lezeren opmerkzaam maken, dat, § 85, de warmteſtof ten onregte als het eenigst *vloeibaar* ligchaam beſchouwd wordt; de vloeibaarheid hangt toch niet alleen van de warmteſtof af, en de warmteſtof zelve wordt, zonder grond, eene vloeiſtof genoemd. Binnen geene vaten bevatbaar, laat zij zich ten aanzien der gedaante met de weegbare ſtoffen niet vergelijken. Zulke ongegronde benamingen geven aanleiding tot verwarring. — § 102 worden *damp* en *waſem* verward: door het koken wordt het water dampvormig, en geen waſem; waſem is het water, uit den damp- in den drop-vormigen ſtaat overgaande, maar nog fijn verdeeld. — Onder de eigenſchappen der *alkaliën* ſchijnt TROMMSDORFF de oplosbaarheid in water nog voor eene kenſchetſende eigenſchap te hou-

Digitized by Google

den, en dus de *magneſia* uit den rang dier ligchamen te ſluiten. Ons komt het echter voor, dat het water geene zoo overwegende verwantſchap heeft, om daarnaar de ſtoffen ſcheikundig te rangſchikken. Hiertoe is de verwantſchap tot de zuren veel geſchikter; en dan behoort de *magneſia* voorzeker tot de *alkaliën*, daar zij met verreweg de meeste zuren eene *onzijdige* verbinding aangaat.

In de tweede afdeeling worden de ſcheikundige *bereidingen*, welke de Apotheker te verrigten heeft, afzonderlijk opgegeven, en door bijgevoegde aanmerkingen, uit de grondbeginſelen, in de eerſte afdeeling opgegeven, verklaard. Meestal wordt bij hetzelfde geneesmiddel van meer dan éene bereiding gewaagd, en dan, in de aanmerkingen, aangewezen, welke te verkiezen zij, en waarom. Het is jammer, dat hier niet telkens bijgevoegd is, waarin TROMMSDORFF van de *Bataafſche Apotheek* verſchilt, en waarin hij met dezelve overeenkomt. Het is waar, een vlijtig en aandachtig Lezer kan die vergelijking wel zelf doen; doch velen behoeven daartoe toch eene handleiding, en zullen nu, zelven, na eene oppervlakkige beſchouwing, oordeelende, al ligt menig voorſchrift van TROMMSDORFF beter keuren, en, zoo als dat dan gaat, volgen. Dit kan b. v. bij de, volgens onze *Apotheek*, moeijelijke en dikmaals mislukkende bereiding van het phosphorzuur het geval zijn; en kiest men dan de vrij gemakkelijke manier door verbranding in dampkrings- of in zuurſtoflucht (Iſte D. bl. 183. N°. 4. bl. 189. N°. 8.), zoo zal men een phosphorzuur verkrijgen, nu eens meer, dan eens minder ſterk en verdund. Zoo geeft de bereiding van *Hahnemann's onvolkomen kwikverzuurſel* (IIde D. bl. 73 volgg.) een geneesmiddel, hetwelk van dat der *Bataafſche Apotheek* zeer verſchilt; en zoo vele anderen.

De orde, in de opgave dezer bereidingen, is zeer geleidelijk. Eerst worden de alkaliën, vervolgens de zuren, daarna de alkaliſche en aardachtige zouten, dan

Digitized by Google

dan de metalen afgehandeld. Vervolgens gaat de Schrijver over tot de meer zamengeſtelde verbindingen en vermengingen, zeepen, extracten, ſpecerijachtige wateren, oliën, enz. enz. — In deze afdeeling zijn ons eenige onnaauwkeurigheden ontmoet, welke wij, met een paar niet opgeteekende, den zin veranderende drukfouten, onzen Lezeren nog moeten bekend maken. Bl. 170. (Iſte D.) ſtaat, bovenaan, *tot dat;* dit moet blijkbaar *als* zijn. Bl. 199, reg. 16, ſtaat *een*, voor *geen*. Bl. 192 mogt ten aanzien der *phosphorzure ſoda* wel aangemerkt zijn, dat men dezelve, als geneesmiddel, wel misſen kan. Bl. 193. No. 4. wordt van vervalſching van den azijn *met zuren* (in 't algemeen) geſproken, daar men hier alleen het *zwavel-*, *ſalpeter-* en *zout-zuur* op het oog gehad kan hebben. Bl. 248. No. 9. ware de aanmerking niet kwaad geweest, dat de Apotheker de zoutzure zwaaraarde in geen terpentijn-mortier moet afwrijven. — IIde D. bl. 181. wordt gezegd, dat de zelfſtandigheden, welke ſtikſtof bevatten, *alleen* ammoniak leveren; waaruit men bijna zoude opmaken, dat zij geene brandige olie geven, hetwelk toch in de *ol. animale Dippelii* anders blijkt. Bl. 236 en volgg. wordt over de bereiding der pillen, conſerven enz. gehandeld, zonder aan te merken, in hoeverre deze vermengingen als ſcheikundige bewerkingen moeten aangemerkt worden, in hoeverre niet.

Twee bladwijzers, een van de voorkomende zaken, een van de Latijnſche benamingen, maken het gebruik van dit werk gemakkelijker en vruchtbaarder.

De vertaling is, behalve eenige weinige ongelijkheden in de ſpelling, wél geſlaagd.

Digitized by Google

Gedenkſchriften om te dienen tot de Historie van Frankrijk, onder de Regering van NAPOLEON BUONAPARTE, *en gedurende de afwezigheid van het Huis van Bourbon; behelzende ook de belangrijkſte Anekdoten, betreffende de voornaamſte Perſonages (naadjen) van dien tijd. Door* J. B. SALGUES. *Iſte Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1815. *In gr.* 8vo. *f* 2-4-;

Onder de tallooze geſchriften over den *Corſicaanſchen* dwingeland behoort dit werkje van den Heer SALGUES tot de besten. Men ziet daarin duidelijk de onvermoeide pogingen des Schrijvers, om zich goede en echte berigten te verſchaffen; zijne zucht voor regt en orde, en onzijdigheid, in zoo verre die bij het tegenwoordige geſlacht mogelijk is. Wezenlijk behoort de Heer SALGUES, hoezeer een beſlist voorſtander der *Bourbons*, geenszins tot die lieden, zoo als GOLDSMITH en anderen, welke de pen der historie door eene opeenſtapeling van ſcheldwoorden onteeren; hij levert daadzaken, en genoeg daadzaken, om den tiran, wiens bloedige loopbaan hij ſchetst, aan den vloek der nakomelingſchap te wijden; doch hetgeen onbewezen en misſchien verdicht is, (zoo als b. v. de ſchandelijke levenswijze zijner moeder en zusters te *Marſeille*, door GOLDSMITH als zeker gehoekt) deelt de Heer SALGUES of ſchroomvallig mede, of ſpreekt het zelfs tegen. Daarentegen bewijst hij duidelijk, dat NAPOLEON zich geheel ten onregte voor *Franschman* uitgaf, en tot dat einde zijnen geboortedag op 15 Aug. 1769 ſtelde, omtrent twee máanden na de overgave van het eiland *Corſica* aan *Frankrijk;* daar hij toch, volgens de acte zijner geboorte, bij die van zijn huwelijk overgelegd, den 5 Febr. 1768 geboren was. Van den minnehandel zijner moeder met MARBŒUF, die volgens den aard der zaak niet zeer ruchtbaar kon worden,

Digitized by Google

den, en dien men toch overal als bewezen vermeldt, ſpreekt de Heer SALGUES in gepaste uitdrukkingen, en houdt zich bij de waarſchijnlijkheid en het algemeene gerucht, (bl. 66.) Het eerſte gedeelte dezer Gedenkſchriften behoort minder (althans in die uitgebreidheid) tot het onderwerp; en toch zou men hetzelve niet gaarne misſen. Het is eene Geſchiedenis van *Corſica*, van de oudſte tijden af, vooral van de worſtelingen diens landaards tegen de *Genuéſche* dwingelandij. Wij zien uit dit verſlag weder de onpartijdigheid en waarheidsliefde des Schrijvers. Had hij alleen aan haat en afkeer gehoor gegeven, hij zou gewis deze gelegenheid niet verzuimd hebben, om de landgenooten van BUONAPARTE, die lang zelfs tegen *Frankrijk* durfden worſtelen, met beſchimpingen te overladen, volgens de bekende regelen van SENECA, die zoo wél op NAPOLEON paſſen:

> Lex prima ulcisci: lex altera vivere furto:
> Tertia mentiri: quarta negare Deos.

Dan neen! hij toont aan, dat de *Wijsgeer*, die zoo ſprak, eene welverdiende kastijding voor eene bui van *zinnelijkheid* gehad had, die hem nu tot eene zeer natuurlijke bui van *ontevredenheid* met zijne gastheeren verleidde. De Schrijver doet regt aan de edele, doch ongelukkige pogingen der *Corſicanen*, om zich de vrijheid te verſchaffen. Daar de geſchiedenis van dit eiland zeer weinig bekend is, zullen wij in dezelve met een enkel woord onzen Schrijver volgen.

Mogelijk was geen land op den aardbodem beſtendiger ongelukkig, noch meer bezoedeld met bloed en moord. Tweeduizend jaren lang was het door partijzucht en allerlei driften verſcheurd. Eerst aan de *Phoceërs*, (*Phociërs* ſtaat er verkeerdelijk in den tekst) daarna aan de *Karthagers* en *Romeinen* onderworpen, kenden zij ſlechts onder de laatſten eenig geluk, (doch alleen door den beſtendigen vrede, dien zij daaronder begonnen te genieten.) Den nu vernielden de invallen der Barbaren al

Digitized by Google

dat goede; en *Wandalen*, *Gotten*, *Longobarden*, *Sarracenen* bragten het ten toppunt van ellende. De laatſten werden door de *Pizanen*, *Genuézen* en afgevaardigden van den Paus verjaagd, die het eiland nu tot een worſtelperk van *hunne* twisten maakten, en door de inwoners even zeer gehaat werden, die zich met verſchillenden uitſlag tegen deze vreemdelingen verdedigden. Deze tegenſtand werd vooral geweldig en bloedig, toen de *Genuézen*, niet met den ſchepter des Monarchs, maar met de roede der Heerſchers gewapend, het ongelukkige land bij uitſluiting vertrapten. Vergeefs was op onderſcheidene tijdſtippen de heldenmoed van SAMPIETRO D'ORNANO, (1550) ANDREAS CECCALDI, LOUIS GIAFFERI en HYACINTHUS PAOLI (1730); vergeefs de benoeming van den veelbelovenden en nietsvermogenden gelukzoeker THEODORUS VON NEUHOFEN (NEUHOF) tot *Koning* (1735): de eerſte werd vermoord, de anderen bezweken, en de beſpottelijke Koning werd te *Amſterdam* in hechtenis genomen, waaruit hij wel door de ligtgeloovigheid der *Joden*, die hem vijf millioenen ſchoten, ontſnapte en naar *Corſica* terugkeerde, doch andermaal te *Napels* en te *Londen* in last kwam, en, eindelijk tot zijnen dood *Engelsch* genadebrood at. De *Corſicanen* wendden zich toen om beſcherming tot *Frankrijk*, hetwelk hunne bede niet verhoorde, maar integendeel onder MAILLEBOIS den *Genuézen* te hulp kwam. Deze onderwierp *Corſica* in drie weken; doch de oorlog van 1741 riep de *Franſche* hulpbenden uit het eiland terug, en nu werd de opſtand onder MATRA en GAFFORIO met dubbele kracht vernieuwd. In plaats van laatstgenoemden held, die verraderlijk vermoord werd, (in 1753) kwam de beroemde PASCAL PAOLI, zoon van HYACINTHUS, aan het hoofd zijner landgenooten; een man, die hun niet alleen de overwinning, maar, 't geen veel meer zegt, wetten, beſchaving, orde, krijgstucht en zeden verſchafte. Doch, toen nu *Corſica* eindelijk eenige verademing ſtond te genieten,

wierp

Digitized by Google

wierp de flordige baatzucht van het *Franſche* Hof al deszelfs hoop op geluk omverre. *Frankrijk* was aan *Genua* zes millioenen ſchuldig, en leverde daarvoor aan hetzelve zeven bataljons, ter bezetting voor vier jaren van de nog overige *Genuéſche* vestingen (in 1764); en toen deze verſtreken waren, kocht het van dat Gemeenebest de opperheerſchappij, met regt van wederkoop, voor de vernietiging der gemelde ſchuld. Nu was het met de *Corſicanen* gedaan. Nadat de onvoorzigtige CHAUVELIN eenig nadeel geleden had, knotte de Generaal DE VAUX, in éénen ſlag, de magt van PAOLI, die nu naar *Holland* en vervolgens naar *Londen* vlood, aldaar bleef tot de *Franſche* omwenteling, toen naar *Corſica* terugkeerde, (1789) en dat eiland in 1793 in opſtand bragt tegen de *Franſche* regeringloosheid, die hij van harte haatte en beſtreed, even als haren voorvechter BUONAPARTE, dien hij van het eiland verjoeg. Op dezen vestigt nu SALGUES meer bepaaldelijk het oog: hij volgt hem naar *Toulon;* ziet hem daar in 1793 de eerſte proeven zijner krijgskunst en wreedheid afleggen; logenſtraft het vrij algemeen aangenomen gevoelen, alsof BUONAPARTE, na den dood van ROBESPIERRE, als *Terrorist*, zou *afgezet* zijn; (hij werd ſlechts als *Artillerij*-officier op *reforme* geſteld, doch tot de *infanterie* verwezen) ziet hem te *Parijs* eerst gebrek lijden, daarna op 13 *Vendémiaire* (5 October) voor het bloed en de vrijheid der *Parijſche* burgers het bevel over het leger van *Italië* koopen, en verzelt hem eindelijk naar dat leger, waar de veldtogt van 1796 naar waarheid, en ontdaan van de weidſche pralerijen der *Franſche* bulletins, tot op de gevolgen van den ſlag bij *Lodi*; en de bloedige teregtſtellingen der *Italiaanſche* opſtandelingen, wordt voorgeſteld.

De Lezer ziet genoegzaam, van hoe veel gewigt dit werk (waarvan wij de voortzetting met verlangen te gemoet zien) voor de Geſchiedenis is. De vertaling is vrij wel; enkele *Gallicismen* in het zamenſtel der zinſneden uitgezonderd.

Digitized by Google

Menschenbestemming en Levensgenot. Zedekundige Voorlezingen, door J. L. EWALD. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1815. *In gr.* 8*vo.* 430 *Bl. f* 4-10-:

Godsdienstigheid en zedelijkheid zijn naauwe verwanten, maar de eerste is bij EWALD de moeder; zeker ondersteunt haar de dochter, maar deze is tot hare ondersteuning door de moeder zelve bekwaam gemaakt. In dezen geest is de aanspraak tot aanvang van het godsdienstig onderwijs bij volwassenen, (hetwelk hier de plaats eener voorrede beslaat) uitmuntend gesteld, en geheel deze aanspraak is de meest geschikte en roerende voorbereiding tot de lezing der uitmuntende vertoogen, met welke dit uitmuntend werk wordt voortgezet en voltooid. De XXIIste voorlezing heeft ten onderwerp: „Wanneer heeft de mensch ware liefde jegens zichzelven?" Die pligten moeten zich op zelfliefde gronden; maar liefde gaat niet uit tot een *zelf*; de geliefde is haar *zelf*; het *zelf*, als zoodanig, kent de liefde niet. Hetgeen men zelfliefde noemt, is niets anders dan onze aandrift tot geluk. Behoorlijk gerigt, is de *zelfliefde* op *zelfachting* gegrond, maar achting voor onze *menschheid*; en deze achting drijft tot het beschaven van onzen grooten aanleg als mensch. De volgende hoofdpunten zijn de slotsom van dit vertoog: Zonder vatbaarheid voor genot, geen genot. Zonder beschaving, geene vatbaarheid voor genot. Zonder zedelijke en godsdienstige beschaving, geene echte beschaving van den *mensch*. Dus: zonder godsdienstigheid en zedelijkheid geene ware zelfliefde, geen geluk. XXIII. „Beschaving van het denkvermogen is onontbeerlijk, zelfs voor godsdienstige beschaving." Rang op aarde verschaft geen geluk; maar de rang onder denkende wezens is alleen een teeken en pand, dat zij voor hooger geluk vatbaar geworden zijn. Een mensch is een wezen, hetgeen zeer weinig *is*, maar veel *worden* kan. Veel te weten, is de beschaving niet; men kan wel zoo lang door brillen zien, dat men niet langer met het bloote oog zien kan. Het verhevenste voorwerp, waaraan zich ons denkvermogen oefenen kan, is onze betrekking tot de Godheid. Godsdienstkennis is nog wel geene godsdienstigheid; maar innerlijk en met de hoogste wijsheid heeft God hier verband gelegd. De rede kan

Digitized by Google

kan hier wel misbruikt worden, en wordt het nog dagelijks; maar dit is geen verstand, maar onverstand. Hetgeen hier van het misbruik en regt gebruik van het denkvermogen in zaken van godsdienst voorkomt, zijn waarlijk gouden appelen in zilveren schalen; waarvan wij vooral de beschaafdere standen de ernstige overweging aanprijzen. — XXIV. „ Ware vorming des harte maakt ons der Godheid gelijkvormig." Vertrouwen en liefde voor eenig wezen stort ons, ongemerkt, die gezindheden in het hart, die dit wezen bezit; hoe moet dan niet vertrouwen en liefde voor JEZUS en God ons hart veredelen, daar wij hunne reinheid, hunne edelheid kennen! — XXV. „ Aankweeking van het geweten verlevendigt de Godheid, die in ons woont." Dit opstel is voortreffelijk, en dit mogen wij zeggen van ieder der volgende; wij willen ons daar dan ook grootendeels toe bepalen, niet alleen uit plaatsgebrek, maar omdat wij van een werk spreken, dat reeds in vele handen is, en dat wij in nog meerdere wenschen; wij geven dan liever van toon en schrijfwijze ten slotte eene proef. — XXVI. „ Heerschappij over verbeelding en hart." — XXVII. „ Vorming tot eenen wijduitgestrekten en veelomvattenden zin;" dat zegt: eenen wijduitgestrekten, voor *alle soorten* van menschelijke goedheid en grootheid vatbaren, zin. Dien zin bezat JEZUS in den hoogsten trap. Hij is tot echte, beoefenende menschenliefde onontbeerlijk. Treffend waar is de hier uit REINHARD aangehaalde wenk, dat men beter in vroeger tijd de eerste vorming van de ziel met het *lezen van den Bijbel* begon, waarin ons zoodanige *krachtige* karakters voorkomen, als in den afgeslepenen tegenwoordigen toestand eene zeldzaamheid geworden zijn, en dat men om *Robinson Crusoë* en andere leesboeken onzer jeugd den Bijbel niet moet uit het oog verliezen. — XXVIII. „ Pligten omtrent ons ligchaam." — XXIX. „ Wij zijn slechts huishouders, ook van die goederen, welke wij regtmatig bezitten." — XXX. „ Beperking en leiding van onze eerzucht." — XXXI. „ Rangordening onzer vermaken." Zinnelijke. Hier zijn de vragen: Is dit vermaak ook geoorloofd? Gaat het ook gepaard met verzuim van betrekking en beroep, of zal het mij ook in 't vervolg daartoe minder geschikt maken? Welke uitwerksels zal het hebben op mijn gemoed? Kan het den broeder ook ergeren? Overigens: men schatte als iet vergankelijks ieder zinnelijk genot; en de zedelijke mensch zoekt de zinnelijke ver-

Digitized by Google

vermaken door iet beters te kruiden; hij gebruikt dezelve altijd flechts als middel, nooit als doel; verhoogt ze tevens tot gemengde, die ook iets aan den geest en het hart geven; en zijn ſmaak vormt zich het meest voor de genoegens van den geest. — XXXII. „ Magt der gewoonte, en der vastheid van grondbeginſelen." — XXXIII. „ Liefde is de bron en inhoud van alle onze pligten omtrent de menſchen." — XXXIV. „ Het hooge genoegen in het verſchaffen van vreugde aan anderen." — XXXV. „ Regtvaardigheid de grondſlag van alle liefde." — XXXVI. „ Waarheid, leugen, opregtheid, valschheid, eed." — XXXVII. „ Dienstvaardigheid en weldadigheid." — XXXVIII. „ Vredegezindheid." — XXXIX. „ Huisſelijke betrekkingen." Hebt gij, o mensch! eene moeder met een moederhart, eenen vader met vaderlijk gevoel gehad, zoo draagt gij een onvergankelijk zaad van ware godsdienſtigheid in u om, dat wel lang verborgen blijft, hetwelk de winter van kouden wereldgeest, watervloeden van hartstogten, of gebrek aan vruchtbaarmakenden regen, wel nog langer dood kan laten; maar dat evenwel eens, ter regter tijd, zijne lente vinden zal, en welks vruchten noch duivel noch hel zal kunnen doen afvallen. Hebt gij, o ongelukkige! geene moeder, geenen vader gehad, dezen verhevenen naam waardig; heeft uw hemelſche Opvoeder u geen ander wezen laten ontmoeten, dat de plaats van vader of moeder bij u verving; dat liefde in u opwekte, door liefde en vertrouwen, door wijsheid en kracht; zoo is de kostelijkſte zaaitijd voor de menſchelijkheid, en hare edelſte vrucht, de godsdienst, ongebruikt voorbij gevloden, en de Vader in den hemel moet, langs andere wegen, voor u zorgen; anders leeft gij zonder God in de wereld. Hoe dikwijls heb ik niet de voorname lieden beklaagd! enz. Waar blijven de kinderen? Is het een rijk of voornaam huis, dan hebben zij eene *gouvernante*, mogelijk wel eene *Franſche*, die, al heeft zij ook beſchaving, voor de *Duitſche* jeugd zoo zeer past, als het *Spaanſche* klimaat voor den elkenboom, maar welke die meestal niet heeft, wijl zij welligt in *Frankrijk* eene winkeldochter, of het meisje van eene modemaakſter was. Maar is het een *Duitsch* meisje, (hetwelk God ten minſte alle zulke *Duitſche* huisgezinnen moge geven, waar de moeder geen tijd heeft moeder te zijn) hoe zelden willen deze nog de plaats der moeder innemen, en hoe veel zeldzamer kunnen zij dit t

Kin-

Digitized by Google

Kinderen kunnen dus geene regte kinderen worden, wijl zij geene moeder en geenen vader hadden. Zij zijn van der jeugd af aan weezen; en hunne ouders leven evenwel nog! — XL. „ Invloed der huisselijkheid op godsdienstigheid, en der godsdienstigheid op huisselijkheid." — XLI. „ Zedelijk gedrag in de burgerlijke betrekkingen." — XLII. „ Vriendschap." — XLIII. „ Middelen ter bevordering van zijne zedelijkheid."

Wij zijn inderdaad oneens met onszelven, wat wij, ter proeve van het goede der vertaling, en van den waarlijk hartindringenden schrijftrant, willen overnemen, en bepalen ons daarom slechts tot het volgende uit het laatste vertoog: „ Er is geen grootere hinderpaal, om Christen te worden, dan die erbarmelijke trots op deugden, welke alleen een voor zichzelven verblinde koesteren kan. Een diepe val ware het beste geneesmiddel. — Voornamelijk wordt de mensch door zijne lotgevallen verbeterd. „ In de natuur en in den Bijbel," zegt een groot beschouwer der menschen, „ spreekt God in „ het algemeen tot alle menschen. Maar in onze lotgevallen „ neemt Hij ons aan eene zijde, en zegt ons dingen, die „ niemand anders verstaat, maar ook niemand anders behoeft „ te verstaan." Zoo is het ook in waarheid. Bij onverwacht zwaar lijden gevoelt het een ieder; bij onverwacht groot genoegen wordt het ten minste door zachte gemoederen gevoeld. Maar is de mensch ééns opmerkzaam gemaakt op deze Godsstem; is hij doordrongen van de overtuiging, dat alles, wat op menschen werkt, ook middel is ter vorming van het hart en de gezindheden; dan wordt zijn gehoor fijner. Ook bij kleine gebeurtenissen des levens vraagt hij in stilte, wat God daarmede omtrent hem voorhebbe; en het antwoord blijft voor hem niet achter. Laat ons dus opmerkzaam worden op ieder lotgeval, dat ons treft. Elke vreugde, die ons gewordt, zij ons een geschenk van God, dat Hij ons uit liefde toedeelt, en zij ons des te meer waard, wijl zij ons een bewijs is zijner liefde. Elk lijden willen wij aanzien als eene artsenij, die ons van eene krankheid genezen, die ons reinigen of kracht geven moet. En wanneer wij in stilte in de tegenwoordigheid van God nadenken, zoo zullen wij zeker vinden, *waarvan* wij genezen, *van welken kant* wij gereinigd of gesterkt moeten worden, en wij zullen alles doen, wat wij kunnen, opdat dit vaderlijk oogmerk van God met ons bereikt worde. Hadden wij ons door eenen verkeerden harts-

Digitized by Google

hartstogt laten wegslepen, waren wij op den weg om dien te bevredigen, en dus op eenen kwaden weg, en kwam daar iets tusschenbeiden, dat ons de uitvoering moeijelijker maakte, zoo al niet verhinderde; o! wij willen niet met deze verhindering morren, daartegen aandruischen, die zoeken weg te nemen. Wij willen het aanzien voor hetgeen het is; voor iets, dat God ons heeft toegeschikt, om ons eene booze daad te beletten. -"

(Meer dan eens hebben wij het meervoudig werkwoord in het enkelvoudig moeten veranderen, hetgeen wij gelooven dat aan den Corrector ligt, daar wij dit in het vroegere van het werk zoo niet opmerkten.)

Zoo lang dusdanige werken een ruim vertier bij ons vinden, hebben wij het vertroostend gevoel, dat sommiger klagten over steeds voortgaande onvatbaarheid voor het godsdienstige, en algeheele wegzinking tot zedeloosheid, omdat het zout des Christendoms bij ons zouteloos werd, voor het minst overdreven zijn; en dat de wanhoop aan het herstel der Hollandsche natie tot de voorvaderlijke deugd de vrucht van eene partijdige moedeloosheid is.

De Geschiedenis van JEZUS *in Gesprekken, door* FREERK HOEKSTRA, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Harlingen. Te Harlingen, bij* M. van der Plaats. 1815. *In kl.* 8*vo.* 259 *Bl. f* 1-5-:

De Eerw. F. HOEKSTRA, die zich door het uitgeven van afzonderlijke Leerredenen, en vooral door zijne *Vragen en Antwoorden over den Godsdienst*, gunstig heeft doen kennen, als een man, die niet alleen zijnen stand en het Kerkgenootschap, waartoe hij behoort, vereert, maar, overtuigd van het groot belang der opvoeding, zich tevens verdienstelijk gemaakt heeft bij de jeugd, levert nu weder, in de bovengemelde Geschiedenis, eene belangrijke bijdrage ter bevordering der godsdienstige opvoeding. Zijn Eerw. rekende het geenszins beneden zich, aan dit gewigtig vak zijne talenten te besteden; daarin volgende het loffelijk voorbeeld dier achtbare mannen van naam, die, zoo wel binnen als buiten den kring der Maatschappij, *Tot Nut van het Algemeen*, ter godsdien-

Digitized by Google

dienſtige vorming der jeugd, en ter verlichting van den zoogenaamden gemeenen man, medewerken. Ten volle het moeijelijke beſeffende, om den juisten kinder- of volkstoon te treffen, wilde zijn Eerw. hieraan echter zijne krachten beproeven, en ſtelde zich tot model voor, de *Geſchiedenis van* JOZEF, door WILLEM VAN OOSTERWIJK HULSHOFF, die hij, te regt, als een meesterſtuk van deze ſoort in onze taal beſchouwt. Naar het ons voorkomt, is zijn Eerw. in de navolging gelukkig geſlaagd. Stijl en vorm beantwoorden aan het voorgeſteld doel, als kenmerkende zich door het duidelijke, eenvoudige en onderhoudende. Grootvader *Vroomaard* deelt in zestien geſprekken den hoofdzakelijken inhoud der geſchiedenis van JEZUS mede aan zeven zijner kleinkinderen, waarvan de oudſte 12, de jongſte 7 jaren vooronderſteld wordt bereikt te hebben. Hetgeen van den kant der ſtaat- en aardrijkskundige geſteldheid van het Joodſche land ter opheldering dezer geſchiedenis dient, is even weinig vergeten, als hetgeen daartoe noodig is, afgeleid uit de denkwijze en gebruiken dier tijden. Jammer is het, dunkt ons, dat er geen kaartje van het *H. land* is bijgevoegd, dewijl de kinderen gedurig door grootvader, die daartoe eene kaart bij de hand heeft, aangeſpoord worden, de plaatſen op te zoeken, waar de verhaalde gebeurtenisſen zijn voorgevallen. De vragen, door de kinderen voorgeſteld, en de aanmerkingen, door hen gemaakt, zijn natuurlijk; de antwoorden van grootvader gepast, en diens ingevlochtene lesſen zeer belangrijk. De geſchiedenis blijft ſteeds de hoofdzaak, en de voordragt is zoodanig ingerigt, als vereischt wordt, om hoogen eerbied, hartelijke liefde voor, en zucht ter navolging van den Heiland in te boezemen. Beſpiegelingen over de natuur van den Eeniggeborenen des Vaders, over het goddelijke met den menſche JEZUS vereenigd, over de bedoelingen van zijn lijden, en het verband van zijnen dood met de leer der zondvergiffenis, enz. konden in dit boeksken, als voor *kinderen* geſchikt, geene voegzame plaats vinden. Bovendien moest ook alles vermijd worden, waardoor hetzelve, wegens het leerſtellige, minder bruikbaar zou zijn voor kinderen van ouders, die tot verſchillende gezindheden behooren. Hiervoor is uitnemend, naar het ons voorkomt, gezorgd, en de behandeling beantwoordt ook van dien kant aan het oogmerk, waartoe deze geſchiedenis op-

Digitized by Google

opgeſteld is. Wij maken dus geene zwarigheid, dit werkje met ruimte aan te prijzen, en zijn het met den Eerw. HOEKSTRA eens, wanneer hij in het voorberigt ſchrijft: „Iemand, die geen vreemdeling is in de kinderwereld, of werkelijk te doen heeft met de opvoeding en het onderwijs der jeugd, met prijsuitdeelingen, en wat meer van dien aard is, zal niet ligt klagen over een' te grooten voorraad van daartoe geſchikte leer- en leesboekjes, al is het ook over gelijke onderwerpen. De ruimte van keuze zal hem te beter in ſtaat ſtellen, om, door afwisſelende verſcheidenheid van voedſel, die overal het jong geſlacht bemint, de weetgierigheid op te wekken en te onderhouden."

Wij zullen bij dit algemeene nog eenige bijzonderheden, rakende vorm en inhoud, hier nevens voegen. Na eene korte en gepaste *inleiding*, volgt aldus de *eerſte Avond*:

„*Grootvader.* Wel zoo, kinderen! gij hebt ter dege op de klok gepast. Ik kan wel zien, dat gij naar de vertelling verlangt.

Klaartje. Ik zit al, grootvader! Gij moest nu maar terſtond beginnen, als het u belieft..... Maar wat zal dat boek, grootvader? Wij zullen, hoop ik, niet lezen.

Grootvader. Neen, *Klaartje!* wees maar gerust, ik zal mijn woord houden. De anderen dienden ook, zoo wel als gij, behoorlijk hunne plaats genomen te hebben, eer ik begin.

Vooraf moet ik u eens vragen, of gij haast niet kunt giſſen, wiens leven ik u verhalen zal. *Willem* heeft er reeds zoo veel van gezegd, dat die het, dunkt mij, wel weten zal. (Te weten in de *inleiding*, waar grootvader ook reeds had te kennen gegeven, dat hij zou ſpreken „over een zeer hoogwaardig, een heilig Perſonaadje.")

Keesje. Ik denk, dat grootvader van onzen *Lieven Heer* vertellen zal. Die heeft zekerlijk nooit kwaad gedaan, en zoo veel goed, als geen Mensch doen kan.

Grootvader. Schoon gij wat voorbarig antwoordt, mijn jongen! is het echter niet zoo geheelenal mis, dat gij daar zegt. Ik bedoel eigenlijk onzen *Lieven Heer*, het hoogſte van alle wezens, de eerſte en eenigſte oorzaak van alle dingen, dien bedoel ik eigenlijk niet, maar al iemand, die veel meer is dan een gewoon Mensch, veel meer dan een Engel zelfs; iemand, die bij den goeden God het naast in vergelijking kan

Digitized by Google

kan komen, zoo wij ooit eenig wezen bij denzelven vergelijken mogen.

Willem. Is het dan ook..... Maar ik durf den naam haast niet noemen.

Grootvader. Noem hem maar; want ik weet, dat gij hem nu niet ijdel zult gebruiken; en dan is het ook geen zonde. Niet gaarne zou ik van u hooren, dat gij onder uw spelen, of als gij boos en verdrietig waart, dien naam veel [lees ooit] in den mond hadt, gelijk vele kinders, en ook wel groote menschen, de gewoonte hebben. Maar hier is het nu wat anders.

Willem. Ik wilde JEZUS noemen.

Grootvader. Ja, kinderen! die is het. *Het Leven of de Geschiedenis van* JEZUS CHRISTUS wilde ik u verhalen.

Guurtje. o! Daar hebben wij wel meer van gehad.

Klaartje. Ja, daar is mijn vraagboek, daar ik op school in leer, geheel vol van.

Gerrit. Ook hooren wij er alle zondagen in de kerk over preken; ten minste dien naam hoor ik dikwijls noemen.

Grootvader. Nu, als gij het weet, behoef ik het u niet te zeggen.

Saartje. Ziet gij wel? Gij zult nog maken, dat grootvader er weer uitscheidt. — Grootvader kan ons toch alles veel beter beduiden, dan wij het uit onze vraagboeken, of in de kerk, leeren kunnen.

Guurtje, *Klaartje* en *Gerrit*, (bijna allen te gelijk:) Och, lieve grootvader! wij hebben het zoo niet gemeend — wij willen er gaarne, heel gaarne van hooren.

Grootvader. Ik geloof u wel, lieve kinderen! en laat mij ook niet zoo ligt van mijn voornemen afbrengen, als ik daar straks voor een oogenblik scheen. — Luistert dan verder!"

En nu gaat grootvader voort met vertellen, hoe onze *Lieve Heer* in oude tijden *Profeten* (wier hoedanigheid en bediening tusschenbeiden wordt aangewezen) heeft gezonden, om zijnen wil bekend te maken, enz.; hoe die Profeten ook de komst van den *Messias* of den *Christus* (de beteekenis van welke namen weder bevattelijk wordt aangeduid) voorspeld hebben; hoe de openbaringen aan het Joodsche volk ter voorbereiding strekten, om de wereld van tijd tot tijd wijzer en beter te doen worden, en eindelijk in de volheid des tijds de groote Verlosser in de wereld kwam tot behoud van het geheele menschdom. Er echter nog een begin gemaakt wordt

Digitized by Google

met het verhaal van de daden en lotgevallen des Heilands, leert grootvader den kinderen het land kennen, waarin dit alles gebeurde, en geeft hun een begrip van de ſtaatkundige en godsdienſtige geſteldheid der *Joden*, ten tijde van de komst des Zaligmakers.

De *tweede Avond* wordt beſteed aan het verhaal van den tijd, wanneer JEZUS, en de omſtandigheden, onder welke Hij geboren is. Het gebeurde met de wijzen uit het Oosten vooronderſtelt de Schrijver plaats gehad te hebben „ toen JEZUS misſchien meer dan een jaar oud was." Het bevel van HERODES, om de kinderen te *Bethlehem, van twee jaren oud en daar beneden*, om te brengen, maakt dit niet onwaarſchijnlijk. Doch het laat zich bezwaarlijk denken, dat MARIA en JOZEF zoo lang te *Bethlehem* zullen vertoefd hebben, werwaarts echter de Heer HOEKSTRA de wijzen, op het luchtverſchijnſel afgaande, laat aanlanden. Het is bekend, dat anderen (gelijk A. HULSHOFF in zijne *Kerkelijke Redevoeringen*) de wijzen naar *Nazareth* laten optrekken; welke opvatting geacht kan worden beter met de bovengemelde vooronderſtelling overeen te komen.

Het geſprek van den *derden Avond* loopt over de kinderjaren en de jeugd van onzen Zaligmaker, alsmede over zijne eerſte reize met zijne ouders naar *Jeruzalem* ter gelegenheid van het Paaschfeest, welks herkomst en bedoeling in het voorbijgaan vermeld wordt; terwijl de Schrijver nog al uitvoerig is in het bijbrengen van gewigtige redenen, ter verdediging van JEZUS, toen hij opzettelijk ſtil achterbleef te *Jeruzalem*, waar zijne ouders hem, na angſtig zoeken, in den Tempel vonden. Zeer juist en belangrijk is intusſchen de aanmerking van grootvader, nadat hij de kinderen, die op JEZUS ouvergenoegd waren geworden, bevredigd had: „ Gij ziet ook, hoop ik, wel, dat de redenen, die JEZUS voor zijn gedrag had, niet op andere kinderen kunnen toegepast worden, en dat zijn voorbeeld hier niet van u nagevolgd mag worden; want gij zoudt u nooit op die wijze kunnen verdedigen als JEZUS. — Kinderen moeten nooit iets van belang doen, zonder hunne ouders eerst te vragen. Vooral moeten zij hen niet ongerust maken, door ſtil weg te blijven of uit te gaan, zonder dat vader en moeder weten, waar zij zijn."

Daar het aan 't einde van dit geſprek nog wat te vroeg is, om naar huis te gaan, zegt grootvader: „ Laat ons dan nog

eene

Digitized by Google

eens zingen uit CAMPHUISEN, dat wij in lang niet gedaan hebben." Zulks gebeurt meermalen in het vervolg. Dit zal misschien velen vreemd voorkomen, die CAMPHUISEN niet eens bij name kennen. Dezen moeten weten, dat de *Stichtelijke Rijmen* en *Psalmen* van dezen krachtigen en godvreezenden Dichter nog het meest bekend zijn bij de Doopsgezinden, en door velen hunner te regt in hooge waarde worden gehouden. Zij, die het voorbeeld van grootvader, bij het lezen van deze geschiedenis met hunne kinderen, willen navolgen, en de vol- en kortzinnige *Rijmen* van CAMPHUISEN, met derzelver moeijelijke en verouderde zangwijzen, voor *kinderen* minder geschikt achten, of wel met beiden onbekend, kunnen zich bedienen van Christelijke Gezangen of Evangelische Liederen, waarvan de verschillende gezindheden nu genoegzamen voorraad bezitten.

Wij zouden dus kunnen voortgaan met den inhoud van alle gesprekken op te geven, die geleidelijk afloopen, en gedurig met aanmerkingen en lessen doorvlochten worden, welke voor het kinderlijk verstand bevattelijk en voor het hart heilzaam zijn; dan, wij achten zulks onnoodig om de waardij van dit werkje te doen kennen. Hetgeen in de gesprekken van JOANNES DEN DOOPER over JEZUS, of in die van JEZUS zelven voorkomt, als boven het peil van 't kinderlijk verstand stijgende, wordt oordeelkundig weggelaten, daar het hoofddoel is om de *geschiedenis* van JEZUS aan kinderen te doen kennen, en hun hart te vervullen met eerbied en hoogachting voor den Heiland en zijn beminnelijk karakter. Overal, waar zulks geschieden kan, worden bondige redenen gegeven, waarom JEZUS bij voorkomende gelegenheden dus en niet anders sprak of handelde; welke redenen steeds dienen, om het gadelooze zijner wijsheid, zachtmoedigheid, nederigheid, onderwerping, liefde en grootmoedigheid in het licht te stellen: terwijl over zijne wonderen, lijden, sterven, opstanding en verheerlijking derwijze gehandeld wordt, dat het niet kan nalaten eerbiedwekkende begrippen in te boezemen nopens de hooge waardigheid van JEZUS, als Zoon van God, en zijne onuitsprekelijke verdiensten, als Verlosser des Menschdoms. Heerscht, daarenboven, in dit werkje eene klaarheid, die wij vooral in kinderboekjes vorderen; de helderheid gaat ook gepaard met gevoel, 't welk, door de onderwerpen, waarover gesproken wordt, opgewekt

Digitized by Google

en gewijzigd, nu tegen *Pharizeërs* enz. verontwaardiging, dan weder medelijden met en liefde voor JEZUS en zijne Vrienden doet geboren worden.

Onder 't geen bij het doorlezen ons voorkwam als minder juist geſteld, behoort, wat wij bl. 133 enz. opgeteekend vonden omtrent de vraag der Discipelen nopens den Blindgeborenen, wiens geſchiedenis anders uitvoerig en inderdaad fraai verhandeld wordt. Wij bedoelen de vraag: „Meester! wie heeft gezondigd, deze of zijne ouders, dat hij blind geboren moest worden?" Het was natuurlijk, dat ook de kinderen aanmerkten: „En deze blinde, grootvader! was immers zoo *geboren*; hoe kon hij het dan helpen?" — *Grootvader.* „Dat merkt gij te regt aan, *Saartje!* En dus ziet gij, dat de Apostelen in 't geheel niet vooraf bedacht moeten hebben, wat zij vraagden; want het was onmogelijk, dat de blinde man zelf door eenige misdaad deze ſtraf zich op den hals gehaald zoude hebben, omdat hij van de geboorte af aan blind geweest was." — Uit dit antwoord ſchijnt het, alsof de Eerw. HOEKSTRA deze vraag enkel op wil loſen uit de onbedachtheid der Apostelen; welke oplosſing ons minder aannemelijk toeſchijnt dan de gewone, volgens welke zij in het denkbeeld ſtonden van het voorbeſtaan der zielen, die, wegens hare voorheen bedreven zonden, geloofd werden geplaatst te worden in ziekelijke of gebrekkige ligchamen, om daarvoor te boeten. Misſchien heeft de Eerw. HOEKSTRA dit bedoeld, maar, als boven de vatbaarheid der kinderen, niet gebijzonderd, toen hij grootvader kort te voren zeggen deed: „De Leerlingen van onzen Heiland deden wel meer dwaze vragen, omdat zij nog niet beter wisten, en omdat zij over vele dingen dachten en ſpraken, zoo als men toen gemeenlijk dacht en ſprak. Men geloofde toen vrij algemeen, dat blindheid, doofheid, en andere ongemakken, den menſchen overkwamen, omdat zij of iemand van hun geſlacht eene zware misdaad begaan had, en ons (onze) *Lieve Heer*, daardoor vertoornd, tot ſtraf hun zulk eene bezoeking toezond," enz. Dan, dit is, dunkt ons, niet klaar genoeg ontwikkeld, om de vraag der Discipelen op te helderen, die wel het gevolg was van een toen heerſchend dwaalbegrip, maar, onzes achtens, niet voortkwam uit eene losheid of onbedachtheid, welke wij ongaarne aan de Discipelen des Heeren zouden toeſchrijven.

Na

Digitized by Google

Na de naauwkeurige lezing van dit boekje, hopen wij dan ook met den Schrijver, dat hetzelve in de Christelijke huisgezinnen goede vruchten zal voortbrengen, die den naam van onzen Goddelijken Verlosser vereeren. Wij wenschen van harte, dat die hoop niet onvervuld blijve, de Schrijver door een gunstig onthaal van hetzelve zijnen arbeid beloond vinde, en tevens, overeenkomstig zijnen lust, aangemoedigd worde, om de *Geschiedenis der Apostelen*, waartoe zijn Eerw., onzes oordeels, de vereischte bekwaamheid bezit, op gelijken trant te behandelen.

De Gevallen van Rudolf Reybridge, of Schetsen van hedendaagsche Karakters, Zeden, en wijze van Opvoeding. Uit het Engelsch van W. LINLEY. *Met Platen. Ifte Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8vo. 288 *Bl. f* 2-18-:

In hoe vele deelen het levensberigt van dezen held nog zal worden voortgezet, wordt niet gemeld; gelukkig is dit van geen groot belang, daar de roman van dien goeden stempel is, dat de lezer zich over een deel meer of min niet bezwaren zal. Het werk is in de *ernstig-luimige* manier van FIELDING; waaromtrent de vertaler een lezenswaardig woord laat voorafgaan: hij houdt deze geschiedenis van *Reybridge* voor eene niet ongelukkige navolging van den schrijftrant en de karakters, in den *Tom Jones* en andere romans van FIELDING voorkomende, en gewijzigd door hedendaagsche zeden. CERVANTES was, zegt hij te regt, de vader van deze soort van verdichtingen, die *ironie* en luim met de aandoenlijkste voorvallen verbond. Slechts de *Engelschen* konden, als hij, hun *humour* ook in hunne romans uitgieten; in den *Tom Jones* vindt men het ware *attische* zout, de *ironie* van SOKRATES met de boert van LUCIANUS verbonden. RICHARDSON schreef reeds vroeger zijne *ernstig-aandoenlijke romans in brieven*; zijne manier scheen gemakkelijker, en vond overal navolgers, hoewel de natuur slechts éénen RICHARDSON heeft voortgebragt. Onze voortreffelijke landgenooten, DEKEN en WOLFF, vereenigden de manier van RICHARDSON met den geest van FIELDING: hare werken blijven zeker klassiek; dan zij bereiken echter niet de

Digitized by Google

drooge *humeur*, den *Engelschman* misschien bij uitsluiting eigen. Nu kwam de trant van *Werther*, *Siegwart* enz. in de mode: A. LAFONTAINE heeft dezen verdrongen; hij koos zich STERNE, den vader der *aandoenlijk-luimige* soort, meest ten voorbeeld; zijn *Sonderling* alleen heeft meer van den *Tom Jones*. KNIGGE heeft wellligt onder de *Duitsche* schrijvers het meest van FIELDING. — Dusverre de vertaler, die te regt meende, dat deze navolging van FIELDING ook den *Nederlandschen* lezer thans bijzonder welkom zijn moest; daar, door de zoo lang gestremde gemeenschap met Engeland, de hedendaagsche zeden van dat belangrijk volk ons bijna vreemd geworden zijn. Hij verdient ook voor zijnen welvolbragten arbeid allezins lof.

Het zedelijk doel geeft ons de schrijver zelf op met PLATO's uitspraak: dat de regtvaardige door de Goden niet verlaten wordt, maar dat alles, wat hem overkomt, op zijn welzijn zal uitloopen in leven of in sterven. Hij schetst bij zijnen held eene reeks van ongevallen en teleurstellingen, die door een *schijnbaar* hard noodlot op hem nederkomen, doch die ten slotte bevonden worden op zijn welzijn uit te loopen. Juist dat lijden moet middel zijn, om het doel van zijn geluk te bevorderen. Deze zedeleer wil hij geheel in de fabel invlechten; want, zegt hij, de zedekunde van eenig verdicht verhaal dient zoo weinig mogelijk op den achtergrond geplaatst, en toch ook niet, zonder genoegzame aanleiding, in algemeene, afgesletene voorschriften gekleed te worden. Dit zal dan deze roman vooruit hebben boven zoo menig ander zoogenoemd zedelijk verhaal; en in zoo verre dan ook verwacht hij gereeder zijn zedelijk doel te bereiken, dan FIELDING door zijne meesterstukken, als zich de lezer doorgaans minder voelt opgewekt, om in gevallen en karakters, waarover hij gelagchen heeft, een *zedelijk* doel op te merken. „ Bedenken wij steeds," dus eindigt het voorberigt, „ dat het de hoogste graad van ongodsdienstigheid is, *onze* zwakke begrippen van voegzaamheid en betamelijkheid, die de uitkomst der dingen behoorde te hebben, *vooraf* vast te stellen, en dan aan het hoogste bestuur van een alwetend God te twijfelen. Of zou het kwaad *alleen* geduld worden om zijn zelfs wille? Dan zou het eene eigenschap in den Allerhoogsten zijn, onderscheiden, of liever vlak strijdig, met de liefde tot zijne schepselen, welke wij Hem toch altijd

Digitized by Google

tijd moeten toeſchrijven. Waarom heeft zijne Voorzienigheid in de *phyſieke* wereld zoo wel aan de bije haar voedſel, den zoeten honig, in het minst bruikbare onkruid, als aan de ſpin het hare ('t welk wij vergif noemen) in de zoetſte bloemen gelegd? Uit alle kwaad, uit alle ellende, *moet* dus vroeger of later goed te voorſchijn komen; zelfs is de goedheid van den Almagtigen zoo groot, dat Hij ook verdiende ſtraffen tot ons best doet uitloopen. „ Het was een genadig vonnis," zegt de zinrijke ſchrijver van het weekblad *de Wereld*, „ 't welk de Schepper tegen den mensch wegens zijne ongehoorzaamheid uitſprak: in het zweet uws aanſchijns zult gij uw brood eten; want juist aan die ſtraf is hij gezondheid, ſterkte, en alle genoegens des levens verſchuldigd."

Wij vermeenden zoo lang bij het voorwerk te moeten verwijlen, om onze lezers te doen opmerken, dat de roman, hun hier aangeboden, niet is van den gewonen ſtempel; maar rekenen ons minder gehouden tot uitvoerigheid bij de opgave van het opzet van dit werk en den inhoud van dit eerſte deel. *Rudolf Reybridge*, wiens nog donkere afkomst zich eindelijk wel verder zal ophelderen, was het aangenomen kind eener zeer deugdzame, uitmuntende, maar in wereldſche zaken wat al te argelooze, en in het beoordeelen van menſchen wat al te toegevende en ligt bedrogene, bejaarde jonkvrouw; naar verſtand en hart was hij een zeer uitmuntend kind; een eerwaardig en zeer waardig vriend gaf hem voortreffelijk onderrigt, en vaste beginſelen. Dan, ongelukkig, en tegen zijn zin en gevoel, moest hij al vroeg betrekkingen aanknoopen met eenen eerloozen ſchurk, die zich in het vertrouwen indrong zijner brave voedſtermoeder. Aan dezen gaf zij de gelden, die zij voor haren kweekeling beſtemde. Tot nog toe is *Reybridge* het kind des ongeluks. Hij verloor op het onverwachtst zijne weldoenſter, juist op het oogenblik, dat zijn brave opvoeder van hem verwijderd was, en tot andere betrekkingen geroepen werd. Door hare beſchikkingen was hij nu geheel in handen van den ſchurk, die, en dit was het minst, zijne gelden verdonkert en inſlokt, en, hetgeen nog erger was, zich op allerlei wijze er op toelegde om des jongelings deugdzaam karakter te verwoesten; die daarenboven, door het terughouden en vervreemden van de wederzijdſche brieven tuſſchen hem en zijnen waardigen opvoeder, den jongeling van de achting van

Digitized by Google

dezen berooft, het terugkeeren onmogelijk maakt, en hem tot wanhoop brengt. Het goede was intusschen bij *Reybridge* te vast geworteld, dan dat hij, hoe misleid en verleid, een deugniet worden kon. Wij eeren en beminnen hem wederom, en beklagen hem hartelijk, dat hij, op de laagste en huichelachtigste wijze bedrogen, zich nog grooten dank aan den schurk verschuldigd rekent, omdat deze hem voorthelpt naar de Oost-Indiën, en, op de edelmoedigste wijze, zoo als hij meent, in staat stelt om daar zijne fortuin te beproeven. Eindelijk is het ons bijzonder leed, dat hij ook daar al dadelijk de dupe van eenen bedrieger wordt, en wij alle reden hebben om te vreezen, dat wij hem spoedig in armoede en de grootste ongelegenheid zullen aantreffen. Ons treurig gevoel wordt echter aanmerkelijk verzacht door het aangegeven zedelijk doel des romans, hetwelk ons eindelijk de treffendste oplossing doet hopen. Zoo ver wij zien kunnen, gaat de schrijver regtstreeks af op dit zijn doel, en zullen wij aan het einde des werks hem onzen lof hartelijk gaarne kunnen geven. Als schetsen, inmiddels, van de tegenwoordige karakters, zeden en wijze van opvoeding bij de *Engelsche* natie, vonden wij tot nog toe niet veel, dat, als bijzonder nieuw en opmerkelijk, onze aandacht trok. Tot nog toe schijnt het in *Engeland* zoo al te zijn als voorheen, en zoo als het zoo al gaat, behoudens bijzondere wijzigingen, in alle landen; men vindt overal goeden en kwaden. De volgende deelen zullen ons misschien meer bijzonderheden aangeven. — Het spreekt van zelve, dat wij dezen roman gerust durven aanprijzen.

Louize's genoegelijke uren op het Land. Door F. EHRENBERG, *Hof- en Dompredikant te Berlijn. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1816. *In gr.* 8*vo.* 158 *Bl. f* 1-16-:

De beminnelijke Louize presenteert zich op het titelvignet, in een bevallig gewaad, aan het Publiek; dan denkelijk zonder eenige bedoeling, want in geheel haar geschrijf zien wij eenen goeden, zachten, vrouwelijken geest, zonder praalzucht of aanmatiging. Dus zit zij nu hier in alle eer en onschuld;

Digitized by Google

ſchuld; en zal ook haar afbeeldſel, voor deze Hollandſche vertaling althans, wel niet naar het leven geteekend zijn. Maar geheel deze Louize is zonder aanmerking, want zij is een wezen van des Schrijvers verbeelding; evenwel onder onze lieve Hollandſche meisjes vindt men ligt meer dan één, dat dienen kan voor origineel, en welligt is de afbeelding op den titel die van de Hollandſche vriendin der *Ehrenbergſche* ſchriften, die, zeer in zijnen geest en toon ingedrongen, de *negen-en-twintigſte* beſpiegeling, ter vervolkomening van het werkje, hier, van haar eigen maakſel, heeft ingevoegd. — De beſpiegelingen zijn 34 in getal, en van zoodanigen aard, dat zij allezins het voorkomen hebben, de gevoelens te zijn van een meisje van eenen beſchaafden geest, en van een voor de genoegens van natuur en godsdienst open en onſchuldig hart, welks verbeelding door tooneel- en roman-lektuur nog niet verwrongen is, en dat, zonder de droomen van éénige en algeheele gelukzaligheid door minnarij en huwelijk, hare kommerlooze jeugd vrolijk en dankbaar geniet, en in en door hare genoegelijke eenzaamheid op het ſtille land, in den zomer, zichzelve, onwetende, op de beste wijze vormt voor alle waardige huisſelijke genietingen in de toekomst.

Wij wenſchen zeer, dat dit boekje eene aangename handleiding worde van onze lieve Jufferſchap, die den zomer doorbrengt op het land, en dat het hare ziel even rein en zacht en beminnelijk vormen of bewaren zal, als wij deze denkt eeldige Louize hier aantreffen. Deze opſtellen dragen alzoo onze geheele goedkeuring weg; en, in ſtede van de dorre lijst der opſchriften, of een meer uitvoerig afſchrijven van een gedeelte van een of ander geheel, willen wij liever eene en andere korte periode opgeven, waaruit men den geest en het hart van deze Louize, vertrouwen wij, genoegzaam kennen zal.

„ Voor *zichzelven* te leven, hoe heerlijk is dit! Men leeft inderdaad ook dán eerst voor de *menſchen*, wanneer men voor zichzelven leeft. Hoe folterend, hoe doodelijk is het voor verſtand en hart, wanneer men voor de wereld leeft! Terwijl ik voor mijzelve leef, leef ik voor het ſchoone, goede, en het ſtille geluk des harte. Ik behoef niets ſchoon te noemen, dat niet waarlijk ſchoon is, en mag, zonder op het oordeel der wereld te letten, voor alles mijn hart ope-

Digitized by Google

nen, wat, door zijne betooverende schoonheid, mijn harte aandoet en streelt. Ik behoef niets te verbergen, noch mijne aandoeningen, noch mijne tranen. Over alles, wat mij omringt, heeft de schoonheid haar bevallig waas verspreid; overal tref ik haar in nieuwe gedaanten aan. Het is het gebied der *schoonheid*, waar ik woon en rondzwerf."

„ Dikwerf heb ik gebeden met hooggaanden ernst en aandrang, maar *nooit* zoo als dezen morgen. De morgen was schoon, enz. Nu moest ik Hem alles zeggen; ik moest mijne geheele ziel voor Hem uitstorten; mijn ganschе hart moest ik voor Hem openleggen. Ik moest tot Hem *spreken* van de vreugde mijner jeugd; van de aangename lotgevallen, welke ik mij kon te binnen brengen; van die goede menschen, waarmede Hij mij in kennis gebragt en vereenigd had; van de verkwikkingen en het genot, welke zij mij verschaften; van de zoete gewaarwording mijns harte; van het leed en de smart, die Hij mij toezond; van de ruwe wegen, waarop Hij mij geleid had; en ook daarvan, hoe mijn hart dikwijls gesidderd en getreurd heeft, hoe Hij mij redde en uithielp, en alles heerlijk deed uitkomen; — van mijne dwalingen en misstappen, en van zijne *barmhartigheid*, waardoor Hij mij vergiffenis schonk, te regt wijzen wilde, genadig in liefde weder aannam, als ik vol berouw tot Hem kwam; van al het schoone en goede, dat ik bezit; van alles, wat somtijds mijn hart bezwaart; van mijne hoop en wenschen; van mijne zwakheid en mijne voornemens. Er bestond eene *vertrouwelijkheid* tusschen mij en mijnen God, zoo als ik dezelve nooit in de verkeering met eenig menschelijk wezen ondervonden heb, enz. Wat is de kleine, arme *wereldvreugde*, vergeleken met deze zaligheid! En wereldvreugde zou mijn hart verdartelen, zoodat ik mij van U afkeerde, U vergat, deze zaligheid verbeurde?!"

Het volgende is uit gezegde 29ste bespiegeling: „ Hier staan en groeijen wij, gelijk de *druif*, in onze koudere gewesten, op uitheemschen bodem; ééns moeten wij worden overgeplant in beteren grond. Kom, mijne Henriette! slaan wij het oog op dezen wijngaard; hoezeer door zorg en oppassing gekweekt, kunnen nogtans deszelfs vruchten niet bogen op dien geurvollen smaak, welken zij in zuidelijker streken, in haar vaderland bezitten. Nogtans hij tiert en groeit ook hier, zoo goed hij kan; buiten vaderland zelfs wil hij zijn, wat hij door vreemde zorg worden kan; en niemand

wraakt

Digitized by Google

wraakt zijnen trek naar de ſtreken, waar hij eigenlijk te huis is. O! laat ons ook *hier* reeds zijn, wat wij kunnen, en door de teederſte zorg des Hemels worden, wat wij in onze mate zijn kunnen!"

Dit werkje is ontleend uit de *Bilder des Lebens*, en wordt als eene voorproeve aangeboden; zullende, zoo deze proeve ſmaak vindt, gevolgd worden door het overige van dat werk, en meer andere ſchriften van dezen in Duitschland geliefkoosden Schrijver, wiens achting als Schrijver, voor de ſchoone Sekſe vooral, aldaar wedijvert met die van EWALD, welke laatſte (volgens den Voorredenaar) meer op het *hart*, terwijl de eerſte krachtiger op het *verſtand* werkt; zoo echter, dat beiden ook het andere geenszins verwaarloozen. Inmiddels heeft de Uitgever reeds de vertaling van het *Godsdienſtig Huisboek voor beſchaafde Vrouwen*, van dezen Schrijver, ter perſe gelegd, voor welks waarde, voor zoo veel des noods, ons de naam van den Eerw. VERWEY, als Vertaler, borg is.

Tijdwinst in ledige oogenblikken, of Mengelingen uit de beste Schrijvers verzameld, tot een Leesboek voor de Jeugd. Te Middelburg, bij S. van Benthem. 1816. *In kl.* 8*vo.* 194 *Bl. f* :-16-:

Tijdwinst voor de *jeugd* kan dit werkje hier of daar wel zijn; en het is goed, dat dit er ſtaat, want voor den *volwasſenen*, die reeds zoo het een en ander gelezen heeft, is het *tijdverlies*, daar volſtrekt alle de kleene voorvallen, anekdoten enz., gelijk de titel ook reeds zegt, van elders zijn ontleend; hoewel de bronnen niet zijn aangewezen, veel min de echtheid der voorvallen geſtaafd wordt. Vier *gedichtjes*, echter, moeten wij, volgens het voorberigt, hiervan uitzonderen, als welke de verzamelaar zelf vervaardigd heeft; en gaarne geven wij aan dezelve eenigen lof, ter openlijke vergelding van de eere, der vaderlandſche maandwerken, en dus ook het onze, aangedaan, als welke, blijkens den inhoud, wel degelijk mede onder de *beste* ſchrijvers (zie den titel) gerekend werden; dan, het ſmart ons, maar wij durven zelfs den *gradus comparativus* bij dezen lof niet gebruiken, zoo ver is het er van daan, dat wij den *ſuperlativus* zouden mogen aanwenden; met andere woorden: zij zijn naauwelijks *middelmatig*.

In het *Meng.* bl. 578. reg. 10. ſtaat: *Schotſche grijskleppen*; lees: — *grijspaarden*.

Digitized by Google

ANTWOORD VAN DEN HEER CENSOR AAN DEN HEER INSPECTEUR VAN 'S GRAVENWEERT, OP DESZELFS BRIEF AAN DEN HEER REDACTEUR VAN DIT MAANDWERK, IN DATO 5 AUG. 1816.

Wel, Mijnheer VAN 'S GRAVENWEERT! wat is dat voor een' Brief, dien Gij aan den Redacteur hebt geſchreven, over de (dus genoemde) Recenſie van uw *Iets* aan de Notariſen TOE LAER en BONDT! Dat had ik maar in het geheel niet verwacht, daar Gij weet, of, des noods, gemakkelijk kondt te weten komen, wie de Heer Cenſor was. In uw geval, wanneer ik mij die Recenſie zoo aangetrokken had, was ik dien Heer Cenſor gaan ſpreken, maar ik had mij op den Redacteur niet boos gemaakt, en, in eenen onvoegzamen ſtijl, hem en den Heer Cenſor zoo hard en zoo nijdig behandeld. Die zoo kaatst, moet den bal ook weêr verwachten. Het geval ligt er dan toe; en ik zou het al zeer *onbeleefd* noemen, wanneer ik uwen potſigen Brief, zoo vol van *complimenten* en *dankbetuigingen*, onbeantwoord liet. Zoo boos ben ik niet. Ik zal dan antwoorden, en met U maar zoo wat voortpraten; dan blijf ik in den toon van uwen Brief. Luister dan eens!

Schrijf nooit weêr op die wijze aan den Redacteur, en verg althans niet, om ſoortgelijke Brieven in het Maandwerk te plaatſen. De Redacteur heeft, alleen om U *te pleizieren*, er een plaatsje voor ingeruimd, maar, tot behoud van het *crediet* van zijn werk, eene korte aanteekening er bijgevoegd, omdat de geachte Lezers het anders kwalijk zouden nemen, dat dergelijke briefjes onder hunne oogen kwamen. Dat moet Gij nooit weêr doen, zonder eens vooraf geraadpleegd te hebben; — en wat is het dan nog *onbeleefd*, den Redacteur te berispen, omdat hij, naar uw oordeel, iets meer verzamelt, dan *wetenſchappelijke of kunstmatige onderwerpen*. Zie, dat hadt Gij, die nu en dan wel eens een zoet en verpligtend versje maakt, niet moeten doen. Blader, bij gelegenheid, die Maandwerkjes door, en Gij zult bevinden, dat, van den aanvang af, daarin ook aangekondigd zijn Godgeleerde, Regtsgeleerde, Genees- en Heelkundige, Historiſche, ja ook Politieke en andere werkjes en geſchriften, die wel eens

eene

Digitized by Google

eene zeer ſtrenge cenſuur ondergingen, als de Schrijvers het wat al te bont maakten, of de menſchen knollen voor citroenen in de hand ſtopten.

Maar, mijn goede VAN 'S GRAVENWEERT! hoe komt Gij nu in het denkbeeld, dat ik uw *Ietsje* heb *gerecenſeerd?* Dat is geheel mis; want dan was voorzeker uw *Procesverhaal* niet onaangeroerd gelaten, en zoudt Gij welligt gedacht hebben, dat ik hinderlijk wilde zijn aan de groote uitzigten, die Gij zegt te hebben. Ik *protesteer* dan bij deze wel *expresſelijk*, dat ik uw „ *ondoorwrocht werk van eenen enkelen nacht*" meêdoogenloos zou hebben willen *recenſeren*. Neen; ik heb uw *Ietsje* ſlechts gebruikt als *een omſlag* voor het weldoorwrochte werk van twee Notarisſen, op welke Gij zoo verſchrikkelijk boos zijt. Begrijpt Gij het nu?

Het is onaangenaam en moeijelijk, gelijk Gij wel zegt, *van zichzelven te moeten ſpreken: men zegt meestal te veel of te weinig.* Dat is wel waar; men zegt al ligt te veel. Ik had daarom wel gewenscht, dat Gij, in uw *Ietsje* en in uwen Brief, U met uzelven maar in 't geheel niet bemoeid hadt. Mijn Rector, bij wien ik het Latijn leerde, waarſchuwde de jonge lieden er altijd voor. „ *Jongens!* zeide „ hij, *ſpreekt nooit van uzelven, dan in den hoogſten nood.* „ *Pocht nooit, als gij er niet bij kunt voegen:* DIT OF DAT „ HEB IK BELANGELOOS GEDAAN." Dat was een man zonder *complimenten*. Gij moest eens in zijn bijzijn gezegd hebben, *uwe denkwijze ſints het eerſte ochtendgloren onzer onafhankelijkheid op genoegzame en verſchillende wijzen aan den dag gelegd te hebben.* Of hij U ook van de taart gegeven had! Gij hadt hem van ſtukje tot beetje moeten zeggen, wat Gij gedaan hadt. Hij zou, omdat Gij zijnen ouden leerling (den Heer Cenſor) zoo ſchamper bejegend hebt, U tot ſtraffe daarvan opgelegd hebben, om op nieuw *te promoveren* en een ander *Diſput* te maken. Die Rector ging altijd iemand met looden ſchoenen na.

o! Met welk een genoegen las ik in uwen Brief, dat *onder de Mannen, die de roem van Nederland zijn, en in de hoogſte ſtaatsambten onze onſchatbare onafhankelijkheid handhaven*, gedeclareerde *vijanden zijn van het middel van de Regiſtratie*. Dit wist ik ook wel: maar het ſtreelde mij zoo, dit uit uwen eigen mond te hooren. Daar hebt ge *bon* op. Maar dat die Mannen met U daarover in *correſpondentie* zouden

Digitized by Google

den zijn, geloof ik, dat, zonder nader bewijs, een beetje grootſpraak is. Uw miſerabel *Ietsje* en het geſnap van anderen kan die Mannen voorzeker niet overtuigd hebben. Ik zeg er dus van hetzelfde, als van de *extra*-tijding, die Gij op het einde van uwen Brief mij mededeelt: *dit alles verdient nadere confirmatie.* Vlei er u waarlijk niet mede. Dit Franſche Regiſtratie-onkruid wordt zeker uitgeroeid. Het Gouvernement heeft er zich te ſtellig over verklaard. Praat van dat leelijke ding dan maar niet meer, en breng zulke ongerijmde tijdingen niet in omloop. Geloof toch alles maar zoo niet. Wie, mijn goede VAN 'S GRAVENWEERT! heeft U toch op de mouw geſpeld, dat *de Notariſſen in de Zuidelijke Provincien voor de Regiſtratie zullen ijveren, en onze Zegel-ordonnantien als wangedrogten durven beſchouwen?* Verſtandige Mannen, die ondervinding hebben, zullen dit niet doen. Lees daarover eens de Recenſie van den Brief des Heeren COHEN. 't Geen daarin gezegd wordt, is wel waar. Als Gij, in plaatſe van den Heer Cenſor aan te randen, hem eens een vriendſchappelijk bezoek gegeven hadt, zou hij U ook vriendelijk ontvangen, en er U zoo veel van verteld hebben!

Gij ſpreekt al verder van eene *regtbank, waarin partij zelve regter is.* Zoo Gij gelijk hebt, dan zeg ik niet alleen met U: *het is ſchrikkelijk;* maar ik voeg er bij: *het is afgrijſelijk, het is allerijſelijkst, het is om van te beven.* — Laat mij een oogenblik bedaren! — — Nu dan; dat hebt Gij wezenlijk niet regt begrepen. Ik zal het U eens uitleggen. De Notariſſen TOE LAER en BONDT noemde ik *bevoegde regters;* dat wil nu eigenlijk zeggen: die Heeren (*) geven zulke goede, beſliſſende en overtuigende redenen van hun gevoelen, dat er niet meer tegen te praten, te ſchrijven of te haspelen valt. *Het komt hier* inderdaad *aan op waarheid en gezond verſtand.* De politieke leer, die Gij er op haat volgen, *kenmerkt eene zeer bekrompen ſtaatkunde.* Elk

(*) De Heer VAN 'S GRAVENWEERT noemt de Notariſſen Publieke Beambten, even alſof die ook 's Lands loontrekkende Dienaars waren. Zij zijn vrij en onafhankelijk. Zij zijn juist de bevoegde beoordeelaars, door de dagelijkſche ondervinding. Zij zien, welke nadeelige gevolgen de Regiſtratie heeft. Niemand kan er beter en onpartijdiger over oordeelen.

Digitized by Google

Elk welgeregeld Gouvernement moet en wil, wel degelijk, zijn voorgelicht. Het *onze* inzonderheid, hetwelk de vrijheid van ſpreken en ſchrijven waardeert, ziet (dit verzeker ik U) met genoegen, dat men wil en durft ſpreken, en ronduit en onbewimpeld zegt, dat een *Franſche geest* kwaad doet, en *Franſche caprices* onverdragelijk zijn. De Nederlanders kunnen uit eigen oogen zien. Ons Land levert knappe koppen genoeg. De Naburen waren, weleer, jaloersch over onze inrigtingen. Het ſtaat maar aan ons, ze wederom jaloersch te maken. Wij moeten van al de kronkel- en ſlingerpaadjes van het *Franſche Doolhof* niets weten. Zij kunnen goed zijn voor de Franſchen: voor ons zijn ze het zeker niet. Zij beroeren ons gemoed, bederven onze zeden, en verwijderen de Ingezetenen van het Gouvernement. Onze *Nederlandſche Tuin*, daarentegen, is vol van allerlei liefelijke bloemen, waarvan men de ſchoonſte ruikertjes maken kan. Dit heb ik altijd gezegd en geſchreven, zoo dikwerf ik geraadpleegd ben; want ik bemin mijn Vaderland, en haat alle vreemde *imitatie*.

Hier had ik nu de pen neêrgelegd: maar Gij hebt U nog eene leelijke en onvoorzigtige uitdrukking laten ontvallen, die ik wel, om een lief ding, wilde, dat Gij niet op het papier gezet hadt. Die uitdrukking heeft mij boos gemaakt. *Het is toch, Heer Cenſor!* zegt Gij, *aan ons, die vóór twintig jaren wezenlijk den paplepel nog in den mond hadden, — eene hoedanigheid, welke ons ten minſte niet ſchuldig maakt aan de inhaling van* HET TROJAANSCHE PAARD, — *niet te wijten;* MAAR AAN HEN ALLEEN, DIE..... Foei, foei! dat is leelijk in den mond van iemand, die alles van hooren zeggen heeft. Dat is *'s Konings voetſpoor* noch *de wetten van het Christendom* gevolgd. En wat beteekenen die titteltjes? Daarvan houde ik maar in 't geheel niet. Noem de dingen bij hunnen naam, of zwijg er van, als het kwaad doet. Ik heb nooit eenig vreemd Dier ingehaald: maar ik kan toch niet verdragen het *renovare dolorem*. Hoor eens, Mr. J. VAN 'S GRAVENWEERT! ſpreek nooit weêr van *het Trojaanſche Paard*. Wij, Geleerden, kunnen onder elkander volſtaan, met te zeggen: *dat is breeder te lezen bij Homerus, Virgilius, Ovidius* enz.: maar alle menſchen laten zich met die *exceptie* niet afſchepen. Zij willen weten, wat er mede *bedoeld* wordt, en *wanneer* dat *Trojaanſche Paard* is ingehaald. Dan zitten wij bitter met de handen in het haar, omdat het dan gaat op

een

Digitized by Google

een *disputeren*. De een zegt: *die geschiedenis is* 29 *à* 30 *jaren geleden voorgevallen*. *Neen*, zegt een ander: *het is* 21 *jaren geleden gebeurd*. Een derde spreekt weêr van 6 *jaren*; in anno scilicet, quo fere impleto Specimen tuum juridicum inaugurale: *de Morte Civili*, DEDICASTI *serenissimo*, *celsissimo Principi*, *imperii Gallici Archithesaurario*, *Placentiæ duci*, *invictissimi imperatoris ac regis nomine res Hollandicas gerenti*, et SCRIPSISTI: *quarum* (Galliæ constitutionum legumque) *sub auspiciis ut etiam nostræ Regiones floreant et sceleratorum coetus exstirpentur*, *a Coelesti Numine etiam atque etiam precor*; nec non ad defendendum PROPOSUISTI: *bonorum*, *propter crimen Majestatis aut Perduellionis*, *confiscatio*, *Lege Poenali Gallica prudentissime* (tyrannedis gratia) *constituitur*. — Tantum. En waar moet het dan nu heen? Hoor eens, Briefschrijver! spreek nooit weder van het *Trojaansche Paard*. Die dat doet, moet zijne ooren kunnen schudden, dat ze klappen. Laat daarom de liefhebbers en strikkers en kwikkers van vreemde Paarden rusten, en verblijd U liever met mij, dat de dappere Zoon van Neêrlands geliefden Vorst het laatste Paard, hetwelk toch maar een kwaadaardige Hengst was, in zijn' draf gestuit heeft, en het zoo heeft helpen *dresseren*, dat dat Beest is mar zee gerend, en in een ander wereldddeel, nu wel voor altijd, op stal staat. Wij moeten geen Paarden van vreemd ras hebben. Inlandsch goed is oneindig beter. Meer wil ik er maar niet van zeggen.

Ten slotte, *vóór wij scheiden*, moet ik U nog een' dubbelen raad geven. Wacht U, om immer weêr te schrijven in den toon, als Gij in den Brief aan den Redacteur U veroorloofd hebt. Dat voegt niet aan uwe jaren. Zijt voorts, als Gij eens weêr schrijft, voorzigtig in uwe uitdrukkingen; want Gij kunt immers niet vergen, dat men U altijd snappen laat? Gij hebt wat al te veel verbeelding van uzelven. Omdat de Notarissen TOE LAER en BONDT op al het geblaf en gekef niet meer antwoorden willen, meent Gij, dat *uw klaauw niet zonder pijnlijke aandoening gevoeld is*. O, Mijnheer VAN 'T GRAVENWEERT! Gij slaat den bal zoo deerlijk mis. Vraag het die Heeren maar eens bij gelegenheid. *Voor het tegenwoordige* hebben wij, geloof ik, afgedaan. Vaarwel dan, *tot wederziens*, zoo Gij zulks verkiest; doch niet meer te dezer plaatse.

Amsterdam,
den 5 Sept. 1816.

Q. N.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, door WILHELM BROES, *Predikant te Amſterdam. IIIde en laatſte Deel. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr.* 8vo. 400 *Bl. f* 3-12-:

De Eerw. BROES geeft in de voorrede tot dezen derden en laatſten bundel zijner Leerredenen voldoende gronden op, waarom het zoo lang geduurd heeft, eer dezelve in het licht verſcheen. Bij gelegenheid van de beoordeeling der twee vorige bundels genoeg gezegd hebbende over ſtandpunt, geest en form der Leerredenen van BROES in 't algemeen, en dezelve, daar het publiek de eerſten reeds jaren lang heeft in handen gehad, ook hierdoor genoegzaam bekend zijnde, zullen wij ons bijzonder bepalen bij die, welke wij in dit deel voor ons hebben, dezelve doorloopende met die achting, welke wij den waardigen Kerkredenaar ſchuldig zijn, en, terwijl vroegere lof nieuwen grond zal vinden, hier en daar onze beſcheidene, maar vrijmoedige aanmerkingen naar onze overtuiging maken.

De 21ſte Leerrede is de Intreêpredikatie, met welke de Eerw. BROES deszelfs dienst bij de gemeente te *Zutphen* aanvaardde, en heeft ten onderwerp: *het hooge en uitſluitende gezag der Chriſtelijke openbaring*, naar Matth. XVII: 5°., uit welke twee woorden: „hoort hem!" in verband met de, aldaar vermelde, verheerlijking op den berg beſchouwd, deze zaak zeer ſchoon wordt afgeleid.

Eerst wordt de tekst verklaard, en dan overgegaan tot de overweging van de leer, die in denzelven is vervat. Natuurlijk wordt bij de tekstverklaring de groote gebeurtenis vermeld, ter gelegenheid van welke de ſtem uit den hemel ten aanzien van Jezus het bevel gaf: „hoort hem!" — Van deze gebeurtenis is, naar ons

Digitized by Google

gevoel, niet genoeg partij getrokken. Het verband, waarin dezelve met Jezus lijden bepaaldelijk ſtond, is te kort aangewezen. Schoon het gezegde waar en des noods voldoende is, de zaak hadden wij gaarne wat breeder aangetoond gezien. Wij geven den Eerw. Schrijver in bedenking, of niet deze verheerlijking voornamelijk ten doel had, de Apostelen van de denkbeelden eener *aardſche* grootheid, welke zij bij Jezus verwachtten, af te brengen, en op de *hemelſche* oplettend te maken, die juist op eene zoo geheel andere wijze dan aardſche majesteit, namelijk door dat lijden moest verkregen worden, dat de leerlingen volſtrekt niet met de waardigheid van den Mesſias wisten overeen te brengen. Tot dit einde kwamen Mozes en Elias, en juist deze, te pas. Mozes was niet alleen de grondvester van den Israëlitiſchen ſtaat, Elias niet alleen op eenen „donderwagen" (*) ten hemel gevoerd; maar beide waren mannen, die om den dienst van den waren God ontzettend veel hadden uitgeſtaan, die te ſpreken wisten over het verband, waarin lijden om der waarheid wille met den Godsdienst en de eeuwige zaligheid ſtaat. Zij waren de, vooral in hunnen verheerlijkten ſtaat voltooide, kenners van den geest en de ſtrekking van den Joodſchen Godsdienst, en bijzonder bevoegd om Jezus te begroeten als den genen, die door zijn lijden zou voleindigen, wat zij begonnen hadden. Hun woord had credriet bij de Apostelen. De heerlijkheid, die hen thans omſtraalde, gevoegd bij hetgeen zij, aangaande Jezus beſtemming, van mannen als Mozes en Elias hoorden, moet een gevoel in hen hebben opgewekt, dergelijk zij nog niet ondervonden, en waarvoor zij geene woorden hadden, welks natuur zij ook niet bevroedden, weshalve zij meenden, dat het op aardſche wij-

(*) Daar dit woord in de vertaling des Bijbels niet ſtaat, heeft het den ſchijn, alsof het, om des klanks wille, door den Eerw. BROES gekozen ware.

Digitized by Google

wijze kon verlengd worden door het bouwen van tabernakelen. Het kwam ons voor tegen de natuur van dit naïeloos gevoel te ſtrijden, dat wij hier eene beſchrijving van hetzelve in vooronderſtelde bijzonderheden vonden, te meer, daar het geheele tooneel, van eenen volſtrekt geeſtelijken aard, en het werk waarſchijnlijk van een enkel oogenblik, door elke ontledende beſchrijving eenen trageren, indruk-verſtorenden gang in de verbeelding van den lezer zal nemen.

Bij de opgave van het oogmerk dezer verſchijning ten aanzien van Jezus zelven, ſchijnt de Zaligmaker ons in een te klein-menſchelijk licht te zijn voorgeſteld, en zulks te meer, daar de ware grond, waarop de bevoegdheid van Mozes en Elias tot dit onderhoud met hem rust, gelijk wij zoo even reeds aanmerkten, niet genoeg uitkomt. De opneming van Elias ten hemel, in een onweder, was wel het gevolg van den heerlijken arbeid dezes Profeets, maar kon bij Jezus nooit hoofdzaak zijn. Wat hieromtrent verder zou moeten aangemerkt worden, is reeds gezegd. Maar voorts is de Zaligmaker, naar ons gevoel, wat te zeer afhankelijk geſteld van den troost en de bemoediging, welke Mozes en Elias hem zouden toedeelen. Hij, toch, had wel andere bronnen. Hij was reeds, bij zijnen doop, voor den Zoon van God verklaard, kende zijn werk, en was bereid, het op zich te nemen. En wat aangaat die ondersteuning, welke zelfs de hoogſte mensch, wegens de tegenkanting van deszelfs zinnelijk geſtel tegen zwaar lijden, noodig heeft, deze ontving Jezus eerst in Gethſemané door de verſchijning van eenen Engel. Wij zouden zeggen, dat deze verheerlijking op den berg enkel om der leerlingen en hunner toekomſtige prediking wille door God zij verordend. Kort, maar zakelijk, wordt nu deze laatſte bedoeling door den Leeraar opgegeven en geſtaafd.

Om tot zijn hoofddoel, de aanwijzing van het hooge en uitſluitende gezag der Christelijke openbaring, te komen, omſchrijft de Redenaar de tekstwoorden:

Digitized by Google

„ hoort hem!" zeer treffend aldus: hoort *hem* boven alle Leeraars en Profeten; hoort *hem* met geheele onderwerping en den diepſten eerbied! — De taak zelve wordt zeer geleidelijk afgewerkt.

De 22ſte Leerrede betoogt *de gepastheid en waarſchijnlijkheid der wonderbedrijven, welke de geſchiedenis aan Jezus toekent, uit het verband, waarin zij ſtaan met den grooten opgang, welken hij onder zijn volk gemaakt heeft.* Jo. XI: 47–48ste. is de tekst. De Leeraar wijst aan, dat de wonderen van den Heiland de duidelijke ſtrekking hadden, om de ſchare tot het geloof aan hem te leiden; dat zij dit doel bereikt, ja dat zij meer dan andere middelen tot dit oogmerk hebben medegewerkt. Dat zij meer dan andere middelen hebben medegewerkt om het geloof aan Jezus *te doen ontſtaan*, willen wij gaarne erkennen: maar het *ware*, op den duur werkende geloof aan Jezus ſteunt op andere gronden, — op een hartelijk gevoel aangaande, en helder doorzigt in de goddelijkheid van zijne openbaring en zijn karakter. Dit bewijst de Evangeliſche geſchiedenis even zoo goed als datgeen, wat de Redenaar hier betoogt; en ons komt voor, dat het van belang geweest ware, dit aan te merken. Immers, wat werkten de teekenen nog uit bij de genen, die niet gelooven *wilden?* Zij ſchreven ze aan den Duivel toe. Jezus wil nooit een teeken doen, wanneer onheiligheid dat begeert. Jo. II: 24. betrouwde hij zich niet toe aan de genen, die, om zijne teekenen, in zijnen naam geloofden. Nicodemus geloofde ook om de teekenen; maar Jezus zegt hem: ten zij dat iemand wederom geboren worde, zoo kan hij het Koningrijk Gods niet zien. En door alle tijden heen, en nog: wie tot het geloof ongeneigd is door waanwijsheid of zinnelijkheid, zal aan het onderzoek van de waarheid der wonderen niet eens toekomen. Het eene doende, behoort men het andere niet na te laten. De waarheid en kracht der wonderen betoogende, moest men niet vergeten, tevens te wijzen op den grooten geest van het Evangelie, die, bij eenige nadere

Digitized by Google

re kennis, niet zal nalaten, het tot geloof genegen hart met kracht aan te grijpen en te overtuigen — want ook hier, gelijk bij de wonderen, komt het op de voorafgaande vatbaarheid of onvatbaarheid van hart aan — terwijl toch, ook nu, een geloof, dat enkel op de wonderen steunt, zonder dat het hart doordrongen wordt van den geest des Evangelies, waarlijk niet veel beteekent.

Joannes de Dooper deed geene wonderen. De Eerw. BROES schrijft den invloed van dezen Godsgezant aan deszelfs ernstigen toon en strenge levenswijze toe, maar durft niet even zoo veel aan het deftige en innemend minzame gelaat van den Heiland toekennen, vermits het twijfelachtig is, óf wel, daar hij in het gewone gewaad, naar de gewone levenswijze, etende en drinkende, onder de menschen verkeerde, zijn voorkomen geschikt was, om op het volk eenen zoo sterken indruk te maken, als zijn voorganger. Maar wat zegt Jezus zelf, Matth. XI: 18—19. „Joannes is gekomen, noch etende, noch drinkende, en zij zeggen: hij heeft den duivel. De zone des menschen is gekomen, etende en drinkende, en zij zeggen: ziedaar een mensche, die een vraat en wijnzuiper is, enz.," en vs. 16 en 17, hebben toch wel kennelijk den zin: het voorkomen en de leerwijze van den Leeraar kunnen niet ten goede werken, wanneer er geene leergierigheid is.

Behalve dit — zegt de Leeraar verder — stonden Joannes en zijn opvolger op verre na niet gelijk, ten aanzien van den last, welken zij te vervullen hadden. Jezus vond eene nieuwe leer te verkondigen, en moest het vooroordeel regtstreeks tegengaan: niet alzoo Joannes. De voorganger kon, ten aanzien zijner getuigenissen, heenwijzen naar de vervulling, die zich welhaast in zijnen opvolger vertoonen zou; dergelijk een beroep op eene, digt bij gelegene, uitkomst vond deze niet. — Wij moeten den Eerw. BROES in bedenking geven, of niet Joannes eigenlijk meer regtstreeks eene nieuwe leer verkondigde, en vooroordeelen aan-

Digitized by Google

tastte, dan Jezus, die met alle zachtzinnige wijsheid en voorzigtigheid werkte, *geene wet en Profeten wilde ontbinden*, maar den regten geest er van aanwijzen — terwijl Joannes, Pharizeën en Sadduceën adderengebroedsels, voorwerpen van den toekomenden toorn noemende, zoo wel als Jezus het wee over Schriftgeleerden en Pharizeën uitriep, en straks het vooroordeel: het zij genoeg, Abraham tot eenen vader te hebben, met volle kracht aangrijpt. En hoe vele sporen vinden wij niet van het groote aanzien, dat Joannes onder het volk had, en dat zij, *op Joannes prediking afgaande*, in Jezus geloofden? Op *zijn* gezag verlieten sommige zijner leerlingen hem, en gingen tot Jezus, nog eer deze eenig wonder gedaan had. Wat, eindelijk, de vervulling aangaat, op welke Joannes zich beroepen kon, die was waarlijk ook niet aanstonds zoo duidelijk, blijkens de vraag — dezelve zij nu voorts gedaan ten goede van wien zij wille —: zijt gij de gene, die komen zoude, of verwachten wij eenen anderen?

Het laatste deel der toepassing kwam, naar ons gevoel, zeer zonderling bij *deze* preek. Er is wel overgang gezocht en gevonden; maar het komt voor als een bijhangsel, dat met de preek of niet te doen heeft, of beter bij eene van geheel anderen inhoud dan deze zoude gepast hebben.

De 23ste Leerrede, over Matth. VIII: 24—27, bezigt het wonderdadige in het bedaren van den storm op zee tot tegenspraak van hen, die *de wonderen zoeken weg te redeneren*, en vermaant tot *Christelijke gelatenheid*.

De storm op zee wordt nog al uitvoerig geschilderd. Wat kan er niet al gezegd worden over het schilderen op den predikstoel, dat zoo vaak misbruikt wordt? Maar inzonderheid teeder is het punt, rakende de schilderachtige uitbreiding van eenig gewijd verhaal. De Evangelisten verhalen eenvoudig, en hun eenvoudig verhaal treft ons; waarom laten wij dan, bij de behandeling, deze verhalen derzelver eenvoudigheid niet be-

Digitized by Google

behouden? Dit sluit de verklarende uitbreiding echter niet uit. Willen wij ze verfraaijen? waartoe dit? Maar niet alle gevallen, niet alle verhalen, niet alle predikers, niet alle hoorders zijn eenerlei. Stel, dat wij dit willen en mogen: o, hoe ligt, hoe verbazend ligt lijdt het verhaal door onze schildering!

De bedenkingen van de tegenstanders der wonderen, tegen het wonderdadige in het onderhavig verhaal, worden meesterlijk beantwoord. Den toon, echter, waarop het geschiedt, weten wij niet beter te noemen, dan: tergend-satyriek; hij mag dus goed zijn in een twistschrift, wanneer men reden meent te hebben, met meer dan met de simpele waarheid te werken, maar is niet voor den kansel, op welken hij strekken kan om sommigen te vermaken, niet om iemand te stichten.

Bij de opgaaf van de bedoeling dezes wonders verschijnt de Zaligmaker, naar ons gevoel, weder in een verkleinend oogpunt. Neen! *zulke* opbeuringen had *hij* niet noodig, die nimmer *zijne* eere zocht. Hij had wel andere. Hij had eene spijs, waarvan zinnelijken geen denkbeeld hebben; het *doen* van den wil zijns Vaders, reeds op zichzelve, afgescheiden van alle gevolgen: en het loon, dat buiten dit zijns waardig was, bestond dan in het hier en daar welslagen, reeds nu, en in 't vooruitzien van de eeuwige gevolgen. Wij kunnen ons den Zoon van God niet voorstellen, als te zijner opbeuring eens gelegenheid noodig hebbende, om door een wonder zijne magt te toonen, en den lof des volks te ontvangen. Voor de leerlingen en het volk had dit, gelijk alle wonderen van Jezus, allezins groote nuttigheid. Jezus deed dezelve daarom, wanneer en zoo als zij te pas kwamen in den natuurlijken loop der dingen; zijn hoofdoogmerk was liefderijke hulp, en wij hebben niet noodig eene vooraf bepaalde schikking daaromtrent angstvallig op te zoeken.

Overheerlijk en met meesterlijke welsprekendheid schetst het derde deel dezer Leerrede de natuur en de voordeelen der gelatenheid in tegenspoeden, en Jezus,

Digitized by Google

ſlapende in den ſtorm op zee, wordt tot eene zinnepreent dezer gelatenheid genomen. Wij hebben met warme achting in den Eerw. BROES den man gezien, die ook dit gebruik — zeker een der nuttigſte en waardigſte — van de bijbelſche verhalen weet te maken.

De 24ſte Leerrede handhaaft *de Evangeliſche berigten aangaande Jezus karakter en wonderbedrijven, tegen de bedenking, die, uit de verwerping van hem door velen zijner tijdgenooten, wordt afgeleid.* Tekst, Marc. III: 22. — Kort en ſchoon wordt het voorgeſteld, en zeer juist onderſcheiden, dat hier geen berigt, maar een oordeel is; en in het tweede deel vinden wij een juist en waardig voorſtel van de nadeelige beſluiten, die uit dit oordeel der Pharizeën zouden kunnen afgeleid worden, maar die door het onderſcheiden tusſchen *meening* of *oordeelvelling* en *historisch berigt* gereedelijk worden ontzenuwd. Beide, met derzelver kenbaar in den Bijbel doorſtralende eigenſchappen, naast elkander geſteld, doen hier alles af. Hierbij komt, dat het wonder door de Pharizeën niet *ontkend*, maar aan eene verkeerde oorzaak, werking des Duivels, wordt toegeſchreven, waardoor zij tevens, wanneer deze meening kan wederlegd worden, gelijk zij kan en wordt, tegen dank het wonder erkennen, dewijl zij de daad bovennatuurlijk noemen. Het derde deel der Leerrede bevat eene aanwijzing, hoe omzigtig men zich te gedragen hebbe bij het overnemen van eens anders gevoelen, vooral in zaken van den Godsdienst. Er wordt, en met regt, aangeraden, het nadeelige oordeel aangaande den Godsdienst altijd te wantrouwen; dus hetzelve van nabij te bezien, enz. In het derde ſtuk dezes deels wordt geleerd, dat wij, integendeel, wanneer er over onszelven geoordeeld wordt, het gunſtige gevoelen moeten wantrouwen. De bijvoeging van dit ſtuk komt ons voor de eenheid van het onderwerp te vernietigen.

Schoon in 't voorbijgaan wel is opgegeven, uit welke bronnen de tegenſpraak tegen den Godsdienst voortvloeit,

Digitized by Google

vloeit, hadden wij echter, omdat het hier juist de plaats daartoe was, den Redenaar gaarne wat meer bijzonder zien ſtilſtaan bij de onreinheid van hart, die den weg ter overtuiging alzoo toeſluit, dat de onreine zichzelven diets maakt, niet te zien, wat hij ziet, zoodat hij niet, als 't ware, tot zichzelven zegt: dit of dat is wel zoo; dan ik wil het *zoo* niet beſchouwen — maar zich ten volle overtuigd houdt, dat het zoo *is*, gelijk hij het beſchouwt. Deze is de ſtaat van uiterſte verſtoktheid, voor welke, gelijk voor het lasteren van Jezus wonderen, als zonde tegen den H. Geest, geene hulp meer is. Het doen van Gods wil, zegt Jezus zelf, geeft overtuiging aangaande de goddelijkheid van zijne leer; het tegendeel verwijdert van deze overtuiging. Waarom nu niet gewaarſchuwd tegen deze onreinheid, als iets, dat den mensch eindelijk voor alle overtuiging onvatbaar maakt, alzoo dat ook de wonderen van Jezus deze niet meer kunnen te weeg brengen. Zulk een voorſtel zou menigeen' tot zelfonderzoek en zelfkennis kunnen brengen, en leerzaam uitſluitſel geven aangaande het ongeloof, dat er in de wereld is, zoodat de menigvuldigheid van hetzelve geene twijfelingen tegen den Godsdienst zou kunnen baren. De vraag, bij twijfelingen, blijft toch altijd deze: wenscht gij, dat het waar mogt zijn, wat gij in twijfel trekt, of niet? — zoo ja, dan kunt gij geholpen worden; zoo neen, dan ligt de grond der twijfeling of des ongeloofs in uwe onreinheid, en geen betoog, geene wonderteekenen zullen u overtuigen, zoo lang deze grond aanwezig is.

De 25ſte Leerrede, naar Hand. VI: 7b, toont *den hemelſchen oorprong en de voortreffelijkheid des Evangeliums, ter gepaster uur in het licht geſteld door de bekeering van eene groote ſchaar vijandige Priesters.* Deze preek is geleidelijk en ſchoon. Menschkundig en godsdienſtig worden de middelen opgegeven, door welke God het hart dezer Priesteren kan getroffen hebben, en zijne genadekracht aan hen bewezen. Alle dweeperij wordt door deze opgaaf de weg afgeſneden; de middelen

Digitized by Google

len worden als natuurlijk, en 's menschen medewerking als noodzakelijk kenbaar. Minder beviel ons de vaststelling eener reden, waarom deze Priesters niet een of twee jaren vroeger bekeerd waren; namelijk: dan zou Christus niet gekruist, en het groote Godsontwerp ten aanzien van onze herstelling niet zijn tot stand gekomen. Mag dit gelden van eene schare Priesters, dan ook van allen; en wij zouden niet meer mogen stellen, dat Christus lijden en sterven moest, omdat de menschen zoo waren; maar dat de menschen, in 't bijzonder de Joden, zoo hadden moeten zijn, opdat Christus gekruist zoude worden. De logisch-denkende BROES gevoelt zelf, welke onbestaanbare gevolgtrekkingen hieruit zouden voortvloeijen.

(*Het vervolg hierna.*)

Leerredenen van L. W. VAN DER WEIDE, *in leven Predikant te Dokkum. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen. 1815. *In gr.* 8*vo.* 244 *Bl. f* 2-:-:

Een bundel Leerredenen, waarvan wij in de nieuwspapieren meenen gezien te hebben, dat deze eerste druk reeds is uitverkocht, en die inderdaad een zoo gunstig onthaal overwaardig is. De Eerw. ADRIANI, des overledenen Schoonvader en Ambtgenoot, heeft deze uitgave (door Ds. MUNTINGE, te *Wageningen*, bezorgd) vooraf doen gaan door een kort, maar belangrijk levensberigt, waaruit wij den te vroeg gestorvenen VAN DER WEIDE leeren kennen als een uitmuntend Christenleeraar en een regt beminnelijk mensch, die hoofd en hart op de regte plaats had, en nog geen dertig jaren oud, helaas! der vaderlandsche Kerke ontrukt werd. Dit levensberigt, hoe vereerend ook voor den overledenen, heeft allezins het kenmerk van eenvoudige waarheid. De onderwerpen der voortreffelijke Leerredenen zijn: *Het oordeel van Jezus over het getal der*

Digitized by Google

der genen, die zalig worden. Matt. VII: 13, 14. — *De onzekerheid van den tijd onzes doods.* Gen. XXVII: 2b. — *Het geloof aan God.* Pſ. XIV: 1a. — *De nuttigheid des eenzamen gebeds.* Matt. VI: 6a. — *De aard der wedergeboorte.* Jo. III: 3. — *De noodzakelijkheid eener ware godsdienſtigheid in onze huisgezinnen.* Joſ. XXIV: 15b. — *Over de droefheid ten aanzien van de ondeugden onzer medemenſchen.* Pſ. CXIX: 136. — *De behoorlijke waardering van het leven.* Job X: 1a. *Aanprijzing van het gebed in lijden.* Jac. V: 13a. — *Het nut van ſlapelooze nachten.* Esth. VI: 1. — *Over Gods grootheid.* Pſ. CXLV: 3. — *Nabetrachting op het Avondmaal.* Hand. II: 46, 47. Het wezenlijk onopgeſmukte eenvoudige, het echte voelbaar Christelijke der zedeleer, het treffend en overtuigend ſpreken door het verſtand tot het hart, — zou dit het zijn? of is het het gevoel, dat zich ons onwederſtaanbaar opdringt: de man ſpreekt uit innerlijke overtuiging, en leeft zoo als hij leert, hetgeen ons in deze Leerredenen zoo bijzonder bekoort? Voor het minst, zeker weemoedig gevoel, over het zoo ſpoedig wegbloeijen eener zoo heerlijk veel belovende plant, weêrhoudt ons om eenig gedeelte af te ſchrijven; terwijl ook, blijkens het ruim vertier, eene meer bijzondere aanbeveling alhier overbodig is.

Onderzoek nopens drie zaken, welke in den aanvang des Bijbels voorkomen, namelijk de ſchepping, de levensjaren der eerſte menſchen, en derzelver kennis en bekwaamheden. Te Leyden, bij J. van Thoir. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl. f* :-18-:

Dit werkje, zoo 't ſchijnt, door een' welmeenend' man geſchreven, had, na het vele goede en ſchoone, 't welk wij over de genoemde ſtoffen bezitten, in 't bijzonder na den *Bijbel voor de Jeugd* van VAN DER PALM,

Digitized by Google

PALM, waarin al het goede, dat hier voorkomt, veel beter gezegd wordt, gerust ongedrukt kunnen blijven. De man, die althans geen Godgeleerde van beroep moet zijn, (of anders onverantwoordelijk in zijne ſtudien ten achter is) verklaart het geheele verhaal van MOZES plat letterlijk prozaisch, even alsof de Geſchiedſchrijver in onzen ſtijl en in onze manier zijn verhaal had opgeſteld. Hij beroept zich daartoe op plaatſen uit het Nieuwe Verbond, die ons vermanen, *alles* te gelooven, wat MOZES en de Profeten geſchreven hebben. Doch gelooft *hij* zulks nu niet, die b. v. door *ſcheppingsdagen* geene dagen van 24 uren verſtaat, hetgeen toch, zoo als VAN DER PALM te regt aanmerkt, eene onmogelijkheid was, daar de aarde nog niet om de zon wenteldé, 't welk toch de oorzaak is van avond en morgen, of nacht en dag? De Schrijver van dit boekje is zelfs (om zoo eens te ſpreken) *ultra*-letterlijk, daar hij door de *Aarde*, waarvan MOZES Gen. I ſpreekt, *alle* de hemelbollen, zonder onderſcheid, en door *Hemel* ſlechts de *ruimte* verſtaat, die ook te gelijk, op dat zelfde oogenblik, vóór 6000 jaren, zou geſchapen zijn. Waarom dan niet ook tevens den *tijd*? — Over *de levensjaren der eerſte menſchen* worden goede bedenkingen in het midden gebragt, ten bewijze, dat het geene jaren van drie, vier of zes maanden waren, en aangedrongen uit de tijdrekening van den Zondvloed: iets, hetgeen echter ook VAN DER PALM, en beter, heeft. — Voor het overige zijn hier eenige goede, ſchoon geheel niet nieuwe, bedenkingen over *de kennis en bekwaamheden der eerſte menſchen*, die echter, onzes inziens, te verre gaan. Wanneer men, namelijk, den mensch in den aanvang reeds zoo ſchrander, reeds zoo hoog verlicht, zoo in alles bedreven ſtelt, vanwaar dan die voortreffelijke, menigmaal opgemerkte, trapswijze opklimming in het Goddelijk onderwijs, van de wieg tot de kindschheid, tot de jeugd, en eindelijk tot den mannelijken ouderdom des menschdoms? Was toch dit reeds in den beginne zoo volvol-

Digitized by Google

volleerd, waartoe behoefde het dan door zoo menigvuldige, geheel bijzondere ſchikkingen en Godsverſchijningen, en daarna door den geſtrengen *pedagoog*, de wet van MOZES, tot de vatbaarheid voor eene volmaaktere bedeeling te worden opgeleid? Tegen het onwaardige ſtelſel van oorſpronkelijke *menſchdieren* zijn wij zoo zeer als de Schrijver; maar wie aan het menſchdom eene *kindſchheid*, of *kinderlijken ouderdom*, ontzeggen wil, die zondigt tegen alle *Analogie*, en tegen den geheelen geest der allengs verhelderde Openbaring.

De ſtijl van dit werkje is duidelijk, doch ook van de geringſte bevalligheid ontbloot. Nog eens: het oogmerk was waarſchijnlijk zeer goed; doch de Schrijver zal wel niet vele twijfelaars van zijn gevoelen overtuigen, en die het met hem eens zijn — wel nu, die kunnen in betere geſchriften te regt. Maar nogtans dragen wij hem achting toe voor de allezins beſcheidene wijze, waarop hij van zichzelven, en ook van zijne tegenſtanders, ſpreekt, tegen welken hem niet één hard woord ontſnapt. Eere hebbe daarvoor zijn hart! en wanneer dit hem drong, om hetgeen hij voor noodzakelijke waarheden hield, ten nutte zijner medemenſchen, aan het licht te brengen, dan verdient hij allen lof. Doch hij moest zijn handſchrift liefst vooraf aan een' *kundig*' vriend ter lezing gegeven hebben.

Flesſinga Zelandus aan zijn Zoontje; of Inleiding tot Godsdienſtig en Zedekundig Onderwijs. II Stukken. Te Leyden, bij J. van Thoir. 1815. *In gr. 8vo. Te zamen* 361 *Bl. f* 2-4-:

Het gaf ons wezenlijk genoegen, te zien, hoe ernſtig en hartelijk een man van den beſchaafden ſtand en opvoeding het godsdienſtig onderrigt van zijn kind, in eigen perſoon en met de gemoedelijkſte trouw, behartigt; dat hij Bijbel en Christendom hoog waardeert, en

Digitized by Google

en vrees voor God en liefde tot den Zaligmaker, te gelijk met de beste lesſen om zijn kind tot een deugdzaam man en nuttig lid der maatſchappij te vormen, het jeugdige hart zoekt in te planten. Dit wekte ons gevoel van hoogachting zoo zeer, dat wij naauwelijks van ons kunnen verkrijgen, de aanmerkingen, welke wij op de uitvoering van dit allezins prijswaardige doel hebben, hier ter neder te ſtellen; nogtans zijn wij dit aan onze Lezers verpligt, waaronder er zijn kunnen, die onze aanmelding hebben afgewacht, alvorens zij juist dit nog al uitvoerig werkje, als de beste handleiding bij het onderrigt hunner kinderen, zich hebben aangeſchaft. Als zoodanig nu kunnen wij deze *Inleiding* niet aanmelden. Wat het eerſte ſtuk betreft, hetwelk geſchiedkundig-leerſtellig is, houden wij des Schrijvers goeden wil voor het beste; het hapert en aan volledigheid, en aan evenredigheid, en aan het juiste midden tusſchen te groote uitvoerigheid en al te groote bekorting. Ook twijfelen wij zeer, of alles berekend zij voor de vatbaarheid en belangſtelling van een *zevenjarig* kind, hoedanig het zoontje van den waardigen Schrijver was, voor wien deze brieven allereerst geſchikt werden; en hoezeer wij ons niet geroepen voelen, het zedelijk bederf, uit de eerſte Paradijs-geſchiedenis oorſpronkelijk, en de ſchromelijke gevolgen daarvan voor alle nakomelingen, en even weinig de noodige en door Jezus (meer dan een mensch, ja zelfs een heilig, onſchuldig en Goddelijk wezen) aan God gegevene voldoening voor de zonden van het menschdom, zoo als de Schrijver die opvat, hier of te loochenen, of toe te ſtemmen; zoo is het ons echter bedenkelijk, daarover op die wijze, *tot inleiding van Godsdienst en Zedekunde*, te ſpreken bij een nog maar zevenjarig kind. Met dat al zeggen wij daarom niet, dat de vader, die er alzoo over denkt, er geheel van zwijgen moet; en wij voelden hier en daar, dat de Schrijver op de regte wijze het kind regt goed van de zijde van het hart zoekt aan te grijpen, hetwelk, bij dien eerſten leeftijd vooral, allezins doelma-

Digitized by Google

matig is. — Het tweede ſtuk vonden wij over het geheel beter en meer algemeen bruikbaar; het bevat de nuttigſte, en (voor het kinderlijk verſtand en hart ook?) doorgaans goed ontwikkelde, levensregelen en zedekundige voorſchriften; hoewel er ſommigen onder zijn, hoe volkomen waar en goed gemeend dan ook, welker beoefening wij eenen zevenjarigen HENRY moeijelijk zouden toevertrouwen, ten zij dan onder het vaderlijk of een ander waakzaam oog: b. v. „ Het is vooral in „ een land, dat niet bergachtig is, van gewigt voor „ jonge lieden, zich door het beklimmen van ladders, „ torens of gebouwen, door over daken te klauteren, „ langs goten op de huizen te wandelen, of bij gele„ genheid op ſchepen in den mast te klimmen, aan het „ ſtaan op hoogten te gewennen; want, bevindt men „ zich, ouder geworden zijnde, dan eens in bergach„ tige landen of ſtreken, of waar het ook wezen mo„ ge, of te pas kan komen, dan zal men den hinder „ niet hebben, dien men er anders van hebben zou, „ en vele genoegens in het zien van heerlijke vergezig„ ten kunnen genieten, die men anders zou moeten „ misſen en ontberen." Voorzigtiglijk bewerkten wij ook wel gaarne bij het kind de hier bedoelde hebbelijkheid; maar aan eenen zevenjarigen knaap durven wij in diervoege niet ſchrijven. — Taal en ſtijl van het werkje kenmerken den beſchaafden man.

Waarnemingen over het gebruik der faba pechurim in den fluor albus, door J. H. DE HES, *Med. Doct. te Medemblik, en* W. EGELING, *Med. Doct. aan den Uithoorn. Te Leyden, bij* Haak en Comp. 1815. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Deze waarnemingen zijn door de beide nog jeugdige Geneesheeren elkander briefswijze medegedeeld. Zij ſtrekken alle ten bewijze van de werkzaamheid der *pe-*

chu-

Digitized by Google

churim-boonen in de lastige en dikwijls voor gezondheid en leven gevaarlijke kwaal, op den titel vermeld. Die van den Heer DE HES zijn slechts vier in getal; zij zijn een weinig oppervlakkig gesteld, en bewijzen, ja, dat dit middel in den witten vloed helpt, doch geven anders weinig inlichting, aangaande den staat der lijderessen, de geschiedenis der kwaal, de bijzondere omstandigheden, welke dezelve wijzigden, enz. In 't bijzonder is dit het geval met de 3de waarneming, waar de Schrijver vrij luchtig over eene *cephalalgie* stapt, welke hem echter zelf *belangrijk* voorkwam, en wier waarschijnlijk verband met den witten vloed het wel der moeite waardig ware geweest nader te onderzoeken. De waarnemingen van den Heer EGELING zijn talrijker en tevens uitvoeriger, makende hij ons meestal nader met zijne lijderessen bekend, en met de omstandigheden, welke op de ziekte en op de behandeling invloed hadden. Doch ook in deze waarnemingen missen wij dikwijls de duidelijke aanwijzing van de gesteldheid der zieke en van de gronden der behandeling, b. v. in de 1ste en 3de waarneming, enz. En het is echter bij de aanprijzing van eenig geneesmiddel van het hoogste belang, dat men den waren toestand des lijders juist en treffend wete te schilderen. Hoe toch zal de lezer kunnen oordeelen, of de hem voorkomende gevallen met de beschrevene overeenkomen, of niet? Onze beide Schrijvers zullen ons toch gaarne toestaan, dat de naam eener ziekte weinig tot de zaak doet; dat b. v. *fluor albus* van een' zeer verschillenden aard kan zijn; iets, dat DE HES ook nog met een woord aanmerkt. De veneriſche en ontstekingachtige vloed daargelaten, blijft het toch nog de vraag, of de *pechurim*-boonen in alle *fluor albus* uit verslapping, en in elken graad van denzelven, dienstig zijn; of er niet somtijds meer zamentrekkende, somtijds meer prikkelende maag-, somtijds meer zenuwversterkende middelen noodig zijn. Het blijft dus altijd der verdere navorsching aanbevolen, te onderzoeken, wanneer eigenlijk dit middel baat.

On-

Digitized by Google

Ondertusschen achten wij, dat ons geneeskundig publiek den bekwamen Schrijveren dank verschuldigd is voor hunnen ijver, daar zij genoegzaam bewezen hebben, dat het bedoelde middel bijzonder werkzaam is, en dus zeer verdient aangeprezen te worden. Zij zouden echter dien dank nog oneindig meer verdiend hebben, wanneer zij wat dieper in hun onderwerp getreden waren, en in het stellen der waarnemingen de regelen der kunst meer in acht hadden genomen.

Belangrijke Bijdragen tot het Animalisch Magnetismus, in Brieven; door W. VAN DER HELD, *te Dordrecht. Te Dordrecht, bij* G. Bonten. 1816. *In gr.* 8vo. *III en* 60 *Bl. f* : -12-:

De Schrijver noemt deze Bijdragen, met regt, *belangrijk:* er wordt niets minder in bewezen, dan dat onze dampkring vol *geesten* is; dat daarin onze afgestorven vrienden om ons heen waren, en zelfs zoo vriendelijk zijn, van den gemagnetiseerde de middelen te komen influisteren, welke hij noodig heeft; dat voorts de menschelijke geest *alomtegenwoordig* is, of althans, *in hetzelfde oogenblik, op meer plaatsen te gelijk aanwezig zijn kan;* alsmede, dat vele waarheden van den Christelijken Godsdienst, welke tot dusverre onbegrijpelijk waren, door het *Magnetismus* worden opgehelderd. Wij zullen niet veel woorden meer behoeven, om onze Lezers aan te sporen, zich dit boekje (hetwelk toch ook maar weinig stuivers kost) eigen te maken, en in een verloren uurtje te doorbladeren. Het is toch wel der moeite waardig, te leeren, (bl. 21) *hoe de Engelen te voren ook bewoners der aarde* (*) *geweest*

(*) Zoude dit ook eenige opheldering geven, omtrent het leerstuk der *Praeädamiten?*

Digitized by Google

weest zijn; hoe de menschen hier op aarde als in een rook wandelen, welke van beneden naar boven piramidaalswijze opstijgt, en hoe ieder mensch van eene menigte geestelijke wezens omringd is; hoe uit de helderheid of graauwheid van de dampen der menschen derzelver bedoelingen (te weten voor den gemagnetiseerden helderziende) *zigtbaar zijn*, en dergelijke gewigtige waarnemingen meer. Wij vreezen slechts, dat de groote waarheden, welke VAN DER HELD, als zoo vele gevolgtrekkingen, uit een paar *magnetische* behandelingen afleidt, bij *ongemagnetiseerde* helderzienden niet veel ingang zullen vinden. Het is toch jammer, dat de waarheid, vooral de magnetische waarheid, dikwijls zoo onwaarschijnlijk is!

De laatste Veldtogt van NAPOLEON BUONAPARTE, *door Mr.* JACOBUS SCHELTEMA, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Instituut en andere Maatschappijen van Wetenschap. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1816. *In gr.* 8vo. *XVI en* 300 *Bl., en* 172 *Bl. Bijlagen. f* 5-5-:

Het werk, hier door ons aangekondigd, verschijnt niet onverwacht. Reeds eene poos tijds was het oogmerk van den Schrijver daartoe bekend; men wist, dat hij zelf naar *België* gereisd was, om de plaatselijke liggingen op te nemen; men kende zijne bekwaamheden in den stijl der Geschiedenis, onder andere ook uit de *Vergelijking der afschudding van het Spaansche en Fransche juk;* en men zag dus niets middelmatigs, bij het verhaal van zulk eene gebeurtenis, te gemoet. In deze hooggespannen verwachting deelden ook wij, en — wij zijn niet teleurgesteld geworden. Het werk is, naar ons gevoelen, het onderwerp en den Schrijver waardig.

Vooraf gaat eene *opdragt* aan den Prins van *Oranje*, den

Digitized by Google

den held der gebeurtenis. Het vaderlandsche hart van SCHELTEMA stort zich hier, in bondige taal, jegens den spruit van FREDERIK HENDRIK uit, gelijk HOOFT voorheen jegens dezen held, bij de opdragt zijner *Nederlandsche Historie*, zijn bewonderend gevoel had botgevierd. Deze *kortbondigheid* en *zaakrijkheid* van stijl, aan kracht van taal gehuwd, welke het eigendom van den *Nederlandschen* TACITUS zijn, heeft de Heer SCHELTEMA zich door lange beoefening zoo eigen gemaakt, dat die bij hem in bloed en merg zijn overgegaan, en hij dus de voordragt van HOOFT navolgt, zonder eene altijd belagchelijke gemaaktheid, die slechts zinsneden en woorden ontleent, en niet let op de groote taalverandering, in twee Eeuwen tijds voorgevallen.

De Geschiedenis zelve begint met eene noodzakelijke *inleiding*, en de voorbereidselen tot den veldtogt. Meesterlijk worden dezen geschetst; en hier is eigenlijk de Geschiedschrijver (natuurlijk door zijne betrekkingen meer met staatkundige handelingen, dan met de bijzonderheden der krijgsverrigtingen gemeenzaam) op zijnen waren grond. Zij geven hem meer dan eens gelegenheid tot korte, fiksche trekken, en tafereelen, die den meester kenmerken; b. v. de vlugge schets van het onderwerp, op bl. 2—7; de zedelijke gesteldheid des *Franschen* legers, bl. 13—15; de schilderij der snelle, doch voor hemzelv' al te vroege, wederverheffing van NAPOLEON, bl. 25—29; van zijn' benarden toestand, bl. 35—45, e. a. m. Wanneer nu verder de Schrijver, volgens zijn ontwerp, de optogten, bewegingen en schokken der wederzijdsche legers moet vermelden, zoo is het niet wel mogelijk, overal dezen toon vol te houden; te minder, daar de hedendaagsche krijgskunde, die slechts in groote *massa's* vecht, meer eene *algemeene* dan *bijzondere* dapperheid vereischt, en dus den nieuweren Geschiedschrijver daaromtrent bij dien der Oudheid in een' nadeeligen stand plaatst, ja zelfs nog bij HOOFT, in wiens verhaal meer de worsteling doorstraalt

Digitized by Google

ſtraalt van een *Volk*, 't geen van ſtad tot ſtad, ja bijna van man tot man, den vijand wederſtaat, dan van krijgsmachines (gelijk toch de hedendaagſche legers zijn).

Deze aanmerking ſtrekke geenszins, om de verdienſte van den Heer SCHELTEMA te verkleinen, maar veeleer om die in een helder daglicht te ſtellen, daar hem de overwinning op die zwarigheid zoo menigmalen gelukt is, vooral in de meesterlijke ſchildering van het ſlagveld te *Quatre-Bras* (bl. 110), de hagchelijke kans bij *Waterloo* (bl. 128—131), het deel der *Nederlanders* in het barnende gevaar (bl. 154—158), de zege (bl. 172—178), de vervolging (bl. 183—192), het ſlagveld bl. 192), de aandoeningen te *Bruſſel* (bl. 196), en verv. Hij heeft zich met reden van dat overdrevene *Purismus* onthouden, 't welk alle legertermen in zuiver *Nederlandſche* bewoordingen wil uitdrukken, en waarvan HOOFT in zijnen tijd zulke affchrikkende voorbeelden gegeven heeft. Doch waarom dan toch blijkbaar *onduitſche* woorden te *hollandiſéren*, door b. v. *korpſen*, *kavallerie* enz., in plaats van met de *c*, die den vreemden oorſprong kenſchetst, met de *k* te ſchrijven, en dus het burgerregt te ſchenken?

Na dus den *vorm* dezer belangrijke Geſchiedenis kortelijk beſchouwd te hebben, zullen wij nog iets van de *ſtoffe* zeggen. De hoofdzaak is zekerlijk genoegzaam bekend; en ſommigen zullen misſchien vragen: waartoe deze nieuwe Geſchiedenis, na zoo vele berigten van de *Engelſche*, *Pruisſiſche* zijde, van *Franſche Buonapartisten* en Koningsgezinden? Maar ééne zaak was, buiten ons land, niet of naauwelijks bekend; alle deze verhalen zwegen er van, en zij verdiende toch zoo volkomen, door geheel *Europa* geroemd te worden, bij ons van mond tot mond te vliegen: *het aandeel van Nederlanders in die gevechten; de lof onzer dapperen.* Dit oogpunt is het, dat de Heer SCHELTEMA zich gekozen heeft, en daarop komt de ſlotſom zijner naſporingen neder. Dat dus de Prins van *Oranje*, wien reeds de ſtem der Natie *den Held van Nederland* noemt, het

Digitized by Google

het middelpunt dezes verhaals zij, is ligt te bevroeden; en met volkomen regt zegt SCHELTEMA: „ Bij den „ *Nederlandſchen* Schrijver konde er geen twijfel zijn, „ aan wien de Geſchiedenis der laatſte krijgsbedrijven „ moest worden opgedragen." Doch, behalve deze handhaving van de eer eener Natie, bij den vreemdeling, dien zij altijd meer dan regt doet, zoo menigmalen miskend, wilde de Schrijver ook vele misvattingen, die de onderſcheidene verhalen dezer gebeurtenis bij den tijdgenoot hebben in omloop gebragt, voor de fakkel der oordeelkunde en het licht der waarheid doen verdwijnen. Van dien aard is, onder andere, het volkomen valſche verſlag van den dood des Hertogs van *Brunswijk* in den *Rheiniſchen Merkur*, dat bekende blad, waarin goede bedoelingen zoo vaak langs verkeerde middelen zouden bereikt worden, en gezonde aanmerkingen naast leugenachtige berigten ſtonden. (Zie bl. 113 in de Noot.) Dit berigt, hetwelk den Hertog de eere des eerſten wederſtands, die met alle regt onzen Kroonprins behoort, bij uitſluiting toekent, zelfs met een' ongunſtigen tegenſlag op de andere Bevelhebbers, die den dans van het vrolijke bal boven den krijgsdans, het ſpel der dansmuzijk boven het ſpelen van het geſchut zouden hebben verkozen, wordt met den aan verontwaardiging grenzenden ernst, dien de zaak vereischt, gelogenſtraft.

De *bijlagen* en *bijvoegſels*, ſchoon reeds van elders bekend, behooren tot eene Geſchiedenis als deze. Het zijn (behalve een geſprek van NAPOLEON met den *Zwitſerſchen* Generaal D'AFFRY) de *officiële* berigten der *Nederlandſche*, *Britſche*, *Pruisſiſche* en *Franſche* Veldheeren; de maatregelen van den *Hollandſchen* Oppergeneesheer BRUGMANS, aan wien de *Brabanders* (en dat zij dit nimmer vergeten!) de bewaring voor de legerpest te danken hebben, die hun *ſchoone* land in eene woestijn had kunnen verkeeren; lijsten der Ridders van de *Willemsorde;* de namen derzulken, die zich door dapperheid onderſcheiden hebben, doch in of na den ſlag gebleven zijn; brieven van rouwbeklag aan

Digitized by Google

derzelver nabeſtaanden; ſtaatsſtukken, betrekkelijk de *dotatie* van het *domein Soestdijk;* ſtaat en verdeeling van de beide legers der Bondgenooten; naauwkeurige ſtaat der verliezen, vooral der *Nederlanderen*, met de naamlijst der geſneuvelde en gekwetſte Militairen, (misſchien zou hiervan, om het werk min kostbaar te maken, wel iets hebben kunnen achterwege blijven;) voorts *nalezingen* en eene *narede*, grootendeels getrokken uit een *Engelsch* verſlag van den veldtogt, en, als toegift, een vers van Mr. D. J. VAN LENNEP, volmaakt in den ouden geſpierden trant, en genoegzaam met de kracht van VONDEL gedicht. Eene *kaart* heldert de onderſcheidene togten en ſtanden der legers op.

Heeft de Schrijver zijn oogmerk bereikt, heeft hij aan *Nederlands* heldenroem eene gedenkzuil geſticht, duurzamer ligt dan metaal, ook zijnen naam zal die zuil vermelden, en de nakomelingſchap zal vernemen, dat, na een' langen nacht van ſchande, in dit heerlijk tijdſtip, waarop *Nederland* op nieuw te land en ter zee zijne vijanden (die tevens de vijanden der menschheid zijn) weêr te overwinnen, het ook zoo vele Dichters vindt, om zijnen roem te bezingen, zoo vele Redenaars, om dien te vermelden, en eene trits waardige Geſchiedſchrijvers, STUART, SCHELTEMA en (dien wij boven allen moesten genoemd hebben) VAN DER PALM, wiens *Gedenkſchrift* op onze verlosſing door de beste keurmeesters van ſtijl en inhoud de bekrooning zoo ruim is waardig geoordeeld. Mogten wij ons lang in zoo veel licht en luister verblijden; en mogten dezelve, niet meer tanende door zucht tot het vreemde, bij een deugdzaam nakroost ſteeds helderder ſchijnen!

Wij kunnen ons niet onthouden, tot regtvaardiging van onzen lof, aan den ſtijl dezes werks gegeven, als een ſtaaltje, van de reeds aangeſtipte ſchets van het geheel (bl. 2) het volgende mede te deelen.

„ *Europa* was in rust bij den aanvang. De tijding: BUONAPARTE *is gelandt!* rolt gelijk de donder in eenen ſtillen zomernacht; een ieder ſpringt op, grijpt naar

maar het geweer, en geheel *Europa* is in blakenden oorlog. Het verſchrikkelijkſte verraad baant NAPOLEON den weg tot den troon. In twintig dagen reist hij van *Cannes* naar *Parijs*. Koning LODEWIJK verlaat *Frankrijk*, en het Huis van *Bourbon* is ten tweeden male balling 's lands. De *Corſicaan* overweldigt de kroon ook ten tweeden male, en nu ſchijnt de man des bloeds de man des vredes: de wolf is op *Elba* in een lam veranderd. Niemand gelooft zijne geveinsde gematigdheid: Alle Vorſten en volken vereenigen zich tegen hem alleen.

„ Zijne *Franſchen* wapenen zich insgelijks, en alle bedrijven van het groote treurſpel, *de Omwenteling*, worden op nieuw in ééns afgeſpeeld: de kortheid des tijds houdt de vernieuwing der bloedtooneelen tegen. MURAT verrijst aan het zuiden, en dreigt *Italië* in brand te ſteken. Hij ſtijgt als een vuurpijl, en verdwijnt even ſpoedig. De troon van *Napels* wordt verlaten, en Koning FERDINAND van *Palermo* derwaarts geroepen, zoo onverwacht, dat het vóór weinige dagen onmogelijk ſcheen, en nu nog hemzelven ongeloofelijk moest voorkomen.

„ Op het einde tegenſtand van den geweldenaar aan alle zijden. Binnen 's lands de *Vendée* aan het blaken, en alles gereed tot uitbarſting; buiten 's lands de legers in aantogt, legers van getergde en verbitterde vijanden, op wier genade nu, na het verſmaden der groote barmhartigheid van het vorige jaar, niets meer te hopen viel. Eensklaps valt NAPOLEON met al zijne magt in het Rijk der *Nederlanden*, en ons vaderland geraakt in het grootſte gevaar. Er volgt een veldtogt, een veldtogt van vijf dagen, waarin meer gebeurd is, meer bloeds geſtort werd, dan in vele vroegere oorlogen, met zoo vele en meer jaren op de gedenkrollen der menſchelijke ellende gekenmerkt. In het eerst wordt het *Pruiſiſche* leger overhoop geworpen door de overmagt en het geweld van den aanval; dan, te zelfden dage ſtoot de geweldenaar reeds het hoofd op onze hel-

Digitized by Google

dendrommen, onder den Prins van *Oranje*. WELLINGTON kiest vervolgens de meest geschikte plaats voor den grooten slag, en volvoert zijne voornemens met ongezien beleid. BLUCHER vertoont het wonder, om met een geslagen leger op den tweeden dag te kunnen aanvallen; en zoo wordt er in de velden voor *Waterloo* het groote gerigt gehouden. De Almagtige vonnist; Hij maakt de raadslagen der boozen en de gewone werkingen der Natuur, zoo wel als het beleid der bevelhebberen en den moed der legers aan deze zijde, dienstbaar tot het hooge doel, en zoo wordt deze veldslag de meest beslissende, waarvan de Geschiedenis gewaagt. Het schoonste en sterkste leger wordt in één vernietigd, en met hetzelve verdwijnt de magt des geweldenaars. NAPOLEON komt alleen terug over de *Sambre*, gelijk XERXES over den *Hellespant*."

Ten besluite nog eenige trekken uit de regt Vorstelijke opdragt aan den Prins van *Oranje*.

„ In het warme gevoel des harten zie ik mij vervrijmoedigd, om, bij de betuiging van mijne dankbaarheid, mijne wenschen te voegen voor Uw bijzonder belang, waarmede het algemeene zoo naauw vereenigd is. Zij bepalen zich voornamelijk, dat Uwe dapperheid en krijgskunde nooit op nieuw zoo zwaar als onlangs mogen beproefd worden. Het zwaard roeste niet, maar hetruste. De helm, reeds topzwaar van lauwer, worde niet wederom opgezet. De beschermengel van *Rusland* biedt U den mirtekrans; de zachte hand der beminnelijke Grootvorstin doorweve dezelve met de schoonste rozen, en zoo vloeije U het genot toe der liefelijkste geuren van huiselijk geluk, wel schaars in Vorstenhoven, doch waarvan het verhevene voorbeeld van Uwe deugdzame Ouderen U de mogelijkheid en de waarde tevens heeft leeren kennen.

„ Alle liefhebbers des vaderlands houden zich verzekerd, dat Gij het woord, door Uwen Vader op het plegtigst gegeven, toen Hij de verzwaarde teugels van het bewind moedig opvatte, op de begonnene wijze en in

in deszelfs voetspoor zult gestand doen. Zij verwachten den rijksten oogst van deze veelbelovende lente. Indien Uwe K. H. (het zij met de oude opregtheid gesproken) voortgaat, om met die trouw voor het vaderland te *leven*, met welke Gij niet geschroomd hebt de grootste gevaren te tarten, en des noods voor hetzelve te *sterven*, dan zal, dan kan het niet misfen, of 's volks liefde zal, terwijl de wierook der dankbaarheid uit de harten opstijgt, het hobbelige van Uwen weg met bloemen effenen, en, voor het heil van den vrede en der burgerlijke veiligheid, kroonen van olijf en eikenloof bij afwisseling aanbieden, tot dat eene onverwelkelijke kroon Uw deel worde in beter leven en vaderland."

Nationaal Gedenkboek der hernieuwde Nederlandsche Unie, van den jare 1813. *Door* J. KONIJNENBURG. *Met Platen en Portretten. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1816. *II en* 672 *Bl. f* 4-16-:

De titel dezes boeks is eenigzins zonderling. Welke *Unie* is het, die in 1813 vernieuwd is? Die van *Utrecht*, waardoor de grond tot ons eigenlijke Vaderland, de *Vereenigde Nederlanden*, en tot deszelfs voorbeeldeloozen bloei, gelegd is? Doch de aanneming der Staatsregeling, waarbij de *Souvereine Vorst der Vereenigde Nederlanden* werd aangesteld, had plaats in 1814. Of de *Gendsche* Bevrediging, die alle *Nederlanden* moest hereenigen, maar daarentegen, (*quod omen Deus avertat!*) door de weêrbarstigheid, verraderij of eigenbelangzucht der Zuidelijke Provincien, geene acht jaren duurde, eer dezen zich, tot loon voor ORANJE's vaderlijke bedoelingen en opofferingen te hunnen behoeve, den vreemdeling in de armen wierpen? Doch hetgeen hierop misschien met eenige mogelijkheid zou kunnen slaan, is in 1815 gebeurd. Wij gelooven echter, dat de Schrijver de eerstgemelde *Unie* bedoelt, waartoe zekerlijk de grond reeds in 1813 gelegd is, door de eigene vrijmaking der zeven vereenigde Gewesten. De titel is dan evenwel niet volkomen juist. *Gedenkboek van*

Digitized by Google

Nederlands Bevrijding, *Verlossing*, of *Omwenteling*, zou gepaster geweest zijn.

Het oogmerk dezes boeks, zegt de Heer KONIJNENBURG in zijn Voorberigt, verschilt ten eenemale van dat des Heeren BOSSCHA in zijne *Geschiedenis*. Het moet meer tot kleine bijzonderheden afdalen, belangrijk ook voor den tijdgenoot, maar die „ in eene wijsgeerig bewerkte Geschiedenis" niet te pas komen. De Schrijver wil, als 't ware, (gemeenzaam) tot het *Nederlandsche* Volk spreken, en hetzelve, ook door afbeeldingen in vrij aanzienlijken getale, de beleefde gebeurtenissen sprekend herinneren, en weder voor den geest brengen. Uit dien hoofde is dan ook dit werk (gelijk de Uitgever billijk doet opmerken) bij uitstek laag in prijs gesteld, en steekt daaromtrent wezenlijk zeer voordeelig af bij den onmatig hoogen prijs der *Geschiedenis* van den Heer BOSSCHA; te meer, daar de druk hier *zeer compres* is.

Uit het genoemde oogpunt beschouwd, is een *Gedenkschrift* der Omwenteling van 1813 en harer onmiddellijke gevolgen gewis voor elken *Nederlander* (der Noordelijke Provincien, die bij de verlossing alleen *werkzaam* geweest zijn) van belang, en wordt geenszins overtollig gemaakt door het werk van BOSSCHA. Wie zou over eene gebeurtenis, waarmede alle de belangen van elk' onzer zoo regtstreeks, zoo onmiddellijk in verband stonden, die zulke treffende blijken van Gods vaderzorg voor *Holland* oplevert, wie zou over zulk eene gebeurtenis niet gaarne tweederlei berigten lezen; opdat tijdgenoot en naneef ze met onuitwischbare letteren in hoofd en hart graveren? Doch wij eischen dan ook niet te veel van zulk eenen Geschiedschrijver, (zoo hij al, gelijk hier, van de vorderingen afstand doet, die de wijsgeerige Geschiedschrijver moet bevredigen) wanneer wij *duidelijkheid*, *naauwkeurigheid*, *gemakkelijkheid en levendigheid van voorstelling* in hem verlangen. Zien wij nu, of de Heer KONIJNENBURG aan deze onmisbare vereischten van een Volksboek voldaan hebbe.

Zijn stijl is meer beknopt dan uitvoerig. Zelden zoekt hij zijne *perioden* te ronden; men ziet het, dat hij meer welgevallen heeft in de afgebrokene volzinnen van SENECA, dan in de bevallige uitvoerigheid van CICERO. Wij gelooven echter, dat (hoezeer deze laatste ook tot een uiterste kan gedreven worden, en dan gewis allernadeeligst is) nogtans de dui-

Digitized by Google

duidelijkheid in een Volksboek meer nog door tamelijk lange, dan door geheel ineengedrongene volzinnen bevorderd wordt. En deze laatſte nogtans bemint de Heer KONIJNENBURG bij voorkeur: iets, 't welk hier en daar aan den ſtijl het voorkomen van moeijelijkheid en gedwongenheid bijzet. Kan, b. v. de *ledigheid grimmelen langs de ſtraten?* (bl. 70.) De Heer VAN HOGENDORP wordt op bl. 282 gezegd, eene uitvoerige ſchets van Conſtitutie ontworpen te hebben, *gegrond...op de leemten, bij ondervinding kenbaar in de te groote magt der ſteden en ſtaten*, enz. Eene Staatsregeling, *op leemten* gegrond, is zekerlijk niet voor de Eeuwen ontworpen! De Heer KONIJNENBURG heeft willen zeggen: *op de aloude Conſtitutie dezer landen, met vermijding der leemten*, enz. Uit al te grooté zucht naar beknoptheid is hij dus onduidelijk geworden; en dit is te meermalen het geval.

Wat de *naauwkeurigheid* betreft, zoo geeft dit boek zekerlijk veelvuldige blijken van onvermoeide naſporingen, in een aantal bijzonderheden, welke juist met den boven ontwikkelden aanleg des werks overeenkomen, en nergens elders gevonden worden. Wij hebben omtrent degene, die ons Vaderland aangaan, weinig of niet van belang aan te merken; doch meer dan éene grove afwijking van de geſchiedkundige waarheid is ons ten aanzien van de buitenlandſche gebeurtenisſen (die hier zekerlijk niet dan kortelijk, en als in 't voorbijgaan, worden aangeſtipt) voorgekomen. Op bl. 17 ſchijnt het, alsof in Mei 1813, toen NAPOLEON uit *Parijs* terugkwam, ſlechts *Rusland* en *Zweden* zich naauwer hadden verbonden, terwijl *Pruisſen* nog ſtêeds *wankelde!* Men weet echter, dat *Pruisſen* te *Lutzen* en *Bautzen* de *hoofdmagt*, en *Rusland* ſlechts Bondgenoot was. Zoo verre was het van wankelen, dat reeds alle jonge manſchap in *Pruisſen* vol brandende vaderlandsliefde tot de wapenen gevlogen was! NAPOLEON nam ook zijne ſtelling niet aan de *Elbe*, maar aan de *Saale*. Op bl. 18 wordt de ſlag bij *Lutzen* als eene *nederlaag* van NAPOLEON beſchouwd, en de *uitkomst* ter ſtaving van dit gezegde ingeroepen. Deze uitkomst was echter nadeelig voor de Bondgenooten: zij moesten tot, ja verre achter de *Elbe* terug. Wat behoeven wij thans nog het aantal hunner buitendien zoo wonderbare *zegepralen* te vergrooten? (Bl. 22.) De voordeelen, door den Kroonprins van *Zweden* op OUDINOT behaald, waren *later* dan het *Manifest* van

Oos-

Digitized by Google

Oostenrijk, hetwelk hier voorkomt, als ten deele daarop gegrond te zijn. *Pruisſen* nam ook *thans* niet eerst deel aan alle bondgenootſchappelijke bepalingen. De Schrijver laat (bl. 27) MOREAU aan de *Katzbach* ſneuvelen; het is bekend, dat hier het *Sileziſche* leger onder BLUCHER ſtond, en MOREAU ontving verre van daar, bij het groote leger, in ALEXANDER's armen, onder de muren van *Dresden*, de doodwond. *Wittenberg* (bl. 30) is *niet* vóór, maar eene vrij ruime poos ná den ſlag van *Leipzig* ingenomen. Het gerucht liep toen wel, doch dit was voorbarig. Wie zal gelooven, (bl. 32) dat de ſlag bij *Leipzig* den Bondgenooten, terwijl zij 80,000 *Franſchen* velden, niet meer dan 5000 man aan dooden en gekwetſten gekost hebbe? Zulke verkleiningen zijn der *Bulletins* van NAPOLEON waardig! Bij *Hanau* (bl. 34) waren geene *Ruſſen*, maar *Beijerſchen* en *Oostenrijkers*. Welk eene zonderlinge opgave der door de Bondgenooten in het laatst van 1813 veroverde vestingen! (bl. 35) *Stettin*, *Praag*, (eene ongerepte *Oostenrijkſche* ſtad) *Torgau*, *Lanskroon*, (in *Zweden?*) *Dantzig*, *Wittenberg*, *Nuis* (een open ſtadje, door een' kleinen ſtrooptogt, wegens de Magazijnen, overrompeld en ſtraks weder verlaten.) Hoe zondigt de opgave der veldſlagen in *Spanje* (bl. 36) tegen de Tijdrekenkunde! *Vittoria*, (in 1813) *Rodrigo*, (*Ciudad-Rodrigo*) *Bajadoz*, (beide in 1811) *Salamanca* (in 1812) en de *Bidaſſoa* (weder in 1813) ſtaan op deze wijze achter elkander. Op bl. 44 heet het, dat BLUCHER *Metz* en *Thionville* na geringen wederſtand in handen kreeg. Beide deze vestingen zijn *toen* geheel niet, en *Metz* zelfs niet in 1815, in de handen der Bondgenooten gevallen. Bij *Laon* vielen de 3000 *Franſchen* den *Oostenrijkeren* niet in handen; dezen ſtonden daar niet, maar wel de *Pruiſen* en *Ruſſen* onder BLUCHER. (Zie bl. 46. Van denzelfden veldſlag wordt nog eens op bl. 49 gewaagd.) Wie heeft iets gehoord van eene nederlaag te *Vitry* en *St. Dizier*, waarbij BUONAPARTE zelf 5000 dooden, 7000 gevangenen en 100 ſtukken kanon zou verloren hebben? In *November* (vóór de Omwenteling) zou NAPOLEON *bij de Onderhandeling te Châtillon* (die eerst in Februarij en Maart plaats had) ſtellig verklaard hebben, van het bezit der *Hollandſche* Gewesten tot geenen prijs te willen afzien. Vele dezer mistastingen ſchijnen gering, en derzelver gisping naar vitterij te zweemen; doch in eene Geſchiedenis, zoo nabij ons in tijd

en

Digitized by Google

en plaats, en van zoo veel algemeen gewigt, wordt elke bijzonderheid belangrijk. Over 't algemeen is deze eerſte afdeeling, een *kort overzigt van den Veldtogt van* 1813 *en* 14 bevattende, wezenlijk al te kort voor den inhoud, en gansch niet vrij van verwardheid in de voorſtelling; zoodat het, volgens deze beſchrijving, zeer moeijelijk zou wezen, zich een denkbeeld van deze onvergetelijke veldtogten te vormen.

De Heer KONIJNENBURG heeft vervolgens eene wijze van daarſtelling verkozen, die zich opzettelijk van de tijdrekenkundige orde verwijdert; door namelijk de Geſchiedenis in onderſcheidene *maſſa's* of afzonderlijke groepen te behandelen. Zie hier dezelve: 1.) *Kort Overzigt van den Veldtogt van* 1813 *en* 1814, *met* (*het*) *verdrag der zaamverbondene Mogendheden, te Parijs geſloten.* 2.) *Maatregelen in Holland, om zich van het juk der Franſche dwingelandij te ontſlaan.* 3.) *Komst van Z. K. H., den Heere Prinſe van Oranje, in Nederland, en de vestiging van 's Lands Conſtitutie.* 4.) *Ontruiming der Hollandſche Vestingen en Steden van Franſche krijgsbenden, door medehulp der Europeſche Geallieerden.* 5.) *Beſchouwingen, uit de voorgaande Geſchiedenis bij wijze van gevolgtrekking afgeleid.* — Deze ſtukken nu zijn bijna onafhankelijk van elkander behandeld. Na, in de eerſte afdeeling, reeds de verovering van *Parijs* te hebben vermeld, keert de Geſchiedboeker, in de tweede, naar de velden van *Leipzig*, en vijf maanden in tijd, terug, zonder zich zelfs op het reeds vermelde te beroepen. Men is in de tweede afdeeling reeds tot de verovering van *Helvoetſluis*, in Wintermaand, gevorderd; en wordt in de derde, als ware 't eene nieuwe Geſchiedenis, op nieuw rondgeleid in alle de doolhoven, en aanſchouwer van alle de botſingen, der Omwenteling van 1795 en later; iets, 't geen blijkbaar tot de *inleiding* behoord had; te meer, daar hier iets van de ſpringveren der geheele herſchepping, de overleggingen door de Heeren VAN HOGENDORP enz., gezegd wordt, om het land, met verlosſing van het ſlavenjuk, tevens eenen vasteren vorm van beſtuur te geven. Is deze *derde* afdeeling, met de vestiging der Staatsregeling op den 30 van Lentemaand 1814, ten einde, zoo moeten wij andermaal naar *Leipzig* terug, om de onderſcheidene togten en werkzaamheden der Bondgenooten te bezien, waardoor onze vestingen voor en na berend, en gedeeltelijk ingenomen werden. Niemand zal ontkennen, dat

Digitized by Google

dat deze form, door het kruisen van zoo vele telkens afgebrokene en hervatte leiddraden, den minbedrevenen Lezer moet verwarren, en hem den eigenlijken draad der Geschiedenis doen missen. Het is eene form, die alleen bij een overzigt in 't groot, bij eene vlugtige *oratorische* beschouwing der gebeurtenissen voegt, niet bij een verhaal, 't welk tot op kleine bijzonderheden afdaalt, en waarbij men dus ook eene tijdrekenkundige orde verlangt, om zich deze voorvallen te gemakkelijker voor den geest te brengen. De grootste Geschiedschrijvers hebben zelfs deze wijze van doen niet versmaad. In THUCYDIDES wordt men, om het gebeurde van elken zomer en winter uit elkander te houden, soms van *Athene* naar *Sicilië*, en vandaar naar *Thracië* of *Lesbos*, en terug, verplaatst; TACITUS boekt de gebeurtenissen van ieder jaar, hoe ver in plaats verwijderd, zorgvuldig achtereen; HOOFT drukt volkomen het voetspoor van THUCYDIDES; en zelfs HERODOTUS, hoezeer voor het oog een' anderen weg inslaande, houdt nogtans een' naauwelijks zigtbaren leiddraad vast, waaraan hij en *Egypte*, en *Scythië*, en *Afrika* vastknoopt.

Voor het overige hebben wij reeds gezegd, en bekennen nogmaals gaarne, dat er zoo vele goede en belangrijke bijzonderheden in dit werk te vinden zijn, betrekkelijk de binnenlandsche lotgevallen, dat wij het voor die klasse van Lezers, welke gaarne een welgeschreven, uitvoerig verhaal der Omwenteling willen lezen, waarin welligt ook de pogingen hunner plaats, om de vrijheid te herwinnen, of het lijden van hen en de hunnen, in de belegering hunner stad, geboekt of aangestipt worden, zonder dat zij juist de hooge vorderingen der Geschiedenis kennen of verlangen, — dat wij het voor deze klasse van Lezers nuttig en belangrijk oordeelen; maar dit oogmerk beter nog bereikt zouden keuren, indien de stijl minder gedrongen, de geschiedenis der voorafgaande en volgende veldtogten een weinig beter en naauwkeuriger uiteengezet, en de natuurlijke volgreeks der gebeurtenissen meer in 't oog gehouden ware. De zeer billijke prijs moet het werk nog te meer aanbevelen. In eene volgende *Recensie* zullen wij op onderscheidene bijzonderheden terugkomen, en aantoonen, waar het hier en daar van de Geschiedverhalen der Heeren BOSSCHA en CHAD verschille.

In-

Digitized by Google

Inwijdings-redevoering over het aanbelang van het Akademisch onderwijs in de Nederlandsche Land-huishoudkunde, gehouden door JAN KOPS, *Math. Mag. et Ph. Nat. Doct., Hoogleeraar in de Kruidkunde en de Natuurkennis der Planten, en in de Land-huishoudkunde, aan de Hoogeschool te Utrecht. Aldaar, bij* O. J. van Paddenburg *en* J. van Schoonhoven. 1816. *In gr.* 8*vo.* 71 *Bl.* f :-14-:

De herschepping van ons Akademiewezen heeft, op het voorbeeld der naburen, ook een' leerstoel voor de Land-huishoudkunde onder ons gebragt. Het oordeel over al wat nieuw is pleegt verschillend uit te vallen. Zoo gaat het natuurlijk ook met deze zaak; inzonderheid, daar men heeft goedgevonden, den jongen lieden eene zekere verpligting op te leggen, tot het bijwonen der lessen in deze wetenschap.

De Heer KOPS — een man, door jaren lange betrekking, in dit vak en deszelfs bezwaren, zoo wel als nuttigheden, te huis — heeft dus eene zeer verstandige keuze gedaan voor het onderwerp, door hem bij de aanvaarding van zijnen post behandeld. Hij heeft de zaak in het hart aangetast; hij heeft de beste inleiding voor zijn volgend werk geschreven, en naauwelijks kunnen wij ons begrijpen, hoe één zijner Ambtgenooten anders gekozen hebbe.

Ter voldinging van het belangrijk pleit, stelt hij zich de volgende vragen ter beantwoording voor: Wat is Land-huishoudkunde, en is deze wetenschap wel van genoegzame aangelegenheid voor *Nederland?* — Moet deze kennis niet alleen door de praktijk en ondervinding verkregen worden, en welk nut zal de enkel beschouwende wetenschap tot uitbreiding dezer kennis te weeg brengen? — Is niet de Nederlandsche landbouw reeds in zoodanigen bloei, dat dit hooger onderwijs zou kunnen ontbeerd worden? en zal dit zelfs geene aanleiding geven tot gewaagde en schadelijke ondernemingen? — Eindelijk: welk nut zullen de jongelingen aan de Hoogescholen van dit onderwijs kunnen trekken?

Wij kunnen den Hoogleeraar niet volgen bij alle deze beschouwingen. Wij kunnen alleen zeggen, dat hij den stelligsten tegenstander toch menige waarheid, menige gedachte zal opperen, die ingang vindt. Veel aardigs en treffends komt in

Digitized by Google

in het bijzonder, voor omtrent het nut dezer wetenſchap voor onderſcheidene betrekkingen en oefeningen van den mensch. Alles is daarenboven in eenen zeer vloeijenden, fraaijen ſtijl geſchreven, die zich hier en daar welſprekend verheft. De eigenlijke verhandeling mogt hiertoe al eens minder aanleiding geven, dezelve is omhangen met zeer veel bijwerk, ter gelegenheid paſſende, en 's mans ijver, belangſtelling en ondooſbare zucht voor zijne nieuwe roeping in een keurig en treffend licht ſtellende. Wij meenen der Utrechtſche Akademie niet minder te mogen gelukwenſchen met die roeping, dan hemzelven, die zijne vreugde en dankbaarheid daarover met bevallige openhartigheid verkondigt.

Tot een ſtaal, en een voor ons belangrijk bewijs, dat KOPS de zaak uit het regte oogpunt beſchouwt, geven wij dit, onmiddellijk volgende op eenige aangehaalde dichtregels uit BILDERDIJK's *Buitenleven*.

„ Met regt heeft onze Dichter bij zijne opwekking, om niet blindelings het oude ſpoor te volgen, de leerrijkſte waarſchuwing gevoegd, om zich niet te ver van dat ſpoor te verwijderen. Hoe vele landbouwkundige geſchriften, vooral van onze Duitſche naburen, deelen ontwerpen en raadgevingen mede, enkel rustende op onderſtellingen, op zekere waarſchijnlijkheid; doch geenszins op die ondervinding, welke wij reeds toonden den grondſlag van alle kennis in dezen te moeten uitmaken. Deze geſchriften hebben den voortgang onzer wetenſchap niet weinig vertraagd: vele landbouwers hebben uit dezen hoofde alle werken over hunne kunst ter zijde geworpen, en allen raad, door de Land-huishoudkunde medegedeeld, met verſmading afgewezen. Doch Gij, mijne geachte Hoorders! zijt overtuigd, dat al wat waar, wat edel, wat nuttig, zelfs al wat heilig is, kan verduisterd, onteerd, bedorven, verontreinigd worden, wanneer zich hiertoe verdedigers en voorſtanders opdoen, aan welken deze zaak niet is toebetrouwd.

—— „ Er zijn andere gevaarlijke klippen, waarvoor men zich nog ſchroomvalliger te wachten heeft. Beroemde en ervarene land-huishoudkundigen van andere volkeren, die in alles bij de ondervinding zijn ter ſchool geweest: een *Engelſche* YOUNG, een *Duitſche* THAER, een *Franſche* TESSIER geven in hunne werken welgeſlaagde proefnemingen op, met de meerdere voordeelen, welke zij hierdoor verkregen: zij overtuigen ons van het gebrekkige van zekere inrigtingen en han-

Digitized by Google

handelwijzen, die bij ons plaats vinden, en men poogt hen op den voet te volgen; maar hier hangt alles af van eene goede en juiste toepassing, ten aanzien van plaats, grond, luchtgestel en vele andere bijzonderheden, welke zelden met die van ons vaderland overeenkomen: slechts één omstandigheid, aanmerkelijk verschillende, kan de ondernomene proef geheel doen mislukken."

Redevoering over de verdiensten der Amsterdammers, ten aanzien van den opbouw en de volmaking der Nederduitsche Taal- en Letterkunde, door J. P. VAN CAPPELLE, *gehouden ter aanvaarding van het Hoogleeraarambt in de Nederduitsche Taal- en Letterkunde aan de Doorluchtige School der Stad Amsterdam. Te Amsterdam, ter Stads-Drukkerij.* 1816. *In gr. 4to. 75 Bl.*

Wij willen deze Redevoering van den Heer VAN CAPPELLE niet laten liggen, tot de andere van gelijke afkomst ons zijn ter hand gekomen. — Het was eene volkomene nieuwigheid, toen, vóór een dozijn of meer jaren, besloten werd, eenen leerstoel voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde aan de Leidsche Akademie op te rigten. Nu wordt dit voorbeeld algemeen gevolgd; en geen wonder, daar zelfs het lager onderwijs, sedert korten, de noodige zorg draagt, dat onze natie hare eigene taal algemeen behoorlijk kenne en zuiver schrijve; daar dit eene zaak is geworden van belangstelling voor elk, die op den naam van welopgevoed maar eenige aanspraak maakt. Intusschen is de Hollandsche taalkunde, uit het hoogere oogpunt van eenen Akademischen leerstoel beschouwd, wel geen nieuw vak, maar toch door weinigen opzettelijk gekozen en bewerkt. En de keuze van Hoogleeraren zou ten uiterste beperkt zijn geweest, indien juist mannen van naam in het vak daartoe hadden moeten worden opgespoord. Dit was zelfs niet gebeurd bij de vervulling van den eenigen, *Leidschen* leerstoel, vóór jaren. SIEGENBEEK was niet anders dan een jong mensch van bekwaamheid in oude en nieuwe letteren, van goeden smaak, aanleg en ijver; en de uitkomst heeft zijne roeping ten volle bekroond. — Bezorgeren van de Doorluchtige School te *Amsterdam* bepaalden zich tot

Digitized by Google

den Heer J. P. VAN CAPPELLE. Dit kon, niettegenſtaande al het aangevoerde, vreemd ſchijnen. 's Mans eigenlijke vak was zelfs geene oude letterkunde, maar mathematiſche wetenſchappen; zijne bedrevenheid in de eerſte maakte hem ſlechts des te geſchikter, om eene Hoogleeraarsplaats in de laatſten met glans waar te nemen. Zijne verhandelingen, eerst hier en daar, naderhand in een bundeltje, in het licht verſchenen, onderſcheidden zich, over het geheel, meer door grondigheid, naauwkeurigheid, helderheid, en zekere netheid, dan wel door bijzondere verheffing en oratoriſche ſieraden, als ſtukken van welſprekendheid, ſmaak en liefhebberij voor *Belletristen*. — Doch, de zaak viel tevens gemakkelijk uit een ander oogpunt te beſchouwen; en deze Redevoering bevestigt ons in het denkbeeld, dat dit te regt door Heeren Curatoren gekozen is. De nieuwe Hoogleeraar ſchrijft eenen ten uiterſte zuiveren, Hollandſchen ſtijl, gekweekt zijnde onder die Ouden, aan welken alle nieuwere talen hare beſchaving en veredeling te danken hebben; hij is een man van heldere, welgeordende gedachten, waartoe de wiskunde beter dan eenige andere wetenſchap opleidt en voert; zijn ijver liet hem voorheen toe, in twee afzonderlijke vakken eene eerevolle plaats te beſlaan, en doet ons hier zien, wat wij in een derde van hem te hopen hebben; zijne bijzondere liefhebberij, eindelijk, ſcheen hem ſedert lang tot naſporingen te bepalen, die, hoe verſchillend ten aanzien van het voorwerp, in haren aard eene blijkbare overeenkomst hebben met de beoefening der geſchiedenis van eenige letterkunde; en wie weet, wat wij in dezen nog te wachten hebben van den man, die ons in zijne Inwijdingsredevoering zulk een gepast, zulk een verdienſtelijk ſtaal van zijne aanvankelijke werkzaamheid levert? — Wij willen hem niet vleijen: zijn ſtijl bezit van onze zijde niet die hooge, geestdrijvende, uitſluitende goedkeuring, waartoe anderen ons ſchenen over te hellen. De regelmatige gang zelfs van zijne volzinnen komt ons voor, van den eenen kant een gevolg te zijn van zekere koele bedaardheid, van den anderen ongunſtig, zoo niet ongeſchikt, voor eene levendige, afwisſelende, nadrukkelijke voordragt. Doch, buiten tegenſpraak hebben zulk een ſtijl, zulk eene manier, zulk eene geestgeſteltenis hare voorregten in het gegeven geval, en voor zoo verre zij, gelijk hier, niet malaten met blijken van gevoel, en zelfs ſporen van eene bloeijende ver-

Digitized by Google

verbeelding, vergezeld te gaan. De man van genie, in den hoogeren zin, sleept wel mede; maar dikwijls gaat de navolging, of nāping, ook zoo lam of zoo woest te werk, dat men liever zou wenschen, dat hij slechts elk op zijn eigen pad wat voortgeholpen had. Een man als CAPPELLE zal door leer vooral, en door voorbeeld, zoo verre stichten, als men veilig kan. Hij zal den grond bewerken en wieden, zonder dien te dwingen meer voort te brengen dan hij in staat is, hetgeen toch ligt op ledige struiken en distelen zou uitloopen. — Is dit nu eene *recensie* van de Redevoering? Als stuk op zichzelve, zeker neen. Als Inaugureel-oratie, misschien ja. Wat er aan ons oordeel ontbreken mogt, de stof is zoo behandeld, dat elk derzelver keuze ná de lezing nog meer dan vóór dezelve moet goedkeuren en toejuichen; en de aanspraken zijn zoo gepast, zoo fraai, zoo gevoelig, zoo goede getuigenis dragende van eene beminnelijke inborst, dat wij Amstels leergierige jeugd, en elk, die tot den man in betrekking staat, gelukwenschen met 's Hoogleeraars vestiging in deze stad.

Heide-Bloemen van JAN VAN WALRÉ. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr.* 8vo. *VI en* 180 *Bl. f* 3-12-:

De Heer VAN WALRÉ moge dan al (zoo als hij zelf, in een weigeschreven Voorberigt, erkent) zijnen toon niet tot dien van onze tegenwoordige Puikzangers kunnen verheffen, hij behoeft daarom de vruchten van zijnen dichtgeest niet achter te houden. Niet alle Dichters hebben de stoutheid en verheffing van HELMERS, maar zij zijn daarom niet minder Dichters, en zij, die ons door hunne verhevene zangen verrukken, kunnen, op hunne beurt, den zachten en roerenden toon van anderen niet treffen. *Non omnia possumus omnes.* Er zijn onderscheidene vakken in de kunst, en het zoude te bejammeren zijn, dat één derzelve verwaarloosd wierd. Wie geene adelaarsvlerken heeft, poge niet zich boven de wolken te verheffen! De nachtegaal en de leeuwerik zweven in lagegere lucht, en zijn zij niet de ziel der wouden en de vreugd der velden? Er heerscht thans eene algemeene zucht, een overhellende smaak tot het stoute en verhevene. Dit heeft, inderdaad, veel voordeel gedaan aan de nationale kunst, die

Digitized by Google

een tijdlang, door eene te ver gedrevene kieschheid en keurigheid, onder het knellend keurslijf van koele letterzifters zwoegde, en naauwelijks adem konde halen. Veel, zeer veel is er, te dezen aanzien, gewonnen. Dichterlijke verheffing en dichterlijk gevoel, ſtoutheid en eenvoudige zachtheid, goede ſmaak, keurigheid in taal en ſtijl, kunst en natuur zijn thans gelukkiglijk vereenigd, en men heeft, in onzen leeftijd, eenen trap van volkomenheid bereikt, welke, misſchien, weinig te wenſchen overlaat. Het zal er nu ſlechts op aankomen, om op de eens bereikte hoogte ſtaande te blijven; dat is, om te zorgen, dat de poëzij, van den eenen kant, niet tot de verhevenheid van ZWANENBURG ontaarde, en, van de andere zijde, niet, door te veel netheid en polijsting, tot bloote verzenmakerij en welluidend proze vervalle. De vrees voor het eerstgemelde uiterſte, door den Heer FEITH nog onlangs geuit, en waarover wij onze gedachten, ter gelegenheid van het verſlag des Vden en laatſten Deels van 's Mans *Oden en Gedichten* (*), hebben medegedeeld, ſchijnt, waarlijk, niet zonder grond te zijn. Mogt men daartegen in tijds op zijne hoede zijn, vooral ook door meer naar waarde te ſchatten die Zangers der Natuur, die aan hunnen zachten, bevalligen en teederen toon de harten zoo onwederſtaanbaar weten te boeijen! Deze hebben een eigen vak, waarin zij even zeer uitmunten, als de ſtoute en verhevene Dichters in het hunne. Waarom is men toch altijd gereed met *clasſificatiën*, en noemt hen Dichters van den tweeden of derden rang, die in den trant van HOOFT, POOT, SMITS enz. zoo allergelukkigst ſlagen? Door dezen meer aan te moedigen, zal ook dit vak meer beoefend worden, en vele aankomende Dichters zullen minder gevaar loopen van tot den verſchrikkelijkſten bombast en Zwanenburgiaanſche raaskallerij te vervallen.

De Heer VAN WALRÉ is voor beide gemelde uiterſten beveiligd. Hij neemt geene hooge vlugt; maar zijne poëzij is doorgaans ſchoon en bevallig. Geestigheid en vernuft zijn de eigenſchappen zijner Muze, wier toon ten uiterſte keurig is, en wier uitdrukkingen, meestal poëtisch, altijd ongedwongen en gemakkelijk zijn. De *Zededichten* hebben ons, wat de kunst betreft, minder voldaan dan de overige ſtukken. Het vers: *Aan mijne Kinderen, op den dag hunner Echtverbindtenis*, ademt wel een hartelijk gevoel, en bevat inderdaad vele al-

(*) *Vaderl. Letteroeff.* voor Junij 1815, No. 8, bl. 359 en volgg.

Digitized by Google

allernuttigſte leſſen; maar onderſcheidene regels zijn, naar ons oordeel, niet poëtisch genoeg. B. v.

Ik was, tot heden toe, als vader, ſteeds uw ſtut,
Verzorger, raadsman, hulp, ſinds d'aanvang van uw leven;
Ik heb, met mijne gaê, beſtendig op uw nut,
Op 't ſierſel van uw' geest getrouwlijk acht gegeven;
Die pligten, zoo vol liefde als vreugd u ſteeds betoond,
Die zorg, die ſteeds mijn hart kon boeijen en behagen,
Door u met zoo veel eer als dankbaarheid beloond,
Zijn, van dees dag af aan, een' ander' opgedragen;
Een' ander', die voortaan u meer moet zijn, dan ik!
'k Draag aan zijn eerlijk hart de pligten, die 'k voordezen
Vervuld heb, ernſtig op [illegible]en, na dit oogenblik,
Zal ik vernoegd zijn in uw ware vriend te wezen.

Wanneer men maat en rijm wegneemt, blijft er dan wel eene enkele dichterlijke gedachte over? Er komen echter in dit ſtuk onderſcheidene partijen voor, waarop de gemaakte bedenking niet past. Het is billijk, dat wij daarvan mede eene proeve geven:

Verbeeldt u echter niet, dat al wie zoekt ook vind',
Of dat het Huwlijksmeer ſteeds effen heen blijv' vloeijen,
Zoodat, bij 't zacht geruisch van voorſpoeds Zuiden-wind,
In ieder golfje een ſtraal der zon van heil blijv' gloeijen....
Neen, Echtelingen, neen; hoe zoet dat meer ook zij,
Te wanen, dat men daar geen onweêr hebb' te vreezen,
Maar immer kalmte vind' — zoo dwaas een vleijerij
Zou 't werk des Dichters wel, maar niet des Vaders wezen:
Ligt ziet ge ook, nu en dan, door ſtormen, groot of kleen,
Zich 't ſpieglend vlak tot een verbolgen zee verheffen;
Ligt pakken wolk bij wolk van zorgen zich opeen
En dreigen uwe hulk met *ziekte?* of ramp te treffen;
't Is dan inzonderheid, in bangen zinkensnood,
Dat liefde haar met kracht voor ſchipbreuk moet behoeden;
De kracht der liefde toch is ſterker dan de dood;
Zij troost en zegeviert, hoe ook de rampen woeden.
Kiest tuſſchen de uiterſten (zoo 't ſtaat aan uwe keus)
Altoos den middenweg, zoo mijdt gij vele *ſmerten;*
Uw grootſte rijkdom zij 't genoegen — liefde uw leus!
Want onze ware ſchat ligt in onze eigen *harten!* —

Digitized by Google

Het is zonderling, dat de Dichter overal *fmert* en *fmerten* fchrijft, ook als hij deze woorden op *hart* en *harten* doet rijmen.

De vijfentwintigfte verjaardag van 's Dichters huwelijk is met zuiver en hartelijk gevoel bezongen. Met een regt vaderlandsch genoegen lazen wij hier eene voortreffelijke vertaling der Italiaanfche Ode van den Graaf MEDINI, *Het Aloud en Hedendaagsch Holland*, en naast hetzelve verdient het *Nederland Herboren* van den Heer VAN WALRÉ met regt eene plaats. *De Wijsheid* is regt *con amore* gedicht. Dit is eene manier, waarin de Heer VAN WALRÉ, die gaarne den wijsgeer van Abdéra offert, zeer gelukkig flaagt. Er heerscht hier overal eene aangename luim, en alles vloeit los en gemakkelijk. Wij nemen de laatfte regels uit dit ftuk over:

Welzalig, die bezit! die armoê lijdt, moet vasten;
Thans, nu toch iedereen zijn naadje naait, is 't zaak,
Is 't Wijsheid, waar men kan, behendig toe te tasten;
Elk is zich zelf het naast; 't hemd nader dan de rok;
'k Voel mij, bij 't ruim genot des levens, meer te vrede,
Dan dat ik, *quaſi* wijs, leêgdarmig henen trok
En riep met Bias uit: „ Kijk, ik draag alles mede!"

Het dichtftuk: *Aan M. J. van Bree, Schilder*, onderfcheidt zich door verheffing en kracht. Maar bovenal munt, naar ons oordeel, uit de *Hulde aan Mr. W. Bilderdijk*, waaruit wij met genoegen eenige regels overnemen, mede om te bewijzen, dat de versmaat der Ouden voor onze taal niet ongefchikt is; fchoon wij juist niet wenfchen, dat van die versmaat een al te veelvuldig gebruik in onze poëzij gemaakt worde.

Eindlijk bezitten we u weêr: uw vaderland konde niet dulden,
Dat óf uwe asch of uw roem elders begraven zou zijn:
Zoo dan herleefde mijn hoop, dat ik eens dien Man zou ontmoeten,
Die, zes Lustren nu reeds, immer mijn oogelijn was:
'k Leerde hem kennen, ô vreugde! den Dichter, den wonderenzanger,
Die, wen hij zingt op een' fteen, fteenen verandert in goud;
Hem, die door kwelling, noch jaren, noch fmerpenden kommer verpliet wierd,
Neen, aan de Palmen gelijk, woekerd' hij krachten van 't leed;
'k Leer-

'k Leerde hem kennen den Dichter, die toovert in huwelijks-
zangen;
Hem, die, als Vader en Man, over de harten gebiedt;
Hem, die, als Bard dezer dagen, den wapentoon ſlaat op de
ſchilden,
Die, als een bruiſende ſtroom, ſtort met het heer van de rots;
Hem, die 't verſtorven herroept, het vertoont en bezielt als
oorſpronklijk;
Die, met een' Pythiſchen vloek, 's Vaderlands zegepraal ſpelt;
Ziekten, hij zingt u tot wellust; pijn, gij vergoodt zijne ſnaren;
Galliëns *Land* werd het zijn; Sofokles adem is hij.
'k Leerde hem kennen, dien ſchepper; ô! kon ik ook leeren hem
volgen!
Sterkte weleer mij zijn lier, 'k mis nu den moed wen hij zingt;
'k Poog, en bezwijk bij het ſuizelend pogen; vermeetle ver-
beelding
Heft me nog naauwelijks op, of ik val plotſeling neêr!...
Kalmte, ô mijn geest! — ja, gij kunt zoo veel licht nog
ontvangen, verſpreiden,
Maar al uw glans is ontleend, 't ſcheppen is boven uw ſfeer;
Zoudt gij in fijnere lucht den Olympiſchen Adeler volgen?
Dwaas, ken uzelven en daal, ſtrijk bij de zwaluwen neêr!
Wentel geen' rollenden ſteen, als Siſyphus, hopeloos opwaarts;
Plof als Encéladus onder geen Etna te grond!
Bilderdijk! werp van uw zon, wier ſchitt'rende glans me ver-
bijstert,
Vriendlijke ſtralen op mij, 'k troost me in uwe Echo te zijn:
Kleefde er een loover, een blaadjen, een bloemtje aan mijn
nedrige hulde,
'k Dank het uw' koest'renden gloed, die me doortintelde,
alleen.

De vertaling van ROUSSEAU's *Pygmalion* is meesterlijk, en verſiert dezen bundel. De minnezang, *Voorzigtigheid*, is fraai en wegſlepend; doch, naar ons oordeel, daarom juist te gevaarlijker. Wij houden dit ſtuk, regtuit geſproken, voor der zedelijkheid nadeelig, en zouden het, in dit opzigt, onder de verboden boeken rangſchikken. Het is mogelijk, dat wij wat al te ſtreng op dit punt zijn, — maar wij zouden onze kinderen, met name onze huwbare dochters, niet gaarne dit vers in handen geven, en liever op eene andere wijze de voorzigtigheid leeren. De overige *vrolijke Gedichten enz.*, zoo oorſpronkelijke als vertaalde, hebben ons zeer behaagd,

Digitized by Google

waaronder, in ons oog, uitmunten *Zout* en *De St. Antonius van Padua*. De vrije navolging der 18de Ode van HORATIUS is bij uitstek kunstig; schoon wij van dat *over-kunstige* in de heerlijke Godentaal niet veel houden.

Voor onze Lezers, die smaak voor het grappige hebben, plaatsen wij nog, ten slotte, een stuk, dat niet weinig op onze lachspieren gewerkt heeft:

DE BESCHEIDEN BARBIER.

Een Hagenaar reisde in Westfalen;
Miesschien wel om een vrouw te halen;
Althans hij was zoo net en proper van gewaad,
Als iemand, die uit vrijen gaat,
En opdat niets aan zijn gedaante mogt mankeren,
Zocht hij een wezen op, om hem den baard te scheren;
Hij vindt er een' en vraagt den man,
Of hij hem knap raseren kan?
Joa wel! (is 't antwoord van den mosschen stoppelmaaijer)
Zit moar op deuzen steel! — Hij zit;
Straks drukt een hand, gelijk een uitgespreide waaijer,
Des lijders kop terug, den nek schier uit het lid:
De Jonker zwijgt en geeft zich over op genade,
Schoon juist niet zeer op zijn gemak;
De konstenaar haalt, bij dees vriendlijke akkolade,
Een groote zeepklont uit zijn' zak —
Spuwt op het smerig brok, om 't nat en week te maken,
En zet het driftig op de bibberende kaken:
De greep, het spuwen en die eerste onzachte tik
Zijn voor den lijder slechts een enkel oogenblik;
„ Hou op eens! (roept hij uit en is meteen verrezen)
„ Zoo'n goorheid zag ik nooit voordezen!
„ Spuuwje op de zeep, als jij je klanten scheert?" — *I nee! Wo nee!* (zegt Hans en lacht hem veelbeduidend toe)
Die speijen wi derekt op 't weèzen.

Lierzang. Aan mijne Land- en Stadgenooten, bij het Huwelijk van Z. K. H., den Prins van Oranje, en H. K. H., de Groothertogin van Rusland, enz. In 's Gravenhage, bij W. K. Mandemaker. *In gr. 8vo.* 11 *Bl. f* :-4-:

Het

Het Huwelijk van Z. K. H., den Kroonprins der Nederlanden, enz. enz. *Door* A. DE KONING, *Predikant te Sliedrecht. Te Amsterdam, bij* W. van Vliet. *In gr.* 8*vo.* 22 *Bl. f* :-6-:

WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, *Prins van Oranje, Erfvorst der Nederlanden. Zegezang.* *Door* H. H. KLIJN. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-11-:

Hulde aan H. K. H., Mevr. de Grootvorstinne ANNA PAULOWNA *van Rusland, bij Hoogstderzelver komst in de Nederlanden.* *Door Mr.* H. A. SPANDAW. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr.* 4*to.* 11 *Bl. f* :-8-:

Ziehier een viertal stukjes, aan WILLEM en zijne ANNA gewijd! Twee van dezelven lagen reeds eenen geruimen tijd bij ons, om ze als blaadjes tot den krans te verzamelen, dien wij van Neêrlands Dichters wachteden, en waarin wij vooral het gedenkstuk van TOLLENS, als de koninginne der bloemen, hoopten te kunnen doen pralen. Wat deze laatste hoop tot nog toe mogt te leur stellen, dat hebben KLIJN en SPANDAW, zoo veel mogelijk, vergoed. Wij weten het, immers, sedert lang bij hergelijke ondervinding: hoe de Hollandsche Tuin moge verwoest en vertrapt zijn; hoe lang het welligt nog duren moge, eer zijne vruchtboomen de oude uitgebreidheid, de eiken, die hem omringend beschermen, derzelver statige pracht en vastheid terug erlangen, — bloemen van allerlei geur en kleur, gloeijend als edelgesteente en welriekend als de kostelijkste voortbrengsels van het Oosten, ontspruiten aan allen kant welig en onnavolgbaar.

Het spijt ons, dat men het eerste stukje, dat onze hand ter nadere beschouwing aangrijpt, *Lierzang* genoemd heeft. Deze naam beduidt, belooft zoo veel — doet aan HORATIUSSEN, aan PINDAREN, of althans aan mannen als FEITH en HELMERS denken, en..... Wij zouden anders, in onze eenmaal opgevatte beeldspraak blijvende, zoo gaarne gezegd hebben: ziedaar een bloesempje, dat zelfs geen' naam heeft, geheel onbekend is onder de kweekers en vereerders van Flora's liefelijken stoet; en echter, hoe fraai ontplooit

Digitized by Google

het zijne blaadjes en ſpreidt menige ſchoonheid ten toon! hoe frisch is zijn gloed, en hoe duidelijk ziet men hetzelve aan, dat het als een eigen kind is gekweekt aan de moederlijke borst der natuur!

Hetgeen wij laten volgen, wordt ons opzettelijk aangekondigd als een ſtruikje, dat op het vrije veld, in eenen openen boerſchen tuin, is geteeld. Inderdaad, het draagt al de kenmerken van eenen vetten bodem, eenen vrijen luchtſtroom, maar tevens van eene zekere achteloosheid in de kweeking en oppaſſing. Hij, die het als zijn voortbrengſel ten toon ſtelt, heeft hetzelve, in het algemeen, juist gewaardeerd. Hoe zeer het uitgebreid en zamengeſteld genoeg ſchijnt, om den naam van dichtſtuk te dragen, hoe veel overeenkomst het in zijnen ganſchen aanleg hebbe met eene Cantate, hij wil noch dezen, noch dien naam aan hetzelve geven. Het is, indien zulks noodig zij, beter, dat een ander als gevader over het ſchuldeloos wichtje ſta, en zoo zwierigen naam aan hetzelve geve, als het moge verdienen. Wij hebben veel lust hiertoe. Slechts vreezen wij, dat het, een kind der liefde, niet vlekkeloos genoeg is, ten aanzien van de vormen, door de wet vereiſcht, om geen' aanſtoot te lijden, onder het echte kroost der heilige Poëten toegelaten zijnde. Bij voorbeeld, de Heer DE KONING vergeet nu en dan op de noodzakelijke ineenſmelting van twee vokalen te letten; hetgeen inderdaad — al wilde men ook met het ceremonieel de hand ligten, en zeggen: zulk eene kleine vrijheid zou het vrijſte van alle wezens niet mogen nemen? — een weinig ongemakkelijk leest.

Nu komen we aan KLIJN. Dat is fraai. Waarlijk, daar zit groei en gloei in — gloed, willen wij zeggen. Als de wonderboom ſchiet hij op, met eene ſnelheid, met eene kracht, met eene weligheid van dos en rondom verſpreide ſchittering van gebloemte, die het oog verbazen. Dit is geene bloote loffpraak; het is, naar ons gevoel, de karakteristiek van dit ſtukje. Eerst worden de Dichters opgeroepen; de lier, die nu niet klinkt, behoort niet in Nederland; de dag van *Quatrebras* en *Waterloo* (*) verjaart; terug met uwe gedachten naar het geledene, naar het gevreesde, naar het ſlagveld, naar de redding, naar de vreugde en het loon, dat den Held ver aan de *Newa* wacht. Zoo zweeft — neen, zoo ſnelt hij, al

(*) Het ſtuk werd vroéger begonnen, naderhand voltooid.

Digitized by Google

al klapwiekende en ſchaterende en dartelende, op de wieken der dichtkunst voort, en ſleept den lezer mede, ſchoon hij ook naar den adem hijge, en de oogen hem ſchemeren van al de voorwerpen. Men zegge wat men wille, men kan aan KLIJN geene hooge mate van vuur en kracht ontzeggen. Ieder wendt die ſlechts op zijne wijze aan — en elk heeft weer zijnen maatſtaf, om die of die wijze als de voortreffelijkſte uit te meten. Misſchien is de Maker van dit ſtukje ſomtijds wat woordenrijk; misſchien houdt hij nog te veel van eene vreemde conſtructie, b. v. een werkwoord met zijn gevolg als een zelfſtandig naamwoord te gebruiken; misſchien belet eene zekere drift hem, gelijk zoo menigen Prozaſchrijver, die volkomene vloeibaarheid en welluidendheid aan alle regels te geven, welke het toppunt der kunst is; misſchien — Maar, de Redacteur wil, dat wij kort zijn. Dus

SPANDAW. Ja, het is eene ware verpoozing, hem na den ander te lezen. Wij kunnen dit elkeen aanprijzen. Uit den ſnellen draf gaat men dan nu eerst in een ſtatig ſtappen over, en vervolgens in eene regte luſtwandeling onder bloeijende acacia's, in de ſchaduw van laurier en mirt. Wij houden anders niet van rijmelooze verzen; en zelfs die, welke de Heer SPANDAW hier voorop zendt, ſchijnen ons de noodige mate van zangerige welluidendheid te misſen, om der Goden taal te heeten. Met dat al, als eene ſoort van *recitatief* onder de muzijk, behagen ze, om de treffende denkbeelden, en de voorbereiding, die zij het gemoed geven, tot het indrinken, daarna, der zachtſte, liefelijkſte toonen, welke men zich wenſchen kan. Inderdaad, het is niet, omdat wij hem boven den voorgaanden willen ſtellen — maar het kan ons niet van het hart, dezen zachtgeſtemden Zanger aan de *Eems* één berispend woord te zeggen!

St. Clair en Olivia, uit het Engelsch van Miſs OWENSON, *naar de derde oorſpronkelijke Uitgave. Met Platen. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1816. *In gr.* 8*vo.* 282 *Bl.* *f* 3-12-:

Deze roman geniet de buitengewone eer van met den naam des vertalers en voorredenaars, bij wijze van brief aan den uitgever, een man van bekende talenten, in het licht te verſchijnen. Men kan niet ontkennen, dat het ook

Digitized by Google

ook een buitengewone roman is, welks waardij veel minder in eene kunstige intrigue en aaneenschakeling van zeldzamen lotwisfel, dan in het verhevene der karakters en sentimenten, is te zoeken. Sommigen onzer lezers herinneren zich misschien de voorrede, bij wijze van zamenspraak tusschen den Auteur en eenen Franschman, voor J. J. ROUSSEAU's *Nouvelle Heloise* geplaatst, en mogen daar de verdediging van dit karakteristieke herlezen. Veel heeft deze roman, in geest en strekking, van dat beroemde en beruchte stuk; nog meer misschien van GÖTHE's *Werther*, waarmede het overigens ook in uitgebreidheid en vorm, voor zoo veel wij ons herinneren, groote overeenkomst heeft. Met één woord, de korte inhoud der gansche geschiedenis is dezes twee buitengewone jonge lieden leeren elkander kennen, nadat het meisje reeds steilig verloofd is — elkander niet mogende beminnen, worden zij hartelijke, vertrouwde, vurig lievende vrienden — ongelukkig, echter, worden deze twee betrekkingen, in de gegevene omstandigheden, bevonden geene evenwijdige lijnen te zijn, die, hoe na ook aan elkander, tot in eeuwigheid niet lueenloopen — de jongman kan eindelijk niet meer zwijgen, het meisje verraadt zich desgelijks — de bruidegom..... Doch, wij hebben reeds meer uit schoot geklapt, dan wij ons bij eenen gewonen roman, waar de langzame ontwikkeling der geschiedenis een groot deel van het vermaak bij de lecture uitmaakt, zouden veroorloven.

Wij willen nu een oogenblik stilstaan bij de beoordeeling. Om dan vooreerst den kwaden indruk weg te nemen, welken boven gewaagde vergelijking bij dezen of genen welligt zou hebben kunnen maken, zoo betuigen wij, dat het, ja, altijd iets gevaarlijks in heeft, eene verkeerde, schadelijke denk- en handelwijze met eenen glans van genie en verhevenheid te omgeven; doch dat het, van den anderen kant, eene waarheid, eene belangrijke waarheid is, die hier geleerd, en in de voorrede ook nog bijzonder in het licht gesteld wordt — te weten, dat die Platonische liefde, waarmede jonge menschen van een edel verstand en hart somtijds gevaar loopen zich te misleiden, zoo als de Duitschers zeggen, *eine misliche sache* is, die op heel veel onheil kan uitloopen. Ook heeft dit geschrift van eene Dame boven straks gemelden vooruit, dat er noch zelfmoord, noch dadelijke ontucht in voorkomt, of door de helden bedreven wordt. — Wijders is het in eenen kie-

Digitized by Google

kiefchen, gevoelvollen ftijl geſchreven, en vertaald. Hier en daar zijn keurige beſchrijvingen en dergelijke te vinden. Het is doorzaaid met bevallige, aangehaalde versjes, die in het oorſpronkelijke gebleven, maar aan den voet der bladzijde in onrijm zijn overgebragt. En eindelijk bevat het vele aanmerkingen over zeden, oudheden enz. van *Ierland*, het ſchouwtooneel der gebeurtenisſen, die iets nieuws en belangwekkends aan het boekje bijzetten. — En wat nu, ten laatſte, de geſchiedenis, het beloop, den roman, als zoodanig, betreft — deze is waarlijk eenvoudig en teffens natuurlijk; noch de karakters, noch de omſtandigheden, en beider vereenigde werking op het geheel, zijn uit de lucht, maar wel degelijk uit het dadelijke leven, gegrepen — ſchoon (vooral het meisje) wat hoog gekleurd. Intusſchen kunnen wij toch niet zeggen, dat wij te dezen volkomen zijn voldaan geweest. De jongman wordt al zoo vroeg gewaarſchuwd; en dit doet tevens den lezer al zoo vroeg zien, waar het heen moet. Het meisje is zoo raadſelachtig in hare handelwijze, zoo dikwijls blootgeſteld aan 's lezers berisping ten aanzien van onvoorzigtigheid; en dit komt, dunkt ons, dáárvan, dat men haar niet eene vriendin gegeven heeft, waaraan zij haar hart kon openleggen. Wij krijgen deze noodige ontdekkingen nu maar bij testamente; en dat is zoo wat half mosterd na den maaltijd. Het komt ons toch voor, dat dit middel niet vereiscbt werd om de geſchiedenis in belangrijkheid te doen klimmen; zij doet dit buitendien volkomen.

Eer wij afſcheid nemen, en den Eerw. VAN-TEUTEM bedanken voor zijne welvolvoerde taak; ſchoon het zeker magtig moeijelijk is, zoo geestig een vocht geheel zonder ſtorten, en met altijd ongedwongene hand, over te gieten — moeten wij nog een woord zeggen van het titelvignet en eene plaat. Aan beiden gelooven wij lof te mogen geven, wat teekening en gravure betreft — maar het gelaat evenwel, vooral het oog, van Mijnheer op het eerſte, en het ronde, volle aangezigt van de doode Jufvrouw op de laatſte, hebben ons wat gehinderd. Had men het, ten opzigte van de laatſte, er maar niet onder geſchreven! Des te beter ware het tevens voor den meer gewonen romanlezer, die nú, bij het naſlaan der prentjes, wat al te ſpoedig met den afloop bekend raakt.

Keur

Digitized by Google

Keur van belangrijke en onderhoudende Verhalen. Door A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo.* 265 *Bl. f* 2-8-:

Onder dezen *nederigen* titel geeft ons de Heer BRUGGEMANS vier romantiſche Verhalen — van eigene vinding, of ſlechts van elders bijeengebragt? Daar ons het laatſte niet blijkt, zoo willen wij het eerſte vaſtſtellen, en meenen, dat hij het meest belangrijke en onderhoudende uit zijne opſtellen voor dit werkje, en deszelfs nog volgende deelen, (bij een gunſtig onthaal) heeft uitgezocht. 's Mans *Tafereelen uit het Menſchelijk Leven*, vóór ettelijke jaren in het licht gegeven, hadden goeden aftrek, en wij vonden in deze Verhalen nu ook niets, waarover de Zedelijkheid en de Goede Smaak zullen *ſchuimbekken*. Trouwens, beide deze Dames zijn ook van eene te fatſoenlijke afkomst, dan dat zij deze uitdrukking van gevoel zekere Baronesſe (bl. 115) zouden hebben afgezien; gelijk daarenboven geene van beide hier reden tot blozen vindt.

1) *Iwan Leontif Godunow* bevat eene gebeurtenis, gedurende den laatſten oorlog in Pruiſſen voorgevallen, en levert de geſchiedenis eener ongelukkige liefde van den kweekeling en neef van eenen Archimandriet, die, zijne echtgenoote en kind in de vlammen verloren hebbende, nu zelf wel zijne hoop op huwelijksgeluk finds lang had opgegeven, maar zijnen neef dit echter hartelijk gunde. De jongeling vond wel eene hem waardige beminde, terwijl hij oorlogsroem inoogstte; maar toen hij eindelijk zijne hand kon aanbieden, had zich die beminnelijke Lonize op de ellendigſte wijze weggeworpen, en hij kwam nog maar juist van pas, om ooggetuige te zijn van haar ſterven in wanhoop. Dit ongeluk had het jonge mensch toch, naar ons inzien, ten deele aan zichzelven te wijten, daar hij het voor hem als 't ware geſchapene meisje niet gewaarſchuwd had, dat zij op hem rekenen kon, en alzoo, wanneer zij hem waarlijk liefhad, maar hem wachten moest.

2) *Lydia van Zwartsbach* is de arme verlatene, maar in ieder opzigt allervoortreffelijkſte weeze, die, na vele beproevin-

Digitized by Google

vingen, waarin hare beminnelijkheid flechts te heerlijker uitkomt, eene gelukkige echtgenoote wordt.

3) De *Geschiedenis van den Marquis Rufino* is met de meeste onwaarschijnlijkheden opgehoopt; dan prijst zich mede aan door de vertooning van een allerengelachtigst meisje, dat eindelijk 's mans liefde beloont. Daarenboven heeft dit verhaal, door sluipmoordenaars, roovers, levendig wegstommelen eener vrouw, enz. enz. alles, (eene schaking alleen uitgezonderd) wat den leeslust bij zoo vele romans gaande houdt.

4) *Sophia Dalberg, of de Gevolgen eener verwaarloosde Opvoeding*, is de geschiedenis eener jeugdige schoone, die eenen Officier, met wien zij doorgaat, maar die haar gelukkig *meent*, de voorkeur geeft boven eenen man, die haar een fatsoenlijk bestaan kon verzekeren. Het huwelijk vond echter zwarigheden, en de Officier, die over zijn verlof uitbleef, raakt zijnen stand niet alleen, maar ook zijn vaderlijk erfgoed kwijt. Nu zijn de gelieven nabij de wanhoop; maar, toen de ellende op het hoogst was, kwam ook de redding; en wij verblijden ons zeer, dat alles nog zoo gelukkig te regt kwam. Waarlijk, het was tien tegen één! — Dit Verhaal is het kortste, maar tevens het meest leerzame. Wij hopen, dat het der jeugd en onbezonnenheid ter waarschuwing strekken zal.

Over het geheel zien wij niet, waarom deze Verhalen niet, even als zoo vele andere, der beschaafde jeugd eene onderhoudende tijdkorting zouden geven; waarom wij dan ook nog eenige volgende met vertrouwen te gemoet zien.

Vervolg van den Kluizenaar van de Chaussée-d'Antin, enz. Naar het Fransch. Te Dordrecht, bij A. Blussé en Zoon. 1814. *In gr.* 8*vo.* 374 *Bl. f* 3-10-:

Dit stuk is, toevallig, zoo lang bij ons blijven liggen, dat het weinig te pas zou komen, er breed over uit te weiden; al ware het ook, dat wij het niet reeds in het oorspronkelijke hadden doen kennen, en tevens van de overgieting in onze taal, bij gelegenheid van het eerste deel, het noodige hadden gezegd. Wij moeten, echter, — of het den Vertaler behagen mogt, meer van 's mans werk van gelijken stempel over

Digitized by Google

over te brengen, — alle waakzaamheid aanbevelen tegen min zuivere en gepaste uitdrukkingen in het Hollandsch, gelijk ons bij de lezing zijn voorgekomen. Overigens ſtrekke dan deze aankondiging alleen voor hen, wien zij, bij vroegere gelegenheden, mogt ontſnapt zijn. Het werk verdient alle aanprijzing, om nuttigheid en aangenaamheid. De Schrijver is wel een Franschman — en heeft dit karakter, ten tijde van NAPOLEON's terugkeer, ook niet verzaakt. Maar, met viſchen vangt men viſchen, met dieven dieven, en ook een Franschman alleen is in ſtaat, ons alle de ſluiphoeken en kronkelpaden van het Franſche hart en karakter, alle de dolligheden en jammerlijkheden dezer toongevers der beuzelende wereld, alle de geruchtmakende nietigheden van dit nietigſte en toch gevaarlijkſte aller volken, naar waarde — of onwaarde — te leeren kennen. Wat we hierbij te voegen hebben, is de wensch — doch die wel niet ter plaatſe zal komen, want wie leest er Hollandsch, buiten onze (oude) grenzen? — is dit, dat door het Franſche voorbeeld de lust bij de Engelſchen wierd opgewekt, om ook eens weer een' *Spectator* te geven. Wij verbeelden ons, dat daarvan, wel niet zoo vele zaken, maar toch niet minder zaaks, zou te zeggen vallen in onze dagen.

Eene misſelijke drukfout, bl. 147, *Petrus en Aria*, voor *Petus en Arria*, dwong ons een' glimlach af.

De Middelen van Beſtaan, of Ambachten, Konſten en Handwerken, voorgeſteld ter opwekking voor Kinderen, om zich in een of ander derzelven bekwaam te maken, enz. Tweede Druk. Te Amſterdam, bij G. Roos. 1815. *In kl.* 8vo. 58 *Bl. f* :-15-:

De tweede uitgave van een werkje, dat (naar het voorberigt) eenig in zijne ſoort is, en het geſchiktſte onder de tallooze geſchenken, der jonge lieden ſedert eenige jaren aangeboden, om hen bedacht te doen zijn, zich bij meerdere jaren eenig middel van beſtaan te kiezen; en, bij het wél ontvangen van dezen tweeden druk, zal hetzelve nog worden voortgezet, hoezeer dit eerſte ſtukje reeds eene ruime keuze geeft uit de verſchillende *Ambachten*, *Konſten* of *Handwerken*, als wordende hier de volgende, die al heel raar bij elkander komen, beſchreven: *De Ratelwacht*, — *de Turfſtrappers*, — *de Jood*, (zijne konst? ambacht? of handwerk?) — *de Bierdrager*, — *de Mandenmaker*, — *de brave Matroos*, — *de Koorndrager*, — *de Vleeschhouwer*, — *de Scheepstimmerman*, — *de Pakkers*, — *de Karreman*, — *de Mosſelman*, — *de Heelmeester*, — *de Kok*. Ook is iedere dezer konſten, ambachten of handwerken, bij dezen tweeden druk, met een geheel nieuw, gekleurd plaatje verſierd, waar men de *Ratelwacht* bij helderen dag in functie ziet.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, door WILHELM BROES, *Predikant te Amſterdam. IIIde en laatſte Deel.*

(Tweede Verſlag.)

De 26ſte Leerrede, over Matth. I: 18, ſtelt voor: *de bovennatuurlijke geboorte van Christus, een verbazend groot, echter niet onwaarſchijnlijk wonder, en gewigtig om overdacht te worden bij de nadering van het Kersfeest.* Eerst wil de Leeraar de overtuiging zijner hoorderen aangaande dit groote wonder verſterken, en dan het gebruik, inzonderheid op het Kersfeest daarvan te maken, aanwijzen.

Na de vermelding van het verhaal, worden de giſſingen van de tegenſtanders dezer bovennatuurlijke geboorte opgegeven, en wederlegd door beproeving *en* van het verhaal *en* van het wonder zelf. De Redenaar wijst de fijne, karakteristieke trekken, die de echtheid des verhaals ſtaven, met alle mogelijke ſcherpzinnigheid aan. Zou niet een verdichter aan het wonderkind eene moeder hebben toegekend, die niet alleen maagd was, maar ook geenerlei betrekking tot eenen man had, en in den ongehuwden ſtaat tot den dood toe bleef? Zoo viel het wonderbare en onbevlekt-heilige in de geboorte van Christus, 't welk immers de verzierder door de levendigſte kleuren wilde doen uitkomen, veel ſterker in het oog; daar integendeel *dit* verhaal volſtrekt de verdichting tegenſpreekt. — Een verdichter zou, aangaande deze wonderbare geboorte, zekerlijk iets in de brieven of redevoeringen der Apostelen hebben laten invloeijen. — Er is iets karakteristieks in de perſonen, dat de fabel nooit bereiken kan. Maria, bij de eerſte boodſchap door grooten ſchrik en bevreemding bevangen, zegt ſtil: „ Zie de dienstmaagd des Heeren; mij

Digitized by Google

geſchiede naar uw woord!" Maar ſtraks bekomen, en in haar geloof bevestigd, juicht zij. Haar ſtilzwijgen jegens Jozef is ten eenemale overeenkomſtig met hare gewone, ſtilzwijgende onderwerping.

Hier en daar verſtrooide omſtandigheden, zamentreffende tot een bepaald doel, ſtaan borg voor de waarheid van het verhaal. Het huwelijk van Jozef en Maria wordt reeds in de derde maand van hare zwangerheid voltrokken. Niet lang hierna vertrekken de jonggetrouwden uit Nazaret. Verre vandaar, te Bethlehem, komt het kind ter wereld. Eerst na twee jaren keeren de ouders met hunnen anderhalfjarigen zoon in den kring hunner ſtadgenooten terug. Waar henen leidt de loop dezer verſcheidene omſtandigheden? Duidelijk daar henen: dat Jezus gehouden wordt voor den, naar de gewone wet geborenen, en tevens echten zoon van Jozef en Maria, — dat ter eene zijde het wonder verborgen blijft, en aan den anderen kant het vermoeden van onkuischheid van Maria wordt afgekeerd. Deze uitkomst, welke wij in de geſchiedenis van Jezus leven vinden, welke ook met Gods wijsheid het best ſchijnt overeen te ſtemmen, is de gemeenſchappelijke vrucht van al de zoo even gemelde omſtandigheden, zoodat, ſlechts ééne verwrikt wordende, de uitkomst mist, of hare gepastheid verliest. Geen verdichter zou ooit met die wijsheid dit plan hebben kunnen aanleggen.

Verder toont de Leeraar het natuurlijk eigenaardige dezer wonderbare geboorte aan. Jezus wordt daardoor vrijgewaard van het gewone bederf onzer nature, terwijl tot zijn ambt eene volſtrekte heiligheid vereischt werd. Zoude het niet goed geweest zijn, er bij te voegen, dat Jezus dus *konde* vrijblijven van de zonde, (als, naar Paulus, de tweede Adam, in zijne onſchuld nog vrij, gelijk de eerſte) wanneer hij de verzoekingen overwon? De meeste menſchen, toch, zijn gewoon. Jezus heiligheid voor een noodzakelijk gevolg zijner reine geboorte te houden; en dit geeft verwarring van denk-

Digitized by Google

denkbeelden, zoo wel als het de verpligtende kracht van Jezus voorbeeld vermindert.

Het tweede deel wijst aan, hoe gewigtig het zij, het wonder dezer geboorte op het Kersfeest te overdenken. Men wordt bij deze overdenking, namelijk, overtuigd, dat het Christendom eene onmiddellijk Goddelijke openbaring is. Hierdoor wordt, van eene andere zijde, de waarde van den mensch in het allerhelderst licht geplaatst. Eindelijk is van de foort van werking, met welke God het Christendom gevestigd heeft, afhankelijk, of wij de verdere voortduring en uitbreiding dezer inſtelling, naar de belofte van den Inſteller en de Profeten, mogen verwachten.

De 27ſte Leerrede, naar Luc. II: 40—52, ſtelt voor: *de voorſpoedige ontwikkeling van het kindeken Jezus, met een voorbeeld van zijn vroegrijp verſtand.*

Zeer juist wordt, aanſtonds in de inleiding, als een karakteristiek bewijs voor de echtheid der Evangelifche geſchiedverhalen, opgegeven, dat de Schrijvers van Jezus jeugd niets wonderbaars, maar ſlechts korte berigten ter neder ſtellen.

Het eerſte deel der Leerrede ontvouwt het tekstverhaal zeer juist, en geeft onderſcheidene, welgegronde ophelderingen, te breed om hier te vermelden; maar waardoor, dit verzekeren wij den Lezer, deze op het regte ſtandpunt geplaatst wordt, vanwaar hij dit voorval te beſchouwen heeft. — Het tweede deel zal onderzoeken, hoe Jezus tot die hooge mate van verſtand, welke hij hier ten toon ſpreidt, is gekomen. De Leeraar ſtelt vast, dat de gewone middelen van opvoeding, door het voortreffelijk ouderenpaar gebezigd, benevens de leiding van 's Heeren geest, onder medewerking van Jezus eigen lust tot de deugd, zijne heiligheid ontwikkeld en gevestigd hebben. Ten aanzien van de ontwikkeling des verſtands, wordt uitſtekend veel ſchoons en waars gezegd; aangetoond, dat Jezus, omdat hij geen geleerde worden moest, niets had dan de natuur, het leven en den bijbel. Uit de omſtandigheid, dat Je-

Digitized by Google

zus juist te Nazaret leefde, worden juiste besluiten en bestieringen afgeleid; dan, dit alles moet in deze schoone Leerrede, in haar geheel, gelezen worden. Dit ééne merken wij aan: Zou niet de opvoeding en leiding, inzonderheid van Maria, de opscherping en ontwikkeling van wederzijden, door gesprekken tusschen haar en haren zoon, de gelegenheid tot denken, welke juist het timmermans handwerk, ook onder den arbeid, gunt, veel tot ontwikkeling van Jezus verstand hebben toegebragt? — Deze Preek verdient de behartiging van alle standen, die er uit leeren kunnen, dat niemand, wiens verstand onontwikkeld blijft, in datgene, wat hij als mensch weten moet, zonder schuld is.

De 28ste Leerrede, naar Jo. XIX: 35b, wijst aan: *den algemeenen inhoud en de tastbare waarheid der lijdensgeschiedenis, tot voorbereiding van derzelver stukswijze overweging.* De Leeraar verdeelt, tot een algemeen overzigt, de lijdensgeschiedenis in drie tijdvakken. Het eerste bevat de voorbereidselen tot aan de gevangenneming; het tweede gaat van de gevangenneming tot aan de overgifte van Jezus ter kruisstraffe; het derde vandaar tot aan deszelfs dood.

Als eene zekere proef van de waarheid der geschiedenisse wordt opgegeven, dat de Joden geheel anders handelen, dan zij aanvankelijk besloten hadden. Hun eerste voornemen was, Jezus dood uit te stellen tot na den afloop van het feest; terwijl eene, niet te vermoedene, omstandigheid (Judas aanbieding, hem te verraden) dit besluit verandert, tot groot voordeel voor de zaak van Jezus naderhand. Dit merk van waarheid — zegt de Redenaar — is te meer overtuigende, dewijl de geschiedenis de feiten met kinderlijke eenvoudigheid opgeeft, zonder eenige aanmerking over derzelver verbindtenis, of ophef over derzelver vreemdheid en doelmatigheid. — Eene andere proef van de waarheid des geschiedverhaals is Jezus lijden in Gethsemane, dat een verdichter, ten minste nooit zoo sterk, zoude hebben opgegeven.

In

Digitized by Google

In het tweede tijdperk der lijdensgeſchiedenisſe onderſcheidt de Leeraar, onder vele andere, vier merken harer waarheid: den grooten rijkdom van berigte zaken; den verborgen zamenhang van kleine bijzonderheden met groote uitkomſten; eenige, zoo fijne als duidelijke, karaktertrekken; en eindelijk, den vasten regel, naar welken beide, het ſpreken en het zwijgen van Jezus, bij zijne verhooren is ingerigt.

Vele bijzonderheden worden als bewijzen der waarheid opgegeven in het derde tijdperk; terwijl aangetoond wordt, hoe het groote en het eigene in Jezus karakter het doorſlaandst merk der waarheid oplevert. Door de aanwijzing van den Redenaar, waarvan wij hier geene proef kunnen geven, maar die in haar ſcherpzinnig geſteld geheel moet gelezen worden, wordt het gezegde van zekeren Schrijver, hier aangehaald, duidelijk, dat het een veel onoplosbaarder verſchijnſel zou wezen, wanneer de geſchiedenis van den Heiland verdicht ware, dan dat die éénige, onvergelijkelijke perſoon, met al de grootheid van zijn karakter en de vreemdheid zijner wonderbedrijven, beſtaan hebbe.

De 29ſte Leerrede, tekst Jo. XVI: 32b. *Jezus, wanneer ook door zijne vrienden verlaten, niet alleen; en daarom altijd kloekmoedig.* Het eerſte deel bevat aanmerkingen over den zin, den vorm en den nadruk van het gezegde in den tekst. In het tweede wil de Eerw. BROES, in Jezus voorbeeld, eene ſchoone proef van de waarde van den Godsdienst, inzonderheid van den Evangeliſchen, daarin voorhouden, dat dezelve den mensch grootelijks opheft en veredelt; en daarna het gevoel van Gods alomtegenwoordigheid, die hoofdtak van den Christelijken zin, als hulpmiddel tot een kloekmoedig beſtaan, ten gebruike aanprijzen: eene taak, die zeer ſchoon uitgevoerd wordt.

De 30ſte of laatſte Leerrede, tekst Jo. XX: 24—30. *eene beſchouwing van het ongeloof van Thomas; aangewend om twijfelingen aangaande het Evangelie te wederleggen, te voorkomen, of derzelver grootſte ſchade af te keeren.*

Digitized by Google

De geſchiedenis wordt eerst opgehelderd, vervolgens ten opgegevenen gebruike aangewend. De Eerw. BROES kan niet beſluiten, aan het ligchaam van Jezus, na deszelfs opſtanding, eigenſchappen van eenen verheerlijkten ſtaat toe te kennen. Wij, daarentegen, wanneer wij dit niet doen, weten tot de beantwoording van menige vraag geenen raad; vinden het, integendeel, eigenaardig, dat Jezus, in wiens opſtanding de onze is afgeſchetst, ook in zijn ligchaam, na dezelve, ons ons aanſtaande vertoont; verwonderen ons, hoe uitleggers, anders zoo waakzaam, om opvattingen tegen te gaan, waardoor iets, dat als wonderdadig vermeld ſtaat, natuurlijke gebeurtenis zou worden, juist hier zulk eene opvatting, waartoe het verhaal geen' den minſten grond aan de hand geeft, maar wel het tegendeel, zich veroorloven; terwijl wij eindelijk — ſchoon het er hier de plaats niet voor is — wel gronden voor ons gevoelen zouden kunnen opgeven, die wij zouden moeten wederlegd zien, eer wij het andere gevoelen aannamen. Wij kunnen ook met den Eerw. BROES geenszins zien, hoe onze opvatting der zake het geloof aan Jezus opſtanding eenigzins zoude kunnen verzwakken; maar wel het tegendeel.

Hierop wordt van de geſchiedenis het aangekondigd gebruik gemaakt tegen twijfelingen aan Jezus opſtanding. Thomas ongeloof wederlegt ze. Waar hij eindelijk met zoo veel moeite geloofde, kan Jezus opſtanding geene verbeelding geweest zijn. Waar Thomas niet vermoedde, dat Jezus nog niet geſtorven, maar dat hij *nog dood* was, daar is toch wel geen twijfel, dat Jezus waarlijk dood geweest is.

Maar beide deze aanmerkingen vooronderſtellen de waarheid van het Evangelisch verhaal. Honderd inwendige bewijzen ſtaven hetzelve. De Leeraar brengt eenige weinige bij. Toen de Zaligmaker voor de eerſte reis in 't gezelſchap zijner Jongeren komt, *twijfelen zij op het zien*, nadat zij te voren *op het bloote getuigenis geloofd* hebben. — De verſchijning aan Petrus zou door gee-

geenen verdichter met een enkel, eenvoudig woord vermeld, maar in eene uitgewerkte teekening vertoond zijn. — Het geheele zamenstel van de berigten der verschijningen spreekt verdichting tegen. — De personen spreken en handelen, ook bij deze gelegenheid, zeer karakteristiek. — Met de allerdiepste wijsheid leidt Jezus zijne jongeren tot het, hun zoo noodige, helderé en onwrikbare geloof aan zijne opstanding. Wie zou dit alles zóó hebben kunnen verdichten?

Het ongeloof van Thomas strekt ook, om twijfelingen aan den geopenbaarden Godsdienst af te keeren.

Gelijk Thomas niet wil gelooven zonder zien, zoo is ten allen tijde eene der glimpigste verzoekingen tot ongeloof de eigendunkelijke eisch, dat, hetgeen aan ons geloof wordt aangeprezen, niet slechts genoegzaam baarblijkelijk zij en waardig om te worden toegestemd, maar den allerhoogsten trap van zekerheid hebbe. Ter vermijding van deze klip, heeft de Leeraar drie herinneringen.

Vooreerst: de opstanding van Christus en de overige gebeurtenissen, op welke de Goddelijke afkomst van den Evangelischen Godsdienst steunt, hebben geen hooger en beslissender bewijs aan te voeren, dan het getuigenis der Apostelen. *Ten andere:* de waarheid van Jezus opstanding en overige wonderen is gegrond, hoewel niet op de tastbaarste, echter op genoegzame zekerheid. *Ten derde:* de eisch van eene grootere, tastbaarder zekerheid moet ons in het stuk van den geopenbaarden Godsdienst des te ongepaster voorkomen, wanneer wij de wijze redenen ontdekken, om welke het Gode behaagd heeft, geene andere en hoogere, dan er zich ons voordoet, te beschikken en toe te staan. Namelijk, wanneer hier en daar tot genoegen van eenige twijfelenden een wonderteeken geschiedde, zouden deze zinnelijke bewijzen, met toenemend wantrouwen aan het getuigenis der Apostelen, overal en altijd gevorderd worden. — Het geloof in Jezus moet den bedorven zin bekeeren; maar in een geloof, dat op zien en tasten

Digitized by Google

rust, komt geene zelfoverwinning, geene keus, geen overleg, geene inſpanning, geene gehoorzaamheid, geene onderwerping te pas. (Allerjuiſtſte aanmerking!) — Indien de waarheid van Jezus opſtanding en zijner Goddelijke zending niet betwijfeld *konde* worden, zou er weinig onderzoek omtrent den Godsdienst zijn. Het gebrek aan tastbare zekerheid moge eenige menſchen, in weerwil der waarheidsliefde, door twijfeling ſmartelijk ontrusten; aan de andere zijde geeft doorgezet onderzoek ook de helderſte en vaſtſte overtuiging.

Eindelijk is de beſchouwing van Thomas ongeloof nuttig, om twijfelarij, waar zij is en blijft, onſchadelijk te maken. Het ongeloof van dezen Jonger levert voorſchriften daartegen op. — Thomas bedenkelijkheid werd geene volſtrekte verwerping der waarheid. — Bij zijne twijfeling aan Jezus opſtanding geraakte zijn geheele geloof aan Jezus niet los. — Thomas ging niet, gedurende zijne onzekerheid, tot de tegenpartijders over. — Thomas bleef onder zijne twijfelingen op den weg der godsvrucht en broederliefde.

De uitvoerigere opgaaf van den inhoud dezer Leerrede kan hare belangrijkheid doen zien.

Wij betuigen, in den naam van het godsdienſtig publiek, aan den waardigen Kerkleeraar onzen dank voor dezen zijnen, met vlijt en ſchranderheid volbragten, arbeid: opgaaf van de inwendige bewijzen voor de waarheid der Evangeliſche geſchiedverhalen. Mogten deze Leerredenen velen, bij wie, ſchoon niet uit onreinheid van hart ontſtane, twijfelingen tegen de echtheid der Evangeliſche geſchiedverhalen plaats hebben, in handen komen! — Schoon wij reeds vrijmoedig hebben te kennen gegeven, dat wij den Eerw. BROES niet gaarne gewijde verhalen ſchilderend zien uitbreiden — wat nood ook? *nan omnia poſſumus omnes* —: in de praktikale voordragt is hij meester, en weet het hart te treffen en te overtuigen. Dezelve is klaar, vloeijend, hartelijk, en heeft in ons den wensch gaande gemaakt, dat de Redenaar volſtrekt alles verſmaden mogt, waardoor

Digitized by Google

door de minder achtingwaardige hoorder wil aangetrokken zijn, en dit overlaten aan zulken, die, de ware kunst der rede niet bezittende, zich met kunstgrepen behelpen, om hier en daar eenen bijval in te oogſten, met welken de ware Redenaar niet gediend is.

Wij geven, ten ſlotte, een klein ſtaal, ter ſtaving van hetgeen wij van 's mans verdienſte als Redenaar gezegd hebben.

Uit de 27ſte Leerrede. „ Slechts weinige menſchen kunnen zich geheel wijden aan de beoefening der wetenſchappen; aan velen, die lust zouden hebben om nuttige en ſierlijke kennis te verzamelen in de uren, welke de waarneming van hun beroep overlaat, ontbreken de kostbare middelen van boeken en het onderwijs eens meesters. — Is voor dezen allen de tempel der wijsheid geſloten? Neen! Ziet, wat Jezus geworden is, die des daags een handwerk dreef, — tot hoe groote kennis menigeen is opgeklommen in de uren, welke een ander voor ledigheid en ijdel vermaak wegwerpt! Ziet, wat Jezus geworden is door de opmerking der natuur en de beoefening der H. ſchrift, met weinige of geene andere hulpmiddelen! Beſchouwt toch het onderzoek der natuur en geſchiedenis, der overige wetenſchappen, vooral het onderzoek van den godsdienst, niet als eene taak, welke vreemd is aan uwen levensſtand. Gij houdt immers, omdat gij koop- of ambachtslieden zijt, niet op menſchen en christenen te wezen, — uwe betrekking tot de tegenwoordige wereld ſluit immers uwe roeping niet uit voor de wereld der geesten, in welke buik en ſpijzen, woning en huisſieraden, alles, wat wij voor het ligchaam behoeven, te niet gedaan wordt. U, die in uwen bekrompen ſtaat van kostbare middelen des onderzoeks verſtoken zijt, ontga de moed niet, om uwen geest met wijsheid te voeden en te verſieren. De allerbeste boeken zijn u, te gelijk met den geleerden en met den rijken, ter hand: de natuur, de menſch, de bijbel; en zoo, inzonderheid voor den aanvanger, bij die boeken een

Digitized by Google

uitlegger noodig is, gij vindt dien ligt in eenen reeds onderwezenen vriend, en vooral in de openbare godsdienstoefening."

Ad vocem „ geheele *vaderlandsche* kerk," bl. 189, zij ons nog de aanmerking vergund, dat er eigenlijk geene vaderlandsche kerk, schoon wel verscheidene kerkelijke genootschappen in het vaderland, bestaat: die zal dus waarschijnlijk *Hervormde* moeten zijn.

Tot meerder gemak, is achter dit deel gevoegd eene korte schets van het inwendige bewijs voor de waarheid der Evangelische geschiedenis, in de Leerredenen doorgaans vervat, met aanwijzing der bladzijden.

Eenheid in het Menigvuldige, of het Christendom, beschouwd als een vereenigingsmiddel voor waarheidsvrienden, bij de anderzins nog zoo groote verscheidenheid hunner denkwijze, stand, zeden en gebruiken. Leerredenen, gehouden ten tijde der Landdag-vergadering in Zurich, 1813, van J. J. HESZ, *Antistes. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1815. *In gr.* 8vo. 122 *Bl.* *f* 1-:-:

Deze voortreffelijke Leerredenen, gehouden ten tijde der bijeenkomst van de afgevaardigden van al de standen des Zwitserschen Eedgenootschaps in 1813, hebben natuurlijk de naaste betrekking op en de grootste waarde voor Zwitserland; dan, dezelven zijn voor ieder Christenvolk en voor iederen bijzonderen Christen evenwel van zeer groot belang: wij lazen die met het uitstekendst genoegen, en meenen de lezing en behartiging aan iederen vriend van volk en godsdienst ten sterkste te moeten aanprijzen. Het in onderscheidene partijen gescheurde Christendom heeft voor iederen opregten belijder dadelijk veel, en wel het wezenlijke, gemeen; onderlinge *verdraagzaamheid* is geen betwiste pligt meer,

Digitized by Google

meer, niet flechts bij Protestanten, maar zelfs tusfchen Roomfchen en Onroomfchen, (voor het minst, die dezen pligt nog betwisten durft, brandmerkt zichzelven bij iederen weldenkenden;) maar *zamenftemmen* en *zamenwerken* in hartelijke, wederzijdfche achting en liefde is de pligt, dien men nu toch eindelijk ook vrij algemeen erkent; en het is vooroordeel en misvatting, dat men daartoe vooraf eene vormelijke kerkelijke vereffening van leerbegrippen en inrigting van den eerdienst, eene uitwendige eenheid, noodzakelijk houdt. Het eenvoudige, groote oogpunt, waartoe zich ieder Christen vereenigt, is geloof aan den éénen waren God, en aan dien, welken Hij gezonden heeft, en broederlijke liefde. „ In onze dagen was voorzeker daarmede reeds veel gewonnen, dat het ftelfel van verdraagzaamheid eindelijk de overhand behield, waarvan de heilzame gevolgen zich fteeds zigtbaarder vertoonen. Reeds uit verdraagzaamheid gewent men zich, zonder aanmerking van onderfcheidene leerregelen en vormen, welke de kerken van elkkander fcheiden, *dat, hetwelk zij altijd nog waars en goeds gemeen hebben*, beter en juister te bezien, dit reeds hooger te waarderen, over deze gemeenfchap, waar eene vormelijke noch noodig noch mogelijk is, reeds van harte zich te verheugen. — Dit baant reeds tot wat hoogers den weg.

„ En *waartoe* dan?" — Tot datgeen, waarvan men het denkbeeld, niet alleen bij Protestantfche, maar ook bij Katholijke Schrijvers (b. v. WESZENBERG en SAILER) fraai en naar behooren vindt uitgedrukt; eene Christelijke overeenftemming, ook zonder vormelijke vereffening der kerkelijke verfchillen, waarvan zoo veel te overvloediger zegen te wachten is, naar mate men meer *dat, waarin de gefcheidene kerken overeenftemmen*, geldend maakt, en gemeenfchappelijk behandelt.

„ Dat voor de godsdienftige behoeften van *onzen* leeftijd niets gefchikter zijn kan, dan eene — hoedanige er onder waarheidsvrienden van zelf is — godsdienst-

ver-

Digitized by Google

vereeniging van *deze* ſoort; — dat tot onderhouding en bevestiging van *zulk eene* geene half burgerlijke, half geestelijke kunst- en dwangmiddelen noodig zijn; — dat ook juist in de tijdsomſtandigheden zelve daartoe de dringendſte eiſchen voorhanden zijn, — ja dat werkelijk, onder Goddelijke leiding, daartoe in ſtilte de weg gebaand wordt, — dit is des Schrijvers innigſte overtuiging; dit is zijne geliefkoosde gedachte," met welke de ſteller dezer beoordeeling hartelijk inſtemt, die er met den waardigen *Antistes* ook gaarne bijvoegt, met genoegen te zien, „ dat het oude onderſcheid tusſchen de *inwendige* en *uitwendige* kerk, waarop de inrigting des Christendoms zelve doelt, van nieuws weder opgezocht en behartigd wordt; — dat men de zoo verſchillende denkbeelden: *kern* en *ſchaal*, *voorhof* en *heiligdom*, (in zoo verre zij bijeen behooren, en in zoo verre zij geſcheiden zijn kunnen) niet zoo ligt meer verwisſelen zal; — dat de poging van *alle* echte kenners van het Christendom tot wedervereeniging in *datgeen*, hetwelk in dezen godsdienst altijd en onder alle vormen even wezenlijk, even eigendommelijk is en blijft, zich duidelijk ſteeds ſterker openbaart; — dat hinderpalen voor *deze* vereeniging, welke voor korten nog in den weg lagen, deels reeds opgenomen, deels ligtelijk nog eindelijk weg te nemen zijn."

De Leerredenen zijn *zeven* in getal: 1) gehouden op Pinkſteren, over *Hand.* II: 6—11. Het alle waarheidsvrienden liefderijk vereenigende Christendom, in weerwil der verſcheidenheid van toeſtand, talen, zeden en gebruiken, is het hoofddenkbeeld, waarvan deze Leerrede, op dat Christelijk feest der eendragt en des vredes, aanwijst, *welk eene Godsdienstvereeniging eigenlijk Gods wijsheid ten doel had;* de tweede zet de beantwoording dezer vraag voort, en, had de eerſte aangewezen, waaromtrent alle waarheidsvrienden zich van tijd tot tijd broederlijk moeten vereenigen, (de erkentenis en waardering der groote daden van God) zoo wijst 2) aan, naar *Kolosſ.* III: 11, welke verſcheidenheden konden

Digitized by Google

den en moesten geduld worden. 3) *Rom.* X. 18. De prediking des Goddelijken woords, welke op ééns wijd en zijd zich hooren liet, is het vermogende middel, waarvan zich de Goddelijke Voorzienigheid bediend heeft. Bij dit hoofdmiddel voegden zich, of liever daaruit vloeiden voort, en dit is de inhoud van 4), naar *Efes.* II: 19, broederlijke goede verstandhouding, de menigvuldigheid der verleende gaven en krachten, wederzijdsche voorbidding, briefwisseling, gastvrijheid en weldadigheid. De Apostel dacht zich de Christenen als één Goddelijk huisgezin en een heilige burgerstaat. 5) *Jac.* IV: 1, lost de tegenbedenking op, ontleend uit den onderlingen haat en scheuring der Christenen; 6) wijst aan, wat wij doen moeten, om den zegenrijken invloed van den eendragt en vrede stichtenden Godsdienst meer te helpen bevorderen, *Zach.* VIII: 19b; 7) wenkt op den voor een Christenvolk ook nu nog bereikbaren trap van zedelijke en godsdienstige waarde, en wat het van God mag hopen, 2 *Kor.* VI: 16.

Wij houden deze Leerredenen alle voor *gouden appelen in zilveren schalen*, en durven, ook als Leerredenen, dezelve, wegens eenvoudige schoonheid en overtuigende, hartindringende waarheid, allezins aanprijzen. Uit de tweede geven wij het volgende tot eene kleine proeve: „ De Apostel gewaagt niet alleen van de beschaafde *Grieken*, maar ook van zulke buitenlanders, welken men het verwijt van ruwe domheid (barbaarschheid) deed; hij noemt zelfs de *Scythiërs*, welke onder de geheel of bijna wilde volken geteld werden. Maar ook dit onderscheid kwam bij hem in geene aanmerking, waar gesproken werd van hetgeen *Christenen* als *Christenen* vereenigt. De waarde van elke van elders bekomene verlichting liet hij aan hare plaats; maar als Leeraar des *Christendoms* (eens Godsdiensts, welken het opgeklaarde *Rome* en *Griekenland* even zoo goed noodig had, als het ruwste volk) mogt en moest hij tot de *voordeelen* van dezen Godsdienst ook juist dit tellen, dat hij voor het *hart* en *geweten* van den onkundigsten,

den

Digitized by Google

den ongeleerdſten niet minder geſchikt was, dan voor derzulken, welke reeds in kundigheden van elke ſoort groote voortgangen hadden gemaakt. Verheugen moest hij zich, bij zijn overzigt over de Christenheid, reeds zoo wel getrouwe vereerders onzes Heeren onder de onbeſchaafde, als onder de beſchaafde kringen van menſchen te vinden. Verheugen moest hij zich, dat zelfs dit anders zoo veel beduidend onderſcheid den ſteeds verderen voortgang van het Christendom in geenen deele ſtremde; dat men veelmeer van deze in doorzigt en kundigheden aan elkander zoo ongelijke menſchen doorgaans zeggen kon: „*Christus is alles in allen. Dit* is „ het, dat hen vereenigt; *dit* geeft aan allen dezelfde „ innerlijke *waarde*, dat zij nu gemeenſchappelijk er„ kennen en vereeren den éénen waren God, en Jezus „ Christus, dien Hij gezonden heeft."

Geſprek over den waren aard van het Chriſtelijk Geloof voor Eenvoudigen, door Alethophilus. Te Leeuwarden, bij J. W. Brouwer. 1815. *In kl.* 8*vo.* 47 *Bl.* *f* :-4-:

Zeker Predikant vindt twee eenvoudige, maar brave mannen in geſprek over eene door hem gehoudene leerrede over het Geloof, waarop zij eenige bedenking hadden, die hij door zijne eenvoudige en duidelijke teregtwijzing oplost. Het voorwerp van het Geloof is, volgens hem, de verklaring in den Bijbel, inzonderheid aangaande de vergeving der zonden, *onder voorwaarde* van verbetering van hart en handel; en dit *voorwaardelijke* was het vooral, dat de brave vrienden tegenſtond, als meenende zij, dat daardoor het *vrije* der Goddelijke genade en het geregtvaardigd worden *om niet* geheel wegvallen moet. — Het heugt ons, dat, in vroeger dagen, juist het bezigen van die woorden „ *onder voorwaarde*" ſommigen ſchrikkelijk hinderde; brave menſchen, intusſchen, waren het in de hoofd-

zaak

zaak eens, maar het was een *woordenstrijd*, waarbij men over en weder verketterde. Wij hebben altijd gemeend, dat men zich gemakkelijk verdragen kon, en in onze ambtsbediening bevonden, dat wij, zonder eenig bezwaar, die uitdrukking al of niet konden bezigen, en evenwel hetzelfde leeren, en voor iederen toehoorder even bevattelijk. Sinds lang, intusschen, hoorden wij niets van belang aangaande dezen woordenstrijd; met dat al kan dit boekje misschien op sommige, ja wellig op vele plaatsen nuttig zijn. Het is kennelijk gerigt tegen de beide uitersten: „ het streven „ naar deugd, zonder eene gemoedelijke werkzaamheid „ omtrent Gods barmhartigheid in Christus; — en „ het vertrouwen op Gods barmhartigheid in Chris„ tus, zonder het ijverig streven naar deugd."

Wij hopen, dat het in de regte handen komen, en met vrucht zal gebruikt worden.

Nationaal Gedenkboek der hernieuwde Nederlandsche Unie, van den jare 1813. *Door* J. KONIJNENBURG.

(Tweede Recensie.)

Wij gaan, volgens de aankondiging in ons vorige Nommer, thans over, om eenige daadzaken, zoo als zij in dit werk geboekt worden, met de wijze, waarop de Heeren BOSSCHA en CHAD die vermelden, in vergelijking te brengen.

De opstand te *Amsterdam* is bij CHAD zeer kort behandeld; hij kent daarin den Heere FALCK het *oogmerk* toe, om het volk op den 15den op te zetten, ten einde „ eene openbare verklaring ten voordeele van „ den Prins van *Oranje* te bewerken." Wij twijfelen aan de echtheid van dit feit, en gelooven veeleer, dat de drang der omstandigheden den Heer FALCK, die, benevens het edele *Haagsche* Driemanschap, KEMPER en eenige anderen, zekerlijk een plan ter verlossing in den

Digitized by Google

den zin had, vroeger dan hij meende verrast heeft. De Heer BOSSCHA ſtelt de zaak zelve twijfelachtig, zonder iemand te noemen; en de Schrijver van het *Gedenkboek* gewaagt geheel niet van dit ontwerp van FALCK, wien beiden ook met luttel onderſcheidings te midden der overige Officieren van den krijgsraad noemen. BOSSCHA nogtans zegt, dat hij de aanſpraak deed aan het Tusſchenbeſtuur; eene aanſpraak, welke de late nakomelingſchap nog in het onlangs uitgekomene klasſieke werk van VAN DER PALM zal bewonderen. Volgens BOSSCHA, maakten van de vierentwintig opgeroepene Heeren van het Tusſchenbeſtuur *acht*, volgens KONIJNENBURG ſlechts *zeven* zwarigheid, om dezen post aan te nemen. De *officiele* bekendmaking en BOSSCHA's eigen gezegde bepalen het getal op *zeventien* van de vierentwintig. Omtrent de opſchudding zelve treedt KONIJNENBURG in zeer vele bijzonderheden, die BOSSCHA niet heeft, en ook, volgens zijn plan, niet wel hebben kon; ſchoon zij zekerlijk voor den *Amſterdammer* aangenaam en belangrijk zijn, en dus weder goed in het ontwerp van KONIJNENBURG dienen. Hij heeft ook de ſchoone en korte aanſpraak van VAN DER HOOP, krachtiger dan ééne, die wij bij de Ouden lezen: „ Mijne Heeren, vóór dat wij onze be„ langrijke en gevaarvolle taak ondernemen, laat ons „ allen in ſtilte bedenken, dat God regeert!"

Omtrent het *Haagſche* werk evenaart niemand CHAD in naauwkeurigheid. Geen wonder! hij had den toegang tot de beſte bronnen. Vooral in de eerſte, geheime handelingen van het eerbiedwaardig verbond, dat aan *Nederland* de vrijheid en den Koning de kroon verſchafte, heeft hij bijzonderheden, zoo als niemand ze heeft. Gedeeltelijk heeft de Heer KONIJNENBURG zich hiervan bediend; maar ook eene menigte andere daarbij gevoegd. De Heer BOSSCHA, hoezeer iets korter, verhaalt de hoofdzaken met beknopte duidelijkheid.

De lotgevallen van onzen tegenwoordigen Koning, vóór

Digitized by Google

vóór de gelukkige Omwenteling, vermeldt BOSSCHA in het begin van zijn tweede Deel kort, doch meesterlijk. In het bestek van CHAD viel het geheel niet, daarvan te spreken. KONIJNENBURG is daarover, tegen zijne gewoonte, vrij kort; maar hij heeft de bijzonderheden, dat de Vorst in den aanvang van 1813 de bijeenkomst des Keizers van *Rusland* met den Koning van *Pruissen* te *Breslau* bijwoonde; dat hij, op den 25 April 1813 uit *Zweden* te *Londen* aangekomen, de beste schikkingen tot het groote *Europesche* verbond hielp tot stand brengen, en vervolgens op het punt was, om zich in persoon naar het vereenigde leger in *Duitschland* te begeven, waar hij zelf een afzonderlijk *Corps Nederlanders* meende op te rigten, toen de wapenstilstand (door zoo velen in *Duitschland* met leede oogen gezien) dat ontwerp kwam te leur stellen. De Schrijver zal deze bijzonderheden waarschijnlijk uit afzonderlijke mondelinge of schriftelijke berigten hebben; immers wij herinneren ons niet, dezelven ooit in druk te hebben gelezen. Zeer uitvoerig is nu voorts de Heer KONIJNENBURG in de beschrijving van 's Vorsten blij onthaal, zoo in *Engeland*, als hier te lande, en overtreft daarin verre den Heer BOSSCHA.

Verder gaat het verhaal van CHAD niet, wat de krijgsgebeurtenissen betreft: hij eindigt zijn kort, maar zaakrijk boekje met de werkzaamheden omtrent 's Lands *Constitutie* van 1814. BOSSCHA en KONIJNENBURG beiden gaan verder, en vermelden de belegeringen en ontruimingen der onderscheidene steden; eene vereeniging van groepen, die VAN DER PALM meende, dat aan *zijne* schilderij de noodige eenheid zouden hebben doen missen.

Omtrent *Brielle* komen de berigten van BOSSCHA met die van KONIJNENBURG grootendeels overeen. Laatstgenoemde is echter weder meer uitvoerig. De werkzaamheid en het lijfsgevaar van Do. PAUW, en de moedige onverzettelijkheid zijner Gade, om zijn verblijf niet te ontdekken, komen in dit tafereel voorna-

Digitized by Google

melijk uit. De verrigtingen te *Ooltgensplaat* bekomen ook eene zeer uiteengezette vermelding. In de opgave van het beleg van *Koevorden* heeft tusschen de beide Schrijvers dit verschil plaats, dat de vesting op den 12 November volgens KONIJNENBURG in naam des *Russischen* Keizers en van den Kroonprins van *Zweden*, volgens BOSSCHA in naam des Keizers van *Rusland*, des Konings van *Pruisen* „ *en des Prinsen van Oranje*" opgeëischt werd; een verschil, niet zonder gewigt, daar, zoo het laatste waar zij, de *stellige* bedoeling der Bondgenooten, nog vóór eenige pogingen van onze zijde, volkomen zou blijken. Wij twijfelen echter, of enkele *Kozakken* dit zouden gedaan hebben, terwijl de Ridder ROSEN in de bezitneming van *Vriesland* en *Groningen* met geen woord van den Prinse gewaagde.

De bezetting van *Groningen*, waarvan BOSSCHA naauwelijks gewaagt, wordt bij KONIJNENBURG uitvoerig geboekt, die daarentegen korter is in het vermelden der belegering van *Delfzijl*, waaromtrent BOSSCHA in vele bijzonderheden treedt. Hoezeer deze beschrijving bij KONIJNENBURG over 't algemeen zeer wel gesteld zij, kunnen wij echter niet voorbij, den Schrijver eenen *logischen* misslag in den stijl te doen opmerken, die zekerlijk aan zijne aandacht ontsnapt is. Hij spreekt (bl. 363) van het vertrek der *Russen*, en van den Baron ROSEN, (bij BOSSCHA bestendig ROSIN genoemd.) „ *Hoe groot ook*," zegt hij, „ de „ smart ware, eenen Man te moeten missen, die door „ zijne heuschheid, regtvaardigheid en krijgstucht, al„ ler gemoederen aan zich verbonden had; *hoe bedenkelijk ook* het uitzigt moest zijn, om den bijstand te „ derven van in den krijg geharde troepen, die, onder „ de beste Legerhoofden, zich ten allen tijde door „ eenen naauwgezetten dienst onderscheidden, en, „ ondanks het verschil van taal en zeden, met hunne „ *Nederlandsche* spitsbroeders in ongestoorde eendragt „ leefden, *verschafte de verdediging van eigen grond*, „ bij eene volstrekte ongewoonheid aan het krijgsleven,

„ te

Digitized by Google

„ te midden eens geſtrengen winters, *geene geringe be-*
„ *kommering.*" Elk ziet, dat of het begin, of het ſlot dezer *periode* mank gaat. Immers, juist *omdat* die verdediging zoo veel bekommering wekte, was het uitzigt op de verwijdering der *Ruſſen* zoo bedenkelijk, en het gemis van ROSEN zoo ſmartelijk. Zoodat, in plaats van *hoe groot ook* enz., de zin beter geweest ware: „ *bij* de ſmart, eenen Man te moeten misſen, *bij* het uitzigt enz., *verſchafte de verdediging* enz."

De belegering van *Deventer*.... Doch wij ſtaken deze vergelijking, die, verder voortgezet, onzen Lezeren ligt tot verveling zou kunnen ſtrekken; te meer, daar zij toch ook niet volledig kan zijn, vermits het werk van den Heer BOSSCHA nog onvoltooid is, en het IIde Deel met het jaar 1813 eindigt. Wij vergenoegen ons dus met op te merken, dat KONIJNENBURG, te midden eener menigte alleen *locale* bedrijven, die voor den bewoner van andere ſteden en gewesten in ons vaderland niet zeer belangrijk zijn, toch ook zeer vele wetenswaardige bijzonderheden mededeelt; dat hij, ſtad voor ſtad, de lotgevallen vermeldt van *Koeverden*, *Groningen*, *Delfzijl*, *Deventer*, *Zwolle*, *Kampen*, *Doesburg*, *Zutphen*, *Arnhem*, *Nijmegen*, *Thiel*, *Grave*, *Utrecht*, *Amſterdam*; (ten deele herhaling, op bl. 464 en 467, van het op bl. 113 geboekte: zoo zijn ook 's Prinſen eerſte komst te *Amſterdam*, op bl. 261, en zijne tweede, op bl. 306 reeds omſtandig vermeld, op nieuw bl. 473 en 474, ſchoon korter, te vinden: dergelijke herhalingen ontſieren dit werk;) voorts van *Naarden*, *Texel* en *de Helder*, *de Willemſtad*, *Gorinchem*, *'t Hertogenbosch*, *Breda*, en *Zeeland*. Deze afdeeling alleen bevat 272 bladzijden.

Eer wij van dit werk afſtappen, kunnen wij niet voorbij, nog eenige plaatſen over te nemen uit het *Beſluit*, hetwelk, als eene *peroratio*, toch wel het best en zorgvuldigst had behooren geſchreven te zijn, doch waarin — wij zeggen dit met leedwezen — voornamelijk een ſtijl heerscht, die er zich als 't ware op toe-

Digitized by Google

legt, om van het gemakkelijke, natuurlijke en ligt verſtaanbare af te wijken, ja wel eens tot verwarring van begrippen vervalt. B. v. bl. 617. „ *Frankrijks* invloed „ op het binnenlandsch beſtuur en onze buitenlandſche betrekkingen *onderſcheidde zich weldra door „ dwangeiſchen eener verbindtenis*, (ontaarde weldra in „ eene verbindtenis) welke *Engelands* wrok zeer zeker tarten moest," enz. — Bl. 619. „ De koophandel — *werd* „ ganſchelijk *ontaard*, en bijkans tot eene vernielende „ *prooi* gedoemd." — Bl. 620. „ Duizende Eigendommen, in ieders vrijen regt tot nijverheid en vlijt gegrond, en voormaals de altijd wellende bronnen van „ welvaart, werden ontroofd, en het Staatsbewind „ zelfs in aanmerkelijke vakken, tot handelaar herſchapen." — Bl. 629. „ Het aloude nationaal Verbond werd herſteld; en door eenparige algemeenheid „ met volle kracht." — Bl. 631. „ Waant gij een beter „ inzien van algemeen belang" (te hebben.) — Bl. 632. „ Mag ik, als openbaar Schrijver, in naam der ganſche Natie ſpreken, dan zal zij uwe namen" (die der verdienſtelijke bevorderaars der Omwenteling) „ in eerbiedig en dankbaar aandenken bewaren; dan wenscht „ zij in elke *Raadzaal* van uwe *afzonderlijke woon- „ plaatſen* eenen eenvoudigen ſteen opgerigt, waarop „ uwlieder naam zal prijken met het korte opſchrift: „ *Het Vaderland aan zijnen Zoon.*" (Moeten die Heeren zich zelve dan zulke ſteenen laten oprigten, of moet de Natie de metſelaars zenden?) — Bl. 633. „ Wijsheid *ſtaaf- „ de* het doel onzes behouds." (Hoe kan men een doel *ſtaven?*) — Bl. 634. „ Zoo drijve onze Staatshulk, *als „ eene Ark des heiligſten Verbonds*, welke ons allen omvat, op eene ſtille zee, ſtatig en veilig voort!" Hier verwart de Schrijver de *Arke Noachs* met de *Arke des Verbonds*, welke niets met elkander gemeen hebben, dan den naam van *Ark* in onze vertaling, en eene plaats in het boek *Geneſis*.

Wij kunnen den wensch niet ontveinzen, dat dit *Nationaal Gedenkboek* met meer zorgvuldigheids ware be-

Digitized by Google

bearbeid geworden. Juist het ſchoone onderwerp en de overige verdienſten van het werk doen ons dit verlangen koesteren; en, zoo er in 't vervolg een tweede druk mogt noodig zijn, hopen wij, dat daarin vele der opgenoemde misſtellingen zullen verholpen worden.

Karakterſchetſen, Zeden en Gewoonten van Nederlandſche Mannen en Vrouwen, in het Jaar 1816 *bijeenverzameld op eene Reize door het Koningrijk der Nederlanden, door den Engelſchen Reiziger* G. JOHNSON, *en den Schrijver van den Ring van Gyges wedergevonden. Met Kaarten en Platen. Iſte Deel. Noordholland. Te Amſterdam, bij* E. Maaskamp. *In* 8vo. 376 *Bl. f* 5-5-;

Bij het doorloopen van den *Inhoud* van dit werkje viel ons terſtond in het oog, dat met de beſchrijving van twaalf Noordhollandſche ſteden en plaatſen dertien Hoofdſtukken of 211 bladzijden waren gevuld, terwijl de beſchrijving van Zaandam alleen zeven geheele Hoofdſtukken of 115 bladzijden bevat, en dat de overige ſteden ſlechts twee Platen waardig zijn gekeurd, daar integendeel van Zaandam alleen zes keurig bewerkte Plaatjes gevonden worden. Het ſcheen ons dus toe, als 't ware meer eene beſchrijving van Zaandam te zijn, met eene eenigzins uitvoerige inleiding. Zoo zeer wij nu in den beſchrijver van plaatſen en zeden lokale kennis, of berigten van onpartijdige en bevoegde Correspondenten, hadden verwacht, vonden wij ons al ſpoedig in onze verwachting te leur geſteld, en mishaagden ons vooral vele karakterſchetſen, hier en daar opzettelijk ingevlochten, zoo als onder andere de beſchrijving van het voorgevallene in de Goudſche ſchuit met de Franſche Actrice en de oude Hollandſche Dame. Wij hadden liever gezien, dat onze brave Hollandſche Natie, ongewoon aan Franſche grappenmakers, alhier gehand-

Digitized by Google

haafd, en geenszins in een beſpottelijk daglicht ware geſteld geworden. Vooronderſteld zelfs, dat dit voorval letterlijk hebbe plaats gehad, dan nog eischte, onzes inziens, de vaderlandsliefde van ieder Hollandsch Schrijver, om zulks met ſtilzwijgen voorbij te gaan, en geenszins door zonderlinge aanmerkingen voedſel te geven aan den lust van vreemdelingen, die ongetwijfeld dit boek gretig aanvatten en als Evangelie zullen beſchouwen, om den Hollander te beſpotten. Doch, wij ſtappen over alle ſoortgelijke uitweidingen heenen, om bij Zaandam bepaaldelijk te kunnen ſtilſtaan. — Wij verwachtten, zoo als de titel van het werk noodzakelijk aan de hand geeft, eene beſchrijving van hetgene in 1816 plaats heeft; doch wij moeten openhartig bekennen, dat wij ons jammerlijk te leur geſteld zagen, en met geene mogelijkheid ons voor den geest kunnen brengen, in welke huizen de Heer Schrijver of zijne Correspondenten verkeerd en al die nieuwigheden hebben opgedaan. Waar toch vindt men *eene moderne ſecretaire naast eene glad gewreven latafel; een fraai bufet in de nabuurſchap van eenen ouderwetſchen ziekenſtoel; eene Vrieſche klok tegenover eene kostbare pendule?* en dat bij rijke lieden! — NB. *een olie- en azijnopzetje in de plaats van eene kristallen kroon aan den zolder opgehangen?* (bl. 265.) Welk denkoeeld toch moeten vreemdelingen zich van de Zaandammers vormen, wanneer zij lezen: *Alles is met dwijltjes en kleedjes belegd, om de matten niet te bezoedelen. Deze vindt men zelfs bij ſommigen in het zoogenaamde ſnuivertje, waarin de goedertieren Echtgenoot bij eenen laauwen aschpot verkleumd nederzit, zelfs dan nog, wanneer de koude Noordewind blaast en woedt, en de hagel, door denzelven voortgezweept, tegen het lage dak en de rammelende glazen klettert*, enz. enz. Trouwens, de Schrijver laat hier zeer verzachtend op volgen, bl. 267: *Denk echter niet, dat deze handelwijze bij allen plaats heeft.* Offchoon van nabij met Zaandam bekend, verklaren wij, geen enkel huis te weten,

waar

Digitized by Google

waar zulke gebruiken plaats vinden. — Verder: bij welke Vrouw zal men zulke soort van redenering aantreffen, die, om aan haren lust tot opschik te voldoen, haren Echtgenoot door slecht voedsel ontijdig naar de eeuwigheid zendt, en zich troost met het denkbeeld: *niemand sterft vóór zijn' tijd?* (bl. 271.) In welk satsoenlijk huis, waar men toch alleen onder lieden, die met tentjagtjes afgehaald worden, een Collation verwacht, *eischt de etiquette, zich achter eenen grooten hoop banket of koekjes te verschuilen?* (bl. 272.) Welke Familie verbiedt gestrengelijk aan de kinderen *het reinigen van mond en tanden?* (bl. 275.) Welke zonderlinge zamenknooping van *een aanminnig gelaat*, NB. *bevalligen tooi, ingetogen zeden, huissélijke deugden*, met hetgene men eenige regelen verder leest, *dat de Vrouwen langs den grond worden voortgeschoven, en zulks veroorzaakt wordt door den zwaren last van rokken, welke hare heupen drukken op eene vreesselijke wijze*, enz.! (bl. 276.)

Wij zouden te omslagtig worden, wilden wij deze beschrijving van Zaandam stukswijze naar verdienste wederleggen, hetwelk echter noodzakelijk zoude zijn, om iederen vreemdeling, die dit boek in handen krijgt, en eerder eenen hoop Hottentotten, dan beschaafde lieden, in de Zaandammers denkt te zullen aantreffen, van zijne dwaling terug te brengen. Ja, wij vergrooten het niet, indien wij zeggen, dat iedere bladzijde over de Zaan of Zaandam eene grove onnaauwkeurigheid (om geen ander woord te bezigen) bevat. Wij mogen echter niet voorbij, het volgende aan te merken. Het scheen den Schrijver niet te bevallen, dat men in den Schouwburg bij een voortreffelijk Treurspel *niet ander:* hoorde dan het kraken van noten enz. (bl. 279.) Waar toch heeft de Schrijver dan plaats gekozen? Het bevalt ons inderdaad even weinig, wanneer wij in den Amsterdamschen Schouwburg door allerlei luidruchtig geschreeuw worden gehinderd, en te huis komende niet zelden onze kleederen door velerhande vuiligheid, van

Digitized by Google

boven afgezonden, jammerlijk beſmet zien; terwijl men nog daarenboven, ſtaande de vertooning, gevaar loopt, eene ledige flesch, ja zelfs een' mensch op het hoofd te krijgen. Is hier dan ook de ſmaak der Amſtelaren te beſchuldigen? — Bijzonder ſchijnt de Schrijver het op de Kermisſen gemunt te hebben, en waarlijk regt hoffelijk worden de Zaandammers hier bij een' hoop wilden vergeleken: immers, *zij zijn, als 't ware, buiten zichzelven; zij ſchijnen de logge aarde niet meer te bewonen; zij verlaten met innige vreugde en al huppelende hunne woningen; zij zwerven honderd malen ginds en herwaarts door de kramen; zij treden al zingende de herbergen in; zij eten, zij drinken, zij ſpringen en danſen tot laat in den nacht!* (bl. 280.) Wij verklaren ronduit, hier nimmer ooggetuigen van te zijn geweest, en nog minder van die *losbandigheden en buitenſporigheden, welke verſchooning vinden in het algemeen gezegde, dat het thans kermis is!* (bl. 281.) Zonderlinger nog is deze opgave voor het jaar 1816, daar te Zaandam alleen Schouwburg is bij de Kermis, en deze eerst in October invalt, terwijl wij het boek reeds in Julij dezes jaars in handen namen. — Wie ook heeft den Schrijver wijs gemaakt, dat er *eene gordijn voor de ſchilderij in de Groote of Bullekerk hangt, welke gedurende de godsdienstoefening wordt toegeſchoven, om de oogen der toehoorderen daarvan af te trekken;* en wat nog meer zegt, dat, even als de Heer MAASSTROOM met eigen oogen het olie- en azijn-opzetje aan den zolder had zien hangen, (bl. 265.) ook de Schrijver in dit geval getuigt: *Wij waren hiervan den volgenden dag getuigen, en nogtans merkten wij op, dat deze gordijn niet verhinderen kon, dat velen der Gemeente, misſchien uit gewoonte, hunne oogen derwaarts wendden.* (bl. 298.) Wij verklaren ſtellig, dat (hoewel het wenſchelijk ware, dat zulks geſchiedde) er nimmer eene gordijn voor bewuste ſchilderij geweest, en ook thans (October 1816) nog niet is. — Eenige bladzijden verder (bl. 302.) worden alle bewoners van de Zaan, die het Huisje van Czaar PETER niet bezigtigd hebben, zeer zacht en min-

Digitized by Google

minaam, voor onbeschaafde menschen uitgekreten. Ook geenszins malsch kunnen wij de beoordeeling noemen van het hoofdstieraad der Zaandammer Meisjes: immers heet zulks *een kapsel, dat eene van de schoonheden eener Vrouw bedekt, namelijk het haar, dat zonder twijfel zal worden afgeknot, en eene oorzaak wordt van onreinheid en hoofdziekten* (bl. 302.); terwijl, daarentegen, hetzelfde tooisel bij de Meisjes van Alkmaar als navolgenswaardig wordt aangeprezen: immers, *de Heer* JOHNSON *bewonderde het, en wenschte, dat de Engelsche Vrouwen haar voorbeeld volgden: hij was voornemens, bij zijne terugkomst in Engeland, zulk een hoofdtooisel te vereeren aan eene jonge Dame.* (bl. 120.) — Wat de beschrijving der bijzondere plegtigheden betreft, van verjaring, vrijen, bruiloften, begrafenis enz., welke trouwens als vóór jaren voorgevallen voorkomen, wij hebben te vergeefs naar bejaarde lieden gezocht, die zich te binnen konden brengen, dat eenige derzelven alzoo hadden plaats gehad. Ook eischt de titel eene beschrijving van hetgene thans bestaat, en niet van hetgene in vroegere tijden in gebruik was. Wil men de zeden onzer Voorvaderen leeren kennen, dan leze men de oude Geschiedenis: iedere stad, ieder plekje gronds zal zijne zonderlinge gewoonte aantoonen. — Ook niet zeer heusch hebben wij de beschrijving van het zilveren bruiloftsfeest gevonden; en waarlijk, de Heer K....., te wiens huize die bruiloft door de Heeren werd bijgewoond, moet eene zonderlinge soort van dankbaarheid in zijne gasten ontwaren, welke hij met zoo veel gulle gastvrijheid heeft onthaald, wanneer hij, dit boek in handen krijgende, zijne gulheid als uit eigenbelang geboren, en zijne Gade als een lomp, onbeschoft en onbeschaafd wijf bestempeld ziet. — Ook omtrent de speelwagentjes is des Schrijvers oordeel zeer zonderling. *Men ontmoet* (zegt hij, bl. 279.) *veelspeelwagentjes, waarop, buiten den voerman, geen man gezien wordt.* Het Plaatje No. 6. bewijst echter het tegendeel, daar hetzelve toch twee Vrouwen en twee

Digitized by Google

Mannen bevat. Nimmer, echter, ziet men de Vrouwen zonder hoed of kaper op zulke wagentjes zitten, offchoon dezelve in dit Plaatje met ongedekte hoofden afgebeeld zijn.

Het Plaatje No. 7, dat alleen voor de afbeelding der kap fchijnt ingerigt, is zeer onjuist; het fchijnt veeleer, dat eene Vrouw, welke niet dagelijks de kap draagt, tot Model heeft gediend, daar men duidelijk ziet, dat de opgebonden haren zich onder die muts op het achterhoofd verbergen, terwijl tevens de ondermuts dood ouderwetsch, en bij niet één Vrouw meer in gebruik is. Eindelijk is ook de afbeelding van een Zaandamsch Huis (Plaat 8) niet zeer juist gekozen, om eene echt Zaandamfche woning voor te ftellen. De perken (voor het huis namelijk) prijken met glimmende koralen en bloemen. Achter het huisje zagen wij eene plaats of tuin, die zich tot de Zaan uitftrekt, en op gelijke wijze is aangelegd, (bl. 340 en 341.) Hier toch tast de Schrijver geweldig mis. Aan de noordzijde van het huis is flechts één venfter, en geen twee, zoo als de teekening aanwijst. Er zijn geene koralen hoegenaamd, even min als eene plaats achter het huis.

Ten flotte eischt de liefde tot de waarheid, met een enkel woord te gewagen van de befchrijving der Papierfabrijk van de Heeren KOOL EN COMP. Wij moeten, om de zoo gedetailleerde opgave van een' ander', voorondersftellen, dat hier met den Heer Schrijver eene naauwe correspondentie heeft plaats gehad. Dan, hoe veel lofs wij aan de kunde en den ijver van gemelde Fabrikeurs moeten toezwaaijen, die, ter volmaking van hunne bewerkte ftoffen enz. enz., kosten noch moeite hebben ontzien, vinden wij ons echter verpligt te verklaren, dat niet zij, maar de Heeren ROGGE EN COMP., het eerst velin-papier hebben vervaardigd, hetwelk daarna, door gemelde Heeren KOOL EN COMP., en tevens door andere Fabrikeurs, tot volmaking is gebragt. Had de Schrijver dit geweten, welligt had hij zich alsdan van de magtfpreuk onthouden, alsof de Fabrijk

Digitized by Google

brijk van de Heeren KOOL *de eenigste* op het vaste land is, welke met de beste der Engelschen kan wedijveren; (bl. 370.) even of de andere Fabrikanten in derzelver schaduw niet konden staan. Wij herhalen, de Heeren KOOL EN COMP. verdienen om hunnen ijver allen lof; maar zouden hunne papieren, gesteld dat hunne Firma in dezelve niet gevonden wierd, dan om derzelver meerdere deugdzaamheid juist boven de voortbrengsels van alle andere Fabrikeurs gekozen worden? Maken de Heeren KOOL EN COMP. dan alleen en uitsluitend goed velin-papier?

Dan, genoeg! Onbewimpeld hebben wij onze aanmerkingen naar waarheid medegedeeld, en alleen getracht, de zoodanigen, die, door het uitwendige van dit werkje soms misleid, zich een verkeerd denkbeeld van de Zaan-bewoners zouden mogen maken, van hunne dwaling terug te brengen. En wij meenen den Schrijver ernstig te moeten raden, om, wanneer hij wederom een soortgelijk ander werk tot Nationale Karakterschets mogt onder handen nemen, alsdan te raadplegen met eigen Inboorlingen, die geschikt en bevoegd zijn, om hem onpartijdig te onderrigten.

Staat- en Aardrijkskundige Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden, of der XVII Nederlandsche Provincien, benevens het Groothertogdom Luxemburg, volgens de Tractaten en de Grondwet des Jaars 1815, *door* N. G. VAN KAMPEN, *Lid der Holl. Maatschappij van Wetenschappen, der Maatschappij van Nederl. Letterkunde, en van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen. Met eene geheel nieuwe Kaart. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1816. *In gr.* 8vo. *X en* 415 *Bl. f* 3-18-:

„ Hoewel eene menigte Beschrijvingen van afzonderlijke gedeelten onzes ouden Vaderlands, en der *Belgische Nederlanden*, bestaan; zoo was toch, sedert de ineensmelting „ der-

Digitized by Google

„ derzelven tot één Koningrijk, eene nieuwe Beſchrijving „ eene wezenlijke behoefte geworden." Ziet daar het begin van het Voorberigt des werkzamen VAN KAMPEN, geplaatst voor het boekdeel, dat hij, vergezeld van eene nieuwe Landkaart, en op verzoek des Uitgevers, tot geleide en toelichting derzelve, in het licht zendt. Alle bedenking wegens het nutteloóze of overbodige van dezen zijnen arbeid, bij de erkende veelheid en verſcheidenheid van narigten aangaande de thans hereenigde deelen van Nederland, wordt daardoor tevens afgeſneden. Want, behalve eenige niet ongegronde bedenkingen, zoo wegens de uitvoerigheid van deze en gene vroegere Beſchrijvingen, juist hierom minder berekend voor het algemeen, als wegens het verouderd aanzien van andere, daardoor minder geſchikt voor het tegenwoordig gebruik, is dit uitgemaakt en blijkbaar, dat de afſcheiding der Gewesten, in de laatſte Eeuwen onder eenen verſchillenden Regeringsvorm en Heerſchappije ſtaande, den Staatkundigen tot hiertoe verbood, *het geheel der Nederlanden* onder *één rubriek*, of *titel*, te brengen. Zelfs de verdeeling der XVII Provincien, die oudtijds beſtond, en *Luxemburg* en het nu *Fransch* gedeelte der Nederlanden (*Artois*) inſloot, verſchilde van de tegenwoordige, waaronder het *Land van Luik* begrepen wordt, en die in meerdere opzigten ook op eene andere wijze gerangeld is (*); om niet te ſpreken van onze naauwe betrekking tot het Groothertogdom *Luxemburg*, dat, als een *bijvoegſel*, en voormuur van het Rijk der Nederlanden, van derzelver Staatkundige Beſchrijving wel niet te ſcheiden is, in waarheid nogtans een gedeelte uitmaakt van het hoogere *Duitschland*. Daarenboven, de herinnering aan de jongſte gebeurtenisſen en oorlogstooneelen in Nederland, waardoor deze en gene plaatſen en ſtanden vermaard geworden zijn; het verval en herleven van onzen bloei en handel, en de ſtichting zelve van den Troon van Ne-

(*) Wij vermeenen onze Lezers geenen ondienst te doen, met aan hen, welken wij de *nieuwe* Landverdeeling op bl. 633 leeren kennen, tevens te herinneren aan de *oude Namen* der XVII Provincien, die beſtonden in de Hertogdommen *Braband*, *Limburg*, *Luxemburg*, en *Geldrland*; de Graafſchappen *Vlaanderen*, *Artois*, *Henegouwen*, *Holland*, *Zeeland*, *Namen*, en *Zutphen*; de Heerlijkheden *Friesland*, *Groningen*, *Overijsſel*, *Utrecht*, en *Mechelen*, benevens het Markgraafſchap *Antwerpen*.

Digitized by Google

Nederland, waardoor hetzelve, als uit de asſche van eenen vernielenden brand, tot eene luisterrijke Mogendheid herrijst: dit alles doet ons met welgevallen het *Handboek* des Heeren VAN KAMPEN aankondigen, dat, zonder de oorkonden onzer voormalige grootheid, bloei en vermaardheid onaangeroerd te laten, tevens beſcheiden omtrent de Nederlanden behelst, door den geachten Schrijver, deels uit eigen waarneming, deels uit ingewonnen berigten van kundige Mannen, verzameld. Alleen de nog zoo korte duur van den gezegenden keer van zaken, dien wij mogten beleven, doet ons vreezen, of men niet met de uitgave dezer Beſchrijving zich eenigzins te zeer gehaast hebbe, om aan dezelve de vereischte volledigheid en naauwkeurigheid te kunnen geven. Immers, behalve een getal van 17 bladzijden *Bijvoegſels en Verbeteringen*, achter het werk gevoegd, en die alreeds ons vermoeden ſchijnen te bevestigen, de Schrijver zelf erkent, omtrent *België* niet zoo gelukkig geſlaagd te zijn in het bekomen van gewenschte narigten, als wel omtrent het *Noordelijk Nederland*; en te dezen bevond hij zich ook buiten ſtaat, om eene echte opgave der jongſte bevolking te geven, behalve van ſommige groote ſteden, en van het eigenlijk gezegde *Noordholland*. „ Veelal dus (betuigt hij) heeft men „ zich met de algemeene telling van 1796 moeten vergenoe„ gen, in afwachting der *officiële* opgave, die men NB. *eerst„ daags* van de bevolking, althans in de Noordelijke Gewes„ ten, te gemoet ziet." Dit, echter, willen wij geenszins gezegd hebben om den lof te verminderen, aan onzen kundigen Landgenoot verſchuldigd, in wien wij dit onvolkomene (bij eenen zeker te verwachten *tweeden druk* gemakkelijk te herſtellen) zeer gaarne over het hooſd zien, wanneer wij de moeite indenken, door hem beſteed, om het meest merkwaardige en belangrijke over den geheelen omvang van *Nederland* te verzamelen, en, in een beknopt boekdeel, zulk eenen rijkdom en verſcheidenheid van zaken bijeen te brengen, als bij uitnemendheid geſchikt is, om den Lezer, dien hij het *Vaderland* leert kennen, tevens een aangenaam en nuttig onderhoud te verſchaffen. Veel, zeker, moest daartoe eene goede ſchikking en keuze van ſtof bijdragen, waardoor hij het *algemeene* in eene uitgebreide en keurige *Inleiding* vooruit zond, daarna eerst het *hoofdzakelijke* van elk bijzonder Gewest aanteekende, voorts onder iedere der XVII Provincien

Digitized by Google

cien rangſchikte, wat hij van *hare* ſteden, dorpen en plaatſen eene uitvoeriger beſchrijving of vermelding waardig keurde. Geleidelijk was deze orde, die zich in den aard der zaken aanbood; en, terwijl nog de willekeurige ſplitſing in *arrondiſſementen* onder de Franſche overheerſching, vooral ten aanzien van de Regtbanken, in ons Vaderland ſtand houdt, mag het gerekend worden tot de duidelijkheid der aanwijzingen, met betrekking tot deze en gene plaatſen, iets toe te brengen, dat de Schrijver ook deze Landsverdeeling, ten minſte bij *deze* uitgave, niet uit het oog verloren heeft in zijne Beſchrijving, die beide *Staat*- en *Aardrijkskundig* zijn zoude, en daarom ook maar ten deele de *Provincien* afhandelt naar den rang van hare *ligging*, ten deele en voornamelijk de orde volgt, die zij hebben in den Staat. Wij bevroeden evenwel niet volkomen, waarom de Heer VAN KAMPEN in dezen het gebaande ſpoor verliet, en zouden alzoo beter keuren, dat men zich geheellijk houde aan de *gewettigde* of wel *natuurlijke* volgorde der Landen. Maar genoeg zij deze herinnering: wij gaan voort tot 's Mans *Inleiding*, en zullen die kortelijk doorloopen, om onze Lezers een beter denkbeeld, zoo wij hopen, te geven van den inhoud zijns werks, dan indien wij ons tot eenig uittrekſel bepaalden, waarvan de keuze te moeijelijker vallen zoude, wanneer wij geene vooringenomenheid verraden wilden met deze of gene Provincie of Stad onzes Vaderlands.

Aanvangende met de ligging, uitgebreidheid en grenzen van het *Koningrijk der Nederlanden* en het naburig *Groothertogdom Luxemburg*, beſchrijft hij den loop der drie hoofdrivieren, den *Rijn*, *Maas* en *Schelde*, die haar doorkruiſen, omzoomen, en wier monden zich uitſtorten in de *Noordzee*, die ten Westen en Noorden Nederland beſpoelt. Andere, zoo ſtilſtaande als ſtroomende, wateren worden vermeld; doch derzelver beſchrijving uitgeſteld tot die der Provincien, waar zij gevonden worden. De *laagte* van het meerendeel dezer Landen, waar boven de bodem ook der gedachte Wereldzee verheven is, en die omringd worden van meer verhevene en bergachtige ſtreken, ſchijnt aanleiding gegeven te hebben tot hunnen naam. Zij ſtelt het Vaderland bloot aan overſtrooming en ijsgang der Rivieren, of inbraak der *Zuiderzee* of *Dollert*, niet altoos af te weren door kracht van dijken of paalwerk; eene min veilige beſcherming, dan *Vlaanderen* of *Holland* in de

Digitized by Google

de beschutting der duinen ondervinden mogen tegen het geweld van de baren der Noordzee. Aan den anderen kant, evenwel, is deze zorgelijke ligging van Nederland, en zijn die rivieren, binnenwateren en Noordzee, de weldadige en voorname bronnen van onzen nationalen bloei, welvaart en grootheid. Ten Zuiden alleen heeft dit Koningrijk zeer hooge, bosch- en bergrijke streken; en loopen vandaar, tot in het hart des lands, sommige meer verhevene en dorre heivelden. Zeer ongelijk, derhalve, is hier de *luchtsgesteltenis*, dáár vochtig en veel bezwangerd met zeedampen, ginds frisch of droog en alzoo meer gezond. Eveneens verschilt de *vruchtbaarheid* en aard der *voortbrengselen* in de onderscheidene gewesten. Ten Noorden is overvloed van vee en keurige weilanden; ook groeit aldaar menige soort van graan en vruchten. Rijker, nogtans, in uitmuntend koorn, boekweit, vlas en meekrap, is (*Zeeland* niet uitgezonderd) het zuidelijk gedeelte, in dezelfs midden, en westelijker oorden. Delfstoffen, houtgewas, wijn, die aan den Rijn of Moezel valt, en de minerale wateren van Spa, treft men aan in *Luxemburg*, ook in het daaraan grenzend gedeelte des Rijks. Behalve zoo vele middelen van bestaan, en terwijl bij den overvloed, dien *Nederland* oplevert, alleen *zout* en *wijn* deszelfs voornaamste behoefte uitmaken, brengt inzonderheid de *Zee* het hare toe tot de welvaart des Rijks. Van oudsher waren de *Visscherijen*, met name de *groote*, of Haringvangst, eene rijke goudmijn, niet minder voordeelig dan de uitgebreide *wereldhandel*, door ongunst bovenal der latere tijden en verlies der aangelegene Oost- en Westindische bezittingen te deerlijk gestremd, gekrakt en schier geheel vernietigd, nu echter met verbazende snelheid herlevende bij den zegen van Vrede en een gematigd Bestuur. Zoo teekent VAN KAMPEN aan, dat, reeds in 1814, een getal van 137 Buizen ter Haringvangst uitliep, en 1500 Schepen onder Nederlandsche vlag de zee doorkruisten. Mogten wij hetzelfde getuigen wegens de *kleine* Visscherij, die nog te nauwernood het hoofd schijnt op te heffen, en aangaande het *Fabrijkwezen* in ons Vaderland, dat, wel is waar, nog van de nijverheid, vinding en bekwaamheid des Volks eene niet ongunstige proeve geeft, echter over het geheel zoo droevig in verval is en kwijnende, dat de herinnering aan deszelfs vorigen bloei de treurigste aan-

Digitized by Google

aandoening verwekt bij het gezigt der voornaamere binnenste-den van Holland.

Na een zeer beknopt, dan toch voldoend overzigt van dit alles, en bondig verflag der *geſchiedenis* van den Nederlandſchen handel, ontmoeten wij hier wegens het *volkskarakter* eene waarlijk vereerende, dan toch getrouwe opgave, die van de opregtheid, eerlijkheid, trouwe, weldadigheid, werkzame geaardheid, geduld, en wel eens te ver gedreven winstzucht der ingezetenen iet goeds voor de toekomst te beloven ſchijnt, wanneer zij ſlechts hunne overhelling tot den drank (volgens den Schrijver eene *erfſinet*, met name in het *Noordelijk* deel) door rede, beſchaving en Godsdienst leeren teugelen. Overigens zijn daar, meest nogtans in het *Zuiden*, de zeden in den middelſtand, door omgang met uitheemſchen, niet zoo verbasterd, of er bleef bij hen genoeg over van de *voorvaderlijke* en achtenswaardige eigenſchappen. Alzoo gewagende van de *Vaderlandsliefde*, en gehechtheid des Volks aan zijne Regenten, (waartegen de koele Nederlander noode, en niet dan na gewelddadige onderdrukking, het harnas aangespt, wanneer hij ook met kracht het knellend juk verbrijzelt) geleidt deze aanmerking onzen Schrijver tot de *geſchiedenis*, of een kort verhaal van *Nederlands lotgevallen*; waarna hij opgave doet wegens de *Volkstelling* in 1796, die in de onderſcheidene Departementen, te zamen genomen, een getal van 5,384,805 zielen aanduidde. Voorts verhaalt hij den deerlijken ſtaat, waarin het Keizerlijk Decreet van NAPOLEON in 1810 's Lands *geldmiddelen* dompelde, en die ſedert door het rijzen der Fondſen begonnen zijn zich op te beuren; ſchetst wijders den toeſtand der *Zee-* en *Landmagt*, benevens de *ſterkte*, die de ligging der gewesten van rivieren en vestingen ontleent; en vervolgt met zijne Lezers bekend te maken met den *aard* en *vorm* van *Regering*, gelijk die voormaals was, en nu in dit Koningrijk is ingerigt onder den Monarch en bij Volksvertegenwoordiging. Eindelijk bleef den Heere VAN KAMPEN over, te ſpreken van den *Godsdienst*, of de onderſcheidene *Gezindheden*, die in ons Vaderland, met volle vrijheid des gewetens, gevestigd zijn; en, ter eere van Nederland, verflag te doen van den ſtaat der *Kunſten*, *Letteren*, *Wetenſchappen* en *Beſchaving* in de onderſcheidene gewesten. Hierbij laat wel de Schrijver aan het *Zuidelijk* gedeelte van ons Vaderland alle regt bejegenen; maar komt toch,

Digitized by Google

toch, gelijk zulks trouwens onloochenbaar en wel bekend is; het *Noordelijk* gedeelte voortreffelijk uit, door de inrigting der *Akademien*, door eene reeks van bloeijende *Genootschappen* en nuttige *Maatschappijen* zoo wel, als door den rijkdom aan wereldberoemde *Mannen*, die er vroeger en later, na den Spaanschen tijd, gebloeid hebben. Vervolgens ontmoeten wij eenen wenk aangaande de *Volkstale*, die gewis, de kortstondige vereeniging van de deelen des Rijks in aanmerking genomen, niet anders dan *zeer* onderscheiden zijn kan, en welke wij hopen, dat, door de toenadering en *Vaderlandsliefde* der Inwoneren, onder begunstiging van het Koninklijk Huis, zich allengs tot eene *algemeene* Sprake vormen zal, en zuiveren moge van den zuurdeesem, waarvan wij eene walg hebben. Met naauwkeurige aanwijzing van de tegenwoordige staatkundige verdeeling der XVII Provincien, in eenige bijzonderheden onderscheiden van die onder Keizer KAREL DEN V, kiest hij ten slotte *deze* volgorde voor zijne Beschrijving van elke derzelven: *Noord-Braband*, voormaals *Staats-Braband*. *Zuid-Braband*, voormaals Depart. der *Dijle*. *Limburg*, voormaals Depart. der *Nedermaas* en een gedeelte der *Roer*. *Gelderland*. *Luik*, voormaals Depart. der *Ourthe*. *Oost-Vlaanderen*, voormaals Depart. der *Schelde*. *West-Vlaanderen*, voormaals Depart. der *Leye*. *Henegouwen*, voormaals Depart. van *Jemappe*. *Holland*. *Zeeland*. *Namen*, voormaals Depart. der *Sambre* en *Maas*, met uitzondering van het *Luxemburgsche*. *Antwerpen*, voormaals Depart. der beide *Nethen*. *Utrecht*. *Vriesland*. *Overijssel*. *Groningen*. *Drenthe*. Waarbij dan nog aan het einde des boeks een *drietal Aanhangsels* gevoegd zijn, waarin, op gelijken voet als ten aanzien van iedere Provincie, eerst het Groothertogdom *Luxemburg*, daarna de Landen, bij den tweeden Parijschen Vrede van 1815 afgestaan, en eindelijk het Hertogdom *Bouillon*, met de aanhoorige steden enz., beschreven worden. Intusschen, daar wij reeds genoegzaam uitvoerig geweest zijn in ons *algemeen* verslag wegens de *Inleiding*, en de Lezer daaruit kan opmaken, in welken trant of smaak het werk geschoeid, en hoedanig over het geheel deszelfs *inhoud* is; mogen wij ons tot geene *bijzonderheden* inlaten. Met ruimte kunnen wij trouwens dit *Handboek*, in meer dan één opzigt onze bijzondere goedkeuring wegdragende, en rijk in veelheid en verscheidenheid van gewigtige narigten, het vaderlandsch

Publiek ten gebruike aanprijzen, en moeten aan de onzijdigheid des Heeren VAN KAMPEN het regt doen wedervaren, dat, in zijne Beschrijving van de Provincien, nagenoeg dezelfde uitvoerigheid en gelijkheid van toon doorstrale; hoezeer, hetgeen kwalijk anders zijn kon, *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, met betrekking tot de voormaals *Vereenigde Nederlandsche Gewesten*, met de meeste naauwgezetheid behandeld schijnen. Met opzigt tot *Gelderland* is veel vergoed door de *Bijvoegselen*. Omtrent de overige *drie* Provincien dunkt ons het verslag iets minder volledig, met name ten aanzien van het platte land. Vanhier zijn eenige dorpen van *Groningerland*, met name onder het *Hunsingo*-kwartier, niet anders dan met één *enz.* aangeduid: en, terwijl elders *schrale* buurten niet onvermeld bleven, zijn in Vriesland, behalve meer anderen, *Boxum*, *Marsum*, *Beetgum*, *Dronrijp*, *Menaldum* en *Wolvega* met stilzwijgen voorbijgegaan; offschoon het laatste, van de beroemde VAN HARENS, die daar gewoond hebben, eenigen titel tot aandenken ontleenen mogt. Ook kon de lijst der *vermaarde Mannen*, waarop dat Gewest, of de voormalige Hoogeschool van Franeker, zich met reden verheffen kan, eenige vermeerdering lijden; daar *Harlingen* eenen SIMON STIJL en JOANNES STINSTRA, *Leeuwarden* den taalkundigen JO. SCHRADER, en *Franeker* zelve den vermaarden GEORGIUS COOPMANS en JOANNES MULDER, behalve de genoemden door VAN KAMPEN, heeft uitgeleverd, allen bekend door hunne schriften. Ook zouden wij, naast GIJSBERT JAPIX, aan den lateren Dichter in de *Vriesche* tale, JAN ALTMUISEN, eenen tweeden rang durven toekennen. Overigens, de uitdrukking onder *Harlingen*, alsof „ *daar* veel visscherij zijn zoude in de Zuiderzee," is onnaauwkeurig; althans de visch wordt daar alleen ter markt, of wel van buiten, aangebragt door visschers, die elders en langs de zeekust in gehuchten wonen, of aan den voet des dijks. Doch mangel aan nieuwere beschreiden wegens Vriesland mogen wij daaruit insgelijks afleiden, dat VAN KAMPEN, van *Molquerum* sprekende, zegt: „ De „ huizen staan er zoo verward ondereen, dat men het den „ *Vriesschen doolhof* noemt, en een vreemdeling er naauwelijks „ te regt kan komen." Dit was misschien zoo vóór *vijftig* of meerdere jaren: nu, schoon het plaatsje nog bewijs draagt van *verwarden* aanleg, is er zoo veel gesloopt, vervallen en ver-

Digitized by Google

veranderd, dat het geen *doolhof* langer heeten mag. — Bl. 254 wordt betreffende de *Loosdrechten* gezegd, dat er eene porseleinfabrijk aangelegd is: deze bestaat sedert ongeveer dertig jaren aldaar niet meer, maar werd toen verplaatst aan den *Amstel*. — Bl. 258. „ Op het voorplein (van het Paveljoen „ in den Hout) ziet men een namaaksel in *gips* der beroemde „ groep van Laokoön:" wij meenen, dat die groep van *lood* is.

De Schrijver, die het vaderlandsch publiek uitnoodigt om kleene onnaauwkeurigheden op te geven (*), houdt ons deze aanwijzingen voorzeker ten goede, die anders naar vitterije zweemen konden, welke wij beneden ons rekenen, althans bij een werk, dat hooge aanspraak op onze goedkeuring en den dank der Natie heeft. Wij leggen de pen neder met vermelding, dat de Landkaart ons tot het bedoelde einde zeer voldoende schijnt, ten volle klaar is, en met naauwkeurigheid opgemaakt.

(*) Op dien grond veroorloven wij ons ook, ten aanzien van het gebruik des woords *fijl* in Vriesland, den Heer VAN KAMPEN te regt te wijzen. Immers, zoo wij wél onderrigt zijn, heeft dat woord daar nimmer de beteekenis van *brug*; ten zij misschien van zoodanige, welbij *eene open terlozing met sluisdeuren*. Daarentegen schijnt men, ten aanzien van het woord *sluis*, afgeweken van den ouden zin, door het, zonder eenige onderscheiding, van *bogen*, of *steenen bruggen*, waarbij geene *sijle* gevonden wordt, te bezigen. Zie KILIAAN, en WASSENB. *Taalk. Bijdr.* St. I. bl. 92.

Droomen, en Gedachten over dezelve. Te Dordrecht, bij A. Blussé en Zoon. 1815. In gr. 8vo. XII en 199 Bl. f 1-16-:

De ongenoemde Schrijver van dit werkje heeft hier een *quodlibet* over het op den titel vermelde onderwerp bijeengebragt, hetwelk, hoezeer ook door een' al te losschen band aaneengehecht, om als een geregeld geheel beschouwd te worden, zich nogtans, als *mengelwerk*, zeer aangenaam laat lezen. Vooraf gaat eene Verhandeling van den in *Duitschland* bekenden wijsgeerigen Schrijver VILLAUME *over de Droomen*, die echter meer dient om aan te toonen, wat dezelve *niet*, dan wat zij *al* zijn. Vooreerst wederlegt hij uit de ondervinding het gevoelen, *dat zij altijd de voortzetting zijn van die voorstellingen, welke den mensch in den wakenden toestand hebben*

bezig gehouden. De Heer VILLAUME brengt eene menigte voorbeelden, niet alleen van anderen, maar ook van zichzelven, te berde, waarin de droom volſtrekt afwijkt van den gewonen loop der voorſtellingen in den wakenden toeſtand; zoodat niet alleen geenszins de denkbeelden, die men onmiddellijk of daags te voren had, maar zelfs die van het geheele voorgaande leven volſtrekt niet in ſommige droomen voorkomen, maar door de avontuurlijkſte ſpelingen der verbeeldingskracht, door gedachten zelfs, die met onze doorgaande voorſtellingen meer of min ſtrijdig zijn, worden vervangen. (Het verband, echter, tuſſchen de gewone reeks der voorſtellingen, in zeer vele droomen, is niet te ontkennen. Vrouwen droomen zelden van ſtaatkunde, en lagchen den man uit, die in zijnen droom keizers, koningen enz. ziet. Het is ook opmerkelijk, dat men veel meer van de eerſte woning zijner kindſchheid, dan van die, welke men thans bewoont, droomen zal. De *Rec.* kan dit uit eigene ondervinding, en uit die van vele bekenden van verſchillenden ouderdom en ſtand, getuigen.) Daarna wordt het gevoelen van MURATORI beſchouwd, *dat de ziel in den droom werkzaam is, doch zóó, dat de verbeeldingskracht daarbij de heerſchappij over het verſtand behoudt.* VILLAUME loochent het eerſte; hij acht de ziel in den droom volmaakt lijdelijk, doch gist, dat die droom door eene of andere ligchamelijke kracht (misſchien de zenuwvezelen) wordt voortgebragt, die ligtelijk in den ſlaap door het bloed getokkeld worden, even als een onkundig ſpeler de toonen van een klavier in het wilde aanſlaat. Deze verklaring, die de Schrijver zelf nogtans ſlechts voor een vermoeden opgeeft, is vrij vernuftig, en ſchijnt ook door den zamenhang tuſſchen verhit of zwaar bloed, en benaauwde, althans zeer levendige droomen, een meerderen graad van waarſchijnlijkheid te bekomen. Voorts gist VILLAUME, dat de verbeelding, bij dag door de levendige indrukken der zinnen en door het verſtand beteugeld, des nachts, als 't ware, uit den band geſprongen, ongehinderd haar ſpel oefent. De ziel, echter, ſchoon lijdelijk, heeft toch bewustheid van hare droomen. (Men *weet* ſomtijds, dat men droomt; en ook buitendien herinnert men zich dikwerf het gedroomde. Er heeft dus ook *geheugen* bij den droom plaats. De perſoonlijkheid kan zonder verſtand plaats hebben, gelijk de ondervinding leert; doch waar zijn de gren-

Digitized by Google

grenzen en de voorwaarden dier perſoonlijkheid?) Zeer ſcherpzinnig onderzoekt nu VILLAUME verder het vreemde verſchijnſel, dat men ſomtijds droomt, op eene plaats te zijn (*in abſtracto*), die in het ware beeld der zaak (*in concreto*) er geheel anders uitziet, dan in den droom; dat dus, als 't ware, de verbeelding het geheugen bedriegt. (De Schrijver zegt, dat de verbeeldingskracht *ontbreekt*; het tegendeel blijkt juist door hare ſchepping van een *ander* beeld.) Ook de *mensch* in 't algemeen zoo wel, als de *menſchen* in 't bijzonder blijven in den droom, zoo als zij wakende zijn. (Als *perſonen*, ja; maar hunne *attributen* wisſelen meermalen zeer ſterk af.) *De ziel vindt meermalen in den droom zaken uit, die zij meent zelve niet te kunnen bedenken, doch die haar door een' anderen, in den droom van haar onderſcheiden' perſoon, als 't ware worden ingegeven.* Aan de uitlegging van dit verſchijnſel zoo min, als aan vele andere, waagt zich de Schrijver, wiens Verhandeling voor 't overige, als bijdrage tot de toelichting van dit duistere gebied, en aanſporing tot nadenken over hetzelve, eene wezenlijke waarde heeft. Een aanhangſel van een paar avontuurlijke droomen dient juist niet zeer ter opheldering.

Het tweede gedeelte des boeks beſtaat uit „ belangrijke „ droomen, die echter geheel natuurlijk en overeenkomſtig „ met de wetten van het menſchelijke denkvermogen en de „ menſchelijke verbeelding zijn." De Vertaler (want zoo doet de Verzamelaar dezer mengelingen zich in het voorberigt kennen) wil dit gedeelte des werks uit een *æsthetisch*, gelijk het vorige uit een *wijsgeerig* oogpunt beſchouwd hebben. Zoo dezelve iets tot het hoofddoel des geſchrifts, de nadere kennis van het droomen, zouden bijdragen, dienden wij eerst te weten, of ook alle deze verhalen *waarheid* behelsden, hetwelk van het langſte, en verreweg het best geſchrevene derzelven, *de Walpurgis-nacht*, hier althans voor een groot gedeelte genoegzaam ontkend wordt. Het zijn alle zeer levendige en vrij geregelde droomen. De eerſte is een droom, door *kunst* voortgebragt, en kan voor de lieve jeugd van beide ſekſen, die naar de huwelijksſuik verlangt, hare groote nuttigheid hebben. Maar nog eens: *de Walpurgis-nacht* is het ſtaaiſte dier verhalen; het is een allerliefſte kleine Roman, niet zonder gewigtige zedelesſen, maar volmaakt onvruchtbaar voor de *theorie* der droomen.

Digitized by Google

Wij hadden verwacht, voor deze *theorie* eenig gebruik van het *dierlijk magnetismus* gemaakt te zien, 't welk, hoezeer aan den eenen kant door ſtelſelmatig ongeloof, aan den anderen door het drieste bijgeloof aangerand, nog altijd zeggen kan: *kom en ziet!* Het is echter nu naauwelijks hier en daar, met een paar woorden aangeroerd. Nogtans is dit, zelfs volgens getuigenis van den Verzamelaar, het éénige middel tot opheldering dier waarlijk zeer zeldzame droomen, welke hij in zijn derde of laatſte ſtuk mededeelt, en die uit de Geſchiedenis ontleend zijn. Inderdaad is het ons, hoe afkeerig ook van de zucht tot ſtijving des bijgeloofs, onmogelijk, in de natuurlijke verklaring des Verzamelaars te berusten, of zich, wanneer dit niet gaat, met het gewone hulpmiddel, ontkenning, te behelpen. Erkennen wij liever, dat het *magnetismus* ons eene nieuwe deur tot de kennis der natuur heeft opengedaan; dat wij dezen weg nog naauwelijks zijn ingetreden, maar dat hij nu reeds gewigtige ſporen van het voorheen zoo raadſelachtige *ſomnambulismus* vertoont, en misſchien eenmaal dienen kan, om de fakkel der kennis ook tot de wereld der droomen en andere raadſelachtige verſchijnſelen over te brengen, die de vereeniging van ziel en ligchaam verzellen.

De ſchrijſtrant van dit werkje is zeer goed, en vermadt ſchaars den *Duitſchen* grond, waarop het oorſpronkelijk (althans voor het meerendeel) is voortgebragt.

Beweegredenen, die JOHANNES WEPPELMAN *hebben genoopt, om van den Hervormden tot den Roomsch-katholijken Godsdienst over te gaan. Benevens zijne afgelegde Belijdenis, Aanſpraak en Gebeden, bij die gelegenheid gedaan. Te Amſterdam, bij* Geysbeek en Comp. 1816. *In gr.* 8vo. 80 *Bl. f* :-16-:

Is JOHANNES WEPPELMAN, — of zijn zijne beweegredenen, — of is zijne belijdenis zoo bijzonder merkwaardig? — Oprégt moeten wij NEEN zeggen, Lezer! zoodat wij gelooven, dat gij dit boekje, zonder eenige ſchade, zeer wel ontberen kunt. Zijne Belijdenis, Aanſpraak en Gebeden hebben niets bijzonders, behelzen niets, dat men niet bij zodanige gelegenheid iederen Papist kan laten zeggen of ſchrijven.

Digitized by Google

ven. Zijne beweegredenen ademen dweeperij en onverstand. De man had jaren aaneen het plan, om allen, die hij voor vrienden en liefhebbers van den gekruisten CHRISTUS hield, uit alle gezindheden, tot één doel te vereenigen, Zendeling- en Bijbelgenootschappen; verkeer met Herenhutters, overal opzoeken van vromen, van Predikanten, enz. bragten hem niet tot zijn doel. En *om al dieper en dieper inzien te krijgen* (het zijn 's mans eigene woorden) *in Gods plan wegens de algemeene zaligheid van het menschdom, en de Christelijke eenheid en liefde, was hij dag en nacht in het gebed, legde zich dikwijls boeten op van vasten, onthoudingen van kleinigheden, groote en kleine vernoeijenissen, deed lange en groote reizen te voet, at en sliep weinig, sliep of vernachtte sommijlen op de heide en in bosschen, gewende zich aan koude, regen, het slapen op straatsteenen, in de open lucht*, enz. En bekwam bij (en door?) dat alles zóó diepe wijsheid en echte kennis der Protestantsche leer, dat hij niet schroomt ronduit te verklaren: *De gemoedelijke en verstandige Protestant zal gereedelijk toestemmen, dat er in het Gereformeerde stelsel geen verband is tusschen geloof aan de leer van den Heere* JEZUS *en de deugdbetrachting, of goede werken.* — Hij kende inmiddels, en leerde hoe langer hoe meer kennen, een aantal deugdzame Roomschgezinden, en kwam zoo tot de overtuiging, dat zijn doel tot vereeniging van alle brave Christenen het best, ja wel eenigtijk, zou worden bereikt, wanneer al de zoodanigen terugkeeren tot de Roomsch-katholijke Kerk, hun Kerkgenootschap verlatende, *dat met protesteren begonnen is, met protesteren voortgezet wordt, en niet protesteren eindigen zal.* Maar nu was hem de *transsubstantiatie* nog in den weg; en, om daarvan overtuigd te worden, bezigde hij het volgende hulsmiddel, dat hij ons als *probatum* schijnt aan te prijzen. De woorden van den Zaligmaker: *ten zij gij mijn vleesch eet, hebt gij geen leven in uzelven*, waren hem tekens voor den geest. (NB. *het bloed drinken*, Jo. VI: 53—56, kwam onzen vriend niet te pas? ja wel, maar het *drinken* komt er juist niet op aan; hij wil het maar te zamen NUTTIGEN.) *Zoo ik dan het vleesch en bloed van* CHRISTUS *nuttig*, dacht hij, *heb ik leven in mijzelven?* Dit was hem eene begeerlijke zaak. Hij bad: *Heer* JEZUS! *kom mijn zwak geloof te hulp.* Hij nam een besluit, om met het nieuwe jaar 1816 eene *onbepaalde* vaste te-

doen, *tot* het God behagen zou, zijn hart tot aannemen of verwerpen te nopen. Met blijdschap over dit *heilig* voornemen, knielde hij neder, en bad.... (Hoe lang?) Van zijn gebed opstaande, zeide hij, bij het opstaan: *Het is mijn ligchaam!* En ziet daar, nu is de zaak gezond, en JOHANNES WEPPELMAN wordt Roomsch-katholijk.

En die JOHANNES WEPPELMAN, Lezer! is.... JOHANNES WEPPELMAN! — Evenwel, een man, (volgens het zeggen van zijnen vader, nog van Bisschoppelijke familie, en, hetgeen meer afdoet) in de Hervormde leer onderwezen, door eenen Professor SEGAAR, D. D. HINLÓPEN en WOLTERBEEK, en eenen Catechizeermeester, den braven TERWOGT. (Maar WEPPELMAN! WEPPELMAN! *discipulus est qui discit*; laat een of ander Pater u dit eens vertolken. Gij zegt wel, dat gij jaren aaneen geleerd en onderwezen waart; maar! — maar! gij legdet u *vlijtig toe op tegenspraak;* en omdat Prof. SEGAAR met achting van Vader AUGUSTINUS en CHRYSOSTOMUS sprak, beeldde gij u in, dat die mannen tot ons *Kerkgenootschap* behoorden! Wij gelooven het daarom gaarne, dat, zoo deze godvruchtige man nog leefde, hij zich over uw eindelijk nog Paapsch worden niet verwonderen zou.) En deze JOHANNES WEPPELMAN teldę onder zijne bekenden en vrienden bij de Hervormden Do. VERSTER, te *Rotterdam*, KUIPER, te *Dordrecht*, VAN DER ROEST en RUTGERS, te *Haarlem*, Prof. SEGAAR, D. D. HINLÓPEN en MASMAN, te *Utrecht*, Prof. KROM, te *Middelburg*, Do. WANDERS, te *Medemblik*, en vele anderen. Deze mannen zijn allen dood en begraven; en zou het daarom zijn, dat WEPPELMAN zich bij voorkeur op dezen beroept? Hij had onder de Directeuren en Leden van het Zendeling-genootschap immers een aantal, die nog leven, kunnen noemen? ja wel, ook den een' of anderen, die het nooit groot op hem had. Gerust, echter, kon hij zich op dezen beroepen, in denzelfden zin namelijk, als hij die waardige overledenen aanhaalt, t. w. als hierin met hem instemmende, „ dat de Protestantsche leer, *als* „ *was*" (*al is*, zouden wij zeggen) „ *die de leer des Bijbels*, „ niemand zal baten, die de Christelijke zedeleer verwaarloost, en zijn leven, zijn gemak, zijne eer, den lof der „ menigte" (ten koste der zedelijkheid) „ lief heeft." Vriend WEPPELMAN houde zich aan dit geloof, en zoeke den

schoo-

ſchoonen tekst, 1 Thesſ. IV: 11, 12, te verſtaan en te beoefenen!

Lodewijk van Elſach, of de verſchillende Opvoedingen. Naar het Hoogduitsch van AUGUST LAFONTAINE. *II Deelen. Met Platen. Te Amſterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr.* 8vo. 389 *Bl. f* 3-4-:

Zoo het waar zij, hetgeen men zegt, dat LAFONTAINE geene romans meer vervaardigt, maar dat een en andere op zijnen naam gaan, (met zijne voorkennis en toeſtemming, omdat hij den vervaardiger zijnen naam en roem in dezen toevertrouwt) en indien daartoe dan ook deze *Lodewijk van Elſach* behoort, dan moeten wij verklaren, dat de ſchrijver hem zijne manier netjes heeft afgezien; maar is LAFONTAINE zelf de vervaardiger, dan meenen wij, dat deze roman ook niet van zijne minſten is. „ Wees gegroet, kleine, ſtille pastorij te Lichtenwalde! Daar ſchemert dezelve door eenen ſchaduwkrans van ſombere olmen. Een glad geloopen voetpad leidt over het kerkhof naar de kerk, en een ander naar het naburig ſchoolgebouw. Waarom klopt mijn hart zoo bij dit herdenken? Kan ik nog altijd dit eiland der zaligen, dat tuintje, waaruit wij iederen zondag-morgen de geurige narcisſen haalden, en met de kinderen van den buurman door het kamperfoelie-prieel het avondſpel afſpraken, niet vergeten? Ach, thans nog kan ik mij geen volkomener geluk verbeelden, als (dan) onder haar ſtroodak, toen wij als kinderen ons in de lentezon onder hoenders en duiven koesterden. De goede moeder kwam alle vijf minuten aan de deur, om ons te waarſchuwen, dat wij geen ongeluk zouden krijgen. De vader zag ſlechts met een' ter ſluipſchen glimlach naar ons: want het was ſtrijdig met de vaderlijke waardigheid, ons te laten blijken, dat hij zich over die wanorde verheugde: maar wij wisten het wel, en hielden ons ſtil, tot dat de kraaijende haan ons verried, of ons ſchateren, dat in lagchen uitberſtte." (NB. Lagchen gaat toch wel het ſchateren vóór.) — „ Wees gegroet, helder, warm ſchoolvertrek," enz.

„ O Schoone tijd der onſchuld, des geluks, der deugd, waar zijt gij henen?

„ Ik wenſchte, dat ik hem hier konde ſchilderen, den

predikant LASIUS; en wat zou ik van hem kunnen zeggen? Hij was een eenvoudig man, een geleerd man zelfs, die de wereld slechts uit boeken kende," enz. „ In zijn zachtmoedig hart was nimmer eene drift ontwaakt; in zijn leven, dat, gelijk de beek stil door den tuin vol van witte narcissen, door den tijd daarheen rolde, was geen storm gerezen. Hij kende van het leven het geluk alleen, en van de hartstogten slechts de zachteren der deelneming, der vriendschap, des mededoogens, der liefde. Zijne ziel was nimmer oneenig geweest; hij had altoos kunnen achten hetgene hij beminde, en hij beminde al wat hem omringde." Wat dunkt u, lezer? En wat dunkt u van het slot?

„ Toen viel BETTY aan het hart van hare tante, en zeide zacht weenende: „ Neen, zoo gelukkig ben ik niet, lieve tante!"

„ Tante sloeg het verflaauwde oog tot de wolken omhoog, en haalde een' diepen zucht. „ Waaraan lag het dan, BETTY?" vroeg zij.

„ Ach, lieve tante, aan uw stelsel, geloof ik. Het had immers slechts deze wereld en het geluk ten doel."

„ Neen, BETTY, ik leerde u God eeren. Doe mij dit verwijt niet!"

„ Tante, ja, dat deedt gij; maar God, de eeuwigheid, de innerlijke geesten-wereld, de liefde, de deugd moesten toch niet alles voor mij zijn, slechts de trappen tot een verheven geluk in de wereld, dat ik, ach! niet heb gevonden. Mijne grootheid was mijn ideäal, liefste tante! Ach, de graaf EISACH heeft het mij voorspeld. Zijn ideäal was God, zijn geluk de onsterfelijkheid, zijn doen geloof."

En deze graaf EISACH was als een *Spartaan* opgevoed; ja, maar de predikant LASIUS had ook het zijne gedaan aan dien tot eene heldenziel gevormden rotsman; en deze LASIUS (de lezer kent hem reeds) dacht *dus* over de opvoeding; „ Tusschen eenzame, afgezonderde rotsen is een *Sparta* mogelijk, hier niet. Ik leef onder menschen, die meer behoefte hebben, dan een wollen mantel, stroo tot een bed, water tot drank, en ooft tot eten; maar matigheid zal de knaap hier leeren, onder mijn stroodak, aan mijne tafel, die SOCRATES te sober zoude vinden; maar indien ik ook konde, dan zou ik hem evenwel niet volgens de wet van LYKURGUS groot brengen. Het beminnend hart van eene moeder moet den mensch tot liefde, tot mensch opvoeden, die over-

al

al op zijde onder menschen te huis behoort, onder hij een hart heeft, als zij. LYKURGUS, neen, niet een hij, maar de doode, konde, ftijve wet bragt flechts *Spartanen* groot, geene menfchen. Het dertiende hoofdftuk in LYKURGUS van PLUTARCHUS onderteeken ik met geheel mijne ziel; het bevat de ware grondregels der opvoeding, buiten welke zij flechts een fpel of eene geld-fpeculatie is; en ik dank u voor dit hoofdftuk, offchoon ik, zonder het te hebben befpeurd, alle mijne kinderen volgens datzelfde hoofdftuk heb opgevoed; want dat zij halve Spartanen zijn, in matigheid, in tevredenheid met weinig, in eenvoudige gebruiken, hebt gijzelf te zeer geroemd." Zoo fprak hij tot den voedftervader van den jongen graaf; en deze proefjes zullen genoeg zijn, om den lezer eenigermate de *verfchillende* opvoedingen te doen kennen, die hij hier, met derzelver uitkomften, vinden kan.

Proeve ten bewyze, dat ook de Planeten, even als onze Aardbol, door levende en redelijke Schepfelen bewoond worden. Nevens een Tafereel van ons Zonneftelfel, volgens de nieuwfte Ontdekkingen. Door J. A. OOSTKAMP. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr.* 8*vo.* 58 *Bl. f* :-14-:

Deze Verhandeling is gefchreven voor dezulken, die geheel onkundig van de fterrekunde enz., het gefelde op den titel voor onmogelijk en belagchelijk houden, en heeft het goede doel, het eerbiedig gevoel voor de grootheid des Scheppers op te wekken. Tot dit oogmerk is het boekje zeer gefchikt. Komc het dan nu ook maar vele van deze menfchen in handen! Bij het Tafereel zal de geheel onkundige eenen uitlegger behoeven; maar het ftaat hem echter niet in den weg, en is er voor liefhebbers dezer wetenfchap bijgevoegd.

Allereerfte Beginfelen der Gefchiedenis onzes Vaderlands, voor de Scholen, door A. VAN DER SWAN. *Tweede, vermeerderde Druk. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1816. *In kl.* 8*vo.* 20 *Bl. f* :-2-:

Nieu-

Digitized by Google

Nieuwe Nederlandsche Geschiedenis, tot een Leesboek voor de Jeugd, in Gesprekken, beginnende met den jare 1795, en eindigende in den jare 1816. Tweede, vermeerderde en verbeterde Uitgave. Te Groningen, bij A. Hazelhoff. 1816. *In kl.* 8vo. 82 *Bl.* f :-4-:

2. Een nuttig boekje, om aan de kinderen eene oppervlakkige schets van de Vaderlandsche Geschiedenis te geven. De Schrijver rekent vier tijdvakken; de *Batavieren* en *Franken*, de *Grauen*, de *Republiek* en *Overheersching*, en de *Vorstelijke Regering* sedert 1813. Natuurlijk beslaat dan ook het eerste tijdvak slechts één, en het derde acht bladzijden. In zulk een werkje behoorden echter geene misslagen te zijn; zoo als, b. v., dat DESIDERIUS ERASMUS een voorstander was van de in *Duitschland* begonnen Hervorming. De DE WITTEN zijn ook niet eigenlijk door het *Haagsche* Gemeen, maar — het woord moet er uit — door de Schutterij vermoord. Voorts heeft dit kleine werkje de verdienste, die in menig grooter boek ontbreekt, van de voornaamste uitvindingen in ons Vaderland, op den tijd, wanneer die gedaan zijn, mede te deelen. Zelfs de bepaling der spelling in 1804 wordt niet vergeten. De bloote optelling der groote mannen op het einde van ieder tijdvak is van geene waarde, ten zij een kundig leermeester die ontwikkele, en den leerling berigten van elk' dier mannen geve; doch alsdan kan zij hare groote nuttigheid hebben. Elke onderneming, die, gelijk deze, strekken kan, om de kennis der Vaderlandsche Geschiedenis voor de jeugd gemakkelijk te maken, verdient aanprijzing en bemoediging.

En als zoodanig kunnen wij ook No. 2. aanmerken, waarvan thans de vermeerderde en *verbeterde* uitgave voor ons ligt. Bij deze *verbeteringen* had men toch ook wel die kunnen voegen, dat ons land voorheen niet door eenen Prins *geregeerd* werd, wiens *onderdanen* wij waren, en wiens *wetten* de *Fransehen* in 1795 kwamen verbreken. Voor 't overige is het bevattelijk, zelfs meer of min in den kindertoon, geschreven; en onder de *hoofd*-gebeurtenissen van ons Vaderland in de laatste dagen hebben wij er bij de doorlezing geene gemist.

Kor-

Digitized by Google

Korte aardrijkskundige Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden. Met eene genommerde Kaart. Te Amsterdam, bij Mortier Covens en Zoon *en* J. ten Brink, Gz. 1816. *In kl.* 8*vo.* 72 *Bl.* f :-14-:

In dit kleine beslek is zoo veel bijeengebragt, als maar bij mogelijkheid geschieden kon, omtrent de aardrijkskundige gesteldheid van ons Koningrijk. Geene overtolligheden of uitlatingen van belang zijn ons voorgekomen, doch wel hier en daar eenige onnaauwkeurigheden. B. v. op bl. 9, dat er geen *koren* in genoegzame hoeveelheid zou voorhanden zijn. Reeds de Noordelijke Provincien konden zich in 1809 zelve voeden; hoeveel te meer, na de vereeniging met het vruchtbare *Braband* en *Vlaanderen*? Dat er *eenig* ijzer is, dient wel waar te zijn, daar onze broeders van *Luik* en *Namen* ons thans het *Zweedsche* ijzer voor onze talrooze benoodigdheden moeten vergoeden. Bij *Oostvlaanderen* had men onder de beste dorpen vooral *Beveren* niet moeten vergeten. De opgave der bevolking mist ook juistheid. *Haarlem* b. v. is niet met 21,227, maar met ruim 17,000, *Leiden*, in plaats van 30,955, nog met geene 28,000, en *Middelburg* met 13,000, in plaats van 17,687 zielen, bevolkt. Bezwaarlijk zal *Delfs* ook nog 13,737 inwoners tellen, en *Amsterdam* is ook 10,000 menschen te hoog opgegeven; zoodat de Schrijver eene geheel verkeerde en te vroege opgave schijnt gevolgd te zijn. In weerwil hiervan, is echter dit boekje voor aardrijkskundig schoolgebruik uitmuntend geschikt, en eene zeer goede uitbreiding of verandering der bijna uitverkochte *Aardrijkskundige Beschrijving van het Koningrijk Holland.* Even als in dat boekje, zijn ook hier bij de onderscheidene afdeelingen *vragen* geplaatst, waarvan zich de onderwijzer bedienen kan, en die zelfs door onderscheidingsteekenen voor het gebruik zoo wel van den meer- als minder-gevorderden leerling zijn ingerigt.

De Noordelijke Provincien beslaan hier 46, de Zuidelijke slechts 17 bladzijden. De hulpbronnen tot kennis der laatste zijn ook minder overvloedig.

Eene uitgave van dit zelfde werkje in de *Fransche* taal zal eerlang volgen.

Nieuw

Digitized by Google

Nieuwe Leesoefeningen voor Eersthegtmenden, ingerigt naar de Verhandeling over de Nederduitsche Spelling van den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK. *Zevende Druk.* 1815. *In kl.* 8*vo.* 48 *Bl. f* :-2-:

Nuttige en aangename Oefeningen in de eerste beginselen der Wetenschappen, een Leesboek voor Kinderen, het Fransche werkje: Premiere Connaisance, *vrij gevolgd.* 1815. *In kl.* 8*vo.* 126 *Bl. f* :-6-:

Aardrijkskunde voor de Jeugd ten dienste der Schoolen, inhoudende eene beknopte Geographische Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden, volgens de nieuwste staatkundige verdeeling. Iste Stukje. 1815. *In kl.* 8*vo.* 62. *Bl. f* 1-5-:

Leesoefeningen voor Meergevorderden. Inhoudende eene beknopte Beschrijving der Vereenigde Nederlanden, sedert de vroegste tijden tot den Vrede te Parijs in 1814 *gesloten. Ten aanzien der Spelling ingerigt, naar de Verhandeling over de Nederduitsche Spelling van den Hoogleeraar* M. SIEGENBEEK. *Nieuwe vermeerderde en verbeterde Druk.* 1814. *In kl.* 8*vo.* 186 *Bl. f* :-6-:

Alle te Arnhem, bij J. H. Moeleman.

Ten aanzien dezer voortbrengselen van de in werkjes voor kinderen en scholen zeer vruchtbare pers van den Heer MOELEMAN, kan derzelver enkele aanmelding nagenoeg voldoen.

No. 1 is een zeer bruikbaar, en, daar het reeds den *zevenden* druk beleeft, ook druk gebruikt boekje; het is dus algemeen bekend, en de afwisselende verschillende letter voor de kinderen draagt vooral ook onze goedkeuring weg. Bij den achtsten druk, inmiddels, mag deze en gene fout tegen de spraakkunst nog wel verbeterd worden. B. v. bl. 17, dar wij daar opslaan: „ hij behoud(*dt*) de gezondheid niet, noch bevrijd(*dt*) ons van ziekte." Bl. 5 zien wij daar ook, reg. 23, *nog* voor *noch*. Bl. 39. zag *leggen*, voor *liggen*.

No. 2. Juist valt bij het opslaan ons oog op „ *is mijnen hartelijken wensch*," aan het slot van het voorberigt, en reeds de eerste bladzijde *behoren* voor *behooren*; maar hier meldt de

de titel ook niet van eene bijzondere naauwkeurigheid in de taal, waarom wij *fooi* (in den zin van schrijftijt) enz. enz. overslappen. Kinder- en schoolboeken verëischen intusschen te dezen aanzien eene groote naauwkeurigheid. Wat den inhoud betreft: het werkje is voor kinderen, die reeds een weinig kunnen lezen, bestemd, en bevat een nuttig allerlei; alleen zou het, naar ons inzien, weinig verloren hebben, bijaldien er hoegenaamd van vreemde talen hier voorkomt, als zijnde voor kinderen, die nog maar een weinig kunnen lezen, te vroeg, en waarlijk ook te luttel tot een voorbereidend onderrigt, ware uitgeligt.

No. 3. Ook dit geschrijf beroemt zich op geene bijzondere kieschheid in spelling of taal, en dit houdt onze aanwijzingen terug; het is met spoed bearbeid, opdat de lieve jeugd de aardrijkskunde van het vaderland vooral ook spoedig nu zou aanleeren. Het overig gedeelte der wereld zal in een tweede stukje, dat al mede spoedig beloofd wordt, behandeld worden. — Het kan voor een behulp dienen; maar hoog loopen wij er niet mede. Er hapert hier en daar wel wat aan de vereischte naauwkeurigheid; en wij hebben, bij de ons meest bekende provincien, de reden niet kunnen vinden, welke de keuze van den schrijver in het opnoemen of onder het *enz.* begrijpen van bijzondere dorpen bepaald hebbe. De aangave der onderscheidene Christen-genootschappen, bl. 4 en 5, is zekerlijk voor verbetering vatbaar; en het antwoord op de vraag: „ *hoedanig is het algemeen karakter der Nederlanders?*" willen wij afschrijven: „ Zij zijn, als het ware, geboren Kooplieden, goede Zeelieden, bekwame Opmerkers, „ beoefenen Kunsten en Wetenschappen; zij zijn getrouw aan „ hun woord, arbeidzaam, opregt, openhartig, gemeenzaam, „ enz. Eigenbelang is bij velen de drijfveer van hunne handelingen." Zou dit laatste lof of berisping zijn? Is het iets, waarin de Nederlander andere menschen voorwit of achterlijk is?

No. 4 prijst zich zeer aan door den bij uitstek gematigden prijs, waardoor dan ook de minvermogende onder de jeugd zich met de vaderlandsche geschiedenis kan bekend maken. De eerste druk is bekend; en, daar er na den Parijschen vrede nog veel weder gebeurd is, verlangen wij spoedig eene nieuwe uitgave, bij welke men dan ook zorge, de spelling van den Hoogleeraar SIEGENBEEK, op den titel vermeld, meerder eene aan te doen!

Het

Digitized by Google

Het Leven van JEZUS, *voor Kinderen; door* J. F. FEDDERSEN, *Predikant te Maagdenburg. Naar den derden Hoogduitschen Druk vertaald. Vijfde Druk. Gevolgd naar de Spelling van den Hoogleeraar* M. SIEGENBEEK. *Te Amsterdam, bij* W. van Vliet. *In kl.* 8*vo.* 164 *Bl.* f 1-12-:

Sinds meer dan 25 jaren was dit boekje reeds in Holland bekend, werd door menig Godsdienstleeraar en door menig Huisvader met vrucht bij zijne kweekelingen gebruikt, en is in het bijzonder ook door den Leeraar KROM, in zijne bij het *Nut van 't Algemeen* bekroonde Verhandeling, over de beste middelen om den gemeenen man met den inhoud der Bijbels bekend te maken, ernstig aanbevolen. Wij vertrouwen, deze nieuwe uitgave zal dan ook wederom welkom zijn; en bij zoodanige Ouders, die gaarne hunne kinderen al vroeg in JEZUS den Goddelijken Leeraar, Verlosser en Heer, en het waardig voorwerp onzer aanbidding, doen opmerken, zal dit werkje buiten twijfel deszelfs uitnemende waarde hebben behouden.

Vertellingen, Gesprekken en Brieven voor Kinderen. Door C. G. SALZMANN. *Uit het Hoogduitsch. Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1813. — *IIde Deeltje.* 1815. *In kl.* 8*vo. Te zamen* 374 *Bl.* f 3-1-1

Beide deze stukjes kwamen ons te gelijk ter hand. Het *derde* stukje, waarmede ook deze nalezing op die soort van geschriften van dezen voortreffelijken Kindervriend volledig zal zijn, is nog te wachten. Ieder deeltje staat intusschen op zichzelve, en is voor de lieve jeugd een bevallig geschenk. Het oorspronkelijke konden wij niet vergelijken: de uitgever zegt, dat hij hetzelve eenigermate naar den smaak van onzen landaard heeft omgewerkt. Ieder stukje is onderhoudend, leerzaam, en naar de vatbaarheid der kinderen, in SALZMANN's geheel eigenen, lieven trant; en het kan niet missen, of bij de lezing vat het kind het voornemen op, om zich menigerlei goed aan- en menigerlei gebrek af- te wennen. In het bijzonder behaagde ons, in het *eerste* stukje, de briefwisseling van de *kleine Hoveniers* met hunne brave en verstandige grootmoeder, en, in het *tweede*, die van *Ferdinand* met zijnen vader. Dit jonkertje, dat in de stad voor natuur en werkzaamheid zou bedorven geworden zijn, werd nog regt tijdig door zijnen vader naar het land bij eenen oom gezonden, waar het hem van tijd tot tijd al beter, en eindelijk zoo volkomen goed aanstond, dat wij geenszins twijfelen, of hij zal een uitmuntend man geworden zijn. Alles, intusschen, is in deze stukjes van den echt goeden stempel; zoodat wij niets te zeggen hebben, dan volledige aanprijzing.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Christendom en Hervorming, vergeleken met den Protestantſchen Kerkſtaat, bijzonder in de Nederlanden. Tweede Uitgave. Vermeerderd met eene Voor- en Narede. Te Groningen, bij W. Wouters. 1816. *In gr.* 8vo. *LXVIII en* 405 *Bl. f* 3-8-;

Deze ſpoedige herdruk was ons noch onverwacht, noch onaangenaam. Wij hebben ons niet gezet tot eene naauwkeurige vergelijking; hoewel de Schrijver van eenige verbeteringen gewaagt, daar hij verzekert, zich noch in de orde, noch in de hoofdzaken afwijkingen te hebben veroorloofd; zoodat dan de bezitters der eerſte uitgave zich daarmede zonder aanmerkelijke ſchade kunnen vergenoegen, terwijl de *voor-* en *narede*, voor hen nu ook afzonderlijk gedrukt, alle onze aandacht trok. Niet onduidelijk hebben wij eenige vrees voor opſchudding geuit, en misſchien, nevens anderen, ook het onze bijgedragen tot bedaring van de eerst opwellende drift; daarenboven denken wij nu ook: *alea iacta est*; en zoo kome er dan van, wat er van komen moet! Maar vooral is ons deze herdruk niet onaangenaam, omdat geheel de zaak nu ook eene andere, meest geheel wijsgeerige, wending neemt; en van den enkel wijsgeerigen penneſtrijd vreezen wij, voor het minst bij het ongeletterd godsdienſtig publiek, juist geene zeer groote onrust. De Schrijver ruimt alsnu het veld der *Bijbelſche uitlegkunde* genoegzaam geheel den Hoogleeraar MUNTINGHE in, van wiens drietal Leerredenen, ter gelegenheid van dit werkje uitgegeven, wij onlangs een gunſtig berigt gaven, daarbij te kennen gevende, den Schrijver in dit opzigt niet voor den meest geſchikten man te houden om met den Hoogleeraar te kampen, waartoe wij liever eenen even bekwamen Exe-

Digitized by Google

geet zouden oproepen. Maar of nu, omgekeerd, de geleerde MUNTINGHE wel evenzeer voor den enkel wijsgeerigen wedstrijd met onzen Schrijver zal blijken berekend te zijn, durven wij *a priori* niet vaststellen; ja, wij ontveinzen niet, alanu wel gewenscht te hebben, dat de Professor het korte voorberigt voor gezegde Leerredenen had teruggehouden. Maar ook te dezen aanzien is het: *alea jacta est*; en wij moeten de uitkomst afwachten.

De *voorrede* betoogt, dat de zedelijkheid de toetssteen wezen moet van iedere stelling in de godsdienstleer. — Wij gelooven niet, dat hierop iets valt uit te zonderen, dan alleen de twijfel, of ons het zedelijke, zonder steun in gezegde leer, altijd en in alles zoo duidelijk en ontwijfelbaar zeker is, dat het iedere bijzonderheid toetsen kan. Het *stellige*, erkent de Schrijver, heeft het *zuiver redelijke* moeten voorafgaan, en zoo moest dit stellige lang boven het gezag der rede gelden; maar het Christendom was het meest werkzame middel, waardoor zich de rede boven den staat van kindschheid verhief, en die nu, op hare beurt, het stellige toetsen, en, in stede van daardoor gedwongen te worden, hetzelve leiden en dwingen kan. Dit, echter, wordt door hem wederom zóó gewijzigd, dat zulks, naar den aard der zake en de eigenlijke bedoeling van Jezus, trapswijze geschiedt, en altijd trapswijze zal voortgaan, uit hoofde der beperktheid van eindige wezens; hetgeen dan ook den meergevorderden tot inschikkelijkheid jegens den zwakkeren noopt. Onzes inziens komt des Schrijvers meening hierop neêr: Het leerstellige, of positive Goddelijke openbaring, kan en zal noodig geweest zijn, om de rede aan den gang en op den weg te helpen, en zoo te leiden, dat zij den inhoud van dat positive aan de zedelijkheid toetsen kon; maar, tot die hoogte gekomen, (en zoo ver is zij nu reeds in eenen zeer hoogen trap) valt dat stellige weg, en wordt van geheel geen (of blijft welligt, van wege onze eindigheid, nog wel van eenig, echter maar zeer gering) belang.

Digitized by Google

lang. Hieruit blijkt dan de verpligting, vooral ook van den tegenwoordigen Leeraar van den Godsdienst: hetgeen vroeger toereikende was om de eischen van verstand en hart te bevredigen, zedelijke gezindheden voort te brengen en neigingen ten kwade te beteugelen, is het nu niet meer; en hij heeft dus geene andere keus, dan om of de menschen erger en slechter te laten worden, of het (door den Schrijver aangegeven) laatste en hoogste grondbeginsel te bezigen. — Wij geven gaarne onze toestemming aan de hartelijk aangedrongene verpligting om op de zedelijkheid te werken, en zijn geenszins geneigd te ontkennen, dat er veel waarheid is in hetgeen hier wordt beweerd; dan zouden niet ongezind zijn, het een en ander af te dingen op die zoo groote hoogte, door de menschelijke rede nu reeds en over 't geheel, in den staat der onvolmaaktheid en de gewesten der zinnelijkheid, beklommen; en twijfelen daarom zeer, of men dat laatste en hoogste grondbeginsel allezins geschikt en toereikend bevinden zal, in alle gevallen en in iedere omstandigheid, tot ontwijfelbare zekerheid, rust, en standvastigen lust en moed, zonder vertrouwen daarbij op positive Goddelijke openbaring, waardoor wij, als 't ware, een' nieuwen, nog meer ontwijfelbaren waarborg en krachtiger drangreden erlangen. Zoo geheel verschilt de Schrijver hierin echter van ons niet, als het in den eersten opslag schijnen mag; want hij beweert geenszins, dat het Christendom reeds heeft uitgediend. Hij houdt hetzelve voor eene weldadige opvoedingsinstalte van God, om het menschdom, van de heerschappij des blooten instincts, tot zelfbeheersching door de rede te leiden; het is tevens een maatregel, voor ons, die zoo wel zinnelijk als redelijk zijn, (beide behoort tot onze natuur) bijzonder gepast; Gods goedertierene inschikkelijkheid stevigt door hetzelve de rede met Goddelijk gezag, en zulk eene steviging kan slechts bij zeer ver gevorderden onnoodig zijn. — De wijsheid vordert nu, het geloof aan het Christendom, zelfs bij het volk, meest op deszelfs zedelijken inhoud

Digitized by Google

te gronden; alhoewel de voorzigtigheid raadt, om het gezag, waarop de subjective godsdienst der meeste menschen rust, (die accidenteel ook op de zedelijkheid invloed maakt) niet geweldig aan te tasten. Scholastiekerij en monniken-moraal moet intusschen dadelijk weg. Al verder: het Christendom is als daadzaak volkomen bevestigd; God zond eenen bijzonderen Afgezant. De rede streeft naar eene approximative kennis van het verhevenste Wezen, enz. maar heeft geen eigenlijk (beschouwelijk) bewijs van hetgeen zij aanneemt aangaande eene intelligibele wereld; dit bewijs geeft ons nu het *gezag* van dezen Gezant, die al mede het *antropomorphismus* in de voorstelling der eigenschappen van de Godheid zuiverde, en, bij al de onmogelijkheid van eene volkomene kennis van dezelve voor nog altijd zinnelijke menschen, den menschen de Godheid gaf onder die gestalte, welke hunne zedelijke en verstandsbehoeften dringend vorderden. In de hoedanigheid van Godsgezant is Jezus ons borg van eene zedelijke wereld, eenen staat van gelukzaligheid, in gelijke betrekking met gelukwaardigheid en een eindeloos toenemen van beide. Deze geruststelling is niet overtollig, al liggen de gronden van het geopenbaarde in de rede zelve, vooral als men het gros der menschen nagaat, en wat er over het geheel van ons, zonder de verlichting door Jezus, zou geworden zijn. Evenwel „ zuivert de gesterkte natuur zichzelve," en eene bekrachtiging door wonderen, zinsverklaring der H. oorkonden door eene onfeilbare kerk, en onmiddelbare hyperphisische inlichtingen, moet men, als onnoodig, verwerpen. Ook brengt het Christendom ons tot een' hoogeren trap, dan men zonder hetzelve kon bereiken, daar het ons de onderrigtingen door den weg van het hart aanbrengt. „ De leer van Jezus is „ een licht, opzettelijk voor het menschdom opgesto„ ken, zoo in deszelfs doel en onmisbaarheid, als in „ de gevolgen, klaarblijkelijk eener bijzondere beschik„ king van de Godheid waardig, en nogtans in het we„ zenlijke niet verschillende van dat, *hetwelk een tege-*

„ *lijk*

Digitized by Google

„ *lijk, mensch verlicht, komende in de wereld*, maar één
„ en hetzelfde *waarachtige licht.*" (Deze exegeſe van
JO. I toetſe een Exegeet!) Door de Christelijke liefde
jegens God en den evenmensch wordt de zinnelijkheid
voor de zaak der zuivere rede of der zedelijke wet ge-
wonnen. God wordt een voorwerp van liefde, een zin-
nelijk gevoel, door den (*ſymboliſchen* en enkel *analogi-
ſchen*) *antropomorphismus*, waarvan zich Jezus bedien-
de, om zijne betrekking tot de wereld voor ons voor-
ſtellingsvermogen bevattelijk te maken; en door dank-
bare, kinderlijke liefde tot den algemeenen Vader wordt
liefde des naasten verhoogd, geheiligd en uitgebreid.
*De godsdienst ſtaat met de zedelijkheid in een zusterlijk
verband. Het zou echter niet goed zijn, wanneer hij het
voortbrengſel der enkel* beſpiegelende *rede was. De ver-
heyene waarheden van den godsdienst hadden dan de kou-
de van alle ſtellingen der beſpiegeling, en zouden*, in op-
zigt tot de beoefenende werkdadigheid, *wezenlijk nadee-
lig worden. De mensch zou in het koude bewustzijn de-
zer beſchouwelijke waarheden alle heiligheid der zedelij-
ke geboden tarten, en op rekening van zijne onſterfelijk-
heid de pligten des levens, indien dezelve niet met zijne
neigingen ſtrookten, opofferen.* — De Christelijke gods-
dienst heeft mede gelukzaligheid, als het tweede beſtand-
deel van het hoogſte goed, ten doel, daar het mensch-
dom van den Goddelijken Leeraar zekere openbaringen
ontving, ſtrekkende tot troost en hoop en verwachting,
welke ons onmiddellijk treffen, als zinnelijk verſtandige
wezens. De mensch is *zinnelijk* en *redelijk;* beide be-
hoort tot zijn wezen. Zinnelijkheid moet aan de rede
onderworpen zijn; wij moeten langs den weg van zede-
lijkheid naar gelukzaligheid ſtreven, en deze wordt naar
de zedelijkheid geëvenredigd. Onze deugd blijft ge-
mengd; zedelijkheid en zinnelijkheid in harmonie; hoe
zedelijker, hoe voortreffelijker; voor eindelooze toene-
ming vatbaar, enz. Buiten betrekking op deze bedoe-
ling, heeft geen godsdienst eenige waarde; en alle aan-
doeningen, waarbij de wil zich niet tot zuivere zedelij-

Digitized by Google

ke handelwijze bestemt, drijven slechts aan tot bevrediging van neigingen, die zich op zinnelijke behoeften gronden. Zoo is zien op loon, vrees voor straf. Maar zonder bewustheid van verband tusschen dit en het volgend leven, en van eene zekere zegepraal over alle hindernissen bij onze zedelijke veredeling, zou ons moed en kracht ontbreken. Het Christendom maakt hier zeker, hetgeen de rede, uit hoofde der zedewet, onderstellen moet. Uit onszelve konden wij het niet *weten*, want wij *kennen* noch *begrijpen* een staat des levens buiten het ligchaam, maar voelen er voor onze zedelijkheid de behoefte van. *Het was*, inmiddels, *genoeg*, *dat in onze rede een grond voorhanden was, om, bij de toegenomene cultuur van het menschdom, vatbaar te zijn voor het ontvangen eener hoogere openbaring, en onderwijs, van hetgeen uit zijn' aard overnatuurlijk was*, enz. *waardoor wij het geopenbaarde onder den voorraad van menschelijke kundigheden als* autogeen *kunnen opnemen. Zoo komt dit dan eigenlijk neêr op* gelooven, *en wel ten laatste op* gelooven aan de geloofwaardigheid van Jezus." Doch het loopt niet aan tegen de rede, maar sluit zich aan dezelve; zoodat deze zich er door gesterkt ziet, en in de wettigheid van hare vermoedens, zoo wel als in de juistheid harer uitspraken, bevestigd wordt. Zoo blijft dan *positive* openbaring; maar het *positive* is hulpmiddel, dat wij niet enkel als *positief*, iet vreemds en *heteronomisch* aannemen, maar uit overtuiging dat het waar en goed is. Het Christendom is alzoo de wijsgeerte van EM. KANT, gelijk ook de zedeleer van het Evangelie met de resultaten van gezegde wijsgeerte volkomen instemt, als men maar onder het oog houdt, dat Jezus, ingevolge den aard en het doel zijner zending, niet voor de school, maar voor het volk leerde. Echter moet men die wijsgeerte niet aan allen ten grondslag van den godsdienst opdringen; zij heeft het voordeel van *populariteit* niet, zal ook wel alleen voor de school geschikt blijven, en had ook nooit dat licht, als de leer van Jezus, kunnen *verspreiden*; zij kan

Digitized by Google

kan dus dezelve niet vervangen. — Het overige van het voorberigt getuigt van des Schrijvers geprofesseerde verdraagzaamheid en wereldburgerlijken geest.

Uit het door ons hier medegedeelde voelt de lezer, dat de onwijsgeerige leek zich onbevoegd houden mag, om over de waarde of onwaarde van geheel dit werk te oordeelen, en wél zal doen, dat hij zich eenvoudig aan zijn Evangelie houdt. De Schrijver is *Kantiaan*, en door de wijgeerte van KANT van de waarheid des Christendoms overtuigd, en al wat hij in den Bijbel met die wijsgeerte niet kan doen overeenstemmen of daaraan sluiten, moet hij, als tijdelijk, plaatselijk, schikking naar volksbegrip enz. enz., wegcijferen. Hij verschilt echter van menig' volger dezer school hierin, dat hij de geschiedkundige daadzaak van de komst van Jezus in de wereld niet onzeker of nutteloos houdt, maar daaraan ook voor zich, en den verder gevorderden wijsgeer, zekere waarde hecht.

Het komt ons voor, dat de wederlegging van zoodanig wijsgeerig oogpunt bij de beschouwing des Christendoms niet zoo geheel gemakkelijk is; en wij voegen ons liefst bij zoodanige Christen-wijsgeeren, die minder in de beginselen, dan wel in de toepassing, van onzen Schrijver verschillen. Wij houden het toch boven alle bedenking, dat geene positive Goddelijke openbaring tegen de gezonde wijsgeerte der rede strijden kan. Zij moge *meer*, maar zij kan geenszins *het tegendeel* zeggen. Maar hierin konden wij wel, gelijk wij reeds vroeger zeiden, verschillen, of de menschelijke rede, in dezen staat harer kindschheid, (zoo als zij nog altijd hier op de wereld blijft) dien trap van zuiverheid en kracht kan bereiken, dat zij juist bevoegd is, altijd, en in iedere bijzonderheid, de mogelijkheid te bevatten van hetgeen de Godheid te openbaren doelmatig en noodig mogt houden; de waarheid van iets, waarvan het juiste innerlijke geen voorwerp was van onze tegenwoordige bevatting, kon welligt, geloofd op Goddelijk gezag, heilzaam werken op onze zedelijkheid. En is het dan

Digitized by Google

zoo geheel ongerijmd, in eene positive openbaring zoogenoemde verborgenheden te erkennen, die (om met de oud-orthodoxe Gereformeerden te spreken) *boven*, alhoewel niet *tegen*, de rede zijn? Ook zouden wij wel eens nu of dan van den Schrijver kunnen verschillen, ten aanzien van het een en ander, dat hij zoo volstrekt *tegen* de rede houdt te zijn. Overigens zijn wij bij de uitlegging der H. Schrift nog al schroomvallig, en vreezen zeer, of men niet wel gevaar loopt, geloof aan zichzelven (aan eigen doorzigt) het geloof aan God en Jezus Christus te onderschuiven, en, volstrekt begeerende, dat Jezus zal gedacht en gesproken hebben overeenkomstig onze wijsgeerte, (al is het dan onwillekeurig en onwetende) ons verstand te stellen boven dat van dien grooten Godsgezant. Het is in ons oog edelmoediger, het gezag van het Christendom te ontkennen, dan aan deszelfs Stichter gevoelens op te dringen, die hij nimmer heeft geuit, omdat wij, hetgeen hij geuit heeft, voor onwaarachtig of onbegrijpelijk houden; en, waar onze wijsgeerte ons tot zoo iets leiden zou, beginnen wij dezelve, uit overtuiging van de historische zekerheid der positive Goddelijke openbaring, een weinig te wantrouwen.

Wij willen wel den Hoogleeraar MUNTINGHE, tot wien de nog veel uitvoeriger *parede* gerigt is, niet vooruitloopen, maar vermoeden echter, dat zijn antwoord wel eenigermate zal uitvallen in dezen geest. De Schrijver treedt nu met zijnen naam op. (Mr. H. W. HOVING, te *Onderdam*.) Het voorberigt voor des Professors drietal Leerredenen trof hem gevoelig, en hij verdedigt zich tegen de hem aldaar aangetijgde *onkunde*, *vooroordeel*, en *trotschheid* of *roemzucht*; op welke verdediging hij telkens terugkomt, betuigende het geheel zuivere van zijne bedoeling. De zaak in geschil geeft hij in dezer voege op: „ Wat is het hoogste „ beginsel onzer kennis van zedelijke en godsdienstige „ waarheid? Is het de rede? of is het de openbaring „ van den Goddelijken wil?" Hij ontwikkelt en staaft zijn

zijn gevoelen doorgaans met de eigene woorden van SCHMID, REINHOLD, EBERHARD, enz. en hij meent te bewijzen, dat der rede wel degelijk nog ander regt toekomt, dan de beoordeeling der gronden, waarop wij onze redenering gevangen zouden moeten leggen onder de gehoorzaamheid van JEZUS CHRISTUS, en *gelooven zonder zien*; en dat, al ontbreekt het hem aan de vereischten om zelf een bevoegd uitlegger des Bijbels te zijn, er nog iet anders is, buiten de philologie en theologische dogmatiek, waarop het onvergelijkelijk veel meer aankomt, ter beslemming van de betrekking, welke de inhoud des Bijbels hebben mag op ons doel en lot. „ Ik houd het (hij rigt zich tot den „ Hoogleeraar) daarvoor, dat de rede het hoogste en „ laatste grondbeginsel, de opperste kengrond en toets„ steen van allen zuiveren Godsdienst zoo wel, als van „ alle zedelijke wetten is, en dat, bij gevolg ook alle „ openbaring, ook het Christendom en de heilige oor„ konden, redelijk moeten verstaan, en vooral door „ ons zelven redelijk op ons en onzen toestand moeten „ toegepast worden; — dat bij gevolg alles, wat daar„ in niet zuivere rede is, niet voor ons is, maar al„ leen geweest is voor het volk en voor de tijden, „ waarop wij zulks moeten te huis brengen; — dat „ zulks inzonderheid ook in het Christendom, zoude „ het anders eene volmaakte leer zijn en zijn doel be„ reiken, zoo moest zijn, omdat tot die volmaaktheid „ of doelmatigheid volstrektelijk behoorde de populari„ teit; — dat zich hetzelve echter, zoude het niet „ geheel ontaarden, en zich te eenemale van zijn doel „ verwijderen, onnut, ja zelfs zeer zeker schadelijk „ worden, gestadig heeft moeten zuiveren van hetgeen „ het moest aanhangen, om populair te zijn voor de „ tijd- en landgenooten van Jezus, en dat het de zaak „ nu is van U. Hoog Eerw. en uwe standgenooten, om „ daarvoor het populaire van onzen tijd in de plaats „ te stellen, of wel om het zoo zuiver redelijk te ma„ ken, als de tijd en de staat des volks het gedoogen,

Digitized by Google

„ opdat het oogmerk van deszelfs Stichter — het eenige, dat wij mögen onderſtellen, indien wij Hem en „ zijnen hoogen Zender niet willen onteeren, maar in „ bewondering van zijnen maatregel zullen kunnen vereeren — bereikt worde; namelijk: zelfbeheerſching „ van de menſchen door hunne rede, en zulks onder „ de begunſtiging van een redelijk geloof aan God en „ aan de onſterfelijkheid." Ziet hier kommierlijk, hetgeen de Schrijver den Hoogleeraar ter take geeft: 1) Een betoog, dat de rede niet is de hoogſte, laatſte, en algemeene kengrond van alle waarheid. 2) Eene duidelijke en bepaalde aanwijzing van het punt, *tot waar aan toe* het gezag der rede al of niet mag geleden worden in den godsdienst, opdat de Proteſtant dan eens voor al zijn *non plus ultra*, in tegenſtelling van dat der Roomschgezinden, weten mag. 3) Bewijs, dat de tot hiertoe gemaakte verbeteringen in de Christelijk-Hervormde leer reeds alle vooroordeelen hebben uitgeroeid, en verdere verbetering en toenemende verlichting nu overtollig is. 4) Bewijs, dat godsdienſtige vrijheid onbeſtaanbaar is met het wezenlijk belang van het Christendom, en dat de godsdienst van Jezus, en die der vrijheid, *oppoſita* zijn. 5) Dito bewijs, dat de bepalingen der Dordſche Synode nog paſſen en altijd paſſen zullen voor de behoeften des tijds en de belangen des Christendoms; of immers niet in die misſelijke betrekkingloosheid ſtaan tot den zedelijken toeſtand en de verſtandelijke vorderingen dezer eeuw, als des Schrijvers meening is.

De Schrijver voelt, dat hij wat veel vergt, en wil daarom, edelmoedig, grootendeels en vooreerst althans, met de oplosſing van het eerſte problema te vreden zijn.

Wij herhalen het, wij willen niet vooruitloopen, en kunnen ook volſtaan met terug te wenken op hetgeen wij hier boven, met een enkel woord, aangaande mogelijk verſchil tusſchen den Schrijver en ons, hebben aangeſtipt. Maar alles daargelaten, en eens het zuiver wijsgeerige zij-

de

Digitized by Google

de daargesteld, zoo is nog altijd de bijzondere vraag: wat is de Christelijke leer? Stemt die dan niet overeen met de zekere wijsgeerte, des Schrijvers hoogsten kengrond, zoo mag men die leer vrijelijk verwerpen! Wat leert de rede? en: wat leerde Jezus? zien wij liefst van elkander onafhankelijk onderzocht; want, of de Schrijver al zegt, dat, zoo men de H. Schrift, als hoogsten kengrond boven de rede, aanneemt, *elk een volmaakt Exegeet moest zijn, of zich op lijfsgenade aan Exegeten overgeven*, en dat er dan *Goddelijke wonderen bij aanhoudendheid noodig zijn, vooreerst om den regten zin van al dat twijfelachtige aan zekere zieners in te geven, en ten andere om de overige menigte, waaraan toch de echtheid der voorgegevene inspiratie langs geenen natuurlijken weg kon bewezen worden, van derzelver geloofwaardigheid te overtuigen*, — dit is eene zoo weinig afdoende aardigheid, dat men op die wijze ieder boek (ook dit *Christendom en Hervorming*) wegredeneren kon, en iederen ouden Schrijver, als zonder wonderen van twijfelachtige uitlegging, zou mogen verwerpen, of gevoelens opdringen tegen deszelfs gemakkelijk te erkennen meening. Hetgeen de Schrijver er bijvoegt: *het best van allen nog werd hierin door het onfeilbaar Opperhoofd der Roomsch-katholijke Kerk voorzien;* en hetgeen hij elders zegt: *uw Hoog Eerw. is verpligt, in den schoot der onfeilbare Roomsch-katholijke Kerk terug te keeren*, — is het kunstje, tegenwoordig bij velen aan de orde van den dag; alsof er bij het Pausdom alleen veiligheid was tegen den dwang tot een zuiver wijsgeerig geloof, en men onfeilbaar menschelijk gezag moest aannemen, om zijn vertrouwen op het Goddelijke te behouden. Inderdaad dit kunstje drong een grooter aantal zwakken, maar die de H. Schrift hartelijk hoogachten, tot het overgeloof terug, dan de lokstem van den zich noemenden Stedehouder onzes Heeren door haarzelve ooit tot zich trekken zou. — Maar door dit zand wordt echter ieder oog niet verblind; en zoo veel gezond verstand heeft nog de wel-

on-

onderwezen Nederlandsche Protestant, dat hij voelt, dat het stellen van Goddelijke openbaring, zoodra men van dezelve zeker is, en van de duidelijke verklaringen van Jezus, boven het eigen inzigt van zwakke, feilbare menschen, geenszins gelijk staat met het stellen van het inzigt, of liever de magtspreuk, van een' feilbaren Paus of Concilie boven het kennelijk woord van God.

Mr. HOVING vergeve het ons; maar wij kunnen ons nog niet overtuigen, dat wij Roomsch moeten worden, of het: *uw Koningrijk kome!* in het *Onze Vader*, opvatten en bidden in dezen zin: *Hemelsche Vader! geef, dat ik en alle menschen de wijsgeerte van* EM. KANT *goed verstaan kunnen en beoefenen!* — gelijk wij denken, dat, indien hij anders consequent in zijne redenering zij, de zin moet zijn, dien hij aan deze bede hecht.

In ons exemplaar van dit werk lag nog een afzonderlijk blaadje, zijnde *Uittrekſel uit eenen Brief van den Schrijver*, maar van geen zeer groot belang, en moetende dienen, gelooven wij, ter verdediging van den gedanen stap, het openlijk voor zijne gevoelens uitkomen, nu in dit tijdstip.

Gesprekken en Brieven tusschen een voornaam Roomsch-katholijk Pastoor en een geacht Hervormd Predikant, over belangrijke onderwerpen, tusschen beider Kerkgenootschappen in verschil. Te Dordrecht, bij A. Blussé en Zoon. 1815. In gr. 8vo. 168 Bl. f 1-:-:

Wij hadden al vroeger kennis moeten nemen van dit geschrift, hetwelk zich in meer dan één opzigt door bondigheid, door het geven van een nieuw, althans minder bekend gezigtpunt, en vooral door den geest van verdraagzaamheid en der liefde, zeer voordeelig aanprijst. De aanleiding tot hetzelve, naar het voorberigt, gaan wij voorbij. De stelling: „ Buiten de Kerk geene zaligheid," wordt in het eerste gesprek getoetst; of lie-

Digitized by Google

lieven; de beteekenis van het woord *kerk* is het onderwerp, daar de Protestant dezelve overneemt, zoodra de bepaling hem maar niet uitsluit. De engere bepaling des Roomschgezinden wordt gegrond op de gift der sleutelen aan Petrus; terwijl de andere Apostelen slechts de magt ontvingen, om, benevens hem, te binden en te ontbinden. De Predikant betwist, op de gewone gronden, zoodanig eene meerderheid van Petrus, als de Roomschen willen; maar stemt toe, dat aan Petrus een voorregt boven de andere Apostelen beloofd wordt, en, *Openb.* III: 7—9 inroepende, bepaalt hij dit sleutelregt tot de eerste verkondiging des Evangeliums, met gewenscht gevolg, aan de Heidenen; ja ook voor den Jood heeft Petrus het Koningrijk der Hemelen ontsloten op den Pinksterdag.

Het tweede gesprek begint met het onderzoek, of Petrus de *Petra* is, waarop de Heer zijne Gemeente gebouwd heeft. 1 PETR. II: 4, 5, 1 *Cor.* III: 11, *Eph.* II: 20. worden tot wederlegging van dit gevoelen aangevoerd; en Petrus, *alleen het getuigenis* in den bedoelden tekst afleggende, wordt daarom daar ook alleen de *rots* genoemd, hetwelk vooral niet meer zeggen kan, dan dat hij het Koningrijk van God voor Jood en Heiden zou openen. Het beroep van den Pastoor op de opeenvolging der Pausen op den stoel van Petrus, als gevende door de stipte vervulling de ware uitlegging der belofte, geeft aan het gesprek eene geschiedkundige wending; maar de Predikant is in de Kerkelijke Geschiedenis ervaren genoeg, om regt duidelijk aan te wijzen, dat eerst in het laatst der vijfde eeuw de Bisschop van Rome zich heeft kunnen verheffen tot die oppermagt. De Pastoor wil nu het „ buiten zijne Kerk geene zaligheid," en „ die niet geloofd zal hebben (hetgeen die Kerk gelooft) zal verdoemd worden," redden, door den Paus met de Conciliën de onfeilbaarheid toe te kennen; de Predikant stapt dat gezag der Conciliën voorsnog maar over, en is te vreden, dat nu voor het minst het oppergezag van Petrus en zijne opvolgers uit

den

Digitized by Google

den aangewezen tekst niet wordt afgeleid. En nu volgt dan, om regt goed voet bij ſtuk te houden, het onderzoek, wat de *kerk* is, en wat het *geloof* is. De tegenwoordige inrigting der Christelijke kerk is, volgens den Predikant, niet oorſpronkelijk, en zij kan niet anders wezen dan eene maatſchappij, die door gelijke Christelijke gezindheid zich vrijwillig vereenigde; en eene inwendige, onzigtbare kerk, onder alle Christelijke gemeenten verſpreid, is bij hem de éénige. De Pastoor maakt hiertegen uit de geſteldheid der Apostoliſche gemeenten eene zeer goede bedenking, welke wordt opgelost door 1 *Cor.* XI: 30—32, waar Paulus deze gebrekkige leden echter van de *wereld* onderſcheidt. Maar, hoe maakt men het met een *beſtuur* en *beſtuurders* voor zoo eene *inwendige* kerk? Het ambt der beſtuurderen was het maken van inrigtingen; voorts bevelen (hetgeen Jezus ſtellig bevolen had) en raden; ja ook zekere uitwendige tucht, MATT. XVIII: 15—17 en 1 *Cor.* V. bijz. vs. 11. Omtrent de leer echter ook, meent de Pastoor, volgens *Hand.* XX: 29, 30. en 1 Jo. IV: 1—3. Maar, zegt de Predikant, in de leer was de grootſte verdraagzaamheid, *Phil.* IV: 15. I: 18; en zelfs, die 1 *Cor.* XV de opſtanding der dooden loochenden, werden niet uitgeſloten. „ Er moet dus een „ grondbeginſel zijn geweest, welks beoefening zulk „ eene verdraagzaamheid toeliet, en er moet een ken„ merk te ontdekken zijn, waaruit het blijkt, dat men „ geene loochenaars der opſtanding uit de Corinthiſche „ gemeente behoefde af te ſnijden, terwijl men volgens „ *Joannes* niet mogt zeggen: *zijt gegroet*, tegen ie„ mand, *die de leer van Christus niet medebrengt.*" Dit voert tot het onderzoek, wat het *geloof is*; bij welk onderzoek wij den Schrijver niet op den voet willen volgen, om niet te uitvoerig te zijn; het zij voor onzen Lezer hier genoeg, dat Jo. VI: 29, 35, 40, 51, 53, 54, 56, als gevende ſynonyma, vergeleken worden; en dat het geloof hier niet zoo zeer eene toeſtemming des verſtands, als wel en voornamelijk eene werkzaam-

Digitized by Google

zaamheid des harte omtrent Jezus Christus, inzonderheid als den Gekruisten, is, (verg. Jo. III: 14—16.) zoodat het wel niet kan nalaten alle de waarheden aan te nemen en te belijden, welke als waarheden van het Evangelie door het verstand erkend worden, maar echter in orde het geloof des harte *voor* eene *regte* erkentenis der waarheden moet gaan. Die dispositie, die ons den Christus vertrouwen doet, en niet een geloof aan artikelen van godsdienstleer, wordt als alles afdoende gevorderd. Een ieder voelt, hoe deze verklaring eene groote ruimte geeft aan verschillende meeningen, en voor de leer eener onfeilbare, alleen zaligmakende Kerk de doodsteek is.

In het derde gesprek worden *Rom.* IV: 5 en *Hand.* X: 6, 7, 9 nog aangevoerd, en voorts de kerktucht, als niet onuitvoerlijk, ook, voor zoo veel des noods, over de leer, gehandhaafd, daar de dispositie van het hart zich ondubbelzinnig genoeg naar buiten vertoont, en de Predikant meent, dat de Apostelen, tegen gevoelens ijverende, b. v. 1 Jo. IV: 1—7, 2 Jo. 9, 10, ook Paulus, *Gal.* IV: 17 en V: 12, bepaalde personen op het oog hadden, van welke duidelijk bleek, dat zij noch liefde, noch vertrouwen tot Jezus hadden. Gemakkelijker laat zich de uitoefening der tucht aan ondeugenden verdedigen. De aanmatiging en onverdraagzaamheid der Roomsch-katholijke kerke is alzoo ten hoogste wraakbaar; en die der Protestanten, in 1618 en 1619 vooral, waarop zich de Pastoor beroept, kan noch wil de Schrijver verdedigen. De Pastoor wil nu echter alles door de gedane belofte van onfeilbaarheid aan de Leeraars en Bestuurders der Kerke wederom ontzenuwen, en beroept zich op MATT. XXVIII: 20. en Jo. XIV: 16. Het aanvoeren van MARK. XVI: 17, 18 is den Predikant voldoende ten betooge, wat dit bij de Apostelen blijven van den Geest *tot in eeuwigheid* beteekenen moet; en welk een geest van onfeilbaarheid de Roomsche Kerkhoofden, nu eens het gevoelen van ARIUS bevestigende,

Digitized by Google

de, dan wederom veroordeelende, enz. enz. bezaten, wordt uit de geſchiedenis uitvoerig aangewezen.

In het vierde geſprek krijgt de *culte* bij de Roomsch-katholijken eene beurt; en daar zich de Pastoor op de vrijheid, die de Protestanten zelve nemen, om de plegtigheid der beſprenging in plaats van die van indompeling bij den doop te ſtellen, (een gebod van menſchen) beroept, verwerpt de Predikant niet alleen deze verandering, maar geheel den kinderdoop. Het verbod om te huwen wordt verder getoetst; maar uitvoeriger de gelijkenisſen van het *onkruid onder de tarwe* en het *vischnet*, waar de Predikant met veel oordeels dit onderſcheid meent te vinden, dat de eerſte eene *opzettelijke* vervalſching van de kerk, maar de tweede eene *toevallige* opneming van ſlechte menſchen in dezelve moet aanduiden. De laatſte is natuurlijk, daar deugd geen erfgoed is, en de eerſte had plaats *toen de menſchen ſliepen*, d. i. ten tijde van en na KONSTANTIJN DEN GROOTEN, een tijd van rust, van welken tijd af zich alle de verderfelijke nieuwigheden teekenen. De uitgang der Protestanten wordt hierdoor geregtvaardigd; jammer maar, dat de Protestanten aan het denkbeeld van eenen Nationaal-godsdienst bleven hechten, dat het Christendom alleen door onzuivere middelen geworden is. KALVIJN gevoelde de noodzakelijkheid der kerktucht, maar wilde die invoeren, niet bij Christenen, die er zich vrijwillig toe verbonden en er hunne kinderen in zouden opvoeden, maar bij zijne ſtadgenooten, die het Protestantisme beleden; dit was *een nieuwe lap op een oud kleed*. De *tarwe* zijn alleen de *kinderen des Koningrijks;* de *overigen*, *kinderen des boozen;* en de *akker* is niet de *kerk*, maar de *wereld*. Hoog loopt de Predikant met de Hernhutterſche Broedergemeente. — De Pastoor begrijpt, dat, volgens zijn gevoelen, de *zigtbare* kerk onder een Antichristisch, en de *onzigtbare* geheel zonder beſtuur is. Hierop merkt de Predikant aan, met welk een medelijden Jezus de Joodſche kerk beſchouwde, van wege hare blinde leidslieden; en dat er

in

Digitized by Google

in iedere afdeeling der Christenheid menig leeraar is, getrouw aan zijnen lastbrief; zoodat Jezus zijne gemeente nergens zonder leeraars en arbeiders laat.

Ten slotte hebben wij een' brief van den Pastoor, geschreven op instigatie van eenen geleerderen medebroeder, houdende: dat de verandering der mondelinge leerwijze in eene schriftelijke aan de geheele wereld, plegtig en openlijk, moest zijn bekend gemaakt; dat de Protestanten zelve erkennen, dat er een tijd was, toen men de geschrevene Evangeliën niet bezat; en dat Jezus nergens de beschrijving zijner geschiedenis bevolen, en dus waarschijnlijk *niet heeft gewild:* al hetwelk in het antwoord van den Predikant bondig wederlegd wordt.

Wij hebben in het begin van deze onze aankondiging ook des Schrijvers Christelijke liefde en verdraagzaamheid geroemd; maar, offchoon wij in ons Christelijk hart ook voor hem, en die met hem eveneens denken, ruimte hebben niet alleen, maar (hoewel wij ons anders en minder stellig zouden uitdrukken) zelfs wel in zekeren zin tot zijn gevoelen neigen, — zoo smart ons echter zijn onnoodige en geheel kwalijk geplaatste uitval tegen de *Uitleggers van de* 18*de en* 19*de Eeuw*, in zijne aanteekening bl. 34 enz., welke geenszins dien geest van gematigdheid en liefde ademt, en ons ligt in het vermoeden zou brengen, dat hij jegens den Roomschgezinden verdraagzamer zijn wil, dan jegens den Protestant, die van hem verschilt. Of meent hij misschien, dat zulk een uitlegger niet in goeden gemoede dwalen, en bij die dwaling den Zaligmaker hartelijk vertrouwen en liefhebben kan?

Digitized by Google

Wijsgeerig-Natuurkundige Verhandelingen, door JACOB ELISA DOORNIK, *Med. Doct.*

Veniet tempus, cum posteri tam aperta nos nescisse mirentur. SENECA, Nat. Qu. VII.

Te Arnhem, bij C. A. Thieme. 1816. *In gr.* 8vo. 9 & 296 *en* 27 *Bl.* (*Met een' gegraveerden Titel en 's Portret van den Schrijver.*) *f* 3-5-:

Hoewel tot de eigenlijke kennis der Natuur de weg der ondervinding, in den tegenwoordigen toestand des menschen, niet alleen de veiligste, maar ook de eenige regte is, behoeft men daarom niet alle pogingen vaarwel te zeggen, om door wijsgeerige beschiegelingen dat zelfde doel te bejagen, noch behoort men dezulken, die zich daaraan overgeven, te bespotten, te beklagen of te berispen, als lieten zij zich door dwaallichtjes van den gebaanden koninklijken weg op gevaarlijke zijpaden leiden. Al leerde men door deze beschiegelingen alleen, door oefening en meer dan gewone inspanning, de krachten van onzen geest regt kennen en gebruiken, zoo als de sprongen der danskunst ons juister leeren gaan, zouden dezelve reeds een groot nut hebben. Maar zij hebben daarenboven nog gewigtiger voordeelen: want men kan niet ontkennen, dat in den mensch hoogere vermogens liggen dan het beperkt verstand, noch dat er voor zijnen geest een ruimere werkkring mogelijk zij, dan die natuur, welke wij door onze zinnen waarnemen. Van belang is het dus voor den mensch, wiens bestaan niet binnen den zinnelijken kring der dingen beperkt is, zijne hoogere vermogens te oefenen, en zich reeds hier te bekwamen tot dien genotvollen arbeid, waarop hij meer dan hoop heeft, de beschouwing namelijk van zichzelven, en van alles buiten zich, in een onderling verband en doelmatige orde.

Wij

Digitized by Google

Wij zijn er dus zeer van verwijderd, deze *wijsgeerig-natuurkundige Verhandelingen* alle waarde te ontzeggen, hoewel zij het gebied onzer dadelijke kennis weinig uitbreiden, noch door waarnemingen en proeven enkele duistere plekken van het veld der ervaring opheldéren. Ook dit, dat zij, in weerwil van des Schrijvers blijkbare zucht tot oorspronkelijkheid, weinig oorspronkelijks bevatten, maar meest de denkbeelden van anderen, eenigzins verkleed, vertoonen, beneemt haar, in ons oog, weinig van hare waarde. In ons vaderland wordt de beſpiegelende of wijsgeerige natuurkunde ſchaars beoefend: want de droomerijen van ſommige hooge geesten zijn zoo zeer van geen' wetenſchappelijken aard. DODRNIK's naam was ſedert lang, met roem, in het vak der echt-wijsgeerige natuurkunde bekend. Wij mogen ons dus verblijden, dat dit vak ook op onzen bodem nog beoefend wordt. Daarbij, ſchoon veel, meest alles, van anderen ontleenende, is de manier, waarmede hij alles tot één keten (de natuurlijke geſchiedenis der aarde en van den mensch, in verband beſchouwd) aaneenſchakelt, hem zoo geheel eigen, bevat die beſchouwing van den mensch en der aarde in dat verband, hoewel mede niet nieuw, noch overal even juist, toch zoo vele belangrijke wenken en gedachten, dat het werk niet alleen niet overtollig, maar der lezing en nadere overweging overwaardig geacht moet worden.

De eerſte Verhandeling maakt, als 't ware, de inleiding voor het overige uit, en betoogt *het nut der ſpeculative* (beſpiegelende) *wijsgeerte* voor de natuurkunde, genoegzaam op dezelfde gronden, welke velen onzer Lezeren zich zullen herinneren uit de ſchoone, door TEYLER's Tweede Genootſchap uitgegevene, Verhandeling van den Hoogleeraar NIEUWENHUIS over dit onderwerp. Vooral toont hij hier ook het nut der *vooronderſtellingen* aan, als middelen ter uitbreiding der wetenſchap; echter alleen van zulke vooronderſtellingen, welke in onzen geest en deszelfs vermogens ge-

Digitized by Google

grond zijn. Hoe hij echter onder zoodanige vooronderstellingen de grondbeginselen der hedendaagsche scheikunde, *voor een groot gedeelte*, kan rangschikken, verklaren wij niet te begrijpen. Eene wetenschap, op hypothetische *stoffen* steunende, en die dan zelve verklaart geenen voetstap te doen, dan met de weegschaal in de hand, zoude eene ware tegenstrijdigheid zijn. Enkele scheikundige verschijnselen worden verklaard uit het bestaan eener warmtestof, eener lichtstof; zij behoeven echter, tot hunne verklaring, het bestaan dier stoffen niet, en maken daarenboven de grondstellingen der wetenschap niet uit.

De tweede Verhandeling leert ons *de voortreffelijkheid der aardekunde* kennen. De Schrijver verstaat daardoor niet alleen eene beschouwing en beschrijving van den tegenwoordigen toestand der aarde, en verklaring van haar tegenwoordig bestaan, en van de verschijnselen, welke zij thans oplevert; maar tevens eene beschouwing der lotgevallen onzer planeet, der verschillende veranderingen, welke er met en op haar zijn voorgevallen, en waardoor zij datgene geworden is, hetgene zij nu is. Op deze wijze onderscheidt hij zoo hier, als ook ten aanzien van het menschelijk geslacht, *natuurbeschrijving* (*physiographia*) van *natuurgeschiedenis* (*physiogonia.*) Eene onderscheiding, zoo ons voorkomt, van weinig aanbelang. Want (om nu te zwijgen van de ongeschikte benaming *physiogonia*, hetwelk niet geschiedenis in 't algemeen beteekent, maar meer verhaal omtrent de *geboorte*, *oorsprong* der natuur) is niet in de natuurlijke historie zoo wel de tegenwoordige als verleden toestand der dingen begrepen? Ook het tegenwoordige geschiedt, en maakt dus een voorwerp der geschiedenis uit. —Dit daargelaten, vinden wij in deze Verhandeling de voortreffelijkheid dezer wetenschap zeer schoon voorgesteld en betoogd uit de betrekking dezer wetenschap tot de overige deelen der natuurkunde, in 't bijzonder haren weldadigen invloed op de natuurlijke historie van den mensch uit het groot aandeel, 't welk ha-

Digitized by Google

hare beoefening gehad heeft in het vermeerderen der menfchelijke kundigheden, blijkbaar in de werken der groote vernuften, welke zich met haar hebben bezig gehouden; eindelijk uit het belangrijk onderwerp dier wetenfchap zelf, om welk laatfte te bewijzen de Schrijver eene *geographisch-geologifche fchets der aarde* heeft opgehangen; eene fchets, die echter nog al iets te verlangen overig laat. De Schrijver maakt in dezelve vooral opmerkzaam op de groote hoeveelheid water in vergelijking van het vaste land, en op den invloed, welken de oceaan op de vorming van onzen bol moet gehad hebben; voorts op de verfchillende grondlagen; waaruit de vaste aardklompen beftaan, derzelver onderlinge opvolging, betrekking, uitgebreidheid en ftrekking, de veranderingen en omwentelingen, waarvan zij blijken dragen; en eindelijk ook op de toevallige delfftoffen, welke zij bevatten, waardoor zij gedeeltelijk gevormd werden, en die grootendeels de overblijffels eener bewerktuigde voorwereld uitmaken. Deze onderfcheidene bijzonderheden zal men met genoegen in de Verhandeling zelve nagaan. De Schrijver eindigt dezelve, en tracht de belangrijkheid der aardekunde de kroon op te zetten, door aan te merken, *dat eene natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht op deze wetenschap gevestigd is.* Deze ftelling wordt in den loop van dit werk op vele plaatfen herhaald. Wij verlangen zeer naar die natuurlijke gefchiedenis, waarmede de Heer DOORNIK zich federt jaren bezig houdt, en waarop hij ons op vele plaatfen van zijn werk, in de voorrede en elders, hoop geeft. Wij verlangen er te meer naar, omdat wij het naauw verband tusfchen de natuurlijke gefchiedenis der aarde en die van het menfchelijk geflacht nog zoo niet doorzien.

(*Het vervolg hierna.*)

Digitized by Google

Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift van Nederlands Herstelling in den Jare 1813. *Door* J. H. VAN DER PALM. *Te Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 1816. *In gr.* 8vo. *VIII*, 173 *Bl. f* 1-16-:

Indien tot de onpartijdige beoordeeling van eenig werk vereischt wordt, zonder eenige vooringenomenheid tot de beschouwing van hetzelve over te gaan, dan ontbreekt het sedert lang aan eenen bevoegden regter over de waarde van dit geschrift, zoo verre vaderlandsche gebeurtenissen en vaderlandsche letteren deelneming en liefde vinden. Met verlangen werd, van den beginne af aan, op de uitkomst gestaard van den worstelstrijd, door den grijzen Held (Held in meer dan éénen zin) zoo gepastelijk geopend — daarna vloeide de mond der bekwaamste keurmeesters reeds onwillekeurig over, eer nog de naam des overwinnaars werd uitgeroepen — die naam zette, zoo mogelijk, nieuwe kracht aan hunne stem en de algemeene verwachting bij — en zoo groote opgewondenheid daalde niet bij de dadelijke verschijning van het werk; zij klom veeleer, en nam die bepaaldheid en vastheid aan, welke het beeld van de schaduw, de schilderij van de bloote schets, in des kunstenaars oog, onderscheidt. Waar is de letteroefenaar, hoe gewoon op zijne eigene inzigten af te gaan, en stout zijn oordeel aan het publiek voor te dragen, die door zulken stroom niet medegesleept, door zoodanig gezag niet verstomd zou worden? Inderdaad, waar VAN DER PALM de pen voert, waar CRAS, HOOFT, VAN LENNEP en VAN HALL uitspraak doen, en alwat smaak heeft in *Hollands* grootste steden luide toejuicht, daar is de lof van onbekende Recensenten zoo overbodig, als hunne berisping onbeduidend, zoo niet vermetel en belagchelijk, zou kunnen geacht worden. Liever willen wij de tolken van een vonnis zijn, dat geen hooger beroep toelaat, bij allen, tot wier kennis hetzelve,

zoo

zoo min als het voorwerp, niet mogt gekomen zijn. Maar..... dit zelfs is geene zoo gemakkelijke taak. De gronden, voor de bekrooning zekerlijk bijgebragt, zijn ons niet ter beschouwing gegeven; en de goedkeuring, in geleerde en min geleerde kringen vernomen, uit zich in afgebrokene toejuiching, op hartstogtelijken toon, onder sprekende en stoute beelden, elk voor zich meer geschikt om het gemoed te leeren kennen desgenen, die prijst, dan de naauwkeurige hoedanigheid van datgene, wat geprezen wordt. Welaan, vertoonen wij het stuk zelve! eenige trekken daarvan, overflaauw voorzeker, maar naar waarheid, indien het zijn kan — gelijk in eenen onberoerden, schoon ook niet helderen, stroom de gedaante der voorwerpen zachtelijk wordt weêrkaatst.

Zoo gij, in de eerste plaats, naar eene gelijkenis vraagt, om u terstond een ruw denkbeeld van het stuk te vormen — het heeft zijns gelijke in onze letterkunde niet; zoo gij SALLUSTIUS kent, wel nu, zoo zij hij uw hulpmiddel, hoe gebrekkig dit, bij het verschil van taal en zeden, bij het eigenaardige, vrije vooral, van een' man, die *dus* kan schrijven, natuurlijk ook moet bevonden worden. De man zelf weidt over deze gelijkheid met het opgegeven model, in hoe verre die bedoeld en door hem bereikt mogt zijn, in eene keurige inleiding, belangrijk uit. Hij zegt daar nog zeer veel fraais en treffends over het onderwerp, door hem te behandelen, dat wij misschien, als de beste opgaaf en beoordeeling, van hem zouden overnemen, indien wij niet wat breeder wenschten te zijn, en echter schromen (neen, weigeren!) ons ná hem op nieuw te laten hooren. In het kort, deze inleiding zegt ons alles, en ook niets meer dan wij noodig hebben, ten aanzien van het onderwerp zoo wel als de manier van behandeling, om op het standpunt te staan, vanwaar wij, met een gevestigd opzet en warme belangstelling, de groote schilderij naar behooren kunnen overzien.

Dan begint hij met NAPOLEON, zijne magt, zijn

Digitized by Google

karakter, zijn' val. Waar en krachtig is deze ſchets, of liever deze teekening van de fraaiſte uitvoering. De ſchok, door heel *Europa* gevoeld, toen dat gevaarte op de uiterſte grenzen inſtortte, brengt den Schrijver tot zich zelven, op den eigen vaderlandſchen bodem, terug. Thans ontlook de hoop in *Nederland*, om eenmaal van het zware ſchandjuk ontſlagen te worden: het volk woelde op meer dan éene plaats, de aanzienlijken ſpraken ſtouter dan voorheen tegen het nieuw, verzwaard geweld, en eenige wijze liefhebbers der *vrijheid* dachten, bij tijds, op middelen, om eenmaal de heilzaamſte rigting voor ons land aan het verloop der *Franſche* heerſchappij te geven. De hoop, echter, was gemengd met welgegronde vrees, of die ſtroom, over onzen bodem teruggedreven, denzelven niet geheel vernielen kon, alvorens het eigen nationaal beſtaan zich aldaar wederom vestigde. — De ſlag bij *Leipzig* bragt ons nader aan de vervulling. Met dezelve ſlaat de vrees in het ſchuldige hart der *Franſche* ambtenaren van allerlei rang, die hunne vloekgenooten uit verwijderde oorden zien aanſpoeden, om veiligheid in *Frankrijk* te vinden. MOLITOR begeeft zich met zijne manſchappen, benevens de Douaniers, uit *Amſterdam* naar *Utrecht*. Nu ſlaat de vlam van den opſtand in de hoofdſtad uit. Al, wat gezag van 's Keizers wege voert, ontvlugt deszelfs dreigend gevaar. En de nood en regeringloosheid zelve brengen, door middel der ſchuttérij, eene eigene vaderlandſche ſtadsregering op het kussen, die de rust herſtelt en handhaaft, doch ook niet verder gaat.

Nu achten reeds genoemde mannen, VAN HOGENDORP en VAN STIJRUM, den tijd gekomen, om aan de bevrijding van *Nederland* te werken. Hier wordt de karakterſchildering van eerstgemelden ingevlochten, op eene wijze, die den kunſtenaar, maar inderdaad nog meer het voorwerp zijner kunst, den man, die ſtof tot zulk eene ſchets kan geven, tot de hoogſte eer verſtrekt. Terſtond daarop volgt de beeldtenis van den ander', eene

Digitized by Google

eene niet min ſchoone ſchilderij, bij welke het roerend is voor het gevoelig hart, dat de krijgsman (en zijn moed blijkt ſtraks op de zwaarſte proef) door zachtheid en rondheid der vormen (om in het beeld te blijven) boven den ſtaatsman zelfs gunſtig aflteekt. Dit tweemanſchap, van tijd tot tijd geſterkt door mannen, wier namen niet onvermeld zullen blijven, is van nu af aan de ſpil, *'s Gravenhage* het middelpunt der omwenteling, in VAN DER PALM's tafereel. Vanhier gaan de pogingen uit, om die groote ſtaatshervorming terſtond op eenen breederen grondſlag te vestigen; om, door eene ſtoute, krijgshaftige houding, meer en meer ontzag in te boezemen — vanhier de zendelingen naar *Amſterdam* en *Rotterdam*, om aldaar het werk te voltooijen, de afgevaardigden naar den PRINS VAN ORANJE, om hem tot dadelijke aanvaarding van het bewind te nopen, reeds in zijnen naam opgevat, benevens de boden, om de verbondene legers tegen te ſnellen en tot ſpoedige hulp te perſen. Slechts het allerlaatſte bedrijf des belangrijken ſchouwſpels, de uitroeping van den ſouvereinen Vorst, wordt te *Amſterdam* volſpeeld. Daarmede is *Nederland* herſteld, en, na eenige weinige trekken, legt de kuhſtenaar het penſeel neder.

Aldus gaven wij eenig denkbeeld van het geheel. Deze is de omtrek der ſchilderij, met hier en daar een toets, om de houding nader aan te duiden. Doch, hoe belangrijk dit is in dusdanig ſtuk, als uit het verband der geſchiedenis losgerukt, het is op verre na niet alles. De Schrijver zelf ſpreekt van doorvoeden met merg, doorvlechten met zenuwen. De verdere ordonnantie, de groepering, het licht en bruin, met de naauwkeurigheid der teekening en den gloed der kleuren — ziedaar een flaauw denkbeeld van hetgeen te doen overſchiet! Een gedenkſtuk voor *Neêrlands* verloſſing, door den geest uit loutere woorden opgerigt, moet even waar als ſtout, even voldoende zijn voor het verſtand als voor het hart.

Inderdaad, VAN DER PALM heeft in elk opzigt meer gedaan, dan wij hadden durven verwachten. Licht en gloed, waarheid en lof zijn op het ſchoonst vereenigd. De mislukte poging, om Staten-Generaal bijeen te roepen, wordt gegispt, maar op eene wijze, die meer vereert dan ſchandvlekt. De uittogt tegen *Woerden* wordt verdedigd, doch zoo, dat het gebrek aan waakzaamheid en tucht, bij de volvoering, geenszins wordt over het hoofd gezien. Het dralen van *Am-*

Digitized by Google

Rotterdam, om eene dadelijk vijandige houding aan te nemen, brengt deze ſtad in de ſchaduw van *den Haag*, maar niet, zonder dat gronden voor haar gedrag worden opgegeven, die voldoend licht op dezelve terugkaatſen. Het openlijk planten van den ſtandaard des opſtands wordt met warmte, en niet min klemmend, verdedigd; dit is eene hoofdpartij, en zij is met eene zorg en een geluk bewerkt, die niets te wenſchen overlaat, die den roem van ons vaderland beſlist. De verheffing van ORANJE ten oppermagtigen zetel wordt niet voorbijgezien, en het ſtandpunt, dat ons hier wordt aangewezen, brengt de onvermijdelijke aanleidingen en duchtige gronden tot deze gebeurtenis teffens voor den geest. Hier en daar wordt een brief of eene aanſpraak ingevlochten, die niet zoo uit mond of pen ſchijnt gevloeid te zijn; maar het karakter van perſonen en omſtandigheden is daarin zoo wél bewaard, dat het geene verdichting mag heeten. De karakterſchetſen, eindelijk, mogen ſommigen vloeijend voorkomen, te hoogen lof voor levende perſonen te behelzen — de wijze man heeft daartoe inderdaad louter mannen gekozen, op welken geene vlek rust, en, zoo wij durven vertrouwen, nooit zal kunnen hechten. Voeg bij deze onderſcheidene deelen, het eene al fraaijer dan het andere bewerkt, en allen onderling op het — zullen wij zeggen: natuurlijkst of kunſtigst (trouwens, de hoogſte kunst is natuur, gelijk natuur de hoogſte kunst is) geſchikt en afgewisſeld — voeg hierbij een frai en levendig tafereel van het woelig *Amſterdam*, bij den aanvang der dadelijke gebeurtenisſen in ons vaderland, nog eenige heerlijke trekken van 's Vorſten intogt aldaar, meer in het midden, en geene minder bevallige ſchets van het lagchend *Rotterdam*, aan het einde van alles; en gij hebt een geheel, dat gewisſelijk paast de volkomenſte ſtukken van alle landen, en alle tijden, mag geſteld worden.

Maar, is er dan niets ten laste van den Schrijver? En moeten zij, die hem den krans hebben toegereikt, zij, die hierover luide gejuicht hebben, juist geacht worden, den ſtempel der volkomenheid en onfeilbaarheid op zijn werk gedrukt te hebben? Elk zal het tegendeel erkennen, die de menſchelijke onvolkomenheid in alles erkent. Moesten wij, op dezen grond, volſtrekt iets aanmerken..... doch, wie weet, of onwillekeurige partijdigheid deze bedenking zelve niet ingeeft..... het zou zijn, dat het gebeurde in *den Haag* met

met eene zekere voorkeur boven *Amſterdam* is behandeld. Hier riep de volksſtem den opſtand uit; daár verklaarde hem de moed van enkele grooten — en beide uitten zich in *hunne* taal, zoo als zij kunnen en ſteeds gewoon zijn geweest. Hier nam de voorzigtigheid vervolgens de overhand, en men poogde door ſluwe misleiding het behoud te beproeven, *alvorens* tot openbaar geweld de toevlugt te nemen; daár vertoonde zich de onverſaagdheid geheel bloot, en men riep den ſchrik te baat, waar de magt ontbrak. Eene geheel verſchillende ſtaatkunde poogde in *den Haag* dus-, in *Amſterdam* zoodanig voorwendſel aan den *Franſchen* krijgsbevelhebber te geven, waarop eenmaal zijne verantwoording bij den Keizer kon afſluiten. De middelen en de gang waren verſchillende; doch, na afrekening van omſtandigheden en uitkomſten, is de lof wellig volkomen gelijk te ſtellen.

Onze andere aanmerking zou vallen op de breede redenering over de opdragt der Souvereiniteit. Als nuttig en wettig komt deze opdragt bij die redenering blijkbaar voor — haar daarenboven als natuurlijk en noodzakelijk te doen voorkomen, is den Schrijver, naar ons oordeel, niet zoo wél gelukt. Het handelen in 's Prinſen naam was een aangevat hulpmiddel, en geenszins onbeſtaanbaar met het denkbeeld van Eminent Hoofd, voorheen aan de waardigheid van Stadhouder en Admiraal-Generaal gehecht.

Derdens hebben wij zachtelijk geſtooten op eene kleinigheid in den vorm. Zij is, dat de Auteur ſomtijds ſpreekt over het uitſtellen, en daarna over het plaatſen, van eenige karakterſchets. Dit duidt, in ons oog, een weinig al te veel bedaardheid, te veel opzet en kunst aan. De natuur zelve houdt doorgaans hare werkplaats, hare raderen en veren verborgen, om ons enkel uitkomſten te doen zien. Hiertegen moeten wij wederom betuigen, dat de vloeijende ſtijl zoo verre verwijderd is van alle ſtijfheid en kunst, dat hij hier en daar aan het losſe, het onachtzame grenst, ſchoon ook van dezen kant in geene fout vervallende.

En nu willen wij den lezer geen geurig nageregt uit 's mans eigenen voorraad onthouden. Een of ander der karakters komt ons daartoe wel het voegzaamst voor. Doch, welk zullen wij kiezen onder alle de meesterſtukken? Een der reeds genoemden? Of dat van KEMPER, die niet te treffen mogt zijn door den portretſchilder, maar deze te volkomener getref-

Digitized by Google

troffen is in de zedelijke ſchets van zijne kennelijke gemoedsgeſteldheid? Of dat van VAN DER DUIN, de derde in het bondgenootſchap tot redding des lands, het blanke beeld van oud-Hollandſche trouw en vertrouwen? Of zullen wij ons tot de enkele trekken bepalen, met eene beſchroomde hand op het papier geworpen, om den besten der Koningen aan te duiden? Neen, wij willen niet ſtouter zijn dan VAN DER PALM; wij willen het doek niet wegrukken, dat hij over de majesteit der oppermagt heeft geworpen. Maar, de man, die naast hem ſtaat, die het eerst de gedachten opvangt uit zijne ziel, om ze, als een ſtaag gezuiverde ſtroom, in woorden en daden te doen afvloeijen tot hare beſtemming — de man, die niet ſlechts het ſchip van ſtaat hielp redden, maar nog aan het roer ſtaat, en van duurzaam, onſchatbaar belang voor den lande is — de Secretaris-generaal, ANTON REINHARD FALCK, ſta hier voor aller oog, tot welken VAN DER PALM'S gedenkſtuk niet, maar dit geſchrift wel mogt komen!

„ Er zijn weinige menſchen, die zoo veel groote gaven van geest en gemoed in zich vereenigen als FALCK. Een hoofd, zoo helder, een overzigt, zoo ruim, een blik, zoo ſnel en gewis, dat het ware en goede zich van zelf aan hem ſchijnen te ontdekken, misleiding of begoocheling het masker voor hem ſtrijken. Gevormd door de Schriften der Ouden, door ſtrenge en regelmatige ſtudien, die hem zelfs als Geleerden in het *Nederlandsch Inſtituut* eene plaats verwierven; door de natuur met ſmaak en gevoel voor het ſchoone begiftigd; door oefening rijk in kennis, zoo wel der wereld als der boeken; bij uitſtek beſchaafd, bevallig in den omgang, voor fijne ſcherts zoo wel als gepasten ernst geſtemd; is hij in den kring der geletterden, in de gezelſchappen van den goeden toon, en in de vergadering der Staatslieden gelijkelijk op zijne plaats. Staatsman te zijn, was zijne beſtemming: en paart hij met zijne overige talenten alle de behoedzaamheid, tot dien ſtand vereischt; bezit hij de groote kunst van te zwijgen zonder achterdocht te wekken, en te ſpreken zonder zich bloot te geven; de nog grooter kunst, om zijne hartstogten te bedwingen, om niet ſlechts te volharden waar pligt gebiedt, maar ook om te kunnen buigen, waar eer en trouw het gedoogen; wat post is dan voor zijne bekwaamheden te hoog, waarin hij zich niet handhaven kan, tot roem en heil van zijn Vaderland en Vorst? Hoe gerustelijk aan hem

Digitized by Google

hem eene gewigtige onderhandeling kan worden toevertrouwd, dat moge de *Amsterdamsche* Koophandel getuigen, die hem in den jare 1812 de aangelegenste en teederste belangen aanbeval, om bij het Hof van *Petersburg* te vereffenen. Indien men hem toen aldaar, gelijk daarna, gekend had, zijne reis zou niet te *Stokholm* gestaakt zijn. Kan somtijds zulk een karakter, bij het klimmen in jaren en eer, bij het getuigenis dragen van vele streken en slechtheden, bij den schijnbaren nooddwang om list door list te ontwapenen, iets verliezen van zijnen zachten en schoonen omtrek, van zijne meêwarigheid of roudborstigheid; deze bezorgdheid moge omtrent anderen oprijzen, doch niet omtrent FALCK! Hem behoedt en behoede steeds daarvoor zijn zuivere verstandelijke en zedelijke zin, zijne braafheid, door niemand besproken of berispt, en dat echt *Nederlandsch* hart, 't welk bij *Nederlands* herstelling zich luisterrijk openbaarde."

ANTARÆ poëma Arabicum *Moallakah*, cum integris ZOUZENII scholiis. E codice manuscripto edidit, in Latinum sermonem transtulit, et lectionis varietatem addidit V. E. MENIL. Observationes ad totum poëma subjunxit J. WILLMET. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans*. 1816. 4to. pp. 244. *f* 4-2-:

Onder die volken, welke de dichtkunst met bijzonderen lust en ijver al voorlang beoefenen, behoort, voorzeker, eene voorname plaats toegewezen te worden aan de overoude Arabieren. Van ouds, toch, even gelijk hunne aanverwanten, de Hebreërs, munteden zij, in het Oosten, uit in de beoefening dezer edele kunst; en dezelve blijft steeds bij hen in de grootste waarde. Hoezeer, intusschen, hunne dichters, in verhevenheid van denkbeelden en gevoelens, die der Hebreërs geenszins evenaren, moet men hun, echter, den lof toekennen, dat zij, even als dezen, in weelderigheid van vernuft, in rijkheid van beelden, en in stoutheid van vlugt, den naam van ware dichters ten volle verdienen. Wij weten wel, dat het niet ontbroken heeft aan mannen, die luttel waarde toeschreven aan de Arabische dichtstukken in 't gemeen. Zoo heeft onze beroemde en te vroeg afgestorvene RAU, in zijne re-

Digitized by Google

redevoering, te Leiden in 1794 gedaan, *over de voortreffelijkheid der Hebreeuwſche dichtkunst boven de Arabiſche, als een bewijs, zoo wel voor de waarheid, als voor de Goddelijke majesteit van dien Godsdienst, in de boeken van het O. V. vervat*, de laatſte als bijna verachtelijk afgeſchilderd in vergelijking met de eerſte, en de Arabiſche dichters voorgeſteld als arm in vinding, meer uitblinkende in vergezochte, laffe en beuzelachtige ſpelingen, dan in juistheid en ſchoonheid van beelden, en veelal meer opgeblazen dan verheven. Dan, niet zonder grond, voorwaar, moge men zulke gebreken kunnen opgeven in latere Arabiſche dichters, wier ſmaak door den omgang met andere Aziatiſche volken verbasterd werd; hoe hooger men bij dit volk opklimt, des te heerlijker vertoont zich de dichtkunst bij hetzelve; en, ſchoon altijd ver beneden de onvergelijkelijke verhevenheid der Hebreeuwſche, ſchoon met de kieschheid, de keurigheid en de ſchoonheid, die men in de meesterſtukken der Griekſche en Latijnſche dichters met alle reden bewondert, in geenen deele te vergelijken, heeft zij, nogtans, hare wezenlijke waarde, hare niet geringe voortreffelijkheid; waarvan de ſmaakvolle WILLIAM JONES, in zijn bekend Latijnsch werk over de *Aziatiſche dichtkunst*, voor ieder bevoegd lezer genoegzame bewijzen heeft opgeleverd. Voorts kunnen zulken van onze lezers, die in de oude geleerde talen niet bedreven zijn, uit de vertaling des *Treurzangs* van een' der beroemdſte Arabiſche dichters, IBN DOREID, door den Heer BILDERDIJK vervaardigd, opmaken, dat wij niet te hoog van de Arabiſche dichtkunst hebben opgegeven. In de voorrede zegt deze onze vaderlandſche puikdichter, betreffende de Oosterſche poëzij in het algemeen: *Echten dichtgeest en verhevenheid heeft men haar t' allen tijde toegekend; en het bloemrijke zoo wel als het nadrukkelijke van haren ſtijl is mede niet onbekend genoeg, om het eenvoudig als iets merkwaardigs op te teekenen, wanneer men niet voorheeft het uitvoerig te kenſchetſen. Maar*, vraagt hij vervolgens, *zijn de Oosterlingen niet al te gezwollen?* Hierop antwoordt hij, onder andere, dit: *Wanneer de natuur, zoo ruw zij ook wezen moog, en zoo ſtout of oneigen zij zich uitdrukke, haar eigen taal ſpreekt, die het hart, om zich te verſtaan te geven, aan de door de zintuigen verrijkte verbeelding afborgt; dan moge die taal den ongevoelige, den koele, den ongeroerde verwonderen, en hem als wartaal voorkomen, omdat hij haar voor zich*

Digitized by Google

zich onbegrijpelijk vindt; maar zij zal echter altijd waarheid, en dus, altijd ſchoon en verheven zijn. En die haar beſtraffen, werken niets anders uit, dan hun onduchterlijk geſtel aan den kundige bloot te leggen en aan te toonen. Voor 't overige, zij, die Latijn verſtaan, kunnen over den ſmaak der Arabieren, of hun gevoel voor het ſchoone, een juist oordeel vellen door het lezen van de keurige redevoering des Hoogleeraars WILLMET over dit onderwerp, te Harderwijk gedaan in 't jaar 1794.

Dan, om, na deze, voor velen onzer lezeren wellig niet ongepaste, inleiding, nader te komen tot de beſchouwing van het voor ons liggend Arabisch dichtſtuk: dit is ruim twee eeuwen ouder dan het zoo even aangeroerde van IBN DOREID, en deszelfs hooger ouderdom zoo wel, als groote beroemdheid bij de Arabieren, moet ons reeds een gunſtig denkbeeld van hetzelve inboezemen. Het is, namelijk, een der zeven dichtſtukken, die met gouden letteren, op het koſtbaarst doek gewerkt, aan de deuren van den tempel te Mekka, als de beſtgekeurden in eenen zekeren wedſtrijd van dichters, opgehangen waren. Vanhier de hun eigene naam van *Moallakat*, dat is, *opgehangene*, of, zoo als wij naar onze gewoonte zeggen zouden, *bekroonde* dichtſtukken. Van zoodanige dichtſtukken, vóór het Mohammedanismus vervaardigd, zijn er ſlechts zeven overgebleven: en deze zijn nog maar gedeeltelijk uitgegeven in het oorſpronkelijk Arabisch; want, ſchoon de Heer w. JONES ze allen uitgegeven heeft met eene vertaling in het Engelsch, heeft hij echter, dat zeer te bejammeren is, het Arabisch ſlechts met Latijnſche letters doen drukken. Van allen is er ook eene Hoogduitſche vertaling door den Heer A. TH. HARTMANN gegeven te *Munſter*, in 't jaar 1802, onder dezen titel: *Het helderſchijnend Zevengeſtarnte aan den Arabiſchen Dichterhemel, enz.* (*Die hellſtrahlenden Pleiaden am Arabiſchen poëtiſchen Himmel, oder die ſieben am Tempel zu Mekka aufgehangenen Arabiſchen Gedichte.*) Het hiertoe behoorend dichtſtuk van ANTARA was nimmer in het Arabisch uitgekomen: en daar het, voorzeker, geen der minſte, ja, volgens den Heer MENIL, het voortreffelijkſte van allen is, heeft de beoefenaar der Oosterſche letterkunde grooten dank aan MENIL, die zeer veel moeite, vlijt en tijd aan de bewerking en de uitgave van hetzelve beſteed heeft, en aan den Hoogleeraar WILLMET, die dezen zijnen uitmuntenden Leerling

tot

tot het bewerken van hetzelve heeft aangespoord, hem de noodige hulp hiertoe verleend, en zijnen verdienstelijken arbeid met zeer geleerde aanmerkingen verrijkt en versierd heeft.

Reeds in den jare 1814 had gemelde jonge Oosterling, Proponent bij de Wale kerk, eene Latijnsche Disertatie uitgegeven *over* ANTARA *en zijn Arabisch dichtstuk de Moallakah*, met een tiental bijgevoegde belangrijke stellingen of *theses*, en het een en ander openlijk, onder voorzitting van zijnen waardigen Leermeester, verdedigd; met welke uitgave en verdediging hij veel lof behaald heeft. Deze Disertatie verschijnt hier, volgens derzelver oogmerk, bij de uitgave van het dichtstuk zelve als voorwerk, met de hier en daar bijgevoegde aanteekeningen van den Heer WILLMET, zoo als het stuk zelve te voren was uitgekomen: en in dit stuk wordt gehandeld, vooreerst, over den Autheur, deszelfs namen, geslacht, leeftijd, leven, en bijzondere, vooral dichterlijke, hoedanigheden; dan over het dichtstuk zelve, de gelegenheid en tijd van deszelfs vervaardiging, over de soort van dichtstukken, waartoe het behoore, over de versmaat, en breedvoerig over deszelfs inhoud, met eene korte opgave van deszelfs dichterlijke waarde; in de derde en laatste plaats worden opgegeven de handschriften, uitleggers en uitgevers van het dichtstuk. Op dit voorwerk nu volgt thans het dichtstuk, in het Arabisch, gepuncteerd, uit een oud en voortreffelijk handschrift van alle de zeven *Moallakat*, weleer door den Heer E. SCHEIDIUS bezeten, en nu een eigendom van den Heer WILLMET, voorts de Latijnsche vertaling, vervolgens eene opgave der verschillende lezingen, hier en daar met oordeelkundige aanmerkingen vergezeld, dan de Arabische en gepuncteerde Scholiast ZOUZENIUS, mede uit het gemelde handschrift, en eindelijk de aanmerkingen van den Hoogleeraar WILLMET, welke ruim de helft van het geheele werk beslaan, en, zoo als men van den in het Arabisch doorkundigen man verwachten moet, aan hetzelve eene groote waarde bijzetten. De Heer MENIL had, volgens bl. 35, reeds op eenige verzen van het dichtstuk zijne aanmerkingen opgesteld, doch heeft dezelve ingehouden, omdat zijn Leermeester hem vergund had, deszelfs breedvoeriger aanmerkingen, schoon met een ander oogmerk bijna op ieder vers gemaakt, bij dit werk te voegen.

Uit deze korte en hoofdzakelijke opgave van den voornaam-

Digitized by Google

naamſten inhoud dezes geheelen werks kunnen onze lezers opmaken, dat het geen vlugtig bearbeid ſtuk is, zoo als men wel eens in het naburige Duitschland in het licht ziet geſtooten. Het is een werk, in den regt ouderwetſchen Hollandſchen trant, met niet minder vlijt, zorgvuldigheid en grondige geleerdheid bearbeid, dan die uitgaven van Griekſche en Latijnſche Schrijvers, op welke de buitenlanders zelve, met reden, zoo veel prijs ſtellen; en, daar niet één der zeven Arabiſche dichtſtukken, onder den naam van *Moallakat*, bekend, nog op eene zoo zeer voor den beoefenaar der Oosterſche letterkunde allezins voldoende wijze is uitgegeven, als dit van ANTARA door den Heer WILLMET en zijn' Kweekeling MENIL, ſtrekt dit werk, voorzeker, ter handhaving van den ouden vaderlandſchen roem in het vak der letterkunde, bijzonder van die der Oosterlingen. Mogelijk zou de een en ander, in de aanmerkingen van den Hoogleeraar, gaarne, bij gepaste gelegenheid, het nut van het Arabisch op het Hebreeuwsch, en ſommige uitdrukkingen of beelden bij ANTARA, ter opheldering van eenige plaatſen bij de gewijde Dichters, aangewend hebben gezien; vooral, daar de Heer MENIL, in zijne inleiding, met allen grond, het groote nut aanroert van de Oosterſche en bijzonder van de Arabiſche letterkunde tot het regt verſtand des Bijbels, en voornamelijk van het Oude Verbond. Dan, de Heer WILLMET ſchijnt zich alleenlijk te hebben willen bepalen tot de verklaring des Arabiſchen Dichters: en ieder eenigermate bevoegd regter zal moeten erkennen, dat hij, in het algemeen, daarin uitſtekend wel geſlaagd is, en zoo wel de taal van den Dichter, als de beelden, door hem gebezigd, den gang zijner denkbeelden, en de gewoonten, waarop gezien of gezinſpeeld wordt, met een' ſchat van Oosterſche geleerdheid, heeft verklaard en opgehelderd.

Dan, zullen mogelijk ſommige onzer lezeren vragen, wat was die ANTARA toch voor een man? En wat is de inhoud van zijn bekroond en zoo beroemd dichtſtuk? Laat ons, derhalve, ten ſlotte, deze beide vragen beantwoorden.

Van ANTARA's leven weet men zeer weinig. Dit weet men, dat hij de zoon was eener ſlavin; dat hij, ſchoon, althans van moeders kant, van eene geringe afkomst, en als ſlaaf aangezien, zeer uitgemunt heeft in den krijg, door zijne heldhaftige daden zich veel roem heeft verworven, en, als 't ware,

Digitized by Google

re, de laagheid van zijne afkomst heeft vergoed, en volkomen verdiend onder de vrije menschen gerangschikt te worden. Zulk een man nu, die den krijg beminde, die zich steeds betoonde stout, ondernemend, vurig, onverschrokken van aard, gehard tegen gevaren, brandende van woede tegen zijne vijanden, en voor wien niets grooters, niets edelers was, dan met zwaard en spies te paard te stijgen, en rondom zich schrik en dood te verspreiden: zulk een man, wanneer hem de natuur tot dichter gevormd heeft, zal gaarne van den krijg zingen, en in zijne gedichten, in zijnen stijl, in de geheele houding van zijn gedicht, zal men den fieren krijgsman zien doorstralen. ANTARA dan, die onder de Arabieren zoodanig uitblonk in de, bij zijne landgenooten, hooggeschatte dichtkunst, dat MOHAMMED, zoo dikwijls hij een zijner verzen hoorde opzeggen, verklaarde, geen' Arabier immer te hebben hooren beschrijven, wien hij zoo zeer zou wenschen te zien; ANTARA, in een' wedstrijd van dichters naar den prijs willende dingen, en bij uitnemendheid geschikt om den eereprijs te behalen; ANTARA kon geen onderwerp uitkiezen, voor hem beter geschikt, en waarin hij meerder kon schitteren, dan den krijg, aan welken hij al, wat hij was, verschuldigd was, en voor welken hij zich geheelenal gestemd gevoelde. Tot zoodanig een onderwerp had hij eene gepaste gelegenheid in den oorlog, welke tusschen den stam, waartoe hij behoorde, en eenen anderen Arabischen stam gevoerd werd, en waarvan hij door zijnen stam als aanvoerder was aangesteld. Tot den vijandigen stam behoorde des Dichters geliefde, ABLA geheeten: en daar de Arabieren in hunne dichtstukken gaarne van het een of ander, het zij wezenlijk, het zij verdicht, voorwerp hunner liefde melding maken, had ANTARA in zijne ABLA, voor wier bezit hij, in de vijandschap van zijnen stam met den haren, de grootste hinderpalen in den weg zag, des te geschikter gelegenheid om van zijne liefde te gewagen, dewijl zijne liefde tot haar, en het deel, hetwelk hij, overeenkomstig zijne zucht tot den krijg, had aan den oorlog, welke tusschen de beide stammen woedde, in zulk een bijzonder en treffend verband tot elkander stonden.

De Dichter dan, van zijne schoone en dierbare ABLA verwijderd, en midden in de woeste en bloedige bezigheden van den krijg, betreurt de ledige woning van zijne geliefde,

en

Digitized by Google

en haar tegenwoordig verblijf midden onder zijne vijanden, die haar als leeuwen omringen, zoodat het hem niet mogelijk zij haar op te zoeken. Hij ſpreekt van het ſchielijk ontſtaan zijner liefde tot haar, van hare ſchoonheid, van de gemakken, die zij geniet, terwijl hij aan alle de ongemakken van het krijgsleven gedurig is blootgeſteld; en in deze beſchrijving worden hare kameelen, die zoo bijzonder nuttige dieren in Arabië, niet vergeten. Voor zich wenschte hij den ſterkſten en ſnelſten kameel, om naar haar toe te kunnen vliegen; welken kameel hij, volgens de gewoonte der Arabiſche Dichters, zeer uitvoerig afteekent. Nu volgt eene beſchrijving van hemzelven, geſchikt om zich ten ſterkſte aan het voorwerp zijner liefde aan te bevelen. Hij prijst zichzelven aan als zacht, wanneer hij niet beleedigd, maar als wreed, wanneer hij beleedigd wordt. Hij verheft den lof van zijn' voortreffelijken wijn, waarvan echter het rijkelijkst gebruik hem nooit de zoo hooggeſchatte milddadigheid doet vergeten of verzuimen. Maar vooral weidt hij uit in de beſchrijving van zijne heldhaftigheid, waarvan hij verſchillende blijken, met de grootſte zelfvoldoening, opgeeft. Deze beſchrijving wordt eensklaps afgebroken door een' zeer levendigen en roerenden uitroep over het gemis van zijne ſchoone, wier bezit hem verboden is, en over de flaauwe hoop, die hij eens had, om haar aan hare oppaſſers heimelijk te ontvreemden. Hierna wordt dezelfde beſchrijving weder opgenomen en tot aan het ſlot van het gedicht vervolgd; hetwelk ANTARA eindigt met den hevigen wensch, dat hij, indien hij in den tegenwoordigen hardnekkigen krijg kwam te vallen, vooraf het genoegen mogt ſmaken van twee zijner ergſte vijanden te zien ſneven, die hem ſchrikkelijk belaſterd en ter dood gedoemd hadden, en die hem eens kort op de hielen zaten, toen hij den vader van eenen derzelven neêrvelde, en zijn dood ligchaam aan wilde dieren ter proojje gaf.

Voorts heeft dit gedicht, in deszelfs rijken inhoud, een' korten, krachtigen en tevens vloeijenden ſtijl, zeer vele levendige ſpraakwendingen en ſchitterende beelden, en het ſtelt ons, als 't ware, voor oogen eenen vurigen Arabiſchen krijgsman en niet minder vurigen Arabiſchen minnaar, die, ſchoon van eene lage afkomst zijnde en bij het krijgsleven te huis behoorende, niets, echter, verzuimd had, om zijne uitnemende

na-

Digitized by Google

natuurgaven aan te kweeken en zoodanig te beſchaven, als de toenmalige tijden het gedoogden.

Gedichten van CORNELIS LOOTS, *Ridder der Orde van den Nederlandſchen Leeuw, en Lid van het Koninklijk Inſtituut. Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1816. *In gr.* 8*vo. XX*, 194 *Bl. f* 3-12-:

Wij mogen het publiek en de nakomelingſchap, ten minſte elk, die prijs ſtelt op Nederlandſche letterkunde en dichtkunst, gelukwenſchen met de verſchijning van deze verzameling. Van iemand, die reeds zoo lang de lier behandeld heeft, en zoo vele afzonderlijke ſtukken en ſtukjes in het licht gegeven, begint men billijk te vreezen, dat hij nooit tot eene algemeene uitgave zal komen, of daarin, terwijl hij al uitſtelt en uitſtelt, door den dood mag verhinderd worden. In dat geval krijgt men dan, ja, uit andere handen doorgaans de nalatenſchap, maar bezwaarlijk zoo volledig, en tevens zoo wel gekuischt, als de ſchat bij geſchenke onder levenden zou zijn geweest. Deze vrees, deze zwarigheid is voorbij. LOOTS levert ons aanvankelijk in dit eerſte deel een aantal oude en nieuwe, uitgebreide en kleinere ſtukken. Wij danken hem, zoo wel voor de verzameling van het verſtrooide, als voor de openbaarmaking van hetgeen tot hiertoe niet algemeen was bekend geworden; voor de vlugtige uitvloeiſels van zijnen geest niet min, dan voor het uitvoerig bewerkte. Het geheel wordt voorafgegaan door een luimig voorberigt, beſtaande, behalve het een en ander, wat men in zulk een ſtuk gewoonlijk vindt, uit eene korte levensſchets of geſchiedenis van zijnen geest en dichtkunst, door den Auteur zelven, welke gewisſelijk ter regte beoordeeling van den man en zijn werk niet ondienſtig kan geacht worden.

Het is, in ons oog, uitgemaakt, dat zelden iemand zoo ruim door de natuur begiftigd werd met de eigenſchappen, die bij de dichtkunst moeten ten grondſlag liggen, zoo zeer Dichter geboren werd, als hij, wiens werk hier voor ons ligt. Men ziet uit het voorberigt, dat zijne opvoeding niets ter wereld bijdroeg, om de geſtrooide zaden vroeg te doen kiemen; dat zijne levensbeſtemming en werkzaamheid (als bediende en daarna boekhouder bij een wisſelkantoor) de onbe-

duf-

Digitized by Google

duidendſte, droogſte en ongemakkelijkſte waren voor een man van genie, welke men zich verbeelden kan. De tijdsomſtandigheden, in het vervolg, ſchijnen wel eenige geſchiktheid en dadelijke uitwerking gehad te hebben, om, door hare woelingen, geestdrijverijen, partijſchappen en ongehoorde omwentelingen, het ſmeulend vuur der dichtvonken aan te blazen; maar, van den anderen kant, misten zij alle aanleiding, om dezen gloed door ſtilten, gezetten letterarbeid te voeden. En inderdaad blijkt onze Dichter weinige ſoortgelijke offers aan de Zanggodinnen gebragt te hebben. Hij mogt zich verheugen in het licht van HELMERS, en ſtraal bij ſtraal van hem opvangen; deszelfs voorbeeld, ter onvermoeide, door geene betrekkingen opgehoudene, verzameling van ſchatten der kennis, werd ſchaars door hem nagevolgd. Hij is als eene rijke bronwel, die geſtadig geeft, zonder dat men bijna begrijpen kan, vanwaar het komt. Slechts ter loops het een en ander opſnappende, wordt dit bij hem, als in eene gezonde maag en verder hecht geſtel, tot eene toereikende ſpijs en grond der ontwikkeling van de verwonderlijkſte krachten. Dit groeijen op den kouden grond, dit uitgaan van eigene kracht, dit ſpelend behandelen van eene kunst, tot welke de langdurigſte oefening zoo min, als de uitgebreidſte wetenſchap, anderen kan voeren, is — wij meenen, beide ten goede en ten kwade — in zijne voortbrengſelen zigtbaar. Zij bezitten een eigenaardig karakter van losheid, van natuurlijkheid, waardoor zij altijd en iedereen voldoen. Dan, met regt ſchijnt ons de Dichter te verzoeken, dat men hem niet met geleerde en volkomen beſchaafde zangers vergelijke. In den bouw zijner verzen is hij niet altijd zoo naauwlettend op vloeibaarheid, in zijne uitdrukkingen niet overal zoo kiesch, in de opeenvolging zijner gedachten en ſchilderingen niet zoo opzettelijk regelmatig, noch in zijne ſtof altijd zoo rijk, als men — hoewel zelden alles gelijk — bij anderen mag aantreffen. Vanhier ook, dat niet alle onderwerpen even gunſtig voor hem zijn; dat hij het beste zingt, wanneer de zingensſtof zich van zelve, in eenig feest of dergelijke, aanbiedt, en hij althans niet genoodzaakt is, eerst als wijsgeer de draden te ſpinnen of te ontwarren uit de dikke kluwens van anderen, om ze ſtraks daarna in zijn gloeijend purper te doopen en tot een ſieraad te vlechten. Het een en ander zal ligtelijk van zelve blijken bij de volgende, nadere behandeling

Digitized by Google

van ieder ſtuk afzonderlijk, voor zoo ver wij het noodig en mogelijk of gepast zullen achten, hierin te treden.

Het werk wordt geopend met *De Overwinning der Nederlanders bij Chattam.* Dit ſtuk is vijftien jaren oud, en vroeger afzonderlijk uitgegeven. Het zou ongepast kunnen ſchijnen, breed over zulk een ſtuk uit te weiden, en, daar het oordeel niet wel grootelijks verſchillen kan, te herhalen, wat zoo veel vroeger over hetzelve is gezegd. Het is keurig; het levert een eigen bewijs op, dat een man als LOOTS geene veeljarige beoefening noodig heeft om meester te zijn, en dat hij ook aan de gedurige behandeling minder te danken heeft dan andere kunſtenaars. Intuſſchen meenen wij toch hier eene ſoort van ſchroomvalliger gang op te merken, dan in ſtukken van later dagteekening, en waarbij het onderwerp hem niet minder bezield, de gelukkige luim even zeer heeft de hand geboden. De ſtroom van gedachten en gevoel komt ons voor, daar nog onbelemmerder, en hierdoor als 't ware ſneller, krachtiger te vloeijen, en ſchuimende en brullende alles mede te voeren. — Zou misſchien ook aan eenige mindere vastheid van tact, die zoo ligt overdrijving voor dichterlijke krachtſpraak in de plaats ſtelt, zijn toe te ſchrijven, dat de Dichter het „ vreeslijk vuur van Chattam opgerezen, *door* 't ſiddrend *Engeland*, *van oord tot oord* de lucht" doet verwen?

Hierop volgt een ſtuk in lierzangerige maat, *De Dwingelandij* getiteld, dat ons niet vroeger voor oogen kwam, maar uit den inhoud enz. genoegzaam blijkt reeds van tamelijken ouderdom te zijn. (1800.) Wij kunnen niet zeggen, hetzelve met zoo veel genoegen gelezen te hebben, als wij het vorige herlazen. Het is mogelijk, dat het onderwerp hiertoe iets heeft bijgedragen; ſchoon het ſtuk geene herhaling is van de zoutelooze declamatien, ſedert het vierde van eene eeuw, in rijm en onrijm, tegen de dwingelandij en dwingelanden, hier en elders uitgeboezemd. Misſchien, echter, was het onderwerp, bij de uitſluiting dier verſletene gemeenplaatſen, minder rijk en belangwekkend, dan dit in den eerſten opſlag ſcheen. Hoe het zij, geen twijfel, of het heeft de toehoorders in der tijd voldaan; maar *of* de Dichter was trager en ſtruikelender in zijnen gang dan wij hem elders zien, *of* wij waren trager en ſtruikelden ligter over kleine oneffenheden. Het komt ons in het algemeen voor, dat de zaken meer gezocht dan gevonden zijn, en dat de geweldige togt naar *Rome*,

Digitized by Google

me, *Egypte* enz., tot dit einde ondernomen, waarlijk vermoeijend was; schoon wij dankbaar erkennen, hier en daar veel voortreffelijks aangewezen te hebben gezien.

Omtrent bijzonderheden het volgende: Op bl. 22. reg. 10. is *eeuwig grimmig* moeijelijk om uit te spreken. — Bl. 24. reg. 10. vordert *zacht opschiet* althans eene geweldige beweging van den mond. — Bl. 29. reg. 13. moest geen klemtoon op *mij* vallen. — Bl. 41. reg. 14. is *zweert: 'k ben vrij!* op grond van den zin, toch wel moeijelijk te verschoonen. — Bl. 49. reg. 14. staat *eilanden*.

Het volgende, in soortgelijke maat, is de *Eeuwzang bij het begin der Negentiende Eeuw*. De Dichter maakt daaromtrent, in het voorberigt, eene soort van ontschuldiging; betuigende, dat hij, bij rijper jaren en ondervinding, gewis huiverig zou zijn, iets dergelijks te ondernemen. Dus voorbereid, lazen wij het stuk met groot genoegen; schoon wij niet ontkennen willen, dat de proeven, elders door LOOTS gegeven, gevoegd bij het gewigt des onderwerps, ons thans iets grootschers en voortreffelijkers zouden doen wagen te hopen.

Zoo ergens, dan moest hier de geest van dien tijd duidelijk uitkomen en spreken. Wij hadden toen, ja, reeds veel geleerd; onze eigene revolutie was al vier, vijf jaren oud, en de Fransche had haren eerstgeboren, den onzaligen ROBESPIERRE, (zijn jonger broêr woont thans op *St. Helena*) reeds gebaard en weer verslonden; maar, wij waren toch nog magtig in den schik met de voorbereidster van zoo veel licht en lucht (vrijheid, zeg ik), de eeuw van VOLTAIRE, enz. En, schoon wij tot eer van LOOTS moeten zeggen, dat hij al vroeg tot omzien kwam, waartoe HELMERS, die, in het staatkundige, altijd achteruit, naar het oude, gezien had, wel het zijne mag hebben toegebragt; zoo komt echter in dezen Eeuwzang vrij wat voor, dat thans contrebande zou wezen. Dit moet den man niet tot verwijt strekken. Lof zij veeleer hem, die onder al de flinkering van drift en partijschap niets gezegd heeft, of hij durft het openlijk herhalen!

Dit ter zijde gesteld, neemt een Eeuwige zang, een terugzigt op honderd verloopene jaren, zeker, ligt iets catalogusachtigs aan, en zoo vele bakens hinderen de dichterlijke vlugt wel eens in haren eigenen grootschen en tevens gemakkelijken gang. Deze zwarigheid, echter, is door LOOTS zeer

Digitized by Google

gelukkig te boven gekomen. Zijn ſtuk is een goed dichterlijk geheel, vol ſchoone plaatſen, en doorgaans vloeijende; ſchoon de fraaije maat, in gelijke coupletten van twaalf afwisſelende regels, dit niet gemakkelijk maakte.

Wij merken enkel aan: waarom toch LOOTS, op bl. 60. reg. 7 van ond. *de* niet heeft laten ſmelten in *eik*, en ſchrijven *verpletterend* voor *verplettrend?* — Verder, of bl. 66. reg. 12. dat *zaam* niet wat plat is voor de omſtandigheid? — Is ook bl. 72. reg. 5. *ginds 't zwerk* niet hard?

Lofdicht op BOERHAVE is het volgende ſtuk, van nieuwere dagteekening. Dit ſcheen ons, terſtond op het eerſte aanzien, eene moeijelijke onderneming. Een *lijkdicht* op eenen pas overledenen is nog eene andere zaak. Maar een *lofdicht*, en een loſdicht op BOERHAVE, wiens verdienſte veel beter met de el uit te meten, dan in ééns te vertoonen is; wiens maar dragelijke ſchatting eenen man vereiſcht, in alle de takken der geneeskunst en hare geſchiedenis door en door bekend!.... Dan, hier moet het echte dichterlijk genie te hulpe komen, die voor elk veld een belangrijk ſtand- en gezigtpunt weet te kiezen, met de vlugheid van eenen geest, die aan één blik genoeg heeft, om het belangrijkſte van alles te kennen. Wij durven zeggen, dat het ſtuk den Zanger en den bezongenen vereert; dat niemand hetzelve zonder groot genoegen kan lezen.

Het is in den aanvang de geneeskunst zelve, die bezongen wordt. Na lange ſchemering, breekt haar volle dag door in BOERHAVE. Wonderbaar aardig is de geſchiedenis van 's mans bepaling tot deze kunst hier behandeld. Het Bijgeloof bragt hem als eene vergelding voor zoo veel kwaads, als hetzelve der heilbrengende wetenſchap der Artſen ſteeds had gedaan. Men kent de anecdote, betreffende zijne verkettering als Spinozist; maar het is waarlijk niet ligt, iets zoo dagelijksch in een dichterlijk kleed te tooijen. Misſchien zullen ook ſommigen oordeelen, dat het gemeene nog te veel door dit kleed heenſchijnt, om in de rij van allerlei grootſche gedachten en beelden te ſtaan. Nu worden zijne hoedanigheden, talenten en ſchatten van kennis opengelegd. Maar, de ſtof is inderdaad te ruim. Het is niet wel mogelijk, alles onder één gezigtpunt te bevatten, en in volkomen regelmatig verband te doen optreden. Het is ons voorgekomen, dat b. v. de ſcheikunde wat te veel op zich zelve ſtaat.

On-

Digitized by Google

Onze kleine aanteekeningen zijn wijders deze: Op bl. 85. reg. 10. zouden wij *aarde hebt ge* beter keuren. — Bl. 93. reg. 8. *En ook in* JEZUS *kerk.* Is dat genoeg van den Godsdienst, wiens hoofdwet liefde is? Of zou dit niets op deszelfs dienaren vermogt hebben? — Bl. 97. reg. 2. ware voor *had* hier ook beter *mogt?* Voorts is deze brok zeer fraai. — Bl. 98. reg. 6. Is die *blaas* niet wat gemeen? — Bl. 98. laatste reg. *zelfs* is waarschijnlijk eene drukfout. — Bl. 107. reg. 8 env. Met allen eerbied voor LAVOISIER, achten wij het juist geen bijzonderen lof voor BOERHAVE, met hem gelijk gesteld te worden; vooral niet op zulk eene wijze:

zwieren,
Ja, LAVOISIER deed eens haar (*der Scheikunst*) schepter wijder
Vond nieuw gesteente om grootsch haar diadeem te sieren,
Maar 't offer van een eeuw, een eeuw van licht en gloed,
Had ook zijn hand gevuld met rijken overvloed;
't Viel ligt om mildlijk uit zoo vol een schat te geven;
Doch had het lot den tijd verschikt van beider leven,
Dan had zich LAVOISIER verheven op uw' geest,
En gij waart in onze eeuw een LAVOISIER geweest.

Wij komen aan den *Lijkzang op* HELMERS. Wij kunnen ons niet herinneren, in der tijd zeer veel van dit stuk gehoord te hebben. Hetzelve verdiende zulks echter. Het is den onsterfelijken Bard waardig; wij zullen meer zeggen: het draagt zijne eigen kleur en verw. Bedriegen wij ons niet, dan was het aldus, dat HELMERS zou wenschen bezongen te worden. Hij zou zich zelfs niet gestooten hebben aan het overdrevene, dat anderen welligt in dit stuk mogen berispen. De lofredenaar, maar vooral de lijkdichter, is geen historieschrijver. Hij weet niets van deszelfs bedachtzamen, koelen gang. Hij weent op het graf des verlorenen; hij ziet hem in hemelglans voor zich staan; deszelfs eigenaardig karakter, naar geest en hart, is zijn ideaal, en de uitersten zelfs, waartoe het mogt overhellen, zijn voor hem helder lichtende punten. Het spreekt van zelve, dat het onderwerp wezenlijke waardij moet bezitten; anders is alles klatergoud: maar wie kent dezelve niet aan HELMERS toe? Inderdaad, niet slechts het genie, ook het hart van den schoonbroeder, van den vriend, doet dit vers eer aan. Wij hebben altijd begrepen, dat eene lofrede het best slaagde, wanneer ze in haren held de kunst of wetenschap of deugd, waardoor hij uitmuntte, verhief; hem,

Digitized by Google

als 't ware, tot haren vertegenwoordiger ſtellende. Dit is hier gebeurd. HELMERS en de Dichter, de dichter in den hoogſten zin, de lierdichter, zijn één. Wij zien het gedachtenbeeld ſlechts omhangen met *zijne* bijzonderheden, lotgevallen en omſtandigheden. Wijders is het niet ſlechts een lof-, maar ook een lijkdicht; de aanhef is allezins gepast, en het ſlot niet minder treffend. Het verheugt ons, dat HELMERS zóó bezongen is. En, ſchoon wij 's mans godsdienſtige denkwijze nooit hebben goedgekeurd, en dus ook niet ſtemmen in al den lof, aan zijnen vrijen en ſtouten geest toegezwaaid; zoo vinden wij toch, als kunstregters, niets zonderlings te berispen, dan de volgende regel *op bl. 129*, die ons voorkomt in een zoo deftig vers geenszins te voegen:

'Als wij 't verwarde nest, den mierenbroed ontgaan.

Wij zijn genaderd tot *De Lof van den Burgerſtand*. — Dit dichtſtuk bezit eene menigte van ſchoonheden. Het kon niet misſen, of het moest bij de gelegenheid — een feest der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* — doorgaans voldoen, meer dan voldoen. Wij gelooven echter, dat het geen zeer volmaakt geheel, niet zeer gelukkig aangevat is. En vanhier misſchien, dat de ſpanning der denkbeelden, de opwinding van het gevoel, om *de gemakkelijke vloeijing te vergoeden*, wel vele treffende ſchilderijen en beelden, maar ook hier en daar ware overdrijvingen heeft voortgebragt. Het moest niet zoo zeer de geſchiedenis zijn, die het pleit door afzonderlijke voorbeelden van burgerdeugd beſliste; vooral nadat deze leermeesteresſe der volken zoo overdadig zwart was afgemaald. Het moest geene vergelijking tuſschen de helden uit den adel en die uit den burgerſtand zijn, welker oppartijdigheid te dezer plaatſe geen mensch zal toeſtaan — zelfs bij niet, die niets van de geſchiedenis weet, want LOOTS zelf kon de ALDEGONDES, ORANJES, PETERS niet van het tooneel houden. Ook kwamen de invectiven tegen adel en ridderſtand, hoezeer met dit oogmerk niet gemaakt en wel te verantwoorden, op het oogenblik wat ongepast.

Wij willen er niets meer van zeggen, dan, bij herhaling, dat deze kroon voor den burgerſtand juweelen bevat van het eerſte water, en, tot bewijs, eenige ſtaaltjes aanhalen:

Na-

Digitized by Google

Natuur ſchiep alles goed en grootsch en ſchoon en heerlijk.
De bloem is om haar geur, de vrucht om 't ſap begeerlijk:
Het eeuwig woud, dat trotsch op adel roemen mag,
Beſchut, beſchaduwt ons, bezielt ons met ontzag:
Maar niets, niets mag zoo hoog in waarde en ſchoonheid halen,
Als 't nuttig graan, ſchoon 't golft in nederige dalen;
't Is 't graan, waaraan de zon haar' glans met wellust geeft,
Waar 't regendropje op blinkt, waar langs het koeltje zweeft,
En drukt met zacht geſtreel de ligt bevogene aären,
En vormt van een valei een zee met gouden baren;
't Is 't graan, dat alles voedt en 't leven doet beſtaan:
Gij, nutte burgerſtand! zijt dat alvoedend graan.

Columbus! eedle ziel! uit uw vergeten ſtand,
Uit uw bekrompen kluis, waar 't flaauwe lampje brandt,
Ziet gij veel verder dan Kastieljes trotſche koning
Van zijn verheven troon, uit zijn verlichte woning:
Waar andren golven zien, ziet gij een vruchtbren grond,
En zonder kiel zeilt reeds uw geest den aardbol rond.
Gij ſmeekt dier dwazen hulp, die trotschlijk u verſmaden,
Schoon gij de vrucht hun biedt en naauwlijks vergt de bladen.
In 't eind, gij triomfeert, en rukt van uit den nacht
Een wereld, waaraan mensch noch Godſpraak immer dacht;
Gij keert, o burger! met dien buit, behaald op de eeuwen,
En ketens zijn uw loon, ſchoon de aarde wraak moog ſchreeuwen.
„ Welaan," dus was uw taal, toen, aan 't ondenkbaar hof,
De hoogmoed tandenknarſte en bleek werd voor uw lof;
„ Welaan, laat mij mijn boei, als 't vorstlijk eereteeken,
„ Mijn burgerlijke roem zal door mijn daden ſpreken.;
„ 't Nieuw werelddeel, o vorst! zij aan uw kroon gegund,
„ Ik heb 't ontdekt, en gij, bewaar het, zoo gij kunt;
„ Zie door eens burgers hand uw diadeem bepereld,
„ Niet met wat landgewin, maar met een nieuwe wereld."

't Is op de vlakte niet van 't ſneeuwwit ſchuimend hat,
Schoon 't blinkend zilver ſchijnt, dat op den oever ſpat,
't Is op de vlakte niet der rijk vergulde baren,
Dat wij den kostbren ſchat van parelen vergaren;
Neen, diep, waar 't oog niet reikt, daar ligt haar glans bedekt.
o Dak! dat ſchuw den top aan 't zoekend oog ontrekt,

. . . . . .

o School

o School van RUITER! die, met kinderlijke vingren,
De hennipdraden pluist, tot lijnen weet te flingren,
Of draait, bedekt met zweet en ſtof, het ſnorrend wiel;
Of wringt den kabel vast, den waarborg van de kiel.
Hij, die, welhaast gefneld langs 't breede ruim der baren,
En zijn vergetelheid en lagen ſtand ontvaren,
's Lands vloten, als een God, gaat leiden door den vloed,
Of voor de wrong van touw, zijn maakſel, ankren doet;
Hij, die den vijand ſtout in 't aangezigt gevlogen,
Den onverbuigbren nek van vorſten heeft verbogen,
En ſcheurde met de vuist, die eertijds kabels floeg,
Het Britſche zeekasteel den kabel van den boeg.

---

o Dag! o ſcheepvol IJ! o langgeboeide vlaggen,
Zoo blij, zoo groots gezwierd, van mast en ſteng en ſtaggen!
o Vreugd! o blij gewoel! de kielen dringen uit,
't Is ALEXANDER zelf, die haar het pad ontſluit;
De ſcheepvaart wil in 't klein alreê haar ſchâ verhalen,
En zeilt den ſlagboom ſtuk, en wringt zich door de palen;
De wind, die lang zoo droef langs 't eenzaam water blies,
Speelt nu in zeil bij zeil, en boet zijn tijdverlies,
En, wars van 's roovers leus en dwars geſtreepte vanen,
Ontrolt hij Hollands vlag met regt geſtreepte banen,
En draagt haar in de lucht, als op die zege trotsch,
Haar, 't lievelingsblazoen, weleer des Watergods;
De zon beſchijnt den togt, en, blijder opgevaren,
Speelt ze over 't wit en groen van zeilen en van baren;
En wijkt met tragen gang, en met bevallig rood
Groet zij den kalmen ſtroom en dobberende vloot,
Die, zachtkens voortgeſtuwd, langs 't vlak komt afgedreven,
Daar 't vorstlijk zeegevaart' een zwaan ſchijnt, die, omgeven
Van 't kleiner broedſel, dat zich met de wiekjes weert,
Den jongen ſtoet allengs de golfjes klieven leert.
o Dag! gij zonkt ook neêr; maar eer gij waart gezonken,
Kwam reeds de zilvren maan het grootsch tooneel belonken,
En bij haar zacht geleide en vriendelijken gloed
Keert Ruslands vredevorst, van duizenden begroet.

Het beeld der zwaan, hoe fraai op zichzelve, ſchijnt ons hier niet gelukkig gekozen. Elk beoordeele ons gevoel, zonder opgegevene redenen!

Wij komen aan zoodanige min uitvoerige ſtukken, welke, on-

onzes weetens, nooit tot kennis van het publiek gekomen zijn, maar bij gelegenheden, in kleine kringen, of voor eenen vriend, werden vervaardigd.

Het eerſte is *De Slavenhandel.* Overeenkomſtig het onderwerp. Met kracht geteekend, en door het contrast van zachte, liefelijke partijen met het allerafzigtigſte des te krachtiger. Slechts éene aanmerking. De Heer LOOTS is gewis geen vijand van het Christendom; hij *kan* dit niet zijn. Waarom zou hij dan eene hand leenen, om de blaam van dweeperij en huichelarij, met regt de grootſte monſters geacht, op de zuiverſte, de menschlievendſte leer te werpen? Dit is — mogen wij het zeggen — nog beſmetting van Fransch venijn, dat eene halve wereld de ſchrikkelijkſte kwalen heeft op den hals gehaald.

Bij de eerſte Verjaring van Nederlands Verlosſing. Vol geestdrift; bevallig, waar zij juicht, en ten minſte ſterk, waar zij vloekt. Tot een ſtaaltje van dichterlijk ſchelden:

Neen, geen Vorst was 't, die ons boeide,
Maar een lage Corzikaan,
Uit een kolk, die walglijk broeide,
Toen de zon des voorſpoeds gloeide,
Als een vuil gewormte ontſtaan.

Misſchien zal iemand dit noemen: het penſeel in een riool doopen. Dan, men kan BUONAPARTE niet te ſtinkende bij den Nederlander maken.

*** Eene navolging van een bevallig ſtukje van GÖTHE, het oorſpronkelijke waardig.

Het zou ons te lang en nutteloos ophouden, alle overige ſtukjes te monſteren. Zij zijn, het een meer, het andere min, allen geestig, fraai, bevallig en krachtig, naar den eisch der omſtandigheden. Slechts de *Inval* is, zoo naakt als hij daar ſtaat, onverſtaanbaar; en de *Poeder* had, zonder veel verlies, mogen wegſtuiven.

Ten ſlotte het volgende: *In den Vriendenrol van den Dichter Mr.* R. FRITH; waarbij men lette op het jaartal, dat wij bij vroegere ſtukken al eens hebben over het hoofd gezien.

Nachtegaal! o lust der wouden!
Teedre zanger voor de ziel!
Waarom zoude uw gloed verkouden?
Waarom zoud(t) ge uw ſtem weêrhouden,
Schoon

Digitized by Google

Schoon het duister om u viel?
't Is bij 't dalen van den nacht,
Dat het hart uw' troost verwacht.

12 Junij 1813.

Op den titel pronkt een vignetje. Het schijnt wel de Natuur, die der Zangster den weg wijst, met eenig bijwerk. Fraai gevonden en gegraveerd; maar, naar onzen smaak, niet zoo volkomen gelukkig geordonneerd en geteekend.

Wandeling langs den IJkant, te Amsterdam, Dichtmatig Tafereel, door A. L. BARBAZ; *voorgesteld in de Maatschappij: Felix Meritis, binnen gemelde Stad. Te Amsterdam, bij* C. Covens. 1816. *In gr.* 8*vo. f* :-12-:

Wij hebben voorlang reeds kennis gemaakt met den Heer BARBAZ, en onze Lezers ook telkens verslag gedaan van die kennismaking. Wij hebben zijn Ed. echter in langen tijd niet op onze letterbaan ontmoet. Thans zien wij hem weder op eené dichtmatige wandeling, en kunnen, in het algemeen, zeggen, dat wij weinig verandering in den man hebben bespeurd. Verjongd is hij wel niet, en dit was ook niet te verwachten; maar verouderd juist ook niet, en dit is waarlijk al veel. *Zonder dichterlijke beelden gesproken*, men kent de poëzij en de manier van BARBAZ genoegzaam. *Zij is* dezelfde gebleven, en wij behoeven er dus geen verslag van te geven. Van dit stukje zeggen wij alleenlijk, dat het prozaisch voorberigt tamelijk poëtisch, en de poëtische wandeling tamelijk prozaisch is. Den Amsterdammer, die in de gelegenheid is, om zelf eene wandeling langs den IJkant te doen, raden wij niet dit versje te lezen, zoo het hem te doen is om geroerd te worden. Dezen zeggen wij alleen, dat de Heer BARBAZ (ten einde de begoocheling volkomener te maken) zijne wandeling is begonnen *aan den hoek van de nieuwe Haarlemmersluis, in den laten achtermiddag, bij het ondergaan der zon.* Dit leert ons het voorberigt, dat meer goede opmerkingen bevat. Wij nemen er nog de volgende uit over, welke wel eens nuttig konde zijn voor onze ontevredene en morrende Landgenooten, die verwacht hadden, dat de omwenteling van 1813 de eeuw van Saturnus zou hebben aangebragt,

Digitized by Google

bragt, en ons vaderland maar zoo dadelijk in een *lui-lekker-land* herſchapen. „ Zonder dichterlijke beelden geſproken „ (zegt BARBAZ) niet alleen ons vaderland, in het bijzon„ der, maar Europa, in het algemeen, is zoodanig geſchokt „ en geteisterd geworden door bijna dertig jaren van opéén„ volgende ſtaatsberoeringen en oorlogsſtampen, dat wij heden „ nog niet het vol genot der eindelijk tot ſtand gebragte en „ zalige vrede kunnen ſmaken, uit hoofde der ontelbare ver„ nielingen en der uitgeputheid en ontzenuwing aller volke„ren om ons heen: zodat 'er wellicht eene halve eeuw" (merkt het op, knorrige betweters en albedillen!) „ ja lan„ger tijdverloop, zal vereiſcht worden, om de vorige orde „ en verband der zaken met den ouden bloei terug te brengen." Nu ook nog een klein proefje van de poëzij:

Wij wandlen verder voort. Maar, draag hier zorg, mijn vrind!
Dat ge u niet in 't gedrang van kar en fleé bevind;
Want lompers zouden u, in 't rijden op uw teenen,
Noch ſchelden, als gij u verongelijkt dorst meenen.
Het is, zoo wel bij ons als in elk ander land,
De onmisbare eigenſchap van 's volks geringen ſtand,
Dat hem de voorſpoed maakt brooddronken en baldadig,
En voor beſchaafde lién bijzonderst ongenadig.
De drukte is hier zeer groot: men rijd, en ſleept, en kruit
Bijna ons op het lijf, hetgeen ons telkens ſtuit.

Dit is zeker niet de *brillantſte* partij uit het ſtuk; ſchoon men er te vergeefs leven, gevoel en bezieling in zal zoeken. Wij moeten het zeggen: de Dichter is wat heel koel, meer zelfs dan het onderwerp gedoogt. Doch, het is er verre af, dat wij den Franschman zouden naklappen:

Qui dit froid Ecrivain, dit détestable Auteur.

Spel over de Natuurlijke Historie. Waarbij een Handboekje, behoorende tot hetzelve. Tot nut en vermaak der Jeugd. Te Rotterdam, bij J. Hendrikſen. 1816. *In 8vo. 23 Bl. f* :-18-c

Dit nieuw en nuttig *ſurrogaat* voor het vermakelijk *Ganzenbord*, hetwelk wij hopen, dat onze kleinen dezen winter genoegelijk bezig houden, en tot het beoefenen der Natuurlijke His-

Digitized by Google

Historie uitlokken zal, is door A. B. VAN MEERTEN, geb. SCHILPEROORT, aan H. K. Hoogheid, de Prinſes MARIANNE, opgedragen; waaruit men al aanſtonds veilig beſluiten zal, dat het niet onder de weinigbeteekenende kinderſpelen geteld kan worden, maar der opmerkzaamheid van Ouders en Opvoeders bijzonder waardig is. Op de plaat zelve zijn 21 *viervoetige Dieren* afgebeeld. Het boekje heeft op de linker bladzijden eenige vragen, en op de regter een kort verſlag van het een en ander wetenswaardigs nopens ieder dier. Een worp met de dobbelſteenen geeft aan iederen ſpeler eenen *beesten-naam*, bij welken men hem gedurende den loop van het ſpel eenigſijk noemen mag. Dit is enkel aardigheid. Voorts werpt men bij toerbeurten, en moet beurtelings *drie*, en vervolgens wederom *drie* vragen, aangaande ieder dier, welks getalmerk men treft, beantwoorden. Voor het juiste antwoord trekt men *uit*, voor het verkeerde zet men *in* den pot; alles zoo als in het boekje duidelijk wordt aangewezen. Die *twee zeſſen* werpt, treft den *Olifant*, en heeft den pot, mits hij het beest goed toont te kennen. Het opzeggen van eene fabel, geſchiedenis, of vers, zoodanig dier betreffende, geeft premie, en wel eene hoogere, zoo men dit in eene vreemde taal kan doen. — Dit ſpel is onderhoudend, en, althans voor den eerſten winter, niet eenzelvig; ook is het voor de kleinen, die een weinig oordeel en geheugen hebben, niet te moeijelijk, want het kan niet misſen, of de kinderen doen hun best, om, door de vlijtige lezing van het boekje, op de vragen gevat te zijn; het geeft dus vermaak, oefening, en leerlust; des wenſchen wij zeer, dat het de *Uilen-* en *Ganzen-borden* verdringen zal. Wij voeden daar hoop op, mits het de aandacht van Ouders en Schoolopzieners trekke, en dezen het alzoo, als belooning van vlijt, in de handen der kinderen brengen, en de meesters zich, in een uur van uitſpanning, verledigen, om de kleinere tot het goed medeſpelen een weinig te oefenen en te ſcherpen. Bij eenen goeden aftrek, zal ſoortgelijk ſpel met *Vogelen*, *Viſſchen* en *Amphibiën*, en *Inſekten* en *Wormen*, volgen. Miſſchien dan ook wel met *Bloemen*, en andere voorwerpen uit het *Plantenrijk*? hetgeen, wanneer men, bij goed ſaizoen, de voorwerpen *in natura* voor de prentjes verwisſelen kon, het genoegen der kleinen verhoogen zou.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Vijfde zestal Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1815. *In gr.* 8*vo. VI en* 223 *Bl. f* 1-12-:

Wederom een geſchenk van den Roem onzer gewijde Redenaren, den voortreffelijken VAN DER PALM! Noodeloos is het, iets meer te zeggen, ter opwekking van de belangſtelling des Lezers; en kunnen wij alzoo onmiddellijk toetreden ter nadere beſchouwing.

De eerſte Leerrede, over *Openb. V*, is, in den eigenlijken zin, eene verheerlijking van JEZUS. Toon, inhoud, ſtijl, alles is juist geſchikt om den geest te verheffen tot en het gemoed te vervullen met aanbidding van den Eeniggeborenen, die, eens in den ſchoot des Vaders zijnde, door diepe vernedering en ſmadelijk lijden ons God heeft verklaard. Reeds de voorafſpraak is een zeer gepaste aanhef, om het gemoed tot eerbied en dankbaarheid te ſtemmen. Alle die grootſche aandoeningen zijn tot den einde toe, zelfs met eene gedurige opklimming, meesterlijk volgehouden, zoo dat zich de Redenaar ſchier verheft tot den Dichter, ja dat wij ſomtijds in bedenking namen, om den ſtijl wat al te poëtisch te noemen, en wij den Heere VAN DER PALM meenden te moeten vragen, of hij de grensſcheiding tusſchen den gewijden Redenaar en den H. Zanger wel genoeg in 't oog gehouden had? Intusſchen zijn overal verbeeldingskracht en gemoed beide in zulk eene ſpanning en zamenſtemmende harmonie, onderwerp en behandeling zoo volmaakt gepast, dat wij ook onze vraag wel weder willen intrekken. Deze Leerrede wordt voorafgegaan door een gebed, hetwelk allezins doelmatig, en, hoewel hooggeſtemd, toch Christelijk eenvoudig en hoogst eerbiedig

Digitized by Google

is. Nogtans heeft ons het begin van dit gebed minder bevallen, als gevende den schijn van twijfeling, of men, door JEZUS te aanbidden, ook de regten des Vaders kon aanranden? Wij voor ons beschouwen de aanbidding van JEZUS voor geoorloofd, geenszins evenwel ons aanmatigende om in dit belangrijk geschilpunt te beslissen. Maar wij meenen te gelijk, dat ieder daarin zijne gevoelens en inzigten moet volgen; doch hij, die den Zaligmaker aanroept, en vooral zulks openlijk doet, dient de betamelijkheid daarvan met volle zekerheid te erkennen, en deswege ook geen vermoeden van twijfeling bij zijne hoorders te doen ontstaan, wijl anders veel van den indruk en de kracht des gebeds verloren gaat. Overschoon is de verklaring, of liever ontwikkeling, van den tekst, en ten uiterste vindingrijk en doelmatig de daaruit afgeleide verpligting: „ om onzen Verlosser te loven en te danken, „ met al wat in ons loven en danken kan, met onzen „ mond, met ons hart, en met onze daden;" ter betrachting van welke pligten wij ons althans bij de lezing geheel opgewekt gevoelden. Alleen dunkt ons, dat VAN DER PALM, bl. 18, 19, aan het voorgestelde beeld der vier dieren niet volkomen getrouw is gebleven, dienende *de ontelbare oogen* toch meer om Gods voorzienigheid op te merken, en *het rusteloos gebaar* tot een bewijs hunner opgetogenheid bij de aanschouwing der wijsheid en liefde Gods, welke hen tot aanbidding bragt, dan tot een zinnebeeld van *het steeds geopend oog eener altijd en overal werkende Voorzienigheid.* Hoe heerlijk, daarentegen, is het slot dezer Leerrede, opklimmende tot en eindigende in ware aanbidding.

Niet minder uitmuntend achten wij de tweede Leerrede, over *Hand. XVII: 29a. Wij zijn Gods geslachte*, welke ons den adel van ons geslacht bij deszelfs vorming en herstelling met eerbied doet inzien, ter verheerlijking van onzen Schepper en Hervormer, zoo dat de eere wordt Gods en niet uit ons. Daartoe is de ver-

Digitized by Google

verdeeling van het eerste gedeelte reeds ten uiterste geschikt, door ons, namelijk, het menschelijk geslacht te doen beschouwen *bij deszelfs vroegsten oorsprong*, *in zijne daarop volgende verbastering*, en *in deszelfs herstelling door de openbaring van het Evangelie*. Voortreffelijk zijn deze drie punten geschied- en menschkundig ontwikkeld. Echter stieten wij op het woord *Athenienisisch*, bl. 44, dat ons niet welluidend voorkwam, en dat bl. 45 op *of* (een God *of* Godin) de werkwoorden in 't meervoud volgden. Voorts dachten wij, of die nietige stofhoop, bl. 67, niet wat al te verachtelijk voorgesteld was, daar hij toch zoo heerlijk, volgens VAN DER PALM's eigene betuiging bl. 52, door den Schepper ingerigt en georganiseerd is. Eindelijk kwam ons het woord *hoogmoed*, bl. 69, 70, minder geschikt voor, om het zelfgevoel, of dat van eigen waarde, uit te drukken, wijl hoogmoed in onze taal toch niet dan in eenen slechten zin gebezigd wordt. Doch wat beteekenen zulke kleine vlekken in een stuk, dat zoo meesterlijk bewerkt is, en door het nuttig gebruik, dat wij van den adel onzer natuur, volgens het tweede gedeelte dezer Leerrede, moeten maken, ons zulk eenen diepen afkeer doet gevoelen tegen alle zonde, als strijdig met en onteerend voor onze verhevene roeping? Hoe dikwerf lazen en herlazen wij die tweede afdeeling, en telkens met hernieuwde opwekking en stichting!

De derde Leerrede, over *Job IV:* 12—21, heeft ons al weder uitermate bevallen, en de vinding, om de broosheid en nietigheid van onze ondermaansche woning te doen strekken tot eene bron van troost en drangreden tot vertrouwen op Gods voorzienigheid, achten wij zoo gelukkig, en zoo juist in allen deele volgehouden, dat wij bij de herhaalde lezing de waarheid en het opbeurende telkens duidelijker inzagen en bewonderden. Hoe diep zinkt de mensch, hoe dwaas en nietig is hij, wanneer hij op zijne eigene krachten en inzigten steunt! doch hoe veilig, hoe sterk en wijs wordt hij, als hij

Digitized by Google

alle hulp en bewaring van God verwacht! — deze waarheid, zoo voortreffelijk in gepaste tegenſtellingen aangedrongen, wordt het onwederſtaanbaar gevoel bij iederen opmerkzamen lezer. Zekerlijk *wordt zij de ſtof onzer blijde dankzegging aan God, en de bron eener edele geestverheffing.* — Doet nogtans de Hoogleeraar, bl. 84, niet eenigzins het vermoeden oprijzen, of de openbaring aan ELIFAZ niet eene werkelijke, maar ſlechts de dichterlijke beſchrijving eener openbaring was? Anders is de tekstverklaring allerheerlijkst, en de dichterlijke vertaling van den tekst, na de voorafgaande ſtukswijze ontvouwing, vervult het gemoed met eene kille huivering, waardoor de overgang, om dit vernederend gevoel onzer nietigheid tot eene aanleiding te doen ſtrekken tot Godverheerlijking, des te verraſſender werking doet.

Het minst van allen, wij bekennen het rondborſtig, voldeed ons de vierde Leerrede, over 1 *Chron. XXI:* 17, en wij gelooven met zekerheid te kunnen aannemen, dat zij den Hoogleeraar zelven niet geheel voldaan moet hebben. Wij vermoeden *zulks uit* hoofde van het weifelende, dat wij op vele plaatſen in dit opſtel meenen te beſpeuren, hetwelk te meer in 't oog loopt, doordien de Heer VAN DER PALM anderzins gewoon is zijnen weg met eenen vasten tred te bewandelen, tot hij zijne hoorders in den tempel der waarheid en des lichts geleid heeft. Wij ſtemmen wel toe, dat een onderwerp, zoo duister en verheven te gelijk, zeer gemakkelijk tot zoodanig eene weifeling aanleiding kan geven; want eigenlijk is de geheele oplosſing niet voor dit leven berekend. Evenwel komt het ons voor, dat de eerſte aanhef: *voor de dwaasheden der Vorſten moeten de volken boeten*, den gewijden Redenaar van 't ſpoor gebragt hebbe. Dit toch is een ſpreekwoord, uit den ſchijn en de zigtbare ondervinding, maar geenszins uit het licht der openbaring ontleend. De vraag: *maar wat hebben deze ſchapen gedaan?* is, als 't ware, aan de Voorzienigheid gerigt, die men uit naam van den

Digitized by Google

den onzigtbaren God, slechts voorgelicht door zijn H. woord, voor zoo ver Hij daarin rekenschap geeft van zijne daden, kan beantwoorden. En dan nog moet men, tot de toepassing in het dagelijksch leven afdalende, bekennen: *God is groot, maar wij begrijpen Hem niet.* Echter moest, onzes inziens, de schuld en niet de onschuld der schapen, te gader met de schuld van hunnen herder, betoogd zijn geworden. Vandaar hadden wij gewenscht, dat de Hoogleeraar uit het verband der geschiedenis, 't welk hij anders met zijne gewone scherpzinnigheid en klaarheid ontwikkelt, om het natuurlijke van deze vraag uit den mond van DAVID ten volle te doen blijken, te gelijk ons meer de zedelijke gesteldheid des Joodschen volks had opgehelderd. Daaruit kon immers alleen verklaard worden, *wat de schapen gedaan hadden;* en wij zouden ons zeer bedriegen, indien de geschiedenis ons te dien opzigte geheel zonder wenken zou gelaten hebben. Reeds in de verbastering des volks van den vrijen en moedigen geest van ABRAHAM's waardig kroost vindt VAN DER PALM zelf eenen grond, waardoor de volkstelling mogelijk gemaakt werd; wij zouden er bijvoegen: *waardoor ze in* DAVID's *hart kon opkomen.* Daarenboven bieden zich, dunkt ons, twee lichtgevende punten als van zelve aan. Het *eerste:* dat de gewijde geschiedenis, als de spiegel eener regtvaardige Godsregering, de natuurlijke rampen en onheilen, in toepassing op de verkeerdheden en zonden der menschen, laat voorkomen als positieve straffen, zoo als zij daar ook wezenlijk zijn, mede om den voortgang des verderfs te stuiten, opdat de afgodische volken bij de voorvallen in de natuur ook eene wijze en almagtige Voorzienigheid zouden leeren eerbiedigen. Het *tweede:* dat men de Joodsche geschiedenis niet gelijk kan stellen met andere ongewijde geschiedenissen: want hier is 't God, die zigtbaar en kennelijk regeert; die het zwakke verkiest, opdat zijne magt, het dwaze der menschen, opdat zijne wijsheid, het verworpene, opdat zijne barmhartigheid zou blijken; en

Digitized by Google

dus kon er bij dit duidelijk plan van God in den Bijbel geene grooter misdaad bedreven worden, dan dat Vorst en volk zich verhoovaardigden op hunne eigene krachten. Wanneer Gods magt, wijsheid en goedertierenheid niet alles zigtbaar uitwerkte, dan verduisterden de menschen in dezen godsdienstigen burgerstaat, door hunne eigenmagtige aanslagen, het Godsrijk voor hen zelven en voor het geheele menschelijk geslacht; want zij werden alsdan hunne eigene natuurlijke verdedigers, verlossers en regters. De Joden moesten klein en magteloos blijven, om zich alleen door God voor hunne naburen ontzaggelijk te kunnen maken, en dus, 's Hoogsten almagt, wijsheid en regtvaardigheid aan de afgoddienaars te leeren kennen. Zoo moest ook onlangs het God vergetende volk met en door hun opperhoofd vernederd worden, daar de eerste zich alomme als de groote natie en de laatste als God der aarde wilde gehuldigd zien. Behoudens alle schoonheden, welke anders ook deze Leerrede versieren, achten wij, dat zij meer nadruk en klem zoude erlangd hebben, om ons geloof aan Gods goede en wijze voorzienigheid te schragen en ons wijs te maken tot zaligheid, indien er op deze twee punten meer acht geslagen ware; zoo dat wij met meer berustende overtuiging zouden geantwoord hebben: *al wat God doet, is wél gedaan.*

Geheel anders oordeelen wij over de vijfde Leerrede, over *Ps. CXXVIII.* Hier is de gewijde Redenaar weder geheel te huis; hij is zijn onderwerp volkomen meester, en verspreidt over den tekst, door zijne Oostersche kundigheden, eene klaarheid, die niets meer te wenschen overig laat. Wij reizen, als 't ware, met de karavane mede, om God te verheerlijken, en gevoelen diep den zegen der godsvrucht, niet zoo zeer in tijdelijken overvloed bestaande, (want VAN DER PALM toont het onderscheid tusschen het denkbeeld van Jood en Christen hier meesterlijk aan) maar in dien vrede des gemoeds, die het verstand te boven gaat. Vergenoegd zijnde met het tegenwoordige, laat de Algoede

het

Digitized by Google

het noodige aan de zijnen nimmer ontbreken, maar ſchenkt hun, inzonderheid in hunne huisſelijke betrekkingen, rust en blijdſchap in het gewisſe. Eene ware en juiste ontwikkeling van de uitſpraak des Apostels, onder de bevallige en hartroerende beelden eener Joodſche huishouding: „ dat de godzaligheid tot alle din„ gen nut is, hebbende de beloften des tegenwoordi„ gen en des toekomenden levens."

En nu naderen wij de zesde Leerrede, over *Luk. XV:* 24, welke, onzes achtens, dezen bundel de ſchoonſte en heerlijkſte kroone opzet. De eenvoudigheid, gepaard met een diep inzigt in den geest der gelijkenis, trof ons bijzonder. Reeds de inleiding plaatst ons op het regte ſtandpunt, en de omſchrijving van het verhaal is zoo opheldernd, zoo getrouw en echter zoo volledig, dat wij ons geheel indenken in alle omſtandigheden des vaders en der beide zonen, zonder iets meer of iets minder te leeren dan het verhaal opgeeft. Met dat alles is het onderhoudend, niet vervelend door de uitvoerigheid, te gelijk natuurlijk en nieuw. En op welk eene heldere en treffende wijze ſtelt het tweede deel den waren geest en den vollen troost voor zondaren ten toon! — Zoo wij één aanmerking moesten maken, zou zij wezen, of de opgave nopens de verſchillende ſoorten van gelijkenisſen, bl. 188—190, wel in allen opzigte de proef zou kunnen doorſtaan? — Gaarne wenſchten wij onze gunſtige getuigenis door voorbeelden te ſtaven; dan, behalve dat de keuze van het ſchoonſte onder zoo veel ſchoons bij uitſtek moeijelijk zijn zoude, houden wij zulks ook voor minder noodig, daar wij onzen landgenooten wel den ſmaak en de godsdienſtigheid toekennen, om alle de leerredenen van eenen man als VAN DER PALM, het ſieraad onzer eeuwe, in eigendom te hebben. Wij eindigen met de opregte bede, dat de Allerhoogſte dezen mildbegaafden Hoogleeraar nog lang moge ſparen, om zijn licht te laten ſchijnen voor de menſchen, opdat zij den Vader, die in de Hemelen is, mogen verheerlijken!

Digitized by Google

Tiental Leerredenen over verſchillende Onderwerpen van Dr. F. V. REINHARD, *in leven Theol. Doctor, Opperhofprediker, enz. te Dresden. Uit het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1815. *VIII*, 199 *Bl. f* 1-10-:

Bij den ruimen voorraad van goede en voortreffelijke vruchten van echte Kanſelwelſprekendheid, als onze vaderlandſche bodem op den duur voortbrengt, kan het vertalen van vreemde Leerredenen wel eens overtollig ſchijnen. Want, terwijl de vriend van ſtichtelijke lectuur zijne behoefte door zijne Landgenooten volkomen vervuld ziet, leest de Geleerde, die het vak der Predikkunde opzettelijk beſtudeert, en de vorderingen in hetzelve nagaat, de buitenlandſche meesterſtukken in 't oorſpronkelijke. Wanneer echter deze aanmerking, welke wij in 't algemeen toeſtemmen, omtrent dezen of genen vreemden Kanſelredenaar eene uitzondering mogt gedoogen, dan is het voorwaar omtrent den nu zaligen REINHARD, een' man, die als Geleerde en als Prediker een luisterrijk ſieraad van zijnen landaard en leeftijd was, en het blijven zal, zoo lang uitgebreide wetenſchap, doordringende ſchranderheid, goede ſmaak, grondige kennis van het menſchelijk hart en ongeveinsde godsvrucht in waarde zullen gehouden worden. Dit *tiental* (getrokken uit de Leerredenen van REINHARD voor het jaar 1809) is een nieuw bewijs voor het gezegde, en zal den roem des grooten mans ook bij ons lezend godsdienſtig publiek ſtaven. Intuſſchen achten wij eene aanprijzende beoordeeling, om den langgevestigden roem des Schrijvers, geheel overbodig. Deze ééne aanmerking alleen. Offchoon wij voor ons het met den preekstrant houden, die thans in ons land, op het voetſpoor van VAN DER PALM en anderen, meer algemeen begint te worden, het lezen van dezen bundel heeft ons echter op nieuw overtuigd van de wezenlijke voordeelen,

Digitized by Google

len, welke de manier van REINHARD bezit, en ons alweer doen zien, dat hier meer, dan ergens, de ſpreuk te pas komt: *vario modo benefit.* De manier van eenen VAN DER PALM, VAN DER ROEST en STUART verſchilt zekerlijk veel; doch wie weigert aan een' van deze mannen den naam van een uitmuntend Prediker, en wie leest de ſtukken van allen niet met genoegen en bewondering?

Om den Lezer over den rijkdom van inhoud te laten oordeelen, voegen wij eene lijst der verhandelde onderwerpen hiernevens. 1) De bewonderenswaardige kracht der Evangeliſche waarheid op onpartijdige gemoederen. Joann. IV: 1—24. 2) Het beeld onzer eerſte Christenbroeders. Hand. II: 14—41. 3) Hetzelfde onderwerp. Hand. II: 42—47. 4) Over de verwachting, dat onze geest zich eens uit alle ſtormen en ellenden van den tijd tot God, onzen Vader in Christus, verheffen zal. Joann. XX: 11—18. 5) Het treurig lot, hetwelk gewoonlijk juist de nadrukkelijkſte leeringen Gods ten deel valt. Joann. XII: 37—42. 6) De godvruchtige leergierigheid. Hand. VIII: 26—40. 7) Overdenkingen over de Goddelijke beſcherming. Hand. XII: 1—12. 8) Over den wonderbaren invloed der uitwendige omſtandigheden op de bevordering van het ware goede. Hand. XVIII: 1—11. 9) De vreesſelijke magt des vooroordeels. Hand. XIX: 23—40. 10) Opwekking tot het bewustzijn van onze gelukzaligheid en waarde als Christenen. Hebr. XII: 22—26.

De Vertalers, de eerwaarde Heeren G. J. F. CRAMER VAN BAUMGARTEN, Predikant te *Middelbert*, en A. J. VAN DER VEEN, Predikant te *Engelbert*, hebben zich wel gekweten; ſchoon men in de laatſte preken hier en daar woorden vindt, die ons het oorſpronkelijke te veel herinneren, zoo als *onbehulpzaam*. *verbindtelijkheden*, *gansch bijzonder*, *iets bijkomen*, *onuitledigbaar*, enz.

Digitized by Google

Verwachtingen van den Christen, of Overdenkingen over de Opstanding, het laatste Oordeel, en eeuwige Leven. Door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1815. *In gr.* 8vo. 216 *Bl. f* 2-8-:

Het is voor de verdiensten der stichtelijke geschriften van EWALD geene geringe aanbeveling voorzeker, dat zich zeer hooggeschatte Leeraars van den Godsdienst tot derzelver vertaling leenen, een WOLTERBEEK, b. v., een CLARISSE, en nu wederom, bij dit geschrift, de Haagsche Leeraar VERWEY, die dezelve met een ruim hart aanbevelen. De Eerw. VERWEY is hier niet slechts Vertaler, maar ook Verzamelaar; want in *dezen* vorm gaf EWALD dit werkje niet in het licht. Het is uit onderscheidene werken van EWALD overgenomen, en wel grootendeels uit zijne vroegere werken, welke men beschouwen kan als de bloemen van zijnen jeugdigen leeftijd. Wij weten niet, of de Verzamelaar dit ter meerdere aanprijzing meldt: wij, die zulks bij het lezen meermalen meenden te voelen, hebben echter juist daarom eenige spijt, dat het niet in het plan van den Eerw. VERWEY viel, eene navolging of omwerking te leveren; hoezeer wij gaarne erkennen, dat de altijd hartelijke woorden des waardigen Schrijvers vele opmerkingen en wenken geven, die het nadenken uitlokken en overwaardig zijn. En ook in 's mans latere geschriften (twee hier voorkomende Overdenkingen zijn uit een nieuwelings uitgekomen werk) vinden wij doorgaans meer genie en hartelijkheid, dan wel uitlegkundige zekerheid, vooral ten aanzien van hetgene ons vroeger moeijelijk en donker was. Maar het doorgaans jeugdige van dezen arbeid proefden wij hier wel het meest in het meer woord- en min zaakrijke, dat echter in de latere werken van den waardigen man, onzes inziens, ook nog niet geheelenal boven alle berisping is.

De

Digitized by Google

De onderwerpen zijn belangrijk en uitlokkende; 's mans lieve en karakteristieke toon is bekend; en wij twijfelen geen oogenblik, of onze godsdienstige Landgenooten zullen deze verklaringen, gisſingen en wenken, zoo van den nog jeugdigen als van den reeds in jaren gevorderden EWALD, met genoegen en wezenlijke ſtichting ontvangen; en, hoezeer ook blijvende gevoelen, dat de onderwerpen hun donker hebben, en het nog niet geopenbaard is, wat wij zijn zullen, den Schrijver en Vertaler dankbaar zijn, omdat hun hier zoo veel goeds, en op eenen zoo uitlokkenden, ſtichtelijken toon, gegeven wordt. — De vertaling verdient allezins lof.

Christendom en Hervorming, beſchouwd in eenige Brieven en Geſprekken tusſchen Aristus en Philomathes. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1816. *In gr.* 8vo. 254 *Bl. f* 1-16-:

Dit *Christendom en Hervorming* is tegen het vroegere een *antidotum*; en ſtelt de daar betwiste leerſtukken der Hervormden in zoodanig meer eenvoudig Bijbelsch en redelijk daglicht, als men dezelve in de nieuwere ſysthemata van den Hoogleeraar MUNTINGHE enz. vindt voorgedragen. Het werkje is wel geſchreven, en kan niet nalaten bij een aantal opregte vrienden en aanhangers van gezegd Kerkgenootſchap grooten bijval te vinden; en ook zij, die zich niet kunnen vereenigen met de bewuste gevoelens, ook zoo als zij nu hier aangedrongen en gewijzigd zijn, zullen met genoegen zien, hoeveel reeds anders en beter is, dan nog vóór vijfentwintig jaren, en hoeveel vrijheid en ruimte men thans reeds in dat talrijk Kerkgenootſchap, boven de vroegere tijden, vooruit heeft. Of Philomathes, die als plaatsvervanger van het eerſte *Christendom en Hervorming* hier optreedt, het niet wat ſpoedig gewonnen geeft,

Digitized by Google

geeft, zal wellig menig Lezer betwijfelen. Inmiddels bij hem, wien het eeniglijk belangrijk is te weten, wat de Bijbel dan leert, en of Aristus, dan wel Philomathes, daarmede het meest overeenkomt, is dit geschrift ter toetsing en nadenken voldoende, en het draagt duidelijk blijk van de gematigdheid en het gezond verstand van den steller, wien kettermakerij, even zeer als den steller van het eerste geschrift, vreemd is. Maar ter beslissing der groote vraag, of de wijsgeerte van EM. KANT den Bijbel eeniglijk en overal moet wijzigen, houdt men zeker dit werkje niet volkomen voldoende. Dan, het zag ook vóór de tegenwoordige voor- en NA-REDE het licht.

Wijsgeerig-Natuurkundige Verhandelingen, door JACOB ELISA DOORNIK, *Med. Doct. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme.

(Vervolg en slot van bl. 669.)

In de derde Verhandeling verzamelt onze Schrijver zelf de onderscheidene waarnemingen en verklaringen der beide CAMPERS, BURTIN, DE LUC, BLUMENBACH enz., waaruit onwederlegbaar blijkt, *dat* er onder de toevallige delfstoffen geene menschelijke overblijfselen gevonden worden. Hoe kan men uit de oudheden der aarde de geboorten van het menschelijk geslacht ophelderen, indien zij er geene sporen van bevatten? Behalve het ontkennend bewijs omtrent de menschelijke overblijfselen, bevat deze derde Verhandeling nog eene korte schets, vooral naar TREVIRANUS, van den vermoedelijken, trapswijzen voortgang der bewerktuiging op onzen bol, waardoor, zoo als bekend is, het gevoelen dier natuurkundigen zeer bevestigd wordt, die de eerste beginselen der planten- en dierenwereld in den oceaan, of althans in het water zoeken, daar hetzelve waarschijnlijk reeds met levende wezens bevolkt was, toen het drooge nog alleen uit kale, niets voort-

Digitized by Google

voortbrengende rotſen beſtond. Zoo helderen de oudheden der natuur hare tegenwoordige voortbrengſelen op, en worden door derzelver aandachtige beſchouwing opgehelderd.

De beſchouwing dier oudheden, dier menigvuldige blijken vooral van bewerktuiging en leven in de vroegſte tijden der aarde, de opmerking, dat thans op onzen bol zulke onmetelijke plekken gevonden worden, welke in den volſten zin woest en ledig zijn, terwijl bij den voortgang der eeuwen de heerlijkſte organiſche wezens, en daaronder de mensch, ontſtaan zijn, bragt den Schrijver op de vraag: hoe heeft de aarde hare algemeene bewerktuiging in afgezonderde bewerktuigingen kunnen deelen, waardoor zij eene op zichzelve beſtaande wereld, een in zich geſloten geheel geworden is? Hij tracht deze vraag in de vierde Verhandeling te beantwoorden, door de uiteenzetting van het begrip der levenskracht in een geologisch oogpunt, dat is, met betrekking tot onze aarde en derzelver veranderingen en omwentelingen beſchouwd. De hoofdzakelijke inhoud komt hier neêr op de ſtelling: de geheele natuur leeft; zij-zelve is de grond-organismus; doch dit leven openbaart zich vooral en duidelijker in die wezens, welke wij daarom *bewerktuigd*, *levend* noemen. Niemand onzer Lezeren zal niet weten, dat dit geheel in den geest des tijds geſproken, en dat dit *alleven* der natuur thans aan de orde van den dag is. Of men er verder mede komt in de verklaring der verſchijnſelen, laten wij daar. Waarom zullen wij daar eene levenskracht aannemen, waar wij er geene ſporen van bemerken, op kale rotſen? waarom door haar alleen pogen te verklaren, wat zich uit de gewone wetten der werktuig-, der ſcheikunde verklaren laat? Mag men niets in de natuur *dood* noemen, omdat alles *werkt*, omdat in alles krachten bezig zijn; dan moet men de levenskracht als de grondkracht beſchouwen, waarop alles neêrkomt, waaraan alle krachten en vermogens dienstbaar zijn. Maar dan is het tevens allervreemdst, dat in wezens, waarin zich het

meês-

Digitized by Google

meeste leven vertoont, zoo vele verſchijnſelen verklaarbaar zijn naar werktuig- of ſcheikundige grondbeginſelen. Waarom zullen wij in de onbegrijpelijke levenskracht de verklaring zoeken van zulke eenvoudige verſchijnſelen, als de drukking der lucht of de oplosſing van eenig zout door water? Kunnen niet die zelfde verſchijnſelen in de natuur in 't groot werkende gewrochten daarſtellen, bij welker ontſtaan wij zoo veel leven en beweging bemerken? De vulkanen leveren hiervan het bewijs. Is er eene bewerktuiging, is er een leven in de natuur aanwezig, het is voor ons zoo onmerkbaar, dat het, in vergelijking der bewerktuigde wezens, niets is.

Vooral vinden wij het vreemd, uit het aanwezen van ſommige ſtoffen in de natuur, welke door de ſcheikundigen tot dusverre niet ontleed konden worden, en die echter door bewerktuigde wezens worden voortgebragt, de bewerktuiging der aarde te willen bewijzen. Kunnen zij niet de overblijfſelen zijn van beſtaan hebbende planten en dieren? Is dit zelfs niet het geval ten aanzien van de koolſtof en den kalk? Kan de verder voortgezette arbeid der ſcheikundigen, welke reeds zoo vele ligchamen ontleedde, ook met den tijd de beſtanddeelen niet vinden van diegenen, welke nog niet ontleed zijn? Het is daarenboven meer dan waarſchijnlijk, en de Schrijver geeft zulks op eene andere plaats zelf toe, dat in levende wezens ſcheikundige werking plaats kan hebben; weshalve het onnoodig is, de vorming dier ſtoffen aan de levenskracht of de bewerktuiging toe te ſchrijven.

In de twee volgende Verhandelingen houdt DOORNIK zich nu meer bijzonder bezig met het voornaam en belangrijk onderwerp zijner naſporingen, *de natuurlijke historie van het menſchelijk geſlacht.* — In de eerſte tracht hij, in eene *algemeene beſchouwing dier geſchiedenis*, het begrip, hetwelk men er zich van maken moet, op te helderen, en de grenzen dezer geſchiedenis vast te zetten. Hier vinden wij telkens weêr gewag

Digitized by Google

wag gemaakt van het verband tusschen de geschiedenis der aarde en die van ons geslacht; hier ook op nieuw weêr aangedrongen het, in zijn oog belangrijk, verschil tusschen de natuurbeschrijving en de natuurgeschiedenis. Wij zullen niet herhalen, hetgene wij daarover hier boven gezegd hebben; doch wij meenen onzen Lezer opmerkzaam te moeten maken op den nadeeligen invloed, welken deze onderscheiding voor de natuurlijke historie heeft. Door den tegenwoordigen toestand (en dit *tegenwoordige* wordt hier tot eeuwen uitgerekt) te sluiten buiten de eigenlijke geschiedenis, beneemt men zich een' rijken voorraad van daadzaken. De oorsprong van het menschelijk geslacht ligt, zoo als de Schrijver zelf aanmerkt, zoo ver niet verwijderd. Zullen wij nu, om dien duisteren oorsprong binnen de geschiedenis te betrekken, er van afzonderen, wat wij, in duidelijker taal, nopens de verdere lotgevallen van den mensch, als een voortbrengsel der natuur beschouwd, in de dadelijke geschiedenis geboekt vinden? — Het is waar, *de geschiedenis der volken is arm aan daadzaken.* De Schrijver heeft dit in zijne zesde Verhandeling opzettelijk overwogen en veelzins betoogd. Doch is dan alleen geschiedenis, wat door *Geschiedschrijvers* in boeken vermeld is? Dit wil zelfs DOORNIK niet, die te regt de *overleveringen* en *gedenkteekenen* als bronnen der vroegste historie aanmerkt. Moet men daarbij niet voegen, wat de heldenmoed onzer reizigers, in allerlei streken, onder allerlei *onbeschaafde* natiën, heeft ontdekt; wat hunne scherpzinnigheid heeft waargenomen, hunne onvermoeide vlijt opgeteekend? Kan men deze verspreide daadzaken niet verzamelen, niet zamenknoopen door den draad der *analogie*, en dan, met behoorlijke voorzigtigheid, er uit besluiten tot den vermoedelijken staat van den mensch in die vroegste tijden, waarvan alle geschiedenis zwijgt? Gelijke oorzaken hebben gelijke uitwerkselen; wat overeenkomt, kan uit geene zeer verschillende bron gesproten zijn. En wij weten waarlijk niet, of de natuur- en geschiedkundige beschouwing

Digitized by Google

wing onzer aarde, als woonplaats van ons geslacht, ons meer zal verklaren. De Schrijver, die er zoo vele jaren op nadacht, en waarlijk het denken gewoon is, wien het aan geene belezenheid, aan geene door de ervaring opgegeven stof ontbreekt, spreekt er zoo veel van, en zegt toch zoo weinig, dat wij bijna wanhopen, of er van die zijde meer licht te verwachten zij voor de natuurlijke geschiedenis van ons geslacht. De geschiedenis der volken blijft, bij al het ontoereikende, nog altijd eene rijke bron voor dezelve. De Schrijver heeft dit ontoereikende wel duidelijk en naauwkeurig opgegeven, maar evenwel met te donkere kleuren geteekend. Men moet zich hier niet bij enkele Schrijvers der oudheid bepalen, alsof de geheele natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht bestond in het verhaal van 's menschen oorsprong. Wie eenigzins nadenkt, zal ligtelijk inzien, dat wij dezen uit de historie niet kunnen opmaken. Wij laten dus ook, hetgene de Schrijver in deze Verhandeling over het verhaal van Mozes aanmerkt, onaangeroerd; te meer, daar deze beoordeeling reeds al te zeer is uitgedijd. Wij moeten echter niet vergeten, onzen Lezeren te berigten, dat er bij de laatste Verhandeling een aanhangsel is gevoegd over de *Atlantis* van PLATO, overgenomen en vertaald uit DE LISLE DE SALES: *Philosophie du monde primitif*, die niet alleen de waarheid van dit verhaal verdedigt, maar de ligging van dit in overoude tijden weggezonken eiland naauwkeurig zoekt te bepalen.

Achter de onderscheidene Verhandelingen heeft DOORNIK eenige aanteekeningen gevoegd, waarin enkele stellingen nader worden uiteengezet, of ook wel door het gezag van beroemde Schrijvers bevestigd. Wij begrijpen niet, waarom de geleerde Schrijver ook buitendien nog zulke breedvoerige noten onder den tekst plaatst. Ook hadden wij gaarne gezien, dat hij de menigvuldige aanhalingen, *in vreemde talen*, in den tekst geweven, daaruit had gelaten, en in aanteekeningen geplaatst. Zulke geheele zinsneden in eene vreemde tale ontsieren den

Digitized by Google

den ſtijl, en ſtrijden tegen deszelfs eerſte vereischte, tegen de *duidelijkheid*.

Dit werk wordt beſloten met eenige *losse gedachten over het dierlijk magnetismus*, waarin de Schrijver vooral handelt over het onderſcheid tusſchen *magnetiſche kracht* en *magnetiſche vloeiſtof*, over den aard der magnetiſche werking, over de verklaring van ſommige magnetiſche verſchijnſelen, enz. Wij vinden in deze *gedachten* veel weder, wat REIL, F. HUFELAND, KLUGE en anderen reeds hebben opgemerkt; ook enkele eigene denkbeelden, b. v. aangaande de *polariteit* in het menſchelijk organismus. DOORNIK vindt die polen in de *reproductie* en het *gevoel*, de *denkkracht* (bl. 15). Wij vinden hier echter noch tegenoverſtelling noch ineenſmelting. In 't algemeen is die zucht, om in alles *polen* te zien en te vinden, thans eene ware ziekte onder de natuurkundigen, waarvoor de wetenſchap boeten moet. Gaarne erkennen wij ze in vele werkingen; maar, om ze overal aan te nemen, moeten zij zich wat duidelijker vertoonen.

Reize naar Indië, Ceylon, de Roode Zee, Abyſſinië en Egypte, in de jaren 1802 *tot* 1806. *Naar het Engelsch van den Burggraaf* GEORGE VALENTIA. *Met Platen. Iſte Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1816. *In gr.* 8*vo. VIII en* 380 *Bl. f* 3-16-:

Hoezeer ook *Indië* een der meest bereisde gedeelten der Aardbodems zij, is het echter tevens een der belangrijkſte, en deszelfs merkwaardigheden zijn nog op verre na niet door de Reizigers uitgeput. Het Schiereiland aan deze zijde is wel te meermalen bezocht; *Madras*, *Pondichery*, *Bombay*, *Suratte* enz. kennen wij tamelijk goed; doch die hoofdzetel der aloude *Indiſche* beſchaving, de *Neder-Ganges*, vooral *Oude* en de heilige Stad der *Hindous*, *Benares*, was nog minder door *Europeſche* Reizigers bezocht. Behalve het middelpunt der zoo merkwaardige *Indiſche* Letterkunde, vindt men

Digitized by Google

hier echter ook dat van het groote *Engelsche* Rijk in *Indië*, welks Hoofdstad, *Calcutta*, digt bij den mond van een der zijarmen van den *Ganges* ligt: een Rijk van Kooplieden, eerst sedert 50 jaren gesticht, en toch reeds een der grootsten en magtigsten op Aarde, hetwelk geheel *Indostan* schijnt te zullen verzwelgen. De Reize derwaarts van eenen grooten *Britschen* Lord, die, met den Gouverneur-Generaal op den vriendschappelijksten voet staande, door alle de *Engelsche* en *Indische* Grooten met voorkomende achting ontvangen werd, en dus meer dan iemand gelegenheid had alles te zien, scheen zeer veel genoegens te beloven omtrent deze *en in de* oudheid *en* in onze dagen zoo beroemde gewesten. *Ceylon*, daarenboven, het vermaarde *Taprobané* der Oudheid, tot op onze dagen eene hoofdbezitting der *Hollanders*, verdiende ook wel in deszelfs tegenwoordigen toestand onder de *Britten* te worden afgeschetst. Wij behoeven niet te zeggen, dat eene *Reis naar Abyssinië* volstrekt noodzakelijk was, om den graad van geloofwaardigheid te bepalen, dien men aan den zoo dikwerf bestredenen Reiziger BRUCE, mag toekennen.

Zie daar onze verwachtingen bij het ontvangen van dit Reisverhaal, 't geen ook in gansch *Europa* met dit zelfde verlangen werd te gemoet gezien, en reeds dadelijk na de uitgave in het *Fransch* en *Hoogduitsch* vertaald. In hoe verre onze hoop omtrent *Abyssinië* zal vervuld worden, kunnen wij nog niet bepalen: dit eerste Deel loopt alleen over het vaste land van *Indië* en *Ceylon*. En hieromtrent moeten wij bekennen, niet al datgene, 't welk wij zochten, gevonden te hebben. De Schrijver houdt zich te veel met zijne persoonlijke ontmoetingen bezig, en schildert met veel zelfbehagen de eer, hem telkens door *Indische* Vorsten en Grooten betoond; doch hij vaart *Benares* door, zonder ons iets noemenswaardigs van de gesteldheid der *Bramines* aldaar, van hunne wijze of gewijzigde vorderingen in de wetenschappen en kunsten, vereeniging in eene geleerde Maatschappij enz. mede te deelen. Het is waar, zijn verblijf aldaar was slechts kort; doch in *zulk* eene stad behoorde het verblijf van eenen Lord niet kort geweest te zijn, die tot vermaak of onderrigting reist, en die door *zijnen* invloed ons betere schatten had kunnen bezorgen, dan die van het naburige *Golconda*. Wij nemen echter ons woord terug, zoo het in een volgend Deel blijken mogt, dat de Schrijver, naar *Bengalen* teruggekeerd, dit

Digitized by Google

dit verzuim had ingehaald. — Ook in *Oude* (*Aude*) bepaalt de Schrijver zich veelal tot zijn dagboek, en heeft vele bijzonderheden, die wel zouden hebben kunnen gemist worden.

Men denke echter niet, dat wij door deze algemeene aanmerking de Reis van VALENTIA als nutteloos, of zelfs van geringe waarde, zouden willen doen voorkomen. Integendeel: schoon wij daarin *meer* gewenscht hadden, (om het onderwerp en de ruime gelegenheid tot onderzoek beide) erkennen wij echter gaarne, dat er *veel* in gevonden wordt. De plaatsbeschrijvingen, vooral van *Bhaughulpore*, *Moughyr*, *Pattuah*, *Jouanpore*, *Constantia*, *Canouge*, *Ferack-Abad* enz. zijn doorgaans naauwkeurig en onderhoudend. De vele bezoeken bij *Indische* Aanzienlijken zijn, als bijdrage tot de schildering der zeden, vooral bij de *Indische Mohammedanen*, niet zonder belang. Wij leeren daarin bijzonder het Hof der Familie van den *Grooten Mogol* kennen, dien in *Europa* zoo bekenden naam, maar die thans, als een nietig wezen, onder de bescherming der *Britsche* O. I. Maatschappij, die zijne uitgestrekte landen bezit, een plantenleven leidt. Doch dezen Schijnmonarch zelven, die te *Delhi* zijn verblijf houdt, zag Lord VALENTIA niet; zijn reisontwerp, 't geen derwaarts geleidde, werd veranderd. Des te langer vertoefde de Reiziger op zijne vaart den *Ganges* en de *Goumty*, opwaarts aan het Hof van *Aude* te *Lucknow*, van welke stad hij ons zeer goede, weinig bekende narigten geeft. De beschrijving van eenen *tufan* of vreeselijken stormwind, die de lucht verduisterde als te midden des nachts, en alles met stof vervulde, zoodat menschen van schrik stierven, en van de overige onaangenaamheden dezer luchtstreek, dienen grootelijks om de overdrevene denkbeelden van *de zalige Gangesvelden* te verzwakken. De landplaag der tijgers schijnt echter te verminderen. Wij ontvangen hier wel eenzijdige, (gelijk men begrijpen kan) doch daarom juist te gewigtiger Bescheiden van de jongste vergrootingen der *Engelschen* in *Indië*; te gewigtiger, zeggen wij, omdat zelfs dit partijdige verslag de *Britten* niet volgens de gewone regelen van regtvaardigheid, maar door het meerdere geluk der onderdanen, 't welk zij onder hunne regering genieten, tracht te verdedigen: een voorwendsel aller veroveraars, waarvan ook wij ondervinding hebben gehad! Echter blijkt het duidelijk, dat de *Britten* wezenlijk de *Hindous*, als talrijker zijnde, bij voorkeur tegen de Mahagiten-

 nen,

nen, *Indië's* oude Heeren, beſchermen, en door de ruimſte toelating hunner godsdienſtplegtigheden (waaraan dit volk meer dan eenig ander verkleefd is) bij uitſtek aan zich verbinden. Ook willen wij wel gelooven, hetgeen de Ed. Lord te meermalen zegt, dat de inwoners nu eerst rust en kalmte genieten, terwijl zij onder hunne voormalige Despoten nimmer hun goed en bloed zeker waren. Doch wanneer de ſlechtere Regeringsvorm in een aangrenzend land den naburen regt gaf, om dat land bij het zijne te voegen, zouden wij in *Europa* al wonderlijke dingen zien! Nu, het Volkenregt in *Azië* ſchijnt naar mate van het klimaat te verſchillen! Wij voegen ons bij de twijfelingen des Vertalers, ten aanzien van het gedrag des afgezetten en levenslang gekerkerden ALY-VIZIRS.

Van *Lucknow* keert de Lord langs een' anderen weg door het nieuw aangewonnen *Britſche* gebied naar *Calcutta* terug. De beſchrijving der verdedigingsmiddelen tegen de ingezetenen, vooral der oude ſterkte *Moughyr* en der nieuwe veſting *Allahabad*, zijn belangrijk. Dit *Allahabad* (maar zulks verhaalt Lord VALENTIA niet) is den *Nabob-Vizir* van *Oude* ook reeds lang geleden, tegen alle regt en billijkheid, door een *leenwenverdrag* ontnomen. (De tegenwoordige Troonbekleeder van dat land ſchijnt zich in zijne vernedering uitmuntend te kunnen troosten, door zijne *Meesters* na te volgen in *Europeſche* manieren.) De beſchrijving van *Calcutta* is ons bijzonder merkwaardig voorgekomen. Groot is het onderſcheid tusſchen de *witte* en *zwarte* (*Europeſche* en *Indiſche*) ſtad. De eerſte is nieuw, ruim en prachtig: de ſtraten der laatſte zijn naauw en morſig. Boven alles ducht de Schrijver voor de *Engelſchen* de vermeerdering der uit *Europeanen* en inboorlingen geteelde kinderen, en geeft den onmenſchelijken raad, dat men de vaders dier kinderen moet noodzaken, zich voor altijd van dezelve te ſcheiden, en hun kroost naar *Europa* in ballingſchap te zenden! Te *Calcutta*, eene ſtad van 700,000 zielen, is ſlechts één Christenkerk, die noch groot, noch fraai is; en nergens elders in *Britſch Indië!* De Lord geeft omtrent den toeſtand des Christendoms aldaar eenige zeer goede bedenkingen. Hij wenscht de uitvoering van Dr. BUCHANAN's ontwerp, om in *Indië* een' Biſchopszetel (van de *Engelſch*-Protestantſche kerk) op te rigten, onder die voorwaarde echter, dat deze Kerkvoogd zich geheel aan zijn *geestelijk* beroep in dat werelddeel zou moeten toewijden en van

van de terugkomst naar *Europa* afzien, voorts aan den uiterlijken Godsdienst zoo veel mogelijk luister bijzetten, om de inboorlingen daardoor allengskens te winnen, doch alle zucht tot het maken van bekeerlingen laten varen. De Lord, die niet dan de grootheid van zijn Vaderland schijnt te beoogen, ducht zeer, dat de voortgangen der Zendelingen de *Hindous* verontrusten, en hun afkeer tegen de *Britsche* Regering zal inboezemen. „ Onze voormalige, veel schranderer staatkun„ de," zegt hij, „ sloeg in dit opzigt een' geheel anderen „ weg in. Zij behandelde hen met achting, gedroeg zich je„ gens hunne bijgeloovige vooroordeelen met eene kiesche „ gematigdheid, en gebruikte hen, op deze wijze, dikwerf tot „ werktuigen, waardoor de nuttigste inrigtingen voor het land „ bevorderd werden." Zonder het ware en nuttige, 't welk hierin liggen kan, te willen ontkennen, of ten koste van wijze omzigtigheid een' onberadenen ijver te willen voorspreken, komt het ons echter voor, dat de bevordering des *waren* Christendoms (zelfs al ware zij meer of min strijdig met de tijdelijke belangen der O. I. Maatschappije) door eene *Christelijke* Regering niet *mag* geweerd worden. Doch dit gevaar zal wel hersenschimmig zijn, zoo lang men de *Hindous* slechts door overtuiging, niet door dwang, tracht te winnen. Dit laatste moet, gelijk van zelvè spreekt, nooit het geval zijn; en wat het eerste betreft, waarom hebben de *Hindous* zelfs nog veel meer van de *Mohammedanen* verdragen? Maar de knoop ligt elders. „ Ik geloof niet," zegt Lord VALENTIA, „ dat de *Hindous* als Christenen betere onder„ danen zullen worden: integendeel zouden zij alsdan mis„ schien geheel ophouden onderdanen te zijn." Hoe komt dit overeen met het geluk, hetwelk zij onder de *Britsche* Regering genieten? Zouden zij dit minder smaken als Christenen? Of bestaat het misschien alleen in de *verdraagzaamheid*, en vreest de Compagnie, verlichte onderdanen te bezitten? Juist; dit is het: „ Wezenlijke, doch tot dusverre „ miskende verdiensten zullen zich (na de opheffing van de „ hatelijke onderscheiding der *kasten*) misschien al te zeer in „ ons nadeel doen kennen en gelden. Kan men gelooven, „ dat in zulk een geval zoo vele millioenen inboorlingen zich „ aan eene handvol *Europeanen*, aan welken hen geene na„ tuurlijke genegenheid boeit, noch eenige pligten verbinden,

Digitized by Google

„ zullen onderwerpen?" Heerlijke getuigenis ten behoeve van de kracht des Christendoms ter bevrijding der Volken!

De wensch van Dr. BUCHANAN en onzen Lord, om eenen Bisschopszetel te *Calcutta* gevestigd te zien, is, volgens de openbare papieren, thans vervuld; doch niet die, om het Instituut van den Marquis VAN WELLESLEY, voor de vorming van jonge lieden in den dienst der Compagnie, (waartoe dus voornamelijk de *Oosterſche* talen behooren) herſteld te bekomen; ſchoon hij zeer wel betoogt, dat het veel doelmatiger is, de jonge lieden in *Indië* zelve daartoe op te leiden, dan in *Engeland*, waar thans het Collegie te *Hertford* (onder den beroemden WILKES) geſticht is.

De beſchrijving van *Ceylon*, die het *zesde* Hoofdſtuk van dit Deel beſlaat, komt ons als een der belangrijkſte daarvan voor. De Schrijver vermeldt de geſteldheid des lands onder het tegenwoordig beſtuur van Lord NORTH vrij naauwkeurig; en het moet ons, als *Hollanders*, voornamelijk aangenaam zijn, het oordeel van dezen zeer ſterk vaderlandſchen *Brit* over onze inrigtingen op *Ceylon* te hooren. Hij prijst zeer de *Hollandſche* Schoolinrigtingen en gemaakte ontwerpen tot verbreiding van het Christendom onder de *Cingalezen*, die, volgens hem, veel geleidelijker en minder bevooroordeeld zijn dan de *Hindous*. „ Gedurende de heerſchappij der *Hollanders*," zegt hij bl. 366, „ waren de ſcholen met de geestelijke inrigtingen verbonden, ſtonden onder een naauwkeurig opzigt, en werden talrijk en druk bezocht. Na de „ verovering van het eiland door de *Engelſchen* werden de „ jaarwedden der leermeesters niet betaald, en de ſcholen geraakten aldra geheel in verval." Lord NORTH herſtelde dezelve; doch bevelen uit het moederland wierpen deze heilzame herſtelling weder in duigen. „ Door eene bedaarde „ en ſtandvastige voortzetting van de door de *Hollanders* gemaakte ontwerpen, zou men met grond langzamerhand de „ bekeering der ganſche *Cingaleſche* Natie mogen verwachten; „ en het is waarlijk treurig, dat die verwachting door de „ kleingeestige bezuinigingen der *Britſche* Regering grooten„ deels verijdeld is." (Men ziet uit deze zinſnede, dat Lord VALENTIA het zeer wel meent met het Christendom, hetwelk, naar zijn gevoelen, alleen voor de belangen van *Groot Brittanje* moet zwichten.) „ In één woord," dus beſluit hij zijn vertoog, „ de *Hollanders* hebben op *Ceylon* zeer veel „ nuts

„ nuts gesticht, hetwelk onze Natie naderhand onverschoon-
„ lijk verwaarloosd heeft; en omgekeerd heeft onze Natie
„ veel verbeterd, hetwelk de *Hollanders* verkeerd ingerigt of
„ over het hoofd gezien hadden." Het belangrijkste in deze beschrijving is een uitvoerig verslag der handelingen van Lord NORTH met eenen *Adigaar*, of Staatsdienaar des Konings van *Candy*, buiten weten van dezen, de tusschenkomst der *Engelschen* ten nadeele zijns Meesters inroepende. Lord NORTH wees den voorslag niet geheel af; doch de reeds afgezondene *Engelsche* troepen werden niet naar wensch ontvangen. Twee jaren later deed de *Britsche* Regering eene ernstiger poging tegen dien Vorst; hij werd onttroond, doch hernam zijn gezag, en deed de troepen, te *Candy* gebleven, eene vreesselijke nederlaag ondergaan. Thans weet men, dat de gedurige twisten van dezen Koning der binnenlanden met die Heeren der kusten, door zijne gevangenneming, afzetting, en de vereeniging van geheel *Ceylon* onder den *Britschen* scheptser, geëindigd is.

Men ziet hieruit, dat de Overzetter van dit boek ook ons, als *Nederlanders*, eenen wezenlijken dienst betoond heeft, en hetzelve ook in 't algemeen geene geringe bijdrage tot de kennis der landen en volken oplevert. Men zal ook zijn verslag van het Eiland *St. Helena*, en van de *Kaap de Goede Hoop*, (dit laatste in den echten *Britschen* geest, waarbij de *brave Kaffers* en *Hottentotten* tegen de *Hollandsche* Volkplanters in 't gelijk gesteld worden) niet zonder belangstelling lezen, schoon er reeds zoo veel over gezegd is. Wij verlangen zeer naar het tweede Deel. De bekwame Vertaler, die ook door het overbrengen van andere goede Reizen voordeelig bekend is, heeft zijne taak zeer gelukkig volbragt, en niet slechts een aantal oordeelkundige opmerkingen van zichzelven, maar ook sommige aanteekeningen van de *Hoogduitsche* en *Fransche* Vertalers onder den tekst gevoegd, die meestal ter noodzakelijke opheldering dienen van de veelvuldige *Indische* benamingen, in dit werk voorkomende, en door den Schrijver, zoo het schijnt, onvertaald gelaten.

Het werk is net uitgevoerd, en met vier fraaije Plaatjes versierd, *het landhuis van Lord Wellesley te Barrackpore*, *oude torens nabij Bhaughulpore*, *de stad Benares*, en *de rivier Dschendra tusschen Point de Galle en Colombo* (op *Ceylon*) voorstellende.

Digitized by Google

J. M. KEMPER. *Redevoering over de botgvallen van onzen leeftijd, een voorbeeld opleverende, hetwelk de Volken, en inzonderheid de Nederlanders, nimmer moeten verwaarlo(o)zen. (Naar het Latijn) door Mr.* C. J. VAN ASSEN. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart, 1816. *In gr.* 8vo. *VIII*, 40 *Bl. f* :-18-:

Een overheerlijk ſtuk, waardig om met gouden letteren op openbare tafels ten toon geſpreid te worden! En dit ſtuk van zulken man, aan zoodanigen opgedragen en gerigt, als de Graven VAN MAASDAM en HOGENDORP! Waarlijk, zoo de ſtaatkundige duisterlingen, die kleine en bekrompene geesten, welke zich tot de verhevenheid der denkwijze van onzen Koning niet verheffen, die zelfs niet naderen, begrijpen of waarderen kunnen, diegenen, welke, misſchien even zeer als voorheen vele vrijheidſchreeuwers, (niet liefhebbers der vrijheid) onder ſchoonklinkende namen en voorwendſels, hun eigenbelang of wrok of waan vieren en huldigen — zoo zij door dit licht van KEMPER niet getroffen, ten minſte beſchaamd en tot zwijgen gebragt worden, dan zijn zij ongeneeslijk, dan ſchuilt hun de kwaal diep in het hart. Doch, het zijn dezen niet alleen — welke *het buitendien* naauwelijks meer beſtaan het geſlijfel der partijſchap als van ter zijde te doen hooren — het zijn allen, van welke denkwijze, van welk land, van welken rang en ſtaat, die hier *ter ſchole* mogen gaan, en leeren de doornen, die over ons levensperk zoo rijkelijk groeiden, tot eene borstwering voor de toekomst aanwenden. Geene enkele perſonen, maar plaatsgrijpende denkbeelden zijn de gronden van het kwaad, dat Europa geſchokt heeft en verſcheurd — geene afzonderlijke daden, maar omſtandigheden hebben daarop gebouwd. De zaden werden voor eeuwen geſtrooid — de ſchakel van oorzaken en gewrochten is eene lange keten, welker eerſte ſchalm zich dikwijls geheel verliest. De geest des tijds is een ſtroom, niet te ſtuiten, maar met wijsheid te leiden, met ſtandvastigheid tegen te werken. Er was openbare ſtrijd tusſchen dien geest, op het laatst der achttiende eeuw heerſchende, en de vormen en perken, de aloude afſcheidſels en inrigtingen der ſtaatkunde — die men niet te verzetten, te ver-

Digitized by Google

veranderen wist, voor het te laat was, voor de wind des toevals den tegengehouden ſtroom dijk en dammen had doen verbreken. Hoort, gij Vorſten! Maar ook gij, o Volken, neemt ter ooren! Wanneer geen regt meer geldt — geene klagte meer doordringt tot den troon — dan, ja, taste de vrije hand naar het zwaard. Maar, geene wisſelvallige verbetering van het goede verdient de hagchelijke kans der ſtaatsberoeringen. Geene denkbeeldige volmaaktheid — hoe zeer in 's menſchen natuur gegrond, en geenszins de bastaard eener ontaarde wijsbegeerte — verlokke iemand tot gewaagde ondernemingen.

Deze zijn eenige hoofddenkbeelden van den Redenaar. Dezelven zijn voortreffelijk uitgewerkt, geſtaafd en toegepast, in eene zeer bevallige taal. Men kent, in het algemeen, den geest en ſtijl van KEMPER. Het is minder declamatie, dan eenvoudige, maar warme en krachtige hartetaal, welke hij ook hier ſpreekt. Zijne rede vloeit intuſſchen, vooral in dit ſtuk, met een gemak — de zegswijze en de beelden zijn zoo klaar en keurig, dat zij niets te wenſchen overlaten. Wij beklaagden ons ſlechts, het oorſpronkelijke te miſſen: want, hoe ſchoon ook vertaald, blinkt de echt Latijnſche ſtijl door het Hollandsch kleed zigtbaar heen.

Zoo wij eene aanmerking moesten maken, het zou deze zijn, dat, zoo het ooit geoorloofd wordt, dat de onderdaan het zwaard aangrijpe, hetzelve toch nimmer tot den troon, tot den grondſlag van het ſtaatswezen moet doordringen, welke beide heilig zijn — vatbaar, ja, voor onderrigt en verbetering, maar niet voor dwang of geweld — vatbaar om plaats te maken voor hetgeen wettig opvolgt, maar niet om, opgeheven zijnde, elks regt op het voeren des bewinds even groot, en hetzelve tot een twistappel van partijen te laten. KEMPER ontkent dit geenszins; maar hij zegt het ook niet.

Om iets over te nemen — daartoe is het ſtuk te klein en de kans te ruim, ſchoon bl. 30, benevens voorgaand en volgend, zich miſſchien bijzonder aanbeveelt.

Wij hebben met eenige verwondering gezien, dat de Heer VAN ASSEN de thans gewone ſpelling niet doorgaans volgt.

Digitized by Google

Vertellingen voor mijne Zonen, naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr.* 8*vo.* 376 *Bl. f* 3-:-:

Deze Verhalen bezitten alles, wat deze soort van geschriften kan aanprijzen, en wij vertrouwen, dat zij van den zedelijken kant niet zullen gelezen worden zonder veel goeds te stichten. Zij zijn *elf* in getal. *Beloonde Deelneming. De Duizendkunstenaar. De Sinas-appel-schillen en de Meloen-schillen. De oude Overrok en de oude Paruik. Wat raakt het mij? De Grootspreker. De Logenaar. De Reis naar Keulen. Het woeste Eiland. De Gevaren der Verbeeldingskracht. Oswald en Auguste.* Het is overvloedig bekend, hoe aangenaam en treffend VON KOTZEBUE verhalen kan; en wat bijzonder deze Verhalen betreft, zoo zal zich onze Lezer bij gezegde opschriften herinneren, een paar daarvan reeds aangetroffen te hebben in ons *Mengelwerk*, en is alzoo aangaande het onderhoudende en bevallige van den schrijftrant genoegzaam verzekerd; en hoezeer de goede zedelijke strekking in die proeven ook geenszins te miskennen was, zoo durven wij echter gerust verzekeren, dat de verder hier voorkomende stukjes te dezen aanzien vooral niet minder lofwaardig zijn. Ieder Vader kan alzoo deze Vertellingen aan zijne Zonen veilig in handen geven; terwijl zij daarenboven ook voor zijne Dochters leerzaam en onderhoudende zijn.

De Ellenden des Menschelijken Levens, of de klagten en zuchten, uitgeboezemd te midden van feesten, schouwspelen, danspartijen en concerten; van landelijke vermaken; van de genoegens over tafel, op de jagt, bij het visschen en het spel; te midden van de geneugten van het bad; van de verkwikkingen der lektuur; van de aanlokkelijkheden eener reis; van huiselijke vreugde; van het verkeer in de groote wereld, en van het betooverend verblijf in de hoofdstad. Bijeenverzameld door JAMES BERESFORD, *A. L. M. en Lid van het Merton-Collegie aan de Universiteit te Oxford. Uit het Fransch vertaald, naar de achtste Engelsche uitga-*

ve.

Digitized by Google

ve. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1816. *In kl.* 8vo. 159 *Bl.* f 1-10-:

Het hapert zeker aan ons, maar — wij vonden in dit boekje volstrekt geen geest of vernuft; het komt ons voor, zoo onder een kopje thee te zijn opgesteld, bij gebrek aan beter tijdverdrijf, en met een ledig brein. Maar — nog eens — het hapert zeker aan ons; want deze *Ellenden des Menschelijken Levens* zijn *achtmaal* in het *Engelsch*, en wie weet hoe menigmalen in het *Fransch* gedrukt; en wel oorspronkelijk in het *Hollandsch* geschreven, zouden wij meenen, zoo niet de verzamelaar, JAMES BERESFORD, een' *Engelschen* naam droeg. Misschien heeft deze geleerde *A. L. M.* dezelve verzameld op *Hollandschen* grond; want niet alleen brengt ons reeds het „ *woordje in plaats van eene voorrede*" op de *Joden-Breestraat*, maar in het boekje zelve bevinden wij ons op den *Nieuwendijk* en bij het *O. Z. Heeren-Logement* enz.; zoodat wij moeite hebben ons te verbeelden, dat wij hier geene AMSTERDAMSCHE, maar ENGELSCHE *klagten* en *zuchten* vernemen. Het zijn echter SAMUEL TESTY (*Ontevreden*) en JEREMIAS SENSITIVE (*Fijngevoelig*), die hier het woord voeren, waarin zij nu of dan door een jong Heertje en eene Dame worden afgelost. Maar, wat bevat en bedoelt het boekje toch? Wij weten het waarlijk niet, Lezer! gij kunt het zelf op den uitvoerigen titel zien; wij zien in het werkje niets dan gezochte en mislukte aardigheid, die men als eene satire op het klagen en zuchten der menschen opdischt, met het doel, om, volgens het gezegde *woordje*, vervolgden en verarmden (en bedrukten) te leeren, (of zij het niet wisten) dat niet alleen wezenlijk ongelukkigen klagen en zuchten, en om den lezer te doen twijfelen, volgens des vertalers wensch, *of de dwaasheden der menschen geene ellenden, dan wel of derzelver ellenden niet dikwijls dwaasheden zijn.*

Wilt gij een proefje, Lezer, van de hier opeengehoopte *ellenden*? (zoo opeengehoopt, dat gij bij weinige bladzijden reeds moede wordt, en zeker op het laatst het moeten lezen van dit boekje op de lange lijst der *ellenden* eene in het oog loopende plaats geeft) zie hier waar het boekje openvalt:

„ in de diligence uw geld uit uwe beurs te halen, en een

„ groot

„ groot gedeelte daarvan, voornamelijk het goudgeld, in het „ ſtroo te laten vallen, en eindelijk, na bijna een uur rond„ geſchommeld te hebben, niets anders te ontdekken, dan „ de reten, waardoor u al uw geld heeft kunnen ontvallen. — „ Op het oogenblik, dat gij, om eene bevallige en welge„ kleede dame van uwe kennis te groeten, uw been voor„ uitſteekt, in eenen modderigen plas te ſtappen, en zoo „ doende het lieve kind grootmoedigiijk als met een' wa„ terſtroom te overſtelpen." (De Heer SMIES heeft het blijven ſteken van eenen ſchoen in den modder door een niet onaardig plaatje wel willen verzinnelijken.) Waarom ook niet: Een boek te koopen, waartoe de aankondiging, dat het achtmaal is gedrukt, onzen lust krachtig heeft opgewekt; en dan te ontdekken, dat men zijn kostelijke geld voor een' *Catalogus van ellendige Ellendigheden* heeft weggeworpen!

Zedelijke Verhalen voor de Jeugd. Uit het Hoogduitsch van E. F. LOSSIUS, *Schrijver van* Gumal en Lina. *Te Amſterdam, bij* van Vliet *en* van der Hey. 1816. *In kl.* 8vo. 142 *Bl. f* 1-5-:

Van eenen Schrijver als LOSSIUS weet men vooraf, dat men niets dan goeds verwachten kan, en wij durven gerust zeggen, dat de jeugd bij het lezen van dit boekje geene andere ſpijt zal hebben, dan dat de verhalen zoo kort en zoo weinige zijn. 1. *De oude Vriendſchap.* (Hoe verheugt zich de jeugdige lezer, dat JOHN SWITH tot zoo groote fortuin kwam, en zijnen vroegen, braven ſchoolmakker niet vergeet, maar nu ook gelukkig maakt!) 2. *De Jood en de Christen.* (Beide uitmuntende menſchen, die ons de nuttige les aanbieden, dat men elken noodlijdenden, Jood of Christen, helpen moet.) 3. ROBERT. (De bekende, maar altijd aandoenlijke geſchiedenis van den braven zoon, die het voorbeeld is van ouderliefde, en door den Preſident van het Parlement te Bordeaux, Baron VAN MONTESQUIEU, zoo heerlijk als onverwacht beloond werd.) 4. EDUARD HEISTER; *of: Eerlijk duurt het langst.* (Deze ſpreuk wordt in deze geſchiedenis treffend bevestigd.) 5. KRISTOFFEL, *of de beloonde Kinderliefde.* (In denzelfden geest, ſchoon van eenen

Digitized by Google

eenen anderen aard, als No. 3.) 6. EMILIA, *of de Ontdekking ter regter tijd.* (Dat de man, dien men haar toedacht, een deugniet was. Bij de opgave van den inhoud worden deze brieven niet aangemeld; zij zijn wél geschreven, maar behooren misschien hier niet, als zijnde voor wat oudere kinderen, dan het overige, meer geschikt.) 7. MELANTH, *of de ondankbare Gast.* (Loon naar werk. Dit verhaal uit den ouden tijd is den meesten kleinen wel reeds bekend.) Wij stipten den inhoud aan, om de zedelijke strekking van ieder verhaal te doen opmerken, en voegen er de verzekering bij, dat dit boekje in een' goeden smaak, en naar de vatbaarheid en het gevoel van het kinderhart even zoo goed vertaald als geschreven is.

De Geschiedenis van SIMSON, *voor Kinderen, door* J. A. OOSTKAMP. *Opgedragen aan het Departement Zwolle, der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Te Zwolle, bij* Clement, de Vri, *en* van Stégeren. 1815. *In kl.* 8vo. 30 *Bl. f* :-6-:

Wij geven dit boekje gaarne eene plaats naast het aantal, in het bijzonder door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, over een of ander deel der Bijbelsche geschiedenis, voor de Scholen verzorgd; en het komt ons voor, dat de Heer OOSTKAMP bijzonder geschikt is, om in dezen trant voor kinderen te schrijven. Althans wij lazen dit werkje met groot genoegen, en bevonden, dat het niet alleen goede vermaningen en lessen, maar ook vele kundigheden onder de jeugd verspreiden kan; dat het de geschiedenis van den merkwaardigen man ook plaatst in het juiste licht; en dat, hetgene vermeden worden moest, behoorlijk vermeden is. — Er is een Kaartje bijgevoegd van *Kanaän ten tijde der Regteren.*

Almanak, aan de schoone Sekse gewijd. Te Amsterdam, bij M. Westerman. *f* 1-10-:

Minerva. Almanak. Te Amsterdam, bij E. Maaskamp. *f* 1-5-:

Almanak voor Vrouwen, ter bevordering van Huisselijk Geluk. Bij Denzelfden. f 1-:-:

Almanak voor Vrouwen door Vrouwen. Te Amsterdam, bij de Wed. J. Dóll. *f* :-18-:

Al-

Digitized by Google

Almanak van Verpuft en Smaak. Amſt. bij de Wed. J. Dóll. *f* :-18-;

Almanak tot Nut en Vergenoeging voor de onderſcheidene Standen des Maatſchappelijken Levens. Door J. A. UILKENS, *A. L. M., Ph. Doct., Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* :-6-:

Nuttige en aangename Tijdkorter in ledige oogenblikken. Almanak. Te Groningen, bij A. Hazelhoff *cnz. f* :-5-:

Meer aankondiging en bloote vermelding, dan beoordeeling, vorderen boekjes, wier lectuur zich veelal tot het jaar bepaalt, dat derzelve het aanzijn ſchonk.

No. 1. Een Almanak bij en door WESTERMAN, aan de ſchoone Sekſe gewijd, wekt al aanſtonds opmerking, en brengt zijne aanbeveling met zich, welke de inhoud, over het geheel, ook zeer wel ſtaande houdt. Er zijn waarlijk fraaije ſtukjes in. Bijzonder onderſcheiden wij: *De Wedwe bij het Heldengraf*, *De Abdy der twee Geliefden*, enz. De Plaatjes zijn lief; doch niet uitſtekend.

No. 2 en 3 leveren desgelijks geene onaangename verſcheidenheid; de Prentjes winnen het van No. 1, hoezeer die van de *Minerva* wat heel flaauw zijn; doch alle drie hebben, ten aanzien der Prentjes, eene gelijkheid van voorſtelling en behandeling, die wat eentoonig wordt.

Van No. 4 en 5 weten wij dismaal niet anders te zeggen, dan dat inhoud en uitvoering, over het algemeen, zich volkomen gelijk blijven; en, daar wij ſteeds gunſtige vermelding van deze ſinds vele jaren beſtaande Jaarboekjes hebben gemaakt, mag dit enkele woord voor eene loffpraak gelden. Eenige Plaatjes zijn zeer lief.

No. 6. De naam van UILKENS voor eenen Almanak — zie daar voorzeker de beſte aanbeveling tot deszelfs debiet! Wij voegen dan ook niets anders bij deze herinnering, dan dat de prijs even matig als de inhoud loffelijk is.

No. 7. *Nuttig* en *aangenaam*? Nu ja, dat ſchikt vrij wel; en, als Volksboekje, waartoe de geringe prijs ook best berekend is, en waarbij men het dan ook met een' correcten ſtijl zoo naauw niet neemt, wenſchen wij het in vele handen: het heeft inderdaad eene goede zedelijke ſtrekking; en waarom zou een *Tijd*-wijzer niet tevens tot dien der *zeden* mogen verſtrekken?

Wij wenſchen al de aangekondigde Jaarboekjes een goed vertier.

Digitized by Google

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

Aan Q. N. N. als Vertaler van Glatz, Zedekunde voor Meisjes, 98

Aanmerkingen (Beſcheidene) over het ſtukje van *J. G. de Sage ten Broek*, enz. Iſte en IIde Stukje. Utr. bij *J. van Schoonhoven.* 510

Aardrijkskunde voor de Jeugd. Iſte St. Arnh. bij *J. H. Moeleman.* 646

Almanak, aan de ſchoone Sekſe gewijd. Amſt. bij *M. Westerman.* 725

——— ter bevordering van Huiſelijk Geluk. Amſt. bij *B. Maaskamp.* 725

——— voor Vrouwen. Amſt. bij *de Wed. J. Dóll.* 725

——— van Vernuft en Smaak, Amſt. bij *de Wed. J. Dóll.* 726

Amersfoordt, (J.) *Diſſertatio philologica de variis lectionibus* Holmeſianis *locorum quorundam Pentateuchi Moſaici. Lugd. Bat. apud* S. et J. Luchtmans. 332

Antwoord van den Heer Cenſor aan den Heer Inſpecteur van 's Gravenweert. 548

B.

Barbaz, (A. L.) Wandering langs den Ijkant. Amſt. bij *C. Covens.* 694

Bataille (De) van het Schoon Verbond, enz. Amſt. bij *E. Maaskamp.* 42

Beauchamp, (A. de) Het Leven van *Moreau*, enz. II Deelen. Dev. bij *J. W. Robijns.* 502

Be-

Digitized by Google

Bedenkingen (Vrijmoedige) over eene Maatschappij voor den Chinaschen Theehandel. Amst. bij *J. ten Brink*, *Gz.* 353

——— van eenen Protestant, die voornemens is tot den R. K. Godsdienst over te gaan. Amst. bij *Geysbeek en Comp.* 512

Belijdenisen des Geloofs van vier Doofstommen. Gron. bij *W. Wouters.* 345

Benkowitz, (*C. F.*) Angelion de Toovenaar. II Deelen. Haarl. bij *F. Bohn.* 362

Beresford, (*J.*) Ellenden des Menschelijken Levens, enz. Amst. bij *J. van der Hey.* 722

Beschrijving (Korte Aardrijkskundige) van het Koningrijk der Nederlanden. Amst. bij *Mortier Covens en Zoon*, enz. 645

Beweegredenen van *J. Weppelman*, om tot den R. K. Godsdienst over te gaan. Amst. bij *Geysbeek en Comp.* 638

Bilderdijk, (*Mr.* en *Vrouwe*) Vaderlandsche Uitboezemingen. Leyd. bij *L. Herdingh en Zoon.* 24

Borger, (E. A.) *De constanti et aequabili J. C. indole, doctrina, ac docendi ratione, etc. Pars I. Hag. com. apud* J. Allart. 422

Bosscha, (*H.*) Geschiedenis der Staats-omwenteling in Nederland. IIde St. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon*, enz. 337

Bosveld, (*P.*) Zestal Leerredenen. Dordr. bij *P. van Braam*, enz. 53

Brand, (*J. A.*) De Voortreffelijkheid van den Mensch. Amst. bij *C. de Vries*, enz. 499

Brief, rakende de Memorie van *Daendels*. 's Hag. bij *J. Allart.* 32

——— over de Uitgestelde Schuld. Dev. bij *A. J. van den Sigtenhorst.* 133

Brief van den Heere Campagne aan den Redacteur. 179

——— *van Mr. J. van 's Gravenweert aan den Heer Redacteur van het Maandwerk: de Vaderlandsche Letteroefeningen.* 501

Broek,

Digitized by Google

Broek, (*J. G. Lesage ten*) De Voortreffelijkheid van de Leer der R. K. Kerk geschetst. Amst. bij *Geysbeek en Comp.* 321
——— (*Tweede Verslag.*) 365
——— (*H. W. Lesage ten*) De Dank- en Biddag van 5 Julij 1815. Zierikzee, bij *A. de Vos, Jz.* 331
——— Broederlijke Brief aan *J. G. Lesage ten Broek*, enz. Rott. bij *N. Cornel.* 507
Broes, (*W.*) Leerredenen. IIde en laatste D. 's Hag. bij *J. Allart.* 553
——— (*Tweede Verslag.*) 601
Bronkhorst, (*S. van*) Mijne Lotgevallen in 1813, enz. Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 224
Bruggemans (*A.*) Keur van belangrijke en onderhoudende Verhalen. Dordr. bij *A. Blussé en Zoon.* 598
Bruining, (*G.*) *Buonaparte's* Overscheping van Elba naar Frankrijk, enz. II—VIde Stuk. 's Hag. bij *J. Allart.* 343
Busingh, (*J. W.*) Redevoeringen. Rott. bij *N. Cornel.* 131

C.

Campagne, (*H. D.*) Java. 's Hag. bij *de Gebr. van Cleef.* 33
Campe, (*J. H.*) Robinson Crusoë. *Derde Druk.* Amst. bij *J. ten Brink Gz.* enz. 90
Cappelle, (*J. P. van*) Bijdragen tot de Geschiedenis der Natuurkunde bij de Ouden. Haarl. bij *F. Bohn.* 22
——— Redevoering over de verdiensten der Amsterdammers ten aanzien van Taal- en Letterkunde. Amst. ter Stads-Drukkerij. 585
Catechismus voor de Verdedigers des Vaderlands. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 89
——— der Liefde, enz. Amst. bij *C. L. Schleijer.* 281
Christendom en Hervorming, vergeleken met den Protestantschen Kerkstaat. Gron. bij *W. Wouters.* 137
——— *Tweede Uitgave.* Vermeerderd met eene Voor- en Nafede. Gron. bij *W. Wouters.* 649

Digitized by Google

Christendom en Hervorming beschouwd. Gron. bij *J. Oomkens.* 707
Cohen, (*J.*) Brief aan *C. R. S. Toe Laer en B. C. Bondt*, enz. Amst. bij *S. Delachaux*, enz. 495
Crons, (*J.*) Het werkdadig Magnetismus, enz. Dordr. bij *A. Blussé en Zoon.* 154

D.

Donker Curtius, (*H. H.*) Leerredenen. IIde en laatste St. Arnh. bij *P. Nijhoff.* 466
Doornik, (*J. E.*) Wijsgeerig-Natuurkundige Verhandelingen. Arnh. bij *C. A. Thieme.* 666
——— (*Tweede Verslag.*) 708
Dorn Seiffen, (*G.*) Griekfche Spraakkunst. Amst. bij *H. Gartman.* 401
Doyer, (*A.*) Hulde aan *Chrysostomus.* Zwolle, bij *D. van Stegeren.* 193
Droomen, en Gedachten over dezelve. Dordr. bij *A. Blussé en Zoon.* 635
Duminil, (*Ducray*) De Fontein van St. Katharina. III Deelen. 's Hag. bij *J. Allart.* 87

E.

Edgeworth, (*Maria*) Kruiwagens. Iste D. Haarl. bij *F. Bohn.* 225
Ehrenberg, (*F.*) Louize's genoegelijke uren op het Land. Amst. bij *J. van der Hey.* 544
Elsevier, (*J. J.*) Verhaal der Militaire Executie van het Dorp Voorthuizen. Leyd. bij *L. Herdingh en Zoon.* 270
Ewald, (*J. L.*) Oorlog en Vrede uit het ſtandpunt van den Christen. Amst. bij *J. van der Hey.* 225
——— Overdenkingen over het Lijden enz. van *Jezus. Tweede verbeterde Uitgave.* Amst. bij *J. ten Brink, Gz.* 243
Ewald, (*J. L.*) Huwelijksbetrekkingen en Huwelijksleven. Vde en laatste D. Amst. bij *J. van der Hey.* 271
——— Korte Natuurpreken. II Stukjes. *Tweede Uitgave.* Amst. bij *J. van der Hey.* 287

Ewald,

Digitized by Google

Ewald, (*J. L.*) Menschenbestemming en Levensgenot. IIde D. Amst. bij *J. van der Hey.* 530
——— Verwachtingen van den Christen, enz. Amst. bij *J. van der Hey.* 706
Eyk, (P. van) *Diatribe de notis scribendi compendiariis in usum studiosorum. Amst. apud* A. B. Saakes. 315

F.

Fedderſen, (*J. F.*) Het Leven van *Jezus*, voor Kinderen. *Vijfde Druk.* Amst. bij *W. van Vliet* 648
Fielding, (*H.*) Wonderboek. Dordr. bij *A. Blusſé en Zoon.* 316
Flesſinga Zelandus aan zijn Zoontje, enz. II Stukken. Leyd. bij *J. van Thoir.* 565

G.

Geheimen (De) der Magnetiſeurs en Somnambules ontmaskerd. 358
Geſchiedenis. (Nieuwe Nederlandſche) Gron. bij *A. Hazelhoff* enz. 312
——— (Vaderlandſche) Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 314
——— der vijftien Weken, enz. Amst. en 's Hag. bij *de Gebr. van Cleef.* 397
——— (Nieuwe Nederlandſche.) *Tweede Uitgave.* Gron. bij *A. Hazelhoff.* 644
Geſprek over het Christelijk Geloof. Leeuw. bij *J. W. Brouwer.* 614
Geſprekken enz. tusſchen een R. K. Pastoor en een Hervormd Predikant. Dordr. bij *A. Blusſé en Zoon.* 660
Ghert, (*P. G. van*) Mnemoſyne, of Aanteekeningen over het animalisch Magnetismus. Amst. bij *J. van der Hey.* 334
Goede, (*W.*) De Onzigtbare, enz. IIde D. Amst. bij *J. van der Hey.* 203
Gogh, (*P. van*) De Bijbel zoo vermakelijk als nuttig, enz. Schied. bij *G. W. van Hemsdaal.* 100
Goldoni, De ware Vriend. *Blijſpel.* Rott. bij *J. Hendrikſen.* 232

Digitized by Google

Gouden Eeuw (De herſchapene) des Christendoms, enz. Breda, bij *W. van Bergen en Comp.* 239
Grand, (*Le*) De klaarziende Blinde. *Blijſpel.* Haarl. bij *F. Bohn.* 88
Gravenweert, (*J. van 's*) Iets aan *Toe Laer* en *Bondt*. Amſt. bij *J. G. Rohloff.* 390

H.

Hageman, De Zoon Soldaat voor den Vader. *Tooneelſpel.* Amſt. bij *G. Roos.* 174
Hazeu, *Cornz.* (*J.*) De dankbare Weeskinderen. Amſt. bij *J. ten Brink*, *Gz.* 408
Held, (*W. van der*) Bijdragen tot het Animaliſch Magnetismus. Dordr. bij *G. Bonten.* 569
Helmers. (Nalezing der Gedichten van *J. F.*) Amſt. bij *Geysbeek en Comp.* 76
——— Nagelaten Gedichten. IIde Deel. Haarl. bij *F. Bohn.* 120
Herkaauwen. (De) Iſte D. No. 6. IIde D. No. 1 en 2. Amſt. bij *J. van der Hey.* 220
Hes (*J. H. de*) en *W. Egeling*, Waarnemingen over de Faba Pechurim. Leyd. bij *Haak en Comp.* 567
Hesz, (*J. J.*) Eenheid in het Menigvuldige, enz. Gron. bij *J. Oomkens.* 610
Hoekſtra, (*F.*) De Geſchiedenis van *Jezus* in Geſprekken. Harl. bij *M. van der Plaats.* 534
Honigbij. (De) No. I. 's Hag. bij *J. Allart.* 10
Hoogendorp, (*J.*) De Ontmaskeraar van de Geheimen der Magnetiſeurs ontmaskerd. Dordr. bij *A. Blusſé en Zoon.* 483
Hoonaard, (*W. van den*) Geſchiedenis van ons Vaderland. Amſt. bij *Schalekamp en van de Grampel.* 312
Hulde, toegebragt aan de Nagedachtenis van *J. F. Helmers*. Amſt. bij *Geysbeek en Comp.* 258

I. en J.

Jais, (*E.*) Leer- en Gebedenboek voor de Jeugd. Dev. bij *J. W. Robijns.* 178
Jantje (Klein) en zijne Gezellen. Almanak voor 1816. Amſt. bij *E. Maaskamp.* 92

Iets

Digitized by Google

Iets over Raadsels. Amst. bij *A. B. Saakes.* 405
Hagen, (*F. G. van*) Verhandeling over de zamengestelde Breuken. (Legaat van *Monnikhoff*, VIIde D.) Amst. bij *L. van Es.* 383
Julia van Waldek, eene Nederl. Familiegeschiedenis. Amst. bij *C. L. Schleijer.* 231
Jung, (*J. H.*) *Stilling*, De Overwinning van den Christ. Godsdienst betoogd door eene Verklaring van de Openb. van Joannes. Amst. bij *J. C. Sepping Zoon.* 457

K.

Kampen, (*N. G. van*) Geschiedenis van de Fransche Heerschappij in Europa. IIde D. 's Hag. bij *J. Allart.* 154
——— Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden, enz. Haarl. bij *F. Bohn.* 627
Karakterschetsen, enz. van Nederl. Mannen en Vrouwen. Ste D. (Noordholland.) Amst. bij *B. Madskamp.* 621
Kemper, (*T. M.*) Redevoering ter Inhuldiging van Leidens Universiteit. Amst. bij *J. van der Hey.* 77
——— Redevoering. Naar het Latijn, door *C. J. van Assen.* 's Hag. bij *J. Allart.* 720
Kluizenaar (Vervolg van den) van de Chaussée d'Antin, enz. Dordr. bij *A. Blussé en Zoon.* 599
Klyn, *Bsz.* (*B.*) Ter Nagedachtenis van *C. Wertz.* Amst. bij *J. ten Brink*, *Gsz.* 489
——— (*H. H.*) Gedichten. Ste D. Haarl. bij *F. Bohn.* 501
——— *Willem Frederik George Lodewijk.* Zegezang. Haarl. bij *F. Bohn.* 593
Koning, (*A. de*) Het Huwelijk van den Kroonprins der Nederlanden, enz. Amst. bij *W. van Vliet.* 593
——— (*B.*) Noodig Berigt voor den Nederlander, wegens de Gasverlichting. Amst. bij *J. van der Hey.* 359
Konynenburg, (*J.*) Nationaal Gedenkboek der Nederl. Unie van 1813. 's Hag. bij *J. Allart.* 577
——— (*Tweede Verslag.*) 615

Digitized by Google

Kops, (*J.*) Inwijdings-redevoering over de Land-huishondkunde. Utr. bij *O. J. van Paddenburg* enz. 503
Kopyen uit de groote Menschengalerij. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor*. 364
Kotzebue, (*A. von*) Geschiedenis van het Duitsche Rijk. Iste D. Amst. bij *R. J. Beratrop*. 58
———— Het Spook. *Tooneelspel*. Amst. bij *J. S. van Esveldt-Holtrop*. 134
———— Verhaal der Fransche Krijgsgevangenschap van zijnen Zoon. Amst. bij *J. van der Hey*. 340
———— Vertellingen voor mijne Zonen. Amst. bij *H. Gartman*. 722
Kramer, (*P.*) Beschrijving van de in. belegstelling enz. van Coevorden. *Zwolle*, bij *M. en H. Tijl*. 270

L.

Lafontaine, (*A.*) Cleomenes. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor*. 173
———— Walther, of het Kind van het Slagveld. IIde D. Haarl. bij *F. Bohn*. 363
———— Eugenia. II Deelen. Amst. bij *H. Gartman*. 403
Lafontaine, (*A.*) Tobias Hoppe, of Burger en Bloedverwant. II Deelen. Haarl. bij *F. Bohn*. 447
———— Rozen, of Verhalen. Dordr. bij *A. Blussé en Zoon*. 498
———— Lodewijk van Eisach. II Deelen. Amst. bij *H. Gartman*. 641
Langsdorff, (*G. H. von*) Reis rondom de Wereld. IIde D. Haarl. en Amst. bij *F. Bohn* en *J. van der Hey*. 246
Laudatio Funebris Divi Patris Classis N. N. Groa, apud W. van Boekeren. 453
Leesoefeningen (Nieuwe) voor Eerstbeginnenden. *Zevende Druk*. Arnh. bij *J. H. Moelman*. 646
———— voor Meergevorderden. *Nieuwe Druk*. Arnh. bij *J. H. Moelman*. 646
Lehmans, (*Moses*) Levensbeschrijving van *Maimonides*, enz. Amst. bij *J. van Embden en Zoon*. ———— 170

Le-

Digitized by Google

Leven (Openbaar en huiselijk) van *Lodewijk XVI*, enz. Dordr. bij *A. Blusse en Zoon.* 291
Lichtenstein, (*H.*) Reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika. IVde en laatste D. Dordr. bij *A. Blusse en Zoon.* 163
Lierzang bij het Hooge Huwelijk. 's Hag. bij *W. K. Mandemaker.* 384
Linley, (*W.*) Gevallen van Rudolf Reybridge, enz. Ilde D. Haarl. bij *F. Bohn.* 341
Loots, (*C.*) Gedichten. Iste D. Amst. bij *J. van der Hey.* 684
Lossius, (*K. F.*) Zedelijke Verhalen voor de Jeugd. Amst. bij *van Vliet* en *van der Hey.* 724

M.

Magazijn der Geneeskunde. Iften D. 3de en 4de St. Rott. bij *J. Hendrikſen.* 151
Martinière, (*B. de la*) De laatſte drie Maanden van *Napoleon.* Amst. bij *Geysbeek en Comp.* 42
Mastenbroek, (*F.*) Lectuur voor Vrouwen. IIde en laatſte D. Gron. bij *W. Wouters.* 456
Menil, (V. E.) Antarae *poëma Arabicum Moallakah, cum integris* Zouzenii *ſcholiis, etc. Lugd. Batav. apud* S. et J. Luchtmans. 617
Menſert, (*W.*) Verhandeling over de Keratonyxis, of Horenvlies-ſteek, enz. Amſt. bij *L. van Es.* 427
——— (*Tweede Verſlag.*) 478
Meyer, (*G. J.*) Romeinſche Nachten bij het Graf der *Scipio's.* II Deelen. Amst. bij *H. Gartman.* 831
Middelen (De) van Beſtaan, ter opwekking voor Kinderen, enz. *Tweede Druk.* Amst. bij *G. Roos.* 600
Minerva, (Almanak.) Amst. bij *H. Moenkemp.* 725
Mnemoſyne, verzameld door *Tijdeman* en *van Kampen.* Iſte St. Dordr. bij *A. Blusse en Zoon.* 112
Modderman, (*J. R.*) Iets over gepraetendeerde ſuggestioriteit. Gron. bij *J. Oomkens.* 399
Moens, (*P.*) Mengelwerk. Dordr. bij *A. Blusse en Zoon.* 85
Mulder, (*J.*) Tweetal Redevoeringen. Gron. bij *A. J. Schierbeek.* 455

Digitized by Google

Munting, (*W. N.*) Bijzonderheden uit de tijden der Hervorming. Utr. bij *J. G. van Terveen.* 376
Muntinghe, (*H.*) Drietal Leerredenen. Gron. bij *J. Oomkens.* 420

N.

Nederlands Roem, enz. Almanak voor 1816. Amst. bij *B. Maaskamp.* 44
Numan, (*A.*) Verhandeling over het Dierlijk Magnetismus, enz. Gron. bij *R. J. Schierbeek.* 245

O.

Oefeningen (Nuttige en aangename) in de eerste beginselen der Wetenschappen. Arnh. bij *J. H. Moleman.* 646
Onderzoek nopens drie zaken in den Bijbel. Leyd. bij *J. van Thoir.* 563
Oostkamp, (*J. A.*) Proeve over de Planeten. Haarl. bij *F. Bohn.* 643
——— Geschiedenis van *Simson.* Zwolle, bij *Clement*, enz. 725
Overdenking over het XXXVIIste der Evang. Gezangen. Utr. bij *J. van Schoonhoven.* 472
Ossenson, (*Miss*) St. Clair en Olivia. Amst. bij *J. van der Hey.* 595
Paddenburgh, (*G. G. van*) Het Leven van een ouden Vrijer. IIde D. Haarl. bij *F. Bohn.* 273
Palm, (*J. H. van der*) Bijbel voor de Jeugd. IIde en IVde St. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 45
——— Eenige Liederen van David, benevens alle de Liederen van Azaf. Leyd. bij *A. en J. Honkoop.* 516
——— Gedenkschrift van Nederlands Herstelling in 1813. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon.* 670
——— Vijfde zestal Leerredenen. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 697
Perponcher, (*W. D. de*) Jozef, of de Broederhaat. Ste en IIde St. Utr. bij *J. van Schoonhoven.* 14

Digitized by Google

Pichler, geb. von *Greiner*, (*C.*) Agathokles. IIde D. Gron. bij *W. Zuidema.* 83
Playfair, (*W.*) Waarschuwend Verslag, enz. Amst. bij *A. Vink* en *N. Budde.* 223
Pöhlmann, (*J. P.*) Agnes en hare Kinderen. Gron. bij *W. Zuidema.* 179
Potter, (*H.*) Verhaal van het voorgevallene in en bij Hanau, enz. Amst. bij *C. L. Schleijer.* 217
Prins, (*I.*) Handleiding tot *Brink's Eeny. Onderwijs verkort.* Leeuw. bij *J. W. Brouwer.* 55
Profetie, (Eene) betreffende het Huis van Oranje-Nassau, vervuld. Utr. bij *J. van Schoonhoven.* 175
Pronk, Nz., (*J.*) Bundeltje van vier Gedichten. 's Hage. 44
Protestant. (Een) aan zijne Medeprotestanten, enz. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon.* 512

R.

Reddingius, (*G. B.*) Onderwijs omtrent het Kaartspel. Zaltb. bij *J. Noman.* 500
——— (*W. G.*) Godsdienstige Overdenkingen. IIde D. Gron. bij *W. Zuidema.* 148
——— Hollandsche Spreekwoorden. Gron. bij *W. Zuidema.* 179
Redevoeringen en Dichtstukken ter Inwijding van Utrechts Hoogeschool. Utr. bij *O. J. van Paddenburg* enz. 77
Reinhard, (*F. V.*) Tiental Leerredenen. Gron. bij *W. van Boekeren.* 704
Roeloffs, (*J.*) Dank- en Biddagsleerrede. 's Hag. bij *J. Allart.* 471
Roest, (*J. van der*) Nagelatene Leerredenen. Iste St. Haarl. bij *J. L. Augustini.* 1
Romans (Kleine) en Gothische Vertellingen. Middelb. bij *de Gebr. Abrahams.* 498
Rühs, (*F.*) Finland en de Finnen. II Deelen. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 296
——— (*Tweede Verslag.*) 385

Rumpf,

Digitized by Google

Kumpf, (*J. D. F.*) Karakterschets enz. van Keizer *Alexander I.* Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 31

S.

Salgues, (*J. B.*) Gedenkschriften tot de Historie van Frankrijk onder *Napoleon Buonaparte*, enz. Iste D. Dordr. bij *A. Blusse en Zoon.* 526

Salzmann, (*C. G.*) Vertellingen, Gesprekken en Brieven voor Kinderen. II Deeltjes. Amst. bij *J. van der Hey.* 648

Sander, (*C. P.*) *Jezus* zijnen Apostelen in Galilea verschenen. Rott. bij *J. Hendrikſen.* 198

Scharp, (*J.*) November 1813. Lierzang. 's Hag. bij *J. Allart.* 219

Scheltema, (*J.*) De laatste Veldtogt van *Napoleon Buonaparte.* Amst. bij *H. Gartman.* 570

Schilling, (*G.*) Gustaaf en Augusta. II Deelen. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 228

Schmidt, (*C. F.*) Verhandeling over het Menschenhaar, enz. Amst. bij *Witsen Geysbeek en Comp.* 436

Scholten, (*J. J.*) De Voortreffelijkheid van de R. K. Leer getoetst. Breda, bij *W. van Bergen en Comp.* 508

Simons, (*A.*) *Alexander*, in drie Zangen. 's Hag. bij *J. Allart.* 206

Soltau, (*W.*) Reize door Noorwegen en een gedeelte van Zweden. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 444

Spaen, (*W. A. van*) Historie van Gelderland. Iste D. Utr. bij *J. Altheer.* 66

Spandaw, (*H. A.*) Gedichten. *Nieuwe Uitgave.* Gron. bij *J. Oomkens.* 70

——— Nederlands behoud, in 1815; Lierzang. Gron. bij *W. Wouters.* 320

——— Hulde aan *Anna Paulowna* van Rusland. Gron. bij *J. Oomkens.* 593

Spel over de Natuurlijke Historie. Rott. bij *J. Hendrikſen.* 695

Saperville, (D. P. G. Humbert de) *Jésus.* Leid. *chez l'Auteur.* 398

Swan,

Digitized by Google